

D. IVSTINIANI,
SS. PRINCIPIS,
INSTITVTIONVM
LIBRI QVATVOR,
Notis perpetuis multo, quam
hucusq; diligentius illustrati,
cura & studio
ARNOLDI VINNII, I.C.
Editio Secunda
ab Auctore recognita.

D. IVSTINIANI
Sacratissimi Principis

INSTITVTIONVM,

SIVE

ELEMENTORVM
LIBRI QVATVOR,

Notis perpetuis multo, quam hucusque, diligentius illustrati,

Cura & studio

ARNOLDI VINNII I. C.

Editio secunda ab Auctore recognita.

AMSTELODAMI,

Apud Ludovicum Elzevirium

Nobilissimis atque Ornatissimis Adolescentibus,

CONSTANTINO

ET

CHRISTIANO HUGENIIS,

Fratribus germanis, Magni illius CONSTANTINI, Toparchæ Zulichemii &c. Filiis,

ARNOLDUS VINNIUS

S. P. D.

Tsi justi multorum extant in libros Institutionum Iuris commentarii: pauci tamen sunt, Nobilissimi & Præstantissimi Adolescentes, qui notis brevioribus eos illustrarunt: ne-

geant. Equidem non eo inficias Iacobum Cujacium, Virum juris scientia clarissimum, tantum in hoc genere præstitisse, ut jure meritoque primas ei deferant omnes eruditi; adeo omnia sunt solida ac consummata. Vtique tamen fatendum est Cujacium plerisque in locis subobscurum esse, scilicet lucem eripiente, atque oculatissimos quoque interdum fallente præciso illo sermonis genere, quo Vir summus utitur, præsertim in notis posterioribus; quanquam in Cujacio virtutis id obtinet locum. Adhæc nihil ille, quod non ex abdita Iurisprudentiæ penu promptum; & in quo non etiam doctiores hærere soleant: quippe cui, dum ex sua potius facultate, quam ex vero rem æstimat, cætera omnia tam plana ac facilia visa, ut interpretem minime desiderent. De eo sane nemo nunc queri potest, quod legum capita adferre Cujacius supersederit, postquam quod hîc deest expositio-

ni

Cujacianæ, ſuppletum cura clariſ-
i viri Caroli Annibalis Fabroti.
nanibus omnium verſantur notæ
nnis Criſpini à Iulio Pacio editæ
uctæ, ſane quidem non inelegan-
ſed in quibus hoc culpatur, quod
rima alieno loco temere poſita
, quædam etiam ad rem, qua de
tur, minus accommodata, ut in
is iſtis colligendis atque ex variis
ɫoribus deſcribendis vix vanno
cribro uſi videântur: quod vi-
m eſt pleriſque notarum ſcripto-
us familiare. Cui & hoc accedit,
od exemplaria omnia (quotquot
dem mihi videre contigit) ſcate-
innumeris iiſque graviſſimis li-
riorum mendis, raroque in his
ɫor aut locus recte citatus repe-
ur. Qua quidem de re ſæpe au-
i doctiſſimorum hominum que-
ionias, optantium, ut huic incom-
do aliquando occurreretur: &
fecto non ſine cauſa. Recte enim
meo judicio ſentiunt, qui nihil æ-

que ad promovenda juventutis studia necessarium esse ducunt, quam ut libellus Institutionum, qui nunquam de manu deponendus est futuro Iurisconsulto, notis cum accuratis & claris, tum paulo quoque uberioribus, quam sunt illæ vulgares, illuminetur, ac tale quid conficiatur, quod & vicem commentarii exhibere possit, & ea forma excudi edique, ut quo cuique commodum sit, facile circumferri, atque in sinu gestari queat. Sed & magni viri auctores mihi atque hortatores fuere, ut ipse hanc operam susciperem. Deterrebat me primo rei difficultas: quippe qui sciebam facilius esse, commentaria scribere, quam notas. In notis, quæ omnibus placeant, utendum docta brevitate, & verbis minime trivialibus. Postremo difficile esse, brevem esse simul & planum. Cæterum pro ingenii mei facilitate tandem persuaderi me passus sum, & quid in hoc genere præstare possem,
ten-

ıvi. Quid præstiterim, alii judi-
. Poëtas imitatus sum, qui &
esse volunt, & delectare. Affir-
autem possum, Nobilissimi Ad-
entes, me vestra in primis con-
ılatione accessisse ad hasce curas,
ıe in lucem emisisse, ut quos
s sollicitudo tam arcte mihi
nendaverat, eorum commoda
voce modo, verum etiam scri-
liquo juvarem. Idque eo feci lu-
us, quoniam omnia magna &
ara à vobis expectare jubemur.
im si ex studiis hujus ætatis ve-
tanquam ex herbis, quantæ fru-
ıdustriæ futuræ sint, recte con-
us, nemini cum ad justam æta-
ıerveneritis, ingenio aut erudi-
: concessuri estis. Vobis itaque,
antissimi Iuvenes, hoc lucubra-
ım nostrarum opusculum mit-
;, ut extet apud vos argumen-
singularis nostræ erga vos vo-
tis & studii. Leve quidem mu-
st, quod offero: sed tamen lite-

rarium; pene ſcripſeram literatum: ſed non ante id dicam, quam incomparabili Viro Parenti veſtro placere intellexero. Quale verò aut quantulumcunque eſt, ſi ab animo offerentis ęſtimabitur, audeo mihi de mutua veſtra benevolentia omnia prolixe polliceri. Bene valete. Deus Opt. Max. ſtudia veſtra proſperet, voſque incolumes diu ſervet Patriæque Patrique. Lugd. Batav. poſtridie Idus Decembris, CIↃ IↃ C XLV.

Am-

Amplissimo, Spectatissimo Viro,

ARNOLDO VINNIO,

I C^to^, amico summo.

Rogatu tuo legi & relegi attentius præcipuam notarum, quas in Institutiones Iuris concinnasti, partem. um nunc flagitas judicium? Edem ut te amicum integerrim, sic & lucubrationes tuas luentissimas animitus exosculor, d tuum cumprimis admiratus ificium, quod tanto verborum ipendio, tantam rerum opulenn, tanta perspicuitate pariter at dexteritate dedit expositam, ut unica sæpe periodus & innume- occurrat dubiis, & abstrusa prisci

& antiquati abdita reſeret, & infinitas æqui depromat rationes. Sic profecto omne tuliſti punctum, ut, quod olim de Papiniano decantatum, non minus tibi merito tribuerim, quando nec addi ſcriptis nec demi verbulum citra ſenſus luxationem atque diſpendium poſſe cenſetur. Superioris ſæculi ingenioſiſſimus pariter ac facundiſſimus Sacræ Inſtitutionis Scriptor ſtupendo equidem artificio neminem non à ſcribendo deterruiſſe dicebatur. Diſſimulent ſane, quid volent indignabundi; mihi equidem (ingenue fateor) in id argumenti genus nonnihil intento, quin & jam meditabundo ac pene ſcripturienti calamum excuſſiſti, ne qua poſt Homerum Iliada, pro applauſu cachinnum. Tantum vero nunc abeſt ut tibi dicam

ſcri-

ſcripſerim, quod immenſus ille coruſcantis Solis tui fulgor meam obfuſcet & abſorbeat faculam, ut tanto impenſius in Republica Academica tibi mihique gratuler, nec non acrius ultro currenti calcar addam. Sic te Deus bono publico longum ſoſpitet. Dabam è Muſæo pridie Idus Decembr. cIↄ Iↄc XLV.

A. T. obſervantiſſimus

B. SCHOTANVS,

Ad verum Iurisprudentiæ Studiosum.

PEr brevia in ſtudiis ſi vis compendia duci,
Traditaque eximio diſcere Iura ſtylo:
Si veras cauſas momentaque ſingula rerum;
Et noſſe, antiquis quæ placuere, juvat.
En Aquila in celſis tibi doctâ VINNIVS arte
Perſpicuum, nitidum, perbreve cudit opus:
Hoc tibi cudit opus, quo nullum comtius ætas
Noſtra videt. Plus hoc utilitatis habet,
Quam prolixa nimis tibi commentaria proſunt.
Hoc poteris certam juris inire viam.
Quod per pauca datur, per plura inquirere noli:
Si ſolide nôris paucula, plura ſcies.

B. SCHOTANVS.

IN

I N

INSTITVTIONES IVRIS IVSTINIANÆI,

Illustratas à Clarissimo Viro,

ARNOLDO VINNIO,

in Academia Leydensi Iuris Professore celeberrimo.

HIc juris tabulas, hic normas adspicis aqui,
Quisquis amas justi non nimis esse tenax.
Finge dolos, hominum Solertia, mille querelas
Excipit, in fraudes lex metuenda tuas.
Sic instat sceleri Cæsar pœnasque reposcit,
Et varium haud uno verberat ore nefas.
Crescunt cum vitiis Regum mandata, ferosq;
Improbitas, salvis civibus;, esse facit.
Cogitur irasci Majestas gentibus, & ne
Rerum summa ruant, vult periisse malos.
Vinnius *in Batavis leges illustrat & omne*
Clarius in terris dat patuisse scelus,
Et Nemesin formasq; boni. Tu docta Iuventus,
Crede tuis studiis lucida verba dari.
Palantes ite in tenebris ; si, Virgine cæcâ,
Non cupitis tanti Solis honore frui.

C. BARLAEVS.

Con-

Consultissimo Viro,

ARNOLDO VINNIO,

Iurisconsult.

Cum Imp. Iustiniani Institutiones perpetuis & politissimis notis illustratas vulgaret.

A D

Studiosam LL. Iuventutem.

ACcipe, Romanæ Themidi devota juventus,
Cæsaris haud largâ tradita jura manu.
Accipe non notâ quondam fulgentia luce,
Et plures, spatio sed breviore, faces.
VINNIVS obscuris accendit legibus ignes,
Et partes tenebras discutientis agit.
Erret, & ambages alius sibi deligat: at tu
Hunc tibi; dux certæ, dux brevis ille viæ est.
Nec tam parca tibi spernenda est dextera; tradi
Nam largâ poterant non tibi plura manû.

MARCVS ZVERIVS BOXHORNIVS.

Ad

Ad Clarissimum Virum,

D. ARNOLDVM VINNIVM,

Institutiones Iuris notis perpetuis illustratas edentem.

ACcipe veridicæ Lugdunum oracula linguæ,
Iussaque legiferæ suspicienda Deæ,
Et doctæ tot mentis opes: hic regula Iusti
Magna sub exigua mole coacta patet.
Scilicet attonitis toties laudata coronis,
Dignaque ab æterna posteritate legi;
Omnia dicturis & in omnia sæcula chartis
Tradidit, ut nunquam desinat inde loqui.

CONSTANTINVS HVYGENS.

IN-

INDEX TITVLORVM Institution. Imperialium.

A.

B.

C.

D.

E. EM-

E.

F.

G.

H.

I.

In-

L.

M.

N.

O.

Obli-

P.

Q.

Qui

R.

S.

T.

V.

FINIS.

C I-

CICERO I. de Oratore.

SIve quem iſta præpotens & glorioſa Philoſophia delectat (dicam audacius) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui jure civili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis atque ſplendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exſiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate nutuque legum domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere.

PROOEMIVM

DE

Confirmatione Inſtitutionum.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.

IMPERATOR CÆSAR FLAVIVS IVSTINIANVS, ALEMANICVS, GOTTHICVS, FRANCICVS, GERMANICVS, ANTICVS, ALANICVS, VANDALICVS, AFRICANVS, PIVS, FELIX, INCLYTVS, VICTOR AC TRIVMPHATOR, SEMPER AVGVSTVS, cupidæ legum juventuti S.

IMPERATOR.] Hoc nomine etſi appellantur omnes exercitus ductores, *οἱ ϛρατηγοὶ ἢ τῶν πολέμων ἡγεμόνες*, proprie tamen id tribui ſolebat iis, qui re bene geſta hoc honoris titulo acclamatione militum vel decreto Senatus decorati eſſent. Poſt occupatam Rempub. perpetuum Principis prænomen eſſe cœpit ex *S C.* Hotomannus ex *Cic. Tacit. Sueton. Dion. Appian.*

CÆSAR] Cognomen familiæ in gente Iulia, quod poſt C. Iulium factum eſt hæreditarium Imperatorum.

Procedente tempore eodem nomine appellati & qui vivo Imperatore designati augustæ majestatis hæredes. *l. 7. C. de malef. & mathem. Spartian. in Ælio Vero.* ubi & hunc ipsum primum Cæsarem ea ratione appellatum testatur. Hodie *Reges Romanorum* vocantur.

FLAVIVS] A Vespasiano Imperatore hoc nomen manavit, quem è Flavia gente nova & ignobili fluxisse Suetonius auctor est.

IVSTINIANVS] Nomen hoc Imperatoris nostri proprium fuit; idque etiam habuit ante adoptionem: ex quo apparet non esse productum à nomine Iustini avunculi & patris adoptivi, ut quidam putant.

ALEMANICVS, GOTTHICVS, &c.] Agnomina à devictis aut bello lacessitis gentibus ducta. Seneca 1. *de Clement.* scribit, assentantem populum ambitiosæ majestati tribuisse, quicquid potuit congerere titulorum.

FRANCICVS] Theodibertum Francorum regem gravissime tulisse refert Agathias, quod Iustinianus, velut devicta gente Francorum, Francici titulum sibi sumpsisset. Postea etiam Gepidicum & Longobardicum se dixit, quod eas quoque gentes irritavit. *Cujac. & Grot. ex Agathia.*

PIVS] Primus hoc cognomen obtinuit Antoninus Hadriani successor. *Capitolin. in Antonin.* inde ad alios descendit. *Iustinian. Nov. 78. cap. 5.* Ἀντωνῖνος ὁ τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμος, ἐξ οὗπερ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ τῆς προσηγορίας ταύτης κατῆλθε.

FELIX] Vsurpavit hoc cognomen Commodus, ut historiæ testantur, quem plerique successores imitati appellationem hanc Iustiniano tradiderunt.

TRIVMPHATOR] Triumphasse legitur de Persis & Vandalis. Varro *lib. 7. de ling.* scribit triumphare sic appellatum esse, *quod cum Imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in Capitolium eunti, Io triumphe, io.*

AVGVSTVS] Nomen hoc primum Octavio à Senatu tributum: ductum ab eo, quod loca, in quibus augurato quid consecratur, augusta nominantur. Suet. *in Aug. c. 7.* Alii ab augendo imperio dictum putant: unde illud hodieque, Zu allen zeiten mehrer des Reichs. Wesemb.

Vt Plato legiſlationis tres vult eſſe partes, Prooemium, Legem & Sanctionem, ita hujus Conſtitutionis eadem deprehenduntur membra. I. Prooemium, quo ſuum legiſlationis ſtudium commendat, uſque ad §. 3. II. Legiſlatio, uſque ad §. pen. III. Sanctio. *Weſemb. hic.*

De uſu armorum & legum.

IMPERATORIAM majeſtatem non ſolum armis decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam: ut utrumque tempus & bellorum, & pacis, recte poſſit gubernari: & Princeps Romanus non ſolum in hoſtilibus præliis victor exiſtat, ſed

ARMIS DECORATAM] Imperator utrumque Reipub. tempus ſine armorum ac legum præſidio recte adminiſtrare non poteſt. in quam ſententiam præclara quædam hîc adſperſa ab *Hotom. & Grot. ex Ariſtot. Plat. Liban.*

LEGIBVS ARMATAM] Munitam & inſtructam. M. Tullius *l.* 1. *de off.* ſcribit, Lacedæmoniorum imperium multo plus Lycurgi legibus & diſciplinæ debere, quam aut Pauſaniæ aut Lyſandri rebus geſtis. *Parvi enim*, inquit, *ſunt foris arma, niſi ſit conſilium domi, &c.* Eſt autem hic χιασμὸς κατὰ τὸν τοῦ χ στοιχείου τύπον. tribuit armis, decorari; legibus, armari. Theoph. verbum pro verbo reddidit, ὅπλοις κοσμεῖσθαι, νόμοις ὁπλίζεσθαι.

VICTOR EXISTAT] Senſus eſt apertus, Imperatorem non ex armis tantum, ſed etiam ex legibus glorioſam ſibi victoriam comparare.

ſed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam juris religioſiſſimus, quam victis hoſtibus triumphator [magnificus.]

De bellis & legibus Iuſtiniani.

1. Quorum utramque viam cum ſummis vigiliis, ſummaque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem ſudores noſtros Barbaricæ gentes ſub juga noſtra redactæ cognoſcunt: & tam Africa, quam aliæ innu-

---

LEGITIMOS TRAMITES] Ea ratione, quam leges præſcribunt. Theophilus convertit, *νομίμοις ἐπινοίαις*, legitimis inventis. Imperator non tantum hoſtibus debellandis, verum etiam calumniatoribus coërcendis victoris nomen adipiſcitur.

CALVMNIANTIVM] Pars pro toto, improbitas, quæ in judiciis verſatur, de quo proprie verbum calumniandi intelligitur, pro omni, quæ in pacata civitate admittitur. Cicero 2. *de Repub. Vt Carneadi reſpondeatis, qui ſæpe optimas cauſas ingenti calumnia ludificari ſolet.*

IVRIS RELIGIOSISSIMVS] Iuris ad ſummam religionem obſervantiſſimus. Dionyſ. Halicarn. *lib.* 5. Κράτιστος ἦν βασιλεὺς ὁ δικαιότατός τε καὶ νομιμώτατος.

MAGNIFICVS] Abeſt hæc vox à veteribus libris, teſtib. Cujac. & Hotom. nec Theoph. agnoſcit.

1. VTRAMQVE VIAM] Iuſtinianus & gloriam ſibi peperit victis hoſtibus, & juris æquabilitatem inter cives ſuos retinuit.

BARBARICÆ GENTES] Significat Perſas in Syria, Vandalos in Africa & Italia, Gotthos in Italia & Sicilia.

REDACTÆ] Vet. *deductæ*, & ita Cujac. & Hotom.

INNVMERÆ] Vet. *numeroſæ*, id eſt, multæ. ſic enim locuti ſunt Caſſiod. Oroſ. Eutrop. & alii ſcriptores συγχρονοι. Theophilus tamen ἀναρίθμητοι.

POST

innumeræ provinciæ post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti Numine præstitis, iterum ditioni Romanæ nostroque additæ Imperio protestantur. Omnes vero populi legibus tam à nobis promulgatis, quam compositis reguntur.

De Compositione Codicis & Pandectarum.

2. Et cum sacratissimas constitutiones antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam, tunc nostram extendimus curam ad immensa

---

POST TANTA TEMPORVM SPATIA] Post annos 95. quibus Vandali Africam tenuerunt. *l. 1. Cod. de offic. præf. Afric.* adstipulatur Procop.

DITIONI ROMANÆ] Postquam sedes imperii Constantinopolim, quæ antea Bysantium, postea etiam nova Roma, translata fuit, imperium Romanum à Constantino & Gallieno in duas partes divisum, orientalem & occidentalem, & utrique parti suæ provinciæ attributæ.

PROMVLGATIS] Promulgatas suas, compositas alienas intelligit, id est, ex veteri jure in unum collectas & dispositas.

2. IN LVCVLENTAM EREXIMVS CONSONANTIAM] Intelligit Codicem priorem, quem altero imperii sui anno componi jussit 528. & anno insequenti edidit. In hunc Principum constitutiones vage per tres codices, Gregorianum, Hermogenianum, Theodosianum, dispersas collegit. *const. de nov. Cod. fac. & de Iust. Cod. confirm.* Sed eum non habemus. Post idem Codex iterum emendatus est & multis locis recognitus, additis 50. decisionibus, quo hodie utimur.

AD IMMENSA VETERVM VOLVMINA] Quarto imperii anno Lampadio & Oreste Coss. 530. Pandectas componi jussit, ediditque & confirmavit anno imperii sexto, ipso III. Cos: eodemque anno compositæ Institutiones, & promulgatæ uno mense ante Pandectas; ut Pandectæ compositione priores sint Institutionibus,

menſa veteris prudentiæ volumina, & opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cœleſti favore jam adimplevimus.

De tempore, auctoribus, fine & utilitate compoſitionis Inſtitutionum.

3. Cumque hoc Deo propitio peractum eſt, Triboniano Viro magnifico, Magiſtro, & Exquæſtore ſacri palatii noſtri, & Exconſule, necnon Theophilo & Dorotheo Viris illuſtribus, & anteceſſoribus (quorum omnium ſolertiam, & legum ſcientiam, & circa noſtras juſſio-

---

confirmatione poſteriores. Codicem repetitæ prælectionis promulgavit anno proximo, ipſo IV. & Paulino Coſs. 534. Hæc perſpicua ſunt ex conſtitutionibus ad juris compoſitionem pertinentibus. Novellar. liber diem non habet.

IMMENSA VOLVMINA] Innumera veterum ſcripta, quæ in bis mille libros & aliquot centena millia verſuum excreverant. *l. omnem. de concept. Digeſt.*

PER MEDIVM PROFVNDVM] Per medias difficultates. Liv. 31. *Provideo animo in vaſtiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi.*

3. MAGISTRO] Scil. officiorum, penes quem cura eſt totius pene aulæ & palatii. Gallis *Prevoſt de l'hoſtel*, Cujac. in *l. 3. C. de præpoſ. ſacr. cubic. lib. 12.*

EXQVÆSTORE] Quæſtor ætate Iuſtiniani is erat, quem noſtra ætas Cancellarium vocat, ut *paſſ. in Cod.* hoc eſt, ad quem cura legum & juris pertinet. cuſtos legum & famæ publicæ appellatur in *nov.* Valentiniani *de homic. caſ. fact.* & à Caſſiod. aliquot locis. Exquæſtores & exconſules à Iuſtiniano dicuntur, qui à Latinis quæſtorii & conſulares.

ANTECESSORIBVS] Iuris interpretibus, ac doctoribus, ἐξηγηταῖς, ut paſſ. in *præf. Pand.* τῶν νόμων διδασκάλοις, *l. 6. §. 12. D. de excuſ. tut.* Qui forum ſequebantur, togati; qui ſcholas, anteceſſores, & profeſſores dicebantur.

PRI-

jussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus specialiter, ut ipsi nostra authoritate, nostrisque suasionibus Institutiones componerent: ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quam animi vestri nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtineat argumentis, accipiant. Et quod priore tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, ut tunc constitutiones Imperatorias legerent: hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis, & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

Di-

PRIMA LEGVM CVNABVLA] Prima legum fundamenta, *στοιχεῖα* seu elementa. primam legum audientiam appellat in *l. un. C. de nud. jur. Quirit. toll.*

ANTIQVIS FABVLIS] Ius antiquum & obsoletum intelligit, quo referti erant veterum Iurisconsult. libri.

RERVM OBTINEAT ARGVMENTIS] Huc pertinet illud Aristippi apud Laërtium, qui percontanti cuidam, quæ potissimum adolescentibus essent discenda, respondit, quæ viris usui futura sunt.

POST QVADRIENNIVM] Theophil. *μετὰ τριετῆ χρόνον.* Sed aut erravit ipse, aut corrupti sunt codices. ut patet ex præfat. ad antecess. Fabrot. *in not. ad Theoph.*

DIGNI TANTO HONORE TANTAQVE REPERTI FELICITATE] Digni reperti tanto honore tantaque felicitate. Theoph. *τοσαύτης ἀξιωθέντες τιμῆς, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες εὐτυχίας*, *dignati & assecuti.*

Divisio Institutionum.

4. Igitur post libros quinquaginta Digestorum, seu Pandectarum, in quibus omne Ius antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum, nec non ceteros viros illustres & facundissimos confecimus: in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus, ut sint totius legitimæ scientiæ elementa.

Quid in Institutionibus contineatur.

5. In quibus breviter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

Ex

---

4. PANDECTARUM] Pandectæ παρὰ τὸ πᾶν δέχεσθαι, quod omnis generis leges complectantur. Harmenop. *lib.* 1. *tit.* 1. §. 6.

COLLECTUM EST] Libri veteres teste Hotom. *collatum est*. Et ita Theoph. ἐν οἷς ἤθροισται πᾶσα ἡ τῶν ἀρχαίων νομοθεσία.

CÆTEROS] Præter Tribonianum, Theophilum, Dorotheum tredecim aliis usus est Iustinianus, quos enumerat & nominat in *præfat. Digest.*

IN QUATUOR LIBROS] Apud Theophil. abundant verba, τῶν εἰρημένων Διγέστων. Fabrot.

5. DESUETUDINE] Theoph. ἀσυνηθείᾳ, quasi dicas *insuetudine*. Significat autem jura antiqua & antiquata, qualia multa in argumentis usucapionum, exheredationis liberorum, legatorum, successionum ab intestato, bonorum possessionum, satisdationum, &c.

ILLUMINATUM EST] Theoph. ἐφωτίσθη. Intelligit autem & desuetorum quorundam in usum revocationem, & aliorum vel interpolationem vel abolitionem.

6. PRÆ-

Ex quibus libris compositæ sunt Institutiones, atque earum recognitio, & confirmatio.

6. Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex Commentariis Caji nostri, tam Institutionum, quam rerum quotidianarum, aliisque multis Commentariis compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt, & legimus, & recognovimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus.

Adhortatio ad studium juris.

7. Summa itaque ope, & alacri studio has le-

---

6. PRÆCIPVE EX COMMENTARIIS CAII] Hoc ita esse vel ex reliquiis scriptorum Caii, quæ in Pandectis supersunt, cuivis animadvertere licet. sæpius enim hujus unius, quam cæterorum omnium verba in his libris proferuntur.

NOSTRI] Benevolentiæ significatio. ac sic plerumque prædecessores, qui nostræ fuerunt professionis, appellamus. *Scævola noster* apud Paulum & Triphoninum sæpe. apud Pomponium *Cajus noster. l. pen. D. de stip. serv.* Floruit sub Hadriano & Marco. *l. 7. D. de reb. dub. l. pen. D. ad S C. Tertyll.*

RECOGNOVIMVS] Id est, corrigendi causa diligenter & attente legimus; Cic. pro Balb. *Nos Cn. Pompeji judicium de consilii sententia pronuntiatum recognoscemus.*

CONSTITVTIONVM ROBVR EIS ACCOMMODAVIMVS.] His verbis indicatur Institutionum confirmatio. Vnde hæc præfatio Theophilo; διάταξις βεβαιοῦντα τὰ ἰνστιτοῦτα.

7. SVMMA OPE ET ALACRI STVDIO] Epilogus exhortatorius, ut in suasoriis usitatum, à spe & expe-

leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcerrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D. CP. XI. Kalend. Decemb. D. IVSTINIANO PP. A. III. COS.

---

expectatione præmiorum. *Cic. 1. de orat. Pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & Reipub. emolumento esse possitis.*

D. CP. XI. KAL. DECEMB.] Id est. *Data Constantinopoli* XI. *Kalendas Decembris, Domino Iustiniano perpetuo Augusto tertium Consule.* In quibusdam libris, P. P. quasi *Patre Patriæ,* quod ejus temporis consuetudo repudiat. Hotom.

INSTI-

INSTITVTIONVM
SEV
ELEMENTORVM
D. IVSTINIANI
Sacratiſſimi Principis,

LIBER I.

DE IVSTITIA ET IVRE.

TITVLVS I.

Definitio Iuſtitiæ.

IVſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.

De-

TITVLVS I.

CONSTANS ET PERPETVA VOLVNTAS] verba juſtitiæ habitum ibi demum eſſe indicant, ubi Hæc perpetuo & conſtanter quis juſte agit, atque ut Ariſtoteles 2. *Eth.* 5. βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχων. Auctor hujus definitionis eſt Vlp. *l.* 10. *D. hoc tit.*

VOLVNTAS] Metonym. pro habitu voluntatis ſive ἕξις, ἀφ' ἧς βουλόμεθα τὰ δίκαια, ut Paraphraſt. ad 5. *Nichom. c.* 1.

IVS SVVM CVIQVE] Objectum Iuſtitiæ eſt jus cujuſque ſuum; finis ut id quiſque obtineat, i. ut cuique quod ei debetur, tribuatur. Delictis etiam debetur pœna. Athanaſ. in ſyn. 8. ſer. ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τὸ ἴδιον. Plato 1. *de Rep.* hunc finem exprimit his verbis, τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι.

TRIBVENDI] Alias *tribuens*, Theophil. νέμουσα. Cic. 5. *de fin.* *Affectio animi ſuum cuique tribuens, quæ juſtitia dicitur.* & ita etiam alibi, *lib.* 1. *de off.* & 2. *ad Heren.*

Definitio Iurisprudentiæ.

1. Iurisprudentia eſt divinarum atque humanarum rerum notitia, juſti atque injuſti ſcientia.

De Iuris methodo.

2. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani, ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione ſingula tradantur: alioqui, ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum oneraveri-

---

1. IVRISPRVDENTIA] Quæ & ſcientia & ars juris, & intelligentia & civilis ſapientia. His enim nominibus promiſcue uti ſolent, qui populariter loquuntur,

DIVINARVM ATQVE HVMANARVM RERVM] Subjectum. modus autem conſiderandi, quatenus de jure earum quæritur; quem modum indicant verba ſequentia, *juſti atque injuſti*. M. W.

SCIENTIA] Iuriſprudentia eſt habitus intellectus: juſtitia, ut virtus moralis, eſt habitus voluntatis. Hæc etiam definitio Vlpiani eſt. *d. l.* 10. §. 2. *D. hoc. tit.*

2. GENERALITER] Curſim, obiter, ſummatim, ἐν παρέργῳ.

LEVI AC SIMPLICI VIA] Τυπωδῶς, craſſa ac pingui Minerva. Præclare Ariſtot. Δεῖ γὰρ, inquit, ὑποτυπῶσαι πρῶτον, ἔνθ' ὕϛερον ἀναγράφειν. *Prius lineamenta prima ducenda ſunt & opus informandum, poſt utendum veris coloribus.* Nec minus ſcite Quintil. 1. *Inſt. orat.* 2. *Vt vaſcula*, inquit, *oris anguſti ſuperfuſam humoris copiam reſpuunt, ſenſim autem influentibus complentur, ſic animi puerorum*, &c.

DILIGENTISSIMA ATQVE EXACTISSIMA] Hoc ad ſummam ſcientiæ eſt neceſſarium, uti prius illud incipientibus magis convenit.

DVO-

verimus: duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunque juvenes avertit) serius ad id perducemus, ad quod, leviore via ductus, sine magno labore, & sine ulla diffidentia maturius perduci potuisset.

Iuris præcepta.

3. Iuris præcepta sunt hæc: honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

De

DVORVM ALTERVM] Δυοῖν θάτερον. Quintilian. *Proœm. lib.* 8. *Incipientibus brevius & simplicius tradi convenit: aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atque perplexæ deterreri solent; aut eo tempore, quo præcipue alenda ingenia, ac indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur.*

CVM DIFFIDENTIA] Cic. *in orat. Vereor, ne tardem studia multorum, qui desperatione debilitati experiri id nolent, quod assequi se posse diffidant.*

3. IVRIS PRÆCEPTA] Non regulæ artis juris, ut Hopper. & Cont. sed dictata juris naturæ αἱ κοιναὶ καὶ φυσικαὶ ἔννοιαι, insitæ & quasi consignatæ in animis nostris notiones. ex *l.* 10. §. 1. *D. eod.*

HONESTE VIVERE] Hoc præcepto vetantur omnia, quæ pugnant cum bonis moribus & publica honestate, etiamsi non expresse prohibita. *Est aliquid*, inquit Cic. pro Balbo, *quod non oporteat, etiamsi licet.* fac. *l.* 144. *de reg. jur.*

ALTERVM NON LÆDERE, SVVM CVIQVE TRIBVERE] Horum alterum ad personam alterius referri videtur, alterum ad res externas. *Cic.* 1. *de offic. Iustitiæ primum munus est, ut ne cui quis noceat: deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis, ut suis.* Sen. 3. *de benef. c.*14. *Æquissima vox est, & jus gentium præ se ferens, Redde, quod debes.*

De jure publico & privato.

4. Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, jus publicum & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripertitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

DE IVRE NATVRALI, Gentium & civili.

TITVLVS II.

De jure naturali.

IVs naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Nam jus iſtud non humani generis pro-

---

4. DVÆ POSITIONES] Id eſt, duo themata, partes, ſpecies, δύο εἴδη. Ex Vlp. *l.* 1. §. 2. *eod.* alii tres fecere ſpecies, ſacrum, publicum, privatum. Auſon. in *Idyll.* 15. ſed Vlp. *d. loc.* ſub publico etiam ſacrum comprehendit. Bud.

QVOD AD STATVM REI ROMANÆ] Quod utilitate publicum eſt, non quod ſola auctoritate: eſt enim hæc diviſio à fine ſumpta, non à cauſa efficiente.

AD SINGVLORVM VTILITATEM] Quod privatim ad cujuſque civis rem pertinet familiarem. Quanquam & hoc per conſequentiam publice & illud privatim utile.

COLLECTVM EX NATVRALIBVS PRÆCEPTIS, &c.] Ius quo privati in civitate utuntur, tribus quaſi ex fontibus in Remp. defluxit, natura, gentium inſtitutis, & iuventis cujuſque civitatis.

TITVLVS II.

OMNIA ANIMALIA DOCVIT] *L.* 1. §. 3. *D. de juſt. & jur.* Dicuntur vero hæc καταχρηστικῶς, eo quod

proprium eſt, ſed omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris atque fœminæ conjunctio, quam nos Matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia iſtius juris peritia cenſeri.

Diſtinctio juris gentium & civilis à definitione & etymologia.

1. Ius autem civile à jure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui legibus & morib.

---

quod quæ hujus juris ſunt, etiam bruta faciant, ſolo quidem impetu naturæ, cæterum cum ſimilitudine ſenſus ac deſiderii humani. Cic. *in Læl.* unde tales brutorum actus Ariſtot. 9 *de hiſt. anim. c. 7.* appellat μιμήματα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Proprie autem juris capax non eſt niſi natura utens præceptis generalibus. Grot. 1. *de jur. bell.* 1. νόμῳ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν. Plutarch. *Cat maj.* In beſtiis tantum apparet juris aliqua imago. *Salmaſ. de uſur. c. 9.*

MARIS ATQVE FOEMINÆ CONIVNCTIO] Lactant. *l. 6. c. 23. Cum excogitaſſet Deus duorum ſexuum rationem, attribuit ipſis, ut ſe invicem appeterent, & conjunctione gauderent, eaque ratione propagari & multiplicari genera poſſent.*

EDVCATIO] Cic. 1. *de off. Quemadmodum communis eſt animantium conjunctionis appetitus, ita cura quoque eorum, quæ procreata ſunt.* Nam, ut idem *lib. 3. de fin. hæc inter ſe congruere non poſſent, ut procreari quidem natura vellet, diligi autem procreata non curaret.* Huc vel maxime pertinet ſtudium tuendi ſui adverſus vim illatam. Cic. 1. *de offic.*

PERITIA CENSERI] Id eſt, haberi pro peritis hujus juris, eorum numero adſcribi. Theoph. ἐν τοῖς τιμῶσι τοῦτον τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα, id eſt, *his, qui hanc legem obſervant, adſcripta.* quidam malunt, *perita.*

1. QVISQVE POPVLVS] Ex *l. 9. de juſt. & jur.* po-

morib. reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile quasi jus proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peræque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

Ab

---

populus scil. alieno imperio non subjectus, alias juris condendi potestatem non habet, nisi quatenus ille, cui paret, concessit. *l. ἀξίωσις. D. de. leg. Rhod.*

VOCATVRQVE IVS CIVILE] Nempe in specie, quod à se civitas constituit: qualia multa in duodecim tabulis. Nam jus civile sumptum pro universo jure civitatis etiam jus naturale & gentium complectitur. quo sensu Aristot. 5. *Ethic.* 7. dividit jus πολιτικὸν in φυσικὸν & νομικόν.

NATVRALIS RATIO] Ius gentium non ex institutis populorum æstimandum est, sed ex eo, quod justum esse ipsa naturalis dictat ratio, id est, insita animis hominum notitia honesti & turpis, justi & injusti. V.C. Incesta, adulteria, furta natura turpia & illicita sunt; etiamsi gentes repertæ, in quibus hæc permissa aut non punita. vid. *Gell.* 11. *noct. Attic.* 18. *Alex. ab Alex.* 1. *Gen. dier.* 24. *Platon.* 1. *de legib. Cic.* 1. *de legib.*

APVD OMNES POPVLOS] Aut certe moratiores. nam quid. naturale sit, spectandum in his, qui bene secundum naturam se habent, non in depravatis, teste Aristot. 1. *polit.* 5. Videtur autem hic tantum definiri species juris gentium excellentior, quæ vulgo jus gentium primævum.

2. SOLO-

Ab appellatione & effectibus.

2. Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium. Nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium, non erraverit. sic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus sit civitatis, nostrum jus significamus: sicuti cum Poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus: apud nos Virgilius. Ius autem gentium omni humano generi commune est. Nam

---

2. SOLONIS VEL DRACONIS] Prior Draco leges Atheniensibus dedit, in quibus nihil memorabile præter pœnarum acerbitatem. Vnde Demadis illud laudatur, ὅτι δι' αἵματος, οὐ διὰ μέλανος τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψε. Draconis leges non atramento, sed sanguine scriptas fuisse. Plutarch. *in Solon.* Solon deinde alias scripsit, quibus Athenienses felicissime sunt usi. vid. Gell. *lib.* 11. *cap.* 18.

QVIRITES A QVIRINO] Plerique tradunt pace facta inter Sabinos & Romanos placuisse, ut Romani etiam Quirites à Curibus Tatii Sabinorum regis patria vocarentur. *Varr.* 4. *de ling. Dion. Halic.* 2. *Plutarch. in Romul. Ovid.* 2. *Fastor.* In aliis est, *Romani enim à Quirino Quirites appellantur.* Hotom. Cujac. Wes.

IVS NOSTRVM] Κατ' ἐξοχήν. De Romani juris excellentia differit M. Tullius in persona Crassi *l.* 1. *de orat.*

VSV EXIGENTE] Hujus igitur ex parte causa est usus & indigentia. Aristot. 1. *polit.* Vnde Dio Chrysost. *orat.* 76. hoc jus appellat εὕρημα βίου καὶ χρόνου, *inventum usus & temporis.* Exemplo potest esse inventio nummi, cui causam præbuit difficultas permutationum. *l.* 1. *D. de contr. empt.*

NE-

Nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ jura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, ut emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

Divisio juris in scriptum, & non scriptum: & subdivisio juris scripti.

3. Constat autem jus nostrum, quo utimur, aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos, τῶν

NECESSITATIBUS HUMANIS] Hic locus confirmat receptam juris gentium distinctionem in primævum & secundarium. Illud enim, de quo §. 1 non est excogitatum aut inventum usu exigente, sed nobiscum natum: qualia sunt, Deum colere, parentes revereri, neminem lædere, &c.

NATURALI IURI CONTRARIÆ] Ex hypothesi tamen & hæc naturalem rationem habent, puta si vim nobis illatam armis repellamus.

OMNES PENE CONTRACTUS] τὸ *pene* additum est δι᾽ ἀλήθειαν φιλοσόφων. Sunt enim quidam jure civili introducti. *l. 5. D. de just, & jur.* veluti stipulatio, obligatio literarum, donatio propter nuptias.

3. QUO UTIMUR] Abest à *l. 6. §. 1. D. de just. & jur.* unde hæc sumpta. nec Cujac. Hotom. Wes. agnoscunt.

SCRIPTO AUT SINE SCRIPTO] Distributio juris civilis à forma & modo constituendi ex *d. l. 6. §. 1.* alterum enim expresse sancitur & scripto promulgatur, alterum tacito consensu utentium introducitur. *l. 32. D. de legib.*

APUD GRÆCOS] Plat. *lib. 7. de legib.* & apud Laërt. Aristot. 1. *Rhetor.* qui & 3. *Ethic.* meminit legum κατὰ τὰ γράμματα, & κατὰ τὰ ἤθη.

SCRI-

τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem jus eſt, Lex, Plebiſcitum, Senatuſconſultum, Principum placita, Magiſtratuum edicta, reſponſa Prudentum.

De lege & plebiſcito.

4. Lex eſt, quam populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (veluti Conſule) conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante (veluti Tribuno) conſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo ſpecies à genere: nam appellatione populi univerſi cives ſignificantur, connu-

---

Scriptum] Subdiviſio juris in ſex ſpecies. Papinianus *l. 7. D. de juſt. & jur.* quinque tantum enumerat: ſed ille arctius jus civile accipit, eique prætorium, ut ſpeciem diverſam, opponit. Mox tamen Marcianus jus honorarium vivam appellat vocem juris civilis. *l. 8. D. eod.*

4. Lex est] Legis nomen hic ſtrictiſſime accipitur. alias jus omne ſcriptum ſignificat, opponiturque conſuetudini, ut paſſim in libris noſtris, & apud Cic. 1. *de legib.* ſæpe etiam non minus late extenditur, quam vocabulum juris, ut & νόμος apud Græcos.

Interrogante] Mallem *rogante*, ut quidam. Rogabat magiſtratus populum his verbis, *Velitis jubeatis Quirites*, &c. Populus reſpondebat in tabella vel A. id eſt, *Antiquo*, vel V. R. id eſt, *uti rogas*.

Veluti consule] Item dictatore & prætore, non etiam cenſore. Addit Hotomannus & interregem; ſed perperam. Nam interregibus comitia habere ferendis legibus non licuit, ut patet ex 3. in *Rullum*. vid. Nic. Gruch. 1. *de comit. Rom.* 3.

Plebiscitum] Ἀπὸ τοῦ ſciſcere, ἢ ψηφίζεσθαι, quod eſt decernere & conſtituere, non ἀπὸ τοῦ ſcire. Fabrot.

Veluti tribuno] Alium magiſtratum plebejum rogationem ad plebem tuliſſe nemo prodidit.

Quo species a genere] Rectius dixiſſet, *quo pars à toto*. Populus enim eſt σύνολόν τι quod ex parti-bus

numeratis etiam Patriciis & Senatoribus. Plebis autem appellatione, sine Patriciis & Senatoribus, cæteri cives significantur. Sed & Plebiscita lege Hortensia lata non minus valere, quam leges cœperunt.

De Senatusconsulto.

5. Senatusconsultum est, quod Senatus jubet atque constituit. Nam cum actus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

De constitutione.

6. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium

---

bus suis plebe & patriciis constat. Interdum tamen populum pro plebe dixerunt. Gloss. gr. lat. δῆμος, populus, vulgus.

LEGE HORTENSIA] Primum lege Horatia secessione in Aventinum; deinde lege Hortensia, secessione in Ianiculum. Cujacius ex Liv. & Plin. add. Gell. 15. cap. 27.

5. AVCTVS ESSET POPVLVS] Ita & in *l.* 2. §. *deinde.* 9. *D. de orig. jur.* An autem hæc causa fuerit, an potius ambitio & astutia Cæsarum, melius ex Tacit. 1. *annal.* & Sueton. *in Tiber.* disces. Quibus modis senatusconsultum fieret, vide Varronem apud Gellium *lib.* 14. *c.* 7. In notis S. C. D. *Senatus consultus decrevit.* Grot.

6. LEGE REGIA] Ex *l.* 1. *D. de constit. princ.* Lex imperii dicitur *l.* 3. *C. de testam.* De lege regia cognosce ex indice *leg. Rom.* Hotomanni.

EI ET IN EVM] Hæc verba *in eum* Theoph. Hotom. Wes. interpretantur *in se*, quod nimis argutum. Probabile est populum his verbis in formula legis usum ad osten-

perium ſuum & poteſtatem concedat. Quodcunque ergo Imperator per epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decrevit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat. Hæc ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Plane ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quoniam non hoc Princeps vult; nam quod alicui ob meritum indulſit, vel ſi quam pœnam irrogavit, vel ſi cui ſine exemplo ſubvenit, perſonam non tranſgreditur. Aliæ autem cum generales ſint, omnes procul dubio tenent.

De

---

oſtendendam enixam ſuam voluntatem omne imperium ſuum *παντελῶς* transferendi. Fabrot.

Per epistolam] Epiſtola eſt reſcriptum Principis, quo de jure conſulentibus reſpondet. ut paſſim *in Cod.*

Decrevit] Decretum Principis dicitur, cum ipſe de cauſa cognoſcit, & partibus auditis pronuntiat, ut in *l. 3. D. de his quæ in teſt. del.* *ἀπόφασις βασιλικὴ* in Gloſſ. Baſilic.

Edicto præcepit] Edictum eſt, cum Princeps motu proprio, *ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς* aliquid conſtituit ad honeſtatem & utilitatem ſubditorum. *Theophil.* & *l. 3. C. de legib.* & fere ad præfectos prætorio hujuſmodi conſtitutiones diriguntur, ut in *l. 6. C. de ſecund. nupt.* & ſimilib.

Personales] Hæ ſunt quæ privilegia Latinis dicuntur, eo quod veteres *priva* dixerunt, quæ nos *ſingula* dicimus. Gell. 10. *c.* 20. Feſt. in voce *privos.* & ibi Ioſ. Scal. in *annot.* alias jus ſingulare. *l. 16. D. de legib.* Hujuſmodi ſunt privilegia militum, doctorum, ſtudioſorum, &c.

Poenam irrogavit] Nempe graviorem ordinaria propter exemplum. Obiter hic nota, privilegia non ſolum pro aliquo, ſed etiam in aliquem ferri poſſe; ut in Milonem à Pompejo, à Clodio in Ciceronem lata ſunt.

Personam non transgreditur] Non producitur hoc jus ad conſequentias. *l. 14. D. de legib.* non tranſit ad ſucceſſores. *l. 68. l. 169. de reg. jur.*

7. Præ-

De jure honorario.

7. Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris authoritatem. Hoc etiam jus honorarium ſolemus appellare: quod qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus, authoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, quod & ipſum juris honorarii portio eſt.

De Reſponſis Prudentum.

8. Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de jure reſpondere. nam antiquitus conſtitutum erat

---

7. PRÆTORUM EDICTA] Ius prætorium introductum eſt adjuvandi vel ſupplendi & corrigendi juris civilis gratia. *l. 7. §. 1. D. de juſt. & jur.* exempla *in pr. & §. 1. infr. de bon. poſſ.* §. 3. *Infr. de exh. lib.* §. 9. *infr. de her. quæ ab int.* §. 3. *infr. de leg. agn. ſucc.*

NON MODICAM AUCTORITATEM] Minorem tamen, quam ſpecies ſuperiores. Nam edicta prætorum non valebant auctoritate populi aut Principis, ſed tantum ob honorem magiſtratus, qui non tam conditor eſt juris novi, quam cuſtos & interpres conditi. *d. l. 7. §. 1. & l. ſeq. D. de juſt. & jur. l. 2. §. 10. de orig. jur. l. 12. §. 1. D. de bon. poſſ. l. 1. in fin. D. ex quib. cauſ. maj.*

ÆDILES CURULES] Ad diſtinctionem ædilium plebis. Curabant ædes ſartas tectas eſſe, aquas mundas, integros aquæductus, vias expeditas. Cic. 5. *in Verr.* add. Liv. *lib. 6. in fin. & 7. in pr.* Varr. 4. *de ling.*

DE QUIBUSDAM CAUSIS] de rebus, maximeque mancipiis & jumentis venalibus, & de animalibus feris continendis, qua vulgo iter fit. explicatur *lib. 21. D. Titul. 1.*

IURIS HONORARII PORTIO] Ius honorarium genus eſt, cujus ſpecies prætorium & ædilitium.

8. DE IURE RESPONDERE] Cujac. Hotom. Weſ. ex libris veteribus, *jura condere.* Theophil. νομοθετεῖν.

erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus à Cæsare jus respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à responsis eorum non liceret, ut est constitutum.

De jure non scripto.

9. Sine scripto jus venit, quod usus approbavit. Nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem imitantur.

Ratio superioris divisionis.

10. Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur: nam origo ejus

---

ϑεῖν sed ut recte idem, *κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν*, *per consultationem & responsionem.*

ANTIQVITVS CONSTITVTVM] Malo *institutum*. nulla enim lege id constitutum, sed more majorum institutum fuit: dictaque hæc pars in specie jus civile. *l.* 2. §. 5. *D. de orig. jur.*

A CÆSARE] Primus D. Augustus constituit, ut ex auctoritate Principis responderetur. *d. l.* 2. *circa fin.*

QVORVM OMNIVM] Aut utique plurium. *l. un. C. Theod. d. Respons. prudent.*

9. DIVTVRNI] Propria hæc sunt epitheta consuetudinis, ut dicatur, diuturna, longa, inveterata: quanto autem tempore introducatur, jure nostro definitum non est.

LEGEM IMITANTVR] Id est, legis vim & effectum habent. *l.* 32. *& seq. D. de legib.* Quin etiam plus valere & in rebus majoris momenti versari leges, quæ moribus comprobatæ sunt, quam quæ scripto constant, testatur Aristot. 3. Polit. c. ult.

10. NON INELEGANTER] Nec admodum tamen eleganter, ut apparet ex iis, quæ Hotom. & Bachov.

LA-

ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum scilic. & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses vero ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

Divisio juris in immutabile & mutabile.

II. Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe mutari solent vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

LACEDÆMONII] Lacedæmonii scriptis legibus usi non sunt, atque una τῶν καλουμένων ῥητρῶν hæc erat, μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις, *scriptis legibus non uti*. Plutarch. *in Lycurg.*

II. DIVINA PROVIDENTIA] Quorum Deus inventor, disceptator, lator, ut loquitur Cic. Intelligit ergo jus gentium primævum, quod nobis ingenitum; non secundarium, quod usu exigente inventum.

IMMVTABILIA] Ius naturale semper & ubique justum est, & fuit. unde nec quod hoc jure prohibetur, juberi potest, nec quod jubetur, vetari. Grot. 1. *manuduct.* 2. addi tamen ei aliquid potest, aut detrahi. *l. 6. D. de just. & jur.*

TACITO CONSENSV] Non tantum novum jus longo usu introduci potest, sed id etiam, quod ante lege aliqua constitutum erat, contrario usu abrogari. *l. 32. D. de legib.*

ALIA POSTEA LEGE LATA] Nam posteriores leges semper potiores sunt prioribus. *l. ult. D. constit. Princ. Harm. lib. 1. tit. 1.* Varro lib. 8. *de lingua*; *An non sæpe veteres leges abrogatæ novis cedunt?*

De objectis juris.

12. Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de personis videamus. Nam parum est jus nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

DE IVRE PERSONARVM.

TITVLVS III.

Prima divisio personarum.

SVMMA itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi.

Definitio libertatis.

1. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique

---

12. VEL AD PERSONAS, &c.] Distributio ex objectis ad finem juris obtinendum accommodata. ex *l.* 1. *D. de stat. hom.* Omne jus redditur personis de rebus per actiones & judicia. M. W.

TITVLVS III.

IVRE PERSONARVM] In π. *de statu hominum.* status rationem causæ, jus effecti habet. status est ipsa personæ conditio, jus, quod hanc conditionem sequitur.

SVMMA DIVISIO] Id est, prima & principalis, vel generalissima, *πρώτη ϗ ἀκροτάτη*, 46. *basil. tit.* 1.

LIBERI AVT SERVI] Ex *l.* 3. *D. eod.* Adscriptitios, de quibus *lib.* 11. *Cod.* alii in liberorum, alii in servorum numero ponunt.

1. EX QVA LIBERI] Non ex vocabulo, sed ex re ipsa, quæ vocabulo subest. Definitio hæc Florentini est. *l.* 4. *D. eod.*

que facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.

Definitio servitutis.

2. Servitus autem est constitutio Iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

Servi, & mancipii Etymologia.

3. Servi autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc ser-

---

FACERE LIBET] Effectus libertatis est, facere quod libet. est enim potestas vivendi, ut velis. Cic. in *paradox.* Aristot. 1. pol. 9. Zeno apud Laërt. breviter, *ἐξουσία αὐτοπραγίας, potestas pro jure suo agendi.*

SI QVID VI] Finge nos vinciri, usu rerum nostrarum vi prohiberi, &c. hæc facultatem quidem faciendi impediunt, libertatem autem non minuunt.

IVRE] Οὐ γάρ ἐστι δουλεία τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν. Aristot. 1. *pol.* 9. *Legum idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Cic. *pro Cluent.* Indicat hanc exceptionem illud Persianum: *Excepto si quid Masuri rubrica vitavit.*

2. CONSTITVTIO] Id est, res jure gentium constituta, causa pro effectu. sic thesaurus dicitur depositio pecuniæ *lege* 31. §. 1. *D. de acq. rer. dom.* pro *pecunia deposita.*

DOMINIO ALIENO] Vnde Zenoni apud Laërt. servitus definitur *στέρησις αὐτοπραγίας.*

CONTRA NATVRAM] Contra communem illam omnium hominum conditionem, quam ab initio habuerunt à natura. *lege* 3. *D. de just. & jur. lege* 32. *de reg. jur.* Φύσει γὰρ οὐδεὶς δοῦλος ἐγεννήθη ποτέ. Philist. Liberos & servos à natura procreari disputat Aristot. 1. *pol.* 3. & 4. sed alio sensu; nempe ingenio stupidos, & corpore robustos à natura productos videri ad serviendum iis, qui ingenio valent, ministerio scil. œconomico. D. Heins. in *Epist. ad Georg. Richt.*

3. IMPERATORES] Non intelligit Principes Romanos,

ſervare, nec occidere ſolent: qui etiam mancipia dicti ſunt, eo quod ab hoſtibus manu capiuntur.

Quibus modis ſervi conſtituuntur.

4. Servi autem aut naſcuntur, aut fiunt. naſcuntur ex ancillis noſtris: fiunt aut jure gentium, id eſt, ex captivitate: aut Iure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum ſeſe venundari paſſus eſt.

De

---

manos, ſed στρατηγοὺς, belli duces, τῶν πολέμων ἡγεμόνας, ut recte vertit Theoph.

SERVARE] Eadem ratio nominis redditur in *lege* 4. §. 2. *D. hoc tit. l.* 239. §. 1. *D. de verb. ſign.* ab Auguſtin. 19. *de civ. Dei* 15. Servabantur διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς πράσεως, ut eſt in *Baſilic.*

MANV CAPIVNTVR] Hæc notatio ſi vera eſt, dicendum erit hoc nomen ad res cæteras tranſlatum eſſe.

4. NASCVNTVR EX ANCILLIS] Ex Marcian. *lege* 5. §. 1. *eod.* Hi vernæ prudentibus dicuntur. de quo nomine vid. Feſt. & Nonium. Eodem autem jure ex ancillis nati ſervi ſunt, quo ſata cedunt ſolo. mater enim ſolo comparatur, vis patris ſato. I. Cujac.

IVRE CIVILI] Etſi ſervitus ex jure gentium originem habet, ſunt tamen modi quidam conſtituendæ ſervitutis etiam jure civili inventi. unus hic exprimitur. alios reperies apud Accurſ. & Hotom.

LIBER HOMO] Ingenuus ſcilicet & ſui juris: neque enim patroni aut patris jus hoc pacto libertus aut filius intervertere poſſunt. Cujac.

PRETII PARTICIPANDI] Modo & partem pretii vere acceperit. *lege* 1. *quib. ad lib. procl. non licet.* & gnarus conditionis ſuæ. *lege* 2. *ſi lib. ing. eſſe dic.* venditus ſit ignoranti conditionem venditi. *lege* 7. §. 2. *D. de lib. cauſ.* Accurſ.

Nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ jura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, ut emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

Divisio juris in scriptum, & non scriptum: & subdivisio juris scripti.

3. Constat autem jus nostrum, quo utimur, aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos, τῶν

NECESSITATIBUS HUMANIS] Hic locus confirmat receptam juris gentium distinctionem in primævum & secundarium. Illud enim, de quo §. 1 non est excogitatum aut inventum usu exigente, sed nobiscum natum: qualia sunt, Deum colere, parentes revereri, neminem lædere, &c.

NATURALI IURI CONTRARIÆ] Ex hypothesi tamen & hæc naturalem rationem habent, puta si vim nobis illatam armis repellamus.

OMNES PENE CONTRACTUS] τὸ *pene* additum est δι' ἀκρίβειαν φιλοσόφων. Sunt enim quidam jure civili introducti. *l. 5. D. de just, & jur.* veluti stipulatio, obligatio literarum, donatio propter nuptias.

3. QUO UTIMUR] Abest à *l. 6. §. 1. D. de just. & jur.* unde hæc sumpta. nec Cujac. Hotom. Wes. agnoscunt.

SCRIPTO AUT SINE SCRIPTO] Distributio juris civilis à forma & modo constituendi ex *d. l. 6. §. 1.* alterum enim expresse sancitur & scripto promulgatur, alterum tacito consensu utentium introducitur. *l. 32. D. de legib.*

APUD GRÆCOS] Plat. *lib. 7. de legib.* & apud Laërt. Aristot. 1. *Rhetor.* qui & 3. *Ethic.* meminit legum κατὰ τὰ γράμματα, & κατὰ τὰ ἤθη.

SCRI-

τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem jus eſt, Lex, Plebiſcitum, Senatuſconſultum, Principum placita, Magiſtratuum edicta, reſponſa Prudentum.

De lege & plebiſcito.

4. Lex eſt, quam populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (veluti Conſule) conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante (veluti Tribuno) conſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo ſpecies à genere: nam appellatione populi univerſi cives ſignificantur, connu-

---

Scriptum] Subdiviſio juris in ſex ſpecies. Papinianus *l. 7. D. de juſt. & jur.* quinque tantum enumerat: ſed ille arctius jus civile accipit, eique prætorium, ut ſpeciem diverſam, opponit. Mox tamen Marcianus jus honorarium vivam appellat vocem juris civilis. *l. 8. D. eod.*

4. Lex est] Legis nomen hic ſtrictiſſime accipitur. alias jus omne ſcriptum ſignificat, opponiturque conſuetudini, ut paſſim in libris noſtris, & apud Cic. 1. *de legib.* ſæpe etiam non minus late extenditur, quam vocabulum juris, ut & νόμος apud Græcos.

Interrogante] Mallem *rogante*, ut quidam. Rogabat magiſtratus populum his verbis, *Velitis jubeatis Quirites*, &c. Populus reſpondebat in tabella vel A. id eſt, *Antiquo*, vel V. R. id eſt, *uti rogas.*

Velvti consvle] Item dictatore & prætore, non etiam cenſore. Addit Hotomannus & interregem; ſed perperam. Nam interregibus comitia habere ferendis legibus non licuit, ut patet ex 3. in *Rullum*. vid. Nic. Gruch. 1. *de comit. Rom.* 3.

Plebiscitvm] Ἀπὸ τοῦ ſciſcere, ἢ ψηφίζεσθαι, quod eſt decernere & conſtituere, non ἀπὸ τοῦ ſcire. Fabrot.

Velvti tribvno] Alium magiſtratum plebejum rogationem ad plebem tuliſſe nemo prodidit.

Qvo species a genere] Rectius dixiſſet, *quo pars à toto.* Populus enim eſt σύνολόν τι quod ex partibus

numeratis etiam Patriciis & Senatoribus. Plebis autem appellatione, sine Patriciis & Senatoribus, cæteri cives significantur. Sed & Plebiscita lege Hortensia lata non minus valere, quam leges cœperunt.

De Senatusconsulto.

5. Senatusconsultum est, quod Senatus jubet atque constituit. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

De constitutione.

6. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium

---

bus suis plebe & patriciis constat. Interdum tamen populum pro plebe dixerunt. Gloss. gr. lat. δῆμος, populus, vulgus.

LEGE HORTENSIA] Primum lege Horatia secessione in Aventinum; deinde lege Hortensia, secessione in Ianiculum. Cujacius ex Liv. & Plin. add. Gell. 15. cap. 27.

5. AVCTVS ESSET POPVLVS] Ita & in *l.* 2. §. *deinde.* 9. *D. de orig. jur.* An autem hæc causa fuerit, an potius ambitio & astutia Cæsarum, melius ex Tacit. 1. *annal.* & Sueton. *in Tiber.* disces. Quibus modis senatusconsultum fieret, vide Varronem apud Gellium *lib.* 14. *c.* 7. In notis S. C. D. *Senatus consultus decrevit.* Grot.

6. LEGE REGIA] Ex *l.* 1. *D. de constit. princ.* Lex imperii dicitur *l.* 3. *C. de testam.* De lege regia cognosce ex indice *leg. Rom.* Hotomanni.

EI ET IN EVM] Hæc verba *in eum* Theoph. Hotom. Wes. interpretantur *in se*, quod nimis argutum. Probabile est populum his verbis in formula legis usum ad osten-

perium ſuum & poteſtatem concedat. Quodcunque ergo Imperator per epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decrevit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat. Hæc ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Plane ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quoniam non hoc Princeps vult; nam quod alicui ob meritum indulſit, vel ſi quam pœnam irrogavit, vel ſi cui ſine exemplo ſubvenit, perſonam non tranſgreditur. Aliæ autem cum generales ſint, omnes procul dubio tenent.

De

---

oſtendendam enixam ſuam voluntatem omne imperium ſuum παντελῶς transferendi. Fabrot.

PER EPISTOLAM] Epiſtola eſt reſcriptum Principis, quo de jure conſulentibus reſpondet. ut paſſim *in Cod.*

DECREVIT] Decretum Principis dicitur, cum ipſe de cauſa cognoſcit, & partibus auditis pronuntiat, ut in *l. 3. D. de his quæ in teſt. del.* ἀπόφασις βασιλικὴ in Gloſſ. Baſilic.

EDICTO PRÆCEPIT] Edictum eſt, cum Princeps motu proprio, ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς aliquid conſtituit ad honeſtatem & utilitatem ſubditorum. *Theophil.* & *l. 3. C. de legib.* & fere ad præfectos prætorio hujuſmodi conſtitutiones diriguntur, ut in *l. 6. C. de ſecund. nupt.* & ſimilib.

PERSONALES] Hæ ſunt quæ privilegia Latinis dicuntur, eo quod veteres *priva* dixerunt, quæ nos *ſingula* dicimus. Gell. 10. *c.* 20. Feſt. in voce *privos.* & ibi Ioſ. Scal. in *annot.* alias jus ſingulare. *l. 16. D. de legib.* Hujuſmodi ſunt privilegia militum, doctorum, ſtudioſorum, &c.

POENAM IRROGAVIT] Nempe graviorem ordinaria propter exemplum. Obiter hic nota, privilegia non ſolum pro aliquo, ſed etiam in aliquem ferri poſſe; ut in Milonem à Pompejo, à Clodio in Ciceronem lata ſunt.

PERSONAM NON TRANSGREDITVR] Non producitur hoc jus ad conſequentias. *l. 14. D. de legib.* non tranſit ad ſucceſſores. *l. 68. l. 169. de reg. jur.*

7. PRÆ-

De jure honorario.

7. Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris authoritatem. Hoc etiam jus honorarium ſolemus appellare: quod qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus, authoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, quod & ipſum juris honorarii portio eſt.

De Reſponſis Prudentum.

8. Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de jure reſpondere. nam antiquitus conſtitutum erat

---

7. PRÆTORVM EDICTA] Ius prætorium introductum eſt adjuvandi vel ſupplendi & corrigendi juris civilis gratia. *l. 7. §. 1. D. de juſt. & jur.* exempla *in pr. & §. 1. infr. de bon. poſſ. §. 3. Infr. de exh. lib. §. 9. infr. de her. quæ ab int. §. 3. infr. de leg. agn. ſucc.*

NON MODICAM AVCTORITATEM] Minorem tamen, quam ſpecies ſuperiores. Nam edicta prætorum non valebant auctoritate populi aut Principis, ſed tantum ob honorem magiſtratus, qui non tam conditor eſt juris novi, quam cuſtos & interpres conditi. *d. l. 7. §. 1. & l. ſeq. D. de juſt. & jur. l. 2. §. 10. de orig. jur. l. 12. §. 1. D. de bon. poſſ. l. 1. in fin. D. ex quib. cauſ. maj.*

ÆDILES CVRVLES] Ad diſtinctionem ædilium plebis. Curabant ædes ſartas tectas eſſe, aquas mundas, integros aquæductus, vias expeditas. Cic. *5. in Verr.* add. Liv. *lib. 6. in fin. & 7. in pr.* Varr. 4. *de ling.*

DE QVIBVSDAM CAVSIS] de rebus, maximeque mancipiis & jumentis venalibus, & de animalibus feris continendis, qua vulgo iter fit. explicatur *lib. 21. D. Titul. 1.*

IVRIS HONORARII PORTIO] Ius honorarium genus eſt, cujus ſpecies prætorium & ædilitium.

8. DE IVRE RESPONDERE] Cujac. Hotom. Weſ. ex libris veteribus, *jura condere.* Theophil. *νομοθετεῖν.*

erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus à Cæsare jus respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à responsis eorum non liceret, ut est constitutum.

De jure non scripto.

9. Sine scripto jus venit, quod usus approbavit. Nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem imitantur.

Ratio superioris divisionis.

10. Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur: nam origo ejus

---

λεῖν sed ut recte idem, *κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν*, *per consultationem & responsionem.*

ANTIQVITVS CONSTITVTVM] Malo *institutum*. nulla enim lege id constitutum, sed more majorum institutum fuit: dictaque hæc pars in specie jus civile. *l.* 2. §. 5. *D. de orig. jur.*

A CÆSARE] Primus D. Augustus constituit, ut ex auctoritate Principis responderetur. *d. l.* 2. *circa fin.*

QVORVM OMNIVM] Aut utique plurium. *l. un. C. Theod. d. Respons. prudent.*

9. DIVTVRNI] Propria hæc sunt epitheta consuetudinis, ut dicatur, diuturna, longa, inveterata: quanto autem tempore introducatur, jure nostro definitum non est.

LEGEM IMITANTVR] Id est, legis vim & effectum habent. *l.* 32. *& seq. D. de legib.* Quin etiam plus valere & in rebus majoris momenti versari leges, quæ moribus comprobatæ sunt, quam quæ scripto constant, testatur Aristot. 3. Polit. c. ult.

10. NON INELEGANTER] Nec admodum tamen eleganter, ut apparet ex iis, quæ Hotom. & Bachov. LA-

ejus ab institutis duarum civitatum, Athenaiensium scilic. & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses vero ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

Divisio juris in immutabile & mutabile.

11. Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe mutari solent vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

LACEDÆMONII] Lacedæmonii scriptis legibus usi non sunt, atque una *τῶν καλυμένων ῥήτρων* hæc erat, *μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις*, *scriptis legibus non uti*. Plutarch. *in Lycurg.*

11. DIVINA PROVIDENTIA] Quorum Deus inventor, disceptator, lator, ut loquitur Cic. Intelligit ergo jus gentium primævum, quod nobis ingenitum; non secundarium, quod usu exigente inventum.

IMMVTABILIA] Ius naturale semper & ubique justum est, & fuit. unde nec quod hoc jure prohibetur, juberi potest, nec quod jubetur, vetari. Grot. 1. *manuduct.* 2. addi tamen ei aliquid potest, aut detrahi. *l.* 6. *D. de just. & jur.*

TACITO CONSENSV] Non tantum novum jus longo usu introduci potest, sed id etiam, quod ante lege aliqua constitutum erat, contrario usu abrogari. *l.* 32. *D. de legib.*

ALIA POSTEA LEGE LATA] Nam posteriores leges semper potiores sunt prioribus. *l.ult. D. constit. Princ. Harm. lib.* 1. *tit.* 1. Varro lib. 8. *de lingua*; *An non sæpe veteres leges abrogatæ novis cedunt?*

De objectis juris.

12. Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de personis videamus. Nam parum est jus nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

DE IVRE PERSONARVM.

TITVLVS III.

Prima divisio personarum.

SVMMA itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi.

Definitio libertatis.

1. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique

---

12. VEL AD PERSONAS, &c.] Distributio ex objectis ad finem juris obtinendum accommodata. ex *l.* 1. *D. de stat. hom.* Omne jus redditur personis de rebus per actiones & judicia. M. W.

TITVLVS III.

IVRE PERSONARVM] In π. *de statu hominum.* status rationem causæ, jus effecti habet. status est ipsa personæ conditio, jus, quod hanc conditionem sequitur.

SVMMA DIVISIO] Id est, prima & principalis, vel generalissima, πρώτη ϗ ἀκρότατη, 46. *basil. tit.* 1.

LIBERI AVT SERVI] Ex *l.* 3. *D. eod.* Adscriptitios, de quibus *lib.* 11. *Cod.* alii in liberorum, alii in servorum numero ponunt.

1. EX QVA LIBERI] Non ex vocabulo, sed ex re ipsa, quæ vocabulo subest. Definitio hæc Florentini est. *l.* 4. *D. eod.*

que facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibeatur.

Definitio servitutis.

2. Servitus autem est constitutio Iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

Servi, & mancipii Etymologia.

3. Servi autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc ser-

---

FACERE LIBET] Effectus libertatis est, facere quod libet. est enim potestas vivendi, ut velis. Cic. in *paradox*. Aristot. 1. pol. 9. Zeno apud Laërt. breviter, *ἐξουσία αὐτοπραγίας, potestas pro jure suo agendi.*

SI QVID VI] Finge nos vinciri, usu rerum nostrarum vi prohiberi, &c. hæc facultatem quidem faciendi impediunt, libertatem autem non minuunt.

IVRE] Οὐ γάρ ἐστι δουλεία τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν. Aristot. 1. *pol.* 9. *Legum idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.* Cic. *pro Cluent.* Indicat hanc exceptionem illud Persianum: *Excepto si quid Masuri rubrica vitavit.*

2. CONSTITVTIO] Id est, res jure gentium constituta, causa pro effectu. sic thesaurus dicitur depositio pecuniæ *lege* 31. §. 1. *D. de acq. rer. dom.* pro *pecunia deposita.*

DOMINIO ALIENO] Vnde Zenoni apud Laërt. servitus definitur στέρησις αὐτοπραγίας.

CONTRA NATVRAM] Contra communem illam omnium hominum conditionem, quam ab initio habuerunt à natura. *lege* 3. *D. de just. & jur. lege* 32. *de reg. jur.* Φύσει γὰρ οὐδεὶς δοῦλος ἐγενήθη ποτέ. Philist. Liberos & servos à natura procreari disputat Aristot. 1. *pol.* 3. & 4. sed alio sensu; nempe ingenio stupidos, & corpore robustos à natura productos videri ad serviendum iis, qui ingenio valent, ministerio scil. œconomico. D. Heins. in *Epist. ad Georg. Richt.*

3. IMPERATORES] Non intelligit Principes Romanos,

ſervare, nec occidere ſolent: qui etiam mancipia dicti ſunt, eo quod ab hoſtibus manu capiuntur.

Quibus modis ſervi conſtituuntur.

4. Servi autem aut naſcuntur, aut fiunt. naſcuntur ex ancillis noſtris: fiunt aut jure gentium, id eſt, ex captivitate: aut Iure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum ſeſe venundari paſſus eſt.

De

---

manos, ſed ϛρατηγὺς, belli duces, τῶν πολέμων ἡγεμόνας, ut recte vertit Theoph.

SERVARE] Eadem ratio nominis redditur in *lege* 4. §. 2. *D. hoc tit. l.* 239. §. 1. *D. de verb. ſign.* ab Auguſtin. 19. *de civ. Dei* 15. Servabantur διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς πράσεως, ut eſt in *Baſilic.*

MANV CAPIVNTVR] Hæc notatio ſi vera eſt, dicendum erit hoc nomen ad res cæteras tranſlatum eſſe.

4. NASCVNTVR EX ANCILLIS] Ex Marcian. *lege* 5. §. 1. *eod.* Hi vernæ prudentibus dicuntur. de quo nomine vid. Feſt. & Nonium. Eodem autem jure ex ancillis nati ſervi ſunt, quo ſata cedunt ſolo. mater enim ſolo comparatur, vis patris ſato. I. Cujac.

IVRE CIVILI] Etſi ſervitus ex jure gentium originem habet, ſunt tamen modi quidam conſtituendæ ſervitutis etiam jure civili inventi. unus hic exprimitur. alios reperies apud Accurſ. & Hotom.

LIBER HOMO] Ingenuus ſcilicet & ſui juris: neque enim patroni aut patris jus hoc pacto libertus aut filius intervertere poſſunt. Cujac.

PRETII PARTICIPANDI] Modo & partem pretii vere acceperit. *lege* 1. *quib. ad lib. procl. non licet.* & gnarus conditionis ſuæ. *lege* 2. *ſi lib. ing. eſſe dic.* venditus ſit ignoranti conditionem venditi. *lege* 7. §. 2. *D. de lib. cauſ.* Accurſ.

De liberorum & servorum divisione.

5. In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ. aut enim sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENVIS.

TITVLVS IV.

De ingenui definitione.

INGENVVS est is, qui statim, ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex

---

5. NVLLA DIFFERENTIA] Servorum varia quidem ministeria, una tamen conditio est. *lege 5. D. eod.* id est, omnes æque servi sunt, *πάντες τὴν αὐτὴν δουλείαν δοῦλοι εἰσιν*, nihilque interest natus quis, an factus servus sit, etsi alius alii præstat, juxta vetus proverbium, *δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου. 1. polit. 4.*

MVLTÆ] Nam interest, utrum quis natus, an factus sit liber, civis Romanus sit, an Latinus Iunianus, paterfamilias, an filiusfam.

TITVLVS IV.

INGENVVS] Antiqui ingenuos spuriis opponebant, & patricios initio appellabant, eo quod patrem ciere possent. Liv. *lib.* 10. Cincius apud Fest. in voce *Patricios*. Cæterum etiam jam olim, qui liberi nati erant, ingenuos dictos fuisse ex Plauto in *Milit.* & *Pœnul.* constat. & alias quoque Latini ingenuum vocant, quod nativum est: quomodo Lucretius *ingenuos fontes*, Iuvenalis *ingenuum tophum* appellat.

STATIM VT NATVS] Ingenuus proprie est, qui nativam habet libertatem: cum tamen etiam, qui ingenuus pronuntiatus est, pro ingenuo accipere debemus; quia res judicata pro veritate habetur. *l. ingen. D. de stat. hom.*

MA-

ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur, quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est: quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta peperit, liberum, an servum pariat? Et Martianus probat liberum nasci. Sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, ut liber nascatur. Quod & verum est.

De servitute & manumissione facti.

1. Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse, & postea manumis-

MATRE LIBERA] Quia qui nascitur sine legitimo matrimonio conditionem matris sequitur. *lege* 19. *lege* 24. *D. de stat. hom.*

QVONIAM VVLGO CONCEPTVS] His verbis indicatur ratio, cur dicatur ex incerto patre natus. Hotom. pro *quoniam* legendum putat, *id est, qui.* Theoph. *τελέσιν ὁ ἀπὸ πορνείας τεχθείς.*

MARTIANVS PROBAT] Ex Martiano *l.* 5. §. 2. *&* 3. *D. de stat hom.* totus hic locus sumptus est. Is itaque liber nascitur, qui ex matre aut conceptionis, aut partus, aut medio tempore libera nascitur. quod favor libertatis extorsit. Paul. *lib.* 2. *sent.* 24. add. *l.* 18. *D. de stat. hom.* *l.* 4. *C. de pæn.*

1. IN SERVITVTE] Aliud est in servitute esse, aliud servum esse; illud facti, hoc juris est. Servus est, qui ju-

numissum esse: sæpissime enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

Definitio & origo libertinorum, & manumissionis.

LIBERTINI sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt. Manumissio autem est de manu

justam servitutem servit; in servitute esse dicitur, qui cum servus non sit, pro servo habetur, ut Pamphila Terentiana in *Andria*. Sic quoque aliud est in libertate esse, aliud liberum esse; aliud in possessione esse, aliud possidere. *l.* 10. §. 1. *de acq. poss.*

CONSTITVTVM EST] Plures extant hac de re constitutiones sub *tit. Cod. de ingenuis manum.* & eo pertinet *l.* 21. §. 1. *D. de capt. & postlim.*

NATALIBVS] Theophil. τῇ εὐγενείᾳ, ingenuitati: veritati & origini ingenuitatis. Paul. *lib.* 5. *sent.* 1.

NON OFFICERE] Non inurere notam libertinæ conditionis.

TITVLVS V.

LIBERTINI] Ex *l.* 6. *D. de stat. hom.* Appii Cœci temporibus & deinceps aliquamdiu libertini dicti non ipsi, qui manumittebantur, sed ingenui ex his procreati, ut scribit Sueton. *in Claud.* postea ipsi manumissi libertini dici cœperunt, & ex his procreati ingenui. Liberti & libertini nomina sic differunt. Liberti nomen ad jus patronatus respicit, libertini ad personæ conditionem. *l.* 1. & *ult. D. si ingen. esse dic.* Libertus & patronus relata sunt: libertinus & ingenuus contraria. Hotom.

IVSTA SERVITVTE] Id est, quæ revera servitus sit, non opinione & errore tantum. addit Theoph. καὶ ἐννόμως, & legitima. quod non placet.

DE MANV DATIO] Reponendum ex Florent. *de manu*

nu datio. nam quamdiu aliquis in ſervitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt: & manumiſſus liberatur à domini poteſtate. Quæ res à Iure gentium originem ſumpſit, utpote quum jure naturali omnes liberi naſcerentur: nec eſſet nota manumiſſio, cum ſervitus eſſet incognita. ſed poſtquam Iure gentium ſervitus ingenuitatem invaſit, ſecutum eſt beneficium manumiſſionis: & cum uno communi nomine omnes homines appellarentur, Iure gentium tria hominum genera eſſe cœperunt: liberi, & his contrarium, ſervi, & tertium genus, libertini, qui deſierant eſſe ſervi.

Quibus modis manumittitur.

1: Multis autem modis manumiſſio procedit: aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis Eccleſiis, aut vindicta, aut inter ami-

---

manu miſſio, id eſt, datio libertatis. lege 4. *D. de juſt. & jur.* ut brevi ſermonis compendio notetur & nominis definitio & rei.

INGENVITATEM] Hæc vox non eſt apud Vlp. *d. l.* 4. neque eam agnoſcunt Cont. Cujac. Hotom. Weſ. Theophil. & delendam cenſeo cum Bachov.

COMMVNI NOMINE] Apud Vlp. in *d. l.* 4. legitur, *uno naturali nomine.* ſenſus eſt, cum omnes homines natura liberi eſſent. ut nomen rei conveniat.

LIBERI] Id eſt, *ingenui.* Partem ſubdiviſionis in diviſione collocat, quod Vlpiano, à quo hæc ſumpta, familiare. *l.* 5. *D. de pact. l.* 1. §. 2. *D. de juſt. & jur.*

1. MVLTIS MODIS] Olim tres tantum modos manumittendi fuiſſe, cenſu, vindicta, teſtamento, oſtendit argumentatio Ciceronis in *topic.*

SACROSANCTIS ECCLESIIS]. Hic modus tribuendæ libertatis à Conſtantino introductus eſt. *l.* 1. *&* 2. *Cod. de his qui in eccleſ. man.* & ſuffectus in locum ejus, qui olim fiebat luſtrali cenſu. vid. Sigon. *l.* 1. *de antiq. jur. civ.*

amicos, aut per epiſtolam, aut per teſtamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas ſervo competere poteſt, qui tam ex veteribus, quam ex noſtris conſtitutionibus introducti ſunt.

Vbi & quando manumitti poteſt.

2. Servi vero à dominis ſemper manumitti ſolent: adeo ut vel in tranſitu manumittantur: veluti cum Prætor, aut Præſes, aut Proconſul in balneum, vel in theatrum eant.

De

---

civ. Rom. c. 14. *add. tripert. hiſt. lib.* 1. *c.* 7. *&* *Niceph.* 7. *c.* 16.

VINDICTA] Virgulam eſſe ſcribit Boët. in *Topic. Cic.* quam lictor juſſu magiſtratus manumittendi capiti imponebat. *Feſtuca* Plauto dicitur in *Mil Glor.* κάρφος Plutarcho *de ſera num. vind.* Nomen ductum à Vindicio creditur Vitelliorum ſervo, qui cum nobilium adoleſcentium conjurationem de Tarquiniis reducendis detexiſſet, primus hoc modo manumiſſus traditur. *Liv. lib.* 2.

INTER AMICOS, PER EPISTOLAM] Inter amicos adhibitis quinque teſtibus: per epiſtolam a domino & quinque teſtibus ſubſcriptam. *l. un.* §. 1. *&* 2. *C. de Latin. lib. toll.*

ALIAM VLTIMAM VOLVNTATEM] Puta per codicillos.

MVLTIS MODIS] Quorum plerique enumerantur in *d. l. un.* §. 3. *& ſeqq.*

2. SEMPER] Id eſt, omni die ſive feſto, ſive profeſto, ſive faſto, ſive néfaſto. καὶ ἐν ἀποφράδι ἡμέρᾳ. Fabrot. in not. ad Theophil. *l.* 2. *l.* 8. *C. de feriis.*

IN TRANSITV] Cum aut lavandi, aut geſtandi, aut ludorum gratia magiſtratus prodit. *lege* 7. *D. de man. vind.* eſt enim hic actus voluntariæ juriſdictionis. *l.* 2. *D. de off. procenſ.*

3. STA-

De libertinorum divisione sublata.

3. Libertinorum autem ſtatus tripertitus antea fuerat. nam qui manumittebantur, modo majorem & juſtam libertatem conſequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem peſſima conditio jam ex multis temporibus in deſuetudinem abierat: Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque noſtra pietas omnia augere & in meliorem

3. Status tripertitus] Vlpian. in *Fragm. tit.* 1. *&* 3. Cajus 1. *Inſt. tit.* 1.

Antea] Hoc non eſt referendum ad tempora liberæ Reip. nam primus hanc differentiam introduxit Auguſtus. Sueton. *in Aug.*

Cives romani] Nempe qui vindicta, cenſu, teſtamento manumiſſi erant. Vlpian. & Caj. *ubi ſupra.* Hos modos civiles & legitimos vocat Theophil.

Lege Ivnia Norbana] Qua cautum, ut ii ſervi, qui per epiſtolam aut inter amicos aut convivii adhibitione manumitterentur, non cives Romani, ſed eodem jure eſſent, quo ante bellum ſociale Latini coloni. *l. un. in pr. C. de Lat. lib. toll.* ut neque connubii, neque teſtamenti, neque mancipii aut nexus, neque patriæ poteſtatis, &c. jura habuerint. Vlpian. in *fragm.* variis locis. Poterant autem multis modis jure Quiritium augeri. Vlp. *d. tit.* 3.

Dedititii] Hi quoque Latini liberti fuere, ſed conditione Latinorum dedititiorum, quos ſcil. populus Romanus poſt defectionem victos in deditionem acceperat. Scribit Suetonius Auguſtum caviſſe, ne vinctus unquam tortuſve ullo libertatis genere civitatem adipiſceretur *c.* 40. Add. Vlp. & Caj. *ubi ſup.*

Pessima conditio] Non multum diſtans à ſervientium ſpecie. §. *ult. inf. d. ſucc. libert.*

liorem ſtatum reducere deſiderans, duabus conſtitutionibus hoc emendavit, & in priſtinum ſtatum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atque ſimplex libertas competebat, id eſt, eadem, quam habebat manumiſſor: niſi quod, ſcilicet, libertinus ſit, qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit. Et dedititios quidem per conſtitutionum noſtram expulimus, quam promulgavimus inter noſtras deciſiones: per quas, ſuggerente nobis Triboniano Viro excelſo, Quæſtore noſtro, antiqui juris altercationes placavimus: Latinos autem Iunianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, obſervantiam, alia conſtitutione per ejuſdem Quæſtoris ſuggeſtionem correximus. quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes libertos (nullo nec ætatis manumiſſi, nec domini manumittentis,

---

IN MELIOREM STATVM] Aliud judicium Augusto fuit, qui magni æſtimabat ſincerum atque ab omni colluvione peregrini ac ſervilis ſanguinis incorruptum ſervare populum. Sueton. *c.* 40.

DVABVS CONSTITVTIONIBVS] *l. un. C. de Lat. lib. toll. l. un. C. de dedit. lib. toll.*

SIMPLEX LIBERTAS] Cic. pro *Balb.* Dionyſ. Halic. *lib.* 4. ubi Servium Tullium hujus inſtituti auctorem fuiſſe refert.

LIBERTINVS SIT] Iure noviſſimo & hoc ſuſtulit Iuſtinianus data ingenuitate, ſalvo tamen manente Iure patronatus. *Nov.* 78.

ÆTATIS MANVMISSI] Vid. Vlp. *tit.* 1. §. 7. Theophil. *hic.*

DOMINI MANVMITTENTIS] Malo *dominii* cum Auguſtino *lib.* 3. *emend. c.* 7. & Grot. in *ſparſ. Flor.* ne ad ætatem domini referatur, ſed ad qualitatem dominii. Theophilus quoque habet περὶ τὴν δεσποτείαν. nimirum dominorum alius in bonis, alius ex jure Quiritium habe-

tis, nec in manumiſſionis modo diſcrimine habito, ſicut jam antea obſervabatur) civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos poſſit libertas ſervis cum civitate Romana, quæ ſola eſt in præſenti, præſtari.

QVI, ET EX QVIBVS Cauſis manumittere non poſſunt.

TITVLVS VI.

Prius caput legis Æliæ Sentiæ, de manumittente in fraudem creditorum.

NOn tamen cuicunque volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

De

habebat: ille Latinum faciebat, hic civem. Vlp. *tit.* 1. §. 11. quæ differentia ſublata. *l. un. C. de nud. jur. Quir. toll.*

DECORAVIMVS] Alii *donavimus*. Antoninus antea civitate data exæquaverat omnes ingenuos. *l.* 17. *D. de ſtat. hom.* Iuſtinianus omnes libertinos, noviſſime & libertinorum conditionem ſuſtulit, data manumiſſis ingenuitate. Nov. 78. c. 5.

TITVLVS VI.

NIHIL AGIT] Igitur ita manumiſſi liberi non fiunt, & additur ratio, quia lex Ælia Sentia impedit libertatem, id eſt, liberos fieri prohibet; ſicut in univerſum, quod lege prohibente fit, ipſo jure nullum eſt. *l.* 5. *C. de legib.* quod ſicubi legas libertatem revocari aut reſcindi, id minus proprie dictum accipe: vid. reſpectu actus manumiſſionis, qui in ſuſpenſo eſt, donec conſtet de fraude, & an creditores ſuo jure uti velint. Legem hanc latam eſſe Auguſti temporibus indicat Dio *lib.* 55. conſule *indic. leg. Rom.* Hotom. Conn. lib. 2. comm. c. 5.

 1. LI-

De servo instituto cum libertate.

1. Licet autem domino; qui solvendo non est, in testamento servum suum cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresque ei solus, & necessarius: si modo eis nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia provisum est. & recte: Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel servum suum necessarium hæredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias servi nomine vendant, ne injuria defunctus adficiatur.

De servo instituto sine libertate.

2. Idemque Iuris est, etsi sine libertate servus

---

1. LICET AVTEM DOMINO] In capite legis Æliæ Sentiæ, *Ne quis in fraudem creditorum manumittat*, nominatim addita fuit hæc exceptio, *nisi qui unum ex servis suis testamento liberum & hæredem esse jusserit.*

HÆRESQVE EI SOLVS] Non tamen necesse est, solum hæredem scriptum esse, sed neminem alium hæredem existere, ne ex substitutione quidem. *l. 57. D. de her. instit.*

INIVRIA] Positum pro *ignominia*. nam ignominiosum bona cujusquam propter æs alienum divendi. cujus rei testis locuples Cic. *pro Quint.* Igitur ratio exceptionis hæc est, ut actionis ignominia, qua alioqui defunctus oneraretur, potius derivetur in hæredem servum.

2. SINE LIBERTATE] Non libertate nominatim prohibita, sed omissa, nulla facta mentione libertatis.

vus hæres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: cum non sit verisimile, eum, quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.

Quid sit in fraudem creditorum manumittere.

3. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est solvendo esse. Prævaluisse

NOSTRA CONSTITVTIO] *l. pen. C. de necess. serv. her. inst.* junct. *pr. infra. de her. instit.*

NOVA HVMANITATIS RATIONE] Quia etsi ex veteribus quoque juris auctoribus quidam hoc ipsum probaverant, nunquam tamen obtinuerant, ut *d. pr. inf. de her. instit.* Cujac.

NON SIT VERISIMILE] Notant hic DD. eum, qui vult consequens, etiam antecedens velle intelligi, sine quo ad illud consequens perveniri non potest. *l. 2. D. de jurisd.*

3. IN FRAVDEM] Descriptus hic locus est ex *l. 10. D. qui & à quib. man.*

DESITVRVS EST SOLVENDO ESSE] Species hæc sit. Sempronius, qui mille in bonis habebat, ac totidem debebat, servum in fraudem creditoris manumisit: quo facto 50. de bonis ejus decesserunt, ut jam creditores solidum consequi nequeant. Q. an impediatur libertas. R. impediri cum Cajo in *d. l. 10.*

PRÆVALVISSE] Libertas non revocatur, nisi & fraudandi consilium manumissor habuerit, & creditores reipsa fraudentur. *d. l. 10. l. 1. C. qui man. non poss.* In fidei-

luisse tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem, quamvis bona ejus creditoribus non sufficiant: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus.

Alterum caput legis Æliæ Sentiæ de minore viginti annis.

4. Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis, non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, justa causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.

Quæ

---

fidei commissaria tamen libertate solus rei eventus spectatur. *l.* 4. §. 19. *in fin. D. de fideic. lib. l. ult. C. eod.*

AMPLIUS SPERANT] Quod frequenter accidit iis, qui transmarinas negotiationes, & in aliis regionibus, quam ubi ipsi morantur, per institores exercent. d. l. 10.

4. DOMINO] *l.* 4. §. *ult.* & passim. *D. de manum. vind.* Providere lex voluit, ne temere & sine certo animi judicio servi libertate & civitate donarentur.

QUAM SI VINDICTA] Leg. *quam si dicta apud consilium justa causa manumissionis, approbata fuerit manumissio.* Hotom. ex auctoritate librorum veterum & Theophili.

APUD CONSILIUM] Adhibebantur in consilium Romæ 5. Senatores, & 5. Equites, in provinciis 20. recuperatores cives Rom. *Ulp. tit.* 1. §. 8. *Theophil. hic.* In notis D. C. S. *de consilii sententia.* Grot. in *spars. Flor.* Exercere consilium non potest, cui mandata est jurisdictio. *l.* 2. *D. de off. ejus cui mand. jurisd.* unde apparet magistratum non habuisse jus exercendi consilium vi suæ jurisdictionis. *arg. l.* 1. *pr. d. t.*

5. Iv-

Quæ sunt justæ causæ manumittendi?

5. Iustæ autem manumissionis causæ hæ sunt, veluti si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collectaneum manumittat, aut servum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii habendi causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi justa causa impediat: & servus, qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem, & septem annis manumittatur.

De

---

5. IVSTÆ CAVSÆ] Ex *l.* 9. *l.* 11. & aliquot *seqq. de man. vind. l.* 21. *hoc tit.*

SI QVIS PATREM, &c.] Finge filium, cum esset una cum parentibus naturalibus in ejusdem domini potestate, hæredem à domino institutum esse, hic filius, ut cæterarum rerum defuncti, ita & parentum suorum dominus efficitur. Iustissimam autem eos manumittendi causam habet, & ita porro.

ALVMNVM] Quod fere in mulieribus usu venit: sed tamen in viris etiam receptum. *l.* 14. *D. de man. vind.*

PROCVRATORIS] Plerique de procuratore ad negotia hunc locum accipiunt, Cujac. de procuratore ad judicia, ut & Fabrot. Bachovius de utroque, cui assentior.

MATRIMONII HABENDI] Verbum *habendi* otiosum est, & delendum, nec in aliis reperitur, ut neque in *l.* 21. *hoc tit.* nec in *l.* 13. *de man. vind.* nec apud Theophil.

INTRA SEX MENSES] Et exigitur prius jusjurandum. *d. l.* 13.

IVSTA CAVSA IMPEDIAT] Veluti si patronus senator fiat. *l.* 23. *D. de rit. nupt.*

DECEM ET SEPTEM] In *d.l.* 13. est *decem & octo.* Sed illic qui attigit annum XVIII. non minor XVIII. dicitur, hoc loco non minor XVII. qui implevit XVII. Cujac.

6. Non

De cauſa ſemel probata.

6. Semel autem cauſa adprobata, ſive vera ſit, ſive falſa, non retractatur.

Abrogatio poſterioris capitis legis Æliæ Sentiæ.

7. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus xx. annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus eſſet: eveniebat, ut qui XIIII. annos expleverat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi hæredem inſtituere, legataque relinquere poſſet; tamen ſi adhuc minor eſſet xx. annis, libertatem ſervo dare non poſſet. Quod non erat ferendum. nam cui totorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita & de ſervis ſuis in ultima voluntate diſponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſſit præſtare? Sed cum libertas inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante xx. ætatis annum antiquitas libertatem ſervo dare prohibe-

6. NON RETRACTATUR] Nam lex Ælia Sentia non cauſam exigit nominatim, ſed cauſæ dictionem. *l. 9. §. 1. D. de man. vind.* Favor libertatis hoc expreſſit.

7. CUI TOTORUM] Argumentatur à majori ad minus κατασκευαστικῶς. Cui quod plus eſt, licet, ei non debet, quod minus eſt, non licere. *l. 21. de reg. jur.*

LIBERTAS INÆSTIMABILIS RES] Servum tamen libertate donare non eſt inæſtimabile domino. & alia haud dubie ratio legis Æliæ Sentiæ fuit; & hæc nimirum, quod ſervi minoribus dominis facile blandis verbis aut aliis artibus perſuadere poſſunt, ut ſe manumittant, vel pro turpis alicujus obſequii remuneratione. *fat l. 2. C. ſi adv. lib. l. 16. C. de lib. cauſ.*

hibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori xx. annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi XVII. annum impleverit, & XVIII. attigerit. Cum enim antiquitas hujusmodi ætati & pro aliis postulare concesserit, cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

DE LEGE FVSIA Caninia tollenda.

TITVLVS VII.

LEGE Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis:

MEDIAM VIAM] Hinc inferunt posse quandoque judicem in ambiguitate juris vel facti rem dividere utique hoc facere solent prudentes, ubicunque est τάραξις, id est, perplexa quæstio *l. 7. D. ut leg. nom. cav. l.40. D. de her. instit.* videndum tamen semper, quid suadeat ratio juris.

NISI XVII. ANNVM] *Nov. 119. c. 2.* permittit non minus libertates, quam res cæteras, testamento dari ea ætate, qua testamentum facere permissum est.

PRO ALIIS POSTVLARE] *l. 1. D. de postul.* Collectio tamen hæc minus bona est; Adolescens ingressus annum XVIII. postulare potest, ergo & servum suum manumittere. sunt enim hæc plane diversa.

TITVLVS VII.

LEGE FVSIA CANINIA] Lata hæc lex Augusti temporibus, ut ex Suetonio intelligimus *c. 40.* ubi & ratio legis indicatur, ne sc. concessa libera testamento manumittendi potestate, libertis & sordidis hominibus civitas Rom. contaminaretur. sustulit eam Iust. *l. un. Cod. hoc tit.*

CERTVS MODVS] Certus numerus, quem in ma-

dis: quam quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: cum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

DE HIS, QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

TITVLVS VIII.

Altera divisio personarum.

SEQVITVR de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quæ-

---

manumittendo excedere non liceret. *Vlp. tit.* 1, *Caj. lib.* 1. *tit.* 2. *Paul.* 4. *sent.* 14. Apud Vopiscum legimus Tacitum Imperatorem in testamento suo intra Caniniam mansisse.

TOTAM FAMILIAM] Theoph. *πάντας τοὺς οἰκέτας, omnes servos.* Veteres frequenter servos omnes unius domini familiam appellant. *tit. D. si fam. furt. fec. l.* 2. §. 14. *D. vi bon. rapt. l.* 195. §. 3. *D. de verb. sign.*

ALIA CAVSA] Puta si manumissor solvendo non sit, aut minor XVII. annis.

MORIENTIBVS ADIMERE] Argumentatio *καταχρηστική* ab actu inter vivos ad ultimam voluntatem: de quo genere argumentandi Everh. & Cantiunc. in *topic.* Non procedit, si spectamus rationem legis Fusiæ, quæ hæc est, quod facilius in testamento manumittimus, quam inter vivos. *fac. l.* 4. *D. ad senat. Vell.* Pac.

TITVLVS VIII.

ALIA DIVISIO] Ex Cajo *l.* 1. *D hoc. tit.* Hac divisione personæ superiore divisione secretæ iterum in

quædam alieno juri ſubjectæ. Rurſus earum, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt, aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt. Nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul intelligemus, quæ ſui juris ſunt. ac prius diſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

De jure gentium in ſervos.

1. In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi. quæ quidem poteſtas Iuris gentium eſt. nam apud omnes peræque gentes animadvertere poſſumus, dominis in ſervos vitæ neciſque poteſtatem fuiſſe: & quodcunque per ſervum adquiritur, id domino adquiri.

De

---

in unum coguntur, quia de vi & effectu dominicæ poteſtatis adhuc erat cognoſcendum.

Simul intelligemus] Ratio ex hoc principio Logico petenda, *Contrariorum cognito uno cognoſcitur & alterum.* Ariſtot. 1. *topic.* 24. & 2. *c.* 2. Cic. *in topic.* & 2. *de orat.*

In potestate] Varia eſt hujus vocis ſignificatio. *l.* 215. *D. de verb. ſign.* hic ſummam ſignificat, ἄκραν ἐξουσίαν, ut definit Theophil.

1. Apud omnes gentes] Sic & Cajus in *d. l.* 1. §. 1. *hoc tit.* Cæterum hoc de majore parte accipiendum, non de omnibus, & de eo, quod impune in ſervos fit ex rigore juris gentium. Apud multos autem populos ſummum illud jus vitæ & necis in ſervos uſurpatum non fuiſſe teſtantur hiſtoriæ vid. Bodin. 1. *de Repub.* 5. Grot. 3. *de jur bell. & pac.* 14.

Domino acquiri] Hoc rationi juris gentium convenit, & nihil admodum habet iniquitatis: quoniam dominus ad alimenta ſervo præſtanda obligatus eſt. De hoc jure plenius infra ſub *tit. per quas perſ. cuiq. acq.* §. 3.

2. Si-

De jure civium Romanorum in ſervos.

2. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet ſine cauſa legibus cognita in ſervos ſuos ſupra modum ſævire. Nam ex conſtitutione Divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quam ſi alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum, ejuſdem Principis conſtitutione coërcetur. Nam Antoninus conſultus à quibuſdam præſidibus provinciarum de his ſervis, qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuam Principum confugiunt

---

2. SINE CAVSA] Nam ex cauſa licet, puta ſi ſervum in facinore deprehenderit, in quo repertum etiam liberum hominem occidere fas ſit. Deſcripta hæc partim ex *l.* 1. §. 2. partim ex *l.* 2. *D. hoc tit.*

NON MINVS PVNIRI] Hoc ſignificat, qui ſervum ſuum ſine cauſa occidit, tam reum eſſe homicidii, quam ſi alienum occidiſſet, & teneri publico judicio legis Corneliæ de ſicariis: neque enim privato judicio legis Aquiliæ locus eſt, ubi ſibi quis damnum infert.

MAIOR ASPERITAS] Modica tantum caſtigatio dominis permittitur. *l. un. C. de emend. ſerv.* adhibenda tamen etiam circa minores pœnas clementia, juxta illud in conſtitutionibus Clementis Romani, οὐκ ἐπιπλήξεις δούλῳ σου ἢ παιδίσκῃ ἐν πικρίᾳ ψυχῆς. Grot. *ubi ſup.*

ÆDEM SACRAM] Fana ethnicis pro aſylis erant. Plaut. *Rudent. Virgines duæ Veneris fano ſeſe adverſus lenonis vim tuentur.* Tac. 3. *annal. Complebantur templa peſſimis ſervitiorum, &c.* Sublato Paganiſmo idem jus ἀσυλίας templis Chriſtianorum tributum. *tit. C. de his qui ad eccleſ. confug. Nov.* 17. Hæc verba, *ad ædem ſacram*, non ſunt apud Vlp. Rufini *tit.* 3. nec in *d. l.* 2. *hoc tit.* nec Theophilus habet.

STATVAM PRINCIPVM] Statuæ quoque Principum his, qui ad eas confugiſſent, aſyla fuerunt. *l. un. C. de his*

giunt præcepit, ut si intolerabiles videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut precium dominis daretur. & recte. Expedit enim Reipublicæ ne sua re quis male utatur. Cujus rescripti ad Ælium Martianum missi verba sunt hæc: *Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi. sed & dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulii Sabini ad sacram statuam confugerunt, & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami injuria adfectos*

---

de his qui ad stat. princ. Iudæorum populo sex civitates constitutæ erant, quo tuto confugerent, qui ἀκουσίως sanguinem effudissent. *Num.* 35. *Deut.* 19. *Iof.* 20.

Bonis conditionibus] Iusto pretio, ut in *l.* 12. *D. de relig.* Et ne dominus infensus duriores conditiones adjiciat, veluti ut ne manumittantur, ut tanquam fugitivi in vinculis habeantur. Th. & *l.* 25. *D. de statutib.*

Expedit reip.] Hæc sententia est apud Sopatrum. Potest quis etiam abuti re sua. *l.* 25. §. 11. *D. her. pet.* sed tamen providendum, ne privati fortunis suis abutendo noceant publico.

Ius suum detrahi] Ne à Principe quidem cuiquam jus suum sine causa detrahi debet. vid. Hotom. *illustr. quæst.* 1.

Dominorum interest] Alia ratio decidendi. Si servi nullum sibi contra dominorum sævitiam auxilium paratum esse sciant, aut manus sibi afferent, aut in perniciem domini aliquid molientur.

Severius executurum] Pro qualitate scil. delicti extra ordinem in ipsum animadversurum; Nam certa pœna hic definita non est. Wes.

Ti-

fectos esse cognoveris, venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc admissum adversus se severius executurum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITVLVS IX.

Summa Tituli.

IN potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus.

Definitio nuptiarum.

1. Nuptiæ autem, sive matrimonium, est viri & mu-

TITVLVS IX.

IN POTESTATE NOSTRA] Ex Vlpian. in *l.* 3. *D. de his qui sui vel ali. jur.*

IVSTIS NVPTIIS] Nam ex injusta conjunctione nati in potestate patris non sunt. *l.* 23. *& seq. D. de stat. hom.* §. *pen. infr. tit. seq.* Denique in hoc negotio is solus pater habetur, quem nuptiæ demonstrant. *l.* 5. *D. de in jus voc.* In notis I. N. Q. *justis nuptiis quæsitus.* Grot.

1. NVPTIÆ] Sic dictæ à nubendo, quod olim novæ nuptæ pudoris ergo caput obnubere flammeo solebant. Fest. Non. & alii.

NVPTIÆ SIVE MATRIMONIVM] Promiscue fere hæc vocabula usurpantur. sæpe tamen nuptias cum dicimus, intelligimus celebritatem nuptialis dici. *l. pen.* §. 1. *D. de don. int. vir. & ux. l.* 24. *C. de nupt.* & ita quoque γάμος accipitur apud Ioan. Evang. *c.* 2.

VIRI ET MVLIERIS] ἑνικῶς, ad excludendam polygamiam, id est, nuptias cum pluribus uxoribus eodem tempore contractas: successive autem plures uxores habere, id est, soluto rite matrimonio, aliam ducere prohibitum non est.

CON-

& mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens.

Qui habent in potestate.

2. Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum: nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

Qui

Coniunctio] Consensu suscepta. nuptias enim non concubitus, sed consensus facit. *l.* 30. *de reg. jur. l.* 15. *D. de con. & dem.*

Individuam, &c.] Modestin. *l.* 1. *D. de rit. nupt. consortium, omnis vitæ.* quo significatur non tantum domestica societas, sed etiam individuus & promiscuus rerum omnium inter conjuges usus, rerum & corporum communicatio. Duar. *c.* 1. *de nupt.* Vera tamen inter conjuges non est bonorum societas.

Continens] Nempe voto & proposito contrahentium: nam eventus non semper respondet.

2. Proprium civium Rom.] Lege Romuli primum introductum, repetitum postea & confirmatum à Decemviris. Dionys. Halicarn. *lib.* 2.

Talem potestatem] Significat etiam alias gentes habere in liberos potestatem, sed dissimilem. nempe patria potestas indefinite considerata originem ex jure naturæ trahit. Plin. *in panegyr. Vis & lex naturæ semper in ditione parentum esse liberos jussit.* ut etiam disputat Aristot. 1. *polit.* 8.

Qualem nos] Immensam & plane δεσποτικήν. quæ continebat jus vitæ & necis. vid. Halicarn. *ubi sup. l.* 11. *D. de lib. & posthum. l. ult. C. hoc tit.* Sigon. *lib.* 1. *de jur. ant. civ. Rom.* 10. quam alii ut tyrannicam repudiant, teste Simplic. ad Epicteti *Enchirid.* Simile patrium jus apud Persas, ut tyrannicum, accusat Aristot. 8. *Nicomach. c.* 12. Et procedente tempore etiam apud Romanos jura patriæ potestatis multum imminuta.

3. Ex

Qui sunt in potestate.

3. Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æque in tua sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

DE NVPTIIS.

TITVLVS X.

Qui possunt nuptias contrahere.

IVSTAS autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coëunt, masculi quidam puberes, fœminæ

3. EX FILIO TVO] *l.* 4. *D de his qui sui vel alien. jur.* ratio est, quia in familia tua nascitur. deinde quia nemo in potestate sua habere potest, qui in alterius manu ac potestate est. *l.* 21. *D. ad leg. Iul. de adult.* Et ita deinceps. *l.* 5. *D. de his qui sui vel alien. jur.*

EX FILIA TVA] Filia enim non patri, sed marito filium fam. parit. *l.*196.§.1. *D.de verb. sign.* licet nuptiis filiæfam. non solvatur jus patris. *l.*2. §.1. *l.*29. *solut. matr. l.* 1. §. *ult. de injur.* & quoniam mulier familiam non propagat, familiæ suæ finis dicitur. *l.* 195. *in. fin. d. tit. de verb. sign.*

TITVLVS X:

CIVES ROMANI] Igitur cum servis, deportatis, peregrinis connubium non est. Vlpian. *tit.* 5. *l.* 3. *C. de incest. nupt.* Cicero in *topic.*

MASCVLI PVBERES] Post annum decimum quartum *inf. quib. mod. tut. finit.* quo tempore scribit Macrob. in *somn. Scip. lib.*1. *c.*6. ipsam ætatem necessitate pubescere, & vim generationis in masculis moveri incipere. & Aristot. 5. *pol.* 17. exurgere τ̀ *συνουσίας ὄρεξιν.*

FOEMI-

minæ autem viri potentes: five patresfamiliarum fint, five filiifamiliarum, dum tamen fi filiifamiliarum, fint, confenfum habeant parentum, quorum in poteftate funt: nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio fuadet, in tantum, ut juffus parentis præcedere debeat. Vnde quæfitum eft, an furiofi filia nubere, aut furiofi filius uxorem ducere poffit.

Cum-

FOEMINÆ VIRI POTENTES] *Maturæ viro*, ὡραίαι, Theophilus, ἀνδρὸς δεκτικαί. Fœminæ poft annos duodecim virum pati poffe creduntur. *l. 4. D. hoc tit. l. 10. D. de cond. & dem. l. pen. quand. dies leg.* quippe qua ætate fœminarum incipit purgatio, tefte Macrob. *d. loco.* Cur in fœminis citius vis generationis incipiat, quam in maribus, vid. Ariftot. 4. *de gen. anim. c.* 6. Macrob. 7. *Saturn.* 7.

CONSENSVM PARENTVM] Nuptiæ confiftere non poffunt, nifi confentiant omnes, id eft, qui coëunt, quorumque in poteftate funt. *l. 2. D. hoc tit. l. 12. C. eod.* confenfum tamen non impedit obfequium reverentiæ paternæ debitum. *l. 22. D. eod.*

QVORVM IN POTESTATE] Igitur matris confenfus non requiritur, nec patris in nuptiis filii emancipati. *l. 25. D. eod.* filiæ autem emancipatæ minoris 25. annis arbitrium non eft plane liberum. *l. 18. l. 20. C. eod.*

ET CIVILIS] Scil. patria poteftas. in filiofam. accedit & hæc, ne cui invito fuus hæres agnafcatur. §. 7. *inf. tit. feq.*

ET NATVRALIS] Reverentia & obfequium naturæ lege parentibus omnibus debitum. *l. 2. D. de juft. & jur.* quo tamen contempto nuptiæ non effent irritæ, nifi lex civilis adderet δύναμιν ἀναγκαστικήν. *l. 11. D. de ftat. hom. l. 12. C. hoc tit.*

PRÆCEDERE] Iuffus, id eft, voluntas five confenfus parentis præcedere debet. *l. 25. §. 4. de acq. hæred.* eoque non fufficit hic ratihabitio. Per *l. 13. §. 6. ad. leg. Iul. de adult. l. 11. D. de ftat. hom. l. 6. C. hoc tit.* Sufficit autem vel tacitus confenfus præcedens aut concomitans. *l. 5. C. eod. l. 7. § 1. D. de fponfal.* non enim velle debet pater, fed non nolle, id eft, συναινεῖν.

 Sv-

Cumque ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit deciſio, qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque furioſi poſſe & ſine patris interventu matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex noſtra conſtitutione modum.

Quæ uxores duci poſſunt, vel non. De cognatis: ac primum de parentibus & liberis.

1. Ergo non omnes nobis uxores ducere licet: nam à quarundam nuptiis abſtinendum eſt. Inter eas enim perſonas, quæ parentum liberorumve locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem: vel matrem & filium, vel aviam & nepotem: & uſque in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, ne-

---

SVPER FILIO] Cur magis ſuper filio? quia filia nubit extra familiam patris, & marito ſuo liberos parit. Filius autem uxorem ducit in domum patris, eique liberos gignit, aliquando ſuos hæredes futuros avo paterno.

EX NOSTRA CONSTITVTIONE] Modus hic eſt, ut ex ſententia curatoris ipſius furioſi, & nobiliorum totius familiæ, itemque magiſtratus aut Epiſcopi ipſius civitatis de nuptiis ſtatuatur. *l.* 28. *C. de Epiſc. aud. l.* 25. *C. hoc tit.*

1. PARENTVM LIBERORVMVE LOCVM] Planius dixiſſet, *inter parentes & liberos.* nam patrui quoque & avunculi parentum locum obtinent. Theoph. *ἐπὶ τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων, inter adſcendentes & deſcendentes.*

INTER PATREM ET FILIAM] Intellige parentes & liberos etiam naturales tantum. Nam in contrahendis matrimoniis naturale jus & pudor inſpiciendus eſt. contra pudorem autem eſt, filiam uxorem ducere. *l.* 14. §. 2. *D. hoc. tit.*

IN INFINITVM] Et ita cape *verſ.* 6. & 8. *c.* 18. *Levit.*

N E-

nefarias atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo vera ſunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio jungi, in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis eſſe cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

De fratribus & ſororibus.

2. Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſverſo gradu cognationis junguntur, eſt quædam ſimilis obſervatio, ſed non tanta. Sane enim inter fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt: ſive ab eodem patre eademque

---

NEFARIAS ATQVE INCESTAS] In ſummo ſcil. gradu. Nam in his tanta eſt turpitudo & fœditas, ut natura omnes à tali conjunctione abhorreant. Et hoc eſt inceſtum, quod jure gentium committi ſcribit Paul. *l. ult. D. hoc tit.* nec eo minus jus, quia à Perſis contemptum, ut recte Xenoph. 4. *memorab.* add. Philon. in *decal. lib.* 1. Cæterum & aliæ nuptiæ, quæ ratione cognationis aut affinitatis prohibentur, inceſtæ dicuntur. *l.* 39. §. 1. *l.* 56. *D, hoc. tit. l.* 5. *de quæſt. l. ult. C. de inceſt. nupt.* De nomine hoc vid. Non. Iſidor. Feſt.

DISSOLVTA ADOPTIONE] Ex *l.* 55. D. hoc tit. propter memoriam priſtinæ neceſſitudinis. Patris enim perſona tam ſancta & reverenda filiæ eſſe debet, ut ad impediendas nuptias ſufficiat vel aliquando patrem fuiſſe.

2. FRATREM SOROREMQVE] *l.* 17. C. hoc tit. quas nuptias etiam à Deo interdictas non uno loco reperimus. Levit. 18. 9. & 20. 17. Deut. 27. 20. Plato 8. *de legib.* hæc conjugia appellat μηδαμῶς ὅσια, καὶ θεομισῆ. Lucian. *in Philop.* ἀπελγεστάτην μῖξιν. Cic. 1. *de divin. nefarium ſtuprum.*

que matre nati fuerint, ſive ab altero eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit: quamdiu quidem conſtat adoptio, ſane inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt. cum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam ſuam emancipare: & ſi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare.

De fratris vel ſororis filia vel nepte.

3. Fratris vero, vel ſororis filiam, uxorem du-

SIVE ALTERO EORUM] Convenit d. c. 18. Levit. 9. 11. Athenis tamen conſanguineam ducere licebat, id eſt, ſororem ὁμοπάτριον, non autem ὁμομήτριον. Fabrot. ex *Philon*. Sed nec vulgo quæſitam ſororem ducere licet. *l.* 54. *D. hoc tit.*

QUAMDIU CONSTAT ADOPTIO] Ex Cajo. *l.* 17. *D. hoc. tit.* Paulus apud *Ruffin.* *adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes & liberos omnimodo, inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non intervenit.*

ANTEA FILIUM SUUM EMANCIPARE] Alioqui dirimetur matrimonium, ut recte Theoph. & Græci *tom.* 1. *juris Græco-Rom. lib.* 8. *c. de adopt.* fac. *l.* 67. §. 3. *D. hoc tit.* ad quam recte Theod. Balſam. ὥσπερ γάμον λύεται, ἡνίκα τις τὸν ἴδιον γαμβρὸν υἱοθετήσηται.

3. FRATRIS VEL SORORIS FILIAM] Ex *l.* 17. *D. hoc tit.* *l.* 17. *C. eod.* *l. ult. C. de inceſt. nupt.* Ulpian. apud *Rufin.* & in *fragm. tit.* 5. ſcribit permiſſum eſſe ducere filiam fratris, non etiam ſororis. Hoc Claudius invexerat. Sueton. *in Claud.* Tac. 12. *ann.* ſed poſtea ſublata hæc differentia. *d. l.* 17. Lege quoque divina non obſcure hæ nuptiæ vetantur hoc ipſo, quod prohibemur ducere amitam & materteram. *Levit.* 18. *verſ.* 12. & 13 eadem enim ratio eſt.

ducere non licet: ſed nec neptem fratris, vel ſororis quis ducere poteſt, quamvis quarto gradu ſint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

De conſobrinis.

4. Duorum autem fratrum, vel ſororum liberi, vel fratris & ſororis, conjungi poſſunt.

De amita, matertera, amita magna, matertera magna.

5. Item amitam, licet adoptivam, ducere uxo-

CVIVS ENIM FILIAM] *Cujus* ſcil. fratris vel ſororis. nam regula hæc univerſaliter intellecta falſa eſſet. Poſſum enim ducere neptem avi mei, filiam ejus non poſſum. Vera ratio eſt, quia invicem parentum & liberorum loco ſunt, ut graduum hic reſpectus nullus ſit. *l.* 53. *D. hoc tit.*

NEQVE NATVRALI] Non naturali, quia cognata tua non eſt: non civili, quia avunculus nemo fit per adoptionem. *l.* 12. §. *ult. eod.*

4. CONIVNGI POSSVNT] *l.* 4. *D. hoc tit. l.* 19. *C. eod.* exemplum in *l.* 78. §. 8. *D. ad S.C. Trebel.* Auguſtiuus 15. *de civ. Dei. c.* 16. de connubiis conſobrinorum agens, ait ea nec divinam legem prohibuiſſe, nec ad ſua uſque tempora humanam. Prohibuerat hanc conjunctionem Theodoſius Major, teſte Aurel. Victor. ſed filii revocaverunt *d. l.* 19. Poſt Iuſtinianum denuo improbata. Harmenop. *l.* 4. *tit.* 6. Attaliat. *tit.* 26. *Eclog.* Leon. & Conſtant. *tit.* 12. Monach. *tit. de grad. ſept. conſang.* unde & Theoph. negationem addidit, οὐ δύνανται συνάπτεσθαι. Et Cajus junior *lib.* 1. *inſt. tit.* 4. Ex Gotthorum jure. Cujac.

5. LICET ADOPTIVAM]. Hoc conſulto hic additum,

uxorem non licet. Item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

De affinibus & primum de privigna vel nuru.

6 Affinitatis quoque veneratione à quarundam nuptiis abſtinere neceſſe eſt: ut ecce privignam, aut nurum uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita, ſcilicet accipi debere, ſi fuit nurus, aut privigna tua. Nam ſi adhuc nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc privigna tua eſt, id eſt, ſi mater ejus tibi nupta eſt: ideo eam uxorem ducere non poteris: quia

---

ditum, in matertera omiſſum: quoniam matertera non magis per adoptionem fieri poteſt, quam avunculus. *l.* 12. §. *ult. D. hoc tit.* eadem verba repetenda quoque ſunt in amita magna. *l.* 17. *in fin. eod.*

AFFINITATIS] Affines ſunt viri & mulieris cognati. *l.* 4. §. 3. *D. de grad. & affin.* οἱ κατ' ἐπιγαμίαν συγγενεῖς. Gloſſ. lat. gr.

PRIVIGNAM] Quæ ſic dicta, quod genita, antequam mater ſecundo nuberet. Feſt.

VTRÆQVE FILIÆ LOCO] Regula juris civilis eſt, eos, qui in numero parentum aut liberorum ſunt, conjungi non poſſe. *l.* 53. D. *hoc tit.* cui locus etiam in affinitate. *l.* 14. §. *ult. eod.* Levit. *c.* 18. verſ. 15. & 17. & 1. ad Corinth. 5.

EADEM DVOBVS NVPTA] Nullam apud gentem licitum unquam fuiſſe legimus, ut una mulier duobus aut pluribus viris nuberet.

QVIA

quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

De ſocru vel noverca.

7. Socrum quoque, & novercam prohibitum eſt uxorem ducere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demum affinitate procedit. Alioquin ſi adhuc noverca eſt, id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi jure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt, id eſt, ſi adhuc filia ejus tibi nupta eſt, ideo impediuntur tibi nuptiæ: quia duas uxores habere non potes.

De comprivignis.

8. Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris

Qvia dvas vxores] *l.* 2. *C. de inc. nupt. l.* 18. *C. ad leg. Iul. de adult.* Multæ quoque aliæ gentes virum unicæ mulieri copularunt. Dion. Hal. *lib.* 2. Raræ binæ in Occidente nuptiæ. De Germanis teſtatur. Tac. Valentinianus permittere voluit. Neceph. Calliſt. *lib.* 11. *c.* 33. Iul. Poll. in *chron.* In rep. Chriſtiana tolerari non oportere evincunt, quæ apud *Matth. c.* 5. *&* 19. *Marc.* 10. *Luc.* 16. *Paul.* 1. *Cor.* 7.

7. Dvas vxores] Bigami pœna capitalis eſt, Theophil. *ὑποκείσεται τῷ τ̃ μοιχείας ἐγκλήματι.* 60. *Baſil. lib.* 37. *c. pen.* & recte. nam ut ait Tertull. *adv Marc. Manente matrimonio nubere adulterium eſt.* fac. *l.* 18 *C. ad leg. Iul. de adult.*

8. Mariti filivs ex alia vxore] Titius cum haberet filium ex conjuge defuncta, Semproniam uxorem duxit, quæ ex priore matrimonio filiam habebat Q. an inter filium Titii & filiam Semproniæ nuptiæ conſiſtant. R. conſiſtere. Ratio eſt, quia nulla eſt inter comprivignos affinitas; utpote quæ ultra perſonas matrimonio junctas non extenditur. Weſ.

 Re-

ris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem, sororemve ex matrimonio postea contracto natos.

De quasi privigna, quasi nuru, & quasi noverca.

9. Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit, hæc non est quidem privigna tua: sed Iulianus ab hujusmodi nuptiis abstineri debere ait. Nam constat nec sponsam filii, nurum esse, nec patris sponsam novercam esse: rectius tamen, & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.

De

RECTE CONTRAHUNT] *l.* 34. §. *pen. D. hoc. tit. l.* 134. *pr. de verb. oblig.* neque *Levit.* 18. *vers.* 11. prohibentur nuptiæ ἀλληλοπρογόνων, sed fratris & sororis ὁμοπατρίας sive consanguineæ.

9. VXOR TUA POST DIVORTIUM] *Ex l.* 12. §. 1. 2. & 3. *D. hoc tit.* Vix est, ut hujusmodi casus nunc existat. Sed & pridem apud Romanos desierunt bona gratia matrimonia dissolvi. De jure, quod antea obtinebat, Augustin. 1. *ad Valer. de nupt. & concup.* 10. *& de bon. conjug.* 8.

NON EST PRIVIGNA] Ratio ex notatione verbi. Privignus enim dictus, quod prius quam mater secundo nuberet, genitus est. Fest. Græcis πρόγονος.

ABSTINERI DEBERE] Propter honestatem; quæ in conjunctionibus spectatur. *l.* 42. *D. hoc tit.* ἐν τοῖς γάμοις οὐ μόνον τὸ ἐπιτετραμμένον ζητοῦμεν, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπρεπές, ut ajunt interpretes canonum. Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor. Fabrot.

NAM CONSTAT] Argumentum à comparatione minorum. Multo enim mihi minor cum sponsa filii necessitudo, quam cum quasi illa privigna, cujus mater mihi nupta fuit. Hotom.

NEC SPONSAM FILII NURUM] Proprie sponsa non est uxor. *l.* 12. §. 1. & 2. *hoc tit.* Improprie tamen

De servili cognatione.

10. Illud certum est, serviles quoque cognationes impedimento nuptiis esse : si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.

De reliquis prohibitionibus.

11. Sunt & aliæ personæ, quæ propter diversas rationes, nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex jure veteri collectarum enumerari permisimus.

De pœnis injustarum nuptiarum.

12. Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coiërint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec ma-

---

men appellatione nurus sponsam quoque accipimus. *l.* 6. *l.* 8. *D. de grad. & affin.* Est enim sponsa quasi uxor; & sponsus quasi maritus. Tertull. *de vel. virg. Desponsata enim quodammodo nupta.*

10. SERVILES COGNATIONES] *Ex l.* 14. §. 1. *D. hoc tit.* idemque observatur & in servilibus affinitatibus. *d. l.* 14. §. 3. Nam in nuptiis naturale jus & pudor inspicitur. *d. l.* 14. §. 2. alias non facile ulla servilis videtur esse cognatio. *l.* 1. §. 2. *D. unde cogn.*

MANVMISSI] Nam servorum inter se nullum matrimonium est. Vtique tamen nec servile contubernium inter has personas permissum. Wes.

11. ALIÆ PERSONÆ] Veluti tutor & pupilla, curator & adulta, præses & provincialis, senator & libertina. *l.* 36. *&* 2. *seqq. l.* 44. *l.* 57. *l.* 59. *& seqq. D. hoc tit.*

12. NEC VIR NEC VXOR] Sunt enim hæc ἰσονόμα ὀνόματα, justi conjugii nomina. Pœna igitur communis omnium injustarum conjunctionum est, quod ipso jure tales nuptiæ nullæ sint: sicut nec cætera consistunt, quæ contra leges fiunt. *l.* 5. *C. de legib.*

matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris non ſunt: ſed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt ii, quos mater vulgo concepit. nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & iis pater incertus ſit. unde ſolent *Spurii* appellari παρὰ τὴν σποράν, & ἀπάτορες quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut diſſoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas

NEC DOS] Matrimonium quidem ſine dote eſſe poteſt, at dos eſſe non poteſt ſine matrimonio. *l.* 3. *D. de jur. dot.*

QUANTUM AD PATRIAM POTESTATEM] Comparatio natorum ex illegitimo matrimonio cum vulgo conceptis, quantum attinet ad patriam poteſtatem: In hoc ſpuriorum & injuſtorum liberorum par eſt conditio, quod ſicut ſpuriis pater incertus eſt, ita qui naſcuntur ex injuſto coitu, patrem non habere credantur: quoniam licet patrem demonſtrare poſſint, eum tamen habent, quem habere non licet. *l.* 23. *D. de ſtat. hom.*

CUM ET IIS] Cujac. legit, *cum & is pater incertus eſt.*

ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΣΠΟΡΑΝ] Theoph. *quaſi* σποράδην, id eſt, *ſparſim, vulgo, promiſcue.* quod ſecuti Cujac. & Hotom.

QUASI SINE PATRE] Non quod ſine patre ſint; ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν, ait Euripid. ſed quoniam vulgivaga Venere natis pater incertus eſt. *Spurius* apud Romanos eſt primum nomen, ſicut *Sextus, Decius* &c. iiſdemque notis & prænomen *Spurius*, & vulgo quæſitos deſignabant, niſi quod illud ita notabant S P. hos S. P. interpoſito puncto. Hinc ex joco natum, ut vulgo concepti *ſpurii* dicerentur Plutarch. *quæſt. Rom. c.* 11.

NEC DOTIS, NEC DONATIONIS PROPTER NUPTIAS] Sed dos & donatio hæc fit caduca. id eſt, fiſco vindicatur. *l.* 32. §. *ult. D. de don. int. vir. & ux. l.* 4. *& auth. inceſtas. C. de inceſt. nupt.* Donationis propter nuptias in aliis mentio non fit, nec apud Theophil.

ET

hibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur.

De legitimatione.

13. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ſtatim, ut nati ſunt in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigantur in poteſtatem patris, qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea curiæ datus, poteſtati patris ſubjicitur. nec non is, qui à muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat. Poſtea ex noſtra conſtitutione dotalibus inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris

---

ET ALIAS POENAS] Pro qualitate delicti. *tot. tit. C. de inc. nupt. Nov.* 12. *l. ult. D. hoc tit. l.* 38. *D. ad leg. Iul. de adult.* & ſimil.

13. QUI DUM NATURALIS] Natus ex concubina, non ex ſtupro, ſcorto, aut conjunctione legibus vetita. *l.* 44. *C. de epiſc. & cler. Nov.* 74. *c.* 6. Balſam. ad *ſynod. Laudic.* in quo errat Theoph. Nam concubina legibus cognita, non meretrix.

POSTEA CURIÆ DATUS] In curiam cooptatus, curialis factus. *l.* 9. *C. de nat. lib.* Modus hic legitimandi manat ex conſtitutione Theodoſii. *l.* 3. *C. eod.* & Leonis. *l.* 4. *eod.* deque eo latius agit Iuſtinian. *Nov.* 89. *c.* 2 *& ſeq.* Cauſam præbuere onera curialium. Theophylact. *in Marc. c.* 15. Sozom. 1. *c.* 8.

A MULIERE LIBERA] Id eſt, ingenua *l.* 10. *C. d. tit.* idem tamen eſt, ſi eſt libertina vel ancilla. *Nov.* 18. *c. ult. Nov.* 89. *c.* 8. Cujac.

CUIUS MATRIMONIUM MINIME INTERDICTUM] Hoc ex eo neceſſario efficitur, quod concubina uxor ducenda eſt.

DOTALIBUS INSTRUMENTIS] Id eſt, *nuptialibus*, ut in *d. l.* 10. & alibi ſæpe. Tabulas autem neceſſarias

tris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

DE ADOPTIONIBVS.

Titvlvs XI.

Continuatio.

NON solum autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt, verum etiam ii, quos adoptamus.

Di-

---

cessarias esse, arguunt quotquot sunt loci, in quibus de hac specie legitimationis agitur. In constitutionibus Græcis appellatur *διὰ προϊκώων ποιήσεως.*

Qvod et aliis liberis, qvi postea] Cujac. legit, *Quod si alii liberi ex eodem matrimonio fuerint procreati*, *&c.* ut sit sensus, liberos antea susceptos à Iustiniano æquari postea natis, ut posteriores in hæreditate patris potiores non sint, sed una eademque lance trutinentur, ut est in *d. l.* 10. Malim tamen legere cum Hotom. *Quod etsi alii liberi nulli ex eodem matrimonio fuerint procreati*, *&c.* §. 2. *inf. de her. quæ ab intest.* de quo dubitatum fuit propter *d. l.* 10. ut constat ex *l.* 11. *C. eod.* ubi hæc quæstio deciditur. Vt ut est, beneficio Principali non indigent, qui ex justis nuptiis procreati sunt. Introduxit postea Iustinianus & tertium legitimationis genus per rescriptum Principis. *Nov.* 74. *c.* 2. *Nov.* 89. *c.* 9. *&* 10.

Titvlvs XI.

Natvrales liberi] Id est, qui ex justis nuptiis procreati sunt: ea enim perpetua est naturalium liberorum significatio, cum opponuntur adoptivis. §. 7. *inf. eod.* §. 4. *inf. de exher. lib.* §. 2. *inf. de inoff. test.* *l.* 31. *D. hoc. tit.* *l.* 2. §. 6. *D. ad Sc. Tertyll.* at cum opponuntur legitimis in genere, tum significantur liberi illegitimi, ut *tot. tit. C. de nat. lib.* *&* §. *ult. sup. tit.*

Qvos adoptamvs] *l.* 1. *D. hoc tit.* *Vlp. tit.* 8.

Est

Divisio adoptionis.

1. Adoptio autem duobus modis fit: aut Principali rescripto; aut imperio magistratus. Imperatoris authoritate adoptare quis potest eos, easve, qui, quæve sui juris sunt. Quæ species adoptionis dicitur Adrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos, easve, qui, quæve in potestate parentum sunt: sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

Qui possunt adoptare filium familias, vel non.

2. Sed hodie ex nostra constitutione cum filiusfamilias à patre naturali extraneæ personæ

Est autem adoptio actus legitimus. *l. 77. de reg. jur.* quo in locum filii adsciscimus eum, qui nobis extraneus est, ad eorum, qui liberos non habent, solatium inventus. Theoph. Græcis verbo significantiore dicitur υἱοθεσία. Origo ejus antiquissima. Vid. Greg. Tholos. 10. *syntagm. c.* 6.

1. DVOBVS MODIS] Ex Cajo *l. 2. D. hoc tit.*

PRINCIPALI RESCRIPTO] Hæc stante repub. auctore populo fiebat comitiis curiatis. Gell. *lib. 5. c.* 19. Gruch. 3. *de comit. Rom.* 3.

DICITVR ADROGATIO] Inde nimirum, quia & is, qui adoptat, rogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, justum sibi filium esse; & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. *d. l. 2. hoc tit.*

IMPERIO MAGISTRATVS] Apud quem est legis actio. *l. 4. eod. l. 1. C. eod. l. 3. D. de off. procons.* Hæc species generis nomen retinet, ut sæpe alias, cum proprium nomen deest. Boët. ad *top. lib. 2. Fit vero id sæpe, ut species iisdem nominibus nuncupentur, quibus & genera.*

2. NOSTRA CONSTITVTIONE] Extat in *l. pen. C. hoc. tit.*

EXTRANEÆ PERSONÆ] ἐξωτικῷ τινὶ Theophil.

ſonæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minime diſſolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit, nec in poteſtate ejus eſt: licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei à nobis tributa ſint. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel, ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem, in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura, manet ſtabile jus patris adoptivi & naturali vinculo copulatum,& legitimo adoptionis modo conſtitutum,ut & in familia & in poteſtate hujuſmodi patris adoptivi ſit.

De adrogatione impuberis.

3. Cum autem impubes per principale reſcriptum adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri

phil. Extraneam perſonam hic vocat omnem eum, qui extra lineam parentum ſit. Pac.

NEC QVICQVAM TRANSIT] Iuris ſcil. aut poteſtatis patriæ. filium enim tantum ex lege Iuſtiniani hæc adoptio facit, non filiumfam.

LICET AB INTESTATO] Hoc ſpecialiter ei tribuitur. Poteſt autem impune præteriri. *d.l.pen.* §. 1. §. 14. *inf. de her. quæ ab inteſt.*

ETIAM AVO VEL PROAVO SIMILI MODO PATERNO VEL MATERNO] In aliis ſic, *etiam avo paterno, vel proavo ſimili modo paterno vel materno.* quam lectionem flagitat manifeſta ratio juris. & ita in *d. l. pen.*

LEGITIMO ADOPTIONIS MODO CONSTITVTVM] In d. l. pen. *legitimo adoptionis modo conſtrictum.*

3. IMPVBES] Impuberes olim adrogari non potuerunt. Gell. *ubi ſup.* nunc autem poſſunt ex conſtitutione D. Antonini. Vlp. *tit.* 8. §. 4.

CAVSA COGNITA] Cauſæ cognitio olim à collegio

fieri permittitur: & exquiritur causa adrogationis, an honesta sit expediatque pupillo. & cum quibusdam conditionibus adrogatio fit: id est, ut caveat adrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent.

Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita, dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddit. Sed & si decedens pater eum exhæredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit, jubetur quartam partem ei bonorum suorum relin-

---

gio pontificum. Cic. *pro dom* hodie à magistratu exercetur, adhibito consilio propinquorum & tutoris auctoritate. *l.2. C. eod. l. ult. C. de auct. præst.* in arrogatione puberum, etiam curatoris. *l.8. D. hoc tit.* quibus in reb. versetur, docet Vlp. *l. 15. §. pen. & ult. l. 17. per tot. eod.*

VT CAVEAT ADROGATOR] Satisdato scil. id est, datis fidejussoribus. cautio enim hæc non nuda est, sed fidejussoria. *l. 18. cum 2. seqq. eod. l. 2. C. eod.*

PERSONÆ PVBLICÆ] Manuscripti, testib. Cujac. Hot. Pac. *Personæ publicæ, id est, tabulario.* Theophil. ἐν δημοσίῳ προσώπῳ, τουτέστι τῷ ταβουλλαρίῳ. Tabulario autem non agnatis: quoniam incertum est, quis tempore mortis pupilli proximior futurus sit, eique ab intestato successurus. Schol. Theophili.

AD SVCCESSIONEM EIVS VENTVRI] Pars hæc cautionis in *d. l. 18.* ita concepta est, *ad quos ea res perventura est*, & in *l. 19. seq. ad quos ea res pertinet.* quod & ibid. explicatur.

DIGNVS EMANCIPATIONE] Et hoc casu quartam, de qua mox, perdit. *l. ult. D. si quid in fraud. patron.*

ET TVNC SVA BONA] Abusive, ut sæpe alibi, pro *bona ejus*, impuberis scil. adrogati. Pac.

QVARTAM PARTEM] Ex constitutione D. Pii. *l. 8. §. 15. D. de inoff. test. l. 1. §. 21. D de collat. d. l. ult. si quid in fraud. patron.* Est autem hæc secundum Gloss. & DD.

linquere, videlicet, præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisivit.

De ætate adoptantis & adoptati.

4. Minorem natu majorem non posse adoptare placet. Adoptio enim naturam imitatur, & pro monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

De adoptione in locum nepotis, vel neptis, vel deinceps.

5. Licet autem & in locum nepotis, vel neptis,

DD. non omnium bonorum adrogatoris quarta, sed debitæ ab intestato portionis. arg. *l.* 8. §. 8. *de inoff. test.* quod & Græcos sensisse argumento est, quod quadrantem in trientem mutaverunt ex novo jure. Fabrot.

RELINQVERE] Recte *relinquere*, ut intelligamus non prius eam deberi, quam adrogator decesserit. *d. l.* 1. §. 21. *de collat.*

4. MINOREM NATV] Ex *l.* 15. §. *ult. cum l. seq. l.* 40. §. 1. *D. eod.*

NATVRAM IMITATVR] Adoptio est æmula naturæ sive naturæ imago. *l.* 23. *D. de lib. & posth.* Auson. *in Cæs. Imitatur adoptio prolem.*

VT MAIOR SIT FILIVS] Cic. *pro dom. sua, Factus es*, inquit, *ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti.* similia mox sequuntur. add. Sueton. *in Tib. c.* 2.

PLENA PVBERTATE, ID EST, DECEM ET OCTO ANNIS] Pubertatis quidem initium est an. XIV. maturitas anno XVIII. *l.* 40. §. 1. *hoc tit.* Paul. 3. *sent.* 4. atque hac ætate pubescunt etiam οἱ σπάδωνες ϗ εὐνῦχες. Theoph. In specie *l.* 14 *pr. D. de alim. leg.* favor est alimentorum.

5. IN LOCVM NEPOTIS] Ex Paulo *l.* 37. *hoc tit.* Vlp. *tit* 8. §. 6.

QUAM-

neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps, adoptare, quamvis filium quis non habeat.

De adoptione filii alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filii.

6. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filii.

De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando.

7. Sed ſi quis nepotis loco adoptet vel quaſi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quaſi ex illo, quem naturalem in ſua poteſtate habet: eo caſu & filius conſentire debet, ne ei invito ſuus hæres adgnaſcatur. Sed ex contrario, ſi avus ex filio nepotem det in adoptionem, non eſt neceſſe filium conſentire. *Qui*

Qvamvis filivm non habeat] Sufficit enim habere filium poſſe, & per ætatem ex eo nepotem: non enim actus, ſed naturalis poteſtas inſpicitur.

6 Filivm alienvm in locvm nepotis] Neque enim neceſſe eſt, ut qui adoptatur, eundem ordinem gradumque, quem apud patrem naturalem habet, ſervet apud patrem adoptivum. Theophil. exempli cauſa, qui filius eſt patri naturali, nepos fieri poteſt patri adoptivo, & contra.

7. Si qvis nepotis loco] Ex Paulo *l.6.& l.11.eod.*

Quasi ex filio] Quaſi ex filio puta L. Titio: nam ſi ſimpliciter adoptio fiat, ſive tanquam ex incerto filio, filii conſenſus non deſideratur. *l.* 43. *& l. ſeq. eod.*

Ne ei invito svvs hæres] Eadem ratione & nepoti uxorem ducenti etiam filius conſentire debet. *l.* 16. §. 1. *D. de rit. nupt.*

Non est necesse filivm consentire] Quia nepos ex filiofam. non in patris ſui, ſed avi poteſtate eſt.

8. Non

Qui dari poſſunt in adoptionem.

8. In plurimis autem cauſis adſimilatur is, qui adoptatus, vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio natus eſt. & ideo ſi quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præſidem provinciæ non extraneum adoptaverit: poteſt eundem in adoptionem alii dare.

Si is qui generare non poteſt, adoptet.

9. Sed & illud utriuſque adoptionis commune eſt, quod & ii, qui generare non poſſunt, quales ſunt ſpadones, adoptare poſſunt: caſtrati autem non poſſunt.

Si fœmina adoptet.

10. Fœminæ quoque adoptare non poſſunt: quia

---

8. NON EXTRANEVM] Hoc conſulto additum propter *l. pen. C. hoc tit.* §. 2. *ſup. eod.*

IN ADOPTIONEM ALII DARE] Eodem jure, quo id permiſſum patri naturali.

9. QVI GENERARE NON POSSVNT] Propter vitium temporale & ſanabile. ex Cajo *l.* 2. §. 1. *eod.*

QVALES SVNT SPADONES] Quia hi ſublato vitio corporis liberis procreandis operam dare poſſunt. *d. l.* 2. §. 1. *l.* 40. §. 1. *eod.* & ideo uxorem quoque poſſunt ducere. *l.* 39. §. 1. *D. de jur. dot.* natura enim magis in homine generandi & conſuetudo ſpectanda eſt, quam temporale vitium. *l.* 9. *D. de lib. & poſt.* Spadones, *οἱ ψῦξιν τῶν γονίμων μορίων ὑποστάντες. Gloſſ. jur.* Interdum ſpadonum appellatione etiam caſtrati comprehenduntur. *d. l.* 39. §. 1. *de jur. dot. l.* 128. *de verb. ſigni* & ibi Alciat.

CASTRATI NON POSSVNT] Neque enim in teſtes vim genitalem affundere queunt; neque remedio in his locus. Leo tamen permiſit. *Nov.* 26.

10. FOEMINÆ] Fœminæ adoptari ſemper potuerunt,

quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent, ſed ex indulgentia Principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

De liberis arrogati.

11. Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubjicitur, ſed etiam liberi ejus in ejuſdem fiunt poteſtate, tanquam nepotes. Sic etenim divus Auguſtus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptaſſet: ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

De

---

runt, adrogari non ſemper. *l.* 21. *eod.* adrogare aut adoptare nunquam.

Ex indulgentia principis] *l.* 29. §. 3. *D. de inoff. teſt. l. S. C. hoc tit.* non tamen ut filium habeant in poteſtate, ſed ut ſolatium orbitatis & hæredem.

Ad solatium liberorum amissorum] Leo ſimpliciter id fœminis permiſit, etiam virginibus. *Nov.* 26. *&* 27. quæ in Oriente recepta, ut conſtat ex Harmenop. *lib.* 2. *tit.* 8. §. 4.

11. Per sacrum oraculum] Per Principem. *l.* 2. *eod.* per Principis reſcriptum. *l.* 6. *C. eod.* Periphraſis eſt adrogationis.

Sed etiam liberi eius] *l.* 15. *l.* 40. *eod.* nimirum tanquam ſequela. & una cum patre adrogato capite minuuntur. *l.* 3. *D. de cap. minut.* quod in adoptione non ſimiliter contingit *l.* 28. *hoc tit.*

Non ante tiberium] Sueton. in *Auguſt. c.* 19. *in Tib. c.* 15. *in Calig. c.* 4. Tac. *ann.* 1. *&* 4. Simile exemplum habemus apud Capitol. *in Anton.*

12. Ca-

De servo adoptato, vel filio nominato à domino.

12. Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, ſervos, ſi à domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Vnde & nos eruditi in noſtra conſtitutione etiam eum ſervum, quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverit, liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum ei non ſufficiat.

QVIBVS MODIS IVS PATRIÆ poteſtatis ſolvitur.

TITVLVS XII.

Scopus & nexus. De morte.

VIDEAMVS nunc, quibus modis, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur ſervi à poteſtate dominorum, ex iis intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius ex-

---

12. CATONEM[Credo intelligi M. Catonis principis Porciorum familiæ filium. *vid. l.2. §. 38. D. de orig. jur.* Gell. *lib.* 13. *c.* 18.

POSSE LIBERARI] Inutilis itaque adoptio hic vim manumiſſionis habet.

CONSTITVTIONE NOSTRA] *l. unic. §. ſimilique modo. C. de Lat. lib. toll.*

ACTIS INTERVENIENTIBVS] Id eſt, apud acta, teſtato coram magiſtratu: non ſi extra judicium filii nomine ſervum ſuum benigne compellans. Fabrot.

TITVLVS XII.

IVS PATRIÆ POTESTATIS] Abeſt *patriæ* à vet. cod. teſte Fabrot. & Theoph. ſimpliciter *τὸ ὑπεξούσιον*.

MOR-

exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui juris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. Nam mortuo patre, sane omnimodo filii, filiæve sui juris efficiuntur, mortuo vero avo, non omnimodo nepotes, neptesve sui juris fiunt: sed ita si post mortem avi in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus est, aut per emancipationem exiit de potestate patris: tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt.

De deportatione.

1. Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, civitatem amittit:

MORTVO EO SVI IVRIS] Cum paterfam. moritur, quotquot capita ei subjecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere, singuli enim patrumfam. nomen subeunt, etiamsi pupilli sint & infantes. *l.* 195. §. 2. *D. de verb. sign.* quod notandum.

MORTVO PATRE] Intellige, in cujus potestate filii erant. nam si ipse pater sit in potestate patris sui, eo moriente liberi ejus non fiunt sui juris, sed remanent in potestate avi sui, cui & quasi agnascendo fiunt sui hæredes. §. 2. *inf. de exher. lib.*

RECASVRI NON SVNT] Nepotes ex filio, mortuo avo, solent in potestatem patris sui recidere. *l.* 5. *D. de his qui sui vel al. jur.* sed hoc ita, nisi ipse pater aut mortuus sit jam ante, aut emancipatus à patre suo. *l.* 41. *D. de adopt.* Vlp. *tit.* 10. §. 1. Cajus 1. *inst. tit.* 6.

PER EMANCIPATIONEM EXIIT] Hoc Glossema esse ex libr. vet. notant Cujac. Hot. Fabrot. nam & aliis modis exire de potestate potest. nec Theoph. agnoscit.

1. IN INSVLAM DEPORTATVR] Deportatio in

tit: ſequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit eſſe in poteſtate parentis. Sed ſi ex indulgentia Principis reſtituti fuerint per omnia, priſtinum ſtatum recipiunt.

De relegatione.

2. Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario, liberi relegati in poteſtate parentum remanent.

De

---

in inſulam in locum aquæ & ignis interdictionis ſucceſſit. *l.* 2. §. 1. *D. de pœn. l.* 3. *D. ad leg. Iul. pecul. l. pen. in fin. de extraord. cogn.* Briſſon. *lib.* 3. *ſel. antiq. c.* 5.

CIVITATEM AMITTIT] Unde deportati dicuntur peregrini. *l.* 6. §. 1. *D. de her. inſt. l.* 1. *C. eod.* & *ἀπόλιδες. l.* 1. §. 3. *de legat.* 3. *l.* 17. *D. de pœn.*

UT QUI EO MODO EX NUMERO, &c.] Conſtructio conſtabit, ſi cum Hotom. legas, *ut eo, qui eo modo ex numero civium tollitur, perinde quaſi mortuo* &c.

QUASI MORTUO] Nam intereunt homines non ſolum morte, ſed etiam maxima & media capitis deminutione. *l.* 63. §. *pen. D. pro ſoc.* quæ ob id vulgo mors civilis.

PARI RATIONE] Nam non magis civis Rom. peregrinum in poteſtate habere poteſt, quam peregrinus civem. Ulp. *tit.* 10. §. 1.

EX INDULGENTIA RESTITUTI] Nempe pleniſſime & in integrum. *l.* 1. *C. de Sent. paſſ.* nam ſimplex & generalis reſtitutio pœnæ tantum gratiam facit, & reditum in patriam concedit. *l.* 2. 6. 9. *C. eod.* Cujac.

2. RELEGATI] *l.* 4. *l.* 7. §. 3. *D. de interd. & rel.* Relegatio igitur eſt exilium ſalvo jure civitatis. aliquando tamen exilio opponitur. Ovid. 5. *de triſtib. Ipſe relegati, non exulis, utitur in me Nomine.*

3. POE-

De servitute pœna.

3. Pœnæ servus effectus, filios in potestate habere desinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

De dignitate.

4. Filiusfamilias si militaverit, vel si Senator, vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris. Militia enim, vel consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex Constitutione nostra summa Patriciatus dignitas illico imperialibus codicillis

---

3. POENÆ SERVVS EFFECTVS] Vel alio modo libertate amissa. §. 1. inf. *de cap. demin* nam qui una cum civitate libertatem amittunt, vel magis pro mortuis habendi, quam qui civitatem tantum. *l. servitutem.*209. *de reg. jur.*

QUI IN METALLVM, &c.] Vid. *l.* 8. §. 4. 6. 11. *l.* 17. *D. de pœn.* Cujac. 13. *obs.* 13. Pet. Fab. 2. *semest.* 11. Tertull. *Apolog. c.* 12. *In metallum Christiani damnabantur, aut bestiis subjiciebantur.* Iure noviss. servitus pœnæ sublata. *Nov.* 22. *c.* 8. *auth. sed hodie C. de don. int. vir.*

QUI BESTIIS SVBIICIVNTVR] Passim ad bestias damnati, & dati dicuntur, οἱ τοῖς θηρίοις ἐκ καταδίκης δεδεμένοι. Dio *lib.* 58.

4. SI MILITAVERIT] *l.* 35. *de rit. nupt. l.* 5. *&* 6. *de castr. per. l.* 7. *C. de patr. pot.*

SENATOR] *l.* 18. *in fin. D. de judic. l. ult. de her. pet.* Quint. *declam.* 286.

CONSVLARIS DIGNITAS] *lib.* 1. §. *ult. de sen. Mac.* Dion. Halic. *l.* 2. sed hodie liberat. *Nov.* 81. ubi & aliæ dignitates excipiuntur, *in pr. c.* 1. *&* 3.

SVMMA PATRICIATVS DIGNITAS] Summa non quidem gradu, nam consulatus major est, sed quia ad magnitudinem accedit dignitatis perpetuitas, Baro & Cont. extat constitutio in *l. ult. C. de consul. lib.* 12. add. *l.* 3. *C. eod.*

Co-

ſonæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minime diſſolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit, nec in poteſtate ejus eſt: licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei à nobis tributa ſint. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel, ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem, in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura, manet ſtabile jus patris adoptivi & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo conſtitutum, ut & in familia & in poteſtate hujuſmodi patris adoptivi ſit.

De adrogatione impuberis.

3. Cum autem impubes per principale reſcriptum adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri

---

phil. Extraneam perſonam hic vocat omnem eum, qui extra lineam parentum ſit. Pac.

NEC QVICQVAM TRANSIT] Iuris ſcil. aut poteſtatis patriæ. filium enim tantum ex lege Iuſtiniani hæc adoptio facit, non filiumfam.

LICET AB INTESTATO] Hoc ſpecialiter ei tribuitur. Poteſt autem impune præteriri. *d. l. pen.* §. 1. §. 14. *inf. de her. quæ ab inteſt.*

ETIAM AVO VEL PROAVO SIMILI MODO PATERNO VEL MATERNO] In aliis ſic, *etiam avo paterno, vel proavo ſimili modo paterno vel materno.* quam lectionem flagitat manifeſta ratio juris. & ita in *d. l. pen.*

LEGITIMO ADOPTIONIS MODO CONSTITUTUM] In d. l. pen. *legitimo adoptionis modo conſtrictum.*

3. IMPUBES] Impuberes olim adrogari non potuerunt. Gell. *ubi ſup.* nunc autem poſſunt ex conſtitutione D. Antonini. Vlp. *tit.* 8. §. 4.

CAUSA COGNITA] Cauſæ cognitio olim à collegio

fieri permittitur: & exquiritur causa adrogationis, an honesta sit expediatque pupillo. & cum quibusdam conditionibus adrogatio fit: id est, ut caveat adrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent.

Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita, dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddit. Sed & si decedens pater eum exhæredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit, jubetur quartam partem ei bonorum suorum relin-

---

gio pontificum. Cic. *pro dom* hodie à magistratu exercetur, adhibito consilio propinquorum & tutoris auctoritate. *l.2. C. eod. l. ult. C. de auct. præst.* in arrogatione puberum, etiam curatoris. *l.8. D. hoc tit.* quibus in reb. versetur, docet Vlp. *l. 15. §. pen. & ult. l. 17. per tot. eod.*

VT CAVEAT ADROGATOR] Satisdato scil. id est, datis fidejussoribus. cautio enim hæc non nuda est, sed fidejussoria. *l. 18. cum 2. seqq. eod. l. 2. C. eod.*

PERSONÆ PVBLICÆ] Manuscripti, testib. Cujac. Hot. Pac. *Personæ publicæ, id est, tabulario.* Theophil. ἐν δημοσίῳ προσώπῳ, τουτέστι τῷ ταβουλλαρίῳ. Tabulario autem non agnatis: quoniam incertum est, quis tempore mortis pupilli proximior futurus sit, eique ab intestato successurus. Schol. Theophili.

AD SVCCESSIONEM EIVS VENTVRI] Pars hæc cautionis in *d. l. 18.* ita concepta est, *ad quos ea res perventura est*, & in *l. 19. seq. ad quos ea res pertinet.* quod & ibid. explicatur.

DIGNVS EMANCIPATIONE] Et hoc casu quartam, de qua mox, perdit. *l. ult. D. si quid in fraud. patron.*

ET TVNC SVA BONA] Abusive, ut sæpe alibi, pro *bona ejus*, impuberis scil. adrogati. Pac.

QVARTAM PARTEM] Ex constitutione D. Pii. *l. 8. §. 15. D. de inoff. test. l. 1. §. 21. D de collat. d. l. ult. si quid in fraud. patron.* Est autem hæc secundum Gloss. & DD.

linquere, videlicet, præter bona, quæ ad patrem adoptivum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea adquiſivit.

De ætate adoptantis & adoptati.

4. Minorem natu majorem non poſſe adoptare placet. Adoptio enim naturam imitatur, & pro monſtro eſt, ut major ſit filius, quam pater. Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate, id eſt, decem & octo annis præcedere.

De adoptione in locum nepotis, vel neptis, vel deinceps.

5. Licet autem & in locum nepotis, vel neptis,

DD. non omnium bonorum adrogatoris quarta, ſed debitæ ab inteſtato portionis. arg. *l.* 8. §. 8. *de inoff. teſt.* quod & Græcos ſenſiſſe argumento eſt, quod quadrantem in trientem mutaverunt ex novo jure. Fabrot.

RELINQVERE] Recte *relinquere*, ut intelligamus non prius eam deberi, quam adrogator deceſſerit. *d. l.* 1. §. 21. *de collat.*

4. MINOREM NATV] Ex *l.* 15. §. *ult. cum l. ſeq. l.* 40. §. 1. *D. eod.*

NATVRAM IMITATVR] Adoptio eſt æmula naturæ ſive naturæ imago. *l.* 23. *D. de lib. & poſth.* Auſon. *in Cæſ. Imitatur adoptio prolem.*

VT MAIOR SIT FILIVS] Cic. *pro dom. ſua*, *Factus es*, inquit, *ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater eſſe potuiſti.* ſimilia mox ſequuntur. add. Sueton. *in Tib. c.* 2.

PLENA PVBERTATE, ID EST, DECEM ET OCTO ANNIS] Pubertatis quidem initium eſt an. XIV. maturitas anno XVIII. *l.* 40. §. 1. *hoc tit.* Paul. 3. *ſent.* 4. atque hac ætate pubeſcunt etiam οἱ σπάδωνες ὄντες. Theoph. In ſpecie *l.* 14 *pr. D. de alim. leg.* favor eſt alimentorum.

5. IN LOCVM NEPOTIS] Ex Paulo *l.* 37. *hoc tit.* Vlp. *tit* 8. §. 6.

QUAM-

neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps, adoptare, quamvis filium quis non habeat.

De adoptione filii alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filii.

6. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filii.

De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando.

7. Sed ſi quis nepotis loco adoptet vel quaſi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quaſi ex illo, quem naturalem in ſua poteſtate habet: eo caſu & filius conſentire debet, ne ei invito ſuus hæres adgnaſcatur. Sed ex contrario, ſi avus ex filio nepotem det in adoptionem, non eſt neceſſe filium conſentire. Qui

---

QVAMVIS FILIVM NON HABEAT] Sufficit enim habere filium poſſe, & per ætatem ex eo nepotem: non enim actus, ſed naturalis poteſtas inſpicitur.

6 FILIVM ALIENVM IN LOCVM NEPOTIS] Neque enim neceſſe eſt, ut qui adoptatur, eundem ordinem gradumque, quem apud patrem naturalem habet, ſervet apud patrem adoptivum. Theophil. exempli cauſa, qui filius eſt patri naturali, nepos fieri poteſt patri adoptivo, & contra.

7. SI QVIS NEPOTIS LOCO] Ex Paulo *l.6. & l.11. eod.*

QUASI EX FILIO] Quaſi ex filio puta L. Titio: nam ſi ſimpliciter adoptio fiat, ſive tanquam ex incerto filio, filii conſenſus non deſideratur. *l. 43. & l. ſeq. eod.*

NE EI INVITO SVVS HÆRES] Eadem ratione & nepoti uxorem ducenti etiam filius conſentire debet. *l. 16. §. 1. D. de rit. nupt.*

NON EST NECESSE FILIVM CONSENTIRE] Quia nepos ex filiofam. non in patris ſui, ſed avi poteſtate eſt.

8. NON

Qui dari possunt in adoptionem.

8. In plurimis autem causis adsimilatur is, qui adoptatus, vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præsidem provinciæ non extraneum adoptaverit: potest eundem in adoptionem alii dare.

Si is qui generare non potest, adoptet.

9. Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt: castrati autem non possunt.

Si fœmina adoptet.

10. Fœminæ quoque adoptare non possunt: quia

---

8. NON EXTRANEUM] Hoc consulto additum propter *l. pen. C. hoc tit.* §. 2. *sup. eod.*

IN ADOPTIONEM ALII DARE] Eodem jure, quo id permissum patri naturali.

9. QUI GENERARE NON POSSUNT] Propter vitium temporale & sanabile. ex Cajo *l.* 2. §. 1. *eod.*

QUALES SUNT SPADONES] Quia hi sublato vitio corporis liberis procreandis operam dare possunt. *d. l.* 2. §. 1. *l.* 40. §. 1. *eod.* & ideo uxorem quoque possunt ducere. *l.* 39. §. 1. *D. de jur. dot.* natura enim magis in homine generandi & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium. *l.* 9. *D. de lib. & post.* Spadones, *οἱ ψῦξιν τ̃ γονίμων μορίων ὑποσχόντες. Gloss. jur.* Interdum spadonum appellatione etiam castrati comprehenduntur. *d. l.* 39. §. 1. *de jur. dot. l.* 128. *de verb. signi:* & ibi Alciat.

CASTRATI NON POSSUNT] Neque enim in testes vim genitalem affundere queunt; neque remedio in his locus. Leo tamen permisit. *Nov.* 26.

10. FOEMINÆ] Fœminæ adoptari semper potuerunt,

quia nec naturales liberos in sua potestate habent, sed ex indulgentia Principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

De liberis arrogati.

11. Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur, sed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt potestate, tanquam nepotes. Sic etenim divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

De

---

runt, adrogari non semper. *l.* 21. *eod.* adrogare aut adoptare nunquam.

Ex indulgentia principis] *l.* 29. §. 3. *D. de inoff. test. l. 5. C. hoc tit.* non tamen ut filium habeant in potestate, sed ut solatium orbitatis & hæredem.

Ad solatium liberorum amissorum] Leo simpliciter id fœminis permisit, etiam virginibus. *Nov.* 26. & 27. quæ in Oriente recepta, ut constat ex Harmenop. *lib.* 2. *tit.* 8. §. 4.

11. Per sacrum oraculum] Per Principem. *l.* 2. *eod.* per Principis rescriptum. *l.* 6. *C. eod.* Periphrasis est adrogationis.

Sed etiam liberi eius] *l.* 15. *l.* 40. *eod.* nimirum tanquam sequela. & una cum patre adrogato capite minuuntur. *l.* 3. *D. de cap. minut.* quod in adoptione non similiter contingit *l.* 28. *hoc tit.*

Non ante tiberium] Sueton. in *August.* c. 19. *in Tib. c.* 15. *in Calig. c.* 4. Tac. *ann.* 1. & 4. Simile exemplum habemus apud Capitol. *in Anton.*

12. Ca-

De servo adoptato, vel filio nominato à domino.

12. Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, servos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi in nostra constitutione etiam eum servum, quem dominus actis intervenientibus filium suum nominaverit, liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum ei non sufficiat.

QVIBVS MODIS IVS PATRIÆ potestatis solvitur.

TITVLVS XII.

Scopus & nexus. De morte.

VIDEAMVS nunc, quibus modis, qui alieno juri sunt subjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur servi à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius ex-

---

12. CATONEM] Credo intelligi M. Catonis principis Porciorum familiæ filium. *vid. l.2. §. 38. D. de orig. jur.* Gell. *lib. 13. c. 18.*

POSSE LIBERARI] Inutilis itaque adoptio hic vim manumissionis habet.

CONSTITVTIONE NOSTRA] *l. unic. §. simlique modo. C. de Lat. lib. toll.*

ACTIS INTERVENIENTIBVS] Id est, apud acta, testato coram magistratu: non si extra judicium filii nomine servum suum benigne compellans. Fabrot.

TITVLVS XII.

IVS PATRIÆ POTESTATIS] Abest *patriæ* à vet. cod. teste Fabrot. & Theoph. simpliciter τὸ ὑπεξούσιον.

MOR-

expoſuimus. Hi vero, qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo, ſui juris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit. Nam mortuo patre, ſane omnimodo filii, filiæve ſui juris efficiuntur, mortuo vero avo, non omnimodo nepotes, nepteſve ſui juris fiunt: ſed ita ſi poſt mortem avi in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt: tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus eſt, aut per emancipationem exiit de poteſtate patris: tunc ii, qui in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

De deportatione.

1. Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, civitatem amittit:

MORTVO EO SVI IVRIS] Cum paterfam. moritur, quotquot capita ei ſubjecta fuerunt, ſingulas familias incipiunt habere, ſinguli enim patrumfam. nomen ſubeunt, etiamſi pupilli ſint & infantes. *l.* 195. §. 2. *D. de verb. ſign.* quod notandum.

MORTVO PATRE] Intellige, in cujus poteſtate filii erant. nam ſi ipſe pater ſit in poteſtate patris ſui, eo moriente liberi ejus non fiunt ſui juris, ſed remanent in poteſtate avi ſui, cui & quaſi agnaſcendo fiunt ſui hæredes. §. 2. *inf. de exher. lib.*

RECASVRI NON SVNT] Nepotes ex filio, mortuo avo, ſolent in poteſtatem patris ſui recidere. *l.* 5. *D. de his qui ſui vel al. jur.* ſed hoc ita, niſi ipſe pater aut mortuus ſit jam ante, aut emancipatus à patre ſuo. *l.* 41. *D. de adopt.* Vlp. *tit.* 10. §. 1. Cajus 1. *inſt. tit.* 6.

PER EMANCIPATIONEM EXIIT] Hoc Gloſſema eſſe ex libr. vet. notant Cujac. Hot. Fabrot. nam & aliis modis exire de poteſtate poteſt. nec Theoph. agnoſcit.

1. IN INSVLAM DEPORTATVR] Deportatio

in

tit: ſequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit eſſe in poteſtate parentis. Sed ſi ex indulgentia Principis reſtituti fuerint per omnia, priſtinum ſtatum recipiunt.

De relegatione.

2. Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario, liberi relegati in poteſtate parentum remanent.

De

---

in inſulam in locum aquæ & ignis interdictionis ſucceſſit. *l.* 2. §. 1. *D. de pœn. l.* 3. *D. ad leg. Iul. pecul. l. pen. in fin. de extraord. cogn.* Briſſon. *lib.* 3. *ſel. antiq. c.* 5.

CIVITATEM AMITTIT] Vnde deportati dicuntur peregrini. *l.* 6. §. 1. *D. de her. inſt. l.* 1. *C. eod.* & ἀπόλιδες. *l.* 1. §. 3. *de legat.* 3. *l.* 17. *D. de pœn.*

VT QVI EO MODO EX NVMERO, &c.] Conſtructio conſtabit, ſi cum Hotom. legas, *ut eo, qui eo modo ex numero civium tollitur, perinde quaſi mortuo* &c.

QVASI MORTVO] Nam intereunt homines non ſolum morte, ſed etiam maxima & media capitis deminutione. *l.* 63. §. *pen. D. pro ſoc.* quæ ob id vulgo mors civilis.

PARI RATIONE] Nam non magis civis Rom. peregrinum in poteſtate habere poteſt, quam peregrinus civem. Vlp. *tit.* 10. §. 1.

EX INDVLGENTIA RESTITVTI] Nempe pleniſſime & in integrum. *l.* 1. *C. de Sent. paſſ.* nam ſimplex & generalis reſtitutio pœnæ tantum gratiam facit, & reditum in patriam concedit. *l.* 2. 6. 9. *C. eod.* Cujac.

2. RELEGATI] *l.* 4. *l.* 7. §. 3. *D. de interd. & rel.* Relegatio igitur eſt exilium ſalvo jure civitatis. aliquando tamen exilio opponitur. Ovid. 5. *de triſtib. Ipſe relegati, non exulis, utitur in me Nomine.*

3. POE-

De servitute pœna.

3. Pœnæ servus effectus, filios in potestate habere desinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

De dignitate.

4. Filiusfamilias si militaverit, vel si Senator, vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris. Militia enim, vel consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex Constitutione nostra summa Patriciatus dignitas illico imperialibus codicillis

---

3. POENÆ SERVUS EFFECTUS] Vel alio modo libertate amissa. §. 1. inf. *de cap. demin* nam qui una cum civitate libertatem amittunt, vel magis pro mortuis habendi, quam qui civitatem tantum. *l. servitutem.* 209. *de reg. jur.*

QUI IN METALLUM, &c.] Vid. *l.* 8. §. 4. 6. 11. *l.* 17. *D. de pœn.* Cujac. 13. *obs.* 13. Pet. Fab. 2. *semest.* 11. Tertull. *Apolog. c.* 12. *In metallum Christiani damnabantur, aut bestiis subjiciebantur.* Iure noviss. servitus pœnæ sublata. *Nov.* 22. *c.* 8. *auth. sed hodie C. de don. int. vir.*

QUI BESTIIS SUBIICIUNTUR] Passim ad bestias damnati, & dati dicuntur, οἱ τοῖς θηρίοις ἐκ καταδίκης δεδομένοι. Dio *lib.* 58.

4. SI MILITAVERIT] *l.* 35. *de rit. nupt. l.* 5. & 6. *de castr. per. l.* 7. *C. de patr. pot.*

SENATOR] *l.* 18. *in fin. D. de judic. l. ult. de her. pet.* Quint. *declam.* 286.

CONSULARIS DIGNITAS] *lib.* 1. §. *ult. de sen. Mac.* Dion. Halic. *l.* 2. sed hodie liberat. *Nov.* 81. ubi & aliæ dignitates excipiuntur, *in pr. c.* 1. & 3.

SUMMA PATRICIATUS DIGNITAS] Summa non quidem gradu, nam consulatus major est, sed quia ad magnitudinem accedit dignitatis perpetuitas, Baro & Cont. extat constitutio in *l. ult. C. de consul. lib.* 12. add. *l.* 3. *C. eod.*

Co-

dicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare; Imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

De captivitate & postliminio.

5. Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen pendet jus liberorum, propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt: idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in

---

CODICILLIS PRÆSTITIS] Principes per codicillos, id est, diplomata sive literas honores deferebant. *l.* 41. *D. de exc. tut. l.* 12. *C. de dign.* Suet. *Claud. c.* 29. Synes. *epist.* 127.

QUEM SIBI PATREM ELEGIT] Cassiod. in formula *patriciatus.* Imperatores Constantinopolitani soliti erant ex senatoribus, qui curulibus magistratibus functi erant, sibi consiliarios & quasi patres legere, quos patricios dici placuit, quasi patres communis Reip. Suid.

5. PENDET IUS LIBERORUM] In pendenti, in incerto est. *l. ult. de sen. Mac. l.* 12. §. 1. *de capt. & postl.* non igitur tam captivitate patria potestas amissa restituitur, quam liberi finguntur in potestate etiam tempore captivitatis mansisse. Ulp. *tit.* 10. §. *pen.* Boët. *in top. Cic.*

PRISTINA IURA] Puta civitatem, familiam, bona sive eorum dominium. *l.* 5. §. 1. *l.* 22. §. 1. *de capt. & postl. rev.* Quæ autem facti sunt, qualis est possessio, postliminio non continentur. *l.* 19. *ex quib. caus. maj.* Sicut autem postliminio reversus jura recipit, ita & in ipsum jura restituuntur. *l.* 6. *d. l.* 12. §. 3. *de capt. & postl.*

IN

in civitate ſemper fuiſſe. Si vero ibi deceſſerit, exinde ex quo captus eſt pater, filius, ſui juris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius nepoſve, ſi ab hoſtibus captus fuerit, ſimiliter dicimus propter jus poſtliminii, jus quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium à limine & poſt. Vnde eum, qui ab hoſtibus captus eſt, & in fines noſtros poſtea pervenit, poſtliminio reverſum recte dicimus. Nam limina, ſicut in domo finem quendam faciunt; ſic & imperii finem eſſe limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam & terminus. Ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen revertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

De

IN CIVITATE SEMPER FVISSE] Non eſt levis momenti hæc fictio. Pone filium medio tempore quædam acquiſiviſſe. hæc pater reverſus ob hanc fictionem tanquam ſibi quæſita occupare poterit jure peculii, etiam defuncto pridem filio. *l. pen. de ſuis & legit.* Alia effecta vid. *in l. 1. §. ult. de ſen. Mac. l. 6. §. ult. D. de tutel. l. 22. §. 1. de capt. & poſtl. l. 13. eod.*

EXINDE EX QVO CAPTVS] Hæc fictio eſt legis Corneliæ. *l. 12. D. qui teſt. fac. §. ult. infr. quib. non eſt. perm. fac. teſt.* eaque in omnibus partibus juris ſervatur. *l. 18. de capt. & poſtl.*

IPSE QVOQVE FILIVS] *l. 9. l. 10. l. 12. C. de poſtl. rev.* & igitur, ex. cauſ. ſi in poteſtate fuit filius, cum capiebatur, medio tempore patre mortuo, reverſus ſuus hæres patri erit. *d. l. 9.*

A LIMINE ET POST] De notatione nominis poſtliminii vid. Cic. in *top.* Scal. *in annot. in Feſt.* Grot. *de jur. bell. lib. 3. c. 9.*

SED ET QVI CAPTVS] *l. 26. de capt. & poſtl.* ubi etiam Florentinus ait, nihil intereſſe, utrum captivus dimiſſus, an vi, vel fallacia hoſtium poteſtatem evaſerit,

De emancipatione: & primum de modis emancipandi, & effectibus emancipationis.

6. Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis observationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur: vel ex imperiali rescripto. Nostra autem providentia etiam hoc in melius per constitutionem reformavit: ut fictione pristina explosa, recta via ad competentes

---

rit, sive ut Homerus *Odyss.* 14. ἢ δόλῳ, ἠὲ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδὸν. Ita tamen si ea mente fuerit, ut illo non reverteretur. Et ideo responsum est Attilium Regulum non esse postliminio reversum, quia juraverat Carthaginem reversurum. *l.* 5. §. 3. *d. tit.* add. Grot. *d. c.* 9.

6. Emancipatione] Emancipatio hodie definiri potest actus legitimus, quo liberi à manu patris apud competentem judicem dimittuntur.

Per imaginarias venditiones] Lege 12. tabb. cautum fuit, ut si pater filium ter, cæteros liberos semel mancipasset, manumissi postea ab emptore sui juris efficerentur, illi trina manumissione, hi unica. Vlp. *tit.*10. & *l.*8. §. 1. *de injust. rupt. l. pen. & ult. C. de emanc. lib.* Cajus *tit.* 6. §. 3. Dion. Halic. *lib.*2. Boët. *in Top.* Ad cujus emancipationis imaginem postea institutum, ut simulato & dicis causa hæc intervenirent.

Intercedentes manumissiones] Solebat autem pater naturalis sibi cavere de liberis sibi remancipandis, ut ipse potius eos manumitteret, & jura patroni consequeretur: quæ species dicitur fieri contracta fiducia. *l. ult. inf. de leg. agn. succ. l.*2. §. 15. *ad sen. Tertyll.*

Ex imperiali rescripto] Anastasii, qui etiam neglecta antiquæ emancipationis fabula, ex rescripto Imperatoris liberos emancipari permisit. *l. pen. C. de emanc. lib.*

Iv-

tentes judices, vel magiſtratus, parentes intrent: & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à ſua manu dimittant. Et tunc ex edicto Prætoris in bonis ejuſmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui, quæve à parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri: ipſe parens ex manumiſſione tutelam ejus nanciſcitur.

Si alii emancipentur, alii retineantur in poteſtate.

7. Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in poteſtate habet, filium quidem de poteſtate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere: & è converſo filium quidem in poteſtate

IVDICES VEL MAGISTRATVS] ἐξηγητικῶς. ne quis putet judices hîc intelligi pedaneos, apud quos lege agi non potuiſſe conſtat. Extat conſtitutio Iuſtiniani in *l. ult. C. de emanc. lib.*

A PARENTE MANVMISSVS] Id eſt, emancipatus. tit. ſi à par. quis man. redigebantur enim liberi prius in ſervilem cauſam, licet poſtea in imaginariam duntaxat. *l.* 3. §. 1. *de cap. min.*

QUÆ TRIBVVNTVR PATRONO] Emancipatus à parente liberti exitum patitur. *l.* 1. *ſi à par. quis man.* puta in contra tabulas bonorum poſſeſſione. *d. l.* 1. & ſucceſſione legitima. §. *ult. inſ. de leg. agn. ſucc.* ſed hoc mutatum. *Nov.* 118. *c.* 2.

TVTELAM EIVS NANCISCITVR] De qua *infr. tit. de leg. par. tut.*

7. ADMONENDI SVMVS] Ex Cajo *l.* 28. *D. de adopt.*

ſtate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere: vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta eſſe intelligantur.

De adoptione.

8. Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate habet, avo, vel proavo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionem dederit, id eſt, ſi hoc ipſum actis intervenientibus apud competentem judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo præſente, qui adoptat: ſolvitur quidem jus poteſtatis patris naturalis: tranſit autem in hujuſmodi parentem adoptivum, in cujus perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam antea diximus.

De nepote nato poſt filium emancipatum, vel in adoptionem datum.

9. Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua

NEPOTEM MANUMITTERE] Notandum eſt, in filiofam. idem eſſe, manumittere, ex poteſtate dimittere, ſui juris efficere, emancipare.

8. PROAVO NATURALI] Nam ſi extraneo in adoptionem dederit, jura patris naturalis integra manent. §. 2. *ſup. de adopt.*

NOSTRAS CONSTITUTIONES] *l. pen. & ult. C. de adopt.*

ET NON CONTRADICENTE] *d. l. ult. l. 5. D. eod.*

NEC NON PRÆSENTE, QUI ADOPTAT] *l. 25. §. 1. eod.* & huc pertinet *l. nemo 123. nemo alieno nomine lege agere poteſt.* nam adoptio eſt legis actio, ut dictum ſup.

TRANSIT IN HUJUSMODI PARENTEM ADOPTIVUM] Per adoptionem igitur non efficitur filiusfam. ſui juris, ſed vel in alienam familiam tranſit, vel remanet in poteſtate patris naturalis.

9. PRÆ-

tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaveris, vel in adoptionem dederis prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestati subjicitur.

Vtrum parentes cogantur liberos suos de potestate dimittere.

10. Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

DE TVTELIS.

TITVLVS XIII.

De personis sui juris.

TRANSEAMVS nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in po-

---

9. PRÆGNANTE NVRV TVA] Nepos non ex nativitatis, sed ex conceptionis tempore familiam sortitur, quia ex eo tempore jam in rerum natura esse creditur. *l. 7. l. pen. de stat. hom.* Vlp. *tit.* 5. §. 9. Et sic alias etiam spectatur tempus conceptionis. *l. 7. §. 1. de senat. l. 17. §. 5. ad sen. Trebell.*

10. VLLO PENE MODO] Ex Mart. *l. 31. de adopt.* Ait *pene*, quia excipiuntur quidam casus. *l. ult. si à par. quis man. l. 92. de cond. & dem. l. 32. de adopt. l. 12. C. de episc. aud.* Patre incestas nuptias contrahente, liberi ex priore matrimonio supplicio patris sui juris fiunt. *Nov. 12. c. 2.*

TITVLVS XIII.

IN POTESTATE NON SVNT] Patria scil. vel dominica. nam *potestatis* verbum plura significat. *l. 215. de*

potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt.

Definitio tutelæ.

1. Est autem tutela (ut Servius definivit) vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, jure civili data ac permissa,

De-

---

de verb. sign. & tutela quoque species quædam est potestatis. §. 1. *inf. eod.* sed quæ ad caput ejus, qui in tutela est, non pertinet. Pupillus est sui juris, non est in manu aut familia tutoris, sed non est suæ auctoritatis, ut loquitur Spartian. *in Aurelian.*

1. VIS AC POTESTAS] Ita & §. *seq.* & *Servius l.* 1. *hoc tit.* hæc duo quoque junguntur. §. 3. *inf. de interd. l.* 17. *de legib. l.* 7. *C. de codic.* Cic. 1. *de nat. Deor.* Gloss. basil. δύναμις ϰαὶ ἐξουσία. Theophil. δίκαιον ϰαὶ ἐξουσία, *jus & potestas.* significatur autem verbis istis facultas & jus pro auctoritate quid faciendi.

IN CAPITE LIBERO] ἀρχαϊκῶς pro *in caput liberum.* ut in 12. tabb. *in eo pecuniaque ejus potestas esto.* item in formula adrogationis. Gell. 5. 19. & Cic. pro *dom.* Caput autem liberum pro pupillo & persona, quæ sui juris est. *d. c.* 19.

PER ÆTATEM] In Florent. est, *propter ætatem. l.* 1. *eod. propter ætatis infirmitatem.* Vlp. *tit.* 11. διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές. Theoph.

DATA AC PERMISSA] Datur, id est, defertur immediate lege 12. tabb. tutela legitima. *l.* 5. *pr. l.* 6. *de lege tut.* permittitur, quæ prius data est aut testamento, aut à magistratu, illa lege 12. tabb. *l.* 1. *de test. tut.* hæc aliis legib. *inf. de Atil. tut.*

Definitio & etymologia tutoris.

2. Tutores autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

Quibus teſtamento tutor datur, & primum de liberis in poteſtate.

3. Permiſſum eſt itaque parentibus, liberis impuberibus quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios filiaſque procedit omnimodo: nepotibus vero neptibuſque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua

2. ÆDITVI] Ædituus eſt ædis ſacræ tuitor, id eſt, curam agens. Feſt. ἱερωφύλακα Scævola vocat. *l.* 20. §. 1. *de ann. leg.* veteribus *æditumus.* Gell. 12. 10.

3. LIBERIS IMPVBERIBVS] Etiam exhæredatis *l.* 4. *de teſt. tut.* nec obſtat *l.* 73. §. 1. *de reg. jur.* quoniam exhæredatio non extinguit jus ſui hæredis: aut impuberem facit ſuæ poteſtatis. §. 4. *inf. de pup. ſubſt.*

QVOS IN POTESTATE HABENT] Tutela jure patriæ poteſtatis mandatur. *l.* 40. *de adm. tut. l.* 1. *de teſt. tut. d. l.* 73. §. 1. Itaque nec pater filio emancipato, nec mater liberis tutorem jure dare poteſt; ſed opus eſt confirmatione. *tit. de conf. tut.*

TESTAMENTO] Codicillorum uſu recepto, etiam codicillis teſtamento confirmatis dari tutores cœperunt. *l.* 3. *de teſt. tut.*

IN POTESTATEM PATRIS] *l.* 1. §. *ult. eod.* quippe tutorem habere non poteſt, qui eſt in poteſtate patris: nec dari niſi ſuo hæredi. *l.* 73. §. 1. *de reg. jur.* junct. §. 2. *inf. de hær. qual.*

tua ſit, nepotes ex eo non poterunt ex teſtamentô tuo tutores habere, quamvis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet, quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

De poſthumis.

4. Cum autem in compluribus aliis cauſis poſthumi pro jam natis habeantur: & in hac cauſa placuit non minus poſthumis, quam jam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo in ea cauſa ſint, ut ſi vivis parentibus naſcerentur, ſui hæredes, & in poteſtate eorum fierent.

De emancipatis.

5. Sed & ſi emancipato filio tutor à patre datus fuerit teſtamento, confirmandus eſt ex ſententia præſidis omnimodo, id eſt, ſine inquiſitione.

QVI

NON POTERVNT EX TESTAMENTO, &c.] Eſt tamen caſus, ubi tutor utiliter datur nepoti, cujus pater ſuperſtes & in poteſtate. *l.* 10. §. 2. *de teſt. tut.*

4. PRO IAM NATIS] Quoties de eorum commodo quæritur, ut hic. *l.* 7. *l. pen. de ſtat. hom.* aliis autem non proſunt, niſi nati. *l.* 231. *de verb. ſign.* exemplum in *l.* 2. §. 6. *de exc. tut.*

SVI HÆREDES, ET IN POTESTATE] *l.* 73. §. 1. *de reg. jur.* nec minus tamen utilis eſt tutoris datio, ſi nati ſint vivo patre. *l.* 16. §. *ult. de teſt. tut.*

5. EMANCIPATO FILIO] Idem eſt, ſi etiam non emancipato datus ſit codicillis non confirmatis. *l.* 1. §. 1. *de confirm. tut.*

OMNIMODO] Ita ἐπὶ τὸ πλεῖστον, *ut plurimum d. l.* 1. §. 2. interdum enim à voluntate patris recedet prætor. *l.* 8. *&* 2. *ſeqq. eod. l.* 4. *de teſt. tut.*

SINE INQVISITIONE] & ſine ſatiſdatione. *d. l.* 4. *d. l.* 1. §. 2. *l.* 3. *l.* 6. *eod.* A matre autem datus filio inſtituto

QVI TESTAMENTO Tutores dari poſſunt.

TITVLVS XIV.

Qui tutores dari poſſunt. De patre vel filiofamilias.

DARI autem tutor poteſt teſtamento non ſolum paterfamilias, ſed etiam filiusfamilias.

De ſervo.

1. Sed & ſervus proprius teſtamento cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt, eum & ſine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepiſſe videri: & per

---

ſtituto (nam exhæredato à matre dari non poteſt. *d. l.* 4.) non ſatiſdat quidem, ſed ex inquiſitione confirmatur. *l.* 2. *de conf. tut. d. l.* 4. Ex *l.* 4. *C. de teſt. tut.* tollenda eſt negatio in illo loco, *quando autem eos hæredes* (*non*) *inſtituerit*. Cujac. Fabrot.

TITVLVS XIV.

ETIAM FILIVSFAM.] Filiusfam. in publicis cauſis pro patrefam. habetur, veluti ut magiſtratum gerat, ut tutor ſit. *l.* 9. *de his qui ſui vel al. jur. l.* 14. *ad Treb.*

1. SERVVS PROPRIVS CVM LIBERTATE] Veluti *Servus meus Davus liber & tutor eſto.*

SINE LIBERTATE] Hoc modo, *Davus ſervus meus tutor eſto.*

LIBERTATEM DIRECTAM] *l.* 32. §. 2. *de teſt. tut. l. pen. C. de nec. ſerv. man.* Imo fidei commiſſariam. Cujac. Vult. Bach. per. *l.* 9. *C. de fideic. her.* Reſp. *d. l.* 9. accipienda de eo caſu, quo ſervus tutor datus eſt codicillis, vel verbis præcariis, veluti, *Peto à te hæres, ut Davus ſit tutor liberis meis.* ut in *l.* 1. §. 1. *de conf. tut.*

per hoc recte tutorem esse. Plane si per errorem, quasi liber, tutor datus sit: aliud dicendum est. Servus autem alienus pure inutiliter testamento datur tutor: sed ita, *Cum liber erit*, utiliter datur. Proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.

De furioso & minore 25. annis.

2. Furiosus vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major viginti quinque annis fuerit factus.

Quibus modis tutores dantur.

3. Ad certum tempus, vel ex certo tempore,

PER ERROREM] Eo quod testator liberum esse putabat, cum esset servus. *l.22. de test. tut. l. 24. §. 9. de fideic. lib.* ἐπειδὴ ἐπεπλάνητο περὶ τὴν τύχην αὐτοῦ ὁ διαθέμενος, ut ibi Græci.

SERVVS ALIENVS PVRE INVTILITER] Intellige quoad verba & sententiam: nam illa datio, *Davus tutor esto*, non est pura quoad sententiam: cum subaudiatur conditio, *cum liber erit*. Ita Cont: ne obstet *l. 10. §. ult. eod.*

PROPRIVS INVTILITER EO MODO] Nec hæres eo modo recte instituitur. *l. 21. de cond. inst.* quoniam quod in nostra potestate est, in casum conferri non oportet. *l. 22. d. tit.*

2. CVM COMPOS MENTIS] *l. 10. §. 3. l. 32. in fin. de test. tut.* medio autem tempore curator à magistratu dabitur. *l. 10. §. 7. de excus. tut.*

3. EX CERTO TEMPORE VEL SVB CONDITIONE] *l. 8. §. 1. & de test. tut. l. 14. §. 3. & ult. de tutel.* Et medio tempore locus erit Attiliano. *l. 11. de test. tut.* Hæc autem propria sunt tutelæ testamentariæ ex interpretatione verborum legis 12. *Vti quisque legassit, &c.* Magistratibus non eadem libertas data. *l. 6. §. 1. de tutel.*

AN-

pore, vel ſub conditione, vel ante hæredis inſtitutionem poſſe dari tutorem, non dubitatur.

Cui dantur.

4. Certæ autem rei vel cauſæ tutor dari non poteſt: quia perſonæ non cauſæ, vel rei tutor datur.

De tutore dato filiabus, vel filiis, vel liberis, vel nepotibus.

5. Si quis filiabus ſuis, vel filiis tutores dederit, etiam poſthumæ, vel poſthumo dediſſe videtur: quia filii, vel filiæ appellatione & poſthumus & poſthuma continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? Dicendum eſt, ut & ipſis quo-

---

ANTE HÆREDIS INSTITVTIONEM] Apparet hoc favore pupilli jam olim receptum fuiſſe. vid. §. 34. *inf. de legat.*

4. CERTÆ REI] Ex Vlp. *l.* 2. & Marcian. *l.* 14. *de teſt. tut.* *Certæ rei*, nec deductis rebus. *d. l.* 12. *ὅτι ἐξῃρημένων πραγμάτων*, ut vertunt Græci. Et ſi datus fuerit, tota datio non valebit. *l.* 13. *eod.* Aliud juris eſt, ſi quis hæres certæ rei ſcribatur. *l.* 1. §. 4. *de hær. inſt.*

NON POTEST] Vniverſo tamen patrimonio alicujus loci utiliter datur. *l.* 15. *eod.*

PERSONÆ] Principaliter ſcil. nam per conſequentiam etiam rebus pupilli dari intelligitur. *l.* 12. *pen. de adm. tut.*

5. SI QVIS FILIABVS] Ex Vlp. *l.* 5. & *l.* 6. *de teſt. tut.*

ETIAM POSTHVMÆ] In legatis contra. *l.* 17. *de legat.* 1. quia legata liberis, non ut liberis, relinquuntur, ſed ex affectione ſingulari erga hos vel illos: at tutor liberis, ut liberis datur, jure poteſtatis.

quoque dati videantur, si modo liberos dixerit. Cæterum, si filios, non continebuntur. Aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit, tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA Adgnatorum tutela.

TITVLVS XV.

Summa.

QVIBVS autem testamento tutor datus non est, his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

Qui

MODO LIBEROS DIXERIT] *l. 6. de test. tut.* Liberorum enim appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, continentur. *l. 220. de verb. sign.*

ALITER FILII, ALITER NEPOTES] Natura filium à nepote distinguit: & hîc naturalem propriamque appellationem sequimur; quia ut ab ea recedamus, nulla justa est ratio: alias filii appellatione & nepos continetur, justa scil. interpretatione. *l. 84. l. 201. l. 220. de verb. sign.* Exempla in *l. 59. de rit. nupt. l. 2. §. 28. ad Tertyll. l. 14. de Senat. Mac.* Filias tamen appellatione filiorum hîc quoque venire placet. *l. 16. de test. tut.*

POSTERIS] Leg. *posthumis. d. l. 6.* & ita Theophil. & alii.

QVAM CÆTERI LIBERI] Id est, non tantum posthumi primi gradus, verum etiam secundi, & ulteriores: quia vox *posthumus* non distinguit gradus. Bald. in *d. l. 6.*

TITVLVS XV.

EX LEGE 12. TAB.] *l. 1. de leg. tut.* ubi id summa providentia constitutum dicitur, ut qui sperarent successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Lege autem Solonis tutela non deferebatur agnatis, nisi remotioribus. Laërt. in *Solon*, contraria vid. ratione, quod fere

Qui sunt adgnati.

1. Sunt autem adgnati, cognati per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi à patre cognati: veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo: item patruus, & patrui filius, nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione junguntur, adgnati non sunt, sed alias naturali jure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

Quis dicatur intestatus.

2. Quod autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere in-

---

fere quisque conetur eum, quem proximus hæres insequitur, expungere, ut ait Pers.

1. SVNT AVTEM ADGNATI] Ex *l. 7. de leg. tut. l. 10. §. 2. de grad. & aff. l. 2. §. 1. de suis & legit.*

VIRILIS SEXVS COGNATIONEM CONIVNCTI] Modo non sint capite minuti §. *ult inf. h. t.* nihil autem refert naturâ quæsita sit adgnatio, an adoptione. *d. l. 2. §. 3.*

NATVRALI IVRE COGNATI] Cognationis nomen per se generale est: sed oppositum adgnationi ad eam speciem cognationis contrahitur, quæ per fœminas copulatur. *l. 4. §. 2. de grad. & aff.*

2. QVANTVM AD TVTELAM] Diserte, *quantum ad tutelam*, ut & Paulus *l. 6. h. t.* unde hæc sumpta. ad hæreditatem enim quod attinet, nemo intestatus decessisse intelligitur, qui facto testamento, unde hæres postea extitit, decessit. inf. *de hær. quæ ab int. in pr.*

intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, vivo teſtatore deceſſerit.

Quibus modis adgnatio vel cognatio finitur.

3. Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris civilis nomen eſt: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero non utique.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

TITVLVS XVI.

Definitio & diviſio.

EST autem capitis deminutio prioris ſtatus mutatio. eaque tribus modis accidit. Nam aut

---

3. OMNIBVS MODIS CAPITIS DEMINVTIONE] Id eſt, quavis capitis deminutione, etiam minima. *l. 4. §. ult. de leg. tut. l. 7. de cap. min.*

PLERVMQVE] Additum διὰ τὴν τοῦ Ἀναστασίου διάταξιν, ut ait Schol. Th. qua conſtitutione frater emancipatus neglecta capitis deminutione ad fratris vel ſororis legitimam hæreditatem & tutelam vocatur. *l. 4. C. h. t.* Iuſtinianus etiam fratrum emancipatorum filios vocat. *l. ult. C. de legit. hær.* & noviſſime ſuſtulit juris agnatici & cognatici in utraque cauſa differentiam. *Nov. 118. c. 4. & 5.*

NON VTIQVE] Th. οὐ πάντως, *non omnino.* non capitis deminutione minima. Pompon. *l. 8. de reg. jur.* *nullo jure civili*, id eſt, nulla juris civilis vel fictione vel ſolennitate, veluti emancipatione, vid. *§. pen. ſeq. tit.*

TITVLVS XVI.

PRIORIS STATVS MVTATIO] Græci, προτέρας καταστάσεως ἐναλλαγή. Apud Paulum in *l. 1. eod.* non

aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidem mediam vocant) aut minima.

De maxima.

1. Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & civitatem & libertatem amittit: quod accidit his, qui servi pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: vel his, qui se ad precium participandum venundari passi sunt.

De media.

2. Minor, sive media capitis deminutio est, cum

---

non est *prioris*. *Status*, hic est, quod à genere, à civitate, à rer. natura tribuitur. *l.* 3. *de int. & releg.* nempe familia, civitas, libertas. *l. ult. h. t.* quæ tria complectitur. Terent. *Eunuch. act.* 4. *sc.* 7. *eam esse dico liberam, civem Atticam, meam sororem.*

TRIBVS MODIS] Auson. *Idyll.* 11. *Triplex libertas capitisque minutio triplex.* nimirum uno ex tribus illis, quæ dixi, amisso, contingit capitis deminutio. *d. l. ult.* Aliis duplex, magna & minor. sed illi sub magna comprehendunt maximam & mediam, quæ hic etiam minor. *l.* 1. §. 4. *de suis & leg. l.* 1. §. 8. *ad sen. Tert. l.* 5. §. *ult. de ext. cogn.*

1. SIMVL ET CIVITATEM ET LIBERTATEM] Hoc semper accidit iis, qui servi efficiuntur; nam sublata libertate tollitur quoque jus civitatis. Sic Regulus capitis minor Horatio, id est, servus factus per captivitatem. *lib.* 3. *carm.*

VEL LIBERTIS] Libertus ingratus jure libertatis exuitur & patrono in servitutem redigitur. *l.* 2. *C. de libert & eor. lib.* quod & Attico jure obtinuit. Plat. 11. *de legib.* Plut. in *Solon.* usurpavit Claudius. Suet. *in ejus vit. c.* 25.

VT INGRATIS] Hotoman. *ingrati*, ut subaudiatur *crimine* vel *judicio.*

cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in insulam deportatus est.

De minima.

3. Minima capitis diminutio est, cum civitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur: quod accidit his, qui cum sui juris fuerint, cœperunt alieno juri subjecti esse, vel contra: veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.

De

---

2. LIBERTAS RETINETVR] *l.* 2. §. 1. *l.* 17. §. 1. *de pæn. l.* 6. *l.* 15. *de int. & rel. Vlp. tit.* 11. §. 11. Callistratus tamen. *l. pen.* §. *ult. de extr. cogn.* diserte ait, aquæ & ignis interdictione libertatem adimi: sed nulla erit pugna, si pro *veluti*, ibi legas *vel*, quomodo & quibusdam in codicib. legi testatur Accurs.

AQVA ET IGNI INTERDICTVM] De hac pœna vid. Cic. *pro Cæcinn. pro dom. pro Corn. Balb.* Lact. *lib.* 2. *c.* 10. *Hæ duæ res*, aqua & ignis, *humanam vitam maxime continent*, ait Fest. in verb. *aqua.*

IN INSVLAM DEPORTATVS] Deportatione caput eximitur de civitate, & ad peregrinitatem redigitur, salva libertate. *l.* 17. §. 1. *D. de pæn. l.* 6. *l.* 15. *de int. & rel.* successit in locum aquæ & ignis interdictionis. vid. *sup. quib. mod. jus pat. pot.* §. 1.

3. STATVS HOMINIS] Vlp. *tit.* 11. §. 12. At idem *l.* 1. §. 8. *D. ad. sen. Tert.* ait hanc capitis deminutionem contingere salvo statu. Solv. contingit salvo statu publico, quem quis ut civis habet, de quo illic; non salvo statu privato familiæ, de quo hic. *l. ult. D. eod.* Cujac.

ALIENO IVRI SVBIECTI ESSE] Puta adrogati, eorumque liberi. *l.* 3. *pr. eod.* §. *pen. sup. de adopt.* item dati in adoptionem personæ non extraneæ. §. 2. *sup. d. t.*

EMANCIPATVS] Emancipatus capite minuitur. *l.* 8. *in fin. cum l. seq. h. t.* quia, ut ait Paul. *l.* 3. §. 1. *eod:* emancipari nemo potest, nisi in servilem imaginariam cau-

De servo manumisso.

4. Servus autem manumissus capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

De mutatione dignitatis.

5. Quibus autem dignitas magis quam status permutatur, capite non minuuntur: & ideo à Senatu motos, capite non minui constat.

Interpretatio §. ult. supra tit. prox.

6. Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interveniat: manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interveniat, jus quoque

causam deductus. alibi tamen rationem petit à familiæ mutatione. *l. ult. eod.* quod contingit etiam hodie, sublata licet imagine servitutis.

4. SERVVS CAPITE NON MINVITVR] Servile caput nullum jus habet. *d. l. 3. in fin.* nullum jus, id est, nec familiam, nec civitatem, nec libertatem: sed demum post manumissionem hæc consequitur.

5. SENATV MOTOS] Senatu moti existimatio quidem minuitur. *l. pen. de ext. cogn.* integri tamen capitis civis manet. *l. 3. D. de senat.*

6. SI MINIMA CAPITIS DEMINVTIO] Ex. ca. si L. Titius patruelis meus à patre suo emancipatus sit, agnationis jura amittimus, cognationis retinemus, & ideo ad mutuam successionem ex edicto unde cognati vocamur. §. 1. *inf. de succ. cogn.*

NAM SI MAXIMA] Maxima & media capitis deminutio etiam jus cognationis perimit, quia morti similis est. *l. 63. §. ult. D. pro soc.*

NE QVIDEM SI MANVMISSVS] Ac proinde ad bonorum possessionem unde cognati à prætore non vocatur. *l. 7. D. unde cogn.*

COGNATIO SOLVITVR] Id est, jus, quod cum

que cognationis perit, ut puta ſervitute alicujus cognati: & ne quidem ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſolvitur.

Ad quos adgnatos tutela pertinet.

7. Cum autem ad adgnatos tutela pertineat, non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantum, qui proximiore gradu ſunt, vel ſi plures ejuſdem gradus ſunt, ad omnes pertinet, veluti ſi plures fratres ſunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

DE LEGITIMA Patronorum tutela.

TITVLVS XVII.

Ex ratione legis 12. Tab. quæ tutelas adgnatis idcirco defert, quia hæredes ab inteſtato ſunt, inductum eſt, ut patroni libertorum ſuorum tutelam ſuſciperent: quæ ideo legitima dicitur. l. 3. D. de legit. tutor.

EX eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos libe-

cum adhuc in civitate eſſet, ut cognatus habebat. Ipſa autem cognatio aut ſanguinis conjunctio ſervitute aut deportatione non tollitur: quæ ob id etiam nuptiis poſt manumiſſionem impedimento eſt. §. 10. *ſup. de nupt.*

7. CVM AVTEM AD ADGNATOS] Ex Cajo *l. 9. D. de leg. tut.*

QVI PROXIMIORE GRADV] Et hoc æquum eſt; quia & hi ſoli vocantur ad legitimam impuberis ſucceſſionem. *inf. de. leg. agn. ſucc.*

AD OMNES] Ita tamen, ut uni decerni poſſit adminiſtratio. *l. 5. §. 2. D. de leg. tut.*

TI-

berosque eorum pertinet. quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caveatur; sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso quod hæreditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos, liberosve eorum pertinere, crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hæreditatem lex vocat, eosdem & tutores esse jusserit: quia plerumque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus *plerumque*: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, cum alius sit tutor.

DE

TITVLVS XVII.

NON QVIA NOMINATIM] Specialiter, sive disertis verbis, ut lex vocat agnatos. *l. 3. de leg. tut.*

PER INTERPRETATIONEM] Per consequentias hæreditatum, quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt. Vlp. *d. l. 3. & in fragm. tit.* 11. §. 3.

AC SI VERBIS LEGIS] Legitimum est, tam quod ex legis interpretatione proficiscitur, quam quod ex verbis. fac. *l. 6. §. 1. D. de verb. sign.*

CREDIDERVNT VETERES] Recta & juri naturæ conveniens prudentium hæc collectio. *l.*10. *de reg. jur. l. un. §. 4. C. de cad. toll.*

QUIA SI A FOEMINA] *l. 1. §. 1. l. 3. §. 4. D. de leg. tut.* ratio est, quia tutela officium virile est, & munus publicum. *inf. de excus. tut. in pr.* à quibus fœminæ remotæ. *l. 2. de reg. jur. l.*16. *l.ult. D. de tutel.* excipiuntur mater & avia, quibus liberorum suorum tutelam gerere tamdiu permittitur, donec ad secundas nuptias transeant; modo inter gesta SCti. Vellejani auxilio renuntient. *auth. matri. cum seq. C. quand. mul. off. tut.*

TI-

DE LEGITIMA parentum tutela.

TITVLVS XVIII.

EXemplo patronorum recepta est alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. Nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps, impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

TITVLVS XIX.

Filiifam. à patre manumissi pater tutor est legitimus: eo vero defuncto, frater tutor fiduciarius existit.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit, legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi ejus virilis sexus existant,

---

TITVLVS XVIII.

QVÆ ET IPSA LEGITIMA] Vlpianus fiduciariam appellat. *tit.* 11. §. 4. & revera fiduciaria est. Obtinuit tamen ut legitima potius diceretur. *l.* 5. *C. de dol. mal.* quia exemplo legitimæ patronorum tutelæ introducta est. *l.* 3. §. *ult. D. de leg. tut.* eo quod parens manumissor patroni personam induit, filius manumissus liberti exitum patitur. *l.* 1. *D. si à par. man.* §. *ult. inf. de leg. agn. succ.* Hotom.

TITVLVS XIX.

QVÆ FIDVCIARIA APPELLATVR] *l.* 4. *D. de leg. tut.* per abusionem inopia alterius nominis, ut recte conjicit Hotom.

Fi-

existant, fiduciarii tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, vel cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores. Quoniam filius quidem defuncti, si non esset à vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur: nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam. libertus autem, si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis. quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus observari generaliter præcepit.

DE

FILIORUM SUORUM] Igitur & pater filii sui ab avo emancipati, contra quam existimant Cujac. Hotom. & Fabrot. Nam cum ad patrem, quantumvis hæredem, jus patronatus, quod avus in nepote habuit, non transeat. *l.* 1. §. 1. si à par. man. nec tutela, cui jus illud causam dedit, transire potest. consule Bacch. & nostra hic in *Comm.*

QUONIAM FILIUS QUIDEM DEFUNCTI] Ratio hæc particularis est, vera & generalis hæc, quod lex 12. tabb. non modo patronos, verum etiam liberos eorum ad legitimam successionem libertorum vocat, & consequenter etiam ad tutelam. *sup. de leg. patr. tut.* pater vero aut frater filii sui aut fratris ab avo vel patre emancipati legitimi hæredes non sunt: nec igitur legitimi tutores. *l.* 1. *unde legit. l.* 5. *unde cogn.* qua de re supervacuum plura monere, cum pridem fiduciaria tutela sublata sit. *l.* 4. *C. de leg. tut. Nov.* 118. *c.* 5.

SI PERFECTÆ SINT ÆTATIS] *l. ult.* §. 4. *C. de leg. hær.* id est, 25. annorum. *l.* 1. §. 2. *D. de min. l. ult. C. de leg. tut. l. ult. C. de his qui ven. æt. l.* 4. *l.* 8. *D. de leg. tut. l.* 16. §. 1. *D. de tutel.* Quæ hic notat Cujac. & exscripsit Pac. olim ita jus fuisse, ut minores 25. annis legitimi & dativi tutores fierent, &c. ex errore nata sunt. Bach. ad §. 13. *inf. de exc. tut.*

DE ATTILIANO TVTORE, & eo, qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

TITVLVS XX.

Ius antiquum. Si nullus sit tutor.

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in urbe quidem à Prætore urbano, & majore parte Tribunorum plebis tutor ex lege Attilia: in provinciis vero à Præsidibus provinciarum ex lege Iulia & Titia.

Si spes sit futuri tutoris testamentarii.

1. Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat, quandiu conditio, aut dies pendebat, ex iisdem legibus tutor alius interim dari poterat. Item si pure datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo

---

TITVLVS XX.

NVLLVS OMNINO TVTOR] Neque testamentarius, neque legitimus, aut qui sub illis continentur, confirmandus & fiduciarius.

MAIORE PARTE TRIBVNORVM PLEB.] Vlp. *tit.* 11. §. 17. majore parte, id est, sex: erant enim decem. *l.* 2. §. 34. *de orig. jur.* Liv. *lib.* 3. Halic. *lib.* 6.

EX LEGE ATTILIA] Duo hic notanda, 1. jus dandi tutores non competere magistratui vi suæ jurisdictionis, sed ex speciali legis concessione. *l.* 6. §. 2. *D. de tutel.* 2. lege Attilia sublatum in hac causa fuisse jus intercedendi collegarum. Hotom.

LEGE IVLIA ET TITIA] Vnica hæc lex fuit, ut lex Iulia & Papia. quando aut à quibus lata sit, parum constat.

1. ALIVS INTERIM DARI POTERAT] Quia quamdiu testamentaria tutela speratur, legitima cessat. *l.* 11. *de test. tut.*

QVAMDIV NEMO HÆRES] *Ex l.* 10. *eod.* Ratio, quia

mo hæres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat. qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

Si tutor ab hostibus captus sit.

2. Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam jure postliminii.

Quando & cur desierint ex dictis legibus tutores dari.

3. Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo Consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde Prætores ex constitutionibus.

---

quia tamdiu cætera quoque omnia in suspenso sunt, quæ scripta sunt in testamento, ita ut hæreditate non adita simul cum testamento corruant. *l. 9. eod.*

QUI DESINEBAT ESSE TUTOR] Hoc ad modos, quibus finitur tutela Attiliana, pertinet. §. 2. *& pen. inf. quib. mod. tut. fin.*

2. AB HOSTIBUS CAPTO TUTORE] Ex Ulp. *l.* 1. §. 2. *D. de leg. tut.* propter incertum eventum tutoris redituri.

IURE POSTLIMINII] Quid si apud hostes decesserit? succedit legitimus. *l.* 11. §. *ult. tit. l.* 9. §. 2. *de tut. & rat. distr.*

3. PRIMO CONSULES] Quod à Claudio Cæsare institutum tradit Suet. *c.* 23. Plin. 9. *ep.* 13. datum se à consulibus tutorem Helvidii filiæ.

EX INQUISITIONE] Apud Theoph. vulgo legitur *κατὰ jurisdictionem*, ad quem modum etiam Hotom. locum emendat; sed perperam. & in MSS. Th. est *κατὰ ἰνκουϊζιτίονα*, teste Fabrot.

PRÆTORES] Scil. soli absque tribunis. Prætorem tu-

tionibus. Nam ſupradictis legibus, neque de cautione à tutoribus exigenda, rem ſalvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem quicquam cavebatur.

Ius novum.

4. Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, vel Prætor ſecundum ſuam juriſdictionem, in provinciis autem Præſides ex inquiſitione tutores crearent, vel Magiſtratus juſſu Præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

Ius noviſſimum.

5. Nos autem per conſtitutionem noſtram hujuſmodi difficultates hominum reſecantes nec expectata juſſione Præſidum, diſpoſuimus,

---

tutelarem primus fecit M. Antoninus Philoſ. Capitolinus in *ejus vit.*

NEQVE DE CAVTIONE] *Vid. inf. de ſatiſd. tut. pr. & §* 3.

4. PRÆFECTVS VRBI] *l.* 45. §. 3. *D. de excuſ.* de officio hujus magiſtratus conſule tit. *D. de off. præf. urb.* Gruch. 2. *de comit.* 2.

SECVNDVM SVAM IVRISDICTIONEM] Prætoris imperium muris urbis definiebatur, præfecti urbis uſque ad centeſimum lapidem. *l.*1. §.1. *de off. præf. urb.*

PRÆSIDES] Hoc nomine hic videntur intelligi omnes, qui provincias regunt, non ſoli legati Cæſaris. *l.* 1. *D. de off. præſ.* junct. *l.* 1. *D. de tut. dat.*

EX INQVISITIONE] Quæ quibus in rebus conſiſtat, docet Mod. *l.* 21. §. *pen. & ult. de tut. dat.*

MAGISTRATVS] Intellige municipales. *l.*3. *d. tit. l.* 2. §. 23. *D. ad ſen. Tertyll.* Græci στρατηγὺς appellant. Theoph. & Baſil.

5. CONSTITVTIONEM] Intelligit *l.*30. *C. de Epiſc. aud.*

QVIN-

mus, si facultates pupilli vel adulti usque ad quingentos solidos valeant. Defensores civitatum una cum ejusdem civitatis religiosissimo Antistite, vel alias publicas personas, id est, Magistratus, vel juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum ejusdem constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

Ratio tutelæ.

6. Impuberes autem in tutela esse, naturali

Quingentos solidos] Id est, aureos. Aureus autem centum continet valetque sestertios. ergo quingenti solidi efficiunt quinquaginta H S. millia. Briss. & Hot. *in com. de verb. sign.* Quod si pupilli majores sint quingentenariis, à præsidibus dabitur tutor.

Defensores civitatum] De defensoribus civitatum vid. *lib. 1. C. tit. 55. Nov. 15.* περὶ τῶν ἐκδίκων. Alc. 3, *disp. 5.*

Religiosissimo Antistite] εὐλαβεστάτῳ ἐπισκόπῳ. Th. in constitutione, θεοφιλεστάτῳ, *Deo charissimo.*

Vel alias personas publicas] Constitutio exigit, ut legamus, *vel aliis personis publicis, vel magistratus, vel juridicum,* &c. Cujac.

Iuridicum] Cui etiam olim data est legis actio, & jus tutores dandi. *l. 1. & 2. D. de off. jurid.* δικαιοδότης exponitur in Basil.

Qui eam accipiunt] Cautelam sive cautionem rem pupillis salvam fore. Intelligit autem magistratus municipales, qui pupillis in subsidium tenentur. §. 2. *inf. de satisd. tut.*

6. Iuri naturæ] Tutela ortum à jure naturali sumpsit: quippe cui juri omnino consentaneum, ut alterius prudentia regatur, qui ipse se defendere non potest.

rali juri conveniens est: ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur.

De tutelæ ratione reddenda.

7. Cum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant, post pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.

DE AVTHORITATE TVTORVM.

TITVLVS XXI.

In quibus causis sit necessaria.

AVTHORITAS autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria: ut ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris authoritas,

---

potest. Cic. 1. *de off.* incrementum autem & formam à jure civili.

PERFECTÆ ÆTATIS NON SIT] Pinguius perfectam ætatem hic appellat, qua tutela finitur. Plerumque enim perfectæ ætatis esse dicuntur majores 25. annis. ut *l. 1. D. de min. l. ult. C. d. leg. tut.*

7. POST PVBERTATEM] Vel alio modo tutela finita. *tit. D. de tut. & rat. distr.* nisi autem finita sit tutela, tutelæ agi non potest. *l. 4. pr. l. 9. §. 4. d. t.*

TITVLVS XXI.

AVCTORITAS TVTORIS] Tutores vel negotia gerunt ipsi, vel pupillis negotium gerentibus auctoritatem interponunt. Vlp. *tit. 11. §. 24.* id est, negotium confirmant, hoc enim est, auctorem fieri. *l. 3. h. t.*

SI QVID DARI SIBI] Pupillus, qui jam aliquem intellectum habet recte sibi dari sine tutore stipulatur. *l. 9. pr. eod. §. 9. inf. de inut. stip. l. 1. C. de auct. præst.* aut aliquid sibi remitti: *l. 2. D. de accept.* & in universum quantum ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate. *l. 11. D. de acq. rer. dom.*

SI

tas, quod ſi aliis promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris authoritas. Namque placuit, meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam ſine tutoris authoritate: deteriorem vero non aliter, quam cum tutoris authoritate. Vnde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus; mandatis, depoſitis: ſi tutoris authoritas non interveniat, ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

Exceptio.

1. Neque tamen hæreditatem adire, neque bo-

SI ALIIS PROMITTANT] Aut quid remittant, alienentve. *l. 5. l. 9. h. t. §. ult. inf. quib. al. lic.* aut hæreditatem adeant. *§. 1. inf. eod.*

MELIOREM CONDITIONEM FACERE] Neque enim eis invidendum, ut rem ſuam augeant ſine tutore, qui magis cuſtos datus videtur pupillo, ne rem ſuam perdat. Fabrot.

OBLIGATIONES MVTVÆ] Qui contractus cum aliis initi ultroque citroque obligationem pariunt, initi cum pupillo ſine tutoris auctoritate eos ſolum obligant, qui cum pupillo contraxerunt. *l. 13. §. propen. D. de act. empt. l. 33. D. pro ſoc. l. 1. §. ul. D. commod.* à parte autem pupilli claudicant συναλλάγματα.

NON OBLIGANTVR] Niſi in quantum locupletiores facti *l. 1. l. 5. §. 1. hoc tit.* natura enim æquum eſt, neminem locupletari cum alterius jactura. *l. 14. D. de cond. ind.*

1. NEQVE HÆREDITATEM ADIRE] Ex Cajo *l. 9. §. 3. h. t.* cujus rei non alia ratio quærenda, quam quod facto ſuo ſine tutore ſe obligare non poſſunt. *d. l. 9. pr. l. 8. D. de acq. hær.* Non pertinet quidem hoc ad ſuos hæredes; beneficio tamen prætoris abſtinentium eadem cauſa. *§. 2. inf. de hær. qual & diff. §. 3. inf. de hær. quæ ab int.*

NEQVE BONORVM POSSESSIONEM, &c] Bo-

bonorum possessionem petere, neque hæreditatem ex fidei commisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris authoritate (quamvis illis lucrosa sit) ne ullum damnum habeant.

Quomodo interponi debet.

2. Tutor autem statim in ipso negotio præsens debet author fieri, si hoc pupillo prodesse existimaverit. Post tempus vero, vel per epistolam, aut per nuntium interposita authoritas, nihil agit.

Quo casu interponi non potest.

3. Si inter tutorem pupillumque judicio agendum sit: quia ipse tutor in rem suam author esse non potest: non prætorius tutor (ut olim)

Bonorum possessionis & fideicommissi hæreditatis eadem, quæ hæreditatis jure civili aut directo delatæ, ratio. *inf. lib.* 3. *tit.* 10. *& lib.* 2. *tit.* 23.

NE VLLVM DAMNVM HABEANT] Leg. *nec ullum damnum habeat*, & sine parenthesi, ut apud Cajum *d. loc.* idem enim est, etsi nullum damnum, sed lucrum tantum hæreditas contineat, ex ratione jam dicta. Bachov.

2. STATIM IN IPSO NEGOTIO PRÆSENS] Ex Cajo *l.* 9. §. *pen. eod.* Nota formam interponendæ auctoritatis duo desiderare; ut tutor in negotio sit præsens, ut statim auctor fiat, id est, illico probet, quod agitur. vid. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. *l.* 14. *eod. l.* 25. §. 4. *D. de acq. hær.*

3. IVDICIO AGENDVM] Nec plures sint tutores, alioqui altero auctore cum altero agi potest. *l.* 24. *D. de test. tut. l* 1. *C. de in lit. dand. tut.*

IN REM SVAM] Regula est juris civilis, *in rem suam tutorem auctorem fieri non posse. l.* 1. *l.* 7. *h. t.* ubi etiam declaratur.

NON PRÆTORIVS TVTOR VT OLIM] Moribus receptum fuerat, ut hoc casu tutorem habenti tutor daretur. Vlp. *tit.* 11. §. 23. propter solennitatem judiciorum. *l.* 19. *h. t.*

C v-

olim) constituitur, sed curator in locum ejus datur: quo curatore interveniente, judicium peragitur, & eo peracto, curator esse desinit.

QVIBVS MODIS TVTELA Finitur.

TITVLVS XXII.

De pubertate.

PVPILLI pupillæque, cum puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem Majestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimans, bene putavit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post de-

CVRATOR DATVR] *l.* 3. §. 2. *D. de tutel. l.* 1. *C. de in lit. dand. tut.* Postea prohibitum debitorem aut creditorem pupilli tutorem fieri. *Nov.* 72. *c.* 1. *&* 2.

TITVLVS XXII.

SED ETIAM EX HABITV CORPORIS] Priscus eum puberem esse dicebat, in quem utrumque concurrit, & habitus corporis & numerus annorum. Vlp. *tit.* 11. *in fin.*

INSPECTIONEM HABITVDINIS CORPORIS] Sunt, qui negent tale quid apud Romanos factitatum, & impudicam illam inspectionem corporum Romanis moribus indignam esse existimant.

NOSTRA CONSTITVTIONE] Extat in *l. ult. C. quand. tut. vel cur. esse desin.*

decimum quartum annum completum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam, in suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viri potentes esse credantur.

De capitis diminutione pupilli.

1. Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati. item si in servitutem pupillus redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit.

De conditionis eventu.

2. Sed & si usque ad certam conditionem da-

POST DECIMVM QVARTVM ANNVM] Hæc Proculi sententia fuit. Vlp. *d. loc.* & jam olim recepta fuisse videtur. *l. 2. D. de vulg. & pup. l. 5. D. qui test. fac.* Macrob. *7. Sat. 7. Secundum jura publica duodecimus annus in fœmina, & quartusdecimus in puero definivit pubertatis ætatem.* & *1. in Somn. Tutela pueris post bis septem annos absolvitur.*

POST DVODECIM ANNOS] Macrob. *d. lib. 1. c. 6. De tutela*, inquit, *feminæ propter votorum festinationem maturius biennio, quam pueri, legibus liberantur.*

1. ITEM FINITVR TVTELA] Ex Vlp. *l. 14. pr. §. 1. & 2. D. de tutel.*

SI ADROGATI SINT] Quia adrogatus transit in potestatem adrogatoris: nemo autem potest simul esse in tutela & patria potestate. *sup. de tut. in pr.*

DEPORTATI] Quia cives esse desinunt. *§. 1. sup. quib. mod. jus pat. pot.* Nota etiam impuberes deportari posse; nempe qui sunt pubertati proximi & doli capaces. *l. 111. de reg. jur. l. 14. D. ad sen. Silan.*

IN SERVITVTEM REDIGATVR] Veluti si pupillus libertus ob ingratitudinem patrono iterum in servitutem tradatur. Theoph.

2. TE-

datus ſit tutor teſtamento, æque evenit, ut deſinat eſſe tutor, exiſtente conditione.

De morte.

3. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

De capitis deminutione.

4. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit: cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

De

---

2. TESTAMENTO] Additum, quia à magiſtratu ita non datur. *l. 6. §. 1. D. de tut. l. 77. de reg. jur.*

EXISTENTE CONDITIONE] Veluti ſi Titius tutor teſtamento datus ſit uſque dum uxorem ducet, & duxerit.

3. Nec hæredes tutorum in tutelam ſuccedunt, nec pupillo mortuo tutela perſeverat ratione bonorum, cum ſit perſonalis. *l 4. §. 1. D. de tut. & rat. diſtr. l. 16. §. 1. D. de tutel. l. ult. §. 1. de mun. & hon.*

4. LIBERTAS VEL CIVITAS] Hoc eandem in tutore, quam in pupillo rationem habet. *§. 1. ſup. eod.*

LEGITIMA TANTVM PERIT] Agnatorum ſcil. quia & perit agnatio. *§. ult. ſup. de leg. agn. tut.* patronorum non item. Vlp. *tit.* 11. §. 8. *ubi* Cujac. hodie id non obtinet: quia jure noviſſimo in totum ſublata eſt agnationis & cognationis hac in parte differentia, pariterque cognati cum agnatis ad legitimam tum hæreditatem tum tutelam vocati. *Nov.* 118. *c.* 5.

LICET MINIMA] Licet pupillus adrogatus ſit. Ratio eſt, quia nemo in tutela eſſe poteſt, niſi qui ſit ſui juris.

De tempore.

5. Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

De remotione & excusatione.

6. Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur à tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vel qui ex justa causa se excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quæ inferius proponemus.

DE CVRATORIBVS.

TITVLVS XXIII.

De adultis.

MASCVLI quidem puberes, & fœminæ viri potentes, usque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licet

---

5. AD CERTVM TEMPVS] Verbi causa ad biennium. *l.* 14. §. 3. *D. de tutel.*

6. EXCVSANT] In perpetuum, non ad tempus. §. 5. *tit. seq. l.* 16. *D. de tut. dat.*

TITVLVS XXIII.

AD VICESIMVM QVINTVM ANNVM] *l.* 1. *in fin. D. de min.* post quod tempus completur virilis vigor quæ Græcis ἀκμὴ. belle Cujac. *in d. l.* 1.

COMPLETVM] Hoc adeo verum, ut & extremum momentum elapsum esse oporteat. Itaque si minor læsus sit nondum exacto anni 25. die, poterit adhuc restitui. *l.* 3. §. 3. *D. de min.*

CVRATORES ACCIPIVNT] Nisi ætatis veniam à Principe impetraverint. *C. de his qui veniam ætat.*

AD-

licet puberes ſint, adhuc tamen ejus ætatis ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint.

1. Dantur autem curatores, ab eiſdem magiſtratibus, à quibus & tutores. Sed curator teſtamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris vel præſidis.

2. Item inviti adoleſcentes curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam cauſam dari poteſt.

De

ADHVC TAMEN EIVS ÆTATIS] Fragile eſt & infirmum hujus ætatis conſilium, multis captionibus expoſitum. *l. 2. D. de min.*

NEGOTIA SVA TVERI] Et ideo quamvis qui in tutelam ſuam venit, ſui potens eſt, κύριος ἑαυτοῦ, nondum tamen eſt κύριος τῶν αὑτοῦ Fabrot. *l. 20. D. de rit. nupt. l. 8. C. eod.*

1. AB IISDEM MAGISTRATIBVS] Igitur Romæ à præfecto urbi aut prætore, in provinciis à præſidibus, in municipiis à magiſtratu. *§. 4. & 5. ſup. de Attil. tut. l. 3. D. de tut. dat.*

TESTAMENTO NON DATVR] *l. 7. C. de teſt. tut.* junct. *l. 6. D. de conf. tut. l. 2. C. eod.* Lege 12. tabb. permiſſum parenti, non curatorem, ſed tutorem teſtamento dare.

DATVS CONFIRMATVR] *εἴωθε βεβαιοῦσθαι ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου. l. 1. in fin. de confir. tut. l. 2. C. eod.*

2. INVITI ADOLESCENTES] Et ideo ipſi ſoli ſibi curatorem petere poterant. *l. 1. §. ult. D. qui pet. tut.* ubi autem petentibus ſemel curator datus eſt, hujus curatoris auxilio uſque ad annum 25. regi debent. ita cape *l. 1. in f. D. de min.*

PRÆTERQVAM IN LITEM] Sive litem intendant ſive excipiant: quia legitimam perſonam per ſe ſtandi in judicio non habent. *l. 2. C. qui leg. perſ. ſtand. in jud.* & alias minoribus agentibus aut conventis adverſarius eluſorio judicio læderetur, cum ſententia adverſus minores indefenſos lata nullius momenti ſit. *l. 54. de re jud.*

De furiosis & prodigis.

3. Furiosi quoque & prodigi, licet majores viginti quinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi, vel prætores, & in provinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare.

De mente captis, surdis, mutis, perpetuo morbo laborantibus.

4. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

De pupillis.

5. Interdum autem & pupilli curatores acci-

---

3. FVRIOSI QVOQVE] *l. 1. D. de cur. fur.* Vlp. *tit.* 12. §. 1. Cic. 2. *de inv.* & 3. *Tusc.*

PRODIGI] Quibus dissolute viventibus bonis interdictum. *l. 6. de verb. obl.* §. 2. *inf. quib. non est perm. fac. test.* Vlp. *d. loc.*

LICET MAIORES] Ita tamen lex accepta, ut ad pupillos furiosos non pertineat: & paulatim adolescenti quoque furioso, non ut furioso, sed ut adolescenti curator dari cœpit. *l. 3. pr.* & §. 1. *D. de tutel.*

SED SOLENT ROMÆ] *l. 1. D. de cur. fur. l. 8.* §. *ult. de tut. dat.* Non solet tamen prætor administrationem dare, nisi agnati aut nulli sint, aut inhabiles. *l. 13. de cur. fur.* ut non absolute hæc cura ex legitima facta sit honoraria.

4. MENTE CAPTIS] Mente captus seu demens plerumque à furioso separatur. *l. 8. de tut. dat. l. 6. de cur. fur. l. 2. de inoff. test.* Mente captus est ἄνους, ἀνόητος, furiosus μανιώδης. De reliquis est in *d. l. 8. pr.* & §. 3. *l. 12. de tut. dat.*

5. HA-

accipiunt, utputa si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem, tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret, solet ei curator adjungi. item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

De constituendo actore.

9. Quod si tutor vel adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit, quem velit actorem periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto constituet.

DE

---

5. HABENTI TVTOREM TVTOR DARI NON POT.] Hujus regulæ passim traditæ *l. 27. de test. tut. l 9. C. qui dar. tut. l. 9. C. qui pet. tut.* ratio esse videtur, quod tutor & personæ & universo pupilli patrimonio datus intelligitur, de quo proinde jure nihil nisi volente eo minui possit. Patitur autem non unam exceptionem. *l. 21. §. ult. de excus. l. 39. §. 8. de adm. tut. l. 17. de tutel. l. 12. l. 15. de tut. dat. & pass. C. in quib. ca. tut. hab.*

CVRATOR ADIVNGI] *l. 10. §. ult. de excus. l. 13. de tutel. l. 2. C. in quib. ca. tut.* legitimo tutori etiam suspecto. *l. 9. de susp. tut.* alibi tamen tutor appellatur. *l. 12. de tutel. l. 14. & seq. de tut. dat.*

6. VEL ABSIT, VEL INFANS SIT] Nam præsens & fandi potens pupillus, ut dominus, auctore tutore procuratorem constituere potest. *l. 24. de adm. tut. l. 11. C. de proc.*

ACTOREM] Pomponius adjutorem tutelæ vocat *l. 13. §. 1. de tutel.*

CONSTITVET] Id est, decernet editum & nominatum à tutore, & ob hanc causam etiam periculo tutoris. *d. l. 24. de adm. tut. d. l. 13. §. 1. de tutel.*

DE SATISDATIONE Tutorum vel Curatorum.

TITVLVS XXIV.

Qui ſatiſdare coguntur.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum, qui quæve in curatione ſunt, negotia à curatoribus tutoribuſve conſumantur, vel diminuantur curet, prætor, ut & tutores & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum. nam tutores teſtamento dati ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipſo teſtatore adprobata eſt. Item ex inquiſitione tutores vel curatores dati ſatiſdatione non onerantur: quia idonei electi ſunt.

Qua-

TITVLVS XXIV.

EO NOMINE SATISDENT] Id eſt, pupillum vel adultum datis fidejuſſoribus ſecurum faciant. *l. 1. & paſſ. D. rem. pup. ſalv. fer.* hoc enim eſt ſatiſdare. Græci ἐγγύας παρέχειν. Prætoriæ ſtipulationes, qualis hæc eſt, cautionem pigneratitiam regulariter non admittunt. *l. 7. de ſtip. præt.*

TESTAMENTO DATI] Vt & ex teſtamento confirmati. *l. 3. de conf. tut.* Paternum teſtimonium pro ſatiſdatione ſufficit. *l. 7. §. 5. C. de cur. fur.* Neque enim tutor à patre niſi ſpectatæ fidei & diligentiæ eligi ſolet. *l. 36. de excuſ.* excipe caſus *l. 8. cum 2. ſeqq. de conf. tut.*

EX INQVISITIONE] *l. 4. C. de tut. qui ſat. non ded.* & regula eſt, ubi locus eſt inquiſitioni, ceſſat ſatiſdatio. *l. 8. de cur. fur. l. ult. §. 7. de adm. rer. ad civ. pert.* Fides enim inquiſitionis pro vinculo cedit cautionis, ut ait Pap. *l. 13. in fin. de tut. dat.*

1. Po-

Quatenus ſatiſdatio in iis, qui ſatiſdare non compelluntur, locum habere poſſit.

1. Sed ſi ex teſtamento vel inquiſitione duo pluresve dati fuerint, poteſt unus offerre ſatiſdationem de indemnitate pupilli vel adoleſcentis: & contutori ſuo, vel concuratori præferri, ut ſolus adminiſtret: vel ut contutor aut concurator ſatis offerens præponatur ei, ut & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatiſdationem à contutore ſuo, vel concuratore: ſed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori ſuo, utrum velit ſatis accipere, an ſatiſdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat, ſiquidem adſcriptum fuerit à teſtatore, quis gerat, ille gerere debet. quod ſi non fuerit adſcriptum, quem major pars elegerit, ipſe gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipſi tutores diſſenſerint circa eligendum eum vel eos, qui gerere debent, Prætor partes ſuas interponere debet.

---

1. POTEST VNVS OFFERRE] Vnius ex pluribus tutoribus ſatiſdationi non obnoxiis provocatione fieri poteſt, ut cæteri ſatiſdationi ſubjiciantur, aut huic parato ſatiſdare adminiſtratio committatur. *l.* 17. & 2. *ſeq. de teſt. tut.* Cujus inſtituti rationem pete ex *l.* 3. §. 6. *de adm. tut.*

PER SE NON POTEST] *l.* 7. *D. rem pup. ſalv.* ſed ita, *aut ſatiſda, aut ſatis accipe.*

SIQVIDEM ADSCRIPTVM] *d. l.* 3. §. 1. *de adm. tut.* Male huic primum locum defert Hotom. quod præter textum evincit ipſa ratio. Bachov.

SI NON FVERIT ADSCRIPTVM] Aut adſcriptus gerere nolit. *d. l.* 3. §. 7.

PRÆTOR PARTES SVAS INTERPONERE] Id eſt, cauſa cognita ſtatuere, quis tutelam geret. *d. l.* 3. §. 7. *l.* 14. §. 1. *D. de ſolut.* Sorte rem hic dirimi non placet, quia vertitur præjudicium alterius. Accurſ.

debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis comprobandum eſt: id eſt, ut major pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat.

Qui ex adminiſtratione tutelæ vel curationis tenentur.

2. Sciendum autem eſt non ſolum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam in eos, qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe, quæ ultimum eis præſidium poſſit adferre. Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus ſatiſdari non curaverunt, aut non idoneè paſſi ſunt caveri. Quæ quidem tam ex prudentum reſponſis, quam ex conſtitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

Si tutor vel curator cavere nolit.

3. Quibus conſtitutionibus & illud exprimi-

PLVRIBVS EX INQVISITIONE] Ex interpretatione edicti, & oratione DD. fratrum. *l.* 19. §. 1. *D. de teſt. tut.*

2. QVI SATISDATIONEM ACCIPIVNT] Magiſtratus intellige, qui ſatiſdationem exigere debuerant. *tit. D. & C. de magiſtr. conv.*

SVBSIDIARIAM ACTIONEM] Quæ ex re ipſa nomen accepit, quia in ſubſidium pupillis & adultis datur, excuſſis prius adminiſtratoribus eorumque fidejuſſoribus. *l.* 4. *&* 5. *Cod. t. l.* 45. §. *pen. D. de adm. tut.*

NON IDONEE PASSI CAVERI] Vtrum ſatiſdatio exacta non ſit, an minus idonea exacta, nihil intereſt. *l.* 6. *D. qui ſat. cogn.*

IN HÆREDES EXTENDITVR] Ita tamen, ut hæres magiſtratus non niſi ex dolo & lata culpa defuncti teneatur. *l.* 4. *D. de mag. conv. l.* 2. *C. eod. lib.* 38. Baſ. *tit.* 8.

3. Pr-

mitur, ut nisi caveant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur.

Qui dicta actione non tenentur.

4. Neque autem præfectus urbi, neque prætor, neque præses provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.

DE EXCVSATIONIBVS tutorum vel curatorum.

TITVLVS XXV.

De numero liberorum.

EXCVSANTVR autem tutores & curatores variis ex causis: plerumque tamen propter liberos, sive in potestate sint, sive emancipati. Si

---

3. PIGNORIBVS CAPTIS] Quod si in contumacia perseverent, removentur à tutela ut suspecti. *l.* 3. *C. de susp. tut.*

4. CVI TVTORES DANDI IVS] κατ' ἐξοχὴν, jus plenum & liberum, quale præter memoratos, illi omnes habent, quibus provinciæ regendæ commissæ. *l.* 1. *de tut. dat* *l.* 1. §. 1. *D. de mag. conv.*

QVI SATISDATIONEM EXIGERE] In urbe scriba, in provinciis duumviri. *l. ult. C. d. t. l.* 3. §. *ult. D. de pecul.* οἱ στρατηγοί, οἱ ἔκδικοι τῶν πόλεων. Th.

TITVLVS XXV.

PROPTER LIBEROS] Ex Mod. *l.* 2. §. 2. *& seqq. D. h. t. l.* 1. *C. qui num. lib.*

SIVE EMANCIPATI] *d. l.* 2. §. 3. *l.* 2. §. 5. *de vac. mun.* Credo quia hæc immunitas non magis levamentum oneris domestici, quam præmium πολυπαιδίας. De jure trium lib. vid. Duar. 1. *disp.* 40.

TRES

decimum quartum annum completum illico initium accipere disposuimus : antiquitatis normam in fœminis bene positam, in suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viri potentes esse credantur.

De capitis diminutione pupilli.

1. Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati. item si in servitutem pupillus redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit.

De conditionis eventu.

2. Sed & si usque ad certam conditionem da-

POST DECIMVM QVARTVM ANNVM] Hæc Proculi sententia fuit. Vlp. *d. loc.* & jam olim recepta fuisse videtur. *l. 2. D. de vulg. & pup. l. 5. D. qui test. fac.* Macrob 7. *Sat.* 7. *Secundum jura publica duodecimus annus in fœmina, & quartusdecimus in puero definivit pubertatis ætatem.* & 1. *in Somn. Tutela pueris post bis septem annos absolvitur.*

POST DVODECIM ANNOS] Macrob. *d. lib.* 1. *c.* 6. *De tutela*, inquit, *fœminæ propter votorum festinationem maturius biennio, quam pueri, legibus liberantur.*

1. ITEM FINITVR TVTELA] Ex Vlp. *l.* 14. *pr.* §. 1. & 2. *D. de tutel.*

SI ADROGATI SINT] Quia adrogatus transit in potestatem adrogatoris : nemo autem potest simul esse in tutela & patria potestate. *sup. de tut. in pr.*

DEPORTATI] Quia cives esse desinunt. §. 1. *sup. quib. mod. jus pat. pot.* Nota etiam impuberes deportari posse ; nempe qui sunt pubertati proximi & doli capaces. *l.* 111. *de reg. jur. l.* 14. *D. ad sen. Silan.*

IN SERVITVTEM REDIGATVR] Veluti si pupillus libertus ob ingratitudinem patrono iterum in servitutem tradatur. Theoph.

datus sit tutor testamento, æque evenit, ut desinat esse tutor, existente conditione.

De morte.

3. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

De capitis deminutione.

4. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit: cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit.

De

---

2. TESTAMENTO] Additum, quia à magistratu ita non datur. *l. 6. §. 1. D. de tut. l. 77. de reg. jur.*

EXISTENTE CONDITIONE] Veluti si Titius tutor testamento datus sit usque dum uxorem ducet, & duxerit.

3. Nec hæredes tutorum in tutelam succedunt, nec pupillo mortuo tutela perseverat ratione bonorum, cum sit personalis. *l. 4. §. 1. D. de tut. & rat. distr. l. 16. §. 1. D. de tutel. l. ult. §. 1. de mun. & hon.*

4. LIBERTAS VEL CIVITAS] Hoc eandem in tutore, quam in pupillo rationem habet. *§. 1. sup. eod.*

LEGITIMA TANTVM PERIT] Agnatorum scil. quia & perit agnatio. *§. ult. sup. de leg. agn. tut.* patronorum non item. *Vlp. tit. 11. §. 8. ubi* Cujac. hodie id non obtinet: quia jure novissimo in totum sublata est agnationis & cognationis hac in parte differentia, pariterque cognati cum agnatis ad legitimam tum hæreditatem tum tutelam vocati. *Nov. 118. c. 5.*

LICET MINIMA] Licet pupillus adrogatus sit. Ratio est, quia nemo in tutela esse potest, nisi qui sit sui juris.

5. AD-

De tempore.

5. Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

De remotione & excusatione.

6. Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur à tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vel qui ex justa causa se excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quæ inferius proponemus.

DE CVRATORIBVS.

TITVLVS XXIII.

De adultis.

MASCVLI quidem puberes, & fœminæ viri potentes, usque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licet

---

5. AD CERTVM TEMPVS] Verbi causa ad biennium. *l.* 14. §. 3. *D. de tutel.*

6. EXCVSANT] In perpetuum, non ad tempus. §. 5. *tit. seq. l.* 16. *D. de tut. dat.*

TITVLVS XXIII.

AD VICESIMVM QVINTVM ANNVM] *l.* 1. *in fin. D. de min.* post quod tempus completur virilis vigor quæ Græcis ἀκμή. belle Cujac. *in d. l.* 1.

COMPLETVM] Hoc adeo verum, ut & extremum momentum elapsum esse oporteat. Itaque si minor læsus sit nondum exacto anni 25. die, poterit adhuc restitui. *l.* 3. §. 3. *D. de min.*

CVRATORES ACCIPIVNT] Nisi ætatis veniam à Principe impetraverint. *C. de his qui veniam ætat.*

AD-

licet puberes ſint, adhuc tamen ejus ætatis ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint.

1. Dantur autem curatores, ab eiſdem magiſtratibus, à quibus & tutores. Sed curator teſtamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris vel præſidis.

2. Item inviti adoleſcentes curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam cauſam dari poteſt.

De

ADHVC TAMEN EIVS ÆTATIS] Fragile eſt & infirmum hujus ætatis conſilium, multis captionibus expoſitum. *l. 2. D. de min.*

NEGOTIA SVA TVERI] Et ideo quamvis qui in tutelam ſuam venit, ſui potens eſt, κύριος ἑαυτοῦ, nondum tamen eſt κύριος τῶν αὐτοῦ Fabrot. *l. 20. D. de rit. nupt. l. 8. C. eod.*

1. AB IISDEM MAGISTRATIBVS] Igitur Romæ à præfecto urbi aut prætore, in provinciis à præſidibus, in municipiis à magiſtratu. *§. 4. & 5. ſup. de Attil. tut. l. 3. D. de tut. dat.*

TESTAMENTO NON DATVR] *l. 7. C. de teſt. tut.* junct. *l. 6. D. de conf. tut. l. 2. C. eod.* Lege 12. tabb. permiſſum parenti, non curatorem, ſed tutorem teſtamento dare.

DATVS CONFIRMATVR] *εἴωθε βεβαιοῦσθαι ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. l. 1. in fin. de confir. tut. l. 2. C. eod.*

2. INVITI ADOLESCENTES] Et ideo ipſi ſoli ſibi curatorem petere poterant. *l. 1. §. ult. D. qui pet. tut.* ubi autem petentibus ſemel curator datus eſt, hujus curatoris auxilio uſque ad annum 25. regi debent. ita cape *l. 1. in f. D. de min.*

PRÆTERQVAM IN LITEM] Sive litem intendant ſive excipiant: quia legitimam perſonam per ſe ſtandi in judicio non habent. *l. 2. C. qui leg. perſ. ſtand. in jud.* & alias minoribus agentibus aut conventis adverſarius eluſorio judicio læderetur, cum ſententia adverſus minores indefenſos lata nullius momenti ſit. *l. 54. de re jud.*

De furiosis & prodigis.

3. Furiosi quoque & prodigi, licet majores viginti quinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi, vel prætores, & in provinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare.

De mente captis, surdis, mutis, perpetuo morbo laborantibus.

4. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

De pupillis.

5. Interdum autem & pupilli curatores acci-

---

3. FURIOSI QUOQUE] *l. 1. D. de cur. fur.* Ulp. *tit.* 12. §. 1. Cic. 2. *de inv. &* 3. *Tusc.*

PRODIGI] Quibus dissolute viventibus bonis interdictum. *l. 6. de verb. obl.* §. 2. *inf. quib. non est perm. fac. test.* Ulp. *d. loc.*

LICET MAIORES] Ita tamen lex accepta, ut ad pupillos furiosos non pertineat: & paulatim adolescenti quoque furioso, non ut furioso, sed ut adolescenti curator dari cœpit. *l. 3. pr. &* §. 1. *D. de tutel.*

SED SOLENT ROMÆ] *l. 1. D. de cur. fur. l. 8.* §. *ult. de tut. dat.* Non solet tamen prætor administrationem dare, nisi agnati aut nulli sint, aut inhabiles. *l. 13. de cur. fur.* ut non absolute hæc cura ex legitima facta sit honoraria.

4. MENTE CAPTIS] Mente captus seu demens plerumque à furioso separatur. *l. 8. de tut. dat. l. 6. de cur. fur. l. 2. de inoff. test.* Mente captus est ἄνους, ἀνόητος, furiosus μανιώδης. De reliquis est in *d. l. 8. pr. &* §. 3. *l. 12. de tut. dat.*

5. HA-

accipiunt, utputa si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem, tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore aut præside, idoneus non sit ad admini strationem, nec tamen fraudulenter negotia administret, solet ei curator adjungi. item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

De constituendo actore.

9. Quod si tutor vel adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit, quem velit actorem periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto constituet.

DE

---

5. HABENTI TVTOREM TVTOR DARI NON POT.] Hujus regulæ passim traditæ *l. 27. de test. tut. l. 9. C. qui dar. tut. l. 9. C. qui pet. tut.* ratio esse videtur, quod tutor & personæ & universo pupilli patrimonio datus intelligitur, de quo proinde jure nihil nisi volente eo minui possit. Patitur autem non unam exceptionem. *l. 21. §. ult. de excus. l. 39. §. 8. de adm. tut. l. 17. de tutel. l. 12. l. 15. de tut. dat. & pass. C. in quib. ca. tut. hab.*

CVRATOR ADIVNGI] *l. 10. §. ult. de excus. l. 13. de tutel. l. 2. C. in quib. ca. tut.* legitimo tutori etiam suspecto. *l. 9. de susp. tut.* alibi tamen tutor appellatur. *l. 12. de tutel. l. 14. & seq. de tut. dat.*

6. VEL ABSIT, VEL INFANS SIT] Nam præsens & fandi potens pupillus, ut dominus, auctore tutore procuratorem constituere potest. *l. 24. de adm. tut. l. 11. C. de proc.*

ACTOREM] Pomponius adjutorem tutelæ vocat *l. 13. §. 1. de tutel.*

CONSTITVET] Id est, decernet editum & nominatum à tutore, & ob hanc causam etiam periculo tutoris. *d. l. 24. de adm. tut. d. l. 13. §. 1. de tutel.*

DE SATISDATIONE Tutorum vel Curatorum.

TITULUS XXIV.

Qui ſatiſdare coguntur.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum, qui quæve in curatione ſunt, negotia à curatoribus tutoribuſve conſumantur, vel diminuantur curet, prætor, ut & tutores & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum. nam tutores teſtamento dati ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipſo teſtatore adprobata eſt. Item ex inquiſitione tutores vel curatores dati ſatiſdatione non onerantur: quia idonei electi ſunt.

Qua-

TITULUS XXIV.

EO NOMINE SATISDENT] Id eſt, pupillum vel adultum datis fidejuſſoribus ſecurum faciant. *l. 1. & paſſ. D. rem. pup. ſalv. for.* hoc enim eſt ſatiſdare. Græci ἐγγύας παρέχειν. Prætoriæ ſtipulationes, qualis hæc eſt, cautionem pigneratitiam regulariter non admittunt. *l. 7. de ſtip. præt.*

TESTAMENTO DATI] Vt & ex teſtamento confirmati. *l. 3. de conf. tut.* Paternum teſtimonium pro ſatiſdatione ſufficit. *l. 7. §. 5. C. de cur. fur.* Neque enim tutor à patre niſi ſpectatæ fidei & diligentiæ eligi ſolet. *l. 36. de excuſ.* excipe caſus *l. 8. cum 2. ſeqq. de conf. tut.*

EX INQUISITIONE] *l. 4. C. de tut. qui ſat. non ded.* & regula eſt, ubi locus eſt inquiſitioni, ceſſat ſatiſdatio. *l. 8. de cur. fur. l. ult. §. 7. de adm. rer. ad civ. pert.* Fides enim inquiſitionis pro vinculo cedit cautionis, ut ait Pap. *l. 13. in fin. de tut. dat.*

1. Po-

Quatenus satisdatio in iis, qui satisdare non compelluntur, locum habere possit.

1. Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint, potest unus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis: & contutori suo, vel concuratori præferri, ut solus administret: vel ut contutor aut concurator satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo, vel concuratore: sed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori suo, utrum velit satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat, siquidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat, ille gerere debet. quod si non fuerit adscriptum, quem major pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum vel eos, qui gerere debent, Prætor partes suas interponere debet.

---

1. POTEST VNVS OFFERRE] Vnius ex pluribus tutoribus satisdationi non obnoxiis provocatione fieri potest, ut cæteri satisdationi subjiciantur, aut huic parato satisdare administratio committatur. *l.* 17. & 2. *seq. de test. tut.* Cujus instituti rationem pete ex *l.* 3. §. 6. *de adm. tut.*

PER SE NON POTEST] *l.* 7. *D. rem pup. salv.* sed ita, *aut satisda, aut satis accipe.*

SIQVIDEM ADSCRIPTVM] *d. l.* 3. §. 1. *de adm. tut.* Male huic primum locum defert Hotom. quod præter textum evincit ipsa ratio. Bachov.

SI NON FVERIT ADSCRIPTVM] Aut adscriptus gerere nolit. *d. l.* 3. §. 7.

PRÆTOR PARTES SVAS INTERPONERE] Id est, causa cognita statuere, quis tutelam geret. *d. l.* 3. §. 7. *l.* 14. §. 1. *D. de solut.* Sorte rem hic dirimi non placet, quia vertitur præjudicium alterius. Accurs.

debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut major pars eligere possit, per quem administratio fiat.

Qui ex administratione tutelæ vel curationis tenentur.

2. Sciendum autem est non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ ultimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curaverunt, aut non idoneè passi sunt caveri. Quæ quidem tam ex prudentum responsis, quam ex constitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

Si tutor vel curator cavere nolit.

3. Quibus constitutionibus & illud exprimi-

PLVRIBVS EX INQVISITIONE] Ex interpretatione edicti, & oratione DD. fratrum. *l.* 19. §. 1. *D. de test. tut.*

2. QVI SATISDATIONEM ACCIPIVNT] Magistratus intellige, qui satisdationem exigere debuerant. *tit. D. & C. de magistr. conv.*

SVBSIDIARIAM ACTIONEM] Quæ ex re ipsa nomen accepit, quia in subsidium pupillis & adultis datur, excussis prius administratoribus eorumque fidejussoribus. *l.* 4. *&* 5. *Cod. t. l.* 45. §. *pen. D. de adm. tut.*

NON IDONEE PASSI CAVERI] Vtrum satisdatio exacta non sit, an minus idonea exacta, nihil interest. *l.* 6. *D. qui sat. cogn.*

IN HÆREDES EXTENDITVR] Ita tamen, ut hæres magistratus non nisi ex dolo & lata culpa defuncti teneatur. *l.* 4. *D. de mag. conv. l.* 2. *C. eod. lib.* 38. *Bas. tit.* 8.

3. PR-

mitur, ut nisi caveant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur.

Qui dicta actione non tenentur.

4. Neque autem præfectus urbi, neque prætor, neque præses provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.

DE EXCVSATIONIBVS tutorum vel curatorum.

TITVLVS XXV.

De numero liberorum.

EXCVSANTVR autem tutores & curatores variis ex causis: plerumque tamen propter liberos, sive in potestate sint, sive emancipati. Si

---

3. PIGNORIBVS CAPTIS] Quod si in contumacia perseverent, removentur à tutela ut suspecti. *l.* 3. *C. de susp. tut.*

4. CVI TVTORES DANDI IVS] κατ' ἐξοχὴν, jus plenum & liberum, quale præter memoratos, illi omnes habent, quibus provinciæ regendæ commissæ. *l.* 1. *de tut. dat l.* 1. §. 1. *D. de mag. conv.*

QVI SATISDATIONEM EXIGERE] In urbe scriba, in provinciis duumviri. *l. ult. C. d. t. l.* 3. §. *ult. D. de pecul.* οἱ στρατηγοὶ, οἱ ἔκδικοι τῶν πόλεων. Th.

TITVLVS XXV.

PROPTER LIBEROS] Ex Mod. *l.* 2. §. 2. *& seqq. D. h. t. l.* 1. *C. qui num. lib.*

SIVE EMANCIPATI] *d. l.* 2. §. 3. *l.* 2. §. 5. *de vac. mun.* Credo quia hæc immunitas non magis levamentum oneris domestici, quam præmium πολυπαιδίας. De jure trium lib. vid. Duar. 1. *disp.* 40.

TRES

Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque, à tutela vel cura poteſt excuſari, exemplo cæterorum munerum. Nam & tutelam & curam placuit publicum munus eſſe. Sed adoptivi liberi non proſunt: in adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſui ſuccedant: ex filia, non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excuſationem proſunt: defuncti autem non proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt, quæſitum eſt, an proſint. Et conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur. hi enim, qui pro

---

TRES ROMÆ, IN ITALIA QUATUOR] *l. 1. C. qui num. lib.* Quod de Roma & terra Italia hîc dicitur, Schol. Th transfert & ad novam Romam, τὴν Κωνσταντινούπολιν, & Thraciam, τὴν Θράκην.

EXEMPLO CÆTERORUM MUN.] Perſonalium ſcil. nam. à patrimonialibus numerus liberorum non excuſat. *l. 2. §. 1. & 4. l. 10. & ſeq. D. de vac. mun.*

PUBLICUM MUNUS ESSE] *l. 1. §. 4. l. ult. §. 1. D. de mun. & hon. l. 9. de his qui ſui vel al. jur.* nempe ratione neceſſitatis. proprie enim reip. munus non eſt. *l. 6. §. 15. D. h. t.*

ADOPTIVI LIBERI NON PROSUNT] *l. 2. §. 2. de vac. mun.* Ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret. Tac. *lib.* 15. Olim proderant, quem morem reprehendit P. Scipio apud Gell. 5. 19.

NEPOTES EX FILIO] vid. demortuo. *l. 2. §. 7. h. t.* non ex emancipato: quia ille patri prodeſt.

EX FILIA NON PROSUNT] Quoniam duobus prodeſſe non debent: proſunt autem patri ſuo.

QUI IN ACIE AMITTUNTUR] *l. 18. hoc tit.* & ita cape Mod. in *l. ult. de vac. mun. in bello amiſſus.* Gell. 2. *c.* 15. *aut bello amiſit.* non per cauſam belli; in obſidione forte: ſed in acie, in prælio, ἐν τῇ συμπλοκῇ. *d. l. 18.* Salluſt. *In eo bello trecenti milites deſiderati.*

PER

pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

De administratione rei fiscalis.

1. Item divus Marcus in Semestribus, rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela, vel cura, quamdiu administrat, excusari posse.

De absentia Reipublicæ causa.

2. Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela, vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores dati, deinde Reipublicæ causa abesse cœperint, à tutela, vel cura excusantur, quatenus Reipublicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ: nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro 5. Responsorum scripsit: nam hoc spacium habent ad novas tutelas vocati.

De

PER GLORIAM VIVERE] Cic. 9. *Phil.* pro *Planc.* Liv. *lib.* 25. Diod. Sic. *lib.* 15. ἀντὶ θνητοῦ σώματος ἀθάνατον μνῆμα καταλείπουσιν. in Lesbonact. hortat.

1. SEMESTRIBVS] Semestrium D. Marci crebra in libris nostris mentio: sic forte appellata, quæ in semestribus consiliis ab eo constituta, exemplo, ut credibile, Augusti. Vid. Suet. *in Aug. c.* 35. Dion. *lib.* 53. add. Pet. Fab. in *præf. sem.*

QVI RES FISCI] Vel etiam rem privatam Principis. *l.* 41. *D. h. t.* Referunt huc & alios ex *l.* 10. *C. eod. l. ult. C. qui dar. tut. l.* 22. §. 1. *l.* 30. *D. eod.*

2. REIP. CAVSA ABSVNT] *l.* 1. *C. si tut. reip. ca. l.* 41. *D. h. t.* Quinam reip. causa abesse dicantur, disce ex *l.* 32. *l.* 35. *l.* 38. *D. ex quib. ca. maj.*

QVATENVS ABSVNT] Id est, quamdiu, ἕως οὗ, μέχρις οὗ. æquum enim est tamdiu eos excusari.

ADNOVAS TVTELAS VOCATI] Qui cum

Reip.

De poteſtate.

3. Et qui poteſtatem aliquam habent, ſe excuſare poſſunt, ut Divus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

De lite cum pupillo, vel adulto.

4. Item propter litem, quam cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excuſari non poteſt: niſi forte de omnibus bonis, vel hæreditate controverſia ſit.

De tribus oneribus tutelæ vel curæ.

5. Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ, præſtant vacationem, quamdiu admini-

Reip. ca. abeſſerit, ad novas tutelas vocati ſunt, reverſi anni vacationem habent: ſed munus ante ſuſceptum ſtatim reſumi debet. *l.* 10. *pr.* & §. 2. *l.* 45. *D. h. t. l.* 2. *C. ſi. tut. reip. ca.*

3. QVI POTESTATEM ALIQVAM] Videtur hoc verbum hîc accipi in ſignificatu excellentiori, & referri ad magiſtratus majores: nam ædilitas à tutela non excuſat. *l.* 17. §. 4. *h. t.* Modeſt. tamen aperte teſtatur & τὰς ϛρατηγὰς τ̃ πόλεων habere remiſſionem. *l.* 6. §. ἀφίενται. 16. *eod.* Qui autem ante ſe miſcuerunt, excuſare ſe propter poteſtatem poſtea adeptam non poſſunt. *l.* 17. §. 5.

4. NISI FORTE DE OMNIBVS BONIS] Aut maxima eorum parte. *l.* 20. *l.* 21. *eod.* quo caſu etiam utile pupillo nolentem ſe excuſare à tutelà removeri. *d. l.* 20.

5. TRIA ONERA TVTELÆ] *l.* 2. §. *ult. l.* 3 *l.* 4. *h. t. l. un. C. qui num. tut.*

NON AFFECTATÆ] Nam affectatæ in numerum tutelarum non cedunt. *l.* 15. §. 15. *eod.* & *d. l. un.* v. c. tenuiſſimæ, quæ ambiri ſolent, ut νόμου χάριν numerus trium expleatur. *d. l.* 15. §. 15.

Pro

ministrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

De paupertate.

6. Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam divi fratres, quam per se divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto possit docere.

De adversa valetudine.

7. Item propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

De imperitia literarum.

8. Similiter eos, qui literas nesciunt, esse excusandos, divus Pius rescripsit; quamvis & im-

---

PRO VNA COMPVTETVR.] Ex. ca. si tres sint consortes, una tutela habetur; si tres dissortes, tutelæ tres. *l.* 3. *l.* 31. §. *ult. eod.* ubi Paul. scribit etiam unam tutelam sufficere debere ad excusationem, si tam diffusa sit, ut pro pluribus cedat.

6. PROPTER PAVPERTATEM] Desumptus hic locus ex *l.* 7. *&* *l.* 40. §. 1. *D. hoc tit.*

7. PROPTER ADVERSAM VALETVDINEM] *l.* 10 *in fin.* *l* 40. *l. pen.* §. *ult. D. h. t. l. un. C. qui morb.*

8. QVI LITERAS NESCIVNT] Id est, ἀγράμματοι, ἀναλφάβητοι, qui nec legere, nec scribere didicerunt. ut in *l.* 3. §. 2. *D. de accus.* *l* 21. *l.* 30. *C. de testam.* Colum. 1. *de re R.* 8. Suet. *in Claud. c.* 10. Excusatio hic admissa propter rationum conficiendarum & reddendarum difficultatem. Quod si tutela sit ἀτελής, modica & expedita, hæc exculatio recipi non debet. ita sume *l.* 6. §. *ult. h. t.*

QVAMVIS IMPERITI LITERARVM] Axioma

& imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

De datione propter inimicitias, & de tutore, qui testatori consensit.

9. Item, si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

De ignorantia testatoris.

10. Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, divi fratres rescripserunt.

De inimicitiis cum patre pupilli vel adulti.

11. Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit, à tutela vel cura solent excusare.

De

---

xioma discretum est, Quamvis imperiti literarum non sint negotiorum expertes, tamen à tutela sunt excusandi. Cui per connexum contradicere videtur Paul. *d. l.* 6. §. *ult.* Solve ex iis, quæ præcedunt.

9. Propter inimicitias] ἵνα ὑποβληθῇ ἐνοχῇ καὶ πράγμασι, *ut subjiciatur litibus & negotiis. d. l.* 6. §. δίδωσιν. 17.

Non excusantur] Quamvis alias se excusare possent. *l.* 15. §. 1. *eod. fac. l.* 29. *in fin. D. de test. tut.*

10. Quod ignotus patri] *d. l.* 15. §. 14. *Divi fratres*, M. Antoninus Philosophus, & Ælius Verus.

11. Cum patre pupillorum] *d. l.* 6. §. 17. Paul. 2. *sent.* 27. idem est, si cum pupillis vel adultis. *l.* 3. §. 12.

De ſtatus controverſia à patre pupilli illata

12. Item is, qui ſtatus controverſiam à pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur à tutela.

De ætate.

13. Item major ſeptuaginta annis à tutela & cura ſe poteſt excuſare. Minores autem viginti quinque annis, olim quidem excuſabantur: noſtra autem conſtitutione prohibentur ad tutelam, vel curam adſpirare: adeo ut nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cum ſit incivile eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam, vel curam ſubire.

De

---

§. 12. *D. de ſuſp. tut.* ubi Vlp. ait etiam ob hanc cauſam removeri.

12. Qvi statvs controversiam] *Τετέσι περὶ τύχης εἰπὼν, ὅτι δοῦλός μου εἶ.* Schol. Th. quem pater pupilli in ſervitutem petiit; quod par interdum, ac ſi capitis accuſaſſet. *l. 14. D. de bon. lib.*

13. Maior septvaginta annis] Non ingreſſus annum ſeptuageſimum, ſed egreſſus. *l. 2. D. hoc t. l. 3. d. jur. imm.* obſerva in immunitatibus cœptum annum pro completo non haberi.

Nostra constitvtione] *l. ult. C. de leg. tut.*

Prohibentvr ad tvtelam adspirare] Videtur Tribonian. erraſſe in explicatione juris veteris, 1. quod putavit minorem 25. tutorem à magiſtratu dari potuiſſe, datumque neceſſe habuiſſe ſe excuſare. 2. quod credidit periculo minoris, cui legitima tutela delata erat, curatorem interim datum tutelam adminiſtraſſe, v. noſtra in *comm.*

14. In

De militia.

14. Idem & in milite observandum eſt, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

De Grammaticis, Rhetoribus, & Medicis.

15. Item Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt, à tutela & cura habent vacationem.

De tempore & modo proponendi excuſationes.

16. Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probaverit, aliis uti intra tempora conſtituta non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant, ſed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint ſe eſſe tu-

---

14. IN MILITE] *l.* 4. *C. qui dar. tut. l.* 8. *C. de legat.*

15. GRAMMATICI, RHETORES] *l.* 6. §. 1. *& ſeqq. h. t. & tit. C. de profeſſ. & med. lib.* 10.

INTRA NVMERVM] Qui in unaquaque civitate certo definitus erat. *d. l.* 6. §. 2. *& deinceps.*

16. ALIIS VTI NON PROHIBETVR] Ex Mart. *l.* 21. §. 1. *D. h. t.* Excuſatio ſpecies quædam eſt exceptionis: nemo autem prohibetur pluribus exceptionibus uti. *l.* 5. *D. de except.*

NON APPELLANT] Hoc enim D. Marcus effecit, cum antea non minus à delatione tutelæ, quam alterius muneris appellaretur. *l.* 1. §. 1. *&* 2. *D. quand app.* Si tamen tutoris excuſatio recepta non ſit, appellare debebit. *d. l.* 1. §. 1. Græc. *ad l.* 4. *D. h. t.*

INTRA 50. DIES CONTINVOS] Proponendæ excuſationi 50. dies continui conſtituti. *l.* 13. §. 1. *& ſeqq. D. de eod.* peragendo negotio quatuor menſes. *l.* 38. *eod.* Continui dies dicuntur ad differentiam utilium, è quibus ſubducuntur omnes, quibus experiundi poteſtas non eſt. *l.* 1. *de div. & temp. præſc.*

QUA-

tutores vel curatores datos, ſe excuſare debent, cujuſcunque generis ſint, id eſt, qualitercunque dati fuerint tutores, ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si vero ultra centeſimum lapidem habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scævola dicebat) ſic debent computari, ne minus ſint, quam quinquaginta dies.

De excuſatione pro parte patrimonii.

17. Datus autem tutor ad univerſum patrimonium datus eſſe creditur.

De excuſationibus propriis curatorum. De tutela geſtione

18. Qui tutelam alicujus geſſit, invitus curator ejuſdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui teſtamento tuto-

---

QVALITERCVNQVE DATI] Sive à magiſtratu, ſive teſtamento, ſive lege. Nam & legitimos tutores ſe excuſare poſſe conſtat. *l.* 3. §. 8. *D. de leg. tut. l.* 1. *C. eod. l.* 9. *C. qui dar. tut.* & prius dixerat, *cujuſcunque generis.*

CENTESIMVM LAPIDEM] Tralatitium eſt lapidem pro miliario ſive mille paſſibus accipi.

QVAM 50. DIES] *v. l.* 13. §. 1. *& deinc. h. t. l.* 3. *de verb. ſign.*

17. DATVS AVTEM TVTOR] Locus mutilus, & decerptus ex Marc. *l.* 21. §. 2. *h. t.*

AD VNIVERSVM PATRIMONIVM] Et ideo pro parte bonorum excuſare ſe non poteſt. cujus regulæ exceptio traditur *in d. l.* 21. §. 2.

18. FIERI NON COMPELLITVR] *l.* 20. *C. h. t.* excipitur libertus, quem patronus liberis ſuis tutorem & curatorem dedit. *l.* 5. *C. eod.* quod tamen tempera ex *l.* 14. §. 3. *l.* 24. *D. D. eod.*

19. MA-

tutorem dedit, adjecerit se eundem curatorem dare; tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

De marito.

19. Iidem rescripserunt, maritum uxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceat.

De falsis allegationibus.

20. Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus onere tutelæ.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS vel curatoribus.

TITVLVS XXVI.

Vnde suspecti crimen descendat.

SCIENDVM est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere.

Qui

---

19. MARITVM VXORI SVÆ] Maritus uxori suæ curator dari non potest, ne furiosæ quidem, ne cohibeatur ratio administrationis. *l. 2 C. qui dar. tut. l. 4. C. h. t. l. 14. D. de cur. fur.*

SE IMMISCEAT] Quamquam regulariter, qui se miscuit administrationi, non excusatur: *l. 17. §. 5. D. h. t. l. 2. C. si tut. fals. all.*

20. FALSIS ALLEGATIONIBVS] *l. 1. l. ult. C. d. t.* ubi etiam additur, ex eo tempore, quo datus est, tutelæ obligatum esse.

TITVLVS XXVI.

SVSPECTI CRIMEN] Ex Vlp. *l. 1. §. 2. h. t. crimen*, id est, criminationem, accusationem, ut in *l. 7. D. de*

Qui de hoc crimine cognoſcunt.

1. Datum eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos; Romæ Prætori, & in provinciis præſidibus earum, & legato Proconſulis.

Qui ſuſpecti fieri poſſunt.

2. Oſtendimus, qui poſſint de ſuſpecto cognoſcere. Nunc videamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. Et poſſunt quidem omnes tutores fieri ſuſpecti, ſive ſint teſtamentarii, ſive non ſint, ſed alterius generis tutores. Quare etſi legitimus fuerit tutor, accuſari poterit. Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum eſſe, licet ut ſuſpectus remotus fuerit.

Qui poſſunt ſuſpectos poſtulare.

2. Conſequens eſt, ut videamus, qui poſſint

---

de accuſ. l. 5. D. de calumn. l. 21. de ſen. Sill. Theophil. κατηγορίαν.

1. LEGATO PROCONSVLIS] Ius removendi ſuſpectos tutores magiſtratibus competit vi ſuæ juriſdictionis, & ideo ea mandata ſive in ſpecie ſive in genere, tranſit in eum, cui mandata eſt. *l. 1. §. 3. & 4. hoc tit.* ergo etſi præſes mandaverit; quod male negat Cujac. per *l. 1. §. 11. D. ad. ſen. Turp.* nam ibi non excluditur, qui mandatam juriſdictionem habet, ſed magiſtratus municipiorum

2. ET POSSVNT QVIDEM OMNES] Ex *d. l. 1. §. 5. h. t. add. l. 3. §. 2. & 3. eod.*

ETSI LEGITIMVS] Cui tamen potius curator adjungitur, quam ut notata fide removeatur. *l. 9. D. eod.*

FAMÆ PATRONI PARCENDVM] Hoc idem vel magis ad parentem pertinet. *l. 2. l. 5. §. 1. l. 9. D. de obſ. par. & patron. præſt. d. l. 9. h. t.*

ſint ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi publicam eſſe hanc accuſationem, hoc eſt, omnibus patere. Quinimo mulieres admittuntur ex reſcripto Divorum Severi & Antonini: ſed hæ ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine ductæ, ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque & avia: poteſt & ſoror. Sed & ſi qua alia mulier fuerit, quam Prætor propenſa pietate intellexerit, ſexus verecundiam non egredientem, ſed pietate productam, non ſuſtinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accuſationem.

An impubes vel pubes.

4. Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare: puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

Quis dicatur ſuſpectus.

5. Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licet ſolvendo ſit, ut Iulianus quoque

---

3. QVASI PVBLICAM] Quia omnibus patet, quod publicarum proprium. §. 1. *inf. de publ. jud.* revera autem publica non eſt, ſive finem, ſive formam & exercitionem ſpectes.

QVINIMO MVLIERES] In tantum pupillorum gratia à conſuetudine judiciorum receſſum eſt.

PIETATIS NECESSITVDINE] Apud Vlp. *l.* 1. §. 7. unde hæc ſumpta, legitur, *pietate neceſſitudinis.*

4. IMPVBERES NON POSSVNT] Ex Vlp. *l.* 7 *pr. D. h. t.* idem traditur in *l.* 6. *C. eod.*

5. QUI NON EX FIDE] Non tantum, qui fraudulenter, ſed etiam, qui negligenter, neque ea ſolicitudine, qua oportet. *l.* 3. §. 5. junct. §. *ult. D. eod. l.* 5. *C. eod.*

que ſcripſit. Sed & antequam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum removeri, idem Iulianus ſcripſit, & ſecundum eum conſtitutum eſt.

De effectu remotionis.

6. Suſpectus autem remotus, ſiquidem ob dolum famoſus eſt: ſi ob culpam, non æque.

De effectu accuſationis.

7. Si quis autem ſuſpectus poſtulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, ut Papiniano viſum eſt.

Quibus modis cognitio finitur.

8. Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta fuerit, poſteaque tutor vel curator deceſſerit, extinguitur ſuſpecti cognitio.

Si

Antequam incipiat gerere] Puta ſi ſatiſdare nolit. *l.* 1. *l.* 3. *C. de tut qui ſat. non ded.* aut contumax ſit. *l.* 3. *C. h. t.* vel ſi ob ignaviam aut dolum non geſſerit. *l.* 4. §. *ult. D. eod.*

6. Ob dolum famosus] *l.* 1. *D. de his qui not. infam.* Debet autem decreto cauſa ſignificari: alias integra exiſtimatione tutela abibit. *l.* 4. §. 1. *&* 2. *D. h. t.*

Ob culpam non æque] Hoc eſt, ſegnitiem, inertiam, negligentiam, ineptiam, ruſticitatem. *l.* 3. §. *ult. eod.* Th. διὰ ῥᾳθυμίαν. Quid ſi tutoris lata negligentia arguatur? non videtur ſalva exiſtimatione abire; quia iſta prope fraudem accedit. *l.* 7. §. 1. *eod.* in doli crimen cadit. *l.* 1. §. 5. *D. de obl. & act. l.* 32. *D. depoſ.*

7. Interdicitur administratio] *l. eum quem. C. h. tit.* Non expedit eum, qui in ſuſpicionem vocatus, in adminiſtratione perſeverare.

8. Extinguitur susp. cogn.] Sed & ſi alio modo tutela finita ſit, cognitio ſuſpecti ſolvitur. *l. pen. D. eod. l.* 1. *C. eod.* & ſi quid damni pupillus ſenſerit, id arciri poteſt actione tutelæ. *l.* 4. *D. de tut. & rat. diſt.*

Si tutor copiam ſui non faciat.

9. Si quis tutor copiam ſui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur: cavetur epiſtola divorum Severi & Antonini, ut in poſſeſſionem bonorum ejus pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi jubentur. Ergo ut ſuſpectus removeri poterit, qui non præſtat alimenta.

Si neget alimenta decerni poſſe, vel tutelam redemerit.

10. Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe decerni, ſi hoc per mendacium dicat, remittendum eum eſſe ad præfectum urbi puniendum, placuit: ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelæ acquiſierit, vel redemerit.

De

---

9. COPIAM SVI NON FACIAT] Latitans, dolo abſens, non juſta de cauſa. *Ex l. 3. l. 7. §. 2. D. h. t.*

QVÆ MORA DETERIORA] Aliis creditoribus in poſſeſſionem miſſis nuda tantum rerum debitoris cuſtodia conceditur. *l. 12. D. quib. ex. ca. in poſſ.*

ERGO VT SVSPECTVS] Bene *ergo*. Nam ſi non poteſt removeri, non eſt cur pupillus mittatur in poſſeſſionem, aut bonis tutoris curator detur. Cujac.

10. ALIMENTA POSSE DECERNI] A prætore ſcil. cui jus alimentorum decernendorum pro modo facultatum pupilli competit. *l. 3. D. ubi pup. educ.*

AD PRÆFECTVM VRBI] *l. 3. §. 15. D. h. t.* puniendum ſcil. extra ordinem & pœna corporali, *εἰς τὸ σῶμα.* quod eſt meri imperii; qualem poteſtatem prætor non habet, ſed præfectus urbi: unde & ad hunc remiſſio fit, ut & alias. *l. 1. §. 7. D. de off. præf. urb. l. 9. D. de tutel.*

DATA PECVNIA MINISTERIVM TVTELÆ] Cujac. reſtituit, *Data pecunia miniſteriis, tutelam rede-*

De liberto fraudulenter administrante.

11. Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

Si suspectus satis offerat: & quis dicatur suspectus.

12. Novissime autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiamsi satis offerant, removendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper sit, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

IN-

---

redemerit. ex *d. l.* 3. §. 15. *ministeriis*, id est, *officialibus & ministris prætoris.*

11. LIBERTVS QVOQVE] Ex Vlp. *l.* 2. *D. h. t. l.* 10. *C. de adm. tut.*

12. ETIAMSI SATIS OFFERANT] Expedit enim pupillo rem suam salvam tenere, quam habere cautionem. *l.* 5. *D. h. t.* fac. *l. ult. C. in quib. ca. in int. rest.*

DIVTIVS GRASSANDI] Ex Callistrato. *l.* 5. *D. h. t.*

ETIAM EVM] *l.* 8. *D. eod.* Vet. *suspectum enim eum.* Th. γὰρ. Suspectum mores faciunt, non tenues facultates.

QVAMVIS PAVPER] Nunquam paupertatis occasione suspectus postulari, aut ut suspectus removeri debet vir alioqui fidelis & diligens. *l.* 5. *C. eod.* Sed potest curator ei adjungi, si substantia pupilli periclitetur. *l.* 6. *C. eod.* aut removeri ex eo capite, quod non satisdet. *l.* 2. *C. de tut. qui sat. non ded.*

INSTITVTIONVM IVRIS DIVI IVSTINIANI.

LIBER II.

DE RERVM DIVISIONE, & acquirendo ipsarum dominio.

TITVLVS I.

Continuatio: & duplex rerum divisio.

SVPERIORE libro de jure personarum exposuimus, modo videamus de rebus: quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patri-

---

LIB. II.

TITVLVS I.

IN PATRIMONIO] Id est, *in bonis*. In bonis autem nostris non tantum sunt res corporales, verum etiam incorporales & jura *l. 49. de verb. sign. l. 52. de acq. rer. dom.* Igitur & servitutes. *l. 5. §. 9. D. de op. nov. nunc. tit. si. us. pet. & si serv. vind. & de itin. act. priv. l. 3. & 4. quæ in fraud. cred.* Nec obst. *l. 1. D. usuf. leg.* quia ibi Paul. non disputat de jure aliquo constituto, sed demum constituendo. quod ait in bonis non esse, quia dominus hujusmodi jus formale non habet: nec tamen extra bona; quia habet saltem causative, ut loquuntur.

Quæ-

trimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuique acquiruntur, sicut ex subjectis apparebit.

De aëre, aqua profluente, mari, littore & ædificiis in littore positis.

1. Etquidem naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur, dum tamen à villis, & mo-

---

QUÆDAM NATURALI] Ex Marc. *l. 2. D. h. t. de rer. div.* Non est nova hæc divisio, sed prioris explicatio. Sunt, quibus magis placet divisio Caji. *l. 1. eod.*

QUÆDAM NULLIUS] Intelligit res divini juris, quibus per excellentiam hoc tribuitur, ut dicantur nullius esse.

PLERAQUE SINGULORUM] Nimirum res omnes, quæ in dominio nostro sunt, aut quasi dominio, aliaque in rem vel ad rem jura.

1. NATURALI IURE COMMUNIA] Vocabulo generali hæc etiam publica dicuntur, definiunturque à Nerat. *l. 14. de acq. rer. dom.* quæ à natura ad omnium usum prodita in nullius adhuc dominium pervenerunt. Sumpta hæc *ex l. 2. §. 1. & l. 4. D. eod.*

AER, AQUA PROFLUENS, &c.] Aër & mare jure gentium divisa non sunt, sed relicta in suo jure & esse primævo. Io. Fab. Imo nec dividi potuerunt. Grot. *de mar. lib. c. 5*

AQUA PROFLUENS] Aqua jugis, aqua fluminea, quæ ad lavandum & potandum unicuique jure naturali concessa. Ovid. 6. Met. *Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est.*

LITTORA MARIS] Sicut maris usus omnibus patet. *l. 13. D. comm. præd.* ita propter mare & littorum maris. *l. 4. & 5. § 1. h. t.*

DUM TAMEN A VILLIS] Quia sunt singulorum, qui

& monumentis & ædificiis abſtineat, quia non ſunt juris gentium, ſicut eſt mare.

De fluminibus & portubus.

2. Flumina autem omnia, & portus, publica ſunt. ideoque jus piſcandi omnibus commune eſt in portu fluminibuſque.

Definitio littoris.

3. Eſt autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

De uſu, & proprietate riparum.

4. Riparum quoque uſus publicus eſt jure gentium, ſicut ipſius fluminis. Itaque naves ad eas adpellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen navigare. ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædiis hærent:

---

qui ædificando occuparunt. *d. l. 4. & l. 6. h. t. l. 14. de acq. rer. dom. l. 4. ne quid in loc. pub.*

2. FLVMINA OMNIA] Marc. *l. 4. §. 1. eod. pene omnia. διὰ τὰς χειμάῤῥυς. l. 1. §. 2. 3. de flum.*

PORTVS] Locus in mari aut flumine, quo importantur, aut exportantur merces. *l. 59. de verb. ſign.*

OMNIBVS COMMVNE] Nempe qui ſunt ejuſdem ditionis, ut in hoc diſtent à communibus, ſicut ex præcedentibus colligi poteſt.

3. EST AVTEM LITTVS MARIS] *l. 96. l. 112. de verb. ſign.* Cic. *in top. Litus eſt, qua fluctus eludit.* Definitio κατὰ μεταφοράν.

4. RIPARVM VSVS] Ex Cajo *l. 5. h. t.* Eſt autem ripa id, quod flumen continet, naturalem curſus ſui rigorem tenens. *l. 1. §. 5. l. 3. §. 1. D. de flum.*

QVORVM PRÆDIIS HÆRENT] *d. l. 5. l. 15. l. 30. §. 1. eod. de acq. rer. dom.* Quapropter quod Paul. ait. *l. 3. de flum.*

ent:qua de causa arbores quoque in eisdem e, eorundem sunt.

De usu & proprietate littorum.

5. Littorum quoque usus publicus est, & is gentium, sicut & ipsius maris. & ob id libet liberum est, casam ibi ponere, in quam recipiat, sicut retia siccare, & ex mari de- icere. Proprietas autem eorum potest intelligi illius esse, sed ejusdem juris esse, cujus & ma- e, & quæ subjacet mari, terra vel arena.

De rebus universitatis.

6. Vniversitatis sunt, non singulorum, quæ n civitatibus sunt, theatra, stadia, & his si- milia, & si qua alia sunt communia civitatum.

De

---

flum. ripas fluminum publicas esse, non de proprietate, sed usu accipiendum est.

5. LITTORVM QVOQVE VSVS] *l.* 4. *l.* 5. §. 1. *l.* 6. *h. t.* atque omnibus patet, sicut & maris. Virg. 7. Æneid. *Litusque rogamus Innocuum.* & 1. *Hospitio prohibemur arenæ.* ubi Serv.

PROPRIETAS EORVM NVLLIVS] A populo tamen aliquo occupata illius populi esse videntur. *l.* 3. *ne quid in loc. pub.*

EIVSDEM IVRIS, CVIVS MARE] Litora mari subjiciuntur, & ab eo cotidianis accessibus occupantur; & ideo naturam ejus sequuntur. *l. pen. h. t.* Ripa autem ut flumini non subjicitur, nec ejus pars est, ita nec per omnia conditionem ejus sequitur.

6. VNIVERSITATIS] *l.* 6. §. 1. *eod.* alibi publica generali nomine dicuntur. *l.* 6. *D. de cont. empt.* §. 2. *inst. de inut. stip.* nimirum quia in publico civium usu habentur.

ALIA COMMVNIA CIVITATVM] Vt basilicæ, porticus, balnea, fora, pergulæ, prata & pascua publica. Vsus horum publicus eorum tantum, qui sunt ejusdem

De rebus nullius.

7. Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ. quod enim divini juris eſt, id nullius in bonis eſt.

De rebus ſacris.

8. Sacræ res ſunt, quæ rite per Pontifices Deo conſecratæ ſunt, veluti ædes ſacræ, & donaria, quæ rite ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari & obligari prohibuimus, excepta cauſa redemptionis captivorum. Si quis autem authoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, ut & Papinianus ſcripſit.

De

---

civitatis aut corporis. Civibus inter ſe communia ſunt, Tull. I. *offic.* Viæ autem, per quas omnibus iter debetur. publicæ ſunt, non univerſitatis. Cujac.

7. NVLLIVS IN BONIS] *l.* 6. §. 2. *eod.* & ideo hæc quaſi noſtra vindicare non poſſumus. *l.* 23. §. 1. *D. de rei vind. nullius*, nec proprietate, nec uſu profano.

8. RITE] Id eſt, ſolenniter, more & inſtituto majorum, publice, non privatim. *l.* 6. §. 3. *l.* 9. *h. tit.* Æl. Gall. *apud Feſt.* in voc. *ſacer.* Ovid. I. Faſt. *Templa ſacerdotum rite dicata manu.* v. Alex. ab Alex. 6. *gen.* 14.

DONARIA] ἱερὰ ἀναθήματα, κοσμήματα, ornamenta, Heſych. Macrob. 3. *ſat.* 11. ἱερὰ σκεύη, vaſa ſacra. *Nov.* 120. *c.* 10.

EXCEPTA CAVSA CAPTIV.] Item pauperum alendorum. *l.* 21. *C. de ſucc. ecc.* & debitorum eccleſiæ in caſu neceſſitatis. *Nov.* 120. *c.* 10.

AVCTORITATE SVA] *Privatim. d. l.* 6. §. 3. Feſt. *d. loc.* Tull. *lib.* 12. *ep. ad Attic.* 19. 34. & 35.

SACER ADHVC MANET] *d. l.* 6. §. 3. ideoque ve-

De religiosis.

9. Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In communem autem locum purum invito socio inferre non licet. in commune vero sepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. Item si alienus usus fructus est, proprietarium placet, nisi consentiente usufructuario locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre. & licet postea ratum non habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

De

---

venire non potest. *l.* 73. *D. de cont. Empt.* Trajanus *ad Plin lib.* 10. *ep.* Cic. *Phil.* 9.

9. DUM MORTUUM INFERT] Religiosus locus non fit consecratione aut verbis solennibus, sed illatione mortui. *l.* 2. §. 5. *D. de religios.* Itaque κενοτάφιον, tumulum honorarium, mausoleum inane, placet religiosum non esse. *l.* 7. *h. t. l.* 6. *in fin. l.* 42. *de relig.* licet contra senserit Marc. *d. l.* 6. §. *ult.* motus auctoritate Virgilii, ut ipse ait. Locum Poëtæ ex lib. 3. Æneid. citat Gothofr. ibid.

LOCUM PURUM] Id est, humani juris, βέβηλον, profanum. *l.* 2. §. 4. *de relig.*

INVITO SOCIO] *l.* 6. §. 4. *D. com. div. d. l.* 2. *in fin. pr. de relig.* quod tamen tempera cum Callistr. *l.* 41. *eod.*

SI ALIENUS USUFRUCTUS] Hujus loci interpretem habes Ulp *l.* 2. §. 1. & §. *si usumfructum.* 7. *eod.* ubi discimus, quod proprietario non licet, id neque fructuario licere.

RATUM NON HABUERIT] In π. Flor. *ratum habuerit.* quam scripturam & Th. & Basil. confirmant. ut sensus sit, ratihabitionem æquipollere mandato. potest tamen & vulgata defendi: quia sufficit ab initio consensisse.

De rebus sanctis.

10. Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ civitatis, quodammodo divini juris sunt, & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus: quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, Sanctiones vocamus.

De rebus singulorum.

11. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam enim rerum dominium

---

10. SANCTÆ RES] Ex Cajo *l.* 1. Marc. *l.* 8. Vlp. *l.* 9. §. 2. *h. tit.* vid. Macrob. 3. *Saturn.* 3.

PORTÆ CIVITATIS] Portas sanctas esse negat Plut. *in Romul.* sed nimirum jure pontificio. At nostri portas inter sancta numerant, quia non minus quam muri, inviolabiles.

QVODAMMODO] Τρόπον τινά. neque enim proprie divini juris sunt: sed ita appellantur, propter similitudinem, quia nec ipsæ cujusquam sunt aut proprietate, aut usu promiscuo.

QVIA POENA CAPITIS] Violare muros capitale est. *l. ult. eod.* De notatione verbi *Sanctus* vid. *l.* 8. §. 1. *eod.* Fest. in voc. *sagmina.* Agg. Vrb. *in comm. ad Front.* Hotom. hîc.

SANCTIONES VOCAMVS] *l.* 41. *D. de pœn.* Fest. in voc. *Sanctum.* Cic. Verr. 6. *Nisi legis sanctionem pœnamque recitassem.*

11. MVLTIS MODIS] Duplici quidem jure, sed variis modis: qui tamen modi sunt ex jure gentium, memoriæ causa ad duos commode revocari possunt, ad factum nostrum seu occupationem, & ad rei nostræ vim ac potestatem.

minium nanciſcimur jure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam vero jure civili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore jure incipere. palam eſt autem vetuſtius eſſe jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit. Civilia autem jura tunc eſſe cœperunt cum & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

De occupatione ferarum.

12. Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & omnia animalia, quæ mari, cœlo & terra naſcuntur, ſimulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt. quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. nec intereſt, feras beſtias & volucres utrum in ſuo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia, poteſt

Qvod appellatvr ivs gentivm] Additum, ne quis putet hîc intelligi jus naturale, quod omnium animantium inter ſe commune eſt: ſolius enim hominis proprium eſt habere in dominio. Cajus *l.* 1. *h. t.* unde hæc ſumpta, id explicat, quod ratione naturali inter omnes homines ſervatur.

12 Feræ bestiæ] Ex Cajo *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*

Qvod ante nvllivs, occvpanti] Modo ita affectum ſit, ut alicujus eſſe poſſit. Nam res divini juris huc non pertinent. Plaut. *Rud. act.* 4. *ſc.* 3. *Meum, quod rete atque hami nacti ſunt.* Simile eſt illud Quint. *decl.* 13. *Quod omnibus naſcitur; induſtriæ præmium eſt.*

In svo fvndo, an alieno] Quocunque enim loco feræ ſunt, dummodo ſint in libertate naturali, nullius ſunt. Hæc mirifice conveniunt cum traditionibus Hebræorum, de quibus Selden. *de jur. nat. juxt. diſc. Hebr. c.* 4.

est à domino, si is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Cum vero tuam evaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus persecutio.

De vulneratione,

13. Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur. Et quibusdam placuit statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. quod si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii vero putaverunt non aliter tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confir-

---

PROHIBERI, NE INGREDIATUR] Nam in prædio alieno invito domino venari non licet. *l.* 16. *D. de serv. pr. rust.* & si quis id fecerit, tenetur actione injuriarum. *l.* 13. §. *ult. de injur.* Cæterum captum nihilominus capientis fit; quia prohibitio conditionem animalis non mutat.

IN LIBERTATEM NATURAL.] Quod venando acquisitum est, ubi id custodia nostra elapsum in laxitatem naturalem se recepit, nostrum esse desinit, & rursum occupantis fit. *l.* 3. §. 2. *eod.*

DIFFICILIS] Non tantum ergo, si impossibilis, ut male Accurs. *l.* 5. *pr. l.* 44. *eod.*

13. QUIBUSDAM PLACUIT] Inter quos & Trebatius. *l.* 5. §. 1. *eod.*

NON ALITER, QUAM SI CEPERIS] *d. l.* 5. §. 1. Non enim spe & animo feræ nostræ fiunt, sed manu & occupatione. *l.* 55. *eod.*

MUL-

firmamus, quod multa accidere soleant, ut eam non capias.

De apibus.

14. Apium quoque fera natura est. Itaque apes, quæ in arbore tua consederint, antequam à te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra re, si prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio ejus est, alioquin occupantis fit.

De pavonibus, & columbis, & cæteris animalibus mansuefactis.

15. Pavonum quoque, & columbarum fera na-

MULTA ACCIDERE SOLENT] Sicut est in adagio Græco, *πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου. inter os & offam multa intervenire possunt.* Gell. 13. *c.* 16.

14. APIUM FERA NATURA] Cajus *d. l.* 5. §.2. quamvis aliæ aliis magis feræ. unde illa diversa genera apud Varr. *lib.*3. *de re rust. c.* 16. Colum. lib.9. Plin.*lib.*11. *c.* 18. qui & eod. *lib. c.* 5. tradit, apes nec esse feri generis, nec mansueti.

ALVEO INCLUDANTUR] Inclusio hæc occupatio est. Alveus est *χειροποίητος*, puta ex vimine, aut inani cortice: favum ipsæ sibi apes conficiunt. Varr. *d. cap.* 16.

EXAMEN] Non solum vetus, sed & novum apum recens natarum, ad quærendas novas sedes extrusarum.

15. PAVONUM ET COLUMBARUM] *d. l.* 5. §.5. Sed

natura eſt, nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine evolare & revolare ſolent. nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Cervos quoque quidam ita manſuetos habent, ut in ſylvam ire & redire ſoleant: quorum & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire & redire ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eouſque tua eſſe intelligantur, donec animum revertendi habeant. nam ſi revertendi animum habere deſierint, etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, cum revertendi conſuetudinem deſeruerint.

De gallinis & anſeribus.

16. Gallinarum autem & anſerum non eſt fera natura: idque ex eo poſſumus intelligere, quod

---

Sed hæ volucres facile cicurantur & domibus adſueſcunt, utique quæ natura minus feræ ſunt, minuſque abhorrent à conſuetudine hominum. vid. Varr. 3. *de re ruſt.* 7. Colum. *l.* 8. *c.* 15.

IN IIS ANIMALIBVS] Natura feris. nam in placidis, quæ hominum conſuetudine natura gaudent, obtinet, quod mox traditur §. *ſeq.*

REVERTENDI CONSVETVDINEM DESERVERINT] Vltro, non ſi ab alio detenta. *l.* 8. §. 1. *D. fam. erc.* Hoc autem totum ex circumſtantiis judex æſtimabit. Weſ.

16. GALLINARVM ET ANSERVM] Harum avium naturam feram eſſe negat, ut & Cajus *d. l.* 5. §. 6. uterque tamen mox earum duo genera facit, unum naturæ agreſte & ferum, alterum manſuetum & placidum. quam naturarum differentiam in omni fere genere animalium animadverti poſſe teſtatur Plin. *lib.* 8. *c.* 53. V. eund. Plin. *lib.* 10. *c.* 21. Varr. 3. *de re ruſt.* 10. Colum. 8. *c.* 14. Pallad. 1. 30.

FVR-

quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ aliquo modo turbati turbatæve evolaverint, licet conſpectum tuum effugerint, quocunque tamen loco ſint, tui tuæve eſſe intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

De occupatione in bello.

17. Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, jure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in ſervitutem noſtram deducantur. qui tamen ſi evaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reverſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.

De occupatione eorum, quæ in littore inveniuntur.

18. Item lapilli, & gemmæ, & cætera quæ in

FVRTVM COMMITTERE INTELLIGITVR] *d. l.* 5. §. 6. *l.* 44. *eod.* Exigit hoc juſtitiæ ratio, quæ non ex quantitate, ſed ex ſuis regulis debet æſtimari.

17. EX HOSTIBVS CAPIMVS] *l.* 5. §. *ult. l.* 7. *pr. eod.* Ariſtot. 1. *pol.* 4. & 5.

NOSTRA FIVNT] Iure gentium res hoſtium eodem loco ſunt, quo res nullius, ac proinde eorum fiunt, qui primi earum poſſeſſionem nacti ſunt *l.* 1. §. 1 *D. de acq. poſſ.* & tam res immobiles, quam mobiles. Capientes intelligendi non tantum qui per ſe capiunt: ſed etiam qui per alios. In actu belli publico & imperato ſinguli ut miniſtri operam navant, & Principi aut populo, qui miniſterio eorum utitur, acquirunt: hinc præda & ager ex hoſtibus captus publicantur. *l. pen. de ad leg. Iul. pecul. l.* 20. §. 1. *D. de capt.* Extra actum publicum ſinguli ſibi capiunt; quia non capiunt, ut miniſtri. Grot. 3. *de jure bell. c.* 6

18. IN

in littore maris inveniuntur, jure naturali ſtatim inventoris fiunt.

De fœtu animalium.

19. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubjectis nata ſunt, eodem jure tibi acquiruntur.

De alluvione.

20. Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi acquiritur. Eſt autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non poſſit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

De vi fluminis.

21. Quod ſi vis fluminis de tuo prædio partem

---

18. INVENTORIS FIUNT] *l. 3. h. t. de rer. div.* Inventio ſpecies eſt occupationis: nec enim ſufficit videre & notare oculis, ſed manu occupare neceſſe eſt. *l. 1. §. 1. D. de acq. poſſ.* Non pertinent huc, quæ ab alio ante occupata inveniuntur, ſed ſola, quæ ſunt nullius.

19. EX ANIMALIBUS] *l. 2. l. 6. h. t.* item partus ancillarum noſtrarum. *§. pen. ſup. de jur. perſ.* beneficio nimirum rei noſtræ, quæ inſtar ſoli, quod concepit, nobis parit: nec vis maris inſpicitur, quæ eſt ſimilis ſato. *l. 5. §. 2. D. de rei vind. l. 7. C. eod.*

20. QUOD PER ALLUVIONEM] *l. 7. §. 1. hoc tit. l. 1. C. de alluv.*

AGRO TUO] Agri tamen limitati jus alluvionis non habent. v. *l. 16. h. t. l. 1. §. 6. de flum.*

FLUMEN] Ad diſcrimen lacuum & ſtagnorum, in quibus jus alluvionis non agnoſcitur. *l. 12. h. t.*

INCREMENTUM LATENS] Lucrum minutatim, obſcure, ϰ̀ ἀνεπαισθήτως increſcens, ex quo hujus acquiſitionis defenditur æquitas.

21. TUAM

tem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam eſt, eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit: arboreſque, quas ſecum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſitæ eſſe.

De inſula.

22. Inſula, quæ in mari nata eſt (quod raro accidit) occupantis fit: nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata, (quod frequenter accidit) ſi quidem mediam partem fluminis tenet, communis eſt eorum, qui ab utraque

---

21. Tvam permanere] *l.* 7. §. 2. *D. h. t.* Ratio eſt, quia manet eadem ſpecies, nec tua culpa aut negligentia, ſed violentia fluminis avulſa eſt.

Radices egerint] Quod eſt argumentum coalitionis. Cæterum etſi nulla arbor in parte detracta fuerit, tamen poſtquam ea coaluit, & unitatem cum terra noſtra fecit, noſtra eſſe incipit. *l.* 9. §. 2. *D. de damn. inf.*

Videntvr acqvisitæ esse] In π. Flor. numero ſingulari, *videtur meo fundo acquiſita eſſe.* quam lectionem flagitat ipſe contextus: cum ſi numero plurativo legas, mutetur ſubjectum quæſtionis. Verum tamen eſt & arbores jus partis adjectæ ſequi.

22. Qvod raro accidit] Propter nimiam maris altitudinem, tum etiam propter perpetuam æſtuum reciprocationem. Interdum tamen in medio mari emergunt. v. Plin. 2. *c.* 85. *& ſeqq.* & alios all. à Fabrot. & Grot. *in ſp. flor.*

Occvpantis fit] *d. l.* 7. §. 3. *h. t.* juxta regulam, *Quod ante nullius eſt*, &c.

Freqventer accidit] Quia flumina fere limoſa, & multis plerumque locis vadoſa ſunt.

Siqvidem mediam partem, &c.] Inſula in medio flumine nata communis eſt eorum, qui utrinque finiti-

que parte fluminis prope ripam prædia possident: pro modo scilicet, latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri proximior sit parti, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam insulæ redegerit: ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat.

De alveo.

23. Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident, pro modo, scilicet, latitudinis cujusque agri: quæ prope ripam sit: novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus

---

finitima prædia possident pro cujusque prædii fronte ac modo. *d. l.* 7. §. 3. dum ne agri sint limitati. *l.* 1. §. 6. *de flum.*

ALTERI PARTI PROXIMIOR] Si insula cis aut ultra medium amnem enata sit, siquidem contra frontem unius prædii, cui propior est, tota acquiritur hujus fundi domino: si ita, ut fronti plurium agrorum sit opposita, communis fit omnium, qui secundum eam ripam, in quantum insula porrigitur, habent. *d. l.* 7. §. 3. *l.* 29. *l.* 30. *l.* 56 *eod.*

IN FORMAM INSULÆ] Ποταμοῦ κύκλῳ περιῤῥέοντος. Igitur ager non mutat causam proprietatis circumluvione. *d. l.* 7. §. 4. *l.* 30. §. 3. *eod.* Sed & insula, quæ alveo non cohæret, huc non pertinet. *l.* 65. §. 2. *eod.* ubi in §. *ult.* pro *si id*, leg. *non si id.* ut præcedentia evincunt. v. Accurs. ibid.

23. QUOD SI NATURALI ALVEO] Ex *d. l.* 7. §. 5. *eod.* In agris limitatis nec hoc obtinet. *l.* 1. §. 7. *de flum.*

NOVUS ALVEUS EIUS IURIS, &c.] Sicut alveus à flumine destitutus privatus fit, ita novus, quem sibi flu-

jus & ipſum flumen eſt, id eſt, publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alveum reverſum fuerit flumen, rurſus novus alveus eorum eſſe incipit, qui prope ripam ejus prædia poſſident.

De inundatione.

24. Alia ſane cauſa eſt, ſi cujus totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat. & ob id, ſi receſſerit aqua, palam eſt, eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

De ſpecificatione.

25. Cum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo, quæri ſolet, quis eorum na-

---

flumen fecit, fit publicus. *d. l.* 7. §. 5. & *d. l.* 1. §. 7. *l.* 30. §. 3. *h. t.*

RVRSVS NOVVS ALVEVS] Poſtulat hoc ſtricta ratio: ſed æquitas ſæpe aliud ſuggerit. Schol. Theophil. *κατὰ ἀκρίβειαν ἀπόλλυσι τὸν τόπον. κατὰ δὲ φιλάνθρωπον λογισμὸν ὁ δεσπότης ἀναλαμβάνει*, &c. & hoc ſignificat Caj. *d. l.* 7. §. 5. cum ait vix eſſe, ut hoc obtineat. Obtinet tamen aliquando quod ex circumſtantiis judicandum. v. *d. l.* 30. § 3. *l.* 38. *h. t. l.* 23. *quib. mod. uſ. am.*

24. ALIA SANE CAVSA] *d. l.* 7. §. 6. *h. t. l.* 1. §. 5. & 9. *D. de flum.*

NEQVE ENIM INVNDATIO FVNDI SPEC.] Quia ſubita intumeſcentis fluminis irruptione prædia non comminuuntur, diſſolvuntur, aut excavantur, ſed aqua duntaxat operiuntur. *d. l.* 1. §. 9. *de flum.* Aufert tamen inundatio poſſeſſionem. *l.* 3. § 17. *D. de acq. poſſ.* & uſumfructum. ita tamen, ut recedente flumine reſtituatur. *l.* 24. *quib. mod. uſ. am.*

25. CVM EX ALIENA MATERIA] Ex Cajo *d. l.* 7. §. 7. *h. t.* modus acquiſitionis per occupationem. *d. l.* 7. §. 7. *l.* 3. §. 21. *D. de acq poſſ.*

FACTA SIT AB ALIQVO] Suo ſcil. nomine *d. l.*

naturali ratione dominus ſit: utrum is, qui fecerit: an potius ille, qui materiæ dominus fuerit, ut ecce, ſi quis ex alienis uvis, aut olivis, aut ſpicis, vinum aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære, vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulſum miſcuerit, vel ex medicamentis alienis emplaſtrum, aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel ſubſellia fabricaverit. Et poſt multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad priorem & rudem materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit: ſi non poſſit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit. ut ecce, vas conflatum poteſt ad rudem ma-

---

d. l. 7. §. 7. alioqui ejus erit, cujus nomine facta. *l.* 25. *l.* 27. §. 1. *eod.* addendum & bona fide. alias perinde habebitur, ac ſi facta eſſet nomine domini materiæ. *l.* 12. §. 3. *D. ad exhib.*

Sabinianorvm et procvlian.] Illi putabant naturali rationi convenientius eſſe, ut qui materiæ dominus fuiſſet, idem quoque dominus eſſet ſpeciei ex ea confectæ, cum ſine materia nulla ſpecies effici poſſet: hi contra, eum dominum eſſe, qui feciſſet: quia quod factum eſt, antea nullius fuerat.

Media sententia] Caji *d. l.* 7. §. 7. *h. t.* Calliſtrati. *l.* 12. §. 1. Pauli. *l.* 24. & 26. *eod.* Vlpian. *l.* 5. §. 1. *D. de rei vind.* ſic & alias auctores noſtri medium ſequuntur. *l.* 3. *ſi pars hær.* *l.* 25. *D. de pign. act.* §. *alt. inſ. de vulg. ſubſt.* imitatione Stoicorum, qui ob id Servio ercifcundi *μέσην ὁδὸν τέμνοντες*.

Ad priorem materiam redvci] Quia tum materia non interit, ſed potenter manet. *l.* 24. *h. t.* *l.* 78. §. 4. *de legat.* 3.

Si non possit redvci] Quia hic materia con-

materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad uvas vel olivas, vel ſpicas reverti non poteſt. ac ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis, veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum, aut collyrium: aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: cum non ſolum operam ſuam dederit, ſed & partem ejuſdem materiæ præſtiterit.

De

---

conſumitur atque extinguitur. & locum habet illud, *Dum incipit, quod non erat, deſinit eſſe, quod fuerat. l.* 9. §. 3. *D. ad exhib. l.* 26. *l.* 27. §. 1. *h. t.* Interim & domino materiæ conſultum actione in factum, qua conſequatur æſtimationem. *l.* 23. §. 5. *de rei vind.*

Vinum vel oleum] Vinum & oleum ſunt novæ ſpecies, quæ proprio nomine cenſentur, nec ad id quod eſſe deſierunt reduci poſſunt. Theodoret. 1. Dial. 4. καὶ τὸν ἀμπέλου τὸν καρπὸν σταφυλὴν ὀνομάζοντες, ὅταν ἀποθλίψομεν, οὐ σταφυλὴν, ἀλλὰ οἶνον προσαγορεύομεν.

Aut frumentum] Frumentum quidem ad ſpicas non poteſt reverti: attamen ſpicæ non ſunt materia, ex qua fit frumentum: ſed frumentum excuſſum idem manet, quod ante fuit: unde ſicut eandem ſpeciem & idem nomen retinet, ita ejuſdem manet, cujus ſpicæ fuerunt. quod igitur hîc deeſt, ſuppleri debet ex Cajo *d. l.* 7. §. 7.

Dubitandum non est] A comparatione majorum. Adhibenda tamen & hic eſt cautio ſuperior, ſi priſtina ſpecies non manet. *l.* 24. *eod. l.* 5. §. 1. *D. de rei vind.* & generalis definitio eſt, ea, quæ in ſua initia redigi poſſunt, vires materiæ nunquam effugere. *l.* 24. *h. t. l.* 78. §. 4. *de leg.* 3.

De accessione.

26. Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit, licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, adversus eum, qui subripuit, habet furti actionem & condictionem, sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius: nam extinctæ res, licet vindicari non possint, condici tamen à furibus & quibusque aliis possessoribus possunt.

De confusione.

27. Si duorum materiæ voluntate domino-

---

26. SI ALIENAM PVRPVRAM] Similis locus est apud Paul. *l.* 26. §. 1. *h. t.* Vlp. *l.* 7. §.2. *D. ad exhib.*

PRETIOSIOR SIT PVRPVRA] Cum enim quærimus quid cui cedat, non pretium spectamus, sed quid cujus rei ornandæ causa adhibeatur. *l.* 19. §.13. *D. de aur. arg. leg.*

QVI SVRRIPVIT] Igitur jure accessionis pars juncta acquiritur etiam ei, qui mala fide junxit: neque enim hîc personæ jungentis ratio habetur, sed rerum junctarum duntaxat.

EXTINCTÆ RES] δοκεῖ γάρ, inquit Th. ἡ πορφύρα τρόπον τινὰ ἀποσβέσθαι, τῷ μὴ εἶναι αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, &c. *quodammodo extincta videtur, quia per se jam non est.*

VINDICARI NON POSSVNT] Directo scil. ad exhibendum autem agi potest, ut separentur, & ita vindicentur. *l.* 6. *l.* 7. §. 2. *ad exhib. l.* 23. §. 5. *de rei vind.*

QVIBVSQVE ALIIS POSSESSORIBVS] à furibus condictione furtiva, ab aliis condictione sine causa. Th. scribit condictionem furti etiam in eos dari, qui fures non sunt, quod est ἄδοξον. & miror à Fabrot. non animadversum.

27. DVORVM MATERIÆ CONFVSÆ] Ex Cajo *l.* 7.

norum confusæ sint, totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit: forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: idem juris est. nam & hoc casu communem esse speciem, non dubitatur. Quod si fortuito, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel ejusdem generis materiæ vel diversæ, idem juris esse placuit.

De commixtione.

28. Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit, si quidem voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse:

---

l. 7. §. 8. *h. t.* Confusio proprie est, cum corpora liquida aut liquefacta invicem miscentur, μίξις ὑγρῶν.

PROPRIA SPECIES FACTA] Nec interest, utrum materiæ separari, aut species facta in sua initia redigi possit, nec ne, propter mutuam dominorum voluntatem.

ELECTRUM] Aurum, cujus quinta portio est argentum. Plin. 33. c. 4.

IDEM IURIS ERIT] Ita Cajus *d. l.* 7. §. 9. Harmenop. τὸ αὐτὸ γενήσεται. & eodem quoque modo apud. Th. in Regiis codicibus, teste Fabrot. quamvis in vulgatis, οὐ τὸ αὐτὸ, &c. Nec tamen per omnia idem: nam si materiæ casu confusæ separari possunt, nulla earum communio est. *l.* 5. §. 1. *D. de rei vind.*

28. FRUMENTUM TITII TUO MISTUM] Cum corpora, quæ miscentur, discreta manent, & suam singula speciem retinent, id proprie dicitur commixtio.

esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipse æstimet, quale cujusque frumentum fuerit.

De his quæ solo cedunt. De ædificatione in suo solo ex aliena materia.

29. Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii; quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter le-

---

NON MAGIS ISTIS CASIBUS] A simili. ubi tamen illud dissimile, quod pecora mista facilius discerni possunt, quam grana, & ob id etiam singula vindicari. *l.* 23. §. 5. *vers. at in his. de rei vind.*

IN REM ACTIO PRO MODO FRUM.] *l.* 5. *pr. D. d. t.* Nam ubi res communis non est, cessat communi divid. judicium. *l.* 1. *D. comm. div.*

QUALE CUIUSQUE FRUMENTUM] Vi igitur ipsa non alia hic sententia & restitutio, quam si frumentum vere commune esset. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *de rei vind.*

22. QUOD SOLO INÆDIFICATUR, SOLO CEDIT] *d. l.* 7. §. 10. *h. t. l.* 23. §. *pen. & ult. D. de rei vind. l.* 2. *C. eod. l* 2. *de superfic.* non tamen quod ita in solo ponitur, ut loco moveri queat. *l.* 60. *h. t.*

NEC TAMEN, &c. DESINIT DOMINUS ESSE.] Ergo hoc casu qui ædificavit, dominus est ædificii, alius dominus materiæ, ex qua constat *l.* 7. §. 2. *D. de re jud.* fac. *l.* 23. §. *ult. D. de rei vind. l.* 23. *de usuc.*

NEQUE AD EXHIBENDUM] *d. l.* 23. §. *pen. l.* 6. *D. ad*

legem XII. Tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum, eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actionem, quæ vocatur De tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consecutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

De

D. ad exhib. l. 1. *de tign. junct.* nisi adversus malæ fidei ædificatorem. *d. l.* 23. §. *pen.* tanquam qui dolo malo fecerit, quo minus possideat. *d. l.* 1. *& l.* 2. *de tign. junct.*

EXIMERE COGATUR] Ne scil. ædificia rescindi necesse sit, ut mox sequitur. Potest igitur dupli præstatio evitari, si quis tignum eximere malit, & domino restituere, neque enim id facere prohibetur, dum ne ruina ædium deformetur publicus urbis aspectus. *l.* 2. *C. de ædif. priv.* Eadem lege prohibetur solutio tigni alieni vineis juncti, ne sc. turbetur cultura vinearum *d. l.* 1. *de tign. junct.*

DE TIGNO JUNCTO] Quam actionem etiam in duplum adversum eum dari, qui bona fide junxit, argumento est, quod adversus eum dari dicitur & hîc & *d. l.* 7. §. 10. adversus quem nec in rem, nec ad exhibendum agi potest: quod utrumque contra est in eo, qui sciens junxit. *d. l.* 23. §. *pen. D. de rei vind.*

APPELLATIONE TIGNI] *l.* 7. *D. ad exhib. d. l.* 1. *de tign. junct. l.* 62. *D. de verb. sign.*

SI NON FUERIT DUPLUM CONSECUTUS] In casu malæ fidei etsi consecutus fuerit. Nam qui sciens junxit, non liberatur præstatione dupli, sed est adversus eum extrinsecus adhuc rei vindicatio. *l.* 2. *de tign. junct.* Pœnalis enim eo casu hæc actio est.

TUNC EAM VINDICARE] Etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit ædificium. nam qui ædes possidet, non intelligitur singula tigna possidere. *l.* 23. §. *ult. de rei vind. l.* 33. *de acq. poss. l.* 23. *de usuc.*

De ædificatione ex sua materia in solo alieno.

30. Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit; quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petit domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli, utique, si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest objici culpa, quod ædificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse. *De*

---

30. Ex diverso] Ex Cajo *l.* 7. §. 12. *D. h. t.*

Si non ignorabat] Nam si ignoravit, quamvis ædificium sequatur soli dominum, materiæ proprietatem non amittit, & eam diruto ædificio vindicare poterit. *l.* 2. *D. de rei vind.*

Materiam vindicare non potest] Quia proprietatem ejus amisit. *l.* 7. §. 12. *D. h. t.* Cæterum aliud placet, si causam probabilem afferat, ob quam videatur, licet sciens, non tamen animo donandi ædificasse. veluti si ædificavit in solo litigioso, vel ut in specie *l.* 37. *de rei vind.* ita cape *d. l.* 2. *C. de rei vind.* Wes.

In possessione constituto] Nam si non possidet, nulla ei actio jure prodita, qua pretium materiæ aut sumptus consequatur. *l.* 33. *D. de cond. ind. l.* 14. *D. de exc. dol. l.* 48. *de rei vind.* Cujacius tamen incerti condictionem dat, id est, possessionis.

Per exceptionem doli mali] Quia contra æquitatem naturalem postulat cum aliena jactura locupletari. *l.* 1. §. 1. *de exc. dol. l.* 14. *D. de cond. ind.*

Potest obijci culpa] *l.* 37. *D. de rei vid.*

Hoc

De plantatione.

31. Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in Mævii ſolo poſuerit, Mævii planta erit: ſi modo utroque caſu radices egerit: ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in ejus fundum radices egerit; Titii effici arborem dicamus. ratio enim non permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

De

Hoc tamen ei concedendum, ut ſine læſione prioris ſtatus rei tollat quod poſuit. *d. l.* 37. *l.* 5. *C. eod.*

31. SI TITIVS ALIENAM PLANTAM] *d. l.* 7. §. *ult. h. t. l.* 26. §. 2. *eod. l.* 5. §. 3. *de rei vind.*

SI MODO VTROQVE CASV RADICES] Quia ex eo tempore, non ſolum ut ſuperficies ſolo adhæreſcit, & cum ſolo unum corpus conſtituit. *l.* 40. *D. de act. empt.* ſed etiam ex ſolo alimentum trahit: unde nec eadem arbor, quæ in alieno terræ coaluit, manere intelligitur, nec denuo eruta ad priorem dominum revertitur. *d. l.* 26. §. 2. *h. t.* Cæterum Nerva & Varus priori domino utilem in rem actionem dabant. *l.* 5. §. 3. *de rei vind.*

IN EIVS FVNDVM RADICES] Sic nimirum, ut jam tota ex terra Titii alatur.

SI ETIAM IN VICINI FVNDVM] Non ſi extimas quaſdam radicum partes in vicini fundum porrexerit. ſed ſi aliquot radices integras & prope truncum. ita concilia hunc locum cum *l.* 6. §. 2. *arb. furt. cæſ.*

COMMVNIS FIT] Non pro indiviſo, ſed pro regione cujuſque prædii, *l.* 8. *h. t.* eruta autem pro indiviſo communis eſſe incipit. *l.* 19. *comm. div. l. pen. pro ſoc.* Itaque in *d. l.* 8. §. 1. pro *& ſunt pro indiviſo communia prædia*, legendum eſt, *pro diviſo*. Cujac.

De ſatione.

32. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Cæterùm ſicut is, qui in alieno ſolo ædificavit, ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea quæ diximus: ita ejuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa, bona fide conſevit.

De ſcriptura.

33. Literæ quoque, licet aureæ ſint, perinde chartis, membraniſve cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur. Ideoque ſi in chartis, membraniſve tuis carmen, vel hiſtoriam, vel orationem Titius ſcripſerit, hujus corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas tuos libros, tuaſve membranas, nec impenſas ſcripturæ ſolvere paratus ſis, poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali: utique ſi earum chartarum, membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

De

---

32. QVÆ SATA SVNT, SOLO CEDERE] *l. 9. pr. D. h. t.* non enim, amplius ſemen, quod ſolo injectum eſt, inſpicitur, ſed ſolum, in quod injectum eſt. *l. 25. pr. & §. 1. D. de uſur. l. 11. C. de rei vind.*

BONA FIDE CONSEVIT] Addendum hoc Cajo *d. l. 9. pr.* nam bonæ fid. poſſeſſori tantum hæc exceptio competit. *d. l. 11.*

33. MEMBRANIS CEDVNT] Eadem ratione, qua ſuperiora; quia chartæ & membranæ inſtar ſoli ſunt, & fundamenti, quo literæ ſuſtinentur. *d. l. 9. §. 1. h. t. l. 23. §. 3. D. de rei vind.*

PER EXCEPTIONEM DOLI MALI] Qua oppoſita

De pictura.

34. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere, aliis videtur, picturam (qualiscunque sit) tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasii, in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is, qui pinxit, eam possideat: consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu, si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is, qui pinxit, subripuit tabulas, sive alius, competit domino tabularum furti actio.

De

---

posita per retentionem rei impensam scripturæ consequetur. *d. l.* 9. § 1.

34. ALIIS VIDETVR PICTVRAM] Inter quos & Paulus *l.* 23. §. 3. *D. de rei vind.*

NOBIS VIDETVR MELIVS] Amplectitur sententiam Caji *in l.* 9. §. 2. *h. t.* propter pretium picturæ, id est, propter dignitatem & præstantiam artis. Igitur ζωγραφία efficacior est pictura literarum.

PICTVRAM APELLIS VEL PARRHASII.] Placuit tamen in universum tabulam picturæ cedere etiam ignobilioris alicujus pictoris, nec tam artificis, quam artis excellentiam spectari. *d. l.* 9. §. 2. De Apelle, Parrhasio, aliisque primæ notæ pictorib. Plin. 35. *c.* 9. 210.

QUI PINXIT EAM PETAT] Recta sive directa vindicatione, quæ pictori, ut domino, competit. *d.* §. 2. *l.* 9.

VTILIS ACTIO] Quæ etiam non domino quibusdam casibus datur. *l.* 5. §. 3. *D. de rei vind.*

De fructibus bona fide perceptis.

35. Si quis à non domino, quem dominum eſſe crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione aliave qualibet juſta cauſa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus quos percepit, ejus eſſe pro cultura & cura. & ideo ſi poſtea dominus ſupervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo conſumptis agere non poteſt. Ei vero, qui alienum fundum ſciens poſſederit, non idem conceſſum

---

35. QVEM DOMINVM ESSE CRED.] Aut jus alienandi a domino aut lege habere, puta procuratorem aut tutorem eſſe. *l.* 109. *de verb. ſign.*

VEL EX DONATIONE.] Igitur male diſtinguit Pac inter poſſeſſorem ex cauſa onerosa & lucrativa.

ALIA IVSTA CAVSA] Idonea ad transferendum dominium, ut venditio, permutatio, donatio, &c.

PLACVIT FRVCTVS] Non induſtriales tantum, ſed etiam naturales. ἀπαύτως ϗ ἀνηρέτως. *l.* 48. *D. h. t. l.* 78. *D. de rei vind. l.* 13. *quib. mod. uſ. am.* Nam b. f. poſſeſſor fructus jure ſoli percipit, atque eo jure, quod dominis prædiorum tributum, eive, qui agrum vectigalem habet. *l.* 25. §. 1. *D. de uſur.* Obſt. *l.* 45. *D. d. t.* Reſp. intelligenda eſt de poſſeſſoribus, qui juſtum titulum non habent.

QVOS PERCEPIT] Percepti intelliguntur ſimul atque à re, qua tenebantur, quocunque modo ſeparati ſunt. *d. l.* 48. *h. t. l.* 78. *de rei vind. l.* 13. *quib. mod. uſ. am. l.* 25. §. 1. *de uſur.*

PRO CVLTVRA ET CVRA] Hæc non eſt ſola hujus acquiſitionis ratio. præcipua quærenda eſt in perſona bonæ fid. poſſeſſoris. *d. l.* 25. §. 1 *d. l.* 48. *l.* 136. *de reg. jur.*

FRVCTIBVS CONSVMPTIS] §. 2. *inf. de off. jud. l.* 4. §. 2. *D. fin. reg.* Ex contrario igitur extantes omnes reſtituere tenetur. quod & traditum *l.* 22. *C. de rei vind.*

QVI ALIENVM FVNDVM SCIENS] Malæ fidei poſſeſſor cum ipſa re etiam fructus, licet conſumpti ſint, reſtituere cogitur. *d. l.* 22. teneturque de extantibus

rei

ſum eſt: itaque cum fundo etiam fructus, licet conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

A fructuario vel colono perceptis.

36. Is vero, ad quem uſus fructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam ſi ipſe eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, deceſſerit, ad hæredes ejus non pertinent, ſed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

Quæ ſunt in fructu.

37. In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicuti

---

rei vindicatione, de conſumptis condictione. *l.* 3. *C. de cond. ex leg.*

36. SI IPSE PERCEPERIT] Vel alius ejus nomine. *l.* 13. *quib. mod. uſ. am. l.* 25. §. 1. *de uſur.* Quod ſi ſponte deciderint, aut alius eos ſuo nomine ſeparaverit non ante ejus fiunt, quam poſſeſſionem eorum nactus ſit. *l.* 12. §. *ult. de uſufr.*

AD HÆREDEM EIVS NON PERTINENT] Hoc conſequens eſt ſuperiori: & aperte traditum in *l.* 13. *quib. mod. uſ. am. l.* 8. *de ann. legat.* erratque Cujac. hæredi fructus tribuens pro rata temporis, quo uſusfructus ſtetit.

EADEM FERE DE COLONO] *Fere* non παρέλκεται, ut putat Th. nam hæres coloni in conductionem ſuccedit. §. *ult. inf. de locat. l.* 10. *C. eod.* At in eo conveniunt, quod colonus quoque non aliter fructus ſuos faciat, quam ſi ipſe eos perceperit. *l.* 60. §. 5. *D. de locat. l.* 61. §. 8. *D. de furt.* Non obſtat, quod furti actionem habet. *l.* 26. §. 1. *d. t.* nam & fructuarius habet. *l.* 12. §. *ult. de uſufr.* & omnes, quorum intereſt furtum factum non eſſe, licet domini non ſint. §. 13. *inf. de obl. quæ ex del.* Igitur male Accurſ. Myuſ. Pac. plus hic colono tribuunt, quam fructuario.

37. IN PECUDUM FRUCTU] Ex Cajo *l.* 28. *D. de uſur.*

ſicuti lac, pilus, & lana. itaque & agni, hœdi, vituli, & equuli, & ſuculi ſtatim naturali jure dominii fructuarii ſunt: Partus vero ancillæ in fructu non eſt: itaque ad dominum proprietatis pertinet. Abſurdum enim videbatur, hominem in fructu eſſe: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

De officio fructuarii.

38. Sed ſi gregis uſumfructum quis habeat: in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet, (ut & Iuliano viſum eſt) & in vinearum demortuarum, vel arborum locum alias debet ſubſtituere. Recte enim colere, & quaſi bonus paterfamilias uti debet.

De

STATIM NATVRALI IVRE] Cajus, *ſtatim pleno jure fiunt bonæ fidei poſſeſſoris & fructuarii. pleno jure*, id eſt, plena & ſolida proprietate.

PARTVS IN FRVCTV NON EST] *d. l.* 28. §. 1. *d. l.* 68. *de uſufr.* ſed in fructu hominis operæ ſunt. *l.* 3. & 4. *de op. ſerv.*

ABSVRDVM VIDEBATVR] *d. l.* 28. §. 1. *d. l.* 68. eadem quoque Stoïcorum ſententia fuit, à quibus auctores noſtri fere imbuti. Lucret. Aliam rationem affert Vlp. *l.* 27. *D. de hær. pet.* quia ancillæ non ad hoc comparantur, ut pariant, ſed ut ſerviant. Meminit hujus quæſtionis Cic. 2. *de fin.*

38. EX FOETV SVBMITTERE] Ex fœtura gregem ſupplere, & ſufficere prolem. *d. l.* 68. §. *ult.* cum 2. *ll. ſeqq. de uſufr.* fiuntque capita ſubſtituta domini, ea, quibus ſubſtituuntur, fructuarii. *d. l.* 69. Baſil. 16. *tit.* 1. *in fin.*

IN VINEARVM DEMORTVARVM] *l.* 18. *d. tit.* Colum. 4. 17. Debet & adſerere arbores *l.* 7. §. *ult. eod.* quod Græcis κεντρίζειν, id eſt, forare medullam arboris ſterilis, & in eam fœcundæ calamum immittere. Species inſitionis pro genere. Cujac. 11. *obſ.* 36.

39. THE-

De inventione thesauri.

39. Thesauros, quos quis in loco suo invenerit, divus Adrianus naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui eos invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est, ut si quis in fiscali loco, vel publico, vel civitatis invenerit, dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci, vel civitatis.

De

---

39. THESAVROS] Thesaurum in hoc argumento nostri appellant pecuniam, quæ olim condita, nunc cum reperitur, à quo condita, aut cujus sit, ignoratur. *l.* 31. §. 1. *h. t. l. un C. de thes. lib.* 10. Cassiod. 6. *Varr.* 8. & ideo inter ἀδέσποτα quadantenus habetur.

IN LOCO SVO] Proprium locum hic intelligere debemus etiam eum, in quo alius usumfructum habet. *arg. pr. inf. de hær. inst.*

IN SACRO AVT RELIGIOSO] Vtroque scil. privato; nam & sacra quædam privata. *l.* 9. §. 1. *D. ad leg. Iul. pecul.* Aliud, si in hujusmodi locis publicis. ita cape *l.* 3. §. *pen. D. de jur. fisc.*

SED FORTVITO] Vt puta si qui colendi agri caussa fodiens humum, aurum defossum inveniat, nullo adhibito perscrutandi studio, quod sine permissu domini merito vetitum. *d. l. un. C. de thesaur.* add. *l.* 63. *S. pen. & ult. h. t.*

DIMIDIVM FISCI] Quod si inventor partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere. *l.* 3. §. *ult. de jur. fisc.* De variis moribus legibusque circa thesauros. v. eruditissimum Grot. 2. *de jur. bell.* 8. Peregr. 4. *de jur. fisc. c.* 2.

De traditione.

40. Per traditionem quoque jure naturali res nobis acquiruntur. nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi, & ideo cujuſcunque generis ſit corporalis res, tradi poteſt, & à domino tradita alienatur. Itaque ſtipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem ſtipendiaria & tributaria prædia, quæ in provinciis ſunt: inter quæ, nec non & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione, nulla eſt differentia: ſed ſi quidem

---

40. PER TRADITIONEM] Ex Cajo *l.* 9. §. 3. *h. t.* Sola autem conventione dominium non transfertur, veluti ſi inter nos convenerit, ut mea res eſſet tua, licet ex juſta cauſa, puta, quia eam tibi vendidi. *l.* 20. *C. de pact.*

TAM CONVENIENS NATVRALI ÆQVITATI] Eſt enim ſuæ quiſque rei moderator & arbiter. *l.* 21. *C. mand.*

CVIVSCVNQVE GENERIS] Sive mancipi, ſive nec mancipi, quam differentiam delevit Iuſt. *l. un. C. de uſuc. transfor.* v. Vlp. *tit.* 19.

CORPORALIS RES] Nam incorporales traditionem non recipiunt. *l.* 43. §. 1. *h. t. l.* 4. §, *propen. D. de uſuc.* ſed in his unius patientia & uſus alterius pro traditione & apprehenſione eſt. *l. ult. D. de ſervit. l.* 3. *pr. D. de uſufr.*

STIPENDIARIA ET TRIBVTARIA] Quædam erant provinciæ ſtipendiariæ, quædam tributariæ, prout quædam erant proconſulares, quædam præſidales, de quibus Strabo *lib.* 3. *& ult.* Dio 53. add. Sig. *de jur. civ. Ro. lib.* 1. *c.* 16.

NOSTRA CONSTITVT.] *d. l. un. C. de uſuc transf.* ubi tollitur vetus rerum & dominiorum diſtinctio. Etſi autem provinciales pleno jure domini non erant; habebant

dem ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

41. Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quam si is venditori pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit: velut expromissore, aut pignore dato. quod quanquam cavetur ex lege duodecim tabularum; tamen recte dicitur & jure gentium, id est, jure naturali, id effici. Sed si is, qui vendidit, fidem emptoris secutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.

42. Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, [cui ejus rei possessio permissa sit.] Qua ra-

---

bant tamen jus aliquod dominio proximum, prædiaque sua alienare poterant, & hæredibus relinquere, & servitutem his imponere. *l.* 3. *C. de servit.*

Ex cavsa] Nunquam enim nuda traditio dominium transfert, sed ita, si venditio aut alia justa causa, id est, titulus ad dominium transferendum habilis, præcesserit. *l.* 31. *h. t.* saltem opinione tradentis.

41. Expromissore avt pignore] *l.* 19. *l.* 53. *D. de cont empt. l.* 5. §. *pen. D. de trib. act.* nomine expromissoris etiam fidejussor hîc intelligi videtur: *d. l.* 53. *ut & in l.* 4. §. 3. *D. de re jud.*

Qvanqvam cavetvr lege 12.] Non recte ergo sic collegeris, id cautum est jure civili, ergo non efficitur jure gentium.

Fidem emptoris secvtvs] Fidem emptori de pretio habuerit sine ulla satisfactione. *d. l.* 19. *ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἐπίστευσε καὶ τῇ ψιλῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ.*

42. Vtrvm ipse dominvs] Nam quod quis per alium facit, dum ei mandat, ut faciat, id ipse facere videtur. *l.* 5. §. 3. *adm. tut.*

Cvi eivs rei possessio] Hæc desunt apud Th. & Cajum *l.* 9. §. 4. *h. t.* unde hic §. descriptus. & omissa sunt à Cujac.

ratione, si cui libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit; faciet eam accipientis.

De quasi traditione. Si traditio ex alia causa praecesserit.

43. Interdum etiam sine traditione, nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donaverit, aut dotis nomine dederit. Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

De traditione clavium.

44. Item si quis merces in horreo depositas

LIBERA ADMINISTRATIO] Idem est, si cui simpliciter rerum omnium administratio commissa: nam & haec administratio utique libera Vaud. 1. *quaest.* 47. Don. 4. *com.* 15.

43. INTERDUM ETIAM] Ex Cajo *l.* 9. §. 5. *h. t.*

NUDA VOLUNTAS] Non quae praeter consensum nihil habet: sed nuda à vera & naturali traditione, quae causam transferendi sequatur. Nam quae nuda est ab omni non tantum reali, sed etiam ficta & symbolica traditione, dominium transferre non potest.

COMMODAVERIT, LOCAVERIT] Nec videberis causam possessionis tibi mutare; quia ne possidebas quidem. *l.* 3. §. 20. *D. de acq. poss.*

PERINDE AC SI EO NOMINE] Fictione scil. brevis manus, ut una actio hic occultetur. *l.* 3. §. *pen.* *D. de don. int. vir. & ux.* Fingitur res ex priore causa restituta, & ex posteriore denuo tradita.

44. CLA-

tas vendiderit, ſimul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

De miſſilibus.

45. Hoc amplius interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & conſules cum miſſilia jactant in vulgus, ignorant, quod eorum quiſque ſit excepturus: & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt.

De habitis pro derelicto.

46. Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id in numero rerum ſuarum

---

44. Claves horrei] Species fictæ traditionis, quæ ſymbolo veram repræſentat, ex *l.* 9. §. 6. *h. t. l.* 77. *D. de contr. empt.* Aliæ occurrunt in *l.* 1. *C. de don. l.* 14. §. 1. *D. de per. & com. rei vend. l. pen. D. de acq. poſſ.*

Tradiderit emptori] Apud horreum. *d. l.* 77. in re præſenti. *l.* 1. §. *pen. D. de acq. poſſ.* Th. παρεστὼς τῷ ὡρίῳ, aut ut vulg. τῷ ὡσείῳ. nam & per ſymbolicam traditionem res poteſtati noſtræ ſubjici debet.

45. Missilia] Munera, quæ in vulgus jactantur. *ſparſiones* Senecæ. 2. *nat. quæſt.* ex Cajo *l.* 9. §. *pen. h. t.* v. Suet. *in Aug. c.* 98. *Calig.* 18. *Ner.* 11. *l.* 2. *C. de conſul. lib.* 12. *Nov.* 105. c. 2. §. 1. *Nov. Leon.* 94. *l.* 5. 1 §. *pro derel.*

46. Ea mente abiecerit] Aut deſeruerit. nuda autem voluntate ſine facto dominium non amittitur: in quo differt dominium à poſſeſſione. *l.* 17. §. 1. *D. de acq. poſſ.*

Sta-

rum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit.

De jactis in mare levandæ navis causa. De his, quæ de rheda currente cadunt.

47. Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia palam est eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE

STATIM DOMINVS ESSE DESINIT] Etiam antequam res ab alio occupata sit, *l.* 1. *l.* 2. §. 1. *pro derel.* & alioqui occupantis non fieret, & qui sciens eam contrectaret, furtum committeret; quod est absurdum. *l.* 43. §. 5. *D. de furt.*

47. QVOD QVIS EAS HABERE NOLIT] Quod levandæ navis gratia in tempestate ejicitur, pro derelicto non habetur, sed salutis causa interim dimittitur. *l.* 9. §. *ult. h. t. l.* 2. §. *ult. l.* 8. *de leg. Rhod.* non est in derelicto, sed in deperdito, ut ait Iavol. *l.* 21. §. 1. *D. de acq. poss.* Cum his committitur Vlp. *l.* 43. §. *pen. D. de furt.* R. loquitur Vlp. de jactu spontaneo, de eo, qui nulla urgente necessitate res aliquas in mare projicit: alii de eo, qui *ἑκὼν ἀεκόντι γε θυμῷ*, e duobus malis minus eligens.

FVRTVM COMMITTIT] Hujus loci interpretem habes Vlp. *d. l.* 43. §. *pen.* & §. 4. *cum aliquot seqq. D. de furt.* & bene hoc intellexit Dæmones in Rudente Plautina, qui vidulum à servo suo in mari inventum alienum esse judicat, non suum. *act.* 4 *scen.* 2.

DE RHEDA CVRRENTE CADVNT] Aut iter facientibus excidunt in via: quæ certum est dominorum permanere.

TI-

DE REBVS CORPORALIBVS & incorporalibus.

TITVLVS II.

Secunda rerum divisio.

QVAEDAM præterea res corporales ſunt, quædam incorporales. Corporales hæ ſunt, quæ ſui natura tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt; qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hæreditas, uſusfructus, uſus, & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt, veluti fundus, homo, pecunia. nam ipſum jus hæ-

---

TITVLVS II.

QVÆDAM PRÆTEREA] Totus hic titulus deſcriptus eſt ex Cajo *l. 1. §. 1. D. de rer. div.*

SVI NATVRA TANGI] Quæ ſi præſentes ſint, corpore & manu apprehendi cæteriſque ſenſibus percipi poſſunt.

QVÆ IN IVRE CONSISTVNT] Ita dicuntur, non quia revera & natura non ſint, aut extra conſiderationem juris non ſubſiſtant, ut male quidam; ſed quoniam à jure certam ac definitam formam acceperunt. Vtique hæreditas, uſusfructus, &c. non ſunt ideæ Platonicæ, etſi ἀψηλάφητα καὶ ἀμεταχείριστα.

PECVNIA] Hîc aperte pecunia inter res corporales numeratur, ut & apud Cajum *d. l. 1.* & nihil notius eſt, quam nummos æque ac cætera corpora vindicari poſſe. *l. 14. de reb. cred. §. ult. inf. quib. al. lic.* opponuntur interdum

hæreditatis, & ipsum jus utendi, fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS rusticorum & urbanorum prædiorum.

TITVLVS III.

De servitutibus rusticis.

RVSTICORVM prædiorum jura sunt hæc: Iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eun-

---

terdum corpori. *l.* 46. *D. de cond.ind. l.* 5. *pr. de imp. in rem. dot. l. ult. de adim. leg.* at tunc non omne corpus simpliciter, sed certum intelligi debet. *l.* 68. *D. ad sen. Treb. l.* 10. *D. de accept.* & in quo præter corpus nihil consideratur.

IPSVM IVS HÆREDITATIS] Cajus *ipsum jus successionis.* à quo & hæreditas definitur successio in universum jus, quod defunctus habuit. *l.* 24. *de verb. sign.* sed hæc improprie. nam succedere non hæreditatis est, sed hæredis. Hæreditas autem est res acquisitioni subjecta, & quæ hæredi per successionem acquiritur. Ius vero dicitur, quia universitatem denotat, patrimonium defuncti cum oneribus; non res singulas seorsum. *l.* 119. *l.* 208. *d. t.* Hæc plana præ iis, quæ alii.

IVRA PRÆDIORVM] Servitutes prædiorum etiamsi corporibus accedant, incorporales tamen sunt: quippe jus prædii non pars prædii est, sed qualitas *l.* 14. *D. de serv. l.* 4. *si serv. vind. l.* 86. *de verb. sign.*

TITVLVS III.

RVSTICORVM PRÆDIORVM] Hic locus sumptus est ex Vlp. *l.* 1. *D. de S. P. R.*

IVS FVNDI] Quo jure continetur & qui lectica aut sella vehitur, & qui equo. *l.* 7, *l.* 12. *eod.*

AM-

eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, vel vehiculum. Actus est jus agendi jumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: sed qui actum habet, & iter habet, eoque uti potest etiam sine jumento. Via est jus eundi & agendi & ambulandi hominis: nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

De servitutibus urbanis.

1. Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ: quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata

---

AMBVLANDI] Ire est transire, sive per alienum prædium in suum recta pergere: ambulare, animi gratia spatiari in secessibus, eandemque viam ire & redire, quod tamen hic non ut jus aliquod principale consideratur, sed ut illius juris accessio. & ita non obst. *l.* 8. *D. de serv.*

NON ETIAM IVMENTVM] Iumento vehi potest; jumentum, *ἀχθοφόρον κτῆνος*, agere non potest.

IVMENTVM VEL VEHICVLVM] Disjunctim. nam actus etiam intelligitur, licet vehiculum, duci non possit. *l.* 13. *d. t.* Itaque Græci minus plene actum vertunt *ἁμαξικὴν ὁδόν.*

ETIAM SINE IVMENTO] Ex tacita voluntate & sententia constituentis, arg. *l* 21. *de reg. jur.* secus est, si contra expresse convenerit. *l.* 4. §. 1. *si serv. vind.*

VIA IN SE CONTINET] *οὐσιωδῶς*, ut totum partes, arg. *l.* 13. §. 1. *D. de accept.* Itaque via per se intelligi non potest sine jure eundi, &c. *l.* 13. *D. de servit.* nihilque mutandum in definitione viæ, qua una præcedens utraque recte comprehensa est. De differentiis actus & viæ v. Cujac. 22. *obs.* 35. *l.* 7. *l.* 8. 13. §. 1. *P. R.*

AQVÆ DVCENDÆ] Quod fit canalibus sive tubis, aut ducto rivo per longitudinem depresso, quo aqua decurrat. *l.* 1. §. 2. *de riv.*

1. IN VILLA ÆDIFICATA] *l.* 1. *comm. præd.* *l.* 198.

ficata ſunt. Item urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt hæ, ut vicinus onera vicini ſuſtineat : ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere : ut ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat: & ne altius quis tollat ædes ſuas, ne luminibus vicini officiat.

De reliquis ſervitutibus ruſticis.

2. Intor ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum,

---

l. 198. *l.* 166. *de verb. ſign.* Neratius *l.* 2. *P. R.* ſuo arbitratu loquitur, dum ſervitutem prætorio impoſitam ruſticam appellat, non conſiderato effectu juris, arg. *l.* 4. §. 1. *D. in quib. ca. pig. tac.*

ITEM VRBANORVM] Ex Cajo *l.* 2. *P. V.* ubi & aliæ. add. *l* 1. *l.* 3. 4. 15. 16. *eod.*

ONERA VICINI] Veluti ſi columna ædium tuarum onus ædium mearum ferat : & hîc tu, cujus ædes ſerviunt, columnam reficere debes. *l.* 33. *d. t. l.* 6. §. 2. *ſi ſerv. vind.* qua parte ſervitus hæc ſpuria. *l.* 15. §. 1. *de ſerv.*

TIGNVM IMMITTERE] ξύλον ἢ δοκὸν, trabem; ut tantum in pariete vicini requieſcat. *l.* 242. §. 1. *de verb. ſign.*

VEL NON RECIPIAT] Aut meo jure ſtillicidium non recipio, aut jure ſervitutis. meo jure, ſi non lege civitatis cuique permiſſum obverſa in alienum ſtillicidia habere. jure ſervitutis, ſi jure publico cuique permiſſum ſtillicidia ſua in alienum avertere. Ita melius, quam Cujac. & Pac. Quid differant ſtillicidium & flumen, diſce ex *l.* 20. §. 3. *& ſeqq. de ſerv. urb.* Varr. 4. *de lingua.*

NE LVMINIBVS OFFICIAT] His verbis non nova demonſtratur ſervitus, ſed finis propoſitæ : quemadmodum & alibi hic finis ut præcipuus ſimul exprimi ſolet. *l.* 2. *de ſerv. urb. l.* 2. *de ſerv. ruſt.* & hoc etiam indicat Th.

2. COMPVTARI RECTE] *l.* 1. §. 1. *l.* 2. §. 1. & 2.

ſtum, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

Qui ſervitutem debere, vel acquirere poſſunt.

3. Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. nemo enim poteſt ſervitutem acquirere urbani, vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium: nec quiſquam debere, niſi qui prædium habet.

Quibus modis ſervitus conſtituitur.

4. Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere, pactionibus atque ſtipulationibus id effice-

---

& 2. l. 3. §. ult. l. 4. l. 5. l. 6. in fin. l. 9. P. R. Itaque corruptus procul dubio eſt locus Vlp. *l.* 14. §. *ult.* verſ. *nam & hauſtus.* & ita reſtituendus; *Nam & hauſtus aquæ, & pecoris ad aquam appulſus eſt ſervitus: perſonæ tamen ejus, qui vicinus non eſt, utiliter relinquitur.* Res ipſa loquitur.

AQVÆ HAVSTVM] Cui hauſtus conceſſus eſt, ei quoque iter conceſſum videtur ad hauriendum *l.* 3. §. *ult. P. R.*

PECORIS AD AQVAM APPVLSVM] Ius adaquandi & appellendi pecora, quæ fundi cauſa habentur, ad aquam alienam.

ARENÆ FODIENDÆ] Sunt & aliæ id genus *l.* 3. §. 1. *& 2. l. 5. l. 6. eod. l.* 14. §. *ult. in fin. de alim. leg.*

3. IDEO HÆ SERVITVTES] Ex Vlp. *l* 1. §. 1. *l.* 6. *comm. præd.*

NISI QVI PRÆDIVM HABET] Nam & à prædiis debentur hæ ſervitutes, & debentur prædiis. Sed & vicina eſſe prædia oportet. *l.* 5. §. 1. *P. R. l.* 38. *& ſeq. P. V.* ut tamen intermedium prædium non officiat, ſi non impediat uſum ſervitutis. *l.* 7. §. *ult. l. ult. P. R. l.* 1. *P. V. R. l.* 1. *P. V. l.* 7. §. 1. *comm. præd.*

4. PACTIONIBVS] Idoneis ad dominium transferen-

efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IV.

Definitio.

VSVSFRVCTVS eſt jus alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus

---

ferendum. Non ſolis autem pactionibus ſervitutes noſtræ fiunt. *l.* 3. *D. de obl. & act.* ſed tunc cum ſecuta eſt traditio naturæ harum rerum conveniens. *l. ult. D. de ſerv. l.* 1. *in fin. P. R. l.* 11. §. 1. *de publ. in rem act.* Pactiones tituli ſunt & cauſæ acquirendi remotiores, modus acquirendi & cauſa proxima traditio. §.40. *ſup. de rer. div. l.*20. *C. de pact.*

NE TOLLAT, VT PATIATVR] His verbis exprimitur natura ſervitutum. *l.* 15. § 1. *D. de ſerv.* ſumpta hæc ex *l.* 16. *com. præd.*

TITVLVS IV.

VSVSFRVCTVS] Vſusfructus & uſus perſonarum ſunt ſervitutes, non rerum. *l.* 1. *D. de ſerv.* Iura quoque ſua natura realia interdum perſonalia fiunt, veluti ſi perſona demonſtrata ſit, cui ſoli præſtentur. *l.* 4. *P. R.* vel ſi conſtituta ſint ei, qui prædium vicinum non habet.

ALIENIS REBVS] Hoc commune eſt omnium ſervitutum: nemini enim res ſua ſervit. *l.* 5. *pr. ſi uſ. pet. l.*26. *P. V.* Habet quidem & dominus jus utendi re ſua, ſed non ſeparatum à jure dominico.

SALVA SVBSTANTIA] Proprium ſeu modus. ut ſcil.

jus in corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

Quibus modis conſtituitur.

1. Uſusfructus à proprietate ſeparationem recipit, idque pluribus modis accidit. ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit deducto uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento vero ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu; placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti.

Quibus in rebus conſtituitur.

2. Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo & ædibus, verumetiam in ſervis & jumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ

ſcil. res ſalva ſervetur domino, non conſumatur, corrumpatur, inve aliam formam tranſmutetur. *l.* 13. §. *pen. h. t.*

Quo sublato] Vel ita mutato, ut in alienam ſpeciem & nomen tranſierit. *l.* 5. §. 2. 3. *&* *ll. ſeqq. quib. mod. uſ. am.* Sumpta hæc ex *l.* 1. *&* 2. *eod.*

1. Deducto usufructu] Hæc verba non ſunt otioſa, ſed conſulto expreſſa, ut & in *l.* 6. *h. t. l.* 4. *ſi uſ. pet.* Nam ſi uni uſusfructus, alteri fundus ſimpliciter legetur, ambo in uſumfructum concurrent. *l.* 19. *de uſ. leg. l.* 6. *de uſ. ear. rer.*

Pactionibus] Ex Cajo *l.* 3. *h. t.* vid. ſup. §. *ult. tit. præc.*

2. Vi-

ratione, si cui libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit; faciet eam accipientis.

De quasi traditione. Si traditio ex alia causa praecesserit.

43. Interdum etiam sine traditione, nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donaverit, aut dotis nomine dederit. Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

De traditione clavium.

44. Item si quis merces in horreo depositas

LIBERA ADMINISTRATIO] Idem est, si cui simpliciter rerum omnium administratio commissa: nam & hæc administratio utique libera Vaud. 1. *quæst.* 47. Don. 4. *com.* 15.

43. INTERDUM ETIAM] Ex Cajo *l.* 9. §. 5. *h. t.*

NUDA VOLUNTAS] Non quæ præter consensum nihil habet: sed nuda à vera & naturali traditione, quæ causam transferendi sequatur. Nam quæ nuda est ab omni non tantum reali, sed etiam ficta & symbolica traditione, dominium transferre non potest.

COMMODAVERIT, LOCAVERIT] Nec videberis causam possessionis tibi mutare; quia ne possidebas quidem. *l.* 3. §. 20. *D. de acq. poss.*

PERINDE AC SI EO NOMINE] Fictione scil. brevis manus, ut una actio hic occultetur. *l.* 3. §. *pen.* *D. de don. int. vir. & ux.* Fingitur res ex priore causa restituta, & ex posteriore denuo tradita.

44. CLA-

tas vendiderit, ſimul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

De miſſilibus.

45. Hoc amplius interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & conſules cum miſſilia jactant in vulgus, ignorant, quod eorum quiſque ſit excepturus: & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt.

De habitis pro derelicto.

46. Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id in numero rerum ſuarum

---

44. CLAVES HORREI] Species fictæ traditionis, quæ ſymbolo veram repræſentat, ex *l.* 9. §. 6. *h. t.* *l.* 77. *D. de contr. empt.* Aliæ occurrunt in *l.* 1. *C. de don.* *l.* 14. §. 1. *D. de per. & com. rei vend. l. pen. D. de acq. poſſ.*

TRADIDERIT EMPTORI] Apud horreum. *d. l.* 77. in re præſenti. *l.* 1. §. *pen. D. de acq. poſſ.* Th. παρεσῶς τῷ ὡρίῳ, aut ut vulg. τῷ ὡσείῳ. nam & per ſymbolicam traditionem res poteſtati noſtræ ſubjici debet.

45. MISSILIA] Munera, quæ in vulgus jactantur. *ſparſiones* Senecæ. 2. *nat. quæſt.* ex Cajo *l.* 9. §. *pen. h. t.* v. Suet. *in Aug. c.* 98. *Calig.* 18. *Ner.* 11. *l.* 2. *C. de conſul. lib.* 12. *Nov.* 105. *c.* 2. §. 1. *Nov. Leon.* 94. *l.* 5. 1 §. *pro derel.*

46. EA MENTE ABIECERIT] Aut deſeruerit. nuda autem voluntate ſine facto dominium non amittitur: in quo differt dominium à poſſeſſione. *l.* 17. §. 1. *D. de acq. poſſ.*

rum eſſe nolit: ideoque ſtatim dominus ejus eſſe deſinit.

De jactis in mare levandæ navis cauſa. De his, quæ de rheda currente cadunt.

47. Alia ſane cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate levandæ navis cauſa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia palam eſt eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, ſed quo magis cum ipſa navi maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe videntur diſcedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE

STATIM DOMINVS ESSE DESINIT] Etiam antequam res ab alio occupata ſit, *l.* 1. *l.* 2. §. 1. *pro derel.* & alioqui occupantis non fieret, & qui ſciens eam contrectaret, furtum committeret; quod eſt abſurdum. *l.* 43. §. 5. *D. de furt.*

47. QVOD QVIS EAS HABERE NOLIT] Quod levandæ navis gratia in tempeſtate ejicitur, pro derelicto non habetur, ſed ſalutis cauſa interim dimittitur. *l.* 9. §. *ult. h. t. l.* 2. §. *ult. l.* 8. *de leg. Rhod.* non eſt in derelicto, ſed in deperdito, ut ait Iavol. *l.* 21 §. 1. *D. de acq. poſſ.* Cum his committitur Vlp. *l.* 43. §. *pen. D. de furt.* R. loquitur Vlp. de jactu ſpontaneo, de eo, qui nulla urgente neceſſitate res aliquas in mare projicit: alii de eo, qui *ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ*, è duobus malis minus eligens.

FVRTVM COMMITTIT] Hujus loci interpretem habes Vlp. *d. l.* 43. §. *pen. &* §. 4. *cum aliquot ſeqq. D. de furt.* & bene hoc intellexit Dæmones in Rudente Plautina, qui vidulum à ſervo ſuo in mari inventum alienum eſſe judicat, non ſuum. *act.* 4 *ſcen.* 2.

DE RHEDA CVRRENTE CADVNT] Aut iter facientibus excidunt in via: quæ certum eſt dominorum permanere.

TI-

DE REBVS CORPORALIBVS & incorporalibus.

TITVLVS II.

Secunda rerum divisio.

QVAEDAM præterea res corporales ſunt, quædam incorporales. Corporales hæ ſunt, quæ ſui natura tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hæreditas, uſusfructus, uſus, & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt, veluti fundus, homo, pecunia. nam ipſum jus hæ-

---

TITVLVS II.

QVÆDAM PRÆTEREA] Totus hic titulus deſcriptus eſt ex Cajo *l.* 1. §. 1. *D. de rer. div.*

SVI NATVRA TANGI] Quæ ſi præſentes ſint, corpore & manu apprehendi cæteriſque ſenſibus percipi poſſunt.

QVÆ IN IVRE CONSISTVNT] Ita dicuntur, non quia revera & natura non ſint, aut extra conſiderationem juris non ſubſiſtant, ut male quidam; ſed quoniam à jure certam ac definitam formam acceperunt. Vtique hæreditas, uſusfructus, &c. non ſunt ideæ Platonicæ, etſi ἀψηλάφητα καὶ ἀμεταχείριστα.

PECVNIA] Hîc aperte pecunia inter res corporales numeratur, ut & apud Cajum *d. l.* 1. & nihil notius eſt, quam nummos æque ac cætera corpora vindicari poſſe. *l.* 14. *de reb. cred.* §. *ult. inſ. quib. al. lic.* opponuntur interdum

hæreditatis, & ipsum jus utendi, fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS rusticorum & urbanorum prædiorum.

TITVLVS III.

De servitutibus rusticis.

RVSTICORVM prædiorum jura sunt hæc: Iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eun-

---

terdum corpori. *l.* 46. *D. de cond.ind. l.* 5. *pr. de imp. in rem. dot. l. ult. de adim. leg.* at tunc non omne corpus simpliciter, sed certum intelligi debet. *l.* 68. *D. ad sen. Treb. l.*10. *D. de accept.* & in quo præter corpus nihil consideratur.

IPSVM IVS HÆREDITATIS] Cujus *ipsum jus successionis.* à quo & hæreditas definitur successio in universum jus, quod defunctus habuit. *l.* 24. *de verb. sign.* sed hæc improprie. nam succedere non hæreditatis est, sed hæredis. Hæreditas autem est res acquisitioni subjecta, & quæ hæredi per successionem acquiritur. Ius vero dicitur, quia universitatem denotat, patrimonium defuncti cum oneribus; non res singulas seorsum. *l.* 119. *l.* 208. *d. t.* Hæc plana præ iis, quæ alii.

IVRA PRÆDIORVM] Servitutes prædiorum etiamsi corporibus accedant, incorporales tamen sunt: quippe jus prædii non pars prædii est, sed qualitas *l.* 14. *D. de serv. l.* 4. *si serv. vind. l.* 86. *de verb. sign.*

TITVLVS III.

RVSTICORVM PRÆDIORVM] Hic locus sumptus est ex Vlp. *l.* 1. *D. de S. P. R.*

IVS FVNDI] Quo jure continetur & qui lectica aut sella vehitur, & qui equo. *l.* 7. *l.* 12. *eod.*

AM-

eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, vel vehiculum. Actus est jus agendi jumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: sed qui actum habet, & iter habet, eoque uti potest etiam sine jumento. Via est jus eundi & agendi & ambulandi hominis: nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

De servitutibus urbanis.

1. Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ: quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata

---

AMBVLANDI] Ire est transire, sive per alienum prædium in suum recta pergere: ambulare, animi gratia spatiari in secessibus, eandemque viam ire & redire, quod tamen hic non ut jus aliquod principale consideratur, sed ut illius juris accessio. & ita non obst. *l.* 8. *D. de serv.*

NON ETIAM IVMENTVM] Jumento vehi potest; jumentum, ἀχθοφόρον κτῆνος, agere non potest.

IVMENTVM VEL VEHICVLVM] Disjunctim. nam actus etiam intelligitur, licet vehiculum, duci non possit. *l.* 13. *d. t.* Itaque Græci minus plene actum vertunt ἁμαξικὴν ὁδόν.

ETIAM SINE IVMENTO] Ex tacita voluntate & sententia constituentis, arg. *l* 21. *de reg. jur.* secus est, si contra expresse convenerit. *l.* 4. §. 1. *si serv. vind.*

VIA IN SE CONTINET] ὁσιωδῶς, ut totum partes, arg. *l.* 13. §. 1. *D. de accept.* Itaque via per se intelligi non potest sine jure eundi, &c. *l.* 13. *D. de servit.* nihilque mutandum in definitione viæ, qua una præcedens utraque recte comprehensa est. De differentiis actus & viæ v. Cujac. 22. *obs.* 35. *l.* 7. *l.* 8. 13. §. 1. *P. R.*

AQVÆ DVCENDÆ] Quod fit canalibus sive tubis, aut ducto rivo per longitudinem depresso, quo aqua decurrat. *l.* 1. §. 2. *de riv.*

1. IN VILLA ÆDIFICATA] *l.* 1. *comm. præd. l.* 198.

ficata ſunt. Item urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt hæ, ut vicinus onera vicini ſuſtineat : ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere : ut ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat: & ne altius quis tollat ædes ſuas, ne luminibus vicini officiat.

De reliquis ſervitutibus ruſticis.

2. Intor ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum,

---

l. 198. *l.* 166. *de verb. ſign.* Neratius *l.* 2. *P.R.* ſuo arbitratu loquitur, dum ſervitutem prætorio impoſitam ruſticam appellat, non conſiderato effectu juris, arg. *l.* 4. §. 1. *D. in quib. ca. pig. tac.*

ITEM VRBANORVM] Ex Cajo *l.* 2. *P. V.* ubi & aliæ. add. *l* 1. *l.* 3. 4. 15. 16. *eod.*

ONERA VICINI] Veluti ſi columna ædium tuarum onus ædium mearum ferat : & hîc tu, cujus ædes ſerviunt, columnam reficere debes. *l.* 33. *d. t. l.* 6. §. 2. *ſi ſerv. vind.* qua parte ſervitus hæc ſpuria. *l.* 15. §. 1. *de ſerv.*

TIGNVM IMMITTERE] ξύλον ἢ δοκὸν, trabem; ut tantum in pariete vicini requieſcat. *l.* 242. §. 1. *de verb. ſign.*

VEL NON RECIPIAT] Aut meo jure ſtillicidium non recipio, aut jure ſervitutis. meo jure, ſi non lege civitatis cuique permiſſum obverſa in alienum ſtillicidia habere. jure ſervitutis, ſi jure publico cuique permiſſum ſtillicidia ſua in alienum avertere. Ita melius, quam Cujac. & Pac. Quid differant ſtillicidium & flumen, diſce ex *l.* 20. §. 3. *& ſeqq. de ſerv. urb.* Varr. 4. *de lingua.*

NE LVMINIBVS OFFICIAT] His verbis non nova demonſtratur ſervitus, ſed finis propoſitæ : quemadmodum & alibi hic finis ut præcipuus ſimul exprimi ſolet. *l.* 2. *de ſerv. urb. l.* 2. *de ſerv. ruſt.* & hoc etiam indicat Th.

2. COMPVTARI RECTE] *l.* 1. §. 1. *l.* 2. §. 1. *&* 2.

stum, pecoris ad aquam adpulsum, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

Qui servitutem debere, vel acquirere possunt.

3. Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. nemo enim potest servitutem acquirere urbani, vel rustici prædii, nisi qui habet prædium: nec quisquam debere, nisi qui prædium habet.

Quibus modis servitus constituitur.

4. Si quis velit vicino aliquod jus constituere, pactionibus atque stipulationibus id effice-

---

& 2. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *in fin. l.* 9. *P. R.* Itaque corruptus procul dubio est locus Vlp. *l.* 14. §. *ult.* vers. *nam & haustus.* & ita restituendus; *Nam & haustus aquæ, & pecoris ad aquam appulsus est servitus: personæ tamen ejus, qui vicinus non est, utiliter relinquitur.* Res ipsa loquitur.

AQVÆ HAVSTVM] Cui haustus concessus est, ei quoque iter concessum videtur ad hauriendum *l.* 3. §. *ult. P. R.*

PECORIS AD AQVAM APPVLSVM] Ius adaquandi & appellendi pecora, quæ fundi causa habentur, ad aquam alienam.

ARENÆ FODIENDÆ] Sunt & aliæ id genus *l.* 3. §. 1. *&* 2. *l.* 5. *l.* 6. *eod. l.* 14. §. *ult. in fin. de alim. leg.*

3. IDEO HÆ SERVITVTES] Ex Vlp. *l* 1. §. 1. *l.* 6. *comm. præd.*

NISI QVI PRÆDIVM HABET] Nam & à prædiis debentur hæ servitutes, & debentur prædiis. Sed & vicina esse prædia oportet. *l.* 5. §. 1. *P. R. l.* 38. *& seq. P. V.* ut tamen intermedium prædium non officiat, si non impediat usum servitutis. *l.* 7. §. *ult. l. ult. P. R. l.* 1. *P. V. R. l.* 1. *P. V. l.* 7. §. 1. *comm. præd.*

4. PACTIONIBVS] Idoneis ad dominium transferen-

efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IV.

Definitio.

VSVSFRVCTVS eſt jus alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus

---

ferendum. Non ſolis autem pactionibus ſervitutes noſtræ fiunt. *l.* 3. *D. de obl. & act.* ſed tunc cum ſecuta eſt traditio naturæ harum rerum conveniens. *l. ult. D. de ſerv. l.* 1. *in fin. P. R. l.* 11. §. 1. *de publ. in rem act.* Pactiones tituli ſunt & cauſæ acquirendi remotiores, modus acquirendi & cauſa proxima traditio. §. 40. *ſup. de rer. div. l.* 20. *C. de pact.*

NE TOLLAT, VT PATIATVR] His verbis exprimitur natura ſervitutum. *l.* 15. § 1. *D. de ſerv.* ſumpta hæc ex *l.* 16. *com. præd.*

TITVLVS IV.

VSVSFRVCTVS] *Vſusfructus* & uſus perſonarum ſunt ſervitutes, non rerum. *l.* 1. *D. de ſerv.* Iura quoque ſua natura realia interdum perſonalia fiunt, veluti ſi perſona demonſtrata ſit, cui ſoli præſtentur. *l.* 4. *P. R.* vel ſi conſtituta ſint ei, qui prædium vicinum non habet.

ALIENIS REBVS] Hoc commune eſt omnium ſervitutum: nemini enim res ſua ſervit. *l.* 5. *pr. ſi uſ. pet. l.* 26. *P. V.* Habet quidem & dominus jus utendi re ſua, ſed non ſeparatum à jure dominico.

SALVA SVBSTANTIA] Proprium ſeu modus. ut ſcil.

jus in corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

Quibus modis conſtituitur.

1. Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit, idque pluribus modis accidit. ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit deducto uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento vero ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu; placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti.

Quibus in rebus conſtituitur.

2. Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo & ædibus, verumetiam in ſervis & jumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ

ſcil. res ſalva ſervetur domino, non conſumatur, corrumpatur, inve aliam formam tranſmutetur. *l.* 13. *§. pen. h. t.*

QVO SVBLATO] Vel ita mutato, ut in alienam ſpeciem & nomen tranſierit. *l.* 5. §. 2. 3. *& ll. ſeqq. quib. mod. uſ. am.* Sumpta hæc ex *l.* 1. *&* 2. *eod.*

1. DEDVCTO VSVFRVCTV] Hæc verba non ſunt otioſa, ſed conſulto expreſſa, ut & in *l.* 6. *h. t. l.* 4. *ſi uſ. pet.* Nam ſi uni uſusfructus, alteri fundus ſimpliciter legetur, ambo in uſumfructum concurrent. *l.* 19. *de uſ. leg. l.* 6. *de uſ. ear. rer.*

PACTIONIBVS] Ex Cajo *l.* 3. *h. t.* vid. ſup. §. *ult. tit. prec.*

2. VI-

quæ ipſo uſu conſumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt uſumfructum, quo in numero ſunt vinum, oleum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata. namque ipſo uſu aſſidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis cauſa ſenatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum uſumfructum conſtitui, ut tamen eo nomine hæredi utiliter caveatur. Itaque ſi pecuniæ uſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius ſatiſdet hæredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: ſed æſtimatis his ſatiſdatur

2. VINVM, OLEVM] Harum rerum non uſus, ſed abuſus eſt. Boët. *in top. lib.* 2. *Vtimur his, quæ nobis utentibus permanent: his vere abutimur, quæ nobis utentibus pereunt.*

VESTIMENTA] Lapſus hic eſt Tribonianus, ut conſtat ex *l.* 15. §. 4. *h. t. l.* 9. §. *pen. uſuf. quem cav.* & ipſa rei natura oſtendit: non enim conſumuntur uſu veſtimenta, ſed deteruntur, ut recte Cujac.

QVODAMMODO] Expendendo & alienando. ita pecunia perire dicitur apud Corn. Nep. *in Themiſt.*

SENATVS CENSVIT] *l.* 1. *&* 2. *de uſ. ear. rer.* quo latior eſſet morientium voluntas.

VTILITER CAVEATVR] Satiſdato ſeu datis fidejuſſoribus: nam & hæc cautio ſatiſdatio eſt, ut in vero uſufructu. *l.* 8. *d. tit. l.* 7. §. 1. *uſ. quem cav.* & neutra teſtamento remitti poteſt. *l.* 1. *C. h. t l. pen. ut in poſſ. leg.*

DE TANTA PECVNIA RESTITVENDA] Clauſula cautionis fructuariæ de utendo boni viri arbitratu. *l.* 1. *uſ. quem. cav.* ad quaſi uſumfr. non pertinet. & abſurdum eſſet rei dominum talem cautionem præſtare.

SI MORIATVR AVT CAPITE MIN.] Non aliis modis quaſi uſusfr. extingui poteſt. *l.* 7. *l.* 10. *d. t.*

SED ÆSTIMATIS] Aut cavebitur de rebus ejuſdem qualitatis reſtituendis: quamquam illud certius & tutius. *l.* 7. *de uſ. ear. rer.*

Nec

datur, ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hae fuerint aestimatae. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum, nec enim poterat; sed per cautionem quasi usumfructum constituit.

Quibus modis finitur.

3. Finitur autem usufructus morte usufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quae omnia nostra statuit constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur: nam cedendo extraneo, nihil agitur: vel ex contrario; si usufructuarius proprietatem rei adquisierit: quae res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si aedes incendio consumptae fuerint, vel etiam terrae motu, vel vitio suo cor-

---

NEC ENIM POTERAT] Naturalis enim ratio auctoritate Senatus mutari non potuit. d. l. 2. §. [illegible]

3. MAXIMA ET MEDIA] Ante Iust. etiam minima. Paul. 3. *sent.* 6. *l. pen.* §. *ult.* C. *h. t.*

PER MODVM] [illegible] τῷ τρόπῳ ὁρισμένῳ Th. arg. *l.* 2. *de* [illegible] *l.* 18. *quem serv. am.* unde & exemplis [illegible]

ET TEMPVS] Quod Iust. [illegible] ipse praefinivit usucapionibus. *l. pen.* §. 1. C. *h. t.*

CEDENDO EXTRANEO NIHIL AGITVR] Scil. in persona extranei, & [illegible] Caeterum nihilominus usufructus ad proprietatem [illegible] rit. *l.* 66. *D. de jur. dot.* quod plenius probamus in comment.

CONSOLIDATIO] *l.* 3. §. *ult.* *l.* 6. *de usufr.* [illegible] à solido jure, solida proprietate *l.* 9. §. *ult.* *de* [illegible] *l.* 26. *sub fin. de us. leg.* dicitur etiam confusio. *l.* 4. *usufr. quem cav.*

rum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit.

De jactis in mare levandæ navis causa. De his, quæ de rheda currente cadunt.

47. Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia palam est eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE

STATIM DOMINVS ESSE DESINIT] Etiam antequam res ab alio occupata sit, *l.* 1. *l.* 2. §. 1. *pro derel.* & alioqui occupantis non fieret, & qui sciens eam contrectaret, furtum committeret; quod est absurdum. *l.* 43. §. 5. *D. de furt.*

47. QVOD QVIS EAS HABERE NOLIT] Quod levandæ navis gratia in tempestate ejicitur, pro derelicto non habetur, sed salutis causa interim dimittitur. *l.* 9. §. *ult. h. t. l.* 2. §. *ult. l.* 8. *de leg. Rhod.* non est in derelicto, sed in deperdito, ut ait Iavol. *l.* 21. §. 1. *D. de acq. poss.* Cum his committitur Vlp. *l.* 43. §. *pen. D. de furt.* R. loquitur Vlp. de jactu spontaneo, de eo, qui nulla urgente necessitate res aliquas in mare projicit: alii de eo, qui ἑκὼν ἀεκόντι γε θυμῷ, è duobus malis minus eligens.

FVRTVM COMMITTIT] Hujus loci interpretem habes Vlp. *d. l.* 43. §. *pen.* & §. 4. *cum aliquot seqq. D. de furt.* & bene hoc intellexit Dæmones in Rudente Plautina, qui vidulum à servo suo in mari inventum alienum esse judicat, non suum. *act.* 4. *scen.* 2.

DE RHEDA CVRRENTE CADVNT] Aut iter facientibus excidunt in via: quæ certum est dominorum permanere.

TI-

DE REBUS CORPORALIBUS & incorporalibus.

TITULUS II.

Secunda rerum divisio.

QUAEDAM præterea res corporales ſunt, quædam incorporales. Corporales hæ ſunt, quæ ſui natura tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hæreditas, uſusfructus, uſus, & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt, veluti fundus, homo, pecunia. nam ipſum jus hæ-

---

TITULUS II.

QUAEDAM PRAETEREA] Totus hic titulus deſcriptus eſt ex Cajo *l.* 1. §. 1. *D. de rer. div.*

SUI NATURA TANGI] Quæ ſi præſentes ſint, corpore & manu apprehendi cæteriſque ſenſibus percipi poſſunt.

QUAE IN IURE CONSISTUNT] Ita dicuntur, non quia revera & natura non ſint, aut extra conſiderationem juris non ſubſiſtant, ut male quidam; ſed quoniam à jure certam ac definitam formam acceperunt. Utique hæreditas, uſusfructus, &c. non ſunt ideæ Platonicæ, etſi ἀψηλάφητα καὶ ἀμεταχείριστα.

PECUNIA] Hîc aperte pecunia inter res corporales numeratur, ut & apud Cajum *d. l.* 1. & nihil notius eſt, quam nummos æque ac cætera corpora vindicari poſſe. *l.* 14. *de reb. cred.* §. *ult. inf. quib. al. lic.* opponuntur interdum

hæreditatis, & ipsum jus utendi, fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS rusticorum & urbanorum prædiorum.

TITVLVS III.

De servitutibus rusticis.

RVSTICORVM prædiorum jura sunt hæc: Iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eun-

---

terdum corpori. *l.* 46. *D. de cond.ind. l.* 5. *pr. de imp. in rem. dot. l. ult. de adim. leg.* at tunc non omne corpus simpliciter, sed certum intelligi debet. *l.* 68. *D. ad sen. Treb. l.*10. *D. de accept.* & in quo præter corpus nihil consideratur.

IPSVM IVS HÆREDITATIS] Cujus *ipsum jus successionis.* à quo & hæreditas definitur successio in universum jus, quod defunctus habuit. *l.* 24. *de verb. sign.* sed hæc improprie. nam succedere non hæreditatis est, sed hæredis. Hæreditas autem est res acquisitioni subjecta, & quæ hæredi per successionem acquiritur. Ius vero dicitur, quia universitatem denotat, patrimonium defuncti cum oneribus; non res singulas seorsum. *l.* 119. *l.* 208. *d. t.* Hæc plana præ iis, quæ alii.

IVRA PRÆDIORVM] Servitutes prædiorum etiamsi corporibus accedant, incorporales tamen sunt: quippe jus prædii non pars prædii est, sed qualitas *l.* 14. *D. de serv. l.* 4. *si serv. vind. l.* 86. *de verb. sign.*

TITVLVS III.

RVSTICORVM PRÆDIORVM] Hic locus sumptus est ex Vlp. *l.* 1. *D. de S. P. R.*

IVS FVNDI] Quo jure continetur & qui lectica aut sella vehitur, & qui equo. *l.* 7, *l.* 12. *eod.*

AM-

eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, vel vehiculum. Actus est jus agendi jumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: sed qui actum habet, & iter habet, eoque uti potest etiam sine jumento. Via est jus eundi & agendi & ambulandi hominis: nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

De servitutibus urbanis.

1. Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ: quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata

---

AMBVLANDI] Ire est transire, sive per alienum prædium in suum recta pergere: ambulare, animi gratia spatiari in secessibus, eandemque viam ire & redire, quod tamen hic non ut jus aliquod principale consideratur, sed ut illius juris accessio. & ita non obst. *l.* 8. *D. de serv.*

NON ETIAM IVMENTVM] Iumento vehi potest; jumentum, ἀχθοφόρον κτῆνος, agere non potest.

IVMENTVM VEL VEHICVLVM] Disjunctim. nam actus etiam intelligitur, licet vehiculum, duci non possit. *l.* 13. *d. t.* Itaque Græci minus plene actum vertunt ἁμαξικὴν ὁδόν.

ETIAM SINE IVMENTO] Ex tacita voluntate & sententia constituentis, arg. *l* 21. *de reg. jur.* secus est, si contra expresse convenerit. *l.* 4. §. 1. *si serv. vind.*

VIA IN SE CONTINET] δυνάμει, ut totum partes, arg. *l.* 13. §. 1. *D. de accept.* Itaque via per se intelligi non potest sine jure eundi, &c. *l.* 13. *D. de servit.* nihilque mutandum in definitione viæ, qua una præcedens utraque recte comprehensa est. De differentiis actus & viæ v. Cujac. 22. *obs.* 35. *l.* 7. *l.* 8. 13. §. 1. *P. R.*

AQVÆ DVCENDÆ] Quod fit canalibus sive tubis, aut ducto rivo per longitudinem depresso, quo aqua decurrat. *l.* 1. §. 2. *de riv.*

1. IN VILLA ÆDIFICATA] *l.* 1. *comm. præd.* *l.* 198.

ficata ſunt. Item urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt hæ, ut vicinus onera vicini ſuſtineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat: & ne altius quis tollat ædes ſuas, ne luminibus vicini officiat.

De reliquis ſervitutibus ruſticis.

2. Intor ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum;

---

l. 198. *l.* 166. *de verb. ſign.* Neratius *l.* 2. *P.R.* ſuo arbitratu loquitur, dum ſervitutem prætorio impoſitam ruſticam appellat, non conſiderato effectu juris, arg. *l.* 4. §. 1. *D. in quib. ca. pig. tac.*

ITEM VRBANORVM] Ex Cajo *l.* 2. *P. V.* ubi & aliæ. add. *l* 1. *l.* 3. 4. 15. 16. *eod.*

ONERA VICINI] Veluti ſi columna ædium tuarum onus ædium mearum ferat: & hîc tu, cujus ædes ſerviunt, columnam reficere debes. *l.* 33. *d. t. l.* 6. §. 2. *ſi ſerv. vind.* qua parte ſervitus hæc ſpuria. *l.* 15. §. 1. *de ſerv.*

TIGNVM IMMITTERE] ξύλον ἢ δοκὸν, trabem; ut tantum in pariete vicini requieſcat. *l.* 242. §. 1. *de verb. ſign.*

VEL NON RECIPIAT] Aut meo jure ſtillicidium non recipio, aut jure ſervitutis. meo jure, ſi non lege civitatis cuique permiſſum obverſa in alienum ſtillicidia habere. jure ſervitutis, ſi jure publico cuique permiſſum ſtillicidia ſua in alienum avertere. Ita melius, quam Cujac. & Pac. Quid differant ſtillicidium & flumen, diſce ex *l.* 20. §. 3. *& ſeqq. de ſerv. urb.* Varr. 4. *de lingua.*

NE LVMINIBVS OFFICIAT] His verbis non nova demonſtratur ſervitus, ſed finis propoſitæ: quemadmodum & alibi hic finis ut præcipuus ſimul exprimi ſolet. *l.* 2. *de ſerv. urb. l.* 2. *de ſerv. ruſt.* & hoc etiam indicat Th.

2. COMPVTARI RECTE] *l.* 1. §. 1. *l.* 2. §. 1. & 2.

ſtum, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

Qui ſervitutem debere, vel acquirere poſſunt.

3. Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. nemo enim poteſt ſervitutem acquirere urbani, vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium: nec quiſquam debere, niſi qui prædium habet.

Quibus modis ſervitus conſtituitur.

4. Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere, pactionibus atque ſtipulationibus id effice-

---

& 2. *l.* 3. §. *ult.* *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *in fin.* *l.* 9. *P. R.* Itaque corruptus procul dubio eſt locus Vlp. *l.* 14. §. *ult.* verſ. *nam & hauſtus.* & ita reſtituendus; *Nam & hauſtus aquæ, & pecoris ad aquam appulſus eſt ſervitus: perſonæ tamen ejus, qui vicinus non eſt, utiliter relinquitur.* Res ipſa loquitur.

AQVÆ HAVSTVM] Cui hauſtus conceſſus eſt, ei quoque iter conceſſum videtur ad hauriendum *l.* 3. §. *ult.* *P. R.*

PECORIS AD AQVAM APPVLSVM] Ius adaquandi & appellendi pecora, quæ fundi cauſa habentur, ad aquam alienam.

ARENÆ FODIENDÆ] Sunt & aliæ id genus *l.* 3. §. 1. & 2. *l.* 5. *l.* 6. *eod.* *l.* 14. §. *ult.* *in fin.* *de alim. leg.*

3. IDEO HÆ SERVITVTES] Ex Vlp. *l* 1. §. 1. *l.* 6. *comm. præd.*

NISI QVI PRÆDIVM HABET] Nam & à prædiis debentur hæ ſervitutes, & debentur prædiis. Sed & vicina eſſe prædia oportet. *l.* 5. §. 1. *P. R.* *l.* 38. *& ſeq.* *P. V.* ut tamen intermedium prædium non officiat, ſi non impediat uſum ſervitutis. *l.* 7. §. *ult.* *l.* *ult.* *P. R.* *l.* 1. *P. V. R.* *l.* 1. *P. V.* *l.* 7. §. 1. *comm. præd.*

4. PACTIONIBVS] Idoneis ad dominium transferen-

efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IV.

Definitio.

VSVSFRVCTVS eſt jus alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantiâ. Eſt autem jus

---

ferendum. Non ſolis autem pactionibus ſervitutes noſtræ fiunt. *l.* 3. *D. de obl. & act.* ſed tunc cum ſecuta eſt traditio naturæ harum rerum conveniens. *l. ult. D. de ſerv. l.* 1. *in fin. P. R. l.* 11. §. 1. *de publ. in rem act.* Pactiones tituli ſunt & cauſæ acquirendi remotiores, modus acquirendi & cauſa proxima traditio. §.40. *ſup. de rer. div. l.*20. *C. de pact.*

NE TOLLAT, VT PATIATVR] His verbis exprimitur natura ſervitutum. *l.* 15. § 1. *D. de ſerv.* ſumpta hæc ex *l.* 16. *com. præd.*

TITVLVS IV.

VSVSFRVCTVS] Vſusfructus & uſus perſonarum ſunt ſervitutes, non rerum. *l.* 1. *D. de ſerv.* Iura quoque ſua natura realia interdum perſonalia fiunt, veluti ſi perſona demonſtrata ſit, cui ſoli præſtentur. *l.* 4. *P. R.* vel ſi conſtituta ſint ei, qui prædium vicinum non habet.

ALIENIS REBVS] Hoc commune eſt omnium ſervitutum: nemini enim res ſua ſervit. *l.* 5. *pr. ſi uſ. pet. l.*26. *P. V.* Habet quidem & dominus jus utendi re ſua, ſed non ſeparatum à jure dominico.

SALVA SVBSTANTIA] Proprium ſeu modus. ut ſcil.

jus in corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

Quibus modis conſtituitur.

1. Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit, idque pluribus modis accidit. ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit deducto uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento vero ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu; placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti.

Quibus in rebus conſtituitur.

2. Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo & ædibus, verumetiam in ſervis & jumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ

ſcil. res ſalva ſervetur domino, non conſumatur, corrumpatur, inve aliam formam tranſmutetur. *l.* 13. §. *pen. h. t.*

QVO SVBLATO] Vel ita mutato, ut in alienam ſpeciem & nomen tranſierit. *l.* 5. §. 2. 3. *&* *ll. ſeqq. quib. mod. uſ. am.* Sumpta hæc ex *l.* 1. *&* 2. *eod.*

1. DEDVCTO VSVFRVCTV] Hæc verba non ſunt otioſa, ſed conſulto expreſſa, ut & in *l.* 6. *h. t. l.* 4. *ſi uſ. pet.* Nam ſi uni uſusfructus, alteri fundus ſimpliciter legetur, ambo in uſumfructum concurrent. *l.* 19. *de uſ. leg. l.* 6. *de uſ. ear. rer.*

PACTIONIBVS] Ex Cajo *l.* 3. *h. t.* vid. ſup. §. *ult. tit. prec.*

2. VI-

quæ ipſo uſu conſumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt uſumfructum, quo in numero ſunt vinum, oleum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata. namque ipſo uſu aſſidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis cauſa ſenatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum uſumfructum conſtitui, ut tamen eo nomine hæredi utiliter caveatur. Itaque ſi pecuniæ uſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius ſatiſdet hæredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant; ſed æſtimatis his ſatiſdatur

---

2. VINVM, OLEVM] Harum rerum non uſus, ſed abuſus eſt. Boët. *in top. lib.* 2. *Vtimur his, quæ nobis utentibus permanent: his vere abutimur, quæ nobis utentibus pereunt.*

VESTIMENTA] Lapſus hic eſt Tribonianus, ut conſtat ex *l.* 15. §. 4. *h. t. l.* 9. §. *pen. uſuf. quem cav.* & ipſa rei natura oſtendit: non enim conſumuntur uſu veſtimenta, ſed deteruntur, ut recte Cujac.

QVODAMMODO] Expendendo & alienando. ita pecunia perire dicitur apud Corn. Nep. *in Themiſt.*

SENATVS CENSVIT] *l.* 1. & 2. *de uſ. ear. rer.* quo latior eſſet morientium voluntas.

VTILITER CAVEATVR] Satiſdato ſeu datis fidejuſſoribus: nam & hæc cautio ſatiſdatio eſt, ut in vero uſufructu. *l.* 8. *d. tit. l.* 7. §. 1. *uſ. quem cav.* & neutra teſtamento remitti poteſt. *l.* 1. *C. h. t l. pen. ut in poſſ. leg.*

DE TANTA PECVNIA RESTITVENDA] Clauſula cautionis fructuariæ de utendo boni viri arbitratu. *l.* 1. *uſ. quem. cav.* ad quaſi uſumfr. non pertinet. & abſurdum eſſet rei dominum talem cautionem præſtare.

SI MORIATVR AVT CAPITE MIN.] Non aliis modis quaſi uſusfr. extingui poteſt. *l.* 7. *l.* 10. *d. t.*

SED ÆSTIMATIS] Aut cavebitur de rebus ejuſdem qualitatis reſtituendis: quamquam illud certius & tutius. *l.* 7. *de uſ. ear. rer.*

NEC

datur, ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum, (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usumfructum constituit.

Quibus modis finitur.

3. Finitur autem usufructus morte usufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur, (nam cedendo extraneo, nihil agitur) vel ex contrario, si usufructuarius proprietatem rei acquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo cor-

---

Nec enim poterat] Naturalis enim ratio auctoritate Senatus mutari non potuit. *l.* 2. §. 1. *eod.*

3. Maxima et media] Ante Iust. etiam minima. Paul. 3. *sent.* 6. *l. pen.* §. *ult. C. h. t.*

Per modum] Vtenti in constituendo præscriptum, τῷ τρόπῳ ὡρισμένῳ Th. arg. *l.* 2. *de aq. cott. l.* 10. §. 1. *l.* 11. *l.* 18. *quem serv. am.* unde & exempla peti possunt.

Et tempus] Quod Iust. revocavit ad ea spatia, quæ ipse præfinivit usucapionibus. *l. pen.* §. 1. *C. h. t.*

Cedendo extraneo nihil agitur] Scil. in persona extranei, & respectu intentionis cedentis. Cæterum nihilominus usufructus ad proprietatem recurrit. *l.* 66. *D. de jur. dot.* quod plenius probamus in *comment.*

Consolidatio] *l.* 3. §. *ult. l.* 6. *de usufr. acc.* à solido jure, solida proprietate *l.* 9. §. *ult. de aq. pl. arc. l.* 26. *sub fin. de us. leg.* dicitur etiam confusio. *l.* 4. *us. quem cav.*

corruerint, extingui usumfructum, & ne areæ quidem usumfructum deberi.

Si finitus sit.

4. Cum autem finitus fuerit totus ususfructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

DE VSV ET HABITATIONE.

TITVLVS V.

Communia de usufructu & usu.

ISDEM illis modis, quibus usufructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet. iisdemque illis modis finitur, quibus & usufructus desinit.

Quid

NE AREÆ QVIDEM] *l.* 5. §. 2. *quib. mod. us. am.* quia ædes amplius non sunt, aut nominantur. & ex contrario si areæ fructuariæ domus imposita sit, usufructus interit. *d. l.* 5. §.3. Similia habes *l.* 10. §. *ult. l. ult. eod.* Aliud juris est, in legato ipsius rei: quippe legata proprietate nihil est in re legata aut ex ea, quod legato non contineatur. *l.* 22. *de leg.* 1. §. 18. *inf. de leg.* eademque ratio rei nexæ pignori. *l.* 21. *D. de pign. act.*

4. FINITVS FVERIT TOTVS] Diserte *totus.* nam pro parte finitus ita demum ad proprietatem redit, si non plures in eundem usumfr. conjuncti sint: quippe qui inter se jus habent accrescendi. *l.* 1. *& tot. tit. de usufr. accresc.*

TITVLVS V.

ISDEM ILLIS MODIS] Ex Cajo *l.* 3. §. *ult. D. de usufr. & l* 1. *h. t.* Ergo constituitur nudus usus & pactionibus inter vivos & ultima voluntate: amittitur morte, &c. ut §. 3. *sup. tit.* Hoc interest, quod usufructus

&c pro

Quid intersit inter usumfructum & usum fundi.

1. Minus autem juris est in usu, quam in usufructu: nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis & lignis, ad usum quotidianum utatur: in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: quum is, qui usumfructum habet, posset hæc omnia facere.

Ædium.

2. Item is, qui ædium usum habet, hactenus

& pro parte constitui & amitti potest, usus non item *l.* 5. *D. de usuf. l.* 19. *h. t.* ubi Paul. ait, frui quidem pro parte nos posse, uti non posse.

1. Minvs ivris] Id est, minus emolumenti, ἧττον κέρδος. Th. Nam usus quotidiana utentis sufficientia & consumptione terminatur. *l.* 12. §. 1. *h. t.* usustructus omnem rei utilitatem continet. *l.* 7. *l.* 9. *D. de usuf.* Denique fructuarius defruitur. Defrui est omnem rei fructum percipere. Fest.

Oleribvs, pomis] Adde & frumento, oleo, & *oleis*: sic enim leg. *in d. l.* 12. §. 1.

Ad vsvm qvotidianvm] Modus utendi hujus juris proprius, dum ex istis omnibus sumat usuarius, quod ad victum sibi suisque sufficiat, non amplius. *d. l.* 12. §. 1.

Hactenvs morari] *l.* 11. *eod.* sed explica hæc ex *l.* 10. §. *ult. l.* 12. *pr. eod.*

Hæc omnia facere] *l.* 12. §. 2. *l.* 38. *l.* 67. *D. de usuf. l.* 8. §. *ult. D. de per. & com. rei vend.* retento scil. jure, quod personæ ejus inhæret. *l.* 66. *D. de jur. dot.*

2. Item is] Hic locus ex variis prudentum responsis consutus est. *l.* 2. *l.* 3. & *aliquot seqq. h. t.*

nus jus habere intelligitur, ut ipſe tantum inhabitet: nec hoc jus ad alium trasferre poteſt: & vix receptum eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat, & cum uxore, liberiſque ſuis, item libertis, nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſervis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, ſi ad mulierem uſus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

. Servi, vel jumenti.

3. Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantum opera atque miniſterio ejus uti poteſt: ad alium vero nullo modo jus ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem, ſcilicet, juris eſt & in jumento.

Pecorum.

4. Sed & ſi pecorum vel ovium uſus legatus

VT HOSPITEM RECIPERE] Ex veteri more hoſpitii, quod inter privatos contrahebatur. V. Bud. ad π in *l.* 6. §. 3. *de off. precons.* Salmaſ. ad *jus Attic. c.* 26.

NEC NON PERSONIS ALIIS] Tandem eo decurſum, ut & inquilinum recipere poſſit, dum ipſe quoque inhabitet. *d. l.* 2. §. *ult.* & penſionem percipere. *l.* 4. *eod.*

SI AD MVLIEREM] Hoc amplius & ſi virgini aut viduæ uſus ædium legatus ſit, placet & poſtea nubentem cum marito habitare poſſe. *d. l.* 4. §. 1.

3. IPSE TANTVM OPERA] Non modo tamen ad miniſterium ſuum, ſed etiam liberorum ſuorum & conjugis. *l.* 12. §. *pen. eod.* operas tamen non locabit, neque alii utendo concedet. *d. l.* 12. § *ult. v.* & *l* 13. *l.* 14. & 20. *eod.*

IN IVMENTO] ὑποζυγίῳ, equo, bove, aſino. *v. d. l.* 12. §. 3. & 4.

4. PECORVM VEL OVIVM] Pro *vel* legendum videtur *veluti*: οἷον προβάτων, ut Th. Paulus *d. l.* 12. §. 2. *puta*

tus ſit, neque lacte, neque agnis, neque lana utetur uſuarius: quia ea in fructu ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

De habitatione.

5. Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo modo conſtituta ſit, neque uſus videtur, neque uſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam noſtra deciſione promulgata, permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare.

Tranſitio.

6. Hæc de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hæreditati-

---

puta gregis ovilis. Nemini enim dubium eſt, quin pecorum appellatione etiam oves contineantur. Quod vero quidam ex eo effici negant, legatum ovium eſſe ſpeciem legati pecorum, ridiculum eſt.

NEQVE LACTE] Niſi modico: neque enim tam ſtrictæ voluntates interpretandæ. *d. l.* 12. §. 2.

5. QVASI PROPRIVM IVS] Id eſt, ſpecies quædam ſervitutis perſonalis, quæ neque uſus eſt, neque uſusfructus: quanquam effectu idem pœne olim, quod uſus. *l.* 10. *eod.* niſi quod non utendo non amittitur, neque capitis deminutione. *d. l.* 10. propterea quod in facto magis, quam in jure conſiſtit. *l. pen. de cap. min.* Vnde quoque eſt quod dies legati habitationis non ſemel, ſed per dies ſingulos cedit, quaſi plura hic ſint legata. *l.* 1. *pr. quand. dies uſ. leg. ced.*

NOSTRA DECISIONE] Ex conſtitutione Iuſtiniani habitatio uſumfructum ædium imitatur, ut & locari poſſit; & conſequenter etiam vendi & gratis alteri concedi, jure ipſo apud eum, cui conſtituta eſt, manente. nihil enim intereſt. Conſtitutio extat in *l.* 13. *C. de uſufr.*

ditatibus autem & obligationibus, ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis jure gentium res acquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & civili jure acquiruntur.

DE VSVCAPIONIBVS, ET longi temporis præſcriptionibus.

TITVLVS VI.

Summa.

IVRE civili conſtitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet dominum eum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis juſta cauſa acceperit, is eam rem, ſi mobilis erat, anno ubique uno: ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo

---

6. LEGITIMO ET CIVILI IVRE] Antiquitatis ſtudioſi conſulant Vlp. *tit.* 19 Boët. *in top.* Budæ. *in* ꝛ. ad *l.* 2. §. *& cum placuiſſet.* 24. *de orig. jur.* Cont. 1. *diſp.* 12. Salmaſ. *c.* 8. *de uſur.*

TITVLVS VI.

PRÆSCRIPTIONIBVS] Cujac. Hotom. & alii reponunt, *poſſeſſionibus.* quod & Pacius probat. Sed vulgata lectio magis placet, quam etiam defendit Bach. ut duo diverſa acquirendi genera ſignificentur, ex quibus unum à Iuſtiniano conflatum ſit.

BONA FIDE] In quo tempus traditionis inſpicitur: at in emptione etiam, quo contrahitur. *l.* 2. *pr. D. pro empt.*

CREDERET DOMINVM ESSE] Aut jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem eſſe. *l.* 109. *de verb. ſign.*

ANNO VBIQVE] Id eſt, tam in provinciis, quam in Italia.

BIENNIO] Lex 12. tabb. uſum auctoritatem fundi jube-

ſolo uſucaperet: ne rerum dominia in incerto eſſent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora, nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo conſtitutionem ſuper hoc promulgavimus, qua cautum eſt, ut res quidem mobiles, per triennium, immobiles vero, per longi temporis poſſeſſionem, id eſt inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis uſucapiantur: & his modis non ſolum in Italia, ſed etiam in omni terra, quæ noſtro Imperio gubernatur, dominia rerum juſta cauſa poſſeſſionis præcedente acquirantur.

Quæ uſucapi poſſunt, vel non: de his, quæ ſunt extra commercium, & de ſervo fugitivo.

1. Sed aliquando, etiam ſi maxime quis bona

---

jubebat eſſe biennium: cæterarum rerum annum. Cic. *pro Cæc. & in top.* de quo vid. Bud. *ad l.* 63. *D. evict.* Conc. 1. *diſp.* 10. Salmaſ. *c.* 8. *de uſur.*

IN INCERTO ESSENT] Vſucapio bono publico introducta eſt. *l.* 1. *h. t.* Itaque ſi quid ex iniquo habere videtur, id penſatur egregio publico, in quo vera & ſolida utilitas continetur. Cic. *pro Cæc.* Plat. 12. *de legib.*

CONSTITVTIONEM] Extat in *l. unic. C. de uſuc. transform.*

PRÆSENTES] Præſentes hic intelligit, qui in eadem provincia domicilium habent. *l. ult. C. de long. temp. præſcr.*

IVSTA CAVSA] Id eſt, juſto titulo: nam titulus eſt poſſeſſionis cauſa. *l.* 7. *C. de acq. poſſ. l.* 24. *C. de rei vind.*

DOMINIA ACQVIRANTVR.] Recte igitur adhuc definietur uſucapio cum Modeſt. *l.* 3. *D. h. t.* adjectio dominii per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti.

efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IV.

Definitio.

VSVSFRVCTVS eſt jus alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus

---

ferendum. Non ſolis autem pactionibus ſervitutes noſtræ fiunt. *l.* 3. *D. de obl. & act.* ſed tunc cum ſecuta eſt traditio naturæ harum rerum conveniens. *l. ult. D. de ſerv. l.* 1. *in fin. P. R. l.* 11. §. 1. *de publ. in rem act.* Pactiones tituli ſunt & cauſæ acquirendi remotiores, modus acquirendi & cauſa proxima traditio. §.40. *ſup. de rer. div. l.*20. *C. de pact.*

NE TOLLAT, VT PATIATVR] His verbis exprimitur natura ſervitutum. *l.* 15. § 1. *D. de ſerv.* ſumpta hæc ex *l.* 16. *com. præd.*

TITVLVS IV.

VSVSFRVCTVS] Vſusfructus & uſus perſonarum ſunt ſervitutes, non rerum. *l.* 1. *D. de ſerv.* Iura quoque ſua natura realia interdum perſonalia fiunt, veluti ſi perſona demonſtrata ſit, cui ſoli præſtentur. *l.* 4. *P. R.* vel ſi conſtituta ſint ei, qui prædium vicinum non habet.

ALIENIS REBVS] Hoc commune eſt omnium ſervitutum: nemini enim res ſua ſervit. *l.* 5. *pr. ſi uſ. pet. l.*26. *P. V.* Habet quidem & dominus jus utendi re ſua, ſed non ſeparatum à jure dominico.

SALVA SVBSTANTIA] Proprium ſeu modus. ut ſcil.

jus in corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

Quibus modis conſtituitur.

1. Uſusfructus à proprietate ſeparationem recipit, idque pluribus modis accidit. ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit deducto uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento vero ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu; placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti.

Quibus in rebus conſtituitur.

2. Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo & ædibus, verumetiam in ſervis & jumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ

ſcil. res ſalva ſervetur domino, non conſumatur, corrumpatur, inve aliam formam tranſmutetur. *l. 13. §. pen. h. t.*

QUO SUBLATO] Vel ita mutato, ut in alienam ſpeciem & nomen tranſierit. *l. 5. §. 2. 3. & ll. ſeqq. quib. mod. uſ. am.* Sumpta hæc ex *l. 1. & 2. eod.*

1. DEDUCTO USUFRUCTU] Hæc verba non ſunt otioſa, ſed conſulto expreſſa, ut & in *l. 6. h. t. l. 4. ſi uſ. pet.* Nam ſi uni uſusfructus, alteri fundus ſimpliciter legetur, ambo in uſumfructum concurrent. *l. 19. de uſ. leg. l. 6. de uſ. ear. rer.*

PACTIONIBUS] Ex Cajo *l. 3. h. t.* vid. ſup. *§. ult. tit. præc.*

2. VI-

quæ ipso usu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum, quo in numero sunt vinum, oleum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata. namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui, ut tamen eo nomine hæredi utiliter caveatur. Itaque si pecuniæ ususfructus legatus sit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisdet hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his satisdatur

---

2. VINUM, OLEUM] Harum rerum non usus, sed abusus est. Boët. *in top. lib. 2. Utimur his, quæ nobis utentibus permanent: his vere abutimur, quæ nobis utentibus pereunt.*

VESTIMENTA] Lapsus hic est Tribonianus, ut constat ex *l. 15. §. 4. h. t. l. 9. §. pen. usuf. quem cav.* & ipsa rei natura ostendit: non enim consumuntur usu vestimenta, sed deteruntur, ut recte Cujac.

QUODAMMODO] Expendendo & alienando. ita pecunia perire dicitur apud Corn. Nep. *in Themist.*

SENATUS CENSUIT] *l. 1. & 2. de us. ear. rer.* quo latior esset morientium voluntas.

UTILITER CAVEATUR] Satisdato seu datis fidejussoribus: nam & hæc cautio satisdatio est, ut in vero usufructu. *l. 8. d. tit. l. 7. §. 1. us. quem cav.* & neutra testamento remitti potest. *l. 1. C. h. t l. pen. ut in poss. leg.*

DE TANTA PECUNIA RESTITUENDA] Clausula cautionis fructuariæ de utendo boni viri arbitratu. *l. 1. us. quem. cav.* ad quasi usumfr. non pertinet. & absurdum esset rei dominum talem cautionem præstare.

SI MORIATUR AUT CAPITE MIN.] Non aliis modis quasi usufr. extingui potest. *l. 7. l. 10. d. t.*

SED ÆSTIMATIS] Aut cavebitur de rebus ejusdem qualitatis restituendis: quamquam illud certius & tutius. *l. 7. de us. ear. rer.*

NEC

datur, ut ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint æſtimatæ. Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum uſumfructum, (nec enim poterat) ſed per cautionem quaſi uſumfructum conſtituit.

Quibus modis finitur.

3. Finitur autem uſusfructus morte uſufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quæ omnia noſtra ſtatuit conſtitutio. Item finitur uſusfructus, ſi domino proprietatis ab uſufructuario cedatur, (nam cedendo extraneo, nihil agitur) vel ex contrario, ſi uſufructuarius proprietatem rei acquiſierit: quæ res conſolidatio appellatur. Eo amplius conſtat, ſi ædes incendio conſumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio ſuo cor-

---

NEC ENIM POTERAT] Naturalis enim ratio auctoritate Senatus mutari non potuit. *l.* 2. §. 1. *eod.*

3. MAXIMA ET MEDIA] Ante Iuſt. etiam minima. Paul. 3. *ſent.* 6. *l. pen.* §. *ult. C. h. t.*

PER MODVM] Vtenti in conſtituendo præſcriptum, τῷ τρόπῳ ὡρισμένῳ Th. arg. *l.* 2. *de aq. cott. l.* 10. §. 1. *l.* 11. *l.* 18. *quem ſerv. am.* unde & exempla peti poſſunt.

ET TEMPVS] Quod Iuſt. revocavit ad ea ſpatia, quæ ipſe præfinivit uſucapionibus. *l. pen.* §. 1. *C. h. t.*

CEDENDO EXTRANEO NIHIL AGITVR] Scil. in perſona extranei, & reſpectu intentionis cedentis. Cæterum nihilominus uſusfructus ad proprietatem recurrit. *l.* 66. *D. de jur. dot.* quod plenius probamus in *comment.*

CONSOLIDATIO] *l.* 3. §. *ult. l.* 6. *de uſufr. acc.* à ſolido jure, ſolida proprietate *l.* 9. §. *ult. de aq. pl. arc. l.* 26. *ſub fin. de uſ. leg.* dicitur etiam confuſio. *l* 4. *uſ. quem cav.*

corruerint, extingui usumfructum, & ne areæ quidem usumfructum deberi.

Si finitus sit.

4. Cum autem finitus fuerit totus ususfructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

DE VSV ET HABITATIONE.

TITVLVS V.

Communia de usufructu & usu.

ISDEM illis modis, quibus usufructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet. iisdemque illis modis finitur, quibus & usufructus desinit.

Quid

NE AREÆ QVIDEM] *l.* 5. §. 2. *quib. mod. us. am.* quia ædes amplius non sunt, aut nominantur. & ex contrario si areæ fructuariæ domus imposita sit, usufructus interit. *d. l.* 5. §. 3. Similia habes *l.* 10. §. *ult. l. ult. eod.* Aliud juris est, in legato ipsius rei: quippe legata proprietate nihil est in re legata aut ex ea, quod legato non contineatur. *l.* 22. *de leg.* 1. §. 18. *inf. de leg.* eademque ratio rei nexæ pignori. *l.* 21. *D. de pign. act.*

4. FINITVS FVERIT TOTVS] Diserte *totus.* nam pro parte finitus ita demum ad proprietatem redit, si non plures in eundem usumfr. conjuncti sint: quippe qui inter se jus habent accrescendi. *l.* 1. *& tot. tit. de usufr. accresc.*

TITVLVS V.

ISDEM ILLIS MODIS] Ex Cajo *l.* 3. §. *ult. D. de usufr. & l.* 1. *h. t.* Ergo constituitur nudus usus & pactionibus inter vivos & ultima voluntate: amittitur morte, &c. ut §. 3. *sup. tit.* Hoc interest, quod usufructus

& pro

Quid intersit inter usumfructum & usum fundi.

1. Minus autem juris est in usu, quam in usufructu: nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis & lignis, ad usum quotidianum utatur: in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: quum is, qui usumfructum habet, posset hæc omnia facere.

Ædium.

2. Item is, qui ædium usum habet, hactenus

& pro parte constitui & amitti potest, usus non item *l.* 5. *D. de usuf. l.* 19. *h. t.* ubi Paul. ait, frui quidem pro parte nos posse, uti non posse.

1. MINVS IVRIS] Id est, minus emolumenti, ἧττον κέρδος. Th. Nam usus quotidiana utentis sufficientia & consumptione terminatur. *l.* 12. §. 1. *h. t.* ususfructus omnem rei utilitatem continet. *l.* 7. *l.* 9. *D. de usuf.* Denique fructuarius defruitur. Defrui est omnem rei fructum percipere. Fest.

OLERIBVS, POMIS] Adde & frumento, oleo, & *oleis*: sic enim leg. *in d. l.* 12. §. 1.

AD VSVM QVOTIDIANVM] Modus utendi hujus juris proprius, dum ex istis omnibus sumat usuarius, quod ad victum sibi suisque sufficiat, non amplius. *d. l.* 12. §. 1.

HACTENVS MORARI] *l.* 11. *eod.* sed explica hæc ex *l.* 10. §. *ult. l.* 12. *pr. eod.*

HÆC OMNIA FACERE] *l.* 12. §. 2. *l.* 38. *l.* 67. *D. de usuf. l.* 8. §. *ult. D. de per. & com. rei vend.* retento scil. jure, quod personæ ejus inhæret. *l.* 66. *D. de jur. dot.*

2. ITEM IS] Hic locus ex variis prudentum responsis consutus est. *l.* 2. *l.* 3. & *aliquot seqq. h. t.*

nus jus habere intelligitur, ut ipſe tantum inhabitet: nec hoc jus ad alium trasferre poteſt: & vix receptum eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat, & cum uxore, liberiſque ſuis, item libertis, nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſervis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, ſi ad mulierem uſus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

Servi, vel jumenti.

3. Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantum opera atque miniſterio ejus uti poteſt: ad alium vero nullo modo jus ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem, ſcilicet, juris eſt & in jumento.

Pecorum.

4. Sed & ſi pecorum vel ovium uſus legatus

VT HOSPITEM RECIPERE] Ex veteri more hoſpitii, quod inter privatos contrahebatur. V. Bud. ad π in *l.* 6. §. 3. *de off. procons.* Salmaſ. ad *jus Attic. c.* 26.

NEC NON PERSONIS ALIIS] Tandem eo decurſum, ut & inquilinum recipere poſſit, dum ipſe quoque inhabitet. *d. l.* 2. §. *ult.* & penſionem percipere. *l.* 4. *eod.*

SI AD MVLIEREM] Hoc amplius & ſi virgini aut viduæ uſus ædium legatus ſit, placet & poſtea nubentem cum marito habitare poſſe. *d. l.* 4. §. 1.

3. IPSE TANTVM OPERA] Non modo tamen ad miniſterium ſuum, ſed etiam liberorum ſuorum & conjugis. *l.* 12. §. *pen. eod.* operas tamen non locabit, neque alii utendo concedet. *d. l.* 12. § *ult. v. &* *l* 13. *l.* 14. *&* 20, *eod.*

IN IVMENTO] ὑποζυγίῳ, equo, bove, aſino. *v. d. l.* 12. §. 3. *&* 4.

4. PECORVM VEL OVIVM] Pro *vel* legendum videtur *veluti*: οἷον προβάτων, ut Th. Paulus *d. l.* 12. §. 2, *puta*

tus ſit, neque lacte, neque agnis, neque lana utetur uſuarius: quia ea in fructu ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

De habitatione.

5. Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo modo conſtituta ſit, neque uſus videtur, neque uſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam noſtra deciſione promulgata, permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare.

Tranſitio.

6. Hæc de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hæreditati-

puta gregis ovilis. Nemini enim dubium eſt, quin pecorum appellatione etiam oves contineantur. Quod vero quidam ex eo effici negant, legatum ovium eſſe ſpeciem legati pecorum, ridiculum eſt.

Neqve lacte] Niſi modico: neque enim tam ſtrictæ voluntates interpretandæ. *d. l.* 12. §. 2.

5. Qvasi proprivm ivs] Id eſt, ſpecies quædam ſervitutis perſonalis, quæ neque uſus eſt, neque uſusfructus: quanquam effectu idem pœne olim, quod uſus. *l.* 10. *eod.* niſi quod non utendo non amittitur, neque capitis deminutione. *d. l.* 10. propterea quod in facto magis, quam in jure conſiſtit. *l. pen. de cap. min.* Vnde quoque eſt quod dies legati habitationis non ſemel, ſed per dies ſingulos cedit, quaſi plura hic ſint legata. *l. 1. pr. quand. dies uſ. leg. ced.*

Nostra decisione] Ex conſtitutione Iuſtiniani habitatio uſumfructum ædium imitatur, ut & locari poſſit; & conſequenter etiam vendi & gratis alteri concedi, jure ipſo apud eum, cui conſtituta eſt, manente. nihil enim intereſt. Conſtitutio extat in *l.* 13. *C. de uſufr.*

ditatibus autem & obligationibus, ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis jure gentium res acquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & civili jure acquiruntur.

DE VSVCAPIONIBVS, ET longi temporis præſcriptionibus.

TITVLVS VI.

Summa.

IVRE civili conſtitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet dominum eum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis juſta cauſa acceperit, is eam rem, ſi mobilis erat, anno ubique uno: ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo

---

6. LEGITIMO ET CIVILI IVRE] Antiquitatis ſtudioſi conſulant Vlp. *tit.* 19. Boët. *in top.* Budæ. in π. ad *l.* 2. §. *& cum placuiſſet.* 24. *de orig. jur.* Cont. 1. *diſp.* 12. Salmaſ. *c.* 8. *de uſur.*

TITVLVS VI.

PRÆSCRIPTIONIBVS] Cujac. Hotom. & alii reponunt, *poſſeſſionibus.* quod & Pacius probat. Sed vulgata lectio magis placet, quam etiam defendit Bach. ut duo diverſa acquirendi genera ſignificentur, ex quibus unum à Iuſtiniano conflatum ſit.

BONA FIDE] In quo tempus traditionis inſpicitur: at in emptione etiam, quo contrahitur. *l.* 2. *pr. D. pro empt.*

CREDERET DOMINVM ESSE] Aut jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem eſſe. *l.* 109. *de verb. ſign.*

ANNO VBIQVE] Id eſt, tam in provinciis, quam in Italia.

BIENNIO] Lex 12. tabb. uſum auctoritatem fundi jube-

ſolo uſucaperet: ne rerum dominia in incerto eſſent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora, nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo conſtitutionem ſuper hoc promulgavimus, qua cautum eſt, ut res quidem mobiles, per triennium, immobiles vero, per longi temporis poſſeſſionem, id eſt inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis uſucapiantur: & his modis non ſolum in Italia, ſed etiam in omni terra, quæ noſtro Imperio gubernatur, dominia rerum juſta cauſa poſſeſſionis præcedente acquirantur.

Quæ uſucapi poſſunt, vel non: de his, quæ ſunt extra commercium, & de ſervo fugitivo.

1. Sed aliquando, etiam ſi maxime quis bona

---

jubebat eſſe biennium: cæterarum rerum annum. Cic. *pro Cæc. & in top.* de quo vid. Bud. *ad l. 63. D. evict.* Cont. 1. *diſp.* 10. Salmaſ. *c. 8. de uſur.*

IN INCERTO ESSENT] Vſucapio bono publico introducta eſt. *l. 1. h. t.* Itaque ſi quid ex iniquo habere videtur, id penſatur egregio publico, in quo vera & ſolida utilitas continetur. Cic. *pro Cæc.* Plat. 12. *de legib.*

CONSTITVTIONEM] Extat in *l. unic. C. de uſuc. transform.*

PRÆSENTES] Præſentes hîc intelligit, qui in eadem provincia domicilium habent. *l. ult. C. de long. temp. præſcr.*

IVSTA CAVSA] Id eſt, juſto titulo: nam titulus eſt poſſeſſionis cauſa. *l. 7. C. de acq. poſſ. l. 24. C. de rei vind.*

DOMINIA ACQVIRANTVR.] Recte igitur adhuc definietur uſucapio cum Modeſt. *l. 3. D. h. t.* adjectio dominii per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti.

 1. Li-

bona fide rem possederit, non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel servum fugitivum possideat.

De rebus furtivis & vi possessis.

2. Furtivæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt: nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum & lex Attilia inhibent usucapionem, vi possessarum, lex Iulia & Plautia. Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse, non eo pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possit, (nam his alia ratione usucapio non competit: quia, scilicet, mala fide possident;) sed ne ullus alius, quamvis ab eis

---

1. LIBERUM HOMINEM, &c.] Quia hæ res omnem respuunt acquisitionem, nec in bonis esse possunt. *l. 9. D. h. t. §. 2. inf. de inut. stip.* Res quoque incorporales, veluti servitutes, natura sua usucapionem non recipiunt *l. 14. D. serv. l. 43. de acq. rer. dom.* Cæterum effectu juris diuturno usu & ipsæ quasi usucapiuntur. *l. 10. si serv. vind. l. ult. C. de præscr. long. temp.*

SERVUM FUGITIVUM] Quia sui ipsius furtum facit. *l. 60. D. de furt. l. C. eod.* Defenditur tamen possessor fugitivi 30. annorum præscriptione, per *l. 3. & 4. C. de præscr. 30. ann.*

2. LEGE ATTILIA] In π. Flor. *Atinia. l. 4. §. 6. l. 33. pr. h. t. l. 215. de verb. sign.* & apud Gell. 17. *c 7.* ubi & verba legis extant; *Quod surreptum erit, ejus rei æterna auctoritas esto.* id est, rei furtivæ jus penes dominum æternum esto, ut usucapione alii non possit acquiri. Fabrot. Auctoritas, ait Grot. in *spars. Flor.* est jus vindicandi.

IULIA ET PLAUTIA] Leges hæ non uno tempore

eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit. Sed tamen id aliquando aliter se habet: nam si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe, cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum utique hæres, qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat. Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit: furtum enim sine affectu furandi non committitur. Aliis quoque modis accidere potest, ut

---

pore latæ; sed Plautia de vi, & Iulia de vi hoc caput habuerunt.

Ab eis bon. fid. emerit] Aut ab aliis, qui jam ante à fure aut violento possessore rem acceperunt. nam ubi lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti non prodest. *l. 24. h. t.* & res semper transit cum suo vitio, quo ab initio affecta est. *l. 7. C. pro empt. l. 11. C. de acq. poss.* Plane 30. annorum præscriptio dominum repellet. *l. 3. & 4. C. de præscr. 30. annor.*

Aliqvando aliter] Locus hic descriptus ex Cajo *l. 36. & 2. seqq.*

Partvm svvm credens] Docuit sup. §. 37. *de rer. div.* partum in fructu non esse, sed ad dominum proprietatis pertinere.

Aliis modis] *v. d. l. 36. §. 1. l. 57. D. mand. l. 5. pro derel.*

ut quis ſine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à poſſeſſore uſucapiatur. Quod autem ad eas res, quæ ſolo continentur, expedit, jus ita procedit, ut ſi quis loci vacantis poſſeſſionem propter abſentiam, aut negligentiam domini, aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur: quamvis ipſe mala fide poſſideat (quia intelligit, ſe alienum fundum occupaſſe) tamen, ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res acquiri: quia neque furtivum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia, exiſtimantium, etiam fundi, locive furtum fieri. Et eorum utilitati, qui res ſoli poſſident, Principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa, & indubitata poſſeſſio debeat auferri.

De

QVOD AD EAS RES EXPEDIT] Videtur Tribonianus *expedit* dixiſſe pro *attinet*.

LOCI VACANTIS] Male quidam locum vacantem interpretantur à domino derelictum: nam res pro derelicto habita ſtatim fit occupantis. §. *pen. ſup. de rer. div.*

PROPTER ABSENTIAM] Non quamlibet, ſed diuturnam *l.* 37. §. 1. *h. t.*

BON. FID. ACCIPIENTI] Species: Cum Titius longo tempore abeſſet, fundumque ſuum incultum relinqueret, eum Sejus occupavit; ac mox vendidit & tradidit Sempronio ignoranti fundum alienum eſſe. Hic etſi ipſi quidem Sejo non proceſſiſſet uſucapio propter malam fidem; procedet tamen Sempronio bonæ fidei poſſeſſori: quia neque furtivum neque vi poſſeſſum accepit.

QVORVNDAM SENTENTIA] *l.* 38. *h. t.* Inter hos & Sabinum fuiſſe teſtatur Gellius *lib.* 11. *C. ult.*

PRINCIPALIB. CONSTIT.] Sub *tit. C. de præſcr. long. temp. & tit. C. de præſcr.* 30. *vel* 40. *ann.*

De vitio purgato.

3. Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest: veluti si in domini potestatem reversa fuerit: tunc enim vitio rei purgato procedit ejus usucapio.

De re fiscali & de bonis vacantibus.

4. Res fisci nostri usucapi non potest, sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse, & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus rescripserunt.

Re-

---

3. In potestatem domini] Non utique ejus, cui surrepta est. *l.* 4. §. 6. *h. t. l. ult. vi bon. rapt.* Igitur si creditori res surrepta sit, in domini potestatem redire debet. *d. l.* 4. §.6. nisi dominus ipse surripuerit. ita accipe Paul. *l. ult. eod.* in potestatem domini redisse videtur, cum possessionem ejus nactus est juste, ut avelli non possit, & tanquam suæ rei. *d. l.* 4. §. 2.

4. Res fisci] *l.* 18. *l.* 24. §. 1. *h. t.* Sunt & aliæ, ut res dominicæ. *C. ne rei dom. vel templ.* civitatum, ecclesiarum, gerontocomiorum, &c. de quibus. *l. ult. C. de fund. patrim. l. ult. C. de fund. rei priv. lib.* 11. *l.* 23. *C. de SS. eccl.* Nov. 9. Nov. 111. Nov. 131. *c.* 6. Res pupillorum. *l.* 3. *C. quib. non obst. long. temp. præscr.* minorum. *l. ult. C. in quib. ca. in int. rest.* præsidi contra leg. Iuliam datæ. *l. pen. de leg. Iul. Rep. l.* 48. *de acq. rer. dom.* bona adventitia filiifam. *l.* 1. §. 1. *C. de ann. exc.* denique res prohibitæ alienari aut lege aut testamento. *l.* 2. *C. pro empt. l.* 16. *de fund. dot.*

Bonis vacantibus] Quæ dicuntur eorum, qui sine hærede decesserunt. ἀδέσποτα Straboni *lib.* 17. ἀκληρονόμητα Harmen. *lib.* 3. *tit.* §. 18. Ex leg. Iulia ad fiscum pertinent. *l.* 1. *de jur. fisc. l.* 1. *C. de bon. vac.*

Nondum nunciatis] A delatoribus, qui nunciabant aliquid cecidisse in fiscum. *pass. tit. de jur. fisc.*

Regula generalis.

5. Novissime sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia justa causa possidet.

De errore falsa causa.

6. Error autem falsæ causæ usucapionem non parit; veluti si quis, cum non emerit, emisse se existimans possideat; vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

De accessione possessionis.

7. Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat, prædium alienum

---

5. NON HABEAT VITIVM] Id est, ut talis sit, quæ neque natura, neque lege usucapioni exempta. fac. *l. 24. h. t. & 5. C. pro empt.*

6. ERROR FALSÆ CAVSÆ] Opinio justi tituli. Non qui putat se emisse sibive donatum esse, pro emptore, aut pro donato usucapit, sed qui revera emit, &c. *l. 27. h. t. l. 1. pro don.* quippe falsa nostra existimatio rei veritatem non mutat. *l. 6. ad. mun.* Iustus tamen & probabilis error excusatur. *l. 13. §. 1. pro empt. l. ult. §. ult. pro suo.*

7. DIVTINA POSSESSIO] Sine possessione usucapio non procedit. *l. 25. h. t.* Non autem præcise exigitur possessionis continuatio in una eademque persona: sed receptum, ut etiam alienæ possessionis accessione uti liceat. *l. 14. h. t. l. 2. §. 19. & seq. pro empt. l. 13. §. 1. & deinceps. de acq. poss. l. 14. de div. & temp. præsc.*

HÆREDI CONTINVATVR] *l. 43. h. t. d. l. 2. §. 19.*

num esse. Quod si ille initium justum non habuit, hæredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur.

8. Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

De his, qui à fisco, aut ab Imperatoris, Augustæve domo, aliquid acceperunt.

9. Edicto D. Marci cavetur, eum, qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quin-

---

§. 19. eadem ratione, qua perseverat usucapere, qui postea cognovit rem alienam esse. *l.* 48. §. 1. *de A. R. D.* nam hæres defuncti vice fungitur. *l.* 22. *h. t.*

HÆREDI NON PROCEDIT] Quia etiam ἁμαρτίας ἐςὶ κληρονομία. hæres non tantum in virtutes, sed etiam in vitia defuncti succedit. *l.* 11. *de div. & temp. præscr. l.* 11. *C. de acq. poss.*

ET IN VSVCAPIONIBVS] Sensus est, se constitutione sua cavisse, ut eadem temporis inter hæredem & defunctum continuatio observaretur & in usucapione à se reformata, & rerum quoque mobilium. Cujaciana transpositio non placet.

8. VENDITOREM ET EMPTOREM] Cæterosque singularis rei successores. *l.* 13. §. 10. *& seq. de acq. poss. l.* 5. *l* 14. *de div. præs.*

CONIVNGI TEMPORA] Modo uterque bona fide acceperit. Nam neque vitiosa venditoris possessio prodest justæ possessioni emptoris, & si emptor justum initium non habuit, non utetur adminiculo ex persona auctoris. *l.* 13 §. 1. *& ult. de acq. poss.* Cæterum si accessione auctoris uti nolit, quo minus ex sua persona tempora computet, vitium auctoris non obstat. *l.* 5. *de div. præscr.* dissimilis est causa hæredis, ut modo diximus.

9. EDICTO D. MARCI] Mentio fit hujus edicti. *l. ult. C. si adv. fisc.* In hac autem præscriptione quinquennii

quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere: Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid, ut ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur: adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem divina constitutio quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE

nii nullam factam fuisse distinctionem inter bona aut mala fide quid à fisco accipientem apparet ex eo, quod alioqui melior conditio fuisset ejus, qui à privato emisset quam qui à fisco: siquidem qui à privato bona fide rem emerat, summum biennio eam usucapiebat.

Constitvtio Zenonis] *l. 2. C. de quadr. præscr.* Fisco hoc tributum, quo paratiores reperiat in subhastationibus emptores. Wes.

Nostra constitvtio] Intelligit *l. ult. C. d. t.* qua constitutione, quod de fisco Zeno constituerat, producitur ad substantiam Principis privatam; ut scilicet etiam rerum patrimonialium emptor statim securus sit, & dominus quadriennii præscriptione excludatur. idemque privilegium serenissimæ Augustæ conceditur. Hoc jus atque hæc præscriptio fiscalis veteribus incognita fuit, ut liquet ex *l. 13. §. 9. D. de hæred. petit.*

Ti-

DE DONATIONIBVS.

TITVLVS VII.

*De donatione.

EST & aliud genus acquiſitionis, donatio. Donationum autem duo ſunt genera: mortis cauſa, & non mortis cauſa.

De mortis cauſa donatione.

1. Mortis cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cum quis ita donat, ut ſi

---

TITVLVS VII.

DONATIONIBVS] Donatio eſt, cum quid nullo jure cogente conceditur. *l. 29. h. t.* τὸ χωρὶς ἀνάγκης διδόμενον. Harm. *lib. 3. tit. 1.*

ACQVISITIONIS] Civilis ſcil. ut ordo arguit. At eo tantum referendæ donationes impropriæ, mortis cauſa & propter nuptias, de quibus hîc principaliter tractatur: non illa abſoluta inter vivos. Nam res ſuas quibuſque donare apud omnes gentes jus poteſtaſque eſt. §. 40. *ſup. de rer. div.* Demoſth. *adv. Leptin.*

DONATIO] Donatio proprie eſt doni datio. *l. 1. D. h. t. l. 35. §. 1. D. de mort. ca. don.* Eſtque modus acquirendi, quoniam & cauſam tradendi includit & ipſam traditionem. cum autem accipitur pro conventione de dando, tituli ſeu cauſæ tantum rationem habet. §. 40. *ſup. de rer. div.*

DVO GENERA] Vtriuſque autem generis plures ſunt ſpecies. *l. 1. D. h. t. l. 2. D. de mort. ca. don.*

1. MORTIS SVSPICIONEM] Vel ſola etiam cogitatione mortalitatis ex ſorte humana. *l. 2. & aliquot ſeqq. l. 35 §. 4. D. de mort. ca. don.*

CVM QVIS ITA DONAT] Hoc expreſſo ſcil. etiamſi in extremis vitæ quis conſtitutus ſit, alioqui non tam mortis cauſâ, quam moriens dediſſe videtur. *l. 42. in fin. eod.*

S 1

ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit: ſin autem ſupervixiſſet is, qui donavit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut prior deceſſerit is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret: & utriuſque cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutum eſt, ut per omnia fere legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formavit. Et in ſumma mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat, ma-

---

SI QVID HVMANITVS] Quo verbo mors ſignificatur. *l.* 26. *pr. depoſ.* Græci dicunt, *ἐάντι πάθω, ἐάντι συμβῇ, ſi quid mihi acciderit. l.* 162. §. 1. *de verb. ſign.*

PRIOR DECESSERIT] Nota tribus modis hanc donationem irritam fieri; ſi donator ſalvus evaſerit, quod hic dicitur *ſupervixerit*; ſi donationis eum pœnituerit; ſi donatarius prior deceſſerit. *l.* 16. *l.* 29. *& ſeq. eod. l.* 19. *l.* 22. *& ſeq. l.* 12. *de reb. cred.*

PER OMNIA FERE] Vnde eſt, quod pœnitentia donatoris & morte donatarii extinguitur: quod minuitur Falcidia. *l.* 2. *C. eod.* quod non indiget inſinuatione. *l. ult. C. eod.* & ſi quæ alia. *v. l.* 1. *C. eod. l.* 9. §. *ult. l.* 10. *& ſeq. D. de don. int. vir. l.un.* §. 14. *C. de cad. toll.* Differt à legato, quod non pendet ab aditione hæreditatis. *l.* 5. §. 17. *de his quæ ut indign.* quod à præſente in præſentem confertur. *l.* 38. *D. h. t.* in quo negotii inter vivos naturam imitatur, ut & in aliis quibuſdam. *v. l.* 22. *l.* 25. §. 1. *l.* 35. §. *ult. eod.*

EAM FORMAVIT] Vt quinque adhibeantur teſtes: qui numerus legitimus in omni ultima voluntate, excepto teſtamento. *l. ult.* §. *ult. C. de codicill.*

QVAM HÆREDEM SVVM] *l.* 1. *d. l.* 35. §. 1. *D. h. t.*

APVD

magiſque eum, cui donat, quam hæredem ſuum. ſic & apud Homerum Telemachus donat Piræo:

Πείραι᾽, οὐ γάρ τ᾽ ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσωνται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ᾽ ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε
Εἰ δέ κ᾽ ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hos verſus ſic vertere licebit.

Cum Piræe homines lateant ſecreta futuri,
Si me forte proci ſceleratis ad Styga mittant
Inſidiis, patriaſque velint erciſcere prædas:
Hæc ego præ reliquis multo tibi cedere malim.
Sin ego eos juſtis proſternam cladibus ultor,
Hæc mihi tu gaudens media inter gaudia reddas.

De ſimplice inter vivos donatione.

2. Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ ſi fuerint perfectæ, temere revocari

---

Apud Homerum] *Odyſſ.* 17. Hic locus arguit etiam mortis cauſa donationem ratione facti juris gentium eſſe. Eſt & apud Euripidem in Alceſtide mortis cauſa donatio, *verſ.* 1020. γυναῖκα τήνδε μοι σῶσαι λαβών, &c.

2. Inter vivos] Hæ ſunt, quæ alias dicuntur veræ, ſimplices, abſolutæ, meræ, directæ. *l.*25. *l.*27. *h. t. l.*35. §. 2. *de mort. ca. don. l.*20. §. 3. *D. fam. &c. l.*20. *C. de don. ant. nupt.*

Temere non possunt] Id eſt, non facile, non ſine cauſa. Nam vera donatio natura ſua irrevocabilis eſt, ἡ δωρεὰ δόσις ἀναπόδοτος. Ariſtot. 4. *top.* 4.

cari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis, nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut etiamsi non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro Principum dispositiones insinuari eas actis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum: constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quam stare etiam sine insinuatione statuit. Sed & quasdam donationes invenit, quæ penitus insinua-

PERFICIVNTVR AVTEM] De primo gradu perfectionis intellige, unde obligatio & actio, non rei dominium, quod demum acquiritur præstatione promissi.

VOLVNTATEM MANIFESTAVERIT] Eamque gratam atque acceptam habuerit donatarius. *l.* 10. *l.* 19. §. 2. *h. t.*

NOSTRA CONSTITVTIO] *l.* 35. §. *ult. C. eod.* ubi pacto donationis causa facto verbis in præsens conceptis, veluti *dono tibi centum aureos*, eandem vim tribuit, quam habet stipulatio, ut ex eo obligatio & actio nascatur, contra regulam juris antiqui *l.* 7. §. 4. *D. de pact.* unde tale pactum hodie legitimum, pariens condictionem ex lege *per. l.* 6. *d. t.*

INSINVARI ACTIS] In acta referri, literis publicis consignari.

AD 500 SOLIDOS] Ad 300 primum *l.* 34. *C. eod.* novissime ad 500. *l. pen.* §. *ult. C. eod.* Si definitum modum excedens insinuata non est, non in totum irrita, sed quatenus excedit. *d. l.* 34. Nov. 162. *c.* 1. §. *ult.* τὸ ὑπέρπλεον μὴ ἰσχυέτω. Bas. 47. *tit.* 1.

QVASDAM DONATIONES] Quorum numero, quas Princeps facit, vel quæ Principi fiunt, quæ fiunt pro redemptione captivorum, pro restitutione ædium incendio vel ruina consumptarum &c. vid. *d. l.* 34. *l. pen. pr.* §. 1. & 2. *C. eod.*

No-

ſinuationem fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus, quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes, ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas revocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam, vel jacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

De donatione ante nuptias ſeu propter nuptias.

3. Eſt & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem à junioribus

---

NOSTRIS CONSTITVTIONIB.] *l. 33. d. l. 34. pr. §. 1. pen. & ult. l. ult. C. eod.*

DONATORIBVS LICENTIAM] Donatoribus ſolis, non etiam hæredibus eorum. *l. 7. l. ult. C. de rev. don.*

EX CERTIS CAVSIS] Inſignis ingratitudinis: cujus generis cauſæ enumerantur quinque *l. ult. C. d. t.* Plerique addunt & aliam, ſupervenientium ſcil. liberorum, ex *l. 8. C. eod.* quæ tamen conſtitutio tantum de donatore patrono & liberto donatario loquitur, nec à Græcis extenditur. Baſil. 47. *tit.* 2. Harm. 3. *tit.* 2.

3. ALIVD GENVS] Sed donationis impropriæ. Donatio propter nuptias eſt veluti contraria dos mariti. hoſtimentum, *ἀντισήκωμα* dotis uxoriæ: unde & *ἀντίφερνα*. *l. ult. C. de don. ant. nupt.*

PRVDENTIBVS INCOGNITVM] Veteribus non fuere incognitæ donationes inter ſponſum & ſponſam. *l. 1.*

bus divis Principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset cum matrimonium esset insecutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Iustinus pater noster, cum augeri dotes, & post nuptias fuerat permissum, siquid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio, sua constitutione permisit. sed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, ut tales do-

---

l. 1. §. 1. *D. h. t. l.*8. *& seqq. C. de don. ant. nupt.* sed talis species, qua de hîc agitur.

IVNIORIBVS DD. PRINCIPIBVS] A Constantino hoc solum introductum, ut donatio ante nuptias, quæ antea pura habebatur donatio *dd. ll.* tacitam haberet conditionem, si nuptiæ sequerentur: secutis autem nuptiis quod donatum erat, manebat apud uxorem. *l.* 15. *& seq. C. eod.* Postea placuit, ut ad donatorem soluto matrimonio revertatur. *l. ult. C. eod. c. ult. x. de don. int. vir. & ux.*

ET CONSTANTE MATRIM.] Dum ne propter nuptias donatio excedat quantitatem dotis, ne fraus fiat juri publico, quo donatio inter conjuges prohibetur. *l.* 1. *& tot. tit. D. de don. int. vir. & ux. & C. eod.* Extat Iustini constitutio in *l. pen. C. de don. ant. nupt.*

NOMEN INCONVENIENS] Quia poterat constante matrimonio augeri: nunc ex sententia Iustiniani & augeri & constitui potest.

CONSTITVIMVS] *l. ult. C. eod* alia extat Nov. 97. ubi etiam præcipit, ut donatio propter nuptias doti omnino respondeat, tum in quantitate, tum in pactis.

4. VIN-

donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur & constituantur.

De jure accrescendi.

4. Erat olim & alius modus civilis acquisitionis per jus adcrescendi, quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento: eo casu pars ejus amittebatur, & socio adcrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sevioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi invidia plenum, pio remedio, per nostram constitutionem mederi, necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur: libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra com-

---

4. VINDICTA VEL TESTAMENTO] Aliis modis manumittens nihil agebat. Vlp. *tit.* 1. §.13. Paul. 4. *sent.* 12.

SOCIO ACCRESCEBAT] Casus, quo jus accrescendi locum habebat extra causam ultimæ voluntatis.

NOSTRAM CONSTITVTIONEM] *l.* 1. *C. de comm. serv. man.* neque inter modos manumittendi amplius distinguendum. §. 3. *sup. de libertin.*

CON-

communes regulas statuisse manifestum est) & eo, quia eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conservato, pretiumque servi secundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

QVIBVS ALIENARE licet, vel non licet.

TITVLVS VIII.

Summa tituli. De marito.

ACCIDIT aliquando, ut qui dominus rei sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare: quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum, quod nos, legem

---

CONTRA COMMVNES REGVLAS] *l. generaliter. 24. §. si quis 10. D. de fideic. lib.*

DEFINIVIMVS] Ne de pretio partis domini non manumissoris contentio esset. *d. l. 1. §. 5. C. de comm. serv. man. l. ult. C. de cond. insert.*

TITVLVS VIII.

DOTALE PRÆDIVM] Inæstimatum scil. nam æstimato in dotem dati alienatio marito permissa *l. 10. §. 4. D. de jur. dot. l. 5. l. 10. C. eod.* sicut & rei mobilis, *l. 3. §. 2. D. de suis & legit. l. 3. C. de jur dot.* auth. *sive à me. C. ad sen. Vell.*

PER LEGEM IVLIAM] Lata est ab Augusto: estque ea ipsa, quæ de adulteriis dicitur. Paul. 2. *sent.* 24. atque inter alia hoc caput habuit; *Fundum Italicum dotalem maritus invita uxore ne alienato, neve consentiente ea obligato.*

IPSIVS SIT] Maritus constante matrimonio est dominus rei dotalis. *l. 1. §. 1. l. 13. §. 2. de fund. dot. l. 7.* §. 3.

legem Iuliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cum enim lex in ſolis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant: hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium impoſuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio, vel obligatio, ut neutrum eorum neque conſentientibus mulieribus procedat, ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum convertatur.

De creditore.

1. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non ſit, alienare poteſt.

---

§. 3. *D. de jur. dot. l.* 23. *C. eod. l.* 9. *C. de rei vind.* §. 40. *in fin. ſup. de rer. div.* τῆ προϊκὸς ἐν τῷ γάμῳ ὁ ἀνὴρ κύριος. 47. Baſil. *tit.* 1. ſed quia hoc dominium ſoluto matrimonio ad uxorem redit, ideo & ipſa interim domina ſæpe dicitur. v. Briſſon. *lib. ſing. ad leg. Iul. de adult.*

ETIAM VOLENTE EA] Hoc ideo, quia facilius mulier adduci poteſt, ut conſentiat obligationi, ubi nullum præſens periculum eſt, quam alienationi. ſimile quid eſt in *l.* 4. *in fin. D. ad Vell.*

REMEDIVM IMPOSVIMVS] *l. un.* §. *& cum lex.* 15. *C. de rei ux. act.*

SEXVS MVLIEBRIS FRAGILITAS] Ne fragilitate ſuæ naturæ in repentinam deducatur inopiam. *d. l. un.* §. 15. τί γὰρ εἰς ἀπάτην εὐκολώτερον γυναικός; Liban. *declam.* 35.

1. EX PACTIONE] Idem eſt, licet pactio nulla interpoſita. *l.* 4. *D. de pign. act.* neutrum autem procedit ſine prævia denuntiatione. *l.* 4. *C. de diſtr. pign. l.* 10. *C. de pign.* Sed etſi convenerit, ne liceat vendere, adhuc tamen diſtrahi poteſt, modo trina præceſſerit denuntiatio. *d. l.* 4. *de pig. act.*

poteſt. Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus eſt, ut liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſolvatur. Sed ne creditores jus ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temere ſuarum rerum dominium amittere viderentur; noſtra conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere: cujus tenore utrique parti creditorum & debitorum, ſatis abundeque proviſum eſt.

De pupillo.

2. Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam, ullam rem ſine tutoris authoritate alienare poſſe. Ideoque ſi mutuam pecuniam ſine tutoris authoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam

---

EIVS EA RES NON SIT] Pignus enim in bonis debitoris manet. *l. 9. C. de pign. act.*

QVI AB INITIO PACTVS] Aut etiam ex intervallo. *d. l. 4. D. de pign. act.* Itaque hic caſus non magis huc pertinet, quam cum procurator voluntate domini rem alienat. §. 42. *ſup. de rer. div.* Rectius huc referas tutores & curatores.

NOSTRA CONSTITVTIONE] *l. ult. C. de jur. dom. imp.* ubi nova forma diſtrahendi pignoris prolixe præſcribitur, cui locus ſit, cum de vendendo eo nihil nominatim convenit.

2. SINE TVTORIS AVCTORITATE] *l. 9. & paſſim. D. de auct. tut. l. 11. de acq. rer. dom.*

IDEOQVE SI MVTVAM PECVN.] A remotione generis ad remotionem ſpeciei. Nam & mutui datio alienatio eſt, *l. 2. §. 2. l. 16. l. pen. D. de reb. cred. d. l. 9. pr. de auct. tut.* & in nativo ſuo ſignificatu. *l. 1. C. de fund. dot.* ita interpp. omnes, & noviſſime Fabrot. & Grot. *in ſparſ. flor.*

VIN-

cuniam non facit accipientis: ideoq; vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt, condici poſſunt: ſi mala fide, ad exhibendum de his agi poteſt. At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ ſine tutoris authoritate recte dari poſſunt. Ideoque ſi debitor pupillo ſolvat, neceſſaria eſt debitori tutoris authoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes advocatos ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi, Quæſtoris ſacri palatii noſtri, promulgavimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupil-

---

VINDICARI NVMMI] Similis locus eſt in *l.* 11, §. *ult. D. de reb. cred.*

BONA FIDE CONSVMPTI] Conſumptio bona fide facta conciliat mutuum & condictionem parit. *l.* 19. §. 1. *D. de reb. cred.* Valetque hoc etiam in nummis alienis mutuo datis. *l.* 11. §. *ult. cum* 2. *ll. ſeqq. eod.*

SI MALA FIDE, AD EXHIBEND.] Nam qui dolo malo conſumpſit, pro eo eſt, ac ſi non conſumpſiſſet. Dolus enim pro poſſeſſione eſt. *l.* 131. 150. *de reg. jur.*

IDEOQVE SI DEBITOR] Illatio non ex proxima, ſed ex ſuperiore ſententia, propoſita in pr. ſc. pupillum nihil ſine tutore alienare poſſe; quod hic fieret, ſi liberaretur debitor. alienaret enim & perimeret obligationem & actionem. *l* 15. *l.* 22. *D. de ſolut.*

NON LIBERABITVR] *d. l.* 15. licet dominium rei ſolutæ tranſeat. Liberatur autem ipſo jure, ſi pupillo auctoritate tutoris, aut ipſi tutori ſolverit. *l.* 46. §. 5. *D. de adm. tut.*

AD CÆSARIENSES ADVOCATOS] Intelligit *l.* 25. *C. de adm. tut.* quæ miſſa eſt ad Ioannem præfectum prætorio, cujus in auditorio militabant advocati, qui erant in urbe Cæſarea, non illa Cappadociæ, ut Cujac. & Fabrot. ſed Paleſtinæ. *l.* 27. *C. de fidejuſſ.*

ITA LICERE TVTORI, &c.] Locutio impli-

cata

pillarem ſolvere, ut prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat. quo ſubſecuto, ſi & judex pronunciaverit, & debitor ſolverit, ſequatur hujuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quam diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſalvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat, per exceptionem doli mali poterit ſubmoveri. Quod ſi male conſumpſerit, aut furto, aut vi amiſerit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur: quia temere ſine tutoris authoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem

---

cata, quæ ſic ordinanda; *ita licere*, id eſt, permitti, *debitorem pupillarem ſolvere tutori, &c. ſolvere*, id eſt, numerare quod debetur. Th. καταβαλεῖν, ποιήσασθαι τὴν καταβολήν.

IVDICIALIS SENTENTIA] Excipiuntur reditus annui & cæterarum rerum penſiones. *d. l. 25.*

SINE OMNI DAMNO] Th. δίχα πάσης δαπάνης, ſine ulla impenſa debitoris.

PLENISSIMA SECVRITAS] Ita ut nec in integrum reſtitutioni ſit locus; quod beneficium ſola tutoris aut curatoris interveniens auctoritas non excludit. *tit. C. ſi tut. vel cur. int.*

SALVAM HABEAT, AVT LOCVPLETIOR] *l. 15. l. 47. l. 66. D de ſolut. l. 4. §. 4. de dol. exc. l. 14. D. de cond. ind. l. 57. de reg. jur.* Non debet pupillus occaſionem juris ad iniquum trahere cum detrimento alieno compendium. *l. pen. in fin. de reb. eor. qui ſub. tut.* Quando locupletior factus intelligatur, & quo tempore id inſpiciatur, diſce ex *l. 4. D. de except. d. l. 47. pr. & §. 1. de ſolut.*

MALE CONSVMPSERIT] Th. ἀσώτως ἐδαπάνησε, per luxum prodegerit.

AVT VI] Deeſt in vet. lib. Cujac. Hotom. nec Th. habet.

tionem solverit. Sed ex diverso, pupilli, vel pupillæ solvere sine tutoris authoritate non possunt: quia id, quod solvunt, non fit accipientis: cùm scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris authoritate concessa sit.

PER QVAS PERSONAS cuique acquiritur.

TITVLVS IX.

Summa.

ACquiritur vobis non solum per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis: item per servos, in quibus usumfructum habetis: item per homines liberos, & per servos alienos, quos bona fide possidetis: de quibus singulis diligentius dispiciamus.

De

NON FIT ACCIPIENTIS] Nec ipse pupillus liberatur. Cæterum sicut nummis, quos mutuo dedit, consumptis, condictio ei nascitur; ita & consumptis quos in solutum dedit, contingit ei liberatio. *l.* 19. §. 1. *D. de reb. cred. l.* 9. §. 2. *D. de auct. tut. l.* 14. §. *ult. de solut.*

NVLLIVS REI ALIENATIO] Argumentatio à genere ad speciem, quæ valida εἰς ἀνασκευήν. Nota & solutionem esse speciem alienationis. *d. l.* 9. §. 2. *D. de auct. tut. l. pen. D. de reb. cred.*

TITVLVS IX.

ACQVIRITVR VOBIS] In aliis libris hæc, & quæ porro sequuntur, leguntur in prima persona, *acquiritur nobis* &c. uti & apud Cajum *l.* 10. *de acq. rer. dom.* & Theoph.

QVOS IN POTESTATE] Non ait *in dominio*, sed generaliter *in potestate*, ut uno verbo & filiosfam. & servos complectatur.

QVOS BON. FID. POSSIDETIS] Ergo non

De liberis in potestate.

1. Igitur liberi vestri, utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat (exceptis, videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis acquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum, vel unam eorum acquisitum esset, alii filio vel extraneo donare vel vendere, vel quocunque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & paren-

tantum per eos, qui revera nobis subjecti sunt, acquirimus, sed etiam qui justa opinione nostra.

1. OLIM QVIDEM] Hoc ad tempora Iulii aut Augusti & sequentia referendum, quia excipit peculia castrensia. Florente enim repub. liberi parentibus omnia sine exceptione jure potestatis acquirebant, quasi servi; ut ἐπιχείριοι ϗ δοῦλοι τῶν πατέρων. Dion. Halic. *lib.* 8.

CASTRENSIBVS PECVLIIS] Quæ primum filiisfam. militibus concessa; postea etiam veteranis seu militia missis. *pr. inf. quib. non est perm. fac. test.* Iuven. *sat.* 16. Postremo ad exemplum castrensis etiam quasi castrense peculium exceptum, quasi militum contemplatione literatæ militiæ. §. *ult. inf. de mil. test.*

SINE VLLA DISTINCTIONE] Id est, peculium omne paganum pleno jure patri acquirebatur. Non distinguebant inter profectitium & adventitium, neque inter usumfructum & proprietatem.

ALII FILIO VEL EXTRANEO] Hoc enim omnino consequens erat rationi juris antiqui.

GENERALI CONSTITVTIONE] *l.* 6. *C. de bon. quæ lib.* qua quod circa bona materna & materni generis, item lucra nuptialia jam ante à diversis principibus statutum erat. *l.* 1. *&* 2. *C. de bon. mat. l.* 1. 2. 6. *&* 7. *C. Th. eod. l.* 1. *l.* 4. *C. de bon. quæ lib.* ne ἀσύμβολος abiret, produxit ad bona omnia adventitia.

Ho-

rentibus honorem debitum reſervavimus. Sancitum etenim à nobis eſt, ut ſi quid ex re patris ei obveniat, hoc ſecundum antiquam obſervationem totum parenti acquiratur. Quæ enim invidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filiusfamilias acquiſivit, hujus uſumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium perveniens, luctuoſum ei procedat.

De emancipatione liberorum.

2. Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt, & in ea ſpecie, ubi parens emancipando liberos ſuos,

---

HONOREM DEBITUM] Th. τὸ ὑποφειλόμενον ἐφύλαξεν, *debitum reſervavit*. & vox *honorem* abundare videtur. Cujac. quoniam hic non agitur de honoris debito, ſed acquiſiti. Deeſt quoque in emendatiſſimis editionibus, teſte Fabrot.

EX RE PATRIS] Ex ſubſtantia patris *d. l. 6.* eodem tamen jure habendum & quod filio obvenit occaſione & contemplatione patris. arg. *l. 21. & ſeq. D. de uſufr. l. 10. §. 6. in fin. de vulg. & pup. ſubſt.*

VSUMFRUCTUM PATRI] Quidam etiam caſus ſunt, quibus peculii adventitii plena proprietas filio acquiritur. *l ult. §. 1. C. de bon. quæ lib.* auth. *excipitur.* cum 2. *ſeqq. C. eod. Peculium adventitium*, ξένον, ἐπήλυτον, Gloſſ. lat. gr. quod aliunde, quam à patre obvenit, & quaſi τυχηρῶς.

2. LIBEROS SUOS] Th. ὁ παῖδα. Cujac. Hotom. Fabrot. *liberum ſuum*, numero ſingulari, ut *inf. de ſerv. cogn. in pr. & l. 33. C. de inoff. teſtam.* Aurel. Victor: *Nerva Trajanum in liberi locum adoptavit.* Veteres tamen ſemper *liberi* in numero multitudinis dixerunt. Gell. *lib. 2. c. 13.* Cajus *l. 148. de verb. ſign.* Gloſſ. gr. lat. τέκνα, *liberi, pluraliter tantum declinatur.*

ſuos, ex rebus, quæ acquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licentiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod ſui juris effectus eſſet, hoc per rerum deminutionem decreſceret. Ideoque ſtatuimus, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, ſed uſusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.

De ſervis noſtris.

3. Item vobis acquiritur, quod ſervi veſtri ex

ACQVISITIONEM EFFVGIEBANT] Id eſt, ex iis bonis adventitiis, quæ proprietate tenus filio acquirebantur ex Græcorum Principum conſtitutionibus: quo in numero bona materna & lucra nuptialia, ut ſup. notatum. Cave peculia caſtrenſia intelligas. *l. 6. §. 3. C. de bon. quæ lib.*

ANTERIORIB. CONSTITVTIONIB.] Intelligit *l. 1. & 2. C. Th. de matern. bon.* quæ Conſtantini ſunt. *l. 6. §. 3. C. de bon. quæ lib.*

PRO PRETIO EMANCIPATIONIS] Quaſi remunerationis gratia *d. l. 1. & 2. d. l. 6. §. 3.* pro præmio delatæ emancipationis. *l. 3. C. de bon. matern.* nam emancipatio beneficium eſt quærendorum bonorum. *l. 1. ſi à par. quis man.*

QVOD HONORIS] Honorificum eſt filio ſuæ poteſtatis & caput familiæ evadere.

3. QVOD SERVI VESTRI] Tranſlatum huc ex Cajo *l. 10. §. 1. de acq. rer. dom.*

SIVE

ex traditione nanciſcuntur, ſive quid ſtipulentur, ſive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa acquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus & invitis obvenit. Ipſe enim ſervus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt. Sed ſi hæres inſtitutus ſit, non alias niſi veſtro juſſu, hæreditatem adire poteſt. Et ſi vobis jubentibus adierit, vobis hæreditas acquiritur, perinde ac ſi vos ipſi hæredes inſtituti eſſetis. Et convenienter, ſcilicet vobis legatum per eos acquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis, vobis acquiritur, ſed etiam poſ-

---

SIVE QVID STIPVLENTVR] Id eſt, ab ſe. ſtipulatum per traditionem nanciſcantur. nam etſi etiam obligatio per ſervos ſtipulantes nobis acquiritur, *l 53. de acq. rer. dom.* de quo *inf. tit. pen. lib* 3. hoc tamen titulo non quæritur per quas perſonas obligatio nobis acquiratur, ſed dominium aut poſſeſſio.

IGNORANTIBVS ET INVITIS] *l.32. de acq. rer. dom. l.46. D. de jur. dot.* fit enim hæc acquiſitio *ἐν ἀτόμῳ*, ut ne momento quidem aliquo ſubſiſtat in perſona ejus, qui eſt in poteſtate. *l. 79. D. de acq. hær.*

EX DONATIONE, VEL LEGATO] Hæc deſunt apud Gajum & Theoph. videnturque ex Gloſſa in contextum irrepſiſſe. alias jejuna eſt, quæ ſequitur, de legato repetitio.

NISI VESTRO IVSSV] *d. l.* 10. §. 1. ne ſcil. in poteſtate ſervi ſit, dominum ignorantem ært. alieno hæreditario obligare. *l.6. de acq. hær.* nec ſatis eſt dominum ratam habere aditionem; ſed requiritur, ut juſſus præcedat. *l. 25. §* 4. *eod.*

ET CONVENIENTER] Nempe regulæ initio poſitæ, quod per ſervos nobis ex qualibet cauſa acquiritur, etiam ignorantibus & invitis. Nam & hoc in legato obtinet: quippe quod lucrum tantum continet, non etiam damnum, ut hæreditas. *l. 32. D. mandat.*

ETIAM POSSESSIO] Obſtare videri poterat, quod

possessio: cujuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.

De fructuariis & bona fide possessis.

4. De iis autem servis, in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis acquirunt, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas causas consecuti sunt, id ad dominum proprie-

---

quod quæ facti sunt, quale est possessio. *l.* 19. *ex quib. ca. maj.* non transeunt ad dominum. §.2. *inf. de stip. serv.* *l.*44. *de cond. & dem.* verum possessio non tantum corporis & facti est, sed etiam juris, ex quo plurimum mutuatur. *l.*49. *pr. &* §. 1. *de acq. poss.* inter quæ & hoc, ut per eosdem, per quos res cæteræ, etiam illa nobis acquiratur. Cæterum non acquiritur nisi volentibus; ex causa peculiari quidem etiam ignorantibus, at extra eam non nisi scientibus. *l.* 1. §. 5. *l.* 3. §. 12. *l.* 24. *l.* 44. §. 1. *eod.* quibus locis & ratio indicatur diversitatis.

PER EOS VSVCAPIO] Cajus, *unde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis acquiritur.* In rebus peculiaribus etiam ignorantes usucapimus: alias possessio ignoranti quæsita, veluti per procuratorem, ad usucapionem non prodest, nisi postquam scientia intervenerit. *l.*47. *de usuc. l.* 1. *C. de acq. poss.*

4. DE IIS SERVIS] Ex *l.* 10. §. 3. *de acq. rer. dom. l.* 21. *de usufr.*

EX RE VESTRA] Veluti si servus, quem fructuarius dispensatorem fecerat, rem aliquam ex nummis fructuarii comparavit, rem fructuarii locavit, pecuniam fœneravit. *l.* 31. *de usufr. l.*43. §. *ult. de acq. rer. dom. l.* 1. *C. de rei vind.*

EX OPERIS SVIS] Puta si sutor sit, aut pictor, aut faber, & pro opera hujusmodi mercedem acceperit. *l.*26 *de usufr.* Quid si ex superioribus causis, nominatim domino proprietatis stipuletur, aut nomine ejus rem accipiat?

prietatis pertineat. Itaque si is servus hæres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur.

Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur, sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est, vel ad dominum, si servus est. Sed bonæ fidei possessor, cum usuceperit servum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest: Fructuarius vero usucapere non potest, primum quia non possidet sed habet jus utendi

---

piat? Acquirit domino proprietatis. *l. 25. §. 3. d. t. l. 37. §. pen. de acq. rer. dom.* Cæterum placet fructuarium condicere id posse. *l. pen. de stip. serv.*

HÆRES INSTITVTVS, &c.] *d. l. 10. §. 3. l. 47. l. 49. de acq. rer. dom. l. 25. pr. de acq. hær.* excipe, nisi quid horum factum contemplatione fructuarii. *l. 21. & seq. de usufr.* quo casu servus ex re fructuarii, non opera sua fructuario acquirere intelligitur. *l. 45. d. t.* ne objici possit, quod aditio hæreditatis non sit in opera servili. *d. l. 45. in pr.*

IDEM PLACET] *d. l. 10. §. 4 l. 19. de acq. rer. dom.*

EXTRA ISTAS DVAS CAVSAS] Extra rem bon. fid. possessoris, & operas bona fide possessi. qualia hæreditas, legatum, donatio. *d. l. 19. l. 54. eod.*

VEL AD DOMINVM] Nisi bon. fid. possessoris contemplatione &c. ut sup. *l. 45. §. ult. de acq. hær.*

QVIA NON POSSIDET] *d. l. 10. §. ult. l. 6. §. 2. de precar.* non possidet scil. civiliter, ψυχῇ δεσπόζοντος, animo dominantis, sine cujusmodi possessione usucapio non procedit. *sup. de usuc. in pr.* naturaliter tamen possidet fructuarius. *l. 12. de acq. poss.* id est, naturaliter rem tenet. *l. 49. eod.* qualiter qualiter est in possessione. *l. 3. §. pen. de vi & de vi arm.*

utendi fruendi: deinde quia ſcit, ſervum alienum eſſe. Non ſolum autem proprietas per eos ſervos, in quibus uſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonam, quæ bona fide vobis ſervit, vobis acquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in utriuſque perſona ſecundum diſtinctionem, quam proxime expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint.

De reliquis perſonis.

5. Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque veſtro juri ſubjectos habetis, neque bona fide poſſidetis: item per alienos ſervos, in quibus neque uſumfructum habetis, neque poſſeſſionem juſtam, nulla ex cauſa vobis acquiri poſſe. Et hoc eſt quod dicitur, per extraneam perſonam nihil acquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam (veluti per procuratorem) placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus vobis acquiri poſſeſſionem,

---

NON SOLUM PROPRIETAS] *l. 1. §. 6. & 8. d. l. 49. pr. de acq. poſſ.*

5. PER EXTRANEAM PERSONAM] Id eſt, hominem liberum, qui neque juri noſtro ſubjectus eſt, neque bona fide nobis ſervit: item ſervum alienum, cujus neque uſusfructus apud nos ſit, neque poſſeſſio.

NIHIL ACQUIRI] Neque dominium, neque obligationem aut actionem. *l. 1. C. h. t. l. 73. §. ult. de reg. jur.* cujus rei ratio eſt in §. 18. *inf. de inut. ſtip. l. 11. D. de obl. & act.*

ACQUIRI POSSESSIONEM] *d. l. 1. C. h. t. l. 1. C. de acq. poſſ. l. 20. §. ult. l. 53. de acq. rer. dom.* nimirum quia poſſeſſio acquiritur actu naturali & corporali apprehenſione, in quo placet poſſe nos uti etiam miniſterio alieno. *d. l. 53. l. 18. de acq. poſſ.*

SED ET IGNORANTIBUS] *l. 13. de acq. rer. dom.*

ſionem, ſecundum divi Severi conſtitutionem: & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit: vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

Tranſitio.

6. Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodum ſingulæ res vobis acquirantur. nam legatorum jus, quo & ipſo ſingulæ res vobis acquiruntur: item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res vobis acquirantur. Si cui ergo hæredes facti ſitis, ſive cujus bonorum poſſeſſionem

---

dom. l. 34. §. 1. *l.* 49. §. *ult. de acq. poſſ. l.* 1. *C. eod.* Utique tamen volentibus; ut ut ignoremus, quo tempore ex voluntate noſtra poſſeſſio apprehendatur.

PER POSSESSIONEM ETIAM DOMINIUM] Si tradita ab eo, qui dominus fuit, & dominium in nos transferre voluit, *d. l.* 13. *l.* 20. §. *ult. de acq. rer. dom. l.* 8. *C. de acq. poſſ.*

VEL USUCAPIONEM] Id eſt, uſucapiendi occaſionem, conditionem. hoc intereſt, quod dominium etiam ignoranti mihi per procuratorem, cui nomine meo res tradita eſt, acquiratur: re autem à non domino tradita, uſucapiendi facultas demum acquiratur, ex quo ſcire cœpi rem traditam eſſe. *l.* 47. *de uſuc. l.* 1. *C. de acq. poſſ.* Nam uſucapio bonam fidem poſſidentis requirit, quam nemo dixerit eum habere, qui ſe poſſidere ignorat.

6. NAM LEGATORUM JUS] Occupat & tacito removet, quod objici poterat de perturbatione ordinis.

QUIBUS PER UNIVERSITATEM] *καθομάδα*, hoc eſt, quibus una acquiſitione acquirimus bona alicujus omnia, res omnes & jus univerſum alterius, non ſeparatim res ſingulas. Cajus. *lib.* 2. *tit.* 2.

SI CUI HÆREDES, &c.] Ex modis acquirendi per univerſitatem, qui plures olim fuerunt, *v.* Cont. 1. *diſp.*

nem petieritis, vel ſi quem adrogaveritis, vel ſi cujus bona libertatum conſervandarum cauſa vobis addicta fuerint, ejus res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hæreditatibus diſpiciamus, quarum duplex conditio eſt: nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento vobis obveniant, qua in re neceſſarium eſt initium de ordinandis teſtamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ordinandis.

TITVLVS X.

Etymologia.

TEſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit.

De

---

12. ſoli manſerunt hi quatuor, ſuſceptio hæreditatis, bonorum poſſeſſionis agnitio. *inf. tit.* 10. *lib.* 3. adrogatio, & libertatum conſervandarum cauſa bonorum addictio. *tit.* 11. *&* 12. *d. lib.* 3.

EX TESTAMENTO VEL AB INTESTATO] Acquiſitio hæreditatis conſtat delatione, & delatæ ſuſceptione. Ex delatione eſt jus & titulus acquirendi: in ſuſceptione modus. *l.* 21. §. 2. *de acq. hær. l.* 151. *de verb. ſign.* §. 5. *& ult. inf. de hær. qual.* Defertur aut teſtamento, aut lege ab inteſtato, *l.* 1. *l.* 3. *de hær. pet.* unde alia teſtamentaria, alia legitima, quarum illius cauſa potior. *l.* 39. *de acq. hær.*

TITVLVS X.

TESTATIO MENTIS] Alluſio potius, quam ἐτυμολογία; cujuſmodi noſtris ſæpe obrepunt. *l.* 1. *de acq. poſſ. l.* 1. *de novat. l.* 2. §. 2. *de reb. cred. l.* 35. §. 1. *de mort. ca.*

De antiquis modis testandi civilibus.

1. Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in usu fuisse: quorum altero in pace & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram, scilicet, quod per emancipationem, id est, imagina-

---

ca. don. Similis est illa apud Priscianum: *Argumentatio dicta est, quasi argutæ mentis oratio.* v. Gell. *l. 6. c. 12.* Definitionem habes apud Modest. *l. 1. D. h. t.* Vlpian. *tit. 20.*

1. NIHIL ANTIQVITATIS] Senec. 6. *de ben.* 1. *Etiam quod discere supervacuum est, prodest cognoscere.*

CALATIS COMITIIS] Calato seu convocato per lictorem curiarum populo, testamentorum confirmandorum causa: curiata enim hæc erant comitia, non centuriata aut tributa. Gell. *lib. 15. c. 27.* Gruch. *in præf. lib. de comit.* In Glossis: *calata comitia, ἀρχαιρέσια δὶς τῦ ἔτυς γινόμενα.*

PROCINCTVM] Malim, *in procinctu*, ut apud Cic. 2. *de nat. Deor.* 1. *de orat.* Vlp. *tit.* 20. §. 1. Fest. Gell. *ubi sup.* Nam procinctum testamentum non dicimus, sed procinctum militem, exercitum. Amnian. 18. *Procinctus adventans*, id est, *exercitus.* Gloss. lat. gr. *in procinctu.* διαθέσθαι ἐν παρατάξει πολέμυ ἀγράφως. & *endo procinctu*, ἐζωσμένοι ἐν πολέμῳ. Plutarch. *in Coriol.* Vell. Paterc. *lib. posteriore.*

PER ÆS ET LIBRAM] Gell. *ubi sup.* unde hæres per æs & libram apud Cic. 2. *de legib.*

PER EMANCIPATIONEM] Emancipare & mancipare proprie, est ære & libra vendere, & in dominium alicui tradere. Horat. *Si proprium est, quod quis libra mercatur & ære.* per translationem prædicatur de qualibet alienatione & subjectione. Plaut. Bacch. & Curcul. Cic. Phil. 2. & Cat. Maj. Horat. *Epod.* 9.

ginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus, & libripende, civibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum, ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in usu esse desiit.

De antiqua testandi ratione prætoria.

2. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad jus civile referebantur: postea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure etenim honorario nulla mancipatio desiderabatur, sed septem

---

IMAGINARIAM VENDITIONEM] Imaginaria dicitur, quia pretium non interveniebat; sed *νόμου χάριν* sestertius nummus. v. Cujac. 10. *obs.* 37.

QVINQVE TESTIBVS] Aderant præter libripendem testes quinque, cives Rom. puberes, certisque verbis hic actus perficiebatur. v. Vlp. *tit.* 19. §. 2. *&* *tit.* 20. §. 1. *&* 8. Boët. *in Top.* vbi ex Cajo etiam formulam mancipationis refert. add. Salmas. *de usur. c.* 8.

FAMILIÆ EMPTOR] Suet. *Neron. c.* 4. *Familiæ emptor*, id est, hæreditatis; qui initio erat ipse hæres futurus. §. 10. *inf.* *eod.* postea autem alius ab hærede, manceps fiduciarius, qui hæredi familiam remanciparet. Theoph. quod Plutarcho *lib. de ser. num. vind.* absurdum videtur.

IN DESVETVDINEM] Causam te docebit Th.

2. NVLLA MANCIPATIO] Et ideo tale testamentum jure civili non subsistebat: prætor tamen ex eo dabat bonorum possessionem secundum tabulas. Vlp. *tit. pen.* §. 5.

SED SEPTEM TESTIVM] Prætor duos testes in locum libripendis & familiæ emptoris surrogavit. cui simile apud Cajum *lib. Inst.* 6.

SIGNA

ſeptem teſtium ſigna ſufficiebant, cum jure civili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria.

De conjunctione juris civilis & prætorii.

3. Sed cum paulatim tam ex uſu hominum, quam ex conſtitutionum emendationibus cœpit in unam conſonantiam jus civile & prætorium jungi, conſtitutum eſt, ut uno eodemque tempore, quod jus civile quodammodo exigebat, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium, quod ex conſtitutionibus inventum eſt, & ex edicto prætoris ſignacula teſtamentis imponerentur: ita ut hoc jus tripertitum eſſe videatur: & teſtes quidem, & eorum præſentia, uno contexu, teſtamenti celebrandi gratia, à jure civili deſcendant: ſub-

---

Signa testium non necessaria] Nam in teſtamento, quod fiebat per æs & libram, duæ tantum res agebantur, familiæ mancipatio, & nuncupatio teſtamenti, ſive voluntatis conteſtatio. Vlp. *tit.* 20. §. 8.

3. Vno eodemqve tempore] *Vno eodemque die. l.* 21. *C. eod.* *ἀδιαλείπτως* ſine intermiſſione. Hoc autem ex jure civili eſt, quod actus ſollennes continui eſſe debent, unoque contextu abſolvi. *l.* 20. §. 8. *l.* 21. §. *ult. eod. l.* 28. *C. eod. l.* 137. *de verb. obl.*

Septem testibvs adhibitis] Specialiter rogatis, aut certioratis ſe ad teſtamentum adhiberi. *d. l.* 21. §. *pen.* ex Nov. *Leon.* 41. quinque ſufficiunt. quod jus in Oriente receptum fuit. Græci *ad l.* 5. *D. ſi tab. teſt.* Harm. *lib.* 5. *tit.* 1. §. 47. Baſil. 35. *tit.* 1. & 3. & *lib.* 45. *ἡ δὲ συνήθεια ἐπὶ πάσης διαθήκης πέντε μάρτυρας ἐδέξατο.*

Qvodammodo] Nam jus civile quinque tantum teſtes exigebat, reliqui duo in vicem ponderatoris & familiæ emptoris à prætore ſubſtituti.

Vno contextv] *μιᾷ ὑφῇ*, nullo actu alieno interveniente. *d. l.* 21. §. *ult.* niſi forte talis ſit quem ratio morbi teſtatoris, vel neceſſitas naturæ efflagitet. *l.* 28. *C. eod.* Hoc amplius & in conſpectu teſtatoris teſtimonii officio fungi neceſſe eſt. *l.* 9. *C. eod.*

Svb-

ſubſcriptiones autem teſtatoris, & teſtium, ex ſacrarum conſtitutionum obſervatione adhibeantur: ſignacula autem, & teſtium numerus, ex edicto prætoris.

Solemnitas addita à Iuſtiniano.

4. Sed his omnibus à noſtra conſtitutione propter teſtamentorum ſinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt, ut per manus teſtatoris, vel teſtium nomen hæredis exprimatur, & omnia ſecundum illius conſtitutionis tenorem procedant.

De annulis, quibus teſtamenta ſignantur.

5. Poſſunt autem omnes teſtes & uno annulo ſignare teſtamentum: quid enim, ſi ſeptem annuli una ſculptura fuerint, ſecundum quod Papiniano viſum eſt? Sed & alieno quoque annulo licet ſignare teſtamentum.

Qui

SUBSCRIPTIONES TESTATORIS, &c.] Ita conſtitutum à Theodoſ. *l.* 21. *C. eod.* additumque, ſi teſtator literas ignoret, vel ſubſcribere nequeat, octavum ut ſubſcriptorem adhibeat. Adeo autem & ſubſcriptio & ſimul obſignatio neceſſaria, ut alterutro omiſſo teſtamentum vitietur. *l.* 22. §. 4. *D. eod.*

4. NOMEN HÆREDIS EXPRIMATUR] *l.* 29. *C. eod.* quod tamen abrogatum Nov. 119. *c.* 9. ut jam ſumma ſolennitatis iterum ad ea redeat, quæ comprehenſa §. *præced.* In quibuſdam paganorum teſtamentis etiam de illa ipſa, ſolennitate aliquid remiſſum. *l.* 8. *l.* 21. §. *pen. l. ult. C. eod.* & tota fere in teſtamentis parentum inter liberos. *d. l.* 21. §. 1. *& auth. quod ſine. C. eod.* Nov. 107.

5. ET UNO ANNULO] Lex enim non ſeptem varia ſigna, ſed ſeptem teſtium obſignationem requirit. Hotom.

UNA SCULPTURA FUERINT] ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἔχον χαρακτῆρα, eandem figuram ſeu imaginem habeant.

ALIENO QUOQUE ANNULO] Qui nullius è teſti-

Qui testes esse possunt.

6. Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ii, quos leges jubent improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi.

De servo, qui liber existimabatur.

7. Sed cum aliquis ex testibus testamenti qui-

---

testibus sit, sed vel testatoris vel alterius cujuscunque. *l.* 22. §. 2. *D. l.* 12. *C. eod.* An & alio instrumento signatorio? Negat Vlp. *d. l.* 22. §. 5. nisi locus ille legendus sit interposita negatione, *& magis est, ut non tantum annulo*, &c. quod postulare & antecedens videtur, & mox sequens temperamentum. Baro, Hotom. & novissime Salmas. *de mod. usur. c.* 10. Michaël Attal. *synops. tit.* 31. δακτυλίῳ, ἤτοι βουλλωτηρίῳ.

6. CUM QUIBUS TESTAMENTI FACTIO] Id est, qui ex testamento sibi vel aliis acquirere possunt. quod non percepit Theophil.

NEQUE MULIER] Hoc ex eo, quod in omni mancipatione testes tantum masculi admissi. nam his verbis, *cives Rom. puberes*, mares significantur. add. Schol. Harm. *lib.* 1. *tit.* 6. §. 52.

NEQUE SURDUS] Neque cœcus; quia testatorem agnoscere non potest. *l.* 9. *C. h. t.*

NEQUE PRODIGUS] Is cui bonis interdictum est. *l.* 18. *pr. D. eod.* Bene Græci; ὁ κωλυόμενος διατίθεσθαι, οὔτε μαρτυρεῖ ἐν διαθήκῃ. 35. Basil. *tit.* 1.

IMPROBOS INTESTABILESQUE] Quales, qui ob carmen famosum damnati. *d. l.* 18 §. 1. Cum intestabili ne testamenti quidem factio est. *l.* 26. *eod.*

NEQUE IMPUBES] Livius apud Priscian. *lib.* 8. *Impubes libripens esse non potest, neque antestari*, id est, *neque testis fieri*, passive. Active autem *antestari*, est testem facere, μαρτύρεσθαι. v. Salmas. *ad jus Attic. pag.* 811.

7. TESTAMENTI FACIENDI TEMPORE] Hoc

quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit, tam divus Adrianus Catoni, quam postea divi Severus & Antoninus rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate testamento, ut sic habeatur firmum, ac sic ut oportebat, factum esset, cum eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quæstionem moveret.

De pluribus testibus ex eadem domo.

8. Pater, nec non is, qui in potestate ejus est: item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in uno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

De his, qui sunt in familia testatoris.

9. In testibus autem non debet esse, is qui in potestate testatoris est. Sed si filius familias de castrensi peculio post missionem faciat testa-

---

Hoc tempore inspicitur testium conditio, non tempore mortis testatoris. *l.*22. §.1.*eod.* idque ex Principum liberalitate obtinet etiam in habilitate putativa, ut loquuntur.

OMNIUM CONSENSU] Totius civitatis, aut majoris partis civium. quia ita se gerebat, ita agebat, sic muneribus fungebatur, ut publice liber à plerisque haberetur. arg. *l.* 3. *pr. de sen. Mac.* facit. *l. C. h. t.*

8. PATER, NEC NON IS, &c.] *Ex l. pater.* 17.*D. de testib.* ratio est in textu. add. *l.*20.*pr. h. t.* Ulp. *tit.*20. §.5.

9. QUI IN POTESTATE] Igitur à contrario, qui in potestate testatoris non est, puta filius emancipatus, recte testis adhibetur; & vicissim pater in testamento illius. Aliud juris est in testimoniis judicialibus. *l.* 9. *D. de testib. l.* 6. *C. eod.*

POST MISSIONEM, &c. NEC PATER EIUS &c.] Aliud

ſtamentum, nec pater ejus recte adhibetur teſtis, nec is qui in poteſtate ejuſdem patris eſt: reprobatum eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium.

De hærede, & his, qui ſunt in ejus familia.

10. Sed neque hæres ſcriptus, neque is qui in poteſtate ejus eſt, neque pater ejus, qui eum habet in poteſtate: neque fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt: quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter teſtatorem & hæredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, à teſtamentariis teſtimoniis repellebant: hæredi autem, & iis,

---

Aliud tamen placuiſſe videtur Vlpiano & Marcello. *l.* 20. §. 2. *h. t.* ut bene animadvertit Hotom.

In potestate eivsdem patris] Frater ſcil. teſtatoris συνυπεξούσιος, non emancipatus.

Domesticvm testimonivm] Id eſt, eorum, qui ita conjuncti ſunt, ut alter ſit in familia & poteſtate alterius; & una cum eo fictione juris perſona. Nam ut recte Græci, *οἰκειακὴ μαρτυρία, οὐκ ἐκ τῆς συγγενείας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑνώσεως τῆς ὑπεξουσιότητος λαμβάνεται. non ex cognatione, ſed ex coadunatione, quæ per patriam poteſtatem contingit.* eadem ſcil. ratione, qua ſui hæredes domeſtici. §. 2. *inſ. de hær. qual.* In judiciis autem teſtes omnes domeſtici intelliguntur, qui de domo accuſati producuntur. *l.* 3. *C. de teſtib. l.* 24. *D. eod.*

10. Creditvr hodie] Sublata videlicet familiæ mancipatione. Expende, quod ait *totum*; ut hac ratione teſtimonium recipiatur legatarii & fideicommiſſarii. Cujac.

Hæredi avtem] Non tantum clam ſcripto, ſed palam etiam nuncupato. Cic. *pro Milon. Teſtamentum ſimul obſigna-*

& iis, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis personis, quæ ei (ut dictum est) conjunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare: ideoque nec ejusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

De legatariis & fideicommissariis, & his, qui sunt in eorum familia.

II. Legatariis autem & fideicommissariis, quia

---

obsignavi cum Clodio. Testamentum autem palam fecerat, & illum hæredem & me scripserat. Postea tamen ab eo jure recessum videtur. *l.* 20. *pr. h. t.* nisi locus à Triboniano interpolatus sit; aut intelligendus de alio genere testamenti, quam quod fiebat per æs & libram.

PRISTINI FAMILIÆ EMPTORIS] Cujus testimonium ideo receptum non fuisse certum est, quia negotium testamenti palam & aperte cum eo ipso, ut vero hærede, agebatur.

CONIUNCTÆ SUNT] Per potestatem scil. hæc enim sola conjunctio, efficit, ut omnes ita conjuncti pro una persona habeantur; atque ut sibi quodammodo, quod ait, testimonium præstent. Hinc autem ex contrario recte colligitur, liberos hæredis emancipatos, & patrem ejus, cujus in potestate non est, ad testimonium admitti posse.

II. LEGATARIIS] *l.* 20. *pr. hoc tit. l.* 22. *C. eod. l.* 14. *de reb. dub.*

FIDEICOMMISSARIIS] Particularibus: nam fidei-

quia non juris successores sunt, & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus: imo in quadam nostra constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, hujusmodi licentiam damus.

De materia, in qua scribitur testamentum.

12. Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranisve vel in alia materia fiat.

De pluribus codicibus.

13. Sed & unum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinen-

---

fideicommissarius universalis hæredis loco est, & ex SCto. successor juris. §. 3. & 4. *inf. de fideic. hær.*

QUIA NON IURIS SUCCESSORES] Non juris universi, sed rerum singularum. *l.* 9. §. 1. *D. de edend.* quorum gratia testamentum non ordinatur, sed universi successoris, id hæredis habendi causa. Itaque negotium testamenti cum solo hærede geritur, non cum legatariis: nisi forte per consequentiam; quod placet hic non attendi confirmato testibus adhibitis ipso testamento. *d. l.* 14. Symmach. *lib.* 10. *epist.* 55.

NOSTRA CONSTITUT.] Non extat: sed Zenonis hac de re habemus in *l.* 22. *C. h. t.*

12. IN TABULIS] Ligneis dolatis & cera illitis. Hinc tabulæ testamenti, vel etiam tabulæ pro testamento, & lignum pro tabulis. *l.* 19. *de bon. poss. cont. tab.* Iuven. *sat.* 13. & 16. denique & cera pro tabulis. Suet. in *Jul. c.* 83. Horat. 2. *sat.* 5. Iuven. *sat.* 15.

AN IN CHARTIS] *l.* 1. *l.* 4. *de bon. poss. sec. tab.* de varia materia, qua veteres in scribendo usi. v. Plin. *lib.* 13. *c.* 11. & 12. Alex. Neap. 2. *gen. dier.* Hot. 4. *obs.* 1. Salmas. *de mod. usur. c.* 10.

13. UNUM TESTAMENTUM] Nemo enim paganus cum duobus testamentis decedere potest. *l.* 19. *de testam. mil.*

PLURIBUS CODICIBUS] Pluribus exemplaribus.

l. 24.

tinentem tamen obſervationem omnibus factis, quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis navigaturus, & ſecum ferre, & domi relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit: vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

De teſtamento nuncupativo.

14. Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, ſufficiunt: ſi quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare jure civili teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum jure civili, firmumque conſtitutum.

DE

---

l. 24. *h. t. l.* 1. §. 5. *ſec. tab. l.* 47. *de legat.* 2. pluribus tabulis. *d. l.* 1. §. 6. *l. ult: quæ in teſt. del.* ut tamen omnia ſint inter ſe ἰσότυπα, unius tenoris & formæ, ac ſolennitatis. *d. l. ult.* & facta quaſi teſtamentum; non unum quaſi teſtamentum, aliud quaſi exemplum ſeu ἀπόγραφον. *d. l.* 1. §. 7. *ſec. tab.* add. Salmaſ. *ubi ſup.*

14. IURE CIVILI] Prætorii teſtamenti præcipua ſolennitas conſiſtit in obſignatione teſtium, cui ſine tabulis locus eſſe non poteſt. quanquam prætor, ut cuſtos juris civilis etiam ſecundum nuncupationem bonorum poſſeſſionem dat. *l.* 8. §. *ult. ſec. tab.*

SEPTEM TESTIBUS] Numerus & conditio teſtium eadem, quæ in ſcripto: ut & teſtium rogatio, & teſtationis unus contextus. *l.* 21. §. *pen. & ult. h. t. l.* 21. §. *pen. C. eod.*

VOLUNTATE NUNCUPATA] Palam & clare pronuntiata, ut à teſtibus exaudiri & intelligi poſſit. *dd. ll. l.* 25. *eod.* Suet. *in vit. Horat. Deceſſit hærede Auguſto palam nuncupato.* Scriptum teſtamentum etiam clauſum offerri teſtibus obſignandum poteſt, celato nomine hæredis: unde μυστικὸν Græcis dicitur.

TI-

De Militari Testamento.

Titulus XI.

In militum testamentis solennitates remissa.

Supra dicta diligens observatio in ordinandis testamentis, militibus propter nimiam imperitiam eorum, constitutionibus Principalibus remissa est. Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium abhibuerint, neque aliam testamentorum solennitatem observaverint, recte nihilominus testantur, videlicet, cum in expeditionibus occupati sunt. quod merito nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus su-

---

Titulus XI.

Propter imperitiam] *l. 1. D. h. t. l. 3. C. eod.* arma enim magis, quam jura nosse creduntur. *l. 22. C. de jur. del.* Tacit. *in vit. Agric.* Cæterum hæc non est principalis hujus privilegii causa, sed potius laborum & periculorum functio, cum in castris & expeditionibus sunt. *l. un. de bon. poss. ex test. mil. & hoc. text.*

Constitutionibus] *v. l. 1. D. h. tit. & inf. tit. seq. in pr.*

Neque aliam solennitatem] Quæcunque subtilitatem magis, quam naturalem rationem habent, ea omnia militibus remissa sunt. *d. l. 1.* & passim. *D. & C. h. t.* Duar. *c. 4. ad h. t.*

In expeditionibus] Expeditio belli est. *Cassiod. 1. var. 17. Hanc merito expeditionem nominavere majores, quia mens devota prœliis, non debet aliis cogitationibus occupari.*

Nostra constitutio] *l. pen. C. h. t.* id tamen & antea obtinuisse videtur. *l. 1. l. 15. C. eod.*

Quoquo modo] Sive in clypeo, sive vagina, sive in pulvere, *εἰς τὴν γῆν τῷ ξίφει. l. 15. C. eod.* Synops. Attal. *tit. 34.*

ſuprema inveniatur, ſive ſcripta, ſive ſine ſcriptura, valet teſtamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus degunt, minime ad vindicandum tale privilegium adjuvantur: ſed teſtari quidem, etſi filii familiarum ſint, propter militiam conceduntur: Iure tamen communi, eadem obſervatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus.

Reſcriptum divi Trajani.

1. Plane de teſtamentis militum divus Traja-

SVIS ÆDIBVS] In nonnullis eſt *ſedibus*, teſtib. Vigl. & Giphan. & ita Cont. Weſ. Fabrot. Sedes militum ex adverſo opponuntur expeditioni. Veget. *l.* 3. *c.* 4. *& ult.* Th. σεδίτοις. id eſt, ut Schol. §. 3. *inf.* προσεδρίαις, in ſtativis aut hybernis. Sedeta ſunt ſtationes. *l.* 18. *C. de epiſc. aud.* loca, ubi milites otioſe commorantur. Lapſus hic eſt Cujac. *& conſult.* 49.

PROPTER MILITIAM] *tit.* proxime *ſeq.* Significat filiosfam. militantes idem jus habere, quod patresfam. ſtipendia item merentes: ut in expeditionibus jure militari, alias jure communi de peculio caſtrenſi teſtari poſſint.

PAGANORVM] Pagani proprie dicti ruſtici, villani, κωμῆται ſeu vicani. hic autem & paſſim in libris juris civilis opponuntur militibus, eoque nomine omnes ἀστράτευτοι ſignificantur. Peculium paganum & caſtrenſe, in paganico & in caſtris, ἐν τοῖς κειμένοις. à ſcriptoribus eccleſiaſticis, & in conſtitutionibus Impp. Chriſtianorum gentiles etiam pagani appellantur: quæ appellatio, ut credibile eſt, inde nata, quod cum urbes fere omnes ſub Conſtantino fidem Chriſtianam amplexæ eſſent, tamen adhuc diu poſt, in agris & pagis hæſit religio gentilis & reliquiæ ethnieiſmi.

1. ITA

janus Catilio Severo ita rescripsit: *Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ad his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura, & à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Cæterum, si (ut plerunque sermonibus fieri solet) dixit alicui:* Ego te hæredem facio, *aut* Bona mea tibi relinquo: *non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti: alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent,*

1. ITA RESCRIPSIT] Recitatur hoc idem rescriptum à Florentino *l.* 24. *h. t.*

ET A NON MILITANTIBVS] Ita quoque in *d. l.* 24. Fabrotus mavult, *ut à non militantibus quoque.* quomodo legisse videtur vetus instit. interpres Gallicus, qui est in biblioth. Reg. verba citat Fabrot. quod valde placet. Vt autem à non militantibus jure communi, ita à militantibus jure etiam privilegiario.

CONVOCATIS HOMINIBVS] Saltem duobus, per *l.* 12. *D. de testib.* etiam sine solenni illa rogatione aut præmonitione, quæ jure communi necessaria. *l.* 21. §. *pen. h. t.* nam utique etiam sine ea constare potest de voluntate militis, quod solum requiritur. & ideo scripta militis voluntas etiam nullis testibus adhibitis rata est, per *l.* 1. *in fin. pr. l.* 15. §. 1. *eod.*

SERMONIBVS FIERI SOLET] Puta in conviviis, circulis ac congressionibus familiarium, ubi sæpe leviter quædam effundimus, & jactamus magis, quam serio loquimur.

rent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem relinquere se bona, cui visum sit: & per hoc vera judicia subverterentur.

De surdo & muto.

2. Quinimo & mutus, & surdus miles testamentum facere potest.

De militibus & veteranis.

3. Sed hactenus hoc illis à principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem vero veterani, vel extra castra alii, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum non communi jure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem

---

VERA IUDICIA SUBVERTERENTUR] Quare merito notatur Domitianus, quod alienissimas hæreditates confiscabat, vel uno existente, qui diceret, audisse se ex defuncto, cum viveret, hæredem sibi esse Cæsarem. Suet. in *Domit. c.* 12. Boni Principes hoc nunquam admiserunt. *l. ult. qui test. fac. §. ult. inf. quib. mod. test. inf.*

2. MUTUS ET SURDUS] Ante causariam missionem in numeris manentes. *l. 4. h. t.*

3. VETERANI] *οἱ ἀπολυθέντες τῆς στρατείας.* Suid. qui justam missionem legitimis impletis stipendiis consecuti sunt. *l. 2. D. de veteran. l. 1. C. de exc. vet.* *ἀφέσεως ἐντίμου τυχόντες.* Iulian. *orat. 1. v.* Lips. ad 1. *annal.* & 2. *Hist.* Tac.

POST MISSIONEM INTRA ANNUM] Honestam vel causariam: nam eorum testamenta, qui ignominiæ causa missi sunt, statim desinunt jure militari valere. *l. 26. pr.* & *§. 1. h. t.* add. *l. 2. §. 2. de his qui not. infam. l. 13. §. 3. de re mil.* Lips. in 1. *annal.* Tac.

autem hæredi adſcripta poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? Et placet valere quaſi militis.

Si teſtamentum factum ante militiam.

4. Sed & ſi quis ante militiam non jure fecit teſtamentum, & miles factus, & in expeditione degens reſignavit illud, & quædam adjecit, ſive detraxit, vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc valere volentis, dicendum eſt valere hoc teſtamentum, quaſi ex nova militis voluntate.

Si adrogatus vel emancipatus.

5. Denique & ſi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum ejus, quaſi ex nova militis volun-

---

VALERE QVASI MILITIS] Quia conditio quandoque exiſtens retrotrahitur. *l.* 16. *de cond. inſt. l.* 11. §. 1. *qui pot. in pign.*

4. ANTE MILITIAM] Id eſt, qui cum adhuc paganus eſſet, non jure communi teſtamentum fecit.

RESIGNAVIT] Reſignare eſt ſignatum aperire, *ἀποσφραγίζειν. l.* 1. §. 36. *depoſ. l.* 6. *teſt. quem ap.*

MANIFESTA MILITIS VOLVNTAS] Vtique igitur ſemper neceſſe eſt, ut miles poſtea factus tempore expeditionis nova aliqua teſtatione voluntatem declaret: alias id teſtamentum ad privilegia militaria non pertinebit. *l.* 9. §. 1. *l.* 20. §. 1. *l.* 25. *h. t.* Nec obſtat *l.* 15. §. 2. *eod.* ibi; *ſi militis voluntas contraria non ſit.* Hoc enim ſic accipiendum, quaſi IC. dixiſſet, ſi militis voluntas, quæ poſtea ſecuta eſt, priori non ſit contraria, ſed eam confirmet.

5. IN ADROGATIONEM DATVS] Qui de caſtrenſibus bonis teſtatus erat. *l.* 23. *h. t.*

QVASI EX NOVA MILITIS VOLVNTATE] *l.* 22. *eod.* ut capitis minutione ſecuta voluntas repetita cen-

 ſeatur:

luntate valet: nec videtur capitis diminutione irritum fieri.

De peculio quasi castrensi filiusfam. testari permissum, sed jure communi.

6. Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quam principales constitutiones quibusdam quasi castrensia dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra id constitutio latius extendens permiserit omnibus in hujuscemodi peculiis testari quidem, sed jure communi. Cujus constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

QVI-

---

featur: nam jure communi requiritur nova voluntatis declaratio. *l.* 11. §. 2. *sec. tab.*

6. ANTERIORES LEGES] Pandectas videtur intelligere. *l.* 2. §. 6. *ad Trebell. l.* 3. §. 5. *de bon. poss. l.* 1. §. 15. *de collat. l.* 7. §. *ult. de donat.* Cujac.

CONSTITVTIONES] Recentiorum Impp. *l.* 7. *C. de adsess. l.* 4. *C. de adv. div. jud.* 1. *l. un. C. de castr. omn. pal. l. ult. C de castr. pec. lib.* 12.

QVIBVSDAM PERMISSVM] Consulibus, proconsulibus, præsidibus provinciarum, cæterisque in eminentiore aliquo gradu dignitatis positis: non autem patronis causarum, magistris liberalium artium, &c. *l. ult. C. de inoff. test.* Nota, firmum a plena proprietate peculii ad jus de eo testandi argumentum duci non posse.

NOSTRA CONSTITVTIO] *d. l. ult. C. de inoff. test. l. ult. C. qui test. fac.*

SED IVRE COMMVNI] Iure autem militari testari non possunt. hoc enim privilegium illis solum tributum, qui sub armata militia stipendia merent & tunc cum in castris degunt: ut inepti sint qui hoc extendunt ad militiam togatam, aut alias imaginariam; cujus crebra mentio in 3. *post. lib. Cod.*

TI-

QVIBVS NON EST PERMISSVM facere teſtamentum.

TITVLVS XII.

De filio familias.

NON tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui alieno jure ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent; adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſint: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt: quibus de eo, quod in caſtris acquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionibus Principum teſtamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum eſt, tam ex

---

TITVLVS XII.

QVI ALIENO IVRI SVBIECTI] Filiifam. teſtamentum facere non poſſunt. *l. 6. h. t. l. pen. C. eod.* & olim quidem vel ideo non poterant, quia nihil ſuum habebant. Vlp. *tit.* 20. §. 9. Hodie non poſſunt, quia ne nunc quidem quicquam pleno jure tanquam patresfam. habent, excepto peculio caſtrenſi & quaſi: de quo ob id etiam teſtari iis permiſſum. Teſtandi autem facultas ſolis patribusfam. lege conceſſa: *Paterfam. uti legaſſit*, &c. Cic. *ad Heren. lib.* 1.

QVAMVIS PARENTES PERMISERINT] Quia teſtamenti factio juris publici eſt. *l.* 3. *h. t.* id eſt, ei ſoli competit, cui jure publico permiſſa. Ex quo efficitur, ut nec conſentiente patre codicillos facere, legatumve aut fideicommiſſum relinquere filiusfam. poſſit. *l.* 6. §. 3. *de jur. cod. l.* 25. §. 1. *de mort. ca. don.*

ANTEA ENVMERAVIMVS] Qui ſcil. caſtrenſe & quaſi caſtrenſe peculium habent. §. *ult. tit. ſup.*

QVOD IVS AB INITIO] Notentur gradus, quibus pedetentim ad ſummum ejus juris, quod filiifam. in

igitur qui castrense peculium, vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est: licet suæ potestatis factus decesserit.

De impubere & furioso.

1. Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi judicium est. Item furiosi: quia mente carent. nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, jure testati esse videntur: certe eo, quod ante furorem fecerint, te-

---

QVASI] Igitur nec de peculio adventitio filiusfam. testari potest, ne de illo quidem, cujus usumfructum pater non habet. *l. ult.* §. 5. *C. de bon. quæ lib.* junct. *l. pen. C. h. t.* quamvis de eo inter vivos disponendi libera filiofam. majori 25. annis concessa facultas. *Nov.* 117. *c.* 1. §. 1.

LICET SVÆ POTESTATIS DECESSERIT] Ius generale *l.* 19. *h. t. l.* 29. *l pen. de reg. jur.* ex definitione regulæ Catonianæ. *l.* 1. *de reg. Cat.*

1. PRÆTEREA] *l.* 5. *h. t. l.* 19. §. 1. *de capt. & postl.* adde & alios ex *l.* 8. 9. 10. & 11. *D. h. t.*

NVLLVM ANIMI IVDICIVM] Nullum plenum, nullum tale, quale requiras in eo, qui de omnibus facultatibus suis una perpetua dispositione statuere cogitat. Vlp. *tit.* 20. §. 11. *l. ult. C. de test. mil.*

FVRIOSI] *l.* 9. *C. h. t. l.* 5. *C. de codic.* Pertinent autem huc & cæteri, qui mente carent. *l.* 2. *l.* 13. *in fin. de inoff. test.*

POSTEA PVBES, &c.] Propter regulam, ut jam diximus, Catonianam.

QVO FVROR INTERMISSVS] In induciis suis, si quas habent. *d. l.* 9. quo tempore & testes recte adhibentur. *l.* 20. §. 4. *D. h. t.*

QVOD ANTE FECERINT, VALENTE] *d. l.* 9. *d. l.* 2. §. 4. Sic nec interdictio bonorum succedens, nec

teſtamento valente. Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit.

De prodigo.

2. Item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt: ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

De ſurdo & muto.

3. Item ſurdus & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Vtique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. nam & mutus is intelligi-

---

nec auditus ſermoniſve amiſſio teſtamentum antea factum vitiant. §. 2. & 3. *inf. eod. l.* 6. §. 1. *l.* 18. *D. eod.* Aliud juris eſt, ſi teſtator capite minuatur. §. 4. *inf. quib. mod. teſt. inf. l.* 6. §. 5. *& ſeqq. D de injuſt. rupt.* nam tunc conditio perſonæ teſtatoris ita mutatur, ut omnino teſtamentum habere nequeat, ac ne hæredem quidem.

ALIVD NEGOTIVM] Adeo ut ne matrimonium quidem furore ſuperveniente ſolvatur. *l.* 8. *de his qui ſui vel al. jur.*

2. BONORVM ADMINISTRATIO INTERDICTA] *l.* 18. *h. t.* Puberum minorum 25. annis non eadem ratio, quamvis curatores ſibi acceperint: neque enim his interdicta bonorum adminiſtratio, ut male Don. ad *l.* 6. *de verb. obl. n.* 9.

3. NON SEMPER] Olim non poterant, niſi à Principe impetraſſent, ut ſibi teſtari liceret. *l.* 7. *h. t.* junct. *l.* 9. §. 1. *unde cogn.* Paul. 3. *ſent.* 4. Hodie & ſine eo, dummodo voluntatem ſuam declarare queant aut ſcripto, aut ſi ſurdi tantum, etiam lingua. quorum neutrum cadit in eum, qui natura ſimul & mutus & ſurdus eſt. *l.* 10. *C. h. t.*

QVI TARDE EXAVDIT] Hic non ſurdus dicitur, ſed ſurdaſter, *ὑπόκωφος*, ſubſurdus.

NON

ligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. Sæpe enim etiam literati & eruditi homines variis caſibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde noſtra conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus & modis, ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis pōſt teſtamentum factum adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus manet ejus teſtamentum.

De cœco.

4. Cœcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſervationem, quam lex divi Iuſtini patris noſtri introduxit.

De eo, qui eſt apud hoſtes.

5. Ejus qui apud hoſtes eſt, teſtamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit. ſed

---

NON QVI TARDE LOQVITVR] Non μογιλάλος ſed ἄλαλος, non artubus aut balbus, qui graviter loquitur, ſed elinguis, fandi impos. quorum numero & illi habendi, qui ἀσήμως loquuntur ſeu ἀνάρθρῳ φωνῇ, ut ICti in *l. 9. de ædil. ed. l. 7. in fin. de ſup. leg.*

NOSTRA CONSTITVTIO] *l. diſcretis.* 10. *C. h. t.* in qua illud notatur, quod Iuſtinianus credidit, eum qui ſurdus natus ſit loqui poſſe. Fieri enim non poteſt, quin ſurdus natus, idem ſit & mutus. Plin. *lib.* 10. *c.* 69. Alex. Aphrodiſ. *problem.* 1. 1. 38.

4. LEX D. IVSTINI] *l.* 8. *C. h. t.* qua cautum, ut cœcus hæredem nuncupaturus præter ſeptem teſtes adhibeat & tabularium, qui voluntatem nuncupantis ſcriptura excipiat, aut ſi tabularii copia non ſit, octavum teſtem: omneſque ſubſcribant & ſignent.

5. QVAMVIS REDIERIT] *l.* 8. *h. t.* nam poſtli-

sed quod, dum in civitate fuerat, fecit: sive redierit, valet jure postliminii: sive illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHÆREDATIONE liberorum.

TITVLVS XIII.

Ius vetus. De liberis in potestate.

NON tamen, ut omnino valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum hæredem instituat, vel exhæredem eum nominatim faciat. alioqui si eum

---

minio non vitiatur Catonis regula. Codicilli autem scripti in captivitate ab eo, qui in civitate testamentum fecerat, eo reverso convalescunt, quia principium eorum jam in civitate constitutum erat, nempe testamentum, quo confirmati sunt. *l.* 12. §. 5. *de capt. & post.* simile est in *l.* 25. *eod.*

EX LEGE CORNELIA] Postliminii & legis Corneliæ fictio in omnibus partibus juris servatur. passim *D. & C. eod. v.* §. 5. *sup. quib. mod. jus patr. pot.*

TITVLVS XIII.

DE EXHÆREDATIONE] Exhæredatio est hæreditatis lege datæ ademptio: unde solis de suis hæredibus proprie dicitur, de aliis per abusionem. Aliis hæreditas defertur tantum, suis etiam datur. §. 2. *inf. de hær. qual.*

NON SVFFICIT HÆC OBSERVATIO] In modo sc. testandi & solennitatibus comparatis ad firmandam testationis fidem, de quo *sup. tit.* 10.

VEL EXHÆREDEM FACIAT] De quo idcirco etiam inter cætera, quæ ad ordinanda testamenta pertinent, præcipiendum fuit. *l.* 30. *h. t. de lib. & post.*

IN-

eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut si vivo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existere possit: quia scilicet, ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem sexum descendentibus liberis utriusque sexus antiquitati fuerat observatum: sed si non fuerant scripti hæredes, scriptæve, vel exhæredati, exhæredatæve, testamentum quidem non infirmabatur, jus tamen adcrescendi eis ad certam portionem præstabatur. Sed nec nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere.

Inutiliter testabitur] *d. l.* 30. Plane si filius patri superstes bonis paternis se abstineat, voluntas ex bono & æquo sustinebitur. *l.* 17. *de injust. rupt.*

Præterierit] Id est, nec hæredem instituerit, nec exhæredaverit. §. 12. *inf. de hær. quæ ab int.* Cic. 1. *de orat. Quem pater neque hæredem, neque exhæredem scripsit nominatim.* Porro & non rite facta exhæredatio pro præteritione habetur. *l.* 8. §. 2. *cont. tab.*

Vivo patre mortuus] *l.* 7. *h. t.* propter regulam Catonianam. *l.* 1. *de reg. Cat. l.* 29. *l. pen. de reg. jur.*

Non ita de filiabus, &c.] Diversi juris rationem indicat Vlp. *l.* 8. §. 1. *de injust. rupt.*

Ius accrescendi] Vt quasi & ipsi scripti scriptæve essent, numerum hæredum augerent.

Ad certam portionem] Suis hæredibus institutis ad virilem; extraneis, ad partem dimidiam. Vlp. *tit.* 20. §. 14. Gajus 2. *tit.* 3. §. 1. Paul. 3. *sent.* 4.

Inter cæteros] Græci ἀορίστως. hoc scil. modo, *Titius filius meus hæres esto: cæteri exhæredes sunto.* Greg. Naz. *in suo testam.* οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσαν ἀποκληρονόμοι. In reliquo ritu exhæredationis discrimen non faciebat sexus aut gradus, nempe quod pure fieri debet, & simpliciter, non ex re certâ, & ab omnibus gradibus. *l.* 3. §. 1. & 2. *l.* 19 *h. t.*

cere. Nominatim autem quis exhæredari videtur, sive ita exhæredetur, *Titius filius meus exhæres esto*: sive ita, *Filius meus exhæres esto*, non adjecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non extet.

De posthumis.

1. Posthumi quoque liberi, vel hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, sive fœminini sexus, sive masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi, sive posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento est scriptis hæredibus

---

NOMINATIM AUTEM] *v. l.* 1. *l.* 2. & 3. *D. h. t.*

SI ALIUS FILIUS NON EXTET] Nam si plures sint, nullus censebitur exhæredatus, ex benigna interpretatione. *d. l.* 2.

1. POSTHUMI] Posthumi, vel potius postumi, ut scribendum docet Grot. *sparf. flor. sup. ad tit. qui test. tut. dar.* dicuntur, qui post mortem patris nascuntur. *l.* 6. *de inoff. test. l.* 3. §. 1. *de injust. rupt.* Plutarch. in *Coriol.* & *Syll.* Amm. Marcell. *lib.* 21. *Uxorem prægnantem reliquit, unde edita postuma.*

TOTUM INFIRMATUR] Neque hoc mutatum *Nov.* 115. *c.* 3. ut falso existimat Pac. igitur postumi cujuscunque sexus aut gradus præteriti agnascendo rumpunt: filiæ & nepotes præteriti non rumpunt, sed accrescunt scriptis: filius præteritus testamentum valere non patitur. *l.* 1. *l.* 3. *l.* 8. §. 1. *de injust. rupt. l.* 30. *h. t.* Quod si postumus præteritus vivo patre natus decesserit, datur scripto hæredi bonorum possessio secundum tabulas. *l.* 12. *de injust. rupt.*

ABORTUM FECERIT] *l.* 2. *C. de post. hær.* atque hinc petenda ratio, cur postumo præterito placeat testamentum

bus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem ſexus perſonæ, vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari ſolebant: dum tamen, ſi inter cæteros exhæredarentur aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ eſſe per oblivionem. Maſculos vero poſthumos, id eſt, filios, & deinceps, placuit non aliter recte exhæredari, niſi nominatim exhæredarentur, hoc ſcilicet modo, *Quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres eſto.*

De quaſi poſthumis

2. Poſthumorum autem loco ſunt & hi, qui in ſui hæredis locum ſuccedendo quaſi agnaſcendo fiunt parentibus ſui hæredes. Vt ecce ſi quis filium, & ex eo nepotem, neptemve in poteſtate habeat, quia filius gradu præcedit, is ſolus

---

mentum ab initio valere. Idem eſt, ſi mulier monſtroſum aliquid enixa ſit. *l.* 3. *C. eod.* quia non ſunt liberi, qui contra formam humani generis procreantur. *l.* 14. *de ſtat. hom.*

Ne per oblivionem] Vlp. *tit.* 22. §.17. in filia jam nata ceſſat oblivionis præſumptio.

Et deinceps] Id eſt, poſthumos nepotes: cum tamen nepotes jam nati etiam inter cæteros exhæredari potuerint. §. *præc.*

2. Postvmorvm loco] Ex Cajo *l.* 13. *de injuſt. rupt.* Hos quaſi poſtumos, & poſtumos Velleanos appellare poſſumus.

Qvasi agnascendo] Nepotes præteriti, qui poſt factum teſtamentum naſcuntur, patre mortuo avo ſuperſtite, agnaſcendo rumpunt. at illi, de quibus hîc ſermo, quaſi agnaſcendo, id eſt, ſuccedendo in locum patris ſui prædefuncti aut emancipati. Illi ad primum legis Velleæ caput pertinent. *l.*29. §.12. *h. t.* hi ad ſecundum *d. l.*29. §. 13. *l.* 13. *de injuſt. rupt.*

ſolus jura ſui hæredis habet, quamvis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate ejus, incipit nepos, neptiſve in ejus locum ſuccedere, & eo modo jura ſuorum hæredum quaſi adgnatione nanciſcitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus teſtamentum, ſicut ipſum filium vel hæredem inſtituere, vel nominatim exhæredare debet teſtator, ne non jure faciat teſtamentum, ita & nepotem, neptemve ex filio neceſſe eſt ei, vel hæredem inſtituere, vel exhæredare: ne forte eo vivo, filio mortuo, ſuccedendo in locum ejus nepos, neptiſve, quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. Idque lege Iulia Vellea proviſum eſt, in qua ſimilis exhæredationis modus ad ſimilitudinem poſthumorum demonſtratur.

De emancipatis.

3. Emancipatos liberos jure civili neque hæ-

QVAMVIS NEPOS QVOQVE] §. 2. *inf. de hær. quæ ab int.* §. 2. *inf. de hær. qual.* & ideo firmum manet avi teſtamentum, in quo hic nepos præteritus, ſi vivo filio nec capite minuto avus deceſſerit. *l.6. pr. de injuſt. rupt. l. 7. ſi tab. teſt.*

IN EIVS LOCVM SVCCEDERE] Succeſſio hæc velut quædam agnatio eſt, propterea quod ſucceſſione in locum ſui hæredes fiunt.

LEGE IVLIA VELLEA] Cujus legis caput ſecundum, relatum in *d. l.* 29. §. 13. interpretati Cajus *d. l.* 13. & Iuſtinianus hîc. In caſu *d. l.* 29. §. *pen.* qui ad neutrum caput legis ſeorſum pertinet, Iulianus quoque induxit, ne rumpatur teſtamentum, quaſi duobus capitibus legis commiſtis. belle Fabrot. *ad Th.*

3. EMANCIPATOS] Liberi emancipati, quia exeunt è familia & poteſtate patris, pro extraneis jure civili ha-

hæredes instituere, neque exhæredare necesse est: quia non sunt sui hæredes. Sed prætor omnes, tam fœminini sexus, quam masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari jubet: virilis sexus, nominatim: fœminini vero inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerunt, neque ita (ut diximus) exhæredati, permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

De adoptivis.

4. Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quæsiti. itaque hæredes instituendi vel exhæredandi sunt secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati vero à patre adoptivo, neque jure civili, neque eo jure, quod ad edictum prætoris

---

habentur. §. 3. *inf. de hær. qual.* §. 9. *inf. de hær. quæ ab int.* & ideo nulla eo jure necessitas patri imposita eos vel instituendi vel exhæredandi.

PRÆTOR, &c. EXHÆREDARI IUBET] Quasi rescindens eorum capitis deminutionem *l. 6.* §. 1. *D. de bon. poss.*

FOEMININI INTER CÆTEROS] Leg. ut in edit. Cujac. *& inter cateros.* id est, vel nominatim vel inter cæteros. Vlp. *tit.* 22. §. 19. Theoph.

PERMITTIT EIS PRÆTOR] Leg. *promittit. l.* 4. *& pass. cont. tab.* in Basil. ἐπάγγελλαι, *pollicetur. l.* 6. *de bon. poss.* Vlp. *d. loc.* & ita lege etiam §. *ult. inf.*

4. EIUSDEM IURIS] Nam adoptio non minus adoptivis tribuit jus & nomen filiorumfam. suorumque hæredum, quam natura naturalibus, id est, ex justo matrimonio procreatis §. 2. *inf. de hær. quæ ab int. l.* 5. *C. de suis & leg.* extra nuptias quæsiti huc non pertinent. legitimati tamen pertinent. §. 9. *inf. de hær. ab int. Nov.* 89.

NEQUE IURE CIVILI, &c.] Non jure civili, quia

toris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverſo, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem ſunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur, ut eos neque hæredes inſtituere, neque exhæredare neceſſe ſit: cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi à naturali patre emancipati fuiſſent.

Ius novum.

5. Sed hæc quidem vetuſtas introducebat. noſtra vero conſtitutio inter maſculos & fœminas, in hoc jure nihil intereſſe exiſtimans, quia utraque perſona in hominum procreatione ſimili naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & prætores poſtea ſecuti eſſe videntur: ideo ſimplex ac ſimile jus, & in filiis, & in filiabus, & in

---

quia deſinunt eſſe ſui hæredes: nec jure prætorio, quia ſimul nomen quoque liberorum amittunt. *l.* 4. *ſi tab. teſt.* *l.* 1. §. 6. *l.* 3. §. 2. *cont. tab.*

EXTRANEORVM NVMERO] Tantum tertio loco ab inteſtato à prætore admittuntur in ordine cognatorum. §. 13. *inf. de hær. ab. int.* *l.* 1. §. 4. *unde cogn.*

CVM VERO EMANCIPATI, &c.] Scil. vivo patre naturali. §. 20. *inf. d. t.* Hoc enim caſu, ne utriuſque parentis exciderent ſucceſſione, voluit prætor eos jus naturale liberorum recuperare. *l.* 4. *ſi tab. teſt.*

5. NOSTRA CONSTITVTIO] *l.* 4. *C. h. t.* ex qua petenda interpretatio hujus §.

LEGE 12. TABVLARVM] *l.* 14. *C. de legit. hær.* ubi hæc eadem iiſdem fere verbis exponuntur.

ET PRÆTORIS SECVTI] In danda bonorum poſſeſſione ab inteſtato, *unde liberi*, nam prætor contra tabulas

& in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis, introduxit, ut omnes sive sui, sive emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filii sui, vel emancipati habent, sive jam nati sint, sive adhuc in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem filios certam induximus divisionem, quæ in nostra constitutione, quam super adoptivis tulimus, continetur.

De

---

bulas filiabus non dedit, quæ vel inter cæteros exhæredatæ. *sup. pr. & §. 3. eod.*

PER VIRILEM SEXUM] Quippe matri & avo materno in causa institutionis & exhæredationis liberi extranei sunt tam jure prætorio, quam civili. *inf. §. ult.*

VT OMNES] Tam filiæ & nepotes neptesque, quam filii: & tam nasciturі, quam jam nati. Tollitur igitur hic differentia, quæ oriebatur ex sexu & gradu tam in suis, *sup. in pr.* quam emancipatis. *sup. §. 3.* tam in jam natis, quam in postumis. §. 1. *sup.* Differentia autem inter suos & emancipatos non tollitur, hoc est, emancipati liberi non exæquantur suis, ut & ipsis præteritis testamentum jure non subsistat.

FILII SVI VEL EMANCIPATI HABENT] Vt quemadmodum filiis suis præteritis aut non nominatim exhæredatis testamentum ipso jure nullum est, ita & filiabus & nepotibus suis. ut filiis emancipatis non nominatim exhæredatis datur contra tabulas, ita & filiabus & nepotibus emancipatis. Thalelæus *ad l. 1. §. 1.* ibi, *in aliis pene omnibus nulla est inter liberos discretio. C. comm. de man.* *καλῶς εἶπε, τὸ χεδὸν, ἐπειδὴ οἱ μὲν ὑπεξούσιοι* præteriti *γενόμενοι ἀφανίζουσι παντελῶς τὴν διαθήκην, οἱ δὲ* emancipati *τὴν* contra tabulas *ἔχουσιν.*

IN VTERO CONSTITVTI] Vt & filiæ postumæ non nominatim exhæredatæ agnascendo rumpant, licet legatum acceperint: quod secus erat jure antiquo. §. 1. *sup.*

NOSTRA CONSTITVTIONE] *l. pen. C. de adopt.* cujus

De testamento militis.

6. Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos jam natos vel posthumos, nominatim non exhæredaverit, sed silentio præterierit, non ignorans, an habeat liberos, silentium ejus pro exhæredatione nominatim facta valere, constitutionibus Principum cautum est.

De testamento matris, aut avi materni.

7. Mater, vel avus maternus necesse non habent liberos suos aut hæredes instituere, aut exhæredare: sed possunt eos silentio omittere. Nam silentium matris aut avi materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim

---

cujus sententia refertur. §. 2. *sup. de adopt.* & plenius *inf.* §. 14. *de hær. quæ ab int.*

6. NON IGNORANS] Secus est, si nesciverit, forte quod falso rumore perlatum esset, eos in rebus humanis esse desiisse. *l.* 9. *& seq. C. de test. mil. l.* 7. *D. eod.*

SILENTIUM PRO EXHÆREDATIONE] Ad quem effectum respiciens Ulpianus, dixit militem silentio exhæredare. *l.* 12. *de bon. libert.*

CONSTITUTIONIB. PRINCIPUM] Gordiani in *d. l.* 9. & Philippi in *l.* 10. *C. de test. mil.*

7. MATER VEL AVUS MATERNUS] Conditio liberorum facit, ut matris & avi materni præteritio vim exhæredationis habeat; quia matri & avo materno nec sui hæredes sunt, nec desierunt esse sui hæredes. *l.* 4. §. 2. *Cont. tab. l.* 13. *de suis & leg.*

SILENTIUM MATRIS, &c. TANTUM FACIT] Et hoc etiamsi mater ignoraverit se liberos habere. sed hoc casu legata & libertates non intercidunt, quia color dementiæ hic obtendi nequit. *l.* 27. §. *ult. & l. seq. de inoff. test.*

SI-

nim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve hæredem non instituat, exhæredare necesse est, sive de jure civili quæramus, sive de edicto prætoris, quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit: sed aliud eis adminiculum servatur, quod paulo post vobis manifestum fiet.

DE HÆREDIBUS instituendis.

TITULUS XIV.

Qui possunt hæredes institui.

HÆREDES instituere permissum est tam liberos homines, quam servos: & tam proprios,

SIVE DE IURE CIVILI] Quo jure soli sui hæredes præteriti, sive quod nunc idem valet, non nominatim exhæredati testamentum tollunt aut rumpunt. *§. 5. sup.*

EDICTO PRÆTORIS] Quo liberi emancipati, sive qui sui esse desierunt, præteriti vocantur ad contra tabulas bonorum possessionem; non qui nec sui sunt, nec esse desierunt. *d. §. 5. l. 1. l. 4. §. 2. cont. tab.*

ALIUD ADMINICULUM] Intelligit querelam inofficiosi testamenti; quod remedium solum superest omnibus exhæredatis, quo numero etiam præteriti à matre. *l. 8. d. t. vid. inf. tit. 18.*

TITULUS XIV.

HÆREDES INSTITUERE] Scribere vel nuncupare *l. 1. §. 1. D. eod.* Est autem hæredis institutio caput & fundamentum testamenti. *§. 34. inf. de legat.* neque enim sine ea testamentum potest consistere. *§. 2. inf. de fid. hær.* Quibus verbis nunc fiat, parum refert, modo per ea liqueat voluntatis intentio. *l. 15. C. de testam.*

QUAM SERVOS] Non minus servos, quam liberos. Cajus *l. 31. eod.*

QUAM

prios, quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententias non aliter, quam cum libertate recte inſtituere licebat: hodie vero etiam ſine libertate ex noſtra conſtitutione hæredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innovationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Attilicino placuiſſe, Paulus ſuis libris, quos tam ad Maſurium Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſervus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio uſumfructum habente. Eſt tamen caſus, in quo nec cum libertate utiliter ſervus à domina hæres inſtituitur, ut conſtitutione divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc ſunt, *Servum adulterio maculatum, non jure teſtamento manumiſſum ante ſententiam*

QVAM ALIENOS] Si modo eorum ſervi ſint, quos ipſos hæredes iuſtituere poſſumus: nam ex perſona domini cum ſervis teſtamenti factio eſt. *d. l.* 31. Vlp. *tit.* 22. §. 8. *l.* 12 §. 2. *de legat.* 1.

SINE LIBERTATE] Ita & *ſup.* §. 2. *qui & ex quib. ca. man.* id eſt, omiſſa libertatis datione. Conſtitutio extat in *l. pen. C. de ſerv. nec. hær.*

NON PER INNOVATIONEM] Quia jam olim idem quibuſdam placuerat, ut mox ſubjicit. quod autem obtinet, ex nova eſt Iuſtiniani humanitate. ita concilia hunc locum cum *d.* §. 2.

PROPRIVS, &c. IN QVO NVDAM PROPRIETATEM] Et alienus, in quo nudum uſumfructum habemus, ut paulo inferius. idque rationi juris convenienter. *l.* 25. *de verb. ſign.* §. 4. *ſup. per quas perſ. l.* 45. *de acq. hær.*

ADVLTERIO MACVLATVM] Apud Marcian. *l.* 48. *h. t.* unde hic locus deſcriptus, legitur *accuſatum*. ſed legendum arbitror *maculatum*, ut hic; ne obſtet *l.* 8. *C. ad leg. Iul. de adult.* Græci quoque ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ, non κατηγορούμενον. & ad *l.* 1. *C. qui non poſſ. ad lib.* ὑποπτευθέντα ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, *ſuſpectum, &c.*

tiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, ut in eundem à domina collata hæredis institutio, nullius momenti habeatur. Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet.

Si servus hæres institutus in eadem causa manserit, vel non.

1. Servus autem à domino suo hæres institutus si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hæresque ei necessarius. Si vero à vivo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cum utrunque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit, jussu novi domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neque liber, neque hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit. destitisse enim à libertatis donatione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque servus hæres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu ejus domini adire hæreditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mor-

1. In eadem causa] Id est, in eadem conditione servitutis, ut neque manumissus post factum testamentum, neque alienatus fuerit.

Necessarius] Vid. §. 1. *inf. de hær. qual.*

Non consequatur] *l. propen. h.t.l. 6.* §.3. *eod.*

Destitisse a libertatis dat.one] Quod si testator eum postea redemerit, reviviscit libertas & institutio. *l.* 9. §. 16. *l.* 50. *eod.* Hinc autem intelligimus regulam juris civilis traditam *l.*13. §. 1. *de lib. & post.* solum procedere, cum servus in eadem causa manet.

Iussu

mortem ejus, antequam adeat, debet jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire potest hæreditatem.

De servo hæreditario.

2. Servus etiam alienus post domini mortem recte hæres instituitur: quia & cum hæreditariis servis est testamenti factio. Nondum enim adita hæreditas, personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti: cum etiam ejus, qui in utero est, servus recte hæres instituatur.

De

IVSSV NOVI DOMINI] *l.* 62. §. 1. *de acq. hær. l.* 2. §. *ult. de bon. poss. sec. tab.* ubi hæreditatem sive bonorum possessionem cum domino ambulare Vlp. ait.

SVO ARBITRIO] Vlp. *tit.* 22. §. 11. Licet igitur institutio servi alieni ex persona domini sustineatur: videtur tamen simul & personæ servi ratio haberi *l.* 82. §. 2. *de leg.* 2. *l.* 5. *de serv. leg. l.* 40. *h. t.*

2. POST DOMINI MORTEM] Non ita, *Stichus post mortem Titii domini sui hæres mihi esto*, ut male Th. sed ita, *Stichus servus Titii defuncti hæres mihi esto.*

NONDVM ADITA HÆREDITAS PERSONÆ VICEM] Ratio dubitandi, quia tempore facti testamenti servus nullius est. *l.* 64. *h. t.* Ratio decidendi, quia jacens hæreditas personæ defuncti locum interim obtinet, & pro domino habetur. *l.* 31. §. 1. *eod. l.* 34. *l.* 61. *de acq. rer. dom. inf. de stip. serv. in pr.*

NON HÆREDIS FVTVRI, SED DEFVNCTI] *dd. loc. cum simil.* Imo non defuncti, sed hæredis futuri. *l.* 24. *de nov.* Solve: hæreditas qua jacens considerata defunctum repræsentat, ut actus ex persona ejus vires capiat. *l.* 52. *h. t. l.* 33. §. *ult. de acq. rer. dom* adita vero videtur retro repræsentasse personam hæredis, cui soli eventu inspecto acquiritur. *d. pr. inf. de stip. serv.* fac. *l.* 73. §. 1. *de verb. obl l.* 28. §. *ult. l.* 35. *de stip. serv.*

EIVS, QVI IN VTERO EST, SERVVS] Hoc eandem plane rationem habet. *l.* 64. *h. t.*

3. CVM

De servo plurium.

3. Servus autem plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres, unicuique dominorum, cujus jussu adierit, pro portione dominii acquirit hæreditatem.

De numero hæredum.

4. Et unum hominem, & plures, usque in infinitum, quot quis hæredes velit facere, licet.

De divisione hæreditatis.

5. Hæreditas plerunque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina

---

3. CVM QVIBVS TESTAMENTI FACTIO] Additum ideo, quia quos ipsos hæredes instituere non possumus, eorum nec servos possumus. *l. 31. h. t.*

AB EXTRANEO] Ab uno ex dominis institutus, acquirit cæteris per *l. 63.* §. 8. *pro soc. l. 49. ad leg. Falc.*

PRO PORTIONE DOMINII] Si tamen unius tantum jussu adierit, cæteris non jubentibus adire, tacito jure partes ei accrescent. *l. 67. de acq. hær.*

4. VSQVE IN INFINITVM] *εἰς ἀπέραντον.* Th. Sententia est, certum numerum hæredum instituendorum nemini præscriptum esse, sed totum hoc arbitrio testantis permitti.

5. IN DVODECIM VNCIAS] Hæc solennis est hæreditatis distributio *l. 13.* §. 1. *h. t.* quia perfectus est numerus duodenarius. Diod. Sic. *eclog.* 40. Galen. *de cur. an. pec. not. & med.* τελειότητος σύμβολον, Hermias in *Phædr. Plat.* τῶν ἀριθμῶν μυστικώτατος. Aristid. *περὶ μυσ.* add. Cujac. ad. *d. l.* 13. Duar. 2. *disp.* 36. Fabrot. *ad Th.*

HABENT HÆ PARTES PROPRIA NOMINA] Ex Vlp. *l. 50.* §. 1. *h. t.* ad Varr. 4. *de ling.* Volus. Mæcian. *de ponderib.* Salmas. *de mod. usur. pag.* 251.

NON

mina ab uncia usque ad assem, ut puta hæc, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextrans, deunx. Non autem utique semper duodecim uncias esse oportet. nam tot unciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus, decedere potest: nisi sit miles, cujus sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quantascunque voluerit, plurimas uncias suam hæreditatem dividere.

De

NON SEMPER DVODECIM VNCIAS] Non est necesse, ut semper distributio fiat in 12. uncias: sed potest testator vel in plures vel in pauciores uncias hæreditatem dividere. *d. l.* 13. §. 1. 2. 3. *& ult. l.* 18. *eod. l.* 13. *C. de lib. & post.* Paul. 3. *sent.* 4. Potest & in partes naturales dividi, puta in duas dimidias, tres tertias, &c. *l.* 2. §. 7. *de collat. l.* 76. *de acq. hær.*

VNVM EX SEMISSE] Vel ex una aliqua alia parte hæreditatis. Idemque est, si quis institutus ex re certa, veluti ex fundo. perinde enim habetur, ac si rei mentio facta non esset. *l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *h. t. l.* 41. *in fin. de vulg. & pup.* nisi cohæredem habeas indefinite aut ex parte hæreditatis scriptum, tunc enim legatarii loco est. *l.* 13. *C. h. t.*

EX PARTE TESTATVS] *l.* 7. *de reg. jur.* Ex postfacto tamen vi ipsa pro parte quis intestatus fieri potest, rescisso vid. pro parte testamento. *l.* 15. *in fin. l.* 24. *de inoff. test.*

NISI SIT MILES] Miles etiam ab initio pro parte tantum testatus decedere potest *l. pen.* § 2. *de castr. pec. l.* 6. *l.* 19. *de test. mil. l.* 2. *C. eod.* quippe qui hic duorum velut hominum personam sustineat. *l.* 17. §. 1. *eod.* Igitur si miles unum tantum v. c. ex semisse hæredem scripserit, quantum ad alterum semissem intestatus decessisse intelligetur, & locus fiet legitimis hæredibus *l.* 19. *l.* 37. *de testam. mil.* & ita etiam in specie. *l.* 6. *eod.*

6. NVL-

De portionibus ſingulorum hæredum. Si teſtator aſſem non diviſerit, aut partes in quorundam perſona non ultra aſſem expreſſerit.

6. Si plures inſtituantur hæredes, ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus hæredes eſſe. Satis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus hæredes eſſe. Partibus autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit, ſi quidem aliqua pars aſſi deerit, ex ea parte hæres fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as completus ſit, ii, qui nominatim expreſſas partes habent, in dimidiam partem vocantur, & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec intereſt primus, an medius, an noviſſimus, ſine parte hæres ſcriptus ſit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

Si

---

6. Nullis partibus nominatis, ex æquis] *l.* 9. §. 12 *h. t.* fac. *l.* 19. §. *ult. de leg.* 1. Illud tamen tenendum, conjunctos unius tantum perſonæ poteſtate fungi. v. c. ſi teſtator ita dixerit, *Titius hæres eſto, Sejus & Mævius hæredes ſunto.* aut ſic, *Titius & fratris mei filii hæredes ſunto.* Hîc conjuncti unum ſemiſſem, Titius alterum habebit. *l.* 13. *pr. l.* 59. §. 2. *h. t. l.* 34. *de leg.* 1. *l. un.* §. 10. *C. de cad. toll.* niſi celeritatis gratia conjunctio facta doceatur. *l.* 66. *h. t.*

Si vero totus as completus] *l.* 17. *pr.* §. 3. & 4. *eod.* Breviter, qui ſine parte ſcriptus eſt, vacantem portionem, vel alium aſſem occupat. *l. ult. ſec. tab.*

In dimidiam partem] Id eſt, in ſemiſſem reducta ratione ad ſolennem aſſis diſtributionem: alias in alterum aſſem: eadem enim proportio eſt.

L 3 7. Ex

Si pars vacet, aut exuperet.

7. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid juris sit, veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat, vacantem partem singulis tacite pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent: & ex diverso si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacite singulis decrescere: ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.

Si plures unciæ quam 12. *distributæ sunt.*

8. Etsi plures unciæ quam duodecim distributæ sint, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem

---

7. EX QUARTIS PARTIBUS] Id est, singuli ex quadrante, seu tribus unciis. & ita quoque, quod mox sequitur, *ex tertiis partibus*, id est, ex trientibus, sive unciis quatuor.

PRO HÆREDITARIA PARTE] Clarius hoc apparet, cum partes adscriptæ sunt inæquales. v. c. *Titius ex quadrante, Mævius ex semisse hæredes sunto.* Hic ex tribus unciis vacantibus una Titio, duæ Mævio accrescunt. *d. l.* 13. §. 3. *h. t.*

TACITE SINGULIS DECRESCERE] *d. l.* 13. §. 4. Potest hîc & alia ratio iniri, ut singulis accrescat, quod dupondio deest. Sed & tot partes possunt in divisione servari, quot testator fecit. *l.* 15. §. *ult. l.* 47. §. 1. *l.* 87. *eod.*

8. QUOD DUPONDIO DEEST] Eadem enim ratio est in secundo asse, quæ in primo. *l.* 18. *h. t.* exemplum in *l.* 87. *eod.*

DUPONDIUS EXPLETUS] *Expletus* dixisse videtur pro *superatus*. de superato enim hîc quæritur, non de expleto. quanquam utriusque eadem ratio. *l.* 17. §. *ult. eod.*

9. SUB

ſem poſtea revocantur, quamvis ſint plurium unciarum.

De modis inſtituendi.

9. Hæres & pure, & ſub conditione inſtitui poteſt: ex certo tempore, aut ad certum tempus non poteſt. veluti *Poſt quinquennium quam moriar*, vel, *Ex Calendis illis*, vel, *Vſque ad Calendas illas hæres eſto.* Denique diem adjectum haberi pro ſupervacuo placet, & perinde eſſe, ac ſi pure hæres inſtitutus eſſet.

De conditione impoſſibili.

10. Impoſſibilis conditio in inſtitutionibus & le-

---

9. SVB CONDITIONE] V. C. *Titius hæres eſto, ſi Maviam uxorem duxerit.* Hic inſtitutio in pendenti eſt, & ſi quidem extiterit conditio, vires capit, ac conditionis eventus retrotrahitur ad tempus mortis, ut perinde habeatur, ac ſi pure facta eſſet inſtitutio: ſi conditio defecerit, inſtitutio evaneſcit, deferturque hæreditas ab inteſtato. *l.* 26. *de cond. inſt.* fac. *l.* 8. *de per. & com. rei vend. l.* 11. §. 1. *qui pot. in pign.*

EX CERTO TEMPORE, &c. Ratio eſt, quia regula, quæ vetat eundem in paganis teſtato & inteſtato decedere, etiam in ſpatio temporis locum habet. *l.* 41. *de teſt. mil. l.* 8. *C. eod.* ubi quod traditur, eſt ex prærogativa privilegii militaris. ceſſat autem in conditione, cujus eventus retrotrahitur. Conditionem facit etiam dies incertus. *l.* 75. *de cond. & dem.*

VSQVE AD CALENDAS] Occurrit hic etiam ſpecialis ratio, quia juri noſtro non convenit temporalem hæredem habere. *l.* 7. §. 10. *de minor. l.* 88. *h. t.*

PRO SVPERVACVO] Hoc benevolentiæ eſt, ne pereat ultima defuncti voluntas. *l.* 34. *h. t.*

10. IMPOSSIBILIS CONDITIO] Cui ſimilis, quæ quid continet, quod pugnat cum bonis legibus aut moribus. *l.* 14. *& ſeq. de cond. inſt.* perplexa autem, ἄπορος, vitiat inſtitutionem. *l.* 16. *eod.*

INSTITVTIONIBVS ET LEGATIS] Secus eſt

& legatis, nec non in fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta habetur.

De pluribus conditionibus.

11. Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt, siquidem conjunctim, ut puta, *Si illud & illud factum fuerit*; omnibus parendum est. si separatim, veluti, *Si illud aut illud factum erit*: cuilibet conditioni obtemperare satis est.

De his, quos nunquam testator vidit.

12. Ii, quos nunquam testator vidit, hæredes institui possunt: veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent, hæredes instituerit. ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

DE

---

est in contractibus. §. 10. *inf. de inut. stip.* ratio diversitatis petenda ex *l.* 31. *de obl. & act.*

PRO NON SCRIPTA] *l.* 1. *l.* 6. *l.* 20. *de cond. inst.* *l.* 3. *de cond. & dem.* testamentum tamen patris infirmat adscripta filiofam. quippe qui sub alia conditione institui non potest, quam quæ sit in ejus potestate. *l.* 4. *h. t. l.* 15. *de cond. inst.* quod nunc ad omnes suos hæredes pertinet. arg. §. 5. *tit. præc. l.* 4. *C. de lib. præt.*

11. OMNIBUS PARENDUM] Ut verificetur tota copulata enunciatio. *l.* 5. *de cond. inst.* fac. *l.* 129. *de verb. obl.*

CUILIBET] Quia disjunctiva oratio unius partis veritate contenta est. *d. l.* 5. *d. l.* 129. *c. in alternativis. de reg. jur. in* 6. Cujacius legit, *cui libet*, voce divulsa, id est, cui placet. Th. οἷαν βούληται.

12. NUNQUAM TESTATOR VIDIT] Etiam extraneos penitus ignotos. *l.* 11. *C. h. t.* modo ne ex alio capite sint incapaces, puta quia peregrini aut ἀπόλιδες. *l.* 1. *C. eod.*

PEREGRINANTES] Cujac. & Hot. dictione divisa, *peregri natos*. nec aliter Theoph.

TI-

DE VVLGARI substitutione.

TITVLVS XV.

De pluribus gradibus hæredum.

POTEST autem quis in testamento suo plures gradus hæredum facere: ut puta. *Si ille hæres non erit, ille hæres esto.* & deinceps, in quantum velit testator, substituere potest: ut novissimo loco in subsidium, vel servum necessarium hæredem instituere possit.

De numero hæredum in singulis gradibus.

1. Et plures in unius locum possunt substitui,

TITVLVS XV.

SVBSTITVTIONE] Substitutio est secundi vel ulterioris hæredis institutio. *l.* 1. *h. t.* Est autem duplex, una vulgaris, quæ cuivis à quovis testatore fieri potest in hunc casum, si priore gradu institutus hæres non erit: altera pupillaris, quæ à parentibus fit liberis impuberibus, quos in potestate habent, in casum contrarium, si filius institutus hæres erit, & intra pubertatem decesserit. ad quam speciem ἀναλόγως referri potest & illa mente capti, de qua §. 1. *tit. seq.* fideicommissariæ substitutiones huc non pertinent. de quib. *inf. tit.* 23.

PLVRES GRADVS HÆREDVM] Ex Marcian. *l.* 36. *eod. plures gradus*, id est, plures hæredum ordines, ut alii scribantur primo, alii secundo, alii tertio loco, &c. *l.* 2. §. 4. *sec. tab.*

SI HÆRES NON ERIT] Hic casus primus dicitur, & est conditio vulgaris substitutionis, continens in se & casum voluntatis, ut loquuntur, *si hæres esse nolit*, & impotentiæ, si non potuerit hæres esse. fac. *l.* 56. *sol. matr.*

NOVISSIMO LOCO IN SVBSIDIVM] Defunctorum interest, ut habeant successores. *l.* 6. *de interr. in jur. fac.*

tui, vel unus in plurium, vel singuli in singulorum, vel invicem ipsi, qui hæredes instituti sunt.

Quam partem singuli substituti accipiant, si partes in substitutione expressæ non sint.

2. Et si ex disparibus partibus hæredes scriptos invicem substituerit & nullam mentionem partium in substitutione habuerit, eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit: & ita divus Pius rescripsit.

Si cohæredi substituto alius substituatur.

3. Sed si instituto hæredi, cohærede substituto

---

1. VEL INVICEM IPSI] *l.* 36. §. 1. *h. t. l.* 37. §. 1. *de hær. inst.* Hæc est substitutio, quam Modestin. *l.* 4. *h. t.* reciprocam vocat. Papinianus mutuam. *l.* 64. *de leg.* 2. exemplum extat apud Sueton. *in Tiber. c. ult.*

2. EX DISPARIBUS PARTIBUS] Species: *Octavius ex uncia hæres esto, Nonius ex besse, Decius ex quadrante; eosque invicem substituo.* Hic repudiante Decio dividetur quadrans in novem partes, ex quibus octo feret Nonius, unam Octavius. *l.* 24. *eod.* Male exemplum posuit Th. in duobus hæredibus invicem substitutis: verum tamen est quod dicit, & male carpitur à Pac.

IN INSTITUTIONE EXPRESSIT] Quia non est verisimile testatorem pluris eos fecisse, cum substitueret, quam cum institueret. fac. *l.* 74. *de leg.* 1. Addit Ulp. *d. l.* 24. *nisi alia mens testatoris fuerit*; quibus verbis etiam excipi creditur casus, quo substitutio facta est repetitis singulorum propriis nominibus. arg. *l.* 124. *de leg.* 1. *l.* 24. *ad SC. Treb.*

D. PIUS RESCRIPSIT] *l.* 1. *C. eod.* congruunt *l.* 5. *& d. l.* 24. *D. eod.*

3. SED SI INSTITUTO HÆREDI] Species: *Primus & secundus hæredes sunto. si P. hæres non erit. S. hæres esto: si S. hæres non erit, Tertius hæres esto*; verius est, in utramque partem hic Tertium substitutum esse. *l.* 27 *l.* 41.

tuto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit, divi Severus & Antoninus ſine diſtinctione reſcripſerunt, ad utramque partem ſubſtitutum admitti.

Si quis ſervo, qui liber exiſtimabatur, inſtituto ſubſtitutus fuerit.

4. Si ſervum alienum quis patremfamilias arbitratus, hæredem ſcripſerit, &, ſi hæres non eſſet, Mævium ei ſubſtituerit, iſque ſervus juſſu domini adierit hæreditatem, Mævius ſubſtitutus in partem admittitur. illa enim verba, *Si hæres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur, Si neque ipſe hæres erit, neque alium hæredem effecerit: in eo vero, quem paterfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, ſi

---

l. 41. *eod.* ex quo jure hæc regula fiat; *Subſtitutus ſubſtituto intelligitur etiam ſubſtitutus inſtituto.*

SINE DISTINCTIONE] Id eſt, ſine diſtinctione mortis & ſcripturæ; ut nihil interſit, prior ſubſtitutus poſt inſtitutum, an ante deceſſerit; nihil quoque utrum ante primam ſubſtitutionem ſecunda facta ſit, an poſtea, hoc modo: *Primus & Sec. hæredes ſunto: ſi S. hæres non erit, Tertius hæres eſto. Si P. hæres non erit, S. hæres eſto. l.* 41. *pr. eod.*

4. SI SERVVM ALIENVM] Ex *l.* 40. *cum ſeq. de hær. inſtit.*

IN PARTEM ADMITTITVR] Th. τὸ ἥμισυ λαμβάνῃ. recte: pars enim ἁπλῶς poſita dimidiam ſignificat. *l.* 43. *de uſufr. l.* 164. §. 1. *de verb. ſign.* In ſpecie *d. l.* 40. Sempronius cohæres ſervo ſubſtitutus fuit: & ideo unum ſemiſſem Sempronius habet ex inſtitutione, alter ſemis inter eum & dominum ſervi inſtituti dividitur. add. quæ ibi not. Gothofr.

SVBIECTVM ESSE TESTATOR SCIT] Et hoc caſu in totum excluderetur ſubſtitutus. *l.* 7. *de acq. hær.* ſed in propoſito propter falſam opinionem & incertitudinem voluntatis teſtatoris, media via electa eſt, ut alias ſæpe.

ſi hæreditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non acquiſierit. Idque Tiberius Cæſar in perſona Parthenii ſervi ſui conſtituit.

DE PVPILLARI ſubſtitutione.

TITVLVS XVI.

Forma, effectus. origo, & ratio pupillaris ſubſtitutionis.

LIBERIS ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, id eſt, ut ſi hæredes ei non extiterint, alius ſit ei hæres: ſed eo amplius, ut ſi hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis hæres: veluti ſi quis dicat hoc modo, *Titius filius meus hæres mihi eſto. Et ſi filius meus hæres mihi*

TIBERIVS CÆSAR] Pompon. *l.* 41. *de hær. inſt.*

TITVLVS XVI.

QVOS IN POTESTATE] Et ideo nec mater liberis ſuis, nec pater filio emancipato pupillariter ſubſtituere poteſt. *l.* 2. *h. t.* Sed nec avus nepoti ex filio, quem in poteſtate habet, niſi ex formula legis Velleæ, *Si filius me vivo ſuus hæres eſſe deſierit*, &c. *d. l.* 2. Oportet autem & teſtamenti & mortis tempore impuberem in familia eſſe. *l.* 41. §. 2. *eod.*

VELVTI SI QVIS] Formula gemellæ ſubſtitutionis. Verum ex D. Marci conſtitutione ſubſtitutio ſimplex aut vulgaris aut pupillaris, id eſt, quæ alterutro caſu expreſſo fit, in utrumque caſum facta intelligitur. *l.* 4. *h. t.* fac. *l.* 2. *& l.* 4. *C. eod.* Olim de expreſſa pupillari, an vulgarem tacite contineret, quæſitum in Curiano judicio, de quo Cic. multis locis, & Quint. 7. *c.* 7.

Si-

mihi non erit: sive hæres erit, & prius moriatur, quam in suam tutelam venerit, id est, antequam pubes factus sit, *tunc Sejus hæres esto.* Quo casu, si quidem non extiterit hæres filius, tunc substitutus patri sit hæres: si vero extiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit hæres substitutus. nam moribus institutum est, ut cum ejus ætatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.

De substitutione mente capti.

1. Qua ratione excitati, etiam constitutionem

SIVE HÆRES ERIT, &c.] Hæc est conditio substitutionis pupillaris, & casus secundus dicitur.

QVAM IN SVAM TVTELAM] Antiqua locutio, qua significatur ætas, quæ tutorum potestati subjecta est. Cic. 1. *de orat. &* 2. *de invent. l.* 39. *h. t. l.* 54. *de hær. inst. cum similib.*

SI NON EXTITERIT] Quod etiam tunc accidere intelligendum est, cum impubes patri superstes hæreditate paterna abstinet: ne nudum nomen hæredis noceat substituto. arg. *l.* 67. *pr. de rit. nupt. l.* 68. *de leg.* 1. Non recte igitur Theoph. hic.

SI EXTITERIT HÆRES] Hic casus propter utilitatem pupilli extitisse intelligitur, etiamsi bonis paternis se abstineat. *l.* 12. *h. t. l.* 42. *de acq hær. l.* 28. *de reb. auct. jud.* & hoc est, quod vulgo interpp. dicunt, nudæ sui hæredis existentiæ vi confirmari tabulas pupillares. fac. *l.* 44. *de re jud. l.* 41. *de acq. hær.*

IPSI FILIO FIT HÆRES] Non tantum in bonis, quæ à patre obvenerunt; sed etiam quæ aliunde. *l.* 10. §. 5. *h. t.* exclusis filii legitimis hæredibus, & ipsa etiam matre. *l.* 8. §. 5. *de inoff. test. c.* 1. *x̃ de testam. in* 6.

MORIBVS INSTITVTVM] Ita & Vlp. *l.* 2. *h. t.*

1. CONSTITVTIONEM] *l.* 9. *C. de impub. & al. subst.* olim opus erat speciali privilegio. *l.* 4. *h. t.*

Alia forma ſubſtituendi pupillariter.

3. Sin autem quis ita formidoloſus, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjaceat, vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus ordinare debet: illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere debet, eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque hæredem inſtituiſſet: quamvis pupillo hoc periculoſum ſit.

Qui-

---

ctorem habet, unicaque ſolennitate contentum eſt. *l.* 2. §. 4. *l.* 20. *pr. eod.* quia pupillare pars eſt & acceſſio paterni. §. 5. *inf.* & ſi quæ ſimilia. *v.* Hotom.

3. PERICVLO INSIDIARVM] Gajus *lib.* 2. *tit.* 4. nimirum propter ſubſtitutos inſidiis infames. *v.* Suet. *in Galba. c.* 9. & quod ex Orat. *pro Cluent.* refertur *in l.* 39. *de pæn.*

PROPRIO LINO] Vt ſolebant tabulæ teſtamenti lino per foramina trajecto obſignari. *l.* 1. §. *pen. & ult. ſec. tab.* Sueton. *in Ner. c.* 17. Lucian. *in Timon.* exempla ſubſtitutionis pupillaris factæ in ima cera, ſive ultima parte tab. habes in *l. ult. de fideic. libert. l.* 8. §. *ult. ſec. tab.*

IN PRIORE PARTE CAVERE] Etſi non cavit, voluiſſe tamen intelligitur, qui ſeparatim obſignavit tabulas pupilli. *l.* 8. *teſt. qu. ap.*

NON IDEO MINVS VALERE] Igitur Iuſt. hic

non

Quibus substituitur.

4. Non solum tamen hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, ut si hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exhæredatis. Itaque eo casu, si quid exhæredato pupillo ex hæreditatibus, legatisve aut donationibus propinquorum atque amicorum acquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum, vel exhæredatorum, eadem etiam de posthumis intelligimus.

Pupillare testamentum sequela paterni.

5. Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat, nam pupillare te-

---

non imperat, sed suadet. Consilium est, non præceptum, ἐ νόμος, ἀλλὰ παραίνεσις.

4. SED ETIAM EXHÆREDATIS] *l.* 2. §. 2. *l.* 10. §. 5. *h. t.* Vlp. *tit* 23. §. 7. quia pater non suis bonis substituit, sed impuberis, videlicet jure potestatis. *d. l.* 10. §. 5. quo & tutorem dat. *l* 4. *de test. tut.* Formula: *Titius hæres esto: filius exhæres. Si filius impubes moriatur, Sempronius ei hæres esto.*

EX HÆREDITATIBVS LEGATISVE, &c.] *d. l.* 10. §. 5. non tamen potest pater ab exhæredato legatum relinquere, *l.* 41. §. 3. *h. t.* neque à substituto exhæredati. *l.* 41. §. 3. *de test. mil.* Legatum onus est: hæredem habere non est.

ETIAM DE POSTHVMIS] *l.* 2. *eod.* exempl. *in l.* 46. *h. t. l. ult. C. de instit. & subst.*

5. NISI ET SIBI FACIAT] *d. l.* 2. §. 1. imo nisi sibi prius faciat, deinde filio, nec converso modo à filii incipiat. *d. l.* 2. §. 4. *& ult.* utique si ex intervallo diver-

teſtamentum, pars & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeo ut ſi patris teſtamentum non valeat, nec filii quidem valebit.

Quot liberis ſubſtituitur.

6. Vel ſingulis autem liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt. ſingulis quidem, ſi neminem eorum inteſtatum decedere voluerit: noviſſimo, ſi jus legitimarum hæreditatum integrum inter eos cuſtodiri velit.

De ſubſtitutione nominatim aut generaliter facta.

7. Subſtituitur autem impuberi aut nominatim, veluti *Titius hæres eſto:* aut generaliter, ut *Quiſquis mihi hæres erit*. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione , impubere mortuo filio ,

---

verſiſque tabulis ſibi pater hæredem ſcribat, & filio ſubſtituat, quod facere poteſt. *l.* 16. §. 1. *l.* 20. §. 1. *eod.* Cæterum ſi conjunctim, eodem tempore ac contextu utrumque fiat, licet ordinem convertere, veluti ſi ita ſcribat, *Si filius meus intra pubertatem deceſſerit, Sejus hæres eſto: Filius hæres eſto. d. l.* 3. §. 5.

NEC FILII VALEBIT] Fac. ratio in *l.* 129. §. 1. *l.* 178. *de reg. jur. c. acceſſorium. eod. in* 6. puto tamen hodie tabulas pupillares non infirmari, quamvis exhæredatus querela inoff. teſtamenti obtinuerit, per *Nov.* 115. *c.* 3. *in fin.*

6. VEL SINGVLIS] Ex Florent. *l.* 37. *eod. add. l.* 25. *eod.*

NEMINEM INTESTATVM] Etiam impubes inteſtatus decedere dicitur, nempe cui pater teſtamentum non fecit; & contra teſtatus, cui fecit. quod notandum.

7. SVBSTITVITVR AVTEM] *l.* 3. *l.* 5. *l.* 8. §. 1. *l.* 10. *pr. h. t. l. ult.* C. *eod.*

QVI ET SCRIPTI ET EXTITERVNT] Itaque nec dominus, qui per ſervum; nec pater, qui per filium

lium

filio, illi, qui & ſcripti ſunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti ſunt.

Quomodo ſubſtitutio pupillaris finitur.

8. Maſculo igitur uſque ad quatuordecim annos ſubſtitui poteſt: fœminæ uſque ad duodecim annos. & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio evaneſcit.

Quibus pupillariter non ſubſtituitur.

9. Extraneo vero, vel filio puberi hæredi inſtituto, ita ſubſtituere nemo poteſt, ut ſi hæres extiterit & intra aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit hæres: ſed hoc ſolum permiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget alii hæreditatem ejus vel totam, vel pro parte reſtituere. quod jus quale ſit, ſuo loco trademus.

QVI-

---

lium hæres extitit, neque hæredis hæres vocantur, quia non veniunt ex judicio defuncti. *d. l.* 3. *l.* 8. §. 1. *eod.*

ET PRO QVA PARTE] *d. l.* 8. §. 1. ut hic quoque locus ſit regulæ traditæ *ſup.* §. 2. *tit. præc.*

8. EVANESCIT SVBSTITVTIO] Quamvis longius tempus comprehenſum fuerit. *l.* 14. *eod.* quod autem evaneſcit, nec ad cauſam fideicommiſſi proficit.

9. VEL FILIO PVBERI] *l.* 7. *eod.* ubi Papinian. ſcribit, verbis civilibus ſubſtitutionem poſt quartum decimum annum fruſtra fieri. ac proinde talis ſubſtitutio, ne jure quidem fideicommiſſi valebit: nam quod fruſtra fit, nullo genere valere intelligitur.

NEMO POTEST] *Nemo* ſcil. paganus: nam militi hæc conceſſa ſunt. *l.* 5. *l.* 41. §. 4. *de teſt. mil.* *l.* 15. *h. t.* *l.* 8. *C. eod.* ut & alia, quæ in paganis non obtinent. *l.* 2. §. 1. *h. t.* *l.* 15. §. *pen. de teſt. mil.*

SVO LOCO TRADEMVS] *inf. hujus libri tit.* 23.

TI-

QVIBVS MODIS TESTAMENTA infirmantur.

TITVLVS XVII.

Quibus modis testamentum infirmatur.

TESTAMENTVM jure factum usque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

Quando testamentum dicatur rumpi. primum de adoptione.

1. Rumpitur autem testamentum, cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui juris, aut per prætorem, secundum nostram constitutionem, cum

---

TITVLVS XVII.

DONEC RVMPATVR AVT IRRITVM] *Rumpi* & *irritum fieri* privationem significant, & ideo proprie non nisi de iis, quæ jure subsistunt prædicantur. *l. 5. hoc tit. de injust. rupto*, &c. privatio enim, ut in scholis dicitur, præsupponit habitum. Quæ vero testamenta non jure facta sunt, injusta & nulla dicuntur, veluti ubi solennia desunt, aut filius in potestate præteritus est. *l. 1. l. 3. §. 4. l. 6. §. 1. eod.*

1. IN EODEM STATV MANENTE] Ita etiam Theoph. *μείναντος ἐπὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως*, In priore editione perperam legebatur, *μὴ μείναντος*. Fabrot. In eodem statu manere dicitur, cui nulla contingit capitis deminutio.

SECVNDVM NOSTRAM CONSTIT.] *l. pen. C. de adopt.* vid. *sup. §. 2. eod.*

QVASI

eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum ejus rumpitur quaſi adgnatione ſui hæredis.

De poſteriore teſtamento.

2. Poſteriore quoque teſtamento, quod jure perfectum eſt, ſuperius rumpitur: nec intereſt, extiterit aliquis hæres ex eo, an non: hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis aut noluerit hæres eſſe, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam hæreditatem adiret, deceſſerit, aut conditione, ſub qua hæres inſtitutus eſt, defectus ſit, in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum à poſteriore: & poſterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres extiterit.

De

QUASI AGNATIONE SUI HÆREDIS] *l.* 8. *h. t.* multoque certius agnatione vera & naturali. *l.* 3. §. 1. *eod.* §. 1. *ſup. de exh. lib.* item ſucceſſione in locum ſui & quaſi agnatione nepotis, ut *ſup.* §. 2. *eod.* Ulp. *tit.* 23. denique & legitimatione. §. 2. *inf. de hær. quæ ab int.* *Nov.* 89.

2. SUPERIUS RUMPITUR] Etiamſi nominatim non revocetur. *l.* 1. *l.* 2. *eod* *l.* 27. *C. de teſtam.* ea quippe voluntas rata eſſe debet, quæ noviſſima. *l.* 4. *de adim. leg.* ſic etiam leges poſteriores & pacta noviſſima derogant prioribus. Rumpitur quoque teſtamentum corruptis tabulis, puta deletis, inciſis, cancellatis, &c. *l. ult. h. t.* *l.* 1. §. *pen.* *l. pen.* §. 2. *ſec. tab.*

EXTITERIT ALIQUIS HÆRES, AN NON] *l.* 1. *l.* 16. *h. t.* fac. *l.* 9. *de lib. & poſt.* Ratio eſt, quia aditio hæreditatis non pertinet ad ſubſtantiam aut perfectionem teſtamenti, quæ ſola hîc requiritur.

AUT CONDITIONE DEFECTUS] Etenim tam ſolenne riteque per omnia factum teſtamentum habetur, quo hæres inſtitutus eſt ſub conditione, quam quo pure. §. 9. *ſup. de hær. inſt.*

INTESTATUS MORITUR] Id eſt, exitum inteſtati

De posteriore, in quo hæres certæ rei institutus.

3, Sed si quis, priore testamento jure perfecto, posterius æque jure fecerit, etiamsi ex certis rebus in eo hæredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, divi Severus & Antoninus Augusti rescripserunt. cujus constitutionis verba & hic inseri jussimus, cum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. *Imperatores Severus & Antoninus Augusti Coccio Compano, Testamentum secundo loco factum licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde jure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredem scriptum ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus ut valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet.* Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

De

---

testati facit, res ad causam intestati redit, vis omnis testamenti solvitur. *l.* 181. *de reg. jur.*

3. SED SI QVIS] Ex Marciano *l.* 29. *D. ad SC. Trebell.*

EX CERTIS REBVS] Nam non minus recte instituitur hæres ex re certa, puta ex fundo, quam ex parte hæreditatis. *l.* 1. §. 4. *l.* 9. §. 13. *l.* 10. *de hær. inst.*

AC SI RERVM MENTIO FACTA NON ESSET] Rei enim mentio potestate juris detrahitur. *dd. ll.* quia contradictionem implicat hæredem esse rei singularis. itaque universa bona obtinebit, nisi cohæredem simpliciter aut ex parte scriptum acceperit, tunc enim legatarii loco est. *l.* 41. *in fin. de vulg. & pup. l.* 13. *C. de hær. inst.*

EX LEGE FALCIDIA] Id est, ex Sc. Pegasiano, aut secundum placita Iustiniani ex Sc. Trebelliano §. 7. *inf. de fideic. hær.* Somniavit hic Pac.

VT VALERET PRIVS TESTAMENTVM] Hæc

De testamento irrito. Quibus modis sit irritum.

4. Alio autem modo testamenta jure fact infirmantur: veluti cum is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit, quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

Cur dicatur irritum.

5. Hoc autem casu irrita fieri testament dicuntur: cum alioqui & quæ rumpuntur irrita fiant: & ea, quæ statim ab initio non jur fiunt, irrita sint. sed & ea, quæ jure facta sunt & postea per capitis deminutionem irrit fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat singulas causas singulis

---

Hæc clausula cum hoc efficere nequeat, ut prius testamentum in suo robore duret, & ita duo sint unius testatoris testamenta, sic accepta est, quasi vim prioris testamenti in causam fideicommissi & codicillorum convertere testator voluerit. *l.* 19. *de testam. mil.*

4. CAPITE DEMINVTVS] *l.* 6. §. 5. *& seqq. h.t.* Vlp. *tit.* 23. §. 3. *l.* 8. §. 3. *de jur. cod.* nec interest, qualis capitis deminutio intervenerit: nam testamentum non est, nisi hominis liberi, civis Romani, & patrisfam. §. 6. *inf.* Si quid autem inciderit, quod statum testatoris non mutet, veluti si furiosus factus sit, &c. testamentum ratum manet. §. 1. & 2. *sup. quib. non est perm. fac. test.*

5. HOC CASV IRRITA] Etiam irritum fieri testamentum dicitur, si ex eo nemo hæres extiterit. *l.* 1. *h. t.* *l.* 20. *cont. Tab.* Vlp. *d. loc.*

QVÆ RVMPVNTVR, IRRITA FIANT] Sic in *l.* 3. *in fin. l.* 4. *de his quæ in test. del.* testamentum dicitur irritum fieri, cujus tabulæ incisæ aut inductæ. sed rarissime hæc nostri confundunt.

QUÆ

gulis appellationibus distingui: ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi vel irrita fieri.

Quibus modis convalescit.

9. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modo defunctus, & civis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit

---

QVÆ NON IVRE FIVNT, IRRITA SINT] Rumpi & irritum fieri de eodem dici potest, irritum fieri & irritum esse nequaquam. Testamentum quod ab initio non jure factum est, potest dici irritum esse, non item rumpi aut irritum fieri. *l. 5. h. t.*

SINGVLAS CAVSAS] ἕκαστον κάθος, *singula vitia*, vt hæc appellant juris auctores. *l. 1. §. 3. de tab. exh. l. 2. C. de ed. D. Hadr. toll. l. 11. C. de probat.*

6. IRRITA FACTA SVNT] Sed neque in causa testamenti rupti semper obstat vitium, quo minus ex eo bonorum possessio peti possit, veluti si postumus præteritus vivo testatore decesserit. *l. 12. de lib. & post.* item si testator supremas tabulas incidit, ut priores supremas relinqueret. *l. pen. §. 2. sec. tab.* Sed & si filius præteritus abstineat, voluntas ex æquo & bono sustinetur. *l. 17. hoc. tit.* Non idem est, si testamentum non consistat propter inhabilitatem personæ testatoris aut defectum solennium. *l. 1. §. 8. sec. tab. l. 12. C. de testam.*

SEPTEM TESTIVM SIGNIS] Hoc enim semper in danda bonorum possessione secundum tabulas spectat prætor. *l. 12. de lib. & post.* Vlp. *tit.* 23. & 28.

ET SVÆ POTESTATIS] In eo qui testamento facto se adrogandum dedit, non satis est ad obtinendam ex eo bonorum possessionem, quod postea sui juris effectus decesserit, sed requiritur etiam nova aliqua voluntatis, à qua in alienam familiam transeundo recessisse videtur, confirmatio. *d. l. pen. §. 2. sec. tab.*

ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit, non poteſt ſcriptus hæres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

De nuda voluntate.

7. Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere: uſque adeo, ut ſi quis poſt factum prius teſtamentum, poſterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit, divi Pertinacis oratione cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ, irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint: nam imperfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

Si princeps litis cauſa, vel in teſtamento imperfecto inſtitutus fuerit.

8. Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hæreditatem ejus, qui litis cauſa principem

7. ID NOLVERIT VALERE] Niſi poſt lapſum decennii à condito teſtamento voluntatem revocaverit minimum coram tribus teſtibus. *l. 27. C. de teſtam.*

VSQVE ADEO] *l. 2. h. t. l. 18. de leg. 3. l. 21. §. 2. C. de teſtam.* excipe imperfecta teſtamenta militum & parentum inter liberos, item niſi in poſteriore teſtamento imperfecto ſcripti, qui ab inteſtato veniunt. *d. l. 2. h. t. d. l. 21. §. 1. cum auth. ſeq. & §. 2. C. de teſtam.*

D. PERTINACIS ORAT.] Iul. Capitol. *in Pertinace: Legem tulit, ut teſtamenta priora non prius eſſent irrita, quam alia perfecta eſſent.*

NISI SEQVENTES IVRE ORDINATÆ] Quæ legitimo modo fiunt, legitime quoque ſolvi debent. qua ratione utitur Harm. *5. tit. 5. §. 17. l. 35. de reg. jur.*

8. LITIS CAVSA PRINCIPEM, &c.] Capitol. *ubi*

cipem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam hæres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum, neque ex ulla scriptura, cui juris authoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus sæpissime rescripserunt. *Licet enim* (inquiunt) *legibus soluti simus, attamen legibus vivimus.*

DE INOFFICIOSO testamento.

TITVLVS XVIII.

Ratio hujus querelæ.

QVIA plerumque parentes sine causa liberos suos exhæredant vel omittunt, inductum

---

ubi sup. hoc enim invidiosum est. *l. pen. de hær. inst.* Plin. Paneg. *Non tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris.*

OB EAM CAVSAM] Quod tabulæ non essent legitimæ factæ, ut recte Cujac. & Fabrot. quod non percepit Th. nec Accurs. nam Princeps nec legitime factas probat, in quibus ipse litis causa hæres scriptus est.

NEQVE EX NVDA VOCE] Non quasi Princeps hæres nuncupari non possit aut hæres esse ἐκ τ ἀγραφου διαθήκης, ut somniat Theoph. sed *ex nuda voce*, id est, ex nuda voluntate sine juris solennibus.

LEGIBVS SOLVTI] Princeps legibus civilibus solutus est. *l. 31. de legib. l. 3. C. de testam.* Dio *lib. 53.*

ATTAMEN LEGIBVS VIVIMVS] Impp. *l. 2. C. Th. de cond. & hom. dom. Aug. Scribimus quidem leges, sed sequimur.* Plin. *Paneg. Ipse te legibus subjecisti.* vid. & *l. 23. de leg. 3. l. 4. C. de legib. d. l. 3. C. de testam.*

TITVLVS XVIII.

PLERVMQVE] Id est, cum parentes liberos suos exhæredant, &c. id plerumque faciunt sine causa, falso instimulati, &c. *l. 3. & 4. h. t.*

SINE CAVSA] Ex justis causis permissa exhæredatio

ctum eſt, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exhæredatos, aut inique præteritos, hoc colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

Qui de inofficioſo agunt.

1. Non autem liberis tantum permiſſum eſt, teſtamentum parentum inofficioſum accuſare

---

tio. *l. 7. de bon. damn.* quas cauſas ex arbitrariis certas fecit, & nominatim ad 14. complexus eſt Iuſt. *Nov.* 115. *c.* 3. voluit autem unam ſaltem ex his inſeri teſtamento, eamque ab hærede probari; ſecus ac jure veteri. *l. 5. §. 1. h. t. l. 28. C. eod.*

EXHÆREDANT VEL OMITTUNT] Illud ad parentes omnes & proprie ad patrem pertinet, hoc ad matrem cujus ſilentium pro exhæredatione eſt. §. *ult. ſup. de exh. lib.* & ita intellige *l. 3. h.t. d. Nov.* 115. *c.* 3. Exhæredatis igitur omnibus, à matre etiam præteritis hoc remedium neceſſarium. Ex privilegio autem eſt, quod de inoff. militis teſtamento nemo queri poteſt. *l. 8. §. 4. l. 27. §. 2. h. t. l. 9. l. 24. C. eod.*

QUASI NON SANÆ MENTIS] *l. 2. l. 5. §. 1. eod.* ac proinde quaſi teſtamentum facere non potuerint. *l. 17. §. 1. eod.* Hoc colore ſeu titulo quæſito tegitur iniquitas exhæredationis. & quidem ob hanc cauſam olim reſciſſo per querelam teſtamento nihil ex eo valebat: *l. 8. §. pen. l. 28. eod.* hodie autem quantum ad inſtitutiones ſolummodo evertitur; legata & cætera capita ſalva manent. *Nov. 115. c. 3. in fin. auth. ex cauſa. C. de lib. præt.*

NON EX OFFICIO PIETATIS] καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως σχεδὸν ἐξελθὼν ἀπώλεσε τὸν πατέρα, τὸ φιλόστοργον, τὸ ἥμερον, *ipſamque deſerens naturam, exuit nomen patris,* &c. quod prope à furore abeſt.

1. IN OFFICIOSUM ACCUSARE] Pro eodem dicunt noſtri, agere, queri de inofficioſo, arguere, accuſare, di-

cusare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater turpibus personis scriptis hæredibus ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes hæredes agere possunt. Vltra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

Qui alio jure veniunt, de inofficioso non agunt.

2. Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ constitutionis divisionem adoptati,

---

dicere inofficiosum. Vna autem eademque actione & rescindi testamentum petitur, & vindicatur hæreditas tanquam ab intestato. *l.* 8. §. 8. *l.* 20. *l.* 21. §. *ult.* *l.* 27. §. 3. *eod.* Cujac *par. C. eod.*

ETIAM PARENTIBVS] *l.* 1. *eod.* quippe quibus turbato ordine mortalitatis non minus, quam liberis pie relinqui debet. *l.* 15. *eod.* *l.* 7. §. 1. *si tab. test.* Datur autem querela non patri solum, sed etiam matri. *d. l.* 1. *l.* 14. *&* *seq. eod.* nec interest, exhæredati sint, an præteriti, dummodo injuste. Nam ex justa causa, una illarum octo, quæ enumerantur *Nov.* 115. *c.* 4. cum effectu exhæredari possunt, modo exhæredationi addatur elogium.

SOROR ET FRATER] *d. l.* 1. *l.* 21. *C. eod.* sed germani aut consanguinei tantum: non etiam uterini *l* 27. *C. eod.* Hebræorum jure uterini pro fratribus non habebantur. *Mos. Maimonid.*

TVRPIBVS PERSONIS] Id est, notatis vel levi infamia. *d. l.* 27. *l.* 3. *C. Th. eod.* Itaque fratribus querela datur, non simpliciter ut præteritis, sed ut postpositis turpi personæ.

AVT AGENTES VINCERE] Si tamen egerint, & nemine eos repellente obtinuerint, prodest eorum victoria proximis ab intestato. *l.* 6. §. 1. *eod.*

2. NATVRALES LIBERI] Id est, justis nuptiis quæsiti: *v. sup. de adopt. in pr.* quibus exæquati & qui postea facti legitimi. *Nov.* 89. Matris autem testamentum etiam spurii inofficiosum dicunt. *l.* 29. §. 1. *eod.*

NOSTRÆ CONSTITVT. DIVISIONEM] Adoptati

optati, ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi nullo alio jure ad defuncti bona venire poſſint. Nam qui ad hæreditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioſo agere non poſſunt. Poſthumi quoque, qui nullo alio jure venire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

De eo cui teſtator aliquid reliquit.

3. Sed hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus à teſtatoribus teſtamento relictum eſt. quod noſtra conſtitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacunque pars hæreditatis, vel res eis fuerit relicta, de inofficioſo querela quieſcente, id quod eis deeſt, uſque ac quartam legitimæ partis repleatur: licet

---

Adoptati ab aſcendente queri poſſunt, ab extranea perſona non poſſunt. conſtitutio eſt *l. pen. C. de adopt.*

ALIO IVRE VENIVNT] Igitur impuberes adrogati queri non poſſunt, quia quartam habent ex conſtitutione D. Pii. *l.* 8. §. 15. *h. t.* nec ſui nec emancipati præteriti à patre, quia illorum præteritio patrem inteſtatum facit, hi habent contra tabb. *ſup. de exh. lib.* quam ob cauſam querela dicitur ultimum adjutorium. *l. ult. C. de lib. præt.* ἐσχάτη βοήθεια. Th.

POSTHVMI QVI NVLLO ALIO IVRE] Ac proinde non aliter, quam ſi ſint exhæredati: nam & poſtumi ſui & quaſi poſtumi præteriti, agnaſcendo aut quaſi agnaſcendo teſtamentum rumpunt: ex filio concepti poſt emancipationem bonorum poſſeſſores efficiuntur. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *pr. cont. tab.* §. 1. 2. & 5. *ſup. de exh. lib.* Cæteri poſtumi alieni aliud remedium non habent. *l.* 6. *h. t.*

3. NOSTRA CONSTITVTIO AD VERECVNDIAM NATVRÆ] Ipſorum parentum gratia: nam cujus teſtamentum inofficioſum dicitur, ejus opinio læditur & pudor ſugillatur, dum inſimulatur dementiæ. Plin. 5. *Epiſt.* 1. conſtitutio eſt. *l.* 30. *C. h. t.*

QVOD DEEST REPLEATVR] Condictione ex *d. l.* 30.

licet non fuerit adjectum boni viri arbitratu debere eam compleri.

Si tutor, cui nihil à patre relictum, pupilli nomine legatum acceperit.

4. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo; nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

Si de inofficioso nomine pupilli agens succubuerit.

5. Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil

---

d. l. 30. quæ actio diversa est ab illa de inofficioso. Condictio illa perpetua est, atque ad hæredes transmittitur; querela finitur quinquennio. *l.* 8. §. *ult.* & *l. seq. eod. l.* 34. *C. eod.* nec transmittitur, nisi præparata. *l.* 6. §. *ult.* cum 2. *ll. seqq. eod.* illam excludit agnitio relicti, hanc non item.

Ad qvartam legitimæ partis] Legitimam partem hic vocat totum illud, quod jure legitimæ successionis debetur. Quæ vero pars passim appellatur legitima, τὸ νόμιμον μέρος, ea portionis illius pars quarta est. *l.* 6. §. 8. *eod.* hodie tamen aucta. *v. inf.* §. *ult.*

Licet non fverit adiectvm] Quod adjici olim ad excludendam querelam necessarium. *l.* 25. *eod. l.* 4. *C. Th. eod.* Alioqui etiam hæres in minore parte institutus queri poterat. *l.* 3. *C. eod.* excepto quod fratribus cohæredibus adjectis quartæ petebat suppletionem. Paul. 4. *tit.* 5.

4. Si tvtor, &c. legatvm acceperit] Repellitur ab inofficiosi querela, qui exhæredatus legatum ex testamento percepit aut petenti advocationem præbuit. agnovisse enim judicium defuncti videtur. *l.* 8. §. 10. *l.* 10. §. 1. *l.* 12. *l. ult. eod. l.* 8. §. 1. *C. eod.* Tutorem autem necessitas officii excusare debet, qui id totum alii administravit. *d. l.* 10. §. 1. *l.* 22. *de his quæ ut indign.*

5. Sed si è contrario] Qui voluntatem de-

nihil relictum fuerat, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt, ipſe tutor, quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non amittit.

De quarta legitimæ partis.

6. Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioſo agere non poſſit: ſive jure hæreditario, ſive jure legati, vel fideicommiſſi, vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos in iis tantummodo caſibus, quorum men

---

defuncti ſive ſuo ſive alieno nomine dicit inofficioſam, legatum ſibi relictum perdit: impugnavit enim judicium defuncti. *l.* 8. §. 14. *h. t* ſed neceſſitas officii & fides tutoris hic etiam excuſata. *l.* 30. §. 1. *eod.* Qui negat teſtamentum patris jure factum eſſe, non intelligitur judicium impugnare, & ideo retinet defuncti voluntatem. *l.* 24 *de his quæ ut ind.*

6. QVARTAM QVIS DEBET HABERE] I eſt, portionem legitimam, quæ olim erat quarta debita ab inteſtato portionis. *l.* 8. §. 8. *eod.* Iuſtinianus quantitatem auxit, ſubſtituto pro quarta triente, in liberis pluribus, quam quatuor, ſemiſſe. *Nov.* 18. qua conſtitutione & parentum quoque legitimam ad trientem auctam cenſet Magiſter apud Harmen. *lib.* 5. *tit.* 9. §. 14 Theodorus Diaconus auctam *καὶ ἐπὶ ἀδελφῶν.* arg. c. 2. *Nov.* 18.

SIVE IVRE LEGATI, &c.] Noviſſimo autem jure ut teſtamentum ab omni impugnatione tutum ſit, neceſſe eſt, ut boni liberi & parentes honorentur titulo hæredis. *Nov.* 115. *c.* 3. 4. 5. Vnde vulgo ajunt, legitimam titulo inſtitutionis eſſe relinquendam, in qua ſententia & Græci ad *l.* 8. *h. t.* Sufficit autem vel in particula aliqua aſſis vel etiam in re certa inſtitutos eſſe, & ſi quid ad portionem legitimam deërit, id querela ceſſante condicetur actione ſuppletoria. *d.* §. 5.

IIS TANTVMMODO CASIBVS] Cujac. h[illegible] trahit duos caſus *l. pen.* §. 1. *C. de collat.* ſed ex vitio ſa, ut Bachovio videtur, collectione. conſtitutio eſt *l.* 3[illegible] *C. h. t.*

I

mentionem facit nostra constitutio, vel aliis modis, qui in nostris constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est, ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit: ut ea pro rata eis distribuatur, id est, pro virili portione, quarta.

DE HÆREDUM QUALITATE, & differentia.

TITULUS XIX.

Divisio hæredum.

HÆREDES autem aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

De hæredibus necessariis.

1. Necessarius hæres est servus hæres institutus, ideoque sic appellatur, quia sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus

IN NOSTRIS CONSTITUTIONIBUS] Non extant. & forte *nostris* irreptitium est. fac. *l.* 17. *C. de collat.* junct. *l.* 29. *C. h. t.* quarum altera Leonis, altera Zenonis est.

PRO VIRILI PORTIONE QUARTA] Hodie tertia, aut dimidia pro numero liberorum. *Nov.* 18. Igitur si v.c. duo sint liberi, singulorum portio legitima erunt duæ unciæ: si sex, uncia.

TITULUS XIX.

AUT EXTRANEI] Rectius necessariis opponimus voluntarios. *l.* 15. *&* *seq. de acq. hær. l.* 12. *de cond. inst.* nam extranei ad distinctionem suorum magis dicuntur, non considerata in iis necessitate. *l.* 49. §. 1. *de hær inst. l.* 6. *pr. de injust. rupt.* §. 7. *inf. de hær. ab int.*

1. SIVE VELIT, SIVE NOLIT] Itaque non ideo, quia necessitas adeundi nolenti imponitur; sed quia

tinus liber & neceſſarius hæres fit. Vnde qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſervum ſuum primo aut ſecundo, aut etiam ulteriore gradu hæredem inſtituere: ut, ſi creditoribus ſatis non fiat, potius ejus hæredis bona, quam ipſius teſtatoris, à creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præſtatur, ut ea, quæ poſt mortem patroni ſui ſibi acquiſierit, ipſi reſerventur. Et quamvis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: iterum tamen ex ea cauſa res ejus, quas ſibi acquiſierit, non veniunt.

De ſuis hæredibus.

2. Sui autem & neceſſarii hæredes ſunt, veluti filius, filia, nepos, neptiſve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in poteſtate morientis

---

protinus hæres fit ſola poteſtate juris: quam ob cauſam etſi furioſus ſit, neceſſarius hæres exiſtit. *l. 57. in fin. de acq. hær.*

FACVLTATES SVSPECTAS HABENT] Metuentes infamiam auctionis. *v. ſup. §. 1. qui & ex quib. cauſ. man.*

PRO HOC TAMEN INCOMMODO] Pro aſperſione hujus notæ, quod bona ipſius nomine à creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur.

ILLVD EI COMMODVM PRÆSTATVR] *μισθὸς τῆς τοιαύτης ὕβρεως.* merces hujus injuriæ. Th.

IPSI RESERVENTVR] Nempe ſi prius bonorum ſeparationem impetraverit, quam ſe miſceat dominicis. *l. 1. §. ult. de ſepar. bon.*

EX EA CAVSA RES EIVS] Cujac. Fabrot. *ex alia cauſa quas ſibi res acquiſivit.* & ita quoque Theoph.

2. QVI IN POTESTATE MORIENTIS] *ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς.* Th. atque hoc in liberis primi gradus perpetuum eſt: nam filius, qui in poteſtate eſt, non poteſt non eſſe ſuus hæres: in cæteris non item, ut mox ſequitur.

NON

rientis modo fuerint. Sed ut nepos neptiſve ſui hæredes ſint, non ſufficit eum eamve in poteſtate avi mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, ut pater ejus vivo patre ſuo deſierit ſuus hæres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris poteſtate: tunc enim nepos neptiſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem hæredes ideo appellantur; quia domeſtici hæredes ſunt & vivo quoque patre quodammodo domini exiſtiman-

---

NON SVFFICIT IN POTESTATE, &c.] Ex his, qui in familia defuncti ſunt, ſuus hæres proprie eſt, quem nemo in ſuo ordine antecedit. *l.* 33. §. 1. *de teſt. mil. l.* 6. *de injuſt. rupt.* §. 2. *ſup. de exh. lib.*

AVT QVALIBET ALIA RATIONE] Puta emancipatione aut deportatione. Nam ſi quis ex ſuis hæredibus qualibet ratione ſuus hæres eſſe deſierit, ſtatim liberi ejus ſuccedendo & quaſi agnaſcendo fiunt avo aut proavo ſui hæredes. §. 2. *ſup. de exh. lib.* Eſt tamen caſus, quo nepos, qui tempore mortis avi ſuus hæres non erat, propter præcedentem perſonam patris, deſtituto avi teſtamento ſuus hæres avo ab inteſtato exiſtit. *v.* §. 7. *& ſeq. inf. de hær. quæ. ab int.*

SED SVI QVIDEM HÆREDES] Nomen ſuorum hæredum ex jure civili ſive lege 12. tab. deſcendit. *l.* 7. *de bon. damn. l.* 220. *de verb. ſign.* eſtque verbum non commune aut oratorium, ſed proprium juriſconſultorum. de quo docte Hotom. 9. *obſ.* 10. Dicti autem ſui hæredes, quaſi ſibi ipſi hæredes, αὐτοκληρονόμοι. quod ad Phœnicem ſuum eleganter accommodat Lactant. *Ipſa ſibi proles, ſuus eſt pater, & ſuus hæres.*

DOMESTICI] Th οἰκειακοὶ, eadem fere ſignificatione, qua *domeſticum teſtimonium ſup.* §. 9. *de teſt. ord.* aut quaſi οἴκοθεν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἔχοντες τὸ κληρονομεῖν. οἰκογενεῖς, vernæ hæredes.

VIVO PATRE QVODAMMODO DOMINI] Vt in his non tam hæreditas ſit, quam dominii continuatio. *l.* 11. *de lib. & poſt.* §. 3. *inf. de hær. quæ ab int.* unde paſſim in comœdiis ſervi filios dominorum heros minores vocant, νεωτέρους δεσπότας. & Odyſſ. ρ. Telemachi ſubulcus di-

mantur. Vnde etiam si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorum. Necessarii vero ideo dicuntur: quia omnino, sive velint, sive nolint; tam ab intestato, quam ex testamento, ex lege duodecim tabularum hæredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abstinere hæreditate, ut potius parentis, quam ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

De extraneis.

3. Cæteri qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa & qui hære-

---

dicitur, qui erat Vlyssis. servus Abrahami Isaacum dominum suum appellat *c.* 24. *Genes. vers.* 65.

PRIMA CAVSA LIBERORVM] Suorum *sc.* hæredum, §. 2. *inf. de hær. quæ ab int.* Hodie autem liberorum omnium. *Nov.* 118. *c.* 1.

SIVE VELINT, SIVE NOLINT] Necessitas hæc à jure patriæ potestatis. *l.* 4. *de cond. & dem.* quæ & ipsa est ex lege decemvirali. Dion. Halic. *lib.* 2.

PRÆTOR PERMITTIT VOLENTIBVS ABSTINERE] Quo beneficio utentes hoc consequuntur, ut quamvis creditoribus hæreditariis jure civili teneantur, tamen in eos actio non detur. *l.* 57. *de acq. hær.* Itaque vi ipsa prætor ex necessariis voluntarios fecit; non tamen extraneos, quia, quod ipsis commodum, sui adhuc manent. §. 3. *inf. de hær. quæ ab int.*

POTIVS PARENTIS] E duobus, qui pari conditione sunt, potius defuncti nomine, quam viventis & sentientis se hac affici ignominia.

3. IN POTESTATE NOSTRA NON SVNT] Liberos emancipatos intelligit, quos constat è familia exire, & extraneos nobis fieri. *l.* 55. *de rit. nupt.*

HÆREDES A MATRE] Sicut fœmina liberos in pote-

redes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Servus quoque hæres à domino institutus & post testamentum factum ab eo manumissus eodem numero habetur.

De testamenti factione.

4. In extraneis hæredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio, sive hæredes ipsi instituantur, sive ii, qui in potestate eorum sunt: & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti tempore, ut constiterit institutio: mortis vero testatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adit hære-

---

potestate non habet, ita nec suos hæredes habere potest. *L.* 4. §. 2. *cont. tab.* Multo magis huc pertinent parentes, fratres, &c. Et sic quidem ad discretionem suorum hæredum. Nam alias omnes legitimi & honorarii successores ab extraneis recte secernuntur.

EODEM NVMERO] Extraneorum videlicet; quoniam utrumque ex defuncti testamento consecutus non est, libertatem scil. & hæreditatem. §. 1. *sup. de hær. inst.*

4. IN EXTRANEIS] Ex Florent. *l.* 49. §. 1. *de hær. inst.* Ait *in extraneis*, quia in suis hæredibus vix est, ut locus sit quæstioni de capacitate.

QVI IN POTESTATE EORVM] Ratio est, quoniam institutio servorum, qui per se incapaces, sustinetur ex persona domini, quicum testamenti factio est. *l.* 31. *d. t.*

TESTAMENTI FACTI TEMPORE] Hoc tempus necessario inspiciendum, ut ab initio consistat institutio. propter regulam Catonianam *tot. tit. de reg. Cat.*

VT EFFECTVM HABEAT] Id est, ut dies ejus utiliter cedat: quod fit, si quis sit mortis tempore, cui hæreditas utiliter deferatur, & qui eam adeundo possit consequi *l.* 52. *de leg.* 2.

ET CVM ADIT HÆREDITATEM] Ita & Florent. *d. l.* 49. §. 1. Cæterum non sufficit hoc tempore capacem esse, si qua mutatio juris hæredi contigerit post mortem testatoris aut conditionis eventum.

reditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive pure, sive sub conditione hæres institutus sit: nam jus hæredis eo maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet hæredi: quia (ut diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alii acquirere possunt.

De

---

r INTER FACTVM TESTAMENTVM, &c.] In pura institutione duo sunt extrema, tempus facti testamenti & mortis testatoris; intermedium, quo mutatio juris non nocet, unum, nempe quod inter duo ista interjectum est. In conditionali tria extrema (nam tertium facit existentia conditionis) media tempora, quæ non nocent, duo: quippe secundum medium in hac est, quod intercedit inter mortem testatoris, & conditionis eventum. Vnde apparet tempus adeundæ hæreditatis eodem modo, ut extremum, non considerari. fusius hæc in *comment.*

NON SOLVM, QVI TESTAMENTVM FACERE, &c.] *l.* 16. *qui test. fac.* unde interpp. testamenti factionem dividunt in activam & passivam. Proprie tamen illi soli testamenti factionem habere dicuntur, quibus testamenti faciendi jus est. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 19. *h. t. cum simil.* cum aliis rectius & usitatius dicitur esse testamenti factio. §. 6. *sup. de test. ord.* §. 24. *inf. tit. seq. l.* 31. *de hær. instit.*

§. Ex-

De jure deliberandi, & beneficio inventarii.

5. Extraneis autem hæredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed ſive is,cui abſtinendi poteſtas eſt immiſcuerit ſe bonis hæreditatis : ſive extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit : poſtea relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, niſi minor ſit XXV. annis. Nam hujus ætatis hominibus, ſicut in cæteris omnibus cauſis, deceptis, ita & ſi temere damnoſam hæreditatem ſuſceperint, prætor ſuc-

5. EXTRANEIS HÆREDIBUS] Ex Florent. *l.* 49. §. 1. *de hær. inſt.* Ait *extraneis*, quia deliberatio extraneorum hæredum propria eſt. Cæterum poſtquam ſuis hæredibus à prætore conceſſa facultas abſtinendi, etiam deliberandi eis data. *l.* 8. *& ſeq. de jur. del. l.* 19. *C. eod.*

DELIBERANDI POTESTAS] Si creditores, legatarii, &c. non urgeant, poteſt hæres, vel intra 30. annos adire : ſi inſtent, aut ſtatim adire debet, aut tempus ad deliberandum petere. *l.* 9. *C. eod.* ut interim inſtrumenta hæreditaria & rationes defuncti inſpiciat. *l.* 5. *D. eod. l.* 28. *de acq. hær.* à Principe annus conceditur, à judicibus novem menſes. *l. ult.* §. 13. *C. d. t.* olim id fuit arbitrarium. *l.* 1. §. 2. *D. eod.*

IMMISCUERIT SE] Sui non dicuntur adire prove hærede gerere, aut repudiare, quæ iis ſolis conveniunt, quibus hæreditas tantum oblata eſt ; ſed immiſcere, aut abſtinere, quæ proprie dicuntur de rebus partis & jam noſtris. *l.* 14. §. 1. *de relig. l.* 11. *l.* 57. *l.* 71. §. 1. *l.* 87. *de acq. hær.* quanquam interdum hæc accuratio negligitur. *l.* 7. §. 10. *de minor l.* 6. *C. de leg. hær.*

POSTEA, &c. FACULTATEM NON HABET] Regula enim juris eſt, neminem poſſe hæreditatem ſemel ſibi quæſitam relinquere aut repudiare. *l.* 4. *C. de rep. hær. l.* 10. *C. de jur. del.*

NISI MINOR 25. ANNIS] *l.* 7. §. 5. *de minor.* ex generali nimirum illo edicto, propter inconſultam hujus ætatis facilitatem.

DAMNOSAM HÆREDITATEM] Et ex contrario,

succurrit. Sciendum est tamen, divum Adrianum etiam majori viginti quinque annis veniam dedisse, cum post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem divus Adrianus cuidam speciali beneficio præstitit. Divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit. Sed nostra benevolentia commune omnibus subjectis imperio nostro hoc beneficium præstitit, & constitutionem tam æquissimam, quam nobilissimam scripsit, cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini aditionis supponere maluerint.

De acquirenda vel omittenda hæreditate.

6. Item extraneus hæres testamento institutus,

---

rio, si lucrosam temere repudiaverint. *l. 2. C. si ut om. hær.*

GORDIANVS] Meminit Iust. *l. ult. pr. C. de jur. del.*

COMMVNE BENEFICIVM] Quod vulgo appellatur beneficium inventarii, propterea quod confecto secundum formam à Iustiniano præscriptam rerum hæreditariarum inventario, hæres hoc beneficium consequitur.

CONSTITVTIONEM] Extat in *d. l. ult, C. de jur. del.* add. *Nov. 1. c. 2.*

QVANTVM VALERE BONA] Simul hoc etiam consequuntur, ut ne actiones, quas ipsi contra defunctum habuerunt, confundantur: *d. l. ult. §. 9.*

NISI OMISSA OBSERVATIONE, &c.] Quo casu & creditoribus in solidum tenentur, & si non fecerint inventarium, privantur beneficio Falcidiæ. *d. l. ult. §. pen.* novissimo jure etiam solida legata hi præstare coguntur, quamvis vires patrimonii excedant. *d. Nov. 1. c. 2.*

6. PRO

tutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis, hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquam hæres utatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandove: & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo, de adeunda hæreditate, dummodo sciat eum, in cujus bonis pro hærede gerit, testatum, intestatumve obiisse, & se ei hæredem esse. Pro

---

6. PRO HÆREDE GERENDO, AVT NVDA VOLVNTATE] Omnis hæreditas sive testamento sive ab intestato delata, hæredi extraneo acquiritur declaratione voluntatis de ea suscipienda. Declaratur vel verbis, vel re aliqua & facto; quorum illud qui facit, adire dicitur; qui hoc, pro hærede gerere: nec plura sunt genera, quam hæc duo, aditio & pro hærede geritio sive gestio. *l.* 25. §. 7. *l.* 69. *de acq. hær. l.* 14. §. 8. *de relig. l.* 19. *C. de jur. del.* Cretio, quæ olim in usu, nunc sublata. *l.* 17. *C. eod.* nihil aliud fuit, quam solennis quædam aditio. *v.* Vlp. *tit.* 23. Varr. 4. & 5. *de ling.* Briss. 7. *de formul.*

TANQVAM HÆRES VTATVR] Potest enim quis attingere res hæreditarias, ut tamen id non faciat quasi hæres; puta si quid pietatis aut custodiæ caussa fecerit, aut si suum putavit. *l.* 20. *pr.* & §. 1. *de acq. hær.*

VENDENDO RES HÆREDITARIAS, &c.] Nisi contra doceat, se nihil horum quasi hæredem fecisse. *d. l.* 20. §. 1. *l.* 1. *C. de rep. hær. l.* 1. *C. de jur. del.* Quædam etiam sunt, quæ citra nomen & jus hæredis nemo facere potest. exempl. in *d. l.* 20. §. 4. *l.* 42. §. 2. *eod.*

DVMMODO SCIAT] Vid. *l.* 19. *l.* 22. *l.* 32. §. *ult. eod.*

IN CVJVS BONIS PRO HÆREDE GERIT] Hic verbum *pro hærede gerere* latius videtur accipi, quam in *pr.* §. Nam horum verborum *pro hærede gerere*, & *adire* etiam generalis significatio est, alterumque pro altero & unum pro utroque interdum usurpatur. *l.* 12. *de interr. in jur. l.* 88. *de acq. hær.*

Pro hærede enim gerere est pro domino gerere. veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit, ita contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

TITVLVS XX.

Continuatio.

POST hæc videamus de legatis: quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur: nam loquimur de iis juris figuris, quibus per universitatem res nobis acquiruntur, sed cum omnino de testamentis, & de hæredibus, qui in testamentis instituuntur, locuti simus, non sine causa sequenti loco potest hæc juris materia tractari.

De-

CONTRARIA DESTINATIONE] Sic tamen, ut declaret se hæredem esse nolle vel verbis, vel scripto nutuve. *l.* 95. *eod.* aut re aliqua & facto, unde ea voluntas colligatur. exempl. *in l.* 17. §. 1. *l.* 77. *eod. l.* 23. §. 1. *de inoff. test.*

QVI SVRDVS VEL MVTVS] Vid. *l.* 5. *l.* 93. *in fin. de acq. hær.*

TITVLVS XX.

LOQVIMVR DE IIS IVRIS FIGVRIS] Id est, modis, rationibus. docemus quibus modis res universæ acquiruntur: legatis autem acquiruntur res singulæ. Legatarius non fit juris universi successor, quamvis ei legata sit pars bonorum aut hæreditatis. *l.* 26. §. 2. *de leg.* 1.

1. Do-

Definitio.

1. Legatum itaque eſt donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præſtanda.

De antiquis generibus legatorum ſublatis.

2. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor; per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus divorum Principum ſolemnitas hujuſmodi ver-

---

1. DONATIO QVÆDAM] *Quædam* συγκατηγόρημα generi additum, quia legatum proprie donatio non eſt: in omni enim donatione res inter duos agitur, nec ulla eſt donatio ſine acceptione. *v. ſup. de donat.* Florent. *delibatio hæreditatis. l.* 116 *de leg.* 1. *μείωσις κληρονομίας.* Baſil. 44. *tit.* 1. *c.* 1.

A DEFVNCTO RELICTA] Modeſt. *l.* 36. *de leg.* 2. *teſtamento relicta.* Sed Tribonianus videtur verbo generaliore uſus, ut ſerviret conſtitutioni Iuſtiniani de exæquatione legatorum & fideic. *l.* 2. *C. comm. de legat.*

AB HÆREDE PRÆSTANDA] Deſunt hæc apud Modeſtin. nec Theoph. Cujac. Hot. agnoſcunt, neque ad definitionem ſunt neceſſaria. Sæpe tamen noſtri definitionibus aliquid adjiciunt plenioris explicationis gratia.

2. CERTA QVÆDAM VERBA] Vid. Vlp. *tit.* 24. Cajum *lib.* 2. *tit.* Notæ juris, D. D. E. *dare damnas eſto.* Per præceptionem ſolummodo legatur uni ex hæredibus. Cajus *d. lib. & tit.* §. *ult.* Th. hic. Formula: *Luc. Titius mihi ex parte hæres rem illam præcipito.* Hæc capiendi figura præceptio dicitur, prælegatum, & præcipuum. Græc. *ἐξαιρέτῳ δόσις.*

DD. PRINCIPVM] Conſtantini, Conſtantii, & Conſtantis, *l.* 21. *C. h. t.* qui iidem & in inſtitutionibus hæ-

verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit, ut omnibus legatis una ſit natura: & quibuſcunque verbis aliquid relictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam: cujus conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

Collatio legatorum & fideicommiſſorum.

3. Sed non uſque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus, legata quidem ſtricte concludentem: fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pin-

---

hæredum, & in amplectanda bonorum poſſeſſione verborum ſolennitatem ſuſtulerunt. *l. 15. C. de teſtam. l. ult. C. qui adm. ad bon. poſſ.*

NOSTRA CONSTITUTIO] *l. 1. C. comm. de leg.* ubi etiam veterem generum differentiam tollit, omniumque legatorum unam vult eſſe naturam.

PER ACTIONES PERSONALES] *In d. L. 1.* utitur numero ſingulari. Intelligit autem actionem ex teſtamento; quæ in perſonam eſt ex obligatione nata quaſi ex contractu. *§. 5. inf. de obl. quæ q. ex contr.*

PER IN REM] Ponendi tamen termini habiles: neque enim legato nomine, aut re aliena locus eſſe poteſt vindicationi, per *l. 54. de reg. jur.*

PER HYPOTHECARIAM] Qua actione agi poteſt in quaſcunque res à defuncto relictas adverſus quoſvis earum poſſeſſores; non autem in res hæredis. *d. l. 1.*

3. LEGATA STRICTE CONCLUDENTEM] Id eſt, ſtrictam legatis naturam attribuentem, eaque juris ſubtilitati & verborum anguſtiis ſubjicientem.

EX VOLUNTATE MAGIS, &c.] Quam ex lege aut

pinguiorem naturam indulgentem, necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare, ut nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem, operæ pretium esse duximus interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare: ut, natura utriusque juris cognita, facile possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

De re legata. Et primum de re testatoris, hæredis, aliena, cujus non est commercium.

4. Non solum autem testatoris vel hæredis res,

---

aut certo jure: non ex rigore juris civilis, sed ex voluntate relinquentis. Vlp. *tit.* 25.

PINGVIOREM NATVRAM INDVLGENTEM] Vid. Vlp. *d. tit.* 25. Caj. *lib.* 2. *tit.* 7. Th. hîc.

NECESSARIVM ESSE DVXIMVS] *l.* 2. *comm. de legat.*

LEGATA FIDEICOMMISSIS EXÆQVARE] Hoc est, alterius vim ac naturam alteri communicare. *d. l.* 2. A Triboniano interpolata videtur. *l.* 1. *D. de legat.* 1.

NVLLA SIT INTER EA DIFFERENTIA] Scil. in ipsa re. ait enim se non verbis, sed rebus leges imponere. *d. l.* 2. Itaque essentialis differentia legati & fideicommissi sublata non est: sed quod verbis directis & imperativis legis modo est relictum, adhuc legatum; & quod precariis, fideicommissum est. Sed neque ea differentia sublata; quam facit manifesta voluntas testatoris; cujus rei exemplum habemus §. *pen. inf. de sing. reb. per fid. rel.*

4. SED

res, ſed etiam aliena legari poteſt, ita, ut hæres cogatur redimere eam, & præſtare; vel ſi eam non poteſt redimere æſtimationem ejus dare. Sed ſi talis ſit res, cujus commercium non eſt, vel adipiſci non poteſt, nec æſtimatio ejus debetur; veluti ſi quis campum Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico uſui deſtinata ſunt, legaverit. nam nullius momenti tale legatum eſt. Quod autem diximus, alienam rem poſſe legari, ita intelligendum eſt, ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat. Forſitan enim ſi ſciviſſet alienam rem

4. SED ETIAM ALIENA] Etiamſi difficilis ejus paratio ſit. *l.* 39. §. 7. *de legat.* 1. nec obſtat, quod lex 12. tabb. tantum de ſuo legandi poteſtatem facit, *l.* 120. *de verb. ſign.* nam & qui legat rem alienam, de ſuo legare intelligitur: quoniam hæredem onerat redemptione.

SI NON POTEST REDIMERE] Quod dominus eam vendere nolit, aut immodicum pretium exigat. *l.* 14. §. *ult. l.* 30. §. *ult. de leg.* 3. *l.* 71. §. 3. *eod.* 1.

CVIVS COMMERCIVM NON EST] Ejus rei, quæ abſolute commercio exempta, legatum prorſus inutile eſt: cujuſmodi ſunt, quæ hîc & in *l.* 39. §. 8. *& ſeqq. eod.* 1. memorantur. Sed nec earum rerum legatum regulariter conſiſtit, quæ ædibus juncta ſunt. *l.* 41. cum 2. *ſeqq. eod.* Quid ſi vel teſtator vel hæres commercium rei non habeant? Reſp. ſi legatarius habeat, utile eſſe legatum, *l.* 49. §. 3. *eod.* 2, fac. *l.* 34. *de verb. obl.* ſin minus, non valere. *d. l.* 49. §. 2. *d. l.* 34. non Obſt. *l.* 114. §. 5. *eod.* 1. neque *l.* 11. §. 16. *eod.* 3. illa tibi quod reſpondeas ipſa ſubminiſtrat: in hac agitur de legato militiæ, cujus natura æſtimatio continetur. *d. l.* 49. §. 1. in *l.* 46. *eod.* delenda videtur ſecunda negatio: alioqui illa abundant, *cujus commercium legatarius non habeat.* Cujac.

NON SI IGNORABAT] Niſi perſonæ proximæ reliquerit, id eſt, tali, cui veriſimile ſit quovis modo legaturum fuiſſe. *l.* 10. *C. eod.*

FORSITAN, &c. NON LEGASSET] Quoniam nemo facile hæredem ſuum onerare ſolet redemptione

rem esse, non legasset: & ita divus Pius rescripsit. Et verius est ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, scivisse alienam rem legare defunctum, non hæredem probare oportere, ignorasse alienam. quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

De re pignorata.

5. Sed & si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet hæres eam luere. Et in hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena, ut ita demum luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem obligatam esse: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit, non debet hæres eam luere.

De re aliena post testamentum à legatario acquisita.

6. Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo testa-

---

ne alienæ rei. *l.* 67. §. 8. *eod.* 2. quæ ratio cum cesset in re hæredis legata, cessat etiam hæc distinctio. *d. l.* 67. §. 8.

LEGATARIUM PROBARE] Hoc idem iisdem verbis Marcian. tradit *l.* 21. *de prob*, fac. *l.* 23. *C. eod.*

5. SI REM OBLIGATAM] fac. *l.* 47. *de legat.* 1. *l.* 15. *de dot. præl. l.* 6. *C. de fideic.*

HÆRES EAM LUERE] In *d. l.* 15. *liberare.* Luere est pignus solutione vel satisfactione liberare.

UT ITA DEMUM LUERE, &c. SI SCIEBAT] Si ignorabat, valet quidem adhuc legatum: cæterum tunc luitio ad legatarii sollicitudinem pertinet. *d.d. loc.* nisi testator eam rem vel aliam non minoris pretii æque legaturus fuisset, si scisset obligatam. *d. l.* 49. *eod.* 1. *l.* 6. *C. de fideic.* ut sup. in re aliena. *l.* 10. *C. h. t.*

ET HOC EXPRESSERIT] In testatoris certa & expressa voluntate conjecturis non est locus. *l.* 33. *eod.* 1.

6. SI RES ALIENA LEGATA] Ab eo scil. qui sciebat,

testatore legatarius dominus factus fuerit, siquidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest: si vero ex causa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest. Nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest, utrum rem, an æstimationem ex testamento consecutus sit. nam si rem habet, agere non potest: quia habet eam ex causa lucrativa: si æstimationem, agere potest.

De his, quæ non sunt in rerum natura.

6. Ea quoque res, quæ in rerum natura non est,

---

sciebat, &c. aut alias conjunctæ personæ, ut *sup.* §. 4. *eod.*

VIVO TESTATORE] Exempli causa hoc dictum videtur: idem enim est, etsi testatore mortuo, per *l.* 17. *de obl. & act.* Accurs.

EX CAUSA EMPTIONIS] Aliave causa onerosa, veluti permutationis vel dotis. *l.* 19. *de obl. & act.*

PRETIUM CONSEQUI POTEST] *l.* 34. §. 7. *l.* 82. §. 3. *l.* 84. §. 5 *de leg.* 1.

TRADITUM EST DUAS LUCRATIVAS, &c.] Omnes debitores, qui speciem ex causa lucrativa debent, liberantur, cum ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenit. *l.* 17. *de obl. & act.* fac. *l.* 108. §. 4 *de leg.* 1. *l.* 66. §. 1. *eod.* 2. *l.* 83. §. 6. *de verb. obl.* *l.* 61. *de solut.* Ratio est, quia cum creditoris jam res esse cœpit, in eum casum devenit obligatio, à quo incipere non potuit. §. 10. *inf. eod.* §. 2. *inf. de inut. stip.* §. 14. *inf. de act.* diversa ratio est causæ onerosæ; quia cui pretium abest, ei adhuc res ipsa abesse videtur. *l.* 14. *de verb. sign.*

UTRUM REM, AN ÆSTIMATIONEM] Ratio est, quia non ut æstimatio re continetur, ita res æstimatione. *l.* 88. *de verb. sign.* Cum hac distinctione accipienda *l.* 34. §. 2. *de leg.* 1.

7. EA QUOQUE RES, &c.] Ex Pomp. *l.* 24. *eod.* 1. Mæcian.

eſt, ſi modo futura eſt, recte legatur; veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

De eadem re duobus legata.

8. Si eadem res duobus legata ſit, ſive conjunctim, ſive disjunctim, ſi ambo perveniant ad legatum, ſcinditur inter eos legatum: ſi alter deficiat, quia aut ſpreverit legatum, aut vivo teſtatore deceſſerit, vel alio quoquo modo defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti ſi quis dicat, *Titio & Sejo hominem Stichum do, lego.* Disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego: Sejo hominem Stichum do, lego.* Sed & ſi expreſſerit eun-

Mæcian. *l.* 17. *eod.* 3. & pro puro hoc legatum habetur, quoad tranſmiſſionem. *l.* 25. §. 1. *quand. dies leg. l.* 99. *de cond. & dem.* pro conditionali, quoad obligationem. *l.* 5. *de trit. leg. l.* 1. §. *ult. de cond. & dem.*

8. SCINDITUR INTER EOS LEGATUM] Id eſt, partes faciunt concurſu. *l.* 3. *de uſufr. accr. l.* 80. *de leg.* 3. *l.* 7. *C. eod.*

SI ALTER DEFICIAT, TOTUM AD COLLEGATAR.] Si plures ſint vel conjuncti vel disjuncti, pars deficiens omnibus accreſcit ex æquo. Si permixti conjuncti & disjuncti, conjuncti in parte conjunctorum cæteris anteferuntur; disjunctorum partes accreſcunt omnibus, ſic tamen, ut conjuncti unius perſonæ poteſtate fungantur. *l.* 34. *eod.* 1. *l.* 89. *eod.* 3. *l. un.* §. 10. *C. de cad. toll.* Conjunctis autem accreſcit cum onere, disjunctis ſine onere: illis non niſi volentibus, his etiam invitis. *d. l. un.* §. 11.

TITIO ET SEIO HOMINEM STICHUM DO, LEGO] Hi re & verbis conjuncti dicuntur. *l* 142. *de verb. ſign.* quod ſi teſtator adjecerit, *æquis partibus*, tum verbis conjuncti erunt duntaxat. *d. l.* 142. *d. l.* 89. inter quos tamen & ipſos juri accreſcendi locus, ut evincit. *d. l.* 89. nam jus prælationis, quod illic eis tribuitur, neceſſario præſupponit jus accreſcendi.

DIS-

eundum hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur.

Si legatarius proprietatem fundi alieni sibi legati emerit, & ususfructus ad eum pervenerit.

9. Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & ususfructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat, recte eum agere, & fundum petere, Iulianus ait: quia ususfructus in petitione, servitutis locum obtinet: sed officio judicis continetur, ut deducto usufructu jubeat æstimationem præstari.

De

DISIVNCTIM] Separatim, pluribus orationibus. Sunt tamen & hi conjuncti respectu rei, ad quam vocantur: unde & re conjuncti dicuntur triplex enim conjunctio est *d. l.* 142. *d. l.* 89.

9. SI CVI FVNDVS] Ex Iuliano *l.* 82. §. 2. *de legat.* 1.

VSVSFRVCTVS AD EVM PERVENERIT] Ex causa sc. lucrativa, puta usufr. morte aut capitis minutione fructuarii cum proprietate confuso. *d. l.* 82. §. 2.

FVNDVM PETERE] Impune, sine metu cadendi causa, quasi plus videatur petiisse, *v.* §. 33. *inf. de act.* ipsum, inquam, fundum, non διατίμησιν, æstimationem, ut male Th. & Pac. quod arguunt sequentia.

QVIA VSVFR. SERVITVTIS LOCVM] Poterat objici, appellatione fundi plenam proprietatem contineri. *l.* 10. *l.* 19. *de usuf. leg. l.* 58. *de verb. obl.* R. in casu proposito eo verbo nudam duntaxat proprietatem significari, ut usufr. intellectu à fundo separetur, & tanquam servitus consideretur; quoniam proprietas, quæ adest ex causa onerosa, adhuc abesse intelligitur. *l.* 14. *de verb. sign.* fac. *l.* 25. *eod.* junct. *l.* 66. *de judic.*

IVBEAT ÆSTIMATIONEM PRÆSTARI] Iudex tanti rem æstimabit, quantum actori aberit. *d. l.* 82. §. 2. Itaque habemus hic casum, quo condemnatio fit in rei

petitæ

De re legatarii.

10. Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest. Et licet alienaverit eam, non debetur, nec ipsa res, nec æstimatio ejus.

Si quis rem suam quasi non suam legaverit.

11. Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

De alienatione, vel oppignoratione rei legatæ.

12. Si rem suam legaverit testator, posteaque

---

petitæ æstimationem: quod interdum necessarium aut humanum.

10. INVTILE EST] *l.* 41. §. 2. *eod.* 1. *l.* 13. *C. eod.* sicut nec stipulatio nec emptio rei suæ valet. *l.* 82. *de verb. obl. l.* 16. *de contr. empt.* Ratio est in textu. Proinde nec res, nec æstimatio rei peti poterit, ut sequitur.

LICET ALIENAVERIT EAM] Propter definitionem regulæ Catonianæ *d. l.* 41. §. 2. cui obstat. *l.* 1. §. 2. *de reg. Cat.* nisi dicamus verbis illis, *si eum vivo testatore alienaveris*, conditionem significari, ad cujusmodi legatum regula non pertineat. *l.* 3. & 4. *eod. l.* 98. *de cond. & dem.*

11. PLVS VALET, QVOD IN VERITATE] Ratio hæc potius ad casum sequentem pertinet: nam hoc priore casu etsi verum esset, alienam rem legatam esse, tamen legatum valeret; quoniam si suam esse testator scivisset, multo facilius eam legasset: per ea, quæ *sup.* §. 4. *eod.*

SED ET LEGATARII] Ad hunc casum recte accommodatur superior regula: quoniam si hic opinionem spectari placeret, inutile esset legatum, §. *præc.*

12. Si

que eam alienaverit, Celſus putat, ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi: idemque divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri: & ideo legatarium cum hærede ejus agere poſſe, ut prædia à creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non eſt alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

De liberatione legata.

13. Si quis debitori ſuo liberationem legaverit, legatum utile eſt: & neque ab ipſo debi-

---

12. SI NON ADIMENDI ANIMO] Quod colligitur ex cauſa alienandi: nam ſi ea neceſſaria fuit, puta ex cauſa æris alieni, non creditur animo adimendi facta alienatio. *l.* 11. §. 12. *eod.* 3. ſi libera fuit, contra. quomodo accipiendi textus in *l.*8. *eod.* 1. *l.* 15. *de adim. leg.* *l.* 1. & 3. *de pecul. leg.* & v. c. aut ſi donaverit, nam in donationem non cadit iſtiuſmodi diſtinctio. *l.* 18. *de adim. leg.* *l.* 34. *in fin. de aur. arg. leg.*

IIDEM RESCRIPSERVNT] Extat hoc reſcriptum *l.* 3. *C. eod.*

PIGNORI DEDIT] Ipſum nomen pignoris ſatis indicat alienationis neceſſitatem. Deinde nec pignoris datio proprie alienatio: quia pignus in bonis debitoris manet. *l.* 9. *C. de pign. act.*

A CREDITORE LVANTVR] *d. l.* 3. *C. h. t.* adhibenda tamen diſtinctio tradita §. 4. *sup. eod.*

SI VERO PARTEM] *l.* 6. *l.* 8. *eod.* 1. Quod enim juris eſt in toto, quoad totum, idem valere debet & in parte, quoad partem. *l.* 82. §. 3. *eod.* 1. *l.* 76. *de rei vind.*

15. LEGATVM VTILE EST] Controverſum id aliquando fuiſſe arguit *l.* 3. *pr. de lib. leg.* eo quod debitor dominus eſt ejus, quod debet. *l.* 1. *d. t.* neque enim noſtrum

debitore, neque ab hærede ejus potest hæres petere, neque ab alio, qui hæredis loco sit. sed & potest à debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne hæres petat.

De debito legato creditori.

14. Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legaverit, inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei pure legaverit, utile est legatum propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel

---

strum proprie est, quod est in credito. *l.* 27. §. 2. *l.* 34. *de aur. arg. leg.* Boët in *Top. Pecunia, quæ est in nominibus, non est nostra.* Placuit tamen utile esse, eoque contineri remissionem obligationis; quæ utique in bonis est creditoris. *l.* 49. *l.* 143. *de verb. sign.*

NEQVE AB HÆREDE] Nisi legatum personæ debitoris cohæreat. *l.* 8. §. 3. *de lib. leg.*

PETERE] Cum effectu scil. quia petens exceptione doli repelli potest: ipso enim jure legato liberationis non dissolvitur obligatio. *d. l.* 3. §. 3.

VT LIBERET EVM] Nempe per acceptilationem. *d. l.* 3. §. 3. *l.* 22. *eod.*

AD TEMPVS] Cujus legati quæ sit vis, disce ex Pomp. *l.* 8. §. 1. *eod.*

14. SI NIHIL PLVS IN LEGATO] Nam ut legatum consistat, necesse est in eo aliquid utilitatis ab initio versari. *l.* 29. *de leg.* 1. *l.* 1. §. 10. *ad leg. Falc.* Alias non ex testamento agitur, sed ex pristina obligatione, *ὡς χρέος ἀπαιτῶν.* Schol. Th.

IN DIEM, &c.] Vel si alio quocunque modo accidat, ut plus sit in legato, quam in debito. *v. l.* 28 *& seqq. de leg.* 1. aut creditoris intersit, ex testamento potius agere, quam ex pristina obligatione. *l.* 11. *de lib. leg.*

PROPTER REPRÆSENTATIONEM] Id est, propter commodum, quod est aut esse potest in repræsentatione,

vel conditio extiterit, Papinianus ſcripſit utile eſſe nihilominus legatum; quia ſemel conſtitit. quod & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam pervenerit, à qua incipere non poteſt.

De dote uxori legata.

15. Sed ſi uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius eſt legatum, quam de dote actio. Sed ſi quam non accepit, dotem legaverit, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimpliciter legaverit, inutile eſſe legatum: ſi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut inſtrumenta do-

---

tatione, quia ex teſtamento præſenti die debetur. Repræſentare eſt celeriter vel ante tempus præſtare. Suet. *Auguſt. c. ult.* Senec. *epiſt.* 95. *l.* 36. §. 1. *de con. & dem.* Gloſſ. vet. *ἐν παρουσίᾳ ποιεῖν.* Repræſentatio, *ἐμπαρουσιασμός*. Th.

PAPINIANVS SCRIPSIT] *l.* 5. *ad leg. Falc.* non tamen ut in hoc legato aut Falcidiæ ſit locus, aut creditoris fideicommitti poſſit. *l.* 7. §. *ult. de leg.* 3.

QVIA IN EAM CAVSAM PERVENERIT] In hac ſententia videtur & Paulus fuiſſe. *l.* 82. *eod.* 2. qui tamen alibi fatetur novum non eſſe, ut quod ſemel utiliter geſtum eſt, duret, licet ille caſus extiterit, à quo initium capere non potuiſſet. *l.* 85. §. 1. *de reg. jur.*

15. PLENIVS EST LEGATVM] Propter repræſentationem in dote pecuniaria, quæ annua, bima, trima die, *ἐνιαυτῷ, διετίᾳ, τριετίᾳ.* id eſt, tribus annuis penſionibus reddebatur. Vlp. *tit.* 6. §. 5. Hodie autem dos rerum mobilium annua die præſtatur. *l. un.* §. 7. *C. de rei ux. act.* In legato immobilium etſi non eſt repræſentatio. Vlp. *d. loc.* & *d. l. un.* valet tamen legatum propter commoditatem novæ actionis. *v.* in *comment.*

IN

dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

De interitu, & mutatione rei legatæ.

16. Si res legata sine facto hæredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine facto hæredis manumissus fuerit, non tenetur hæres. Si vero hæredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ipsum Iulianus scripsit. nec interest, sciverit, an ignoraverit à se legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur hæres quamvis ignoraverit, à se eum legatum esse.

De

IN PRÆLEGANDO DEMONSTRATA] Quia falsa demonstratio non vitiat legatum. §. 30. *inf. eod.*

16. SI RES LEGATA] Id est, certa species, certum corpus. *l.* 26. §. 1. *eod.* 1. *l.* 23. *de verb. obl.* aut quod instar certi corporis sit. *l.* 30. §. 4. *ad leg. Falc.* Nam si legata sit res incerta, puta centum aurei, aut homo in genere, nunquam dici potest res debita aut legata perisse. *d. l.* 30. §. 5.

SINE FACTO HÆREDIS] Sive naturali interitu, v. c. si servus legatus ἰδίῳ θανάτῳ, *sua morte*, ut Suet. *in Iul. c. ult.* defunctus sit; sive facto alieno. nisi mora hæredis intervenerit. *l.* 36. §. *ult. l.* 47. §. *ult. de leg.* 1. *l.* 23. *de verb. obl.*

LEGATARIO DECEDIT] Et hæres liberatur, ut & cæteri debitores; qui certam speciem debent. *d. l.* 23.

SINE FACTO HÆREDIS MANVMISSVS] *l.* 35. *de leg.* 1. hæc enim manumissio morti proxima est. *l.* 92. *de solut.*

NEC INTEREST SCIVERIT, &c.] *l.* 112. §. 1. *eod.* 1. *l.* 28. *qui & à quib. man. l.* 91. §. 2. *de verb. obl.* Ratio est in *l.* 25. §. 2. *in fin. ad Treb.*

SED ET SI ALII DONAVERIT] *d. l.* 112. §. 1. Ratio eadem, nisi quod hic hæres causa remotior.

De interitu quarundam ex pluribus rebus legatis.

17. Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus, mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.

De grege legato.

18. Si grex legatus fuerit, & postea ad unam

17. PARTUS LEGATO CEDUNT] *l.* 62. *& seq. de leg.* 1. quia duo hîc legata sunt separata, hoc est, æque principalia. *l.* 3. *de pecul. leg.*

IDEM EST, SI ORDINARII CUM VICARIIS] Nam vicarii hîc non considerantur, ut pars peculii ordinariorum, sed ut eorum conservi, ut & revera sunt. *l.* 9. *d. t.* itaque etiam in hac specie duo sunt legata separata. *l.* 4. *d. t.*

SED SI SERVUS CUM PECULIO, &c.] *l.* 1. *d. t.* Ratio est, quia peculium accessionis locum obtinet: cujusmodi perempta re principali & ipsa extingui solent. *l.* 2. *d. t. l.* 178. *de reg. jur.*

IDEM EST, SI FUNDUS INSTRUCTUS] Quia nec hic duo sunt separata & principalia legata, sed unum rei principalis, alterum accessionis. spectanda tamen mens testatoris. *l.* 1. §. 1. *l.* 5. *de instr. vel instrum. leg.*

18. SI GREX LEGATUS, &c. QUOD SUPERFUERIT VINDICARI] Quamvis grex esse desierit, quæ ratio est dubitandi. *l.* 22. *de leg.* 1. Sed nimirum qui gregem legat, etiam singula capita, quæ in eo grege sunt, ut partes totius, legare intelligitur. per. *l.* 113. *de reg. jur.*

Aliud

nam ovem pervenerit, quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato etiam eas oves, quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere Iulianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus: sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

De ædibus legatis.

19. Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum adjecta sunt, legato dicimus cedere.

De peculio.

20. Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo testatore, legatarii lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris, ante aditam hæreditatem

---

Aliud juris est in legato usufr. gregis. *l ult. quib. mod. us. am.* quia ususfructus rei mutatione extinguitur. *v. sup. §. pen. de usufr.*

QVÆ POST TESTAM. ADIICIVNTVR] Grex legatario crescit & decrescit; legatus enim censetur, quantuscunque erit die legati cedente. *l.* 21. *de leg.* 1.

VNVM CORPVS] De generibus corporum vid. *l.*30. *de usurp. & usuc.*

19. POST TESTAM. ADIECTA] *l.* 41. §. 9. *& seqq. de leg.* 1. Sed & si areæ legatæ domus imposita sit, placet & superficiem legato cedere; nisi testator voluntatem mutaverit. *l.* 39 *eod.* 2. *l.* 44. §. 4. *eod.* 1.

20. PECVLIO ACCEDIT VEL DECEDIT] Peculium simile est universo alicujus patrimonio, unde facile & augmentum & deminutionem recipit. *l.* 65. *eod.* 2. nascitur, crescit, decrescit, moritur instar hominis *l.* 40. *de pecul.*

VIVO TESTATORE] Quia quamdiu testator vivit, dies legati peculii nullo casu cedit, id est, nihildum deberi intelligitur.

tatem aliquid ſervus acquiſierit, Iulianus ait, ſiquidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hæreditatem acquiſitum eſt, legatario cedere: quia hujuſmodi legati dies ab adita hæreditate cedit: ſed ſi extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, niſi legatum fuerit, manumiſſo non debetur: quamvis, ſi vivus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur: & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem

---

Huiusmodi legati dies ab adita hæreditate] Tam peculii ſervo legati, quam libertatis dies ab adita demum hæreditate cedit. *l. 7. in fin. & l. ſeq. quand. dies leg.* Et hæc ratio eſt, cur placeat, ubi ipſi ſervo manumiſſo peculium legatum eſt, quicquid jacente hæreditate peculio accedit, ipſius lucro eſſe. nimirum quia cum quæritur, quantum ſit in legato, id tempus inſpicitur, quo dies legati cedit. *l. 8. §. ult. de pec. leg.* id eſt, res legata deberi incipit. *l. 213. de verb ſign.*

Si extraneo &c. non cedere ea legato] Quoniam dies legati extraneo cedit ſtatim à morte teſtatoris, exceptis conditionalibus & quæ ad hæredem non tranſeunt. *l. 2.* cum *3. ſeqq. quand. di. leg. l. un. §. 6. & 7. C. de cad. toll.*

Nisi ex reb. peculiarib.] Puta ex partu ancillarum peculiarium, fœtuve pecorum. *l. 8. §. ult. de pecul. leg.*

Peculium nisi legatum, &c.] Ex Vlpiano *l. 24. d. t.*

Sufficit, si non adimatur] Hoc enim ipſo, quod dominus peculium apud jam liberum factum manere patitur, non obſcure id ei donat. *l. 53. de pecul. l. un. C. de pec. ejus, qui lib. mer.*

Quam in rationes dominicas] Hoc ideo, quia quod dominus ſervo debet, verum debitum non eſt;

Iidem reſcripſerunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber eſſe juſſus eſt, & ex eo reliqua inferre.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

21. Tam autem corporales res legari poſſunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, ut actiones ſuas hæres legatario præſtet, niſi exegerit vivus teſtator pecuniam: nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *Damnas eſto hæres meus domum illius reficere*: vel, *Illum ære alieno liberare.*

De legato generali.

22. Si generaliter ſervus, vel res alia legetur,

---

eſt; quamvis peculium augeat. *l.* 6. §. 4. *de pec. leg. l.* 7. §. *pen. de pecul.*

EX EO RELIQVA] Id eſt, quæ putatis rationibus domino deberi compertum fuerit, de peculio ſolvere, aut certam ſummam hæredibus inferre. *l.* 8. §. 7. *de pecul. leg.*

21. QVAM INCORPORALES] Vt uſus, uſusfructus, ſervitutes prædiorum, actio ſeu nomen debitoris. *l.* 41. *pr. de leg.* 1. *titt. de uſu & uſufr. leg. de ſerv. leg.*

QVOD DEFVNCTO DEBETVR] *l.* 75. §. 1. & 2. *l.* 82. §. 5. *de leg.* 1. Eſtque id legatum, quod paſſim nominis appellatur. *l.* 44. §. 6. *eod.* 1. *l.* 34. *l.* 59. *eod.* 3. *l.* 18. *C. eod.*

ACTIONES LEGATARIO PRÆSTET] *d. l.* 44. §. 6. *d. l.* 75. §. 2. *eod.* 1. Sed & non expectata ceſſione actionum directarum utilibus ſuo nomine experiri poteſt. *l.* 18. *C. eod.*

22. SI GENERALITER] Valet legatum generis cum corpora ei ſubjecta ſunt uniuſmodi, eadem forma interna & natura conſtant, veluti ſi homo, equus aut bos legetur: alias inutile eſt, v. c. ſi animal legatum ſit. Sed & ſi domus legata ſit aut fundus, nec fundum ullum aut do-

tur, electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

De optione legata.

23. Optionis legatum, id est, ubi testator ex servis suis vel aliis rebus optare legatarium jusserat, habebat olim in se conditionem: & ideo, nisi ipse legatarius vivus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat. Sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statum reformatum est, & data est licentia hæredi legatarii optare servum, licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est, sive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo; sive unius legatarii plures hæredes sint, & in-

---

domum testator habeat, magis derisorium, quam utile legatum est. *l.* 69. §. 4. *de jur. dot.* fac. *l.* 71. *de leg.* 1. nimirum quia ista certam determinationem á natura non habent, & nimium quam utilitate distant. *l.* 24. §. 2. *eod.* 1.

ELECTIO LEGATARII EST] *l.* 108. §. 2. *eod.* 1. *l.* 2. §. 1. *de opt. leg.* ut & in rebus disjunctim legatis. *l.* 34. §. *pen. eod.* 1. *l.* 23. *eod.* 2. Aliud est in contractibus. §. 33. *vers. Huic autem. inf. de act. l.* 10. *in fin. de jur. dot.* Neque enim tam largam contractus, quam ultimæ voluntates interpretationem recipiunt: *l.* 12. *de reg. jur.* Non est autem electio hæc plane libera. *v. l.* 37. *de leg.* 1.

ALIVD TESTATOR DIXERIT] Aut sermonem ad hæredem direxerit, ut in formula legati damnationis: nam per exæquationem legatorum nihil derogatum voluntati testatoris. §. 2. *sup. eod.* Wes.

23. HABEBAT IN SE CONDITIONEM] *σιωπηρῶς*: quod tamen à Theophilo additum non est, ut quidam falso tradunt.

CONSTITVTIONE NOSTRA] Extat in *l. ult. C. comm. de legat.*

SOR-

& inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam esse hujus optionis judicem, & sorte hoc esse dirimendum, ut ad quem sors pervenerit, illius sententia in optione præcellat.

Quibus legari potest.

24. Legari autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est.

Ius antiquum de personis incertis.

25. Incertis vero personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut divus Adrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat, veluti si quis ita dicat, *Quicunque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei hæres*

SORTE ESSE DIRIMENDVM] Frequens admodum etiam apud veteres sortis judicium. *l.* 14. *de judic. l.* 5. *fam. erc. l.* 24. §. 14. *de fideic. lib.* ubi scil. animi judicio negotium explicari non potest: alias sorti res non committitur. *l.* 8. *de pact.* §. 1. *sup. de satisd. tut. l.* 47. *in fin. pr. C. de episc. & cler.*

24. CVM QVIBVS TESTAMENTI FACTIO] Quibus verbis continentur etiam qui ipsi testamentum facere non possunt, modo jus capiendi ex alieno testamento habeant. §. 4. *sup. tit. præc.*

25. INCERTIS PERSONIS] Vlp. *tit.* 22. §. 3. & *tit.* 24. §. 17. & affert *d.* §. 3. hanc rationem, quoniam certum esse debet testatoris consilium. Receptum tamen fuit, ut pauperibus. *l.* 24. *C. de episc. & cler.* civitatibus. *l.* 26. *ad SC. Treb. l.* 122. *de leg.* 1. corporibus & collegiis licitis. *l.* 12. *C. de hær. inst. l.* 1. §. 15. *ad Treb.* relicta rata essent.

res meus illum fundum dato. Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi Consules designati essent, æque incertæ personæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari, quia placebat nominatim servos liberari. Sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ recte legabatur: veluti, *Ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.* Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris constitutionibus cautum erat.

Ius antiquum de posthumo alieno.

26. Posthumo quoque alieno inutiliter antea legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos hæredes testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo.

Ius

EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT] Vlp. *d. tit.* 24. §. 17 Verba hæc, *qui nunc sunt*, demonstrationi expresse addita: alioqui incerta adhuc foret demonstratio.

PER ERROREM SOLVTA REPETI NON POSSE] Quia utique naturaliter debentur: cujus obligationis etiam jure civili hic effectus, ut impediat soluti repetitionem. *l.* 13. *l.* 19. *de cond.ind. l,* 10. *de obl. & act.* Perperam Pac. hunc locum restringit ad legata in pias causas.

26. POSTHVMO QVOQVE ALIENO] Posthumi quoque similes sunt incertis personis: quoniam nescitur, an nascituri, & quales nascituri, aut quot nascituri. Receptum tamen jam olim fuit, ut posthumi sui ex testamento caperent.

EX EMANCIPATO FILIO CONCEPTVS] Alie-

Ius novum de personis incertis, & posthumo alieno.

27. Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta, cum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis, quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere.

De posthumo alieno hærede instituto.

28. Posthumus autem alienus hæres institui & ante poterat, & nunc potest: nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest. *De*

Alienorum posthumorum diversa sunt genera, & varii gradus. v. Cujac.

27. IN NOSTRO CODICE CONSTITVTIO] Desideratur hæc Iustiniani constitutio. Ex verbis autem hujus textus hoc constat Iustinianum cavisse, ut incertitudo personæ, cui aliquid legatum est, non vitiet legatum, si vel in præsens, vel ex futuro eventu certitudo aliqua apparere possit.

TVTOR AVTEM] Quia hoc pertinet ad cautionem pupilli. *l.* 20. *de test. tut.*

28. ET ANTE POTERAT, ET NVNC] Hoc utrumque cum de eadem juris specie intelligi non possit, ad eundem juris effectum referendum est. Ante poterat jure prætorio, quia prætor ei secundum tabulas dabat bonorum possessionem, *inf. de bon. poss. in pr.* Nunc potest etiam jure civili, ut prætorio remedio non indigeat.

QVÆ VXOR ESSE NON POTEST] Id est, cum qua nemo connubium habet: quales sunt sanctimoniales & ascetriæ; aut quicum patri testatori connubium non est

De errore in nomine legatarii.

29. Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarii testator erraverit, cum de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus servatur, & recte: Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt, qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

De falsa demonstratione.

30. Huic proxima est illa juris regula, Falsa demonstratione legatum non perimi. veluti si quis ita legaverit, *Stichum servum meum vernam*

---

est propter cognationem aut affinitatem, aut quia alii nupta. fac. *l.* 9. §. 1. *de lib. & post.*

29. IN NOMINE, COGNOMINE, &c. Hæc quatuor nomina, etiam Imp. Gordian. distincte expressit. *l.* 4. *C. de testam.* vid. Charis. Grammaticum.

CUM DE PERSONA CONSTAT] Id est, dummodo certum sit demonstratione testatoris, de quo ille senserit, & pari ratione quamvis testator erraverit in nomine proprio rei legatæ, veluti si fundum Cornelianum pro Semproniano nominaverit, utile est legatum & debebitur Sempronianus. *l.* 4. *de leg.* 1. Secus est si erraverit in nomine rei appellativo, puta si cum vestem legare vellet, suppellectilem scripserit: quia rerum vocabula naturæ consona, publica & immutabilia sunt. *d. l.* 4. *l.* 7. §. 2. *de sup. l. leg.*

SIGNIFICANDORUM HOMINUM GRATIA] Unde Pedius dicebat nihil referre, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur. *l.* 6. *de reb. cred.*

30. FALSA DEMONSTRATIONE NON PERIMI] Ratio est, quia nomen & demonstratio vice mutua funguntur, aut demonstratio vice nominis. *l.* 6. *de reb. cred. l.* 34. *de cond. & dem.*

SERVUM MEUM VERNAM] Verna servus est domi

nam do, lego. licet enim non verna, sed emptus sit; si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit, *Stichum servum, quem à Sejo emi*, sitque ab alio emptus, utile est legatum, si de servo constat.

De falsa causa adjecta.

31. Longe magis legato falsa causa adjecta non nocet; veluti cum quis ita dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curavit, Stichum do, lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego.* Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter

---

mi nostræ natus ex ancilla. quod nomen Festus à vere deductum putat, *quod id tempus duce natura fœturæ est*. Græcis οἰκογενὴς, οἰκότραφής.

QUEM A SEIO EMI] Alia ejusdem generis exempla occurrunt. in *l.* 17. *pr.* & §. 1. *de cond.* & *dem.* & erroris in persona legatarii designanda *l.* 33. & *seq. eod.*

31. LONGE MAGIS FALSA CAUSA] Gajus *l.* 17. §. 2. *d. t.* Causa nostris dicitur causa præterita, occasio legandi, ratio, propter quam aliquid datur aut fit. *l.* 52. *de cond. ind.*

LEGATO NON NOCET] Quia ait Papinianus, ratio legandi legato non cohæret. *l.* 72. §. 6. *de cond.* & *dem.* Id est, quia legatum constat etiam citra rationem adjectam legato, ideo falsa causa non nocet, quia vera quoque necessaria non est. At citra nomen aut demonstrationem legari non potest.

LEGATUM TAMEN VALET] Quoniam donare volui, aut saltem voluisse præsumor, quia nulla necessitate remunerandi tenebar. *l.* 82. *de reg. jur.* *l.* 65. §. 2. *de cond. ind.* Sed tamen plerumque doli exceptio locum habet, si hæres probet me alias legaturum non fuisse. *d. l.* 72. §. 6. *de cond.* & *dem.*

naliter enunciata fuerit causa, aliud juris est: veluti hoc modo, *Titio si negotia mea curaverit, fundum meum do, lego.*

De servo hæredis.

32. An servo hæredis recte legemus, quæritur. & constat pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, si vivo testatore de potestate hæredis extiterit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione vero recte legatur servo, ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit.

De

SED SI CONDITIONALITER] Quia causa conditionaliter enunciata ipsa conceptione cum legato cohæret, *Titio, si negotia mea curavit*, &c. unde si falsa est, fit, ut voluntas legato desit. fac. §. *pen. inf. de verb. obl.*

32. PURE INUTILITER LEGARI] Quod servo legatur, ipsi domino legari intelligitur. *l.* 31. *de hær. inst.* Proinde si servo hæredis legetur, vi ipsa hæredi à semetipso legatur, cujusmodi legatum inutile est. *l.*18.*l.*116. §. 1. *de leg.* 1. Ulp. *tit.* 24. §. 20. neque enim natura patitur, ut idem sibi & creditor sit, & debitor. Hîc autem hæres & creditor existeret, ut dominus legatarii; & debitor, ut hæres testatoris.

QUIA DIUTIUS TESTATOR VIXERIT] Propter regulam Catonianam, quæ quod legatum inutile foret moriente statim testatore, ex postfacto convalescere non patitur. *l.* 1. *de reg. Cat.*

SUB CONDITIONE] Quia quod legatum in incertum eventum suspenditur, id dici non potest tempore testamenti valere, aut non valere. & ideo ad conditionalia legata regula Catonis non pertinet. *l.* 4. *d. t.*

IN POTESTATE HÆREDIS NON SIT] Nam si tempore conditionis existentis adhuc in hæredis sit potestate, procul dubio evanescit legatum. §. *seq. in fin.*

33. Do-

De domino hæredis.

33. Ex diverſo, hærede inſtituto ſervo quin domino recte etiam ſine conditione legetur, non dubitatur. Nam etſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator, non tamen apud eum, qui hæres ſit, dies legati cedere intelligitur: cum hæreditas à legato ſeparata ſit, & poſſit per eum ſervum alius hæres effici, ſi prius, quam juſſu domini adeat, in alterius poteſtatem tranſlatus ſit; vel manumiſſus ipſe hæres efficitur: quibus caſibus utile eſt legatum. Quod ſi in eadem cauſa permanſerit, & juſſu legatarii adierit, evaneſcit legatum.

De modo & ratione legandi. De ordine ſcripturæ.

34. Ante hæredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur: ſcilicet, quia teſtamenta vim ex inſtitutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius

---

33. DOMINO ETIAM SINE CONDITIONE] Eadem ratione reſponſum eſt, à filio hærede patri etiam pure legari poſſe. *l.* 25. *l* 91. *pr. de leg.* 1.

NON TAMEN, &c. DIES LEGATI] Hoc ideo, quia dominus non recta per ſervum hæres fit, ſed ita, ſi juſſu ejus hæreditatem adierit. §. 3. *ſup. per quas perſ.* ut in hac ſpecie legatum & hæreditas decedente teſtatore non ſtatim in eandem perſonam concurrant, ſicut in ſuperiore.

34. INVTILITER ANTEA LEGABATVR] Paul. 3. *ſent.* 6. Vlp. *tit.* 24. §. 14. qui & rationem affert, *quia*, inquit, *poteſtas teſtamenti ab hæredis inſtitutione incipit.* ut proinde quod ante relictum eſt, tanquam extra teſtamentum, *ἐκτὸς τ̃ διαθήκης*, relictum videatur. Th.

tius teſtamenti, hæredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia incivile eſſe putavimus, ſcripturæ ordinem quidem ſequi (quod & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum) ſperni autem teſtatoris voluntatem, per noſtram conſtitutionem & hoc vitium emendavimus, ut liceat & ante hæredis inſtitutionem, & inter medias hæredis inſtitutiones, legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus uſus favorabilior eſt.

De legato poſt mortem hæredis, vel legatarii.

35. Poſt mortem quoque hæredis aut legatarii ſimili modo inutiliter legabatur: veluti ſi quis ita dicat, *Cum hæres meus mortuus fuerit, do,*

NEC LIBERTAS] Quamvis alias libertatis magnus favor. Excipit Vlp. teſtamentum militis. *tit.* 1. §. 15.

ET IPSI ANTIQVITATI] In pleriſque cauſis ſcil. exempla in *l.* 77. §. 12. *de leg.* 2. *l.* 14. *de pecul. leg. l.* 2. §. 5. *de vulg. & pup. l.* 6. *de ſolut.*

SPERNI TESTATORIS VOLVNTATEM] Quæ etiam juxta veterum ſententiam totum in teſtamento facit. *l.* 35. §. 3. *de hær. inſt. l.* 12. *in fin. de leg.* 1.

NOSTRAM CONSTITVTIONEM] Non extat alia, quæ hujus rei meminit, quam in *l.* 24. *C. de teſtam.*

ET ANTE HÆRED. INSTITVTIONEM] Nam in actu continuo & unius temporis nihil *ὕστερον πρότερον* videri debet; manetque hæredis inſtitutio ſemper caput & fundamentum teſtamenti, ſive ſequatur ſive antecedat. Weſ.

35. POST MORTEM HÆREDIS, &c.] Quia ab hæredis hærede legari non poterat. Vlp. *tit.* 24. §. 15. Paul. 3. *ſent.* 6. tum etiam ob veterem regulam, quæ non patiebatur obligationem, quæ non cœperat à defuncto vel contra defunctum, in perſona hæredis vel contra hæredem incipere. Th.

CVM HÆRES MEVS MORTVVS] Aut *Titio cum mor-*

do, lego. Item, *Pridie quam hæres aut legatarius morietur.* Sed simili modo hoc correximus, firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inveniatur.

Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.

36. Pœnæ quoque nomine inutiliter antea legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi hæredis causa relinquitur, quo magis

---

mortuus fuerit, do lego. Recte autem sic; *Hæres meus cum morietur*, &c. Vlp. & Paul. *ubi sup.* quoniam momentum moriendi vitæ attribuitur. §. 14. *inf. de inut stip.*

PRIDIE QVAM HÆRES, &c.] Hoc enim vi ipsa idem cum superiore. §. 12. *inf. d. t.*

HOC CORREXIMVS] *l.* 11. *C. de contr. stipul.* Regulam, cujus supra mentio, sustulit. *l. un. C. ut act. ab hær.*

QVAM FIDEICOMMISS. Iam olim enim benigne receptum erat, ut fideicommissa post mortem hæredis relinquere liceret. *l.* 5. §. 1. *de leg.* 3. Vlp. *tit.* 25. §. 6.

36. POENÆ NOMINE] Vlp. *tit.* 24. §. 16. Iul. Capitol. *in Anton. Primus constituit, ne pœnæ causa legatum relictum maneret.* eademque hîc & fideicommissorum causa. Vlp. *tit.* 25. §. 11.

INVTILITER LEGABATVR] Vel quia in hæredis voluntate legatum poni non potest. *l.* 43. §. *pen. de leg.* 1. vel potius, quia finis legandi hujusmodi legato obstat; cum legata ex benevolentia erga legatarium proficisci, non odio hæredis relinqui debeant. v. Th.

QVOD COERCENDI HÆREDIS CAVSA] Addit Vlp. *d. loc. non ut quid ad alium pertineat*, id est, non ut legatum facilius à legatario obtineatur. Itaque tale legatum, *Hæres uxori meæ penum dato: si non dederit, centum dato. l.* 1. *de pen. leg.* & si quæ similia, non est exemplum legati pœnæ. etsi enim & hic constringitur hæres, id tamen non fit hæredis puniendi, sed legati juvandi causa.

Lo-

gis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit, *Hæres meus ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocaverit*: vel ex diverſo, *Si non collocaverit, dato decem aureos Sejo*: aut ſi ita ſcripſerit, *Hæres meus ſi ſervum Stichum alienaverit*: vel ex diverſo, *Si non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula obſervabatur, ut quam plurimis Principalibus conſtitutionibus ſignificaretur, nec Principem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit. nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant: quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis teſtamentis valde obſervabantur: quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat: eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adjici poſſe, Sabinus exiſtimabat: veluti ſi quis ita dicat, *Titius hæres eſto, ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque hæres eſto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, utrum legati datione, an cohæredis adjectione. Sed hujuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel ademta, vel in alium tranſlata, nihil diſtare à cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus in-

---

Locus Africani in *l. 1. de his quæ pæn. cauſ.* interpolatus videtur à Tribon.

HUJUSMODI SCRUPULOSITAS NON PLACUIT] Et merito. Nihil enim iniquitatis habet; ſi is, qui hæres inſtituitur, aut legato honoratur, pro modo relicti à teſtatore conſtringatur, ut aliquid faciat, quod honeſte facere poſſit. *l. un. C. de his quæ pæn. nom.*

SECTA

interdicta, aut alias probrosa. Hujusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE LEGATORUM & translatione.

TITVLVS XXI.

De ademptione.

ADEMPTIO legatorum, sive eodem testamento adimantur, sive codicillis, firma est: sed & sive contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legaverit, *Do, lego*, ita adimatur, *Non do, non lego*: sive non contrariis, sed aliis quibuscunque verbis.

De

SECTA MEORVM TEMPORVM] Ratio, disciplina, justitia. *l. ult. C. de pact.* Alex. *l. 2. C. ad leg. Iul. maj.* Trajan. *ad Plin* 10. 56. Igitur tale legatum, *Hæres meus nisi mare ebiberit*; aut *nisi uxorem prostituerit, centum Titio dato*, nullius momenti est; quia pœnæ causa hæredi, quod impossibile aut turpe est, injungitur. At cum impossibilitas imponitur legatario, puta hoc modo, *Titio si mare ebiberit*, &c. *centum lego*, valet legatum, & conditio hujusmodi pro non scripta habetur. ut §. *propen. sup. de hær. inst.* quod notand.

TITVLVS XXI.

SIVE EODEM TESTAMENTO] Potest enim quod priore scriptura testamento datum est, posteriore adimi. *l. 13. l. 17. eod. l. 16. de vulg. & pup.*

SIVE CODICILLIS] Testamento confirmatis ipso jure. Vlp. *tit. 24.* §. 27. fac. *l. 43. de man. test. d. l. 16. de vulg. & pup.* non confirmatis tuitione prætoris, opposita petenti doli mali exceptione. *l. 4.* §. 10. *de dol. mal. exc.*

FIRMA EST] *l. 17. C. de legat.* Quippe voluntas defuncti ambulatoria est usque ad vitæ supremum exitum. *l. 4. h. t.*

ALIIS QVIBVSCVNQVE VERBIS] Vt in *l. 3.* §. 8.

De translatione.

1. Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, *Hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do, lego*: sive in eodem testamento, sive in codicillis hoc fecerit: quo casu simul & Titio adimi videtur, & Sejo dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITVLVS XXII.

Continuatio. Ratio, & summa hujus legis.

SVPEREST, ut de lege Falcidia dispiciamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare: quippe cum ea lege

---

§. 8. *l.* 13. *eod.* vel si facto aliquo contrariam voluntatem declaraverit, cujusmodi exempla habes. *l.* 16. *eod. l.* 65. §. 2. *de leg.* 1. *l.* 88. *eod.* 3. §. 12. *sup. tit. præc.* Ope etiam exceptionis ademptio introducitur ex nuda contrariæ voluntatis præsumptione, veluti si graves inimicitiæ inter testatorem & legatarium exortæ fuerint, nec reconciliatio secuta. *l.* 3 §. *ult.* cum *l. seq. h. t.*

1. TRANSFERRI QVOQVE] Quatuor transferendi figuras commemorat Paul. *l.* 1. *eod.* quibus & quinta addi potest ex 89. *de cond. & dem.* cum quod prius sub conditione datum est, deinde pure legatur.

QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO, LEGO] Hic ex ipsa conceptione perspicue apparet, Titio adimi, quod ei legatum erat, & Sejo dari. *l.* 5. *eod.* Diversa formula est; *Titio hominem Stichum do lego: Sejo eundem do lego*: hoc enim modo eadem res duobus disjunctim legatur. §. 8. *tit. præc.*

TI-

lege ita cautum esset, *Uti quisque legassit suæ rei, ita jus esto*, visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur; novissime lata est lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum, id est, ut sive unus hæres institu-

---

TITULUS XXII.

LEGASSIT SUÆ REI] Dativus acquisitive positus, ut & in *l.* 120. *de verb. sign.* id est, pro commodo & utilitate rei suæ, super pecunia & re sua, ut verba legis referunt auctor ad Heren. & Ulp. *tit.* 11. §. 13.

IPSORUM TESTATORUM GRATIA] Non singulorum; sed in genere, & quasi in abstracto considerатorum. Nam singulorum potius hæredum gratia leges hæ latæ. *l.* 71. *h. t.*

TAM LEX FURIA, QUAM VOCONIA] Quarum illa cavebat, ne supra mille asses legare liceret. Ulp. in *fragm. pr.* Hæc, ne quis census plus cuiquam legaret, quam ad hæredem perveniret. Cic 3. *in Verr.* Th. hic add. Cujac.

NEUTRA SUFFICIENS] Quia neutra finem legandi faciebat, & utraque de singulis tantum cavebat legatariis.

LATA LEX FALCIDIA] à Pub. Falcidio tribuno pleb. temporibus Augusti; Cn. Domitio Calvino, & C. Asinio Pollione Coss. teste Dion. *lib.* 48.

QUAM DODRANTEM] Itaque hac demum lege certis terminis circumscripta est legandi licentia, dum non de singulis legatariis, sed de cunctis cavet, ne ultra dodrantem in legata consumatur. *l.* 1. *h. t.*

SIVE UNUS, SIVE PLURES] Hoc tamen sic temperandum est, ut procedat, si legata simpliciter ab omnibus

ſtitutus ſit, ſive plures, apud eum eoſve pars quarta remaneat.

De pluribus hæredibus.

1. Et cum quæſitum eſſet, duobus hæredibus inſtitutis (veluti Titio & Sejo) ſi Titii pars aut tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata: à Sejo vero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem ejus duntaxat in partem diminuant: an, quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceat, ut quartam partem ſuæ partis ſalvam habeat: placuit poſſe retinere: etenim in ſingulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

Quo tempore ſpectatur quantitas patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur.

2. Quantitas autem patrimonii, ad quam ra-

---

omnibus relicta ſint; aliud, ſi unus gravetur nominatim. §. ſeq.

1. EXHAUSTA, AUT SUPRA MODUM ONERATA] Per legem Falcidiam delibari hæreditas poteſt, onerari aut exhauriri non poteſt. Cujac.

PLACUIT POSSE RETINERE]. Ratio dubitandi, quod videri poteſt legi ſatisfactum, cum quarta pars apud alterum maneat illibata.

IN SINGULIS HÆREDIBUS] Ratio decidendi ex *l. 77. eod.* Nam cum lex omnibus & ſingulis hæredibus conſultum velit, apparet legi non ſatisfieri, niſi ſingulis quoque hæredibus ſuæ cujuſque partis quarta pars intacta ſervetur.

2. QUANTITAS PATRIMONII, &c.] Ex Cajo *l. 73. eod.* Ratio eſt, quoniam hæres quartam ex bonis hæreditariis habere debet, id eſt, iis, quæ tempore mortis

ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. Itaque (verbi gratia) ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit, nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hæreditatem per ſervos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hæreditati, ut centum aureis legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus ſit: ſed neceſſe eſt, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverſo, ſi ſeptuaginta quinque legaverit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſervorum) ut non amplius, quam ſeptuaginta quinque aureorum ſubſtantia, vel etiam minus relinquatur, ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt hæredi, cui liberum eſt

---

mortis cujuſque inveniuntur; ex quo nimirum tempore dies legatorum cedit. *l. un.* §. 3. *C. de cad. toll.* Atque hinc eſt, quod neque acceſſione legata augeri, neque deceſſione minui prudentibus placuit, ſed incrementum omne & damnum, quod jacente hæreditate contingit, hæredem ſequi. *d. l.* 73. *l.* 30. *pr. l.* 15. §. 3. in fin. *l.* 56. *pr. eod.* cujus regulæ vitia traduntur. *d. l.* 30. §. 2. & 3.

SOLIDA LEGATA DEBENTUR] Nempe ſi damnum circa rem aliam, quam quæ legata eſt, inciderit. Nam damnum circa rem ipſam ſeu ſpeciem legatam contingens legatarium ſequitur, hæreſque interitu rei legatæ liberatur. §. 16. *ſup. de legat.* ex jure ſcil. communi omnium debitorum certæ rei. *l.* 23. *de verb. obl.* add. *l.* 30. *hoc tit. val val.*

CUI LIBERUM EST NON ADIRE HÆREDITATEM] Neque enim legatarii aut fideicommiſſarii particulares hæredem cogere poſſunt, ut hæreditatem adeat, quod ſolis permiſſum fideicommiſſariis univerſalibus, propterea quod in hos etiam onera ex Sc. transferuntur. *l.* 14. §. 5. & *ſeqq. ad Sc. Treb.*

NE

est non adire hæreditatem, quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci.

Quæ detrahuntur ante Falcidiam.

3. Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, item funeris impensa, & pretia servorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quan-

---

NE NIHIL CONSEQVANTVR] *d. l. 73. in fin. pr. h. t.* Nam destituto testamento, id est, hæreditate ex testamento non adita, legata extinguuntur. *l. 14. C. de fideic.*

3. DEDVCITVR ÆS ALIENVM] *l. 6. C. eod.* id est, omne, cujus præstandi necessitate defunctus obstrictus fuit. *l. 54. D. eod.* Nam Falcidia detrahitur ex bonis: bona autem non intelliguntur, nisi quæ deducto ære alieno supersunt. *l. 39. §. 1. de verb. sign.*

FVNERIS IMPENSA] Ea est quæ fit funeris causa; sine qua neque funus duci, neque mortuus sepeliri honeste potuisset. *l. 14. §. 3. de relig.* Et semper ex hæreditate deducitur. *l. 3. C. d. t.* adeoque omne creditum solet præcedere, cum bona solvendo non sunt. *l. pen. D. eod.*

SERVORVM MANVMISSORVM] Etiam alienorum, quos hæres rogatus est redimere & manumittere. *l. 37. §. 1. h. t.* Alienarum quoque impensarum, quæ modo hæreditatis suscipiendæ causa factæ sunt, deductionem permisit Iustinian. *l. ult. §. 9. C. de jur. delib.*

SI FINGAMVS QVADRINGENTOS] *l. 73. §. ult. h. t.* Legata ad contributionem dodrantis pro rata suæ cujusque quantitatis revocantur. *l. 2. l. 6. §. 2. C. eod.* Not. Falcidiæ locum non esse in testamento militis. *l. 7. C. eod.* ex novo jure nec in legato in pios usus relicto.

Nov.

quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit; initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS hæreditatibus, & ad Senatusconsultum Trebellianum.

TITVLVS XXIII.

Continuatio.

NVNC transeamus ad fideicommissa, sed prius est, ut de hæreditatibus fideicommissariis videamus.

Origo

Nov. 13. *c.* 12. *auth. similiter C. eod.* nec in ea re, quæ ita relicta, ne alienetur. *auth. sed & ea. C. eod.* nec cum hæres inventarium facere neglexit. *l. ult.* §. *pen. C. de jur. del.* Nec cum testator expresse prohibuit hæredem beneficio legis uti. *Nov.* 1. *c.* 2. *auth. sed cum testator. C. h. t.*

TITVLVS XXIII.

FIDEICOMMISSA] Fideicommissum est, quod non civilibus verbis, sed precative relinquitur. Vlp. *tit.* 25. Legatum autem relinquitur legis modo, id est, imperative. *dato, capito, sumito, damnas esto dare.* Idem tit. 24.

HÆREDITATIB. FIDEICOMMISSARIIS] Fideicommissum aut universale est, quo hæreditas aut pars hæreditatis relinquitur; aut particulare seu potius singulare, quo relinquuntur res singulæ. *tit. seq.*

1. QVI-

Origo fideicommissorum.

1. Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant(hæreditatem.) Et ideo fideicommissa appellata sunt; quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, jussit Consulibus authoritatem suam interponere. Quod quia jussum vide-

---

1. QVIBVS NON POTERANT HÆREDITATEM] Quales proscripti, deportati, &c. exemplum habes apud Cic. *lib.* 1. *in Verr.* & ex parte, orbi, cœlibes. Vlp. *tit.* 22. §. 2. & *tit.* 15. *cum seqq.* item fœminæ ex lege Voconia. Hujus generis exempl. apud eundem 2. *de finib.*

QVI CAPERE POTERANT] Cum hæres clam fidem accommodat, ut incapaci restituat, id fideicommissum tacitum dicitur. *l.* 103. *de leg.* 1. Gloss. Bas. *tacitum*, σιγηρὸν ὅ ἐστιν ἔξω τῆς διαθήκης, domestica cautione vel chirographo promissum. *l.* 103. *de leg.* 1. *l.* 10. *de his quæ ut indign.* Hodie vim legis eludere prohibitum, nec aliis tacite relinqui potest, quam qui palam relictum capere possunt. *l.* 1. *C. de delat. lib.* 10. Vlp. *tit.* 25. §. 6. & 15. *d. l.* 103. & *d. l.* 10.

SED TANTVM PVDORE] Fide, religione, probitate. Id enim, qui tum pudor erat hominum, videbatur vinculum satis validum implendæ voluntatis defuncti.

PER IPSIVS SALVTEM] Antiquissimum genus jurisjurandi aut potius asseverationis vehementioris etiam sanctis viris usurpatum. Gen. c. 4. 2. 15. μὰ τὴν ὑγείαν Φαραὼ, *per salutem Pharaonis.*

Et

videbatur, & populare erat, paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem: tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant.

De fideicommisso hæredis scripti.

2. In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto jure testamento hæres instituatur, ejusque fidei committatur, eam hæreditatem alii restituat: alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cum igitur aliquis scripserit, *Lucius Titius hæres esto*, potest adjicere, *Rogo te Luci Titi, ut cum primum poteris hæreditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas, restituas.* Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare: & liberum

ET POPULARE] Th. χαρίεν τῷ δήμῳ. Plin. *Paneg. non quia populare gratumque audientibus.*

IN ASSIDUAM JURISDICT.] Ita tamen, ut extra ordinem ipsi magistratus de fideicommissis cognoscerent, non more usitato formulam & judicem darent. Ulp. *tit.* 25. §. 10. *l.* 178. §. 2. *de verb. sign.*

PRÆTOR PROPRIUS] Claudius duos creavit. Suet. in *Claud. c.* 23. ex quibus unum Titus detraxit. *l.* 2. §. 31. *de orig. jur.* Cæterum prætor ad certam summam cognoscebat, de majore consules jus dicebant. Quint. *lib.* 3. *c.* 6. unde lucem accipit Ulp. *d. loc.*

2. RECTO JURE TESTAMENTO] Scil. cum quis testamento fideicommissum vult relinquere: nam sine institutione hæredis testamentum consistere non potest. §. 34. *sup. de legat.* Cæterum potest & ab intestato fideicommissum codicillis relinqui. §. 10. *inf. eod. Recto jure*, id est, directo jure, Schol. Th. ὀρθῶς, ἐξ εὐθείας. sic *rectum judicium* pro directo. *l.* 18. §. *ult. commod. recta vindicatio* pro directa. *l.* 9. §. 2. *de acq. rer. dom.*

De SC. Pegasiano.

5. Sed quia hæredes ſcripti, quum aut totam hæreditatem, aut pene totam plerunque reſtituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum, vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione Conſulibus Senatus cenſuit, ut ei, qui rogatus eſſet hæreditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. Poſt quod Senatuſconſultum ipſe hæres onera hæreditaria ſuſtinebat: ille autem, qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hæreditatis, legatarii partiarii loco erat, id eſt, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur: quæ ſpecies legati partitio vocabatur, quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ ſole-

5. PERINDE, &c. ATQVE EX LEGE FALCID.] Pegaſianum factum eſt πρὸς τὴν τοῦ Falcidiu μίμησιν. Iuſtinian. *orat. ad Senat.* Atque hinc eſt, quod veteres etiam quartam hujus SCti quartam Falcidiæ vocant. *l.* 41. §. 3. *de vulg. & pup. l.* 10. *l.* 30. §. 7. *l.* 47. §. 1. *l.* 86. *ad leg. Falc.* & paſſim *hoc tit. & alibi.*

IPSE HÆRES ONERA SVSTINEBAT] Trebellianum transferebat onera; retentionem autem nullam permittebat: Pegaſianum concedebat retentionem quartæ; onera vero non transferebat.

QVÆ SPECIES PARTITIO VOCABATVR] Is, cui pars bonorum legata erat, legatarius partiarius dicebatur, atque hæc ſpecies legati partitio. Vlp. *tit.* 24. §. 23. & *tit.* 25. §. 13. meminit & Cic. 2. *de legib.*

PARTIEBATVR HÆREDITATEM] Id eſt, res hæreditarias; neque enim legatarius partiarius efficiebatur

solebant stipulationes inter hæredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem: id est, ut lucrum & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset.

Quibus casibus locus est SC. Trebelliano, vel Pegasiano.

6. Ergo si quidem non plus quam dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hæreditas; & in utrumque actiones hæreditariæ pro parte rata dabantur: in hæredem quidem jure civili: in eum vero, qui recipiebat hæreditatem ex Senatusconsulto Trebelliano, tanquam in hæredem. At si plus, quam dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano Senatusconsulto; & hæres, qui semel adierat hæreditatem, si modo sua voluntate adierat,

---

batur successor juris, ullæve actiones hæreditariæ ei, inve eum dabantur..

QVÆ SOLEBANT STIPVLATIONES, &c.] Hæres antequam hæreditatem adiret, stipulabatur à legatario partiario, *Si quid à me solutum sit, ejus te partem redditurum spondes?* & vicissim alter ab hærede, *Si quid exegeris, ejus partem mibi daturum spondes?* v. Paul. 4. *sent.* 3. Vlp. *tit* 25. §. 13. Th. hic.

6. TVNC EX TREBELLIANO] Nam Pegasiano nihil cautum de hærede, qui ex voluntate defuncti quartam aut amplius habens ultro hæreditatem adit.

LOCVS ERAT PEGASIANO] Quippe quo quartæ deductio inducta, omissa Sc. Trebelliano. Wes.

SI MODO SVA VOLVNTATE] Nam cum à prætore coactus adibat, transferebantur actiones omnes in fideicommissarium.

QUA-

rat, sive retinuerat quartam partem sive retinere noluerat, ipse universa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem: si vero totam hæreditatem restitueret, emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id quod diceret eam sibi suspectam esse, quasi damnosam, cavebatur Pegasiano Senatusconsulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem, perindeque ei & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano Senatusconsulto. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem; utroque Senatusconsulto in hac specie concurrente.

Pe-

QVASI PARTIS ET PRO PARTE] Vt inter hæredem pro quadrante, & fideicommissarium pro dodrante commoda & incommoda communicarentur. Vlp. & Paul. *ubi sup.* Th. hic.

EMPTÆ ET VENDITÆ HÆREDITATES] Fideicommissarius stipulabatur hoc modo; *Quanta pecunia ad te pervenerit, tantam dari spondes. l. 37. de pecul. l. 50. §. 1. de verb. obl.* Hæres contra sic; *Quantam pecuniam hæreditatis causa præstitero, solvero, tantam dari spondes.* Hoc enim inter emptorem & venditorem hæreditatis agitur, ut nec plus nec minus juris emptor habeat, quam apud hæredem futurum esset. *l. 2. de hær. vel act. vend.*

SI RECVSABAT HÆRES ADIRE] Vid. Vlp. *l. 4. hoc tit. & in fragm. tit. 25. §. 14.* Cajum *l. 17. si quis om. ca. test.*

VTROQVE SC. CONCVRRENTE] Nam quod hæres

Pegasiani in Trebellianum transfusio.

7. Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque Senatusconsulti, placuit, exploso Senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, omnem authoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, ut ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur: sive habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, sive plus, sive minus, sive nihil penitus: ut tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra

---

hæres invitus cogebatur adire periculo fideicommissarii, ex SC. Pegasiano erat: quod actiones transferrentur, ex Trebelliano.

7. CAPTIOSAS] Non quia callidæ aut argutæ; sed quia captioni & damno obnoxiæ, propter litium ambages. Iust. in *constit. de confirm. Dig.* Captiosum enim etiam id dicitur, quod alicui fraudi & damno est. *l.* 14. §. 5. *quod met. ca. l.* 6. §. 10. *quæ in fraud. cred. l.* 41. *de usuc.* Recte igitur Theophil. reddidit, ἐπιζημίους.

OMNEM AVCTORITATEM TREBELLIANO, &c.] Quod planius erat, & citra captiosos circuitus ipso jure, quoad vim & effectum, transferebat id, quod non nisi per stipulationes interpositas longosque ambitus Pegasianum exequebatur.

VEL QVARTAM, VEL QVOD DEEST] Hinc interpp. quartam hanc dixerunt Trebellianicam. Veteribus autem nunquam alio nomine, quam Falcidiæ appellatur. ut *sup.* §. 5. ostendi. ac proinde dubitandum est, quin quod Iustin. *Nov.* 1. *c.* 2. constituit, testatorem posse Falcidiæ de-

noſtra authoritate retinere, vel repetere ſolutum, quaſi ex Trebelliano S.C. pro rata portione actionibus tam in hæredem, quam in fideicommiſſarium competentibus. Si vero totam hæreditatem ſponte reſtituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommiſſario, & adverſus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani Senatuſconſulti fuerat, ut quando recuſaret hæres ſcriptus ſibi datam hæreditatem adire, neceſſitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones, & hoc tranſpoſuimus ad Senatuſconſultum Trebellianum, ut ex hoc ſolo

deductionem prohibere, hæredemque, qui inventarium non fecit, beneficium legis amittere, ex æquo ad utramque quartam pertineat.

VEL REPETERE SOLUTUM] Solutum ſcil. errore facti, non juris. *l. 9. C. ad leg. Falc.* v. gr. Qui 100. in bonis habebat, 100. legavit. Hæres integra legata ſolvit. ſi errore facti, credens eam eſſe quantitatem patrimonii defuncti, ut exolutis legatis adhuc abunde ſibi ad quartam Falcidiæ ſuperſit, repetitionem habet: ſi errans in jure, non habet. id eſt, ſi non ignorabat quantitatem ſubſtantiæ; putabat autem ſe quartæ retentionem non habere. Idemque juris eſt in reſtitutione fideicommiſſi, ut hic.

PRO RATA PORTIONE] *l. 1. C. h. t.* Onera tamen legatorum ad ſolum fideicommiſſarium ſpectant. *l. 1. §. ult. D. eod.* & ibi Accurſ. DD. in *l. 2. & ult. C. eod.* niſi minus dodrante reſtituere hæres rogatus ſit; tunc enim pro eo, quod ultra quartam habet, etiam legatorum onera ad eum pertinent. *l. 1. §. pen. eod.* Gloſſ. & DD. *ubi ſup.*

TOTAM HÆREDITATEM SPONTE] Dum fidum obſequium defuncti precibus præbere deſiderat. *l. 45. ad SC. Treb.* & pleniore officio fidei præſtandæ fungi. *l. 5. §. 15. de don. int. vir.*

solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente.

In quibus hæredibus, & in quibus fideicommissariis supra dicta locum habeant.

8. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem observari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.

De eo, quod hæres voluntate testatoris deducit, præcipitve.

9. Si quis una aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem, simili

---

NVLLO NEC DAMNO NEC COMMODO] Non damno, quoniam contemplatione alterius adit: non commodo, quoniam adit periculo alieno. *l* 4. *h. t.*

8. QVÆ IN TOTIVS HÆREDITATIS] Quippe hic etiam locum habet vulgata regula; *Quod juris est in toto, quantum ad totum, idem juris est in parte, quantum ad partem. l.* 76. *de rei vind. l.* 82. §. 3. *de leg.* 1. Exempli c. si quis ex semisse hæres institutus sit, rogatusque partem illam restituere, potest quartam partem hujus partis retinere, &c.

9. VNA ALIQVA RE DEDVCTA] Qui certa aliqua re aut summa deducta rogatus est hæreditatem restituere, similis est hæredi cui ex re certa instituto cohæres simpliciter datus; nam & illum & hunc pro legatario haberi placet. *l.* 1. §. *ult. h. t. l. pen. C. de hær. inst.*

IL-

ſimili modo ex Trebelliano Senatuſconſulto reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta, rogatus eſſet reliquam hæreditatem reſtituere. Sed illud intereſt, quod altero caſu, id eſt, cum deducta ſive præcepta aliqua re, reſtituitur hæreditas, in ſolidum ex eo Senatuſconſulto actiones transferuntur, & res, quæ remanet apud hæredem, ſine ullo onere hæreditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei acquiſita: Altero vero caſu, id eſt, cum quarta parte retenta, rogatus eſt hæres reſtituere hæreditatem, & reſtituit, ſcinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hæreditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur, æque in ſolidum transferuntur actiones. Et ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hæreditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi duabus pluribuſve deductis præceptiſve rebus, reſti-

ILLUD INTEREST] Mæcian. *l.* 30. §. 3. *h. t.* *Multum intereſt, utrum qua pars jure hæreditario retineatur, an vero in re, vel pecunia: nam ſuperiore caſu actiones dividuntur inter hæredem & fideicommiſſarium; poſteriore vero apud fideicommiſſarium ſunt actiones.*

IN QUA MAXIMA PARS HÆREDITATIS] Nam pretium rei non mutat rationem juris; onera autem non patitur, niſi qui partem jure hæreditario retinet. *d. l.* 30. §. 3. Quod ſi res deduci juſſa quartam partem non exæquet, poterit hæres quod deeſt, jure hæreditario retinere. per *l.* 1. §. 16. *eod.*

SECUM DELIBERARE DEBET] Cautius faciet, ſi utatur novo beneficio inventarii, quod datum omnibus, quibus deliberandi poteſtas eſt de ſuſcipienda hæreditate. §. 5. *ſup. de hær. qual.*

DUABUS PLURIBUSVE] Ratio, quia ſemper inſpici-

restituere hæreditatem rogatus sit. Sed etsi certa summa deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere, idem juris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse institutus est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

De fideicommisso hæredis ab intestato.

10. Præterea intestatus quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit, ut hæreditatem suam totam partemve ejus, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento non valeant.

De

---

spicitur, utrum qua pars jure hæreditario hæredi attribuatur, an in rebus singulis.

QVI EX PARTE HÆRES] Vt si præcepta re aliqua rogatus sit restituere, res illa apud eum sine onere remaneat.

10. INTESTATVS MORITVRVS] Poterat dubitari, quia legitimi & honorarii hæredes nihil à defuncto accipiunt, sed illos lex, hos prætor vocat: ejus autem, qui à defuncto nihil accipit, fideicommitti non potest. *l.* 9. *C. de fideic.* Sed huic dubitationi occurrit Paul. *l.* 8. §. 1. *de jur. cod.* Vlp. *l.* 1. §. 6. *de leg.* 3. Nimirum etiam his hæreditatem tacite à defuncto relinqui, dum eos non excludit alios instituendo; quod pro jure suo facere poterat.

LEGATA NISI EX TESTAMENTO] *l.* 38. *de cond. & dem.* Hoc autem dicit respiciens ad jus vetus: nam postquam confusa est legatorum & fideicommissorum natura, etiam hanc differentiam sublatam esse tenebimus. *l.* 2. *C. comm. de fideic.*

11. VT

De fideicommisso relicto à fideicommissario.

11. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.

De probatione fideicommissi.

12. Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt, ideo divus Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem Principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus, Quæstor sacri palatii suggessit, constitutionem fecimus, per quam disposuimus, Si testator fidei hæredis sui commisit, ut vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari: sed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit; tunc sive pater hæredis, sive alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam; si fidei-

11. VT ID RVRSVM ALII] Atque in hac etiam restitutione placet actiones ex SC. transferri in fideicommissarium secundum. *l.* 1. §. 8. *h. t.* Ius autem quartæ retinendæ solus hæres habet, non fideicommissarius. *l.* 47. §. 1. *ad leg. Falc. l.* 22. §. *ult. h. t.*

12. CONSTITVTIONEM FECIMVS] Extat in *l ult. C. de fideic.*

QVI IN FIDEICOMMISSIS LEGITIMVS] Hoc à Theodosio primum constitutum est. *l. ult.* §. *ult. C. de codicill.*

fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia juraverit, necesse eum habere, vel jusjurandum subire, quod nihil tale à testatore audiverit; vel recusantem, ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coarctari: ne depereat ultima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem observari censuimus & si à legatario, vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, à quo relictum dicitur, [postquam negaverit,] confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

D E

---

codicill. Manet autem etiam nunc, ut ex hoc loco intelligitur. Quod vero hic sancit, tunc solum obtinet, cum defunctus rem, quam præstari voluit, fidei hæredis præsentis commisit extra testamentum aut codicillos.

PRIUS DE CALUMNIA JURAVERIT] Id est, se non calumniandi vexandive aut hæredem religione urendi animo jusjurandum deferre, sed quod ita se rem habere, ut ait, plane persuasum habeat. Ratio juris postulat, ut is, qui jusjurandum defert, prior de calumnia jurare debeat, si hoc exigatur. *l.* 34. §. 4. *de jurejur.*

VEL JUSJURANDUM SUBIRE] Neque enim jusjurandum in proposito referri potest; cum hic non agatur de eo, quod uterque, sed quod solus hæres scire potest, & cujus actor ignarus est, quo casu relationi non est locus. *d. l.* 34 *pr. l.* 11. *& seq. rer. amot.*

POSTQUAM NEGAVERIT] Hæc verba non sunt in constitutione Iustiniani, nec Th. nec libri veteres ea agnoscunt, testib. Cujac. Hotom. Russard. Fabrot. Si vero retineantur, non ita accipienda, quasi non alia conditione hæres obligetur, quam si prius negaverit, & ad jusjurandum actus jurare recuset: sed ideo posita, quia hic casus solum verbis expressus fuit. Cæterum simpliciter quisquis confitebitur de fideicommisso, obligabitur: neque enim pœnæ causa hic quicquam constitutum, ut coërceatur hæredis inficiatio.

T I-

DE SINGVLIS REBVS PER fideicommissum relictis.

TITVLVS XXIV.

Summa.

POTEST tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non possit.

Quæ relinqui possunt.

1. Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & hæ-

---

TITVLVS XXIV.

VELVTI FVNDVM, ARGENTVM, HOMINEM] Hæc nomina specifice hic sumuntur: intelligitur enim certa species ex eo genere. quanquam & si quis omnes fundos suos, &c. per fideicommissum reliquerit, tale fideicommissum speciale fit, & simile legato.

VEL LEGATARIVM] Vel fideicomissarium etiam rei singularis. §. *seq. l.* 9. *C. de fideic.* vel etiam donatarium mortis causa. *l.* 77. §. 1. *de leg.* 2. interdum & in contractibus fideicommissum constituitur. exempl. in *l.* 26. *pr. depos. l.* 77. *de leg.* 1.

A LEGATARIO LEGARI NON POSSIT] Hoc etiam ad jus vetus referendum. Vlp. *tit.* 24. §. 19. Cajus *lib.* 2. *tit.* 7. Nam hodie hæc quoque differentia sublata; utique quod à legatario legatum est, valebit nunc jure fideicommissi, arg. *l.* 2. *C. comm. de leg.*

1. NON SOLVM RES PROPRIAS] Quemadmodum etiam non solum res suas testator legare potest, sed etiam hæredis, & alienas. §. 4. *sup. de legat.*

& hæredis aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius, & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit. nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere.

De libertate.

2. Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius, nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo nihil ex ju-

AVT FIDEICOMMISSARII] Primi scil. ipsi enim fideicommissario rem suam inutiliter relinqui existimo, per §. 10. *sup. d. t.*

SIVE ALIENA] Valetque fideicommissum, si defunctus sciverit rem alienam esse: non si ignoraverit, nisi conjectura voluntatis aliud suadeat. *l. 10. C. de legat.* Vid. *not. sup. §. 4. d. t.*

NE PLVS ROGETVR RESTITVERE] Nemo enim alium onerare debet supra id, quod ei reliquit, & disponere de alieno. *l. 1. §. 17. ad Sc. Treb. l. 1. §. de leg. 3. l. 9. C. de fideic.*

AVT IPSAM REM REDIMERE] Vid. *d. §. 4. sup. de legat. l. 14. §. ult. de legat. 3.*

2. VEL LEGATAR. VEL FIDEICOMMISSAR. Qui, si testatoris servus est, ab hærede eum rediment, & manumittent.

AVT LEGATARII, &c.] Vid. *l. 24. §. 12. l. 39. de fideic. lib. l. 6. C. eod.*

EIVS

judicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit, non statim extinguitur fideicommissaria libertas; sed differtur, quoad possit, tempore procedente ubicunque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

De verbis fideicommissorum.

3. Verba autem fideicommissorum hæc maxime

EIVS QVI MANVMITTIT] *l. 7. C. d. t.* & tam contra tabulas quam ab intestato ad bona manumissi venire potest, quasi patronus: sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere. *l. 29. de bon. libert.*

IPSIVS TESTATORIS] Directa enim libertas ipso jure statim ab adita hæreditate competit. *l. 10. C. de test. man. l. 23. & 25. D. eod.*

ORCINVS] Orcinorum crebra in libris nostris mentio. *l. 3. §. 3. de legit. tut. l. 8. hær. inst. l. 22. de pecul. l. 2. de statutib.* &c. *χαρωνιανοί* à Th. vocantur, eadem forma, qua Orcini senatores, quorum meminit Suet. in *Aug. c. 35.* à Plutarcho in *M. Anton.* *χαρωνῖται* dicuntur.

VELUT EX SVO TESTAMENTO] Ἀμέσως, protinus ex testamento, cum testator servum suum se mortuo simpliciter liberum esse jubet, nec ab alio libertatem dari mandat.

xime in uſu habentur: *Peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*, quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in unum congeſta eſſent.

DE CODICILLIS.

TITVLVS XXV.

Origo.

ANTE Auguſti tempora conſtat codicillorum jus in uſu non fuiſſe: ſed primus Lucius Lentulus, ex cujus perſona etiam fideicommiſſa [eſſe] cœperunt, codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret ali-

---

3. PETO, ROGO, &c.] Hæc verba dicuntur precaria, & precativa, opponunturque civilibus, directis & imperativis. vid. Vlp. *tit.* 25. Paul. 4. *ſent.* Hodie autem de verbis laborandum non eſt; poſtquam Iuſtinian. verbum omne, ſignificans legitimum ſenſum teſtatoris, legare aut fideicommittere volentis, utile atque validum eſſe juſſit. *l.* 2. *C. comm. de leg.*

TITVLVS XXV.

CODICILLORVM IVS] Codicilli ſunt ſupremæ voluntatis teſtatio minus ſolennis, non in hoc comparata, ut teſtamentum ſit. *l.* 1. *l.* 13. §. 1. *h. t.* Et poſſunt quoque confici ab inteſtato. §. *ſeq.* Imperfecta igitur eſt definitio Græcorum Th. hîc, Harm. *lib.* 5. *tit.* 7. §. 3. in *Baſil. lib.* 36. *tit.* 1. ἐλλιπὺς ἐν διαθήκῃ γνώμης ἀναπλήρωσις: aut διόρθωσις τῆς διαθήκης, *teſtamenti ſuppletio aut correctio.*

TESTAMENTO CONFIRMATOS] Quod ſc. teſtamentum antea Romæ vel in Italia fecerat. Exemplum teſtamenti, quo futuri codicilli confirmantur, habemus in *l. ult. de fideic. lib.*

AB AVGVSTO PETIIT] Indicio hoc eſt, Auguſtum teſtamento Lentuli ſaltem ex parte hæredem ſcriptum fuiſſe.

LE-

aliquid. & cum divus Augustus voluntatem ejus implesset, deinceps reliqui ejus authoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc authoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à juris ratione codicillorum usus esset; & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum & necessarium hoc civibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora, cum & Labeo codicillos fecisset, jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

Effi-

LEGATA, QVÆ IVRE NON DEBEBAT] Non quia relicta incapacibus, τοῖς μὴ δυναμένοις λαμβάνειν, ut male Th. & Schol. sed quia codicillorum usus nondum erat receptus. Cujac.

CONVOCASSE SAPIENTES VIROS] Docuit suo exemplo prudentissimus Princeps, nihil novi juris sine consilio prudentum ac manifesta civium utilitate constituendum esse. add. *l.* 2. *de constit. Princ. l.* 8. *C. de legib.* Lamprid. in *Alex. Sever.*

VBI SI QVIS TESTAMENTVM NON POSSET] Propter civium Romanorum, qui ad testimonium necessarii erant, penuriam. De facto enim loquitur, non de jure; uti Paul. *l.* 8. §. 2. *h. t.* Nam qui jure testamentum facere non potest, nec codicillos potest. *l.* 6. §. 3. *d. l.* 8. §. 2. *eod.*

CVM ET LABEO] Qui eodem tempore magnæ auctoritatis fuit, & à Trebatio institutus est. Pomp. *l.* 2. §. 47. *de orig. jur.*

IVRE OPTIMO ADMITTERENTVR] Eorumque recepta duo genera, scripti, in quibus voluntas scri-

Efficiens.

1. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed divi Severus & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti, si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

Ma-

---

scribitur; & non scripti, in quibus nuncupatur. *l.* 13. *C. de* SS. *eccles. l. ult.* §. *ult. C. h. t.* quanquam obstat nominis ratio. *v.* Hotom. & nostra in *comm.*

1. SED ET INTESTATUS] Codicilli ab intestato facti vicem testamenti exhibent, suisque ipsi viribus nituntur. Proinde quicunque intestati successor erit, etiam postea natus; codicillis relicta præstabit. *l.* 3. *l.* 8. *pr. &* §. 1. *l.* 16. *eod.* nisi voluntas in hoc parata sit, ut testamentum esset. *l.* 1. *l.* 13. §. 1. *eod. l.* 14. *C. de testam.* non adjecta scil. clausula codicillari. *l. propen. qui test. fac. l.* 41. §. 3. *de vulg. & pup. l. ult.* § 1. *C. h. t.* Testamento autem facto codicilli vires ex testamento capiunt, & jus ejus sequuntur. *l* 3. §. *ult. d. l.* 16. *eod. l.* 1. *C. eod.*

PAPINIANUS AIT] *l.* 5. *eod.* & hæc Papiniani sententia receptissima erat Plinii temporibus, ut constat ex *lib.* 2. *epist.* 16.

SI APPAREAT EUM, &c. NON RECESSISSE] Hoc perinde accipiendum, ac si scriptum esset, *nisi appareat eum, &c. à voluntate, quam in codicillis expresserat, recessisse.* Satis enim apparet non recessisse ex eo ipso, quod non apparet recessisse.

2. Hæ-

Materia.

2. Codicillis autem hæreditas neque dari, neque adimi poteſt: ne confundatur jus teſtamentorum & codicillorum: & ideo nec exhæredatio ſcribi. Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hæreditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem hæredi inſtituto codicillis adjicere, neque ſubſtituere directo quis poteſt.

Nu-

---

2. Hæreditas neque dari] *l.* 10. *eod. l.* 2. *C. eod. l.* 76. *ad* SC. *Treb.* neque confirmari. *l.* 2. §. *ult. h. t. l. pen.* §. 1. *C. de nec. ſerv. hær.* quamvis cætera codicillis teſtamento confirmatis etiam directo dari poſſint. *l.* 3. *de teſt. tut. l.* 43. *de man. teſt. l.* 2. §. 2. *h. t.* Non obſtant *l.* 77. *de hær. inſt. l.* 10. *de cond. inſtit.* Nam illic non proponuntur ſpecies hæreditatis codicillis datæ aut confirmatæ, ſed datæ teſtamento, quod codicillis declaratur.

Neque adimi] Quæ teſtamento data aut lege debita. *l.* 4. *C. de his quæ ut indign.* Hoc a. ſuperiori conſequens eſt ex doctrina contrariorum. *l. pen.* §. 1. *de cond. inſt. l.* 2. *C. h. t.* & ideo liberi codicillis fruſtra exhæredantur. hoc text. fac. *l.* 14. *C. de teſtam.*

Ne confundatur ius testam.] *l.* 7. *C. eod.* aliam rationem affert Papinianus *l.* 10. *eod.*

Per fideicommissum] Seu verbis precariis. *l.* 2. *C. h. t.* quo caſu hæres ſcriptus aut legitimus quartam partem ſibi retinere poteſt ex SC. *ſup. de fideic. hæred.*

Nec conditionem adiicere] Neque detrahere: qui adjicit, in defectum conditionis de ademptione hæreditatis cogitat; qui detrahit, de pure danda, quæ prius in defectum conditionis data non erat. *l.* 6. *h. t. l. pen.* §. *ult. de cond. inſt.*

Neque substituere] Subſtitutio enim ſpecies eſt inſtitutionis, *l.* 1. *de vulg. & pup.*

3. Etiam

Numerus, & solemnitas.

3. Codicillos autem etiam plures quis facere potest: & nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

IN-

---

3. ETIAM PLVRES] Et diversos diversarumque rerum. *l.* 6. §. 1. *h. t.* nec de prioribus quicquam detrahitur per posteriores, nisi sint contrarii. *l.* 3. *C. ead.* Plura autem testamenta unius hominis esse non possunt: sed prius semper rumpitur à posteriore. §. 2. *& seq. sup. quib. mod. test. inf.*

NVLLAM SOLENNITATEM] Fortassis ex Marciano hoc sumptum. *l.* 6. §. 1. *h. t.* Nam Theodos. *l. ult.* §. *ult. C. ead.* quinque testes in codicillis requirit, unumque actionis contextum, &, si in scriptis fiant, etiam testium subscriptionem: quæ solennitatem aliquam ordinationis præ se ferunt. Cæterum non videntur ista pertinere ad codicillos testamento confirmatos: quippe quibus sustinendis sufficit ipsius testamenti solennitas. arg. *l.* 77. *de hær. inst. l.* 10. *de cond. inst. & d. l. ult.* §. *ult. h. t.*

LIB.

INSTITVTIONVM IVRIS DIVI. IVSTINIANI

LIBER III.

DE HÆREDITATIBVS, Quæ ab inteſtato deferuntur.

TITVLVS I.

Definitio inteſtati.

INTESTATVS decedit qui aut omnino teſtamentum non fecit, aut non jure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumve factum eſt; aut ſi ex eo nemo hæres extiterit.

Pri-

LIB. III.

TITVLVS I.

INTESTATVS DECEDIT] Ex Vlp. *l.* 1. *de ſuis & legit.* Inteſtatorum hæreditates nomen legitimarum ſibi proprium fecerunt, propterea quod immediate à lege deferuntur. *l.* 130. *de verb. ſign.* Impuberes quoque, furioſi, & prodigi ſuos ſucceſſores ex lege habent, & ad hos etiam vox *inteſtatus*, licet minus proprie, refertur *d. l.* 1.

RVPTVM IRRITVMVE] Vid. *ſup. quib. mod. teſt. inf.* §. 1. *& ſeqq.*

NEMO HÆRES EXTITERIT] Quod cum fit, teſta-

Primus ordo ſuccedentium ab inteſtato.

1. Inteſtatorum autem hæreditates ex lege duodecim Tabularum primum ad ſuos hæredes pertinent.

Qui ſunt ſui hæredes.

2. Sui autem hæredes exiſtimantur (ut ſupra diximus) qui in poteſtate morientis fuerint: veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptiſve ex nepote, ex filio nato, prognatus prognatave. Nec intereſt, utrum naturales ſint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem nuptiis vel matrimoniis non ſunt progeniti, curiis tamen civitatum dati, ſecundum Divalium conſtitutionum, quæ ſuper his poſitæ ſunt, tenorem, hæredum ſuorum jura nanciſcuntur. Necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones, per quas juſſimus, ut ſi quis mulierem in ſuo contubernio copu-

---

teſtamentum dicitur deſtitui aut deſeri §. 7. *inf. eod.* §. 2. *ſup. de leg. Falc. l. ult. in fin. de cond. inſt.* interdum etiam irritum fieri. *l.* 1. *de injuſt. rupt. l.* 20. *cont. tab.*

1. EX LEGE 12. TABB] Non reperitur inter reliquias legis hoc caput.

2. VT SVPRA DIXIMVS] §. 2. *ſup. de hær. qual. & diff.*

PRONEPOS PRONEPTISVE] Ordo eſt, *pronepos proneptiſve prognatus prognatave ex nepote nato ex filio.*

VTRVM NATVRALES] Id eſt, ex juſto matrimonio nati; quæ perpetua eſt liberorum naturalium ſignificatio, cum opponuntur adoptivis, ut not. *ſup. de adopt. in pr.*

DIVALIVM CONSTITVTIONVM] *l.* 3. *l.* 4. *C. de nat. lib. add. Nov.* 89. *c.* 2.

NOSTRÆ AMPLEXÆ CONSTITVTIONES] *l.* 10. *l.* 11. *C. de nat. lib.* §. *ult. ſup. de nupt.* add. *Nov.* 74. *Nov.* 86.

copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos sustulerit, postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit, non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, justos & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona desierit in potestate parentis esse; sive morte id acciderit, sive alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus hæres esse non

---

Nov. 86. *c.* 8. Huc etiam pertinent legitimati per rescriptum Principis. *d. Nov.* 89. *c.* 9.

ETSI NON PROGENITI] *d. l.* 11. *C. de nat. lib.* Ex hoc autem loco apparet mendose legi textum, qui claudit *d.* § *ult. sup. de nupt.* & sic omnino lectionem esse restituendam, ut illic eam ex Hotom. restituimus.

ITA DEMVM NEPOS NEPTISVE, &c.] §. 2. *sup. de exhær. lib.* §. 2. *sup. de hær. qual.*

FILIVS IN POTESTATE SIT] Diserte loquitur de nepotibus & neptibus ex filio, omissis consulto natis ex filia; eo quod hi extra familiam avi materni nascuntur. Postea tamen vocati sunt ex constitutionibus, admissique ante agnatos. §. *ult. inf. eod.* & novissimo jure una cum filiis & nepotibus ex filio suis hæredibus. *Nov.* 118 *c.* 1.

SIVE ALIA RATIONE] Hodie autem quoad effectum succedendi nepos in potestate retentus, ut suus hæres, patrem emancipatum non excludit, sed ab illo excluditur. *d. Nov.* 118. *c.* 1. ut proinde nec amplius locus sit edicto de conjung. cum emanc. lib.

POSTV-

non potest. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum esse intelligimus. Posthumi quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate ejus futuri forent, sui hæredes sunt.

Quomodo sui hæredes fiunt.

3. Sui autem hæredes fiunt etiam ignorantes, & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia quibus ex causis, ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim à morte parentis quasi continuatur dominium, & ideo nec tutoris authoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas: nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso jure.

De filio post mortem patris ab hostibus reverso.

4. Interdum autem, licet in potestate parentis mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur: veluti si ab ho-

POSTHVMI, &c. IN POTESTATE EIVS] Addendum, si nemo eos gradu præcedat. §. *pen. sup. de tutel.*

3. ETIAM IGNORANTES] Nimirum quia ipso jure. *l.* 14. *de suis & leg.* fac. *l.* 1. §. 7. *si quis om. ca. test.* cujus rei effectum cernere est in *l.* 3. *C. de jur. del.* Iure civili etiam inviti: cæterum prætoris beneficio jus abstinendi habent. §. 2. *sup. de hær. qual.*

LICET FVRIOSI] *l.* 63. *de acq. hær. l. ult.* §. 2. *C. de cur. fur.* eademque ratio est pupilli & infantis. Paul. *apud Rufinum tit. de legit. success.*

QUIBVS EX CAVSIS IGNORANTIBVS] Regula tradita à Pomponio in *l.* 12. *de reb. cred. l.* 24. *de obl. & act.*

CONTINVATVR DOMINIVM] *l.* 11. *de lib. & post.* vid. *sup. d.* §. 2. *de hær. qual.* non tamen possessio. *l.* 23. *de acq. poss.* facit *l.* 19. *ex quib. ca. maj.*

4. IVS

hostibus quis reversus fuerit post mortem patris sui. jus enim postliminii hoc facit.

De memoria patris damnata ob crimen perduellionis.

5. Per contrarium autem hoc evenit, ut licet quis in familia defuncti sit, mortis tempore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit. suum enim hæredem habere non potest, cum fiscus ei succedat: sed potest dici ipso quidem jure suum hæredem esse, sed desinere.

De divisione hæreditatis inter suos hæredes.

6. Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ad hæreditatem avi vocantur: nec qui gradu proximior est, ulterio-

4. Ius enim postliminii] Legis Corneliæ fictioni id tribuunt Impp. in *l. 9. C. de postl. rev.* sed abusio est nominum; nisi sit *ἁμάρτημα μνημονικόν.*

5. Iudicatus perduellionis reus] Eodem modo hoc extulit Vlp. *l. 1. §. 3. de suis & leg.* Basil. 45. *tit. 1.* ἐπὶ τυραννίδι καταχριθῇ. & Th. hîc.

Memoria eius damnata] Quod in crimine perduellionis speciale. *l. ult. ad leg. Iul. maj.* In criminibus publicis peculatus, repetundarum, de residuis durat quidem etiam post mortem persecutio. *l. 20. de accus. l. ult. ad leg. Iul. pec.* at memoria rei non damnatur.

Sed desinere] Quia sententia, quæ post secuta est, retrotrahitur ac conjungitur cum tempore admissi criminis. Hotom.

6 Cum filius filiave] Hic locus descriptus est ex Cajo *lib. 3. inst. apud Rufin. tit. de legit. success.*

Gradu proximior] Cajus illo loco, *propior.* quod magis placet; quia proximitatis verbum prætorium est, & ad cognatos pertinet. §. 3. *inf. tit prox.*

riorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptesve in patris sui locum succedere. Pari ratione, & si nepos neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve, simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptesve, item pronepotes proneptesve in parentis sui locum succedere, conveniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hæreditatem dividi: ut filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptesve existant, ex altero unus forte aut duo; ex altero tres aut quatuor; ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

Quo

IN PATRIS SVI LOCVM SVCCEDERE] *l.* 1. §. 4. *de suis & legit. l.* 3. *C. eod.* Vlp. *tit.* 26. §. 1. Quæ successio vulgo dicitur repræsentatio. Alio sensu dicimus, in suis non esse successionem. *l.* 1. §. 8. *d. t.* nempe cum agitur de gradibus ejusdem lineæ, hæreditatem, quæ filio semel delata sit, nepoti ut suo hæredi non deferri. *l. ult. C. und. lib.*

ET EX NEPOTE PRONEPOS] Et pari ratione, si sit ex nepote pronepos, & ex altero pronepote abnepos. Nam jus repræsentationis intra certum descendentium gradum conclusum non est. fac. *l.* 1. §. 7. *de conjung. cum emanc. lib. Nov.* 118. *c.* 1.

NON IN CAPITA] Non προσωπικῶς, ut *Nov.* 118. *c.* 3. *in fin.* non ut in tot partes dividatur hæreditas, quot sunt capita sive personæ succedentium.

SED IN STIRPES] Schol. Th. κατὰ στιρπὰν. ut qui sunt ex una stirpe, partem unam ferant; qui ex altera, licet pauciores, alteram. *l.* 8. §. 1. *de inoff. test. l.* 2. *C. de suis & leg. d. Nov.* 118. *c.* 1. Quæ ratio succedendi tota est ex jure illo repræsentationis, proprio suorum hæredum: producta tamen postea longius. §. *ult. inf. eod.* & tandem ad liberos omnes primi & inferiorum graduum. *d. Nov.* 118. Quinimo & ad filios fratrum succedentes cum defuncti fratribus. *d. Nov.* 118. *c.* 3.

7. Eo

Quo tempore suitas spectatur.

7. Cum autem quæritur, an quis suus hæres existere possit, eo tempore quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse. quod accidit & destituto testamento. Hac ratione, si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo, postea certum fuerit, hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem, aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit, nepos avo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos: & hoc certum est.

De nato post mortem avi, vel adoptato à filio emancipato.

8. Et licet post mortem avi natus sit, tamen avo

7. EO TEMPORE QVÆRENDVM] *l.* 1. §. 8. *de suis & leg. l.* 6. *pr. de injust. rupt. l.* 7. *si tab. test.*

DESTITVTO TESTAMENTO] Eo quod nemo hæres ex eo extiterit: quæ destitutio patremfam. ex eo tempore intestatum facit. *l.* 1. *de suis & leg.* Extra hunc casum idem semper est tempus mortis & delatæ hæreditatis.

FILIVS EXHÆREDATVS] Nam ut valeat testamentum, quo filius ipse non instituitur, exhæredari eum nominatim oportet. *sup. de exhær. lib. in pr.*

FILIO MORTVO] Dum forte hæres scriptus deliberat. *d. l.* 1. §. 8. *& d. l.* 7. Hinc colligitur per exhæredationem non tolli jus familiæ; alioqui nepos statim occupato loco patris testamentum avi everteret.

QVIA NON POTVIT] Puta quod antequam adiret hæreditatem, mortuus sit, aut conditio institutioni adscripta defecerit. Th.

NEPOS AVO SVVS HÆRES] Nec obstat, quod filius patri superstes fuit: quia filio non est delata hæreditas, utpote jam mortuo, quo tempore defertur ab intestato. *d. l.* 1. §. 8. *de suis & leg.* junct. *l.* 39. *de acq. hær.*

avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, postᶦeaque deserto avi testamento, suus hæres efficitur. Plane si & conceptus & natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus hæres avo non existet: quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cùm non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorum possessionem petere possunt, quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus.

De liberis emancipatis.

9. Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent: neque enim sui hæredes sunt, qui

---

8. AVO VIVO CONCEPTVS] Ratio est, quia qui in utero sunt, quoties de commodo eorum agitur, pro jam natis habentur. *l. 7. l. pen. de stat. hom. l. 7. de suis & leg.*

SVVS HÆRES EFFICITVR] Non autem rumpit adgnascendo: quoniam adgnascendo is solus rumpit, quem tempore mortis nemo præcedebat. *l. 6. pr.* vers. *plane de injust. rupt.*

ET CONCEPTVS ET NATVS] *d. l. 1.* §. 8. *in fin. de suis & leg.*

NVLLO IVRE COGNATIONIS] Dicitur tamen cognatus, sed per abusionem, vel potius ἀναφορικῶς. *l.* 8. *d. tit.*

QVEM FILIVS EMANCIPATVS ADOPTAVIT] *l. 26. de adopt.* ratio est in *l. 23. eod.*

QVANTVM AD HÆREDITATEM] In aliis autem rebus, puta privilegiis, causis prohibendarum nuptiarum, jure patronatus, pro liberis habentur. *l. 47.* §. 3. *de bon. lib.* Ant. Cont.

QVASI PROXIMI COGNATI] *v. l. 7.* cum 2. *seqq. de suis & leg. d. l. 6. pr.* vers. *plane. de injust. rupt. l. 1.* §. 8. *unde cogn.*

9. IVRE CIVILI NIHIL IVRIS] Emancipatio

qui in potestate parentis esse desierunt. neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur. sed Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem *Unde liberi*, perinde ac si in potestate parentis, tempore mortis fuissent, sive soli sint, sive cum suis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is qui in potestate fuit, solus jure civili hæres est, & solus suus hæres: sed cum emancipatus beneficio Prætoris in partem admittitur, evenit, ut suus hæres pro patre hæres fiat.

Si emancipatus se dederit in adoptionem.

10. At hi qui emancipati à parente in adoptio-

---

patio & sui hæredis & agnationis jus adimit. *l.* 11. *de suis & leg. l.* 1. §. 8. *ad* SC. *Tert. l.* 7. *de cap. min.*

NEQVE VLLO ALIO IVRE] Nec jure agnationis. *dd. loc.* nec jure patronatus. *inf de success. libert.*

PRÆTOR NATVRALI ÆQVITATE MOTVS] Quia nihilominus liberi manent, naturæ vinculum & jus sanguinis. *l.* 4. *unde lib.* & maxime, quia verum nihilominus est, ex masculis eos esse procreatos.

BON. POSSESSIONEM VNDE LIBERI] *d. l.* 4. *& pass. unde liberi.* Eadem ratione adductus dat testamento præteritis bonorum possessionem contra tab. §. 3. *sup. de exh. lib.*

IN PARTEM ADMITTITVR] εἰς τὸ ἥμισυ, Theoph. Sunt enim emancipati apud prætorem loco suorum hæredum. *tit. prox. in pr.* Cæterum, si quæ propria habent, his, qui in potestate manserunt, conferre debent. *l.* 20. §. 1. *cont. tab.* Vlp. *lib.* 2. *inst. apud Rufin. tit. de leg. succ. l.* 9. *l.* 18. *C. de collat.* Ex *Nov.* 118. *c.* 1. etiam jure civili emancipati succedunt.

10. IN ADOPTIONEM] Verbo generali hîc significatur species adoptionis, quæ adrogatio dicitur. quippe quæ sola eorum est, qui sunt sui juris. §. 1. *sup. de adopt.*

optionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patrē, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ab liberos ejus, an ad agnatos.

Col-

NON ADMITTVNTVR] Quia alium hi patrem habent, cui sui hæredes sunt jure civili. *l. pen. C. de adopt.*

QVASI LIBERI] Quod ideo exprimit, quia etsi non admittuntur ex capite edicti *unde liberi. l. 4. l. ult. si tab. test.* admittuntur tamen alia parte, qua scil. vocantur cognati. § 13 *inf.*

PERINDE ADMITTVNTVR] Prætore ex humanitate his restituente jus naturale liberorum, quod ademerat adrogatio. *d. l.* 4.

EXTRANEORVM LOCO] Quia jura adoptionis in totum dissolvuntur emancipatione, ita ut & nomen liberorum emancipati amittant, & pater adoptivus pater esse desinat. *l. 1. §. 6. d. l 4. unde lib. l. 2. §. 15. ad SC. Tert. & §. prox.*

NIHILO MAGIS LIBERORVM GRADVM] Sed tantum invitantur tertio loco ad bonorum possessionem *unde cognati. §. 13. inf. eod.*

QVIA INIQVVM ERAT] Et forte, ne delata aut quæsita aliis liberis agnatisve hæreditas, ex postfacto & accidentia auferretur.

11. MI-

Collatio filiorum naturalium & adoptivorum.

11. Minus ergo juris habent adoptivi filii, quam naturales. Namque naturales emancipati beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdant: adoptivi vero emancipati, & jure civili perdunt gradum liberorum, & à Prætore non admittuntur: & rectè. Naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest: nec, quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filii filiæve, aut nepotes neptesve esse. adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt esse: quia jus nomenque filii filiæve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia civili ratione, id est, emancipatione, perdunt.

De bonorum possessione contra tabulas.

12. Eadem hæc observantur, & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis, neque, ut oportet, exhæredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui

---

11. Minus ergo iuris] Continet hic locus antithesin liberorum emancipatorum naturalium & adoptivorum, cujus explicatio petenda ex §§. *præc.* 9. & 10.

Civilis ratio perimere non potest] Hæc eadem regula traditur. §. *ult. sup. de leg. agn. tut.* *l.* 8. *de reg. jur.* & explicatur §. *pen. sup. de cap. dem.*

12. Et in ea bon. possessione] Non solum sc. in causa successionis ab intestato. Th.

Neque ut oportet exhæredatis] Quippe non quævis exhæredatio summovet liberos à bon. possessione cont. tab. sed quæ rite facta est: alias pro præteritione habetur. *l.* 8. §. 2. *cont. tab.* §. 3. *sup. de exhær. lib.*

qui in poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos vocat. Prætor ad eandem bonorum poſſeſſionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, ſicut nec ab inteſtato, ita longe minus contra tabulas teſtamenti ad bona ejus admittit: quia deſinunt in numero liberorum ejus eſſe.

Vnde cognati.

13. Admonendi tamen ſumus, eos, qui in adoptiva familia ſunt, quive poſt mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, inteſtato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur,

EOS, QVI IN POTESTATE, ET EMANCIPATOS] Suis hæredibus præteritis ex abundanti hoc beneficium datum. *l.* 1. *pr. cont. tab.* quemadmodum & bonorum poſſeſſio unde liberi & ſuis & emancipatis pariter propoſita. *l.* 1. §. 6. *und. lib.*

QVI IN ADOPTIVA FAMILIA] Sicut nec illa ab inteſtato his datur, ob cauſam, quam *ſup.* §. 10. adſcripſi.

LONGE MINVS CONTRA TABVLAS] *ἀνασκευάζει* à minori ad majus & difficilius: Qui non admittitur ad bonorum poſſeſſionem ab inteſtato, non debet admitti ad bonorum poſſeſſionem cont. tab. Illud enim minus, hoc majus eſt ob teſtamenti reſciſſionem. Minus eſt ſuccedere ſecundum tacitam voluntatem defuncti, quam contra expreſſam.

13. EA PARTE EDICTI, QVA LIBERI] Neque ex capite altero *unde legitimi.* Illud, quia alium patrem jure civili habent: hoc, quia deſierunt eſſe adgnati.

QVA COGNATI] Etenim naturale jus cognationis

tur, si neque sui hæredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim Prætor liberos vocat tam suos hæredes, quam emancipatos, deinde legitimos hæredes, tertio proximos cognatos.

Emendatio juris antiqui. De adoptivis.

14. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione acceperunt, quam super iis personis exposuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definimus, Quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia

---

nis fortius est, quam ut per actum civilem adoptionis perimi possit. *l.*1. §.4. *unde cogn.* §.*ult.sup. de leg.agn.tut.*

NEQVE ADGNATVS VLLVS] Nam prætor totum adgnatorum ordinem cognatis anteposuit. *l.*1.*quis ord. in bon.poss.inf. de success.cogn.in pr.* Hodie autem liberi, de quibus hîc agitur, non cognatis tantum, sed adgnatis etiam omnibus præferuntur, sublato sc. adgnationis & cognationis discrimine. *Nov.* 118. *c.* 3. *&* 4.

14. NOSTRA CONSTITVTIONE] *l.pen.C.de adopt.* cujus frequens in his libris mentio. §.2.*sup. de adopt.* §.8. *quib. mod. jus pat.pot.* §. 5.*sup. de exh. lib.* §. 1. *sup. quib. mod. test. inf.*

INVENIMVS NONNVLLOS CASVS] Plurativo usus videtur pro singulari. Nam unus duntaxat casus reperitur, cujus & solius mentio in *d. l. pen.* videlicet si in adoptionem extraneo dati post mortem patris naturalis essent emancipati.

omnia jura ita servari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut possit ab intestato ad patris adoptivi venire successionem. Testamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque Prætorio, ex hæreditate ejus aliquid persequi potest: neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta. cum nec necessitas patri adoptivo imponatur, vel hæredem eum instituere, vel exhæredem facere: utpote nullo vinculo naturali copulatum: neque si ex Sabiniano Senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejusmodi casu, neque quarta ei servatur, neque ulla actio ad ejus persecutionem ei competit. Nostra autem consti-

AB INTESTATO AD PATRIS ADOPTIVI, &c.] Et tanquam suus hæres. At liberis hujus patris adoptivi frater non fit, nec eis succedit: quia jura legitima in familia ejus non consequitur. *d. l. pen.* §. 1. Nec obloquitur sibi Iust. cum ait, emancipatione talis filii jura adoptiva dissolvi. *d. l. pen.* §. 2. Nam hoc non de jure familiæ aut patriæ potestatis intelligi debet; sed de jure succedendi ab intestato, quod solum apud patrem adoptivum habebat.

TESTAMENTO AUTEM FACTO] Hinc apparet minus esse, habere jus succedendi ab intestato, quam aut testamentum nullum dicendi, aut evertendi per bonorum possessionem contra tabulas, aut querelam inofficiosi.

EX SABINIANO SC.] Cautum videtur fuisse hoc SC. ut qui unum è tribus alterius liberis maribus adoptasset, quartam ei bonorum suorum relinqueret, sicut quarta relinquenda adrogato impuberi ex constitutione D. Pii.

EX TRIBUS MARIBUS] Ita quoque legitur in *d. l. pen.* §. 3. *C. de adopt.* & apud. Th. Qui lectionem immutant, corrumpunt, non corrigunt locum. add. Cujac. in *l. ult. C. de decur.*

15. ITEM

ſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Vtroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc perſonam concurrente, priſtina jura tali adoptioni ſervamus; quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit adrogandum, quæ ſpecialiter & ſingulatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

De deſcendentibus ex fœminis.

15. Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes vel neptes, qui quæve ex virili ſexu deſcendunt, ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes autem, qui ex neptibus, cognatorum loco connumerans, poſt adgnatorum lineam eos vocabat, tam in avi vel proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ, ſive paternæ ſive maternæ ſucceſſionem. Divi autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam injuriam ſine competenti emendatione

15. Item vetvstas] Intelligit tum legem 12. tabb. tum jus prætorium: nam & prætor nepotes, &c. ex ſexu muliebri demum vocabat in cognatorum ordine, poſt lineam adgnatorum.

Qvam aviæ vel proaviæ] Filii aut filiæ mentionem non facit, quia his matris legitima hæreditas pridem delata fuerat SC. Orficiano. *inf. tit.* 4.

Divi avtem Principes] Valentinianus, Theodoſius & Arcadius *l.* 4 *C. Th. de leg. hær. l.* 9. *C. de ſuis & leg. lib.* ubi tamen illa conſtitutio refertur parte ſui mutilata.

Contra natvram inivriam] Sic alibi naturæ accuſatores appellat, qui differentiam inducunt inter maſculos & fœminas. *l.* 4. *C. de lib. præt.* quanquam non videtur contra naturam eſſe, proſpicere, ut ne familiæ ſplen-

tione relinquere: sed cum nepotis, & pronepotis nomen commune sit utrisque, tam qui ex masculis, quam qui ex fœminis descendunt, ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam veteris juris suffragiis muniuntur, portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimaverunt, ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, sive maternus,

---

splendor aut dignitas minuatur aut pereat. & lege quoque Mosaïca masculi eorumque progenies fœminis prælati. *Num.* 27. 8. *vid. Philon. de vit. Mos.* 3.

VETERIS JURIS SUFFRAGIIS] Tum legis 12. tabb. tum edicti prætorii, tum denique SC. Orficiani. Minus enim scripsit, quam sensit, ut arguunt sequentia.

QUAM MATER EORUM] Ex. ca. Titius decessit relicto filio, & ex filia præmortua nepote: hic filius, quia juvatur prærogativa legis 12. aut si emancipatus est, suffragatione juris prætorii, bessem hæreditatis ex d. constitutione feret, nepos trientem reliquum, id est, tertia parte minus, quam mater latura fuisset.

VEL AVIA] Hic ponendum thema, quo quæritur, de hæreditate proavi materni inter filium & pronepotem natum ex nepte prognata ex filio aut filia.

VEL PATER EORUM] Adde *vel mater.* v. c. Titia decessit relicto filio aut filia, & nepote nepteve ex filio filiave demortuis. Hic quia filio aut filiæ suffragatur SC. Orificianum *inf. tit.* 4. *pr.* & §. 1. nepos neptisve ex d. constitutione non aliter admittuntur, quam cum deminutione tertiæ partis.

VEL AVUS PATERNUS, SIVE MATERNUS] Supple, *vel avia paterna sive materna.* Casus enim est, quo quæritur de successione fœminæ inter liberos primi gradus & pronepotes pronepte sve, qui tertio gradu sunt. Pone cum filio aut filia superstitibus concurrere pronepotes

nus, quando fœmina mortua ſit, cujus de hæreditate agitur: iiſque (licet ſoli ſint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum, filio mortuo, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes, in locum patris ſui ad ſucceſſionem avi ſui vocat, ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ, vel aviæ, eos cum jam deſignata partis tertiæ deminutione vocat. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cujuſdam conſtitutionis authoritate memoratam quidem conſtitutionem à noſtro Codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, vel deinceps, ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſverſa linea veniunt, potiores his habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam con-

---

tes proneptesve natos natasve ex nepote nepteve nato natave ex altero filio filiave demortuis.

Qvartam partem svbstantiæ] Hanc quartam adgnati ſibi vindicabant, nepotibus ex filia ſolis exiſtentibus, non quando concurrebant cum munitis ſuffragio juris veteris. memorati Principes quandam Falcidiam vocant.

Ex cvivsdam. constitvt.] Leg. *ex ejuſdem conſtitut*. quæ eſt *d. l.* 4. *C. Th. de leg. hær.*

Neqve inseri eam] Scil. integram. Inſerta enim eſt, ſed detracta clauſula, qua adgnati in quadrantem vocabantur. *l.* 9. *C. de ſuis & leg. lib.*

Nostra constitvtione] Hæc eſt *l. ult. C. d. t.* ubi quarta illa adgnatorum tollitur.

constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes dividi hæreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi portionem sine ulla deminutione consequatur: ut si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORVM successione.

TITVLVS II.

Secundus ordo hæredum legitimorum.

SI nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes Prætor vel constitutiones vocant,

---

SED IN STIRPES] Vt in locum parentum veniant, succedantque ad instar nepotum & pronepotum ex virili sexu.

SINE VLLA DEMINVTIONE] Quartæ scil. adgnatorum, quando non concurrunt liberi primi gradus aut nepotes ex sexu virili: nam tertiæ deductionem tributam iis, qui etiam juris veteris suffragatione nituntur, intactam reliquit. *l. ult. C. de suis & leg. lib.* ad quam hîc se refert. Iure novissimo par liberorum omnium in successione ab intestato conditio. *Nov.* 118. *c.* 1.

TITVLVS II.

QVOS PRÆTOR VEL CONSTITVTIONES] Scil. liberos emancipatos, & nepotes ex sexu fœmineo,

cant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur; tunc ex lege duodecim Tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas.

De adgnatis naturalibus.

1. Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi à patre cognati. Itaque ex eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt. qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is

neo, quorum illos prætor, hos constitutiones vocant. §.9. & *ult. tit. præc.*

EXISTAT] Nec speretur fore, ut existat. *l. pen.* §.1. *unde legit.* Vlp. *tit.* 26. §. 2.

EX LEGE 12. TABB] Quippe quæ vim suam nunc non exercet, nisi illis omnibus deficientibus.

ADGNATVM PROXIMVM] In primo ordine non servatur gradus prærogativa, sed sufficit suum esse aut inter suos: in secundo adgnatum esse non sufficit, sed etiam proximitatis ratio habetur. *l.* 2. §. 4. *de suis & leg.* In duodecim, *Adgnatus proximus familiam habeto.*

1. LIBRO PRIMO]. *sup. tit. de legit. agn. tut. in pr.*

PER VIRILIS SEXVS PERSON. CONIVNCTI] Supple, *nec capite minuti.* §. *ult. sup. d. tit.* & generali quidem nomine adgnatorum continentur etiam sui. *l. ult.* §. 3. *de grad. & affin. l.* 12. *de suis & legit.* In specie autem iis attribuitur, qui ex latere per virilem sexum conjuncti: & specialissime iis, qui sequuntur consanguineos, id est, fratres *ὁμοπάτρους*. *l.* 2. *pr. de suis & leg.*

A PATRE COGNATI] Id est, per patrem. Paul. *l. ult.* §. 2. *de grad. & affin. per patrem cognati ex eadem familia.*

QVI ET CONSANGVINEI] *l.* 1. §. 9. & *seqq. l.* 2. *pr. de suis & legit.* Græci *ὁμαίμους* vocant. Hinc Virg. 6. Æneid. soporem appellat *lethi consanguineum*, quem Hom. ξ Iliad. *κασίγνητον θανάτοιο.*

CON-

optionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ab liberos ejus, an ad agnatos.

Col-

NON ADMITTVNTVR] Quia alium hi patrem habent, cui sui hæredes sunt jure civili. *l. pen. C. de adopt.*

QVASI LIBERI] Quod ideo exprimit, quia etsi non admittuntur ex capite edicti *unde liberi. l. 4. l. ult. si tab. test.* admittuntur tamen alia parte, qua scil. vocantur cognati. § 13 *inf.*

PERINDE ADMITTVNTVR] Prætore ex humanitate his restituente jus naturale liberorum, quod ademerat adrogatio. *d. l.* 4.

EXTRANEORVM LOCO] Quia jura adoptionis in totum dissolvuntur emancipatione, ita ut & nomen liberorum emancipati amittant, & pater adoptivus pater esse desinat. *l.* 1. §. 6. *d. l* 4. *unde lib. l.* 2. §. 15. *ad SC. Tert. &* §. *prox.*

NIHILO MAGIS LIBERORVM GRADVM] Sed tantum invitantur tertio loco ad bonorum possessionem *unde cognati.* §. 13. *inf. eod.*

QVIA INIQVVM ERAT] Et forte, ne delata aut quæsita aliis liberis agnatisve hæreditas, ex postfacto & accidentia auferretur.

II. MI-

Collatio filiorum naturalium & adoptivorum.

11. Minus ergo juris habent adoptivi filii, quam naturales. Namque naturales emancipati beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdant: adoptivi vero emancipati, & jure civili perdunt gradum liberorum, & à Prætore non admittuntur: & recte. Naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest: nec, quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filii filiæve, aut nepotes neptesve esse. adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt esse: quia jus nomenque filii filiæve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia civili ratione, id est, emancipatione, perdunt.

De bonorum possessione contra tabulas.

12. Eadem hæc observantur, & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis, neque, ut oportet, exhæredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui

---

11. MINVS ERGO IVRIS] Continet hic locus antithesin liberorum emancipatorum naturalium & adoptivorum, cujus explicatio petenda ex §§. *præc.* 9. & 10.
CIVILIS RATIO PERIMERE NON POTEST] Hæc eadem regula traditur. §. *ult. sup. de leg. agn. tut. l.* 8. *de reg. jur.* & explicatur §. *pen. sup. de cap. dem.*
12. ET IN EA BON. POSSESSIONE] Non solum sc. in causa successionis ab intestato. Th.
NEQVE VT OPORTET EXHÆREDATIS] Quippe non quævis exhæredatio summovet liberos à bon. possessione cont. tab. sed quæ rite facta est: alias pro præteritione habetur. *l.* 8. §. 2. *cont. tab.* § 3. *sup. de exhær. lib.*

qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos vocat. Prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut nec ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona ejus admittit: quia desinunt in numero liberorum ejus esse.

Vnde cognati.

13. Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiva familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur,

---

EOS, QVI IN POTESTATE, ET EMANCIPATOS] Suis hæredibus præteritis ex abundanti hoc beneficium datum. *l.* 1. *pr. cont. tab.* quemadmodum & bonorum possessio unde liberi & suis & emancipatis pariter proposita. *l* 1. §. 6. *und. lib.*

QVI IN ADOPTIVA FAMILIA] Sicut nec illa ab intestato his datur, ob causam, quam *sup.* §. 10. adscripsi.

LONGE MINVS CONTRA TABVLAS] *ἀνασκευάζει* à minori ad majus & difficilius: Qui non admittitur ad bonorum possessionem ab intestato, non debet admitti ad bonorum possessionem cont. tab. Illud enim minus, hoc majus est ob testamenti rescissionem. Minus est succedere secundum tacitam voluntatem defuncti, quam contra expressam.

13. EA PARTE EDICTI, QVA LIBERI] Neque ex capite altero *unde legitimi.* Illud, quia alium patrem jure civili habent: hoc, quia desierunt esse adgnati.

QVA COGNATI] Etenim naturale jus cognationis

tur, si neque sui hæredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim Prætor liberos vocat tam suos hæredes, quam emancipatos, deinde legitimos hæredes, tertio proximos cognatos.

Emendatio juris antiqui. De adoptivis.

14. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione acceperunt, quam super iis personis exposuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definimus, Quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia

---

nis fortius est, quam ut per actum civilem adoptionis perimi possit. *l.1.* §.4. *unde cogn.* §.*ult.sup. de leg.agn.tut.*

Neque adgnatus ullus] Nam prætor totum adgnatorum ordinem cognatis anteposuit. *l.1.quis ord. in bon.poss.inf. de success.cogn.in pr.* Hodie autem liberi, de quibus hic agitur, non cognatis tantum, sed adgnatis etiam omnibus præferuntur, sublato sc. adgnationis & cognationis discrimine. *Nov.* 118. *c.* 3. *&* 4.

14. Nostra constitutione] *l.pen. C.de adopt.* cujus frequens in his libris mentio. §.2.*sup. de adopt.* §.8. *quib. mod. jus pat.pot.* §. 5.*sup. de exh. lib.* §. 1. *sup. quib. mod. test. inf.*

Invenimus nonnullos casus] Plurativo usus videtur pro singulari. Nam unus duntaxat casus reperitur, cujus & solius mentio in *d. l. pen.* videlicet si in adoptionem extraneo dati post mortem patris naturalis essent emancipati.

omnia jura ita servari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut possit ab intestato ad patris adoptivi venire successionem. Testamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque Prætorio, ex hæreditate ejus aliquid persequi potest: neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta. cum nec necessitas patri adoptivo imponatur, vel hæredem eum instituere, vel exhæredem facere: utpote nullo vinculo naturali copulatum: neque si ex Sabiniano Senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejusmodi casu, neque quarta ei servatur, neque ulla actio ad ejus persecutionem ei competit. Nostra autem constituti-

---

AB INTESTATO AD PATRIS ADOPTIVI, &c.] Et tanquam suus hæres. At liberis hujus patris adoptivi frater non fit, nec eis succedit: quia jura legitima in familia ejus non consequitur. *d. l. pen.* §. 1. Nec obloquitur sibi Iust. cum ait, emancipatione talis filii jura adoptiva dissolvi. *d. l. pen.* §. 2. Nam hoc non de jure familiæ aut patriæ potestatis intelligi debet; sed de jure succedendi ab intestato, quod solum apud patrem adoptivum habebat.

TESTAMENTO AUTEM FACTO] Hinc apparet minus esse, habere jus succedendi ab intestato, quam aut testamentum nullum dicendi, aut evertendi per bonorum possessionem contra tabulas, aut querelam inofficiosi.

EX SABINIANO SC.] Cautum videtur fuisse hoc SC. ut qui unum è tribus alterius liberis maribus adoptasset, quartam ei bonorum suorum relinqueret, sicut quarta relinquenda adrogato impuberi ex constitutione D. Pii.

EX TRIBUS MARIBUS] Ita quoque legitur in *d. l. pen.* §. 3. *C. de adopt.* & apud. Th. Qui lectionem immutant, corrumpunt, non corrigunt locum. add. Cujac. in *l. ult. C. de decur.*

15. ITEM

ſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Vtroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc perſonam concurrente, priſtina jura tali adoptioni ſervamus: quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit adrogandum, quæ ſpecialiter & ſingulatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

De deſcendentibus ex fœminis.

15. Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes vel neptes, qui quæve ex virili ſexu deſcendunt, ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes autem, qui ex neptibus, cognatorum loco connumerans, poſt adgnatorum lineam eos vocabat, tam in avi vel proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ, ſive paternæ ſive maternæ ſucceſſionem. Divi autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam injuriam ſine competenti emendatione

---

15. ITEM VETVSTAS] Intelligit tum legem 12. tabb. tum jus prætorium: nam & prætor nepotes, &c. ex ſexu muliebri demum vocabat in cognatorum ordine, poſt lineam adgnatorum.

QVAM AVIÆ VEL PROAVIÆ] Filii aut filiæ mentionem non facit, quia his matris legitima hæreditas pridem delata fuerat SC. Orificiano. *inf. tit.* 4.

DIVI AVTEM PRINCIPES] Valentinianus, Theodoſius & Arcadius *l.* 4 *C. Th. de leg. hær. l.* 9. *C. de ſuis & leg. lib.* ubi tamen illa conſtitutio refertur parte ſui mutilata.

CONTRA NATVRAM INIVRIAM] Sic alibi naturæ accuſatores appellat, qui differentiam inducunt inter maſculos & fœminas. *l.* 4. *C. de lib. præt.* quanquam non videtur contra naturam eſſe, proſpicere, ut ne familiæ

 ſplen-

nus, quando fœmina mortua ſit, cujus de hæreditate agitur: iiſque (licet ſoli ſint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum, filio mortuo, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes, in locum patris ſui ad ſucceſſionem avi ſui vocat, ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ, vel aviæ, eos cum jam deſignata partis tertiæ deminutione vocat. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cujuſdam conſtitutionis authoritate memoratam quidem conſtitutionem à noſtro Codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, vel deinceps, ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſverſa linea veniunt, potiores his habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam con-

tes pronepteſve natos nataſve ex nepote nepteve nato natave ex altero filio filiave demortuis.

Qvartam partem svbstantiæ] Hanc quartam adgnati ſibi vindicabant, nepotibus ex filia ſolis exiſtentibus, non quando concurrebant cum munitis ſuffragio juris veteris. memorati Principes quandam Falcidiam vocant.

Ex cvivsdam constitvt.] Leg. *ex ejuſdem conſtitut.* quæ eſt *d. l. 4. C. Th. de leg. hær.*

Neqve inseri eam] Scil. integram. Inſerta enim eſt, ſed detracta clauſula, qua adgnati in quadrantem vocabantur. *l. 9. C. de ſuis & leg. lib.*

Nostra constitvtione] Hæc eſt *l. ult. C. d. t.* ubi quarta illa adgnatorum tollitur.

constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes dividi hæreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi portionem sine ulla deminutione consequatur: ut si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORVM successione.

TITVLVS II.

Secundus ordo hæredum legitimorum.

SI nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes Prætor vel constitutiones vocant,

---

SED IN STIRPES] Vt in locum parentum veniant, succedantque ad instar nepotum & pronepotum ex virili sexu.

SINE VLLA DEMINVTIONE] Quartæ scil. adgnatorum, quando non concurrunt liberi primi gradus aut nepotes ex sexu virili: nam tertiæ deductionem tributam iis, qui etiam juris veteris suffragatione nituntur, intactam reliquit. *l. ult. C. de suis & leg. lib.* ad quam hîc se refert. Iure novissimo par liberorum omnium in successione ab intestato conditio. *Nov.* 118. *c.* 1.

TITVLVS II.

QVOS PRÆTOR VEL CONSTITVTIONES] Scil. liberos emancipatos, & nepotes ex sexu fœmineo,

cant, exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur; tunc ex lege duodecim Tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas.

De adgnatis naturalibus.

1. Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis ſexus perſonas cognatione conjuncti, quaſi à patre cognati. Itaque ex eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt. qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is

---

neo, quorum illos prætor, hos conſtitutiones vocant. §.9. *& ult. tit. præc.*

EXISTAT] Nec ſperetur fore, ut exiſtat. *l. pen.* §.1. *unde legit.* Vlp. *tit.* 26. §. 2.

EX LEGE 12. TABB] Quippe quæ vim ſuam nunc non exercet, niſi illis omnibus deficientibus.

ADGNATVM PROXIMVM] In primo ordine non ſervatur gradus prærogativa, ſed ſufficit ſuum eſſe aut inter ſuos: in ſecundo adgnatum eſſe non ſufficit, ſed etiam proximitatis ratio habetur. *l.* 2. §. 4. *de ſuis & leg.* In duodecim, *Adgnatus proximus familiam habeto.*

1. LIBRO PRIMO] *ſup. tit. de legit. agn. tut. in pr.*

PER VIRILIS SEXVS PERSON. CONIVNCTI] Supple, *nec capite minuti.* §. *ult. ſup. d. tit.* & generali quidem nomine adgnatorum continentur etiam ſui. *l. ult.* §. 3. *de grad. & affin. l.* 12. *de ſuis & legit.* In ſpecie autem iis attribuitur, qui ex latere per virilem ſexum conjuncti: & ſpecialiſſime iis, qui ſequuntur conſanguineos, id eſt, fratres ὁμοπατρίους. *l.* 2. *pr. de ſuis & leg.*

A PATRE COGNATI] Id eſt, per patrem. Paul. *l. ult.* §. 2. *de grad. & affin. per patrem cognati ex eadem familia.*

QVI ET CONSANGVINEI] *l.* 1. §. 9. *& ſeqq. l.* 2. *pr. de ſuis & legit.* Græci ὁμαίμους vocant. Hinc Virg. 6. Æneid. ſoporem appellat *lethi conſanguineum*, quem Hom. ξ Iliad. κασίγνητον θανάτοιο.

CON-

is illi adgnatus est. eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatem: sed iis, qui tunc proximiore gradu sunt, cum certum esse cœperit, aliquem intestatum decessisse.

De adoptivis.

3. Per adoptionem quoque adgnationis jus consistit, veluti inter filios naturales & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium est, quin ii improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris adgnatis (tuis,) veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem, adgnatus inter tuos hæredes esse non dubitatur.

De

CONSOBRINI] Καταχρηστικῶς. nam proprie consobrini sunt duarum sororum liberi. §. 4. *inf. tit.* 6.

QVI POST MORTEM PATRIS] *l. ult. unde legit. l.* 1. §. *pen. de suis & legit.*

CVM CERTVM, &c. ALIQVEM INTESTATVM] Igitur, qui proximus est tempore mortis, si nullum testamentum est factum: si factum, qui tunc, cum certum esse cœpit, neminem ex eo hæredem existere posse. §. 6. *inf. eod.*

2. PER ADOPTIONEM] Quia adgnatorum nomen civile, ut & suorum hæredum. *l.* 2. §. 2. *de suis & legit. l.* 23. *de adopt.* Vlp. *in collat. Rufin. tit.* 16. *Consanguineos & adoptio facit, & adrogatio.*

IMPROPRIE] Recte: quia consanguinei proprie sunt, qui sanguine inter se connexi. *l.* 1. §. *pen. de suis & legit.*

ADGNATVS INTER TVOS HÆREDES] Leg. *adgnatos inter tuos*, & delenda vox *hæredes*. Hotom. Pac.

3. VT

De masculis, & fœminis.

3. Cæterum inter masculos quidem adgnationis jure hæreditas, etiamsi longissimo gradu sint, ultro citroque capitur. Quod ad fœminas vero (attinet,) ita placebat, ut ipsæ consanguinitatis jure tantum capiant hæreditatem, si sorores sint, ulterius non capiant: masculi autem ad earum hæreditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur, ita jura constitui, ut plerunque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sane iniquum erat, in universum eas quasi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim Tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam amplexa,

3. VT IPSÆ CONSANGVINITATIS IVRE] Vlp. *tit.* 26. Paul. 4. *sent.* 8. & ideo adgnati definiuntur virilis sexus personæ. *l.* 2. §. 1. *de suis & legit.*

QVIA COMMODIVS VIDEBATVR] Propterea quod familiæ, quæ in fœminis intereunt, per mares conservantur & propagantur.

QVA PROXIMITATIS NOMINE] Quo verbo propriе designantur cognati, ut qui non alio jure, quam proximitatis veniunt. *l.* 3. & 4. *unde cogn.*

SIMPLICITATEM LEGIBVS AMICAM] *sup.* §. 7. *de fideic hær.* dicit sibi in legibus magis simplicitatem, quam difficultatem placere.

ME-

plexa, simili modo omnes adgnatos, sive masculos, sive fœminas, cujuscunque gradus, ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Media autem Iurisprudentia, quæ erat quidem lege duodecim Tabularum junior, Imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat, omni alia successione incognita: donec Prætores paulatim asperitatem juris civilis corrigentes, sive quod deerat, implentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ *Vnde cognati* appellatur. Nos vero legem duodecim Tabularum sequentes, & ejus vestigia in hac parte conservantes, laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenium huic causæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu, naturali concurrente & adgnationis titulis tam in masculis,

---

MEDIA IVRISPRVDENTIA] Th. *οἱ μετὰ τὴν δυοδεκάδελτον σοφοί*. quibus verbis prudentum interpretationem significat. Cujacius, Hotom. Pac. intelligi putant legem Voconiam. Sed rectius Th. quod ostendo in *Comment.*

SIVE QVOD DEERAT IMPLENTES] Th. *διορθοῦντες, ἢ καὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦντες, aut potius quod deerat, implentes*. quod prætori familiare. *l. 7. de just. & jure.*

LAVDAMVS PRÆTORES SVÆ HVMANITATIS] Id est, propter humanitatem. Cels. *lib.* I. *Laudatur Hippocrates artis & facundiæ*. Græcis hæc locutio familiaris. *Lucæ* 16. 8. *ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας*.

QVARE ENIM, &c.] Tota vetus jurisprudentia responderet, optimos quosque legislatores id operam dedisse,

lis, quam in fœminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum: ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad jus duodecim Tabularum eandem dispositionem exæquantes, nostra constitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (sive masculini generis, sive fœminini sint) simili modo ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari, secundum sui gradus prærogativam, nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent.

De filiis sororum.

4. Hoc etiam addendum nostræ costitutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam successionem, ut non solum fratris filius & filia (secundum quod jam definivimus) ad successionem patrui sui vocentur, sed etiam germanæ consanguineæ, vel sororis uterinæ filius

---

disse, ut ad meliorem sexum, id est, ad masculos fere hæreditates confluerent, ut solos generis ac nominis conservatores propagatoresque.

NOSTRA CONSTITVTIONE] Extat in *l. pen. C. de legit. hær.* Tandem omnem prærogativam adgnatorum sustulit, cognatosque in successione ab intestato exæquavit adgnatis. *Nov.* 118.

4. NOSTRÆ CONSTITVTIONI] *d. l. pen.* cujus capite altero jus legitimæ successionis datur sororum filiis & avunculis defuncti.

GERMANÆ CONSANGVINEÆ] Germanam hîc, & in calce præc. §. appellat etiam eam, quæ ex eodem tantum patre nata est. Th. *ἀδελφῆς ὁμοπατρίω.*

VEL

filius & filia soli, & non deinceps personæ, una cum his ad jura avunculi sui perveniant, & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, avunculus autem sororis suæ soboli, simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes legitimo jure veniant, scilicet ubi frater & soror superstites non sunt. (His etenim personis præcedentibus, & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus semoti) videlicet hæreditate non in stirpes, sed in capita dividenda.

De proximis vel remotis.

5. Si plures sint gradus adgnatorum, aperte lex duodecim Tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater & alte-

VEL VTERINÆ FILIVS] Ipsi fratres & sorores uterini jam ante editam *d. l. pen.* translati fuere in ordinem legitimorum. *l. ult. C. ad SC. Tertyll.* quod repetitum postea *l. ult. §. 2. C. de leg. hær.*

AVVNCVLVS SORORIS SVÆ SOBOLI] *Nov.* 118. fratrum & sororum filii patruis & avunculis defuncti præferuntur.

SVPERSTITES NON SVNT] *d. Nov.* 118. *c.* 3. una cum fratribus & sororibus defuncti admittuntur & germanorum fratrum sororumque filii jure repræsentationis: & ut illi, sic etiam hi fratribus ex uno tantum latere defuncto conjunctis præferuntur.

SED IN CAPITA] Vt puta duos fratres habui, quorum unus unum filium reliquit, alter duos; hæreditas mea in tres partes dividetur, quarum singuli singulas ferent. *l. 2. §. 2. de suis & leg.* Vlp. *tit.* 26. §. 3. Nec id abolitum *d. Nov.* 118. *c.* 3. §. 1. Vtique in Oriente observatum constat. Harm. *lib.* 5. *tit.* 8 §. 21

5. APERTE LEX DVODECIM TAB.] His verbis; *Adgnatus proximus familiam habeto. l.* 195. §. 1. *de verb. sign.* Vlp. *d. tit.*

FRA-

alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur. Et quamvis singulari numero usa lex duodecim Tabularum proximum vocet: tamen dubium non est, quin si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur, & tamen non dubium est, quin, licet unus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

Quo tempore proximitas spectatur.

6. Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cujus de hæreditate quæritur. Quod si facto testamento quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento hæredem extiturum, tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spacio temporis sæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus esse in-

---

FRATER POTIOR] Et soror quoque consanguinea. *l.* 3. *C. de leg. hær.* Sed ex *Nov.* 118. Fratrum filii beneficium repræsentationis habent, ut dictum §. *præc.*

SI PLVRES, &c. OMNES ADMITTVNTVR] *l* 2. §. 2. *de suis & legit.* sicut & ad legitimam tutelam. §. *ult. sup. de cap. dem.*

LICET VNVS SIT GRADVS] Quia & is proximus est, quem nemo antecedit. *d. l.* 2. §. 4. *l.* 92. *de verb. sign. l.* 1. §. 5. *unde cogn.*

6. QVO MORTVVS EST] Quia hoc casu tempus delatæ hæreditatis cum tempore mortis concurrit. *d. l.* 2. §. 5. *de suis & leg. l.* 1. §. 6. *unde cogn.* Cajus *apud Rufin. tit.* 16.

CERTVM ESSE, NVLLVM EX TESTAMENTO] *d. l.* 2. §. 6. *de suis & leg. d. l.* 1. §. 6. *&* 7. *unde cogn.* Cajus *apud Ruf. d. loc.* Add. quæ *sup.* §. 7. *præc. tit.*

Mo-

incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

De successorio edicto.

7. Placebat autem in eo genere percipiendarum hæreditatum successionem non esse, id est, ut quamvis proximus qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut spreverit hæreditatem, aut, antequam adeat, decesserit, nihilo magis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant, sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, nostra constitutione, (quam de jure patronatus, humanitate suggerente, pro-

MORIENTE TESTATORE NON ERAT PROXIMVS] Sit hæc species: Titius cum haberet patruum & patrui filium, testamentum fecit: deliberante hærede scripto patruus decessit; mox hæres scriptus repudiavit hæreditatem: patrui filius admittetur. *d. l.* 2. §. 5. *de suis & leg.*

7. SVCCESSIONEM NON ESSE] Id est, proximo repudiante vel deficiente ad insequentem gradum adgnatorum hæreditatem non transmitti. Vlp. *tit.* 26. §. 4. idem *l.* 2. *pr. de suis & leg.* Paul. 4. *sent.* 8. ubi & rationem suggerit, scilicet quia lex hæreditatem tantum defert adgnato proximo.

EX COGNATORVM ORDINE] Edicto successorio. *l.* 1. *de success. edict.*

RECLVSO] Pro *occluso*, ut mox iterum: quod est, contra auctorum loquendi consuetudinem, Iustinus tamen *lib.* 1. eodem sensu usurpavit.

NOSTRA CONSTITVTIONE] Constitutionis hujus de jure patronatus multis in locis meminit; sed desideratur. Hodie hujus beneficii nullus usus, postquam in causa successionis ab intestato juris adgnatici & cognatici differentia sublata est. *Nov.* 118. *c.* 4.

QVOD

protulimus) ſancimus ſucceſſionem in adgnatorum hæreditatibus non eſſe eis denegandam, cum ſatis abſurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe reclusum, maxime cum in onere quidem tutelarum, & primo gradu deficiente, ſequens ſuccedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

De legitima parentum ſucceſſione.

8. Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat: quod ex noſtra conſtitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri, cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

DE

QVOD IN ONERE] Argumentatio ab onere ad emolumentum. fac. *l.* 10. *de reg. jur.*

8. QVI CONTRACTA FIDVCIA] Id eſt, qui liberos patri fiduciario mancipatos & ex pacto fiduciæ ſibi remancipatos manumittit. vid. *ſup.* §. 6. *quib. mod. jus pat. pot. ſolv.*

EX NOSTRA CONSTIT.] *l. ult. C. de emanc. lib.* ubi imaginarias antiquæ emancipationis ſolennitates ſuſtulit, ſalvo tamen jure patris manumiſſoris, ut ſcil. nihilominus tanquam patronus ad legitimam hæreditatem filii vocetur. *d.* §. 6. *ſup. quib. mod. jus pat. pot.* Sed hodie parens manumiſſor jure patroni in commodo hæreditatis non amplius utitur. *Nov.* 118. *c.* 2.

DE SENATVSCONSVLTO Tertulliano.

TITVLVS III.

De lege 12. tabul. & jure prætorio.

LEx duodecim Tabularum ita stricto jure utebatur, & præponebat masculorum progeniem, & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium, filiamve ultro citroque hæreditatis capiendæ jus daret, nisi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem bonorum possessione *Vnde cognati* adcommodata, vocabant.

De constitutione divi Claudii.

1. Sed hæ juris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem divus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem.

Ad

TITVLVS III.

NE QVIDEM INTER MATREM ET FILIVM] Nam lex 12. tabb. duos duntaxat ordines successorum ab intestato fecerat, suorum scil. hæredum & adgnatorum: Cognati autem nulli à lege vocabantur. Vlp. *tit.* 26.

VNDE COGNATI] Fac. *l.* 1. §. *pen. l.* 2. *unde cogn.*

1. HÆ IVRIS ANGVSTIÆ] Sententia est, legi 12. tabb. postea derogatum esse, & quod prætor facere non poterat, jus legitimæ hæreditatis etiam matri & liberis datum SCtis: ac dehinc à prætore eos vocari cœpisse ordine secundo ex capite *unde legitimi. l.* 2. §. *ult. unde legit.*

PRIMVS CLAVDIVS MATRI] Referunt huc quod Suet. in *Claud. c.* 19. scribit eum fœminis dedisse jus quatuor liberorum. quo tamen quid significet, obscurum est.

2. DI-

Ad Senatusconsultum Tertullianum. De jure liberorum.

2. Postea autem Senatusconsulto Tertulliano, quod divi Adriani temporibus factum est, plenissime de tristi successione matri, non etiam aviæ deferenda cautum est, ut mater ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut scilicet cum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat hæreditatem, cujus juri subjecta est.

Qui præferuntur matri, vel cum ea admittuntur.

3. Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui

---

2. DIVI ADRIANI] Divum Adrianum hîc accipe, non patrem, sed filium, Antoninum scil. Pium, qui jure adoptionis idem cum patre nomen sortitus est. Zonar. *lib.* 2. Cujac. hîc.

DE TRISTI SVCCESSIONE MATRI] Vt ad quam summus mœror turbato ordine morte filii pervenit, ad eandem quoque luctuosa hæreditas perveniret.

NON ETIAM AVIÆ] Vnde petenda ratio *l.* 9. *C. de leg. hær.* ubi soror consanguinea aviæ præfertur. Iustinianus ulterius progressus est. *Nov.* 118. *c.* 2.

MATER INGENVA TRIVM LIBEROR.] Ingenua, quæ ter; libertina, quæ quater enixa esset, dummodo vivos & pleni temporis. Reliquæ ex SCto non succedebant, nisi jus liberorum à Principe impetrassent. Paul. 4. *sent.* 9. Vlp. *tit.* 26. §. *ult.* De quo jure vid. Duar. 1. *disp.* 40.

LICET IN POTESTATE PARENTIS] *l.* 6. *C. ad SC. Tertyll.* Commodum tamen omne hæreditatis hoc casu acquirebat patri: hodie vero mater proprietatem, avus usumfructum habet. per *l.* 6. *C. de bon. quæ lib.*

3. LIBERI DEFVNCTI, QVI SVI] Hîc necesse est casus ponatur, quo filius mortuus est. Sui etiam

qui sui sunt, quive suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, aviæ suæ. Pater vero utriusque; non etiam avus & proavus matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus, tam filii quam filiæ excludebat matrem. Soror autem consanguinea pariter cum matre admit-

---

etiam sunt liberi adoptivi: sed post emancipationem matri non obstant, nisi fuerint ex liberis naturalibus. *l.* 2. §. 6. *h.t.* Quid si quis decesserit relicta matre & filia in adoptionem data? Placuit cessare SC. matremque cum filia admitti ad bon. possessionem *unde cogn. l.* 2. §. 9. *h. t.*

SVORVM LOCO] Suorum loco prætori sunt liberi emancipati; ex constitutionibus & præcipue Iustiniani nepotes & pronepotes ex filia. §. *ult. sup. de hær. quæ ab int.*

FILIÆ SVÆ] Id est, quæ sui juris suæque potestatis fuerit. Persius, *Vindicta postquam meus à prætore recessi.*

EX CONSTITVTIONIBVS] *l.* 4. *C. ad SC. Orf. l.* 11. *C. de suis & leg. l.* 3. *& pen. C. Th. de leg. hær.* quanquam illud tantum ex constitutionibus esse videtur, quod etiam nepotes neptesque defunctæ admittantur, & præferantur matri. *l.* 1. *C. ad Orf.* §. 1. *tit. prox.*

PATER VERO] Naturalis scil. nam adoptivus matri non nocet. *l.* 2. §. 15. *h. t.* Summovet autem matrem pater sive hæres existat, sive bonorum possessor. *d. l.* 1. §. 15.

NON AVVS ET PROAVVS] Quamvis fiduciam contraxerint. *d. l.* 1. §. 15.

INTER EOS SOLOS] Non inter patrem & matrem, ut male Hot. Wes. Pac. (Pater enim semper matrem excludit) sed inter avum vel proavum & matrem solos. Alias avus quoque matrem, cui pater obstat, propter patrem excludet *l.* 5. §. *ult. eod.*

FRATER CONSANGVINEVS, &c.] Tria dicit; 1. fratres defuncti consanguineos matrem exclusisse. 2. sorores consanguineas, si solæ, cum matre admissas. 3. si & sorores & fratres consanguinei, sorores cum fratribus admissas exclusa matre.

Li-

mittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata, frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas, ex æquis partibus, fratribus & sororibus.

Ius novum. De jure liberorum sublato.

4. Sed nos constitutione, quam in codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus: respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum. Si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum. Quid enim peccavit, si non plures, sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus, sive ingenuis, sive libertinis, etsi non ter enixæ fuerint, vel quater, sed eum tantum, vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

Quibus mater præponitur, & quibuscum admittitur.

5. Sed cum antea constitutiones jura legitimæ

LIBERIS ONERATA] Cujac. ad *Vlp. tit. ult. § ult.* ostendit legendum esse *honorata.* Th. ἔχȣσα δίκαιον παίδων. & *inf.* § 5. κεκοσμένη. Cic. 1. *Tusc. Metellus ille honoratur quatuor filiis.*

4. CONSTITVTIONE] Ea est *l. 2. C. de jur. delib.* qua matri jus legitimæ successionis omnimodo conceditur, licet ingenua tres, libertina quatuor liberos non pepererit.

5. CVM ANTEA CONSTITVTIONES] Vid. *l. 1. l. 2. & pen. C. Th. de legit. hæred.* Cujac. hic.

mæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in ſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant, nobis viſum eſt recta & ſimplici via, matrem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine ulla deminutione, filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere, excepta fratris & ſororis perſona (ſive conſanguinei ſint, ſive ſola cognationis jura habentes) ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præpoſuimus: ita omnes fratres & ſorores (ſive legitimi ſint, ſive non) ad capiendas hæreditates ſimul vocemus: ita tamen, ut ſi quidem ſolæ ſorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint, dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite, & fratre vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitima, ſive ſola cognationis jura habentibus, inteſtatus quis vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuatur ejus hæreditas.

De

ANTEPONI, ET SINE VLLA DEMINVTIONE] Superiores conſtitutiones jus matris minuebant admiſſis adgnatis in partem tertiam. quas conſtitutiones abrogat *l. ult. C. h. t.*

SIVE CONSANGVINEI, &c.] In Tertylliano fratres conſanguinei matrem excludebant, illa uterinos: ſoror conſanguinea cum matre pariter admittebatur. Iuſtinianus cum fratribus conſanguineis etiam matrem admiſit; & cum matre etiam uterinos. *d. l. ult.*

VT SI QVIDEM SOLÆ SORORES, &c.] Hanc rationem ſuccedendi & diſtribuendæ in propoſito hæreditatis iterum mutavit. *Nov.* 118. qua fratres & ſorores omnes ex uno tantum latere defuncto conjuncti tam à matre,

De tutore liberis petendo.

6. Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere, scituris eis, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur.

De vulgo quæsitis.

7. Licet autem vulgo quæsitus sit filius filiave, potest tamen ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatusconsulto admitti.

DE

---

tre, quam à fratribus utrinque conjunctis excluduntur, mater cum his ex æquis partibus succedit.

6. SI TVTORES NON PETIERINT] Matri onus tutelæ impositum non est, sed tutores petendi: quod si petere neglexerit, repellitur à legitima filii hæreditate. *l.* 2. §. 1. & 2. *qui pet. tut. l.* 2. §. *si mater.* 23. & *seqq. h. t.* quod etiam hodie adhuc obtinet, nisi ipsa administrationem suscipiat, quod matri concessum. *Nov.* 118. *c.* 5.

INTRA ANNVM] Ex constitutione D. Severi confestim petere debet. *l.* 2. §. 1. *qui pet. tut. l.* 2. §. 23. *h. t.* id est, ubi primum prætoris copiam habuit huic rei sedentis. *d. l.* 2. §. 43. *h. t.* ubi Græci, *Huic rei sedentis*, τουτέστι τῇ διοικήσει τῶν πυπιλλαρίων πραγμάτων. Sed usque ad annum excusabatur ex magna causa. *d. l.* 2. §. 43. & sic accipe *l.* 10. *C. de leg. hær.*

IMPVBERVM MORIENTIVM] Diserte *impuberum*, ut & in *d. l.* 10. *C. de leg. hær.* nam si puberes moriantur, mater ab eorum hæreditate non excluditur. *l.* 3. *C. h. t.* Nec qui filio puberi curatorem non petiit, excluditur. *d. l.* 2. §. 29. αὐτὸς γὰρ ἑαυτῷ αἰτεῖ. Modest. *l.* 2. §. 5. *qui pet. tut. l.* 6. *C. eod.*

7. VVLGO QVÆSITVS] *l.* 2. §. 1. *h. t.* sicut ex contrario & liberi vulgo quæsiti admittuntur ad matris legitimam hæreditatem ex SC. Orficiano. §. *pen. tit. prox.*

DE SENATVSCONSVLTO Orficiano.

Titvlvs IV.

Origo & summa Senatusconsulti.

PER contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex Senatusconsulto Orficiano, quod Orficio & Rufo consulibus effectum est divi Marci temporibus, & data est tam filio, quam filiæ legitima hæreditas, etiamsi alieno juri subjecti sint; & præferuntur consanguineis & adgnatis defunctæ matris.

De nepote & nepte.

1. Sed cum ex hoc Senatusconsulto nepotes & ne-

Titvlvs IV.

DIVI MARCI TEMPORIBVS] In imperio Marci Aurelii & Commodi notantur hi consules, Velius Rufus, & Corn. Scipio Orfitus. Lampr. *in Commod.* Onuphr. *in fast.*

TAM FILIO, QVAM FILIÆ] Lege duodecim tab. non magis liberi matri, quám illa liberis ab intestato succedebat. *tit. præc. in pr.* Cæterum cum placitum esset, ut mater ad legitimam hæreditatem filii & filiæ vocaretur, æquum erat ut, & hi vicissim idem juris consequerentur in bonis maternis.

ALIENO IVRI SVBIECTI] *l. pen. h. t.* ut & mater filiafam. admittitur. §. 2. *tit. præc.*

PRÆFERVNTVR CONSANGVINEIS] Ergo filius & filia pleniore jure ex Orficiano vocantur, quam mater ex Tertylliano. §. 3. *tit. præc.*

1. NEPOTES ET NEPTES NON VOCARENTVR] Quemadmodum nec avia ex SCto Tertylliano. §. 2. *præc. tit.* Quod autem Modest. *l.* 8. *unde cogn.* respondet, nepotes ad aviæ bona admitti, ad edictum prætoris *unde cognati* pertinet.

Con-

& neptes ad aviæ successionem legitimo jure non vocarentur; postea hoc constitutionibus Principalibus emendatum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

De capitis deminutione.

2. Sciendum autem est, hujusmodi successiones, quæ ex Tertulliano & Orficiano Senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

De vulgo quæsitis.

3. Novissime sciendum est etiam illos liberos, qui vulgo quæsiti sunt, ad matris hæreditatem ex Senatusconsulto admitti.

De

CONSTITVTIONIB. PRINCIP.] Ex quibus tamen tertia parte minus accipiebant. *l.* 4. *C. Th. de leg. hær.* §. *ult. sup. de hær. quæ ab int.* Hodie autem descendentes omnes æquale jus habent. *Nov.* 118. *c.* 1.

2. CAPITIS DEMINVTIONE NON PERIMI] Scil. minima, quæ salva civitate contingit: nam amissa libertate aut civitate de successione quæri non potest. *l.* 1. §. 8. *h. t.*

REGVLAM, QVA NOVÆ HÆREDITATES] *l.* 7. *de cap. min. l.* 11. *de suis & legit.* Rationem reddit Paul. *d. l.* 7. quia novis legibus & hisce SCtis personæ succedentium naturali nomine, puta matris & filii designantur: secus atque lege 12. tabb. qua vocantur sui hæredes & adgnati, quæ nomina sunt civilia, & qualitates, quæ capitis deminutione pereunt. §. *ult. sup. de leg. agn. tut.*

3. QVI VVLGO QVÆSITI] Et hi matri quoque succedunt simul cum liberis legitimis; nisi mater sit illustris, & legitimam sobolem habeat: nati autem ex concubinatu

De jure accreſcendi inter legitimos hæredes.

4. Si ex pluribus legitimis hæredibus quidam omiſerint hæreditatem, vel morte vel alia cauſa impediti fuerint, quo minus adeant, reliquis, qui adierint adcreſcit illorum portio, & licet ante deceſſerint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

DE SVCCESSIONE cognatorum.

TITVLVS V.

Tertius ordo ſuccedentium ab inteſtato.

POST ſuos hæredes, eoſque, quos inter ſuos hæredes Prætor & conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quo numero ſunt adgnati, & ii, quos in locum adgnatorum tam ſupra dicta Se-

---

binatu (ſc. licito, μὴ ἐξ ἀθεμιτογαμίας) pariter cum legitimis admittuntur etiam ad matris illuſtris ſucceſſionem. *l. pen. C. h. t.* Nimirum mater ſemper certa eſt, & in his SCtis perſonæ naturaliter deſignantur.

4. SI EX PLVRIBVS LEGITIMIS HÆREDIB.] Ex Marciano *l. 9. de ſuis & leg. hær.*

RELIQVIS, &c. ACCRESCIT] *d. l. 9. l. 1. §. 9. h. t.* Ratio eſt, quia nemo hæredem pro parte habere poteſt, aut diverſi generis ſucceſſores. *ſup. de hær. inſt. §. 5. l. 2. de acq. hær. l. 20. C. de jur. del.*

LICET ANTE DECESSERINT] Antequam ipſis accreſceret, quod diſerte expreſſit Marcian. *d. l. 9.* Cæterum poſtquam ipſi adierint.

TITVLVS V.

PRÆTOR ET CONSTITVTIONES] Vid. *ſup. de leg. agn. ſucc. in pr.* & *§. ult. ſup. de hær. quæ ab int.*

TAM SCTA QVAM NOSTRA CONSTITVTIO] In adgnatorum ordinem SCta tranſtulerunt matrem

Senatusconsulta, quam nostra erexit constitutio) proximos cognatos Prætor vocat.

Qui vocantur in hoc ordine. De adgnatis capite minutis.

1. Qua parte naturalis cognatio spectatur. nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim Tabularum, inter legitimos non habentur; sed à Prætore tertio ordine vocantur, exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri juris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, sive sororis, non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis intelligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos, & procul dubio cognatis.

De

---

trem & liberos, Iustinianus fratres & sorores uterinos, eorumque & sororum consanguinearum filios & filias. *l. pen.* §. 1. *C. de leg. hær.* §. 4. *sup. de leg. agn. succ.* Anastasius fratres & sorores emancipatos. §. *prox.*

Prætor vocat] Ad bonorum scil. possessionem: nam cognati hæredes jure civili non fiunt. Cæterum ex *Nov.* 118. & ipsi succedunt jure civili, ut jam non magis, quam adgnati, prætoris auxilio indigeant.

1. Adgnati capite deminuti] Id est, minimam capitis deminutionem passi, emancipati aut adrogati: media enim aut maxima capitis deminutio jus omne successionis tollit. *l.* 1. §. 8. *ad SC. Tert. l.* 1. *C. de hær. inst.*

Lex Anastasiana] Hæc posita non est in Codice repetitæ prælectionis, propter *l. ult. C. de leg. hær.* vestigium extat. *l.* 4. *C. de leg. tut.*

Cum aliqua deminutione] Vt fratres integri juris duplum acciperent, si fides Theophilo. Iustinia-

De conjunctis per fœminas.

2. Eos etiam, qui per fœminini ſexus perſonas ex tranſverſo cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad ſucceſſionem vocat.

De liberis datis in adoptionem.

3. Liberi quoque, qui in adoptiva familia ſunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

De vulgo quæſitis.

4. Vulgo quæſitos, nullos habere adgnatos, manifeſtum eſt, cum adgnatio à patre ſit: cognatio à matre: hi autem nullum patrem habere

---

ſtinianus autem *d. l. ult.* emancipatos cum reliquis fratribus ſuccedere voluit ſine ulla deminutione, eorumque etiam filiis ac filiabus jus legitimæ ſucceſſionis dedit.

2. EX TRANSVERSO] Additum, quia qui ſunt in linea recta, in ſecundo ordine à prætore vocantur, utpote jus legitimorum hæredum habentes ex SCtis aut conſtitutionibus.

PROXIMITATIS NOMINE] Hoc nomine proprie cognatio ſignificatur: adgnati enim, & qui legitimum jus habent, licet gradu remotiores, ordine potiores ſunt omnibus cognatis. *l.* 3. *l.* 4. *unde cogn. l.* 8. *de ſuis & leg.* §. *pen. & ult. inf. h. t.*

3. QUI IN ADOPTIVA FAMILIA] Nam & hi jus cognationis in familia naturali retinent. *l.* 1. §. 4. *unde cogn.*

4. NULLOS HABERE ADGNATOS] Quia adgnationis jus à patre oritur, quem nullum habent vulgo concepti. *d. l.* 4. *unde cogn. l.* 23. *de ſtat. hom.* Sed nec ex concubina nati jus adgnationis in familia patris habent. *l.* 24. *d. tit.* Imo ne cognationis quidem in cauſa ſucceſſionis ab inteſtato, extra caſum auth. licet. *C. de nat. lib.*

TAN-

bere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis jus species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

Ex quoto gradu adgnati vel cognati succedunt.

5. Hoc loco & illud necessario admonendi sumus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hæreditatem etsi decimo gradu sit, sive de lege duodecim Tabularum quæramus, sive de edicto, quo Prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis vero nomine iis solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino sobrinaque nato natæve.

DE

TANTVM ERGO COGNATI, &c.] *l. 2. und. cog.* dum tamen ex eo complexu orti non sint, qui jure accusari & puniri queat. *Nov. 74. c. ult. Nov. 89. c. ult.*

SICVT ET MATRI COGNATI] Leg. ut vet. cod. *ex matre cognati*. Th. ἀπὸ μητρός.

5. ETSI DECIMO GRADV] Hoc dicitur πρὸς διαστολὴν sexti, quo terminatur successio cognatorum. Nam adgnatorum successionem verius est nullo fine terminatam fuisse. per §. 3. *sup. de leg. agn. succ.* §. *ult. inf. serv. cogn. l. 2. §. 1. de suis & leg.*

QVO PRÆTOR LEGITIMIS] Quibus ut custos juris civilis defert bonorum possessionem, quamvis sexto gradu sint remotiores.

SOBRINO SOBRINAQVE NATO] *d. l. 1. §. 3.* & propter has duas personas videtur Paul. septem gradus constituisse, *lib. 4. sent. 11. in fin.*

DE GRADIBVS cognationum.

TITVLVS VI.

Continuatio, & cognationis divisio.

HOc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam

---

TITVLVS VI.

GRADIBVS COGNATIONVM] Gradus dicti sunt à similitudine scalarum, locorumve proclivium, quos ita ingredimur, ut à proximo in proximum, id est, eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus. *l. ult* §. 10. *h. t.*

NECESSARIVM EST] ICtus gradus cognationum nosse debet, non tantum ob hæreditates & bonorum possessiones; verum etiam propter nuptias, & testimonia judicialia. *d. l. ult. in pr.*

ALIAM SVPRA, ALIAM INFRA] Linea graduum cognationis vel recta est & perpendicularis: vel transversa sive lateralis. Illa iterum vel est superior, in qua sunt parentes, id est, omnes adscendentes, vel inferior, in qua liberi, id est, descendentes: Hæc eorum est, qui ex latere veniunt. estque vel æqualis, in qua latera utrinque coëunt, quæ scil. eorum est, qui pari gradu distant à communi parente, ut fratres & duorum fratrum filii; vel inæqualis, cum alter est remotior, ut patruus & fratris filius. Recta linea & sursum & deorsum initium capit à primo gradu: transversa autem incipit à gradu secundo, quia lateralis cognatio ex alio originem trahit, quam de cujus hæreditate agitur. *l.* 1. §. 1. *l.* 9. *h. t.* itaque hic primum sursum progrediendum ad communem cognationis auctorem, ac mox rursus deorsum. v. c. ego genitus sum à patre meo: ecce unum gradum. Idem pater meus genuit Titium fratrem meum: ecce alterum. Hic vides fratres duobus gradibus inter se distare, & sic porro.

3. FRA-

aliam ex transverso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum ex transverso fratrum sororumve, & eorum, qui quæve ex his generantur, & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit, at ea, quæ ex transverso numeratur, secundo.

Primus gradus.

1. Primo gradu est supra pater, mater; infra filius, filia.

Secundus.

2. Secundo gradu supra avus, avia; infra nepos, neptis; ex transverso frater, soror.

Tertius.

3. Tertio gradu supra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis; ex transverso fratris sororisque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur. Avunculus est frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur. & uterque promiscue θεῖος appellatur. Amita est patris soror, quæ Græce πατραδέλφη appellatur. Matertera vero, matris soror, quæ Græce μητραδέλφη dicitur. & utraque promiscue θεία appellatur.

Quar-

---

3. Fratris sororisque filius] Qui Græce ἀδελφιδοῦς dicitur, id est, fratruelis. filia fratris ἀδελφιδῆ.

ΠΑΤΡΑ'ΔΕΛΦΟΣ, ΜΗΤΡΑ'ΔΕΛΦΟΣ] Th. πατρῶος, μητρῶος. & ita Cujac. Hotom. Contius.

ΠΑΤΡΑΔΕ'ΛΦΗ, ΜΗΤΡΑΔΕ'ΛΦΗ] Hæc nomina

Quartus.

4. Quarto gradu ſupra abavus, abavia, infra abnepos, abneptis; ex tranſverſo fratris, ſororiſque, nepos, neptiſve, & convenienter patruus magnus, amita magna, id eſt, avi frater & ſoror: item avunculus magnus, & matertera magna, id eſt, aviæ frater & ſoror, conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui quæve ex ſororibus, aut fratribus procreantur. Sed quidam recte conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & ſorore progenerantur, amitinos proprie dici putant. Amitæ tuæ filii conſobrinum te appellant, tu illos amitinos.

Quintus.

5. Quinto gradu ſupra atavus, atavia; infra atnepos, atneptis; ex tranſverſo fratris ſororiſque

mina modo citati non adgnoſcunt. nec ſatis Græca ſunt: nam non ſolent Græci compoſita efferre terminatione fæminina: ſed uno communi nomine & frater & ſoror patris πατραδελφος, frater & ſoror matris μητραδελφος. Græcis dicitur. Pollux *in onomaſtic.*

4. QVIDAM RECTE CONSOBRINOS, &c.] Qui quæve ex duobus fratribus nati natæve ſunt, fratres & ſorores patrueles proprie appellantur; qui quæve ex duabus ſororibus, conſobrini conſobrinæque, quaſi conſororini; qui quæve ex fratre & ſorore, amitini & amitinæ. *l.* 1. §. 6. *l ult.* §. 15. *h. t.* ubi tamen ICti teſtantur hos omnes à pleriſque communi appellatione conſobrinos vocari.

5. PRO-

que pronepos, proneptis, & convenienter propatruus, proamita, id eſt, proavi frater & ſoror; & proavunculus & promatertera, id eſt, proaviæ frater & ſoror. item fratris patruelis vel ſororis patruelis conſobrini & conſobrinæ, amitini & amitinæ filius, filia, propius ſobrino, propius ſobrina. hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

Sextus.

6. Sexto gradu ſupra tritavus, tritavia; infra trinepos, trineptis; ex tranſverſo fratris ſororiſque abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id eſt, abavi frater & ſoror, abavunculus, abmatertera, id eſt, abaviæ frater & ſoror, [item propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius filia, item propius ſobrino, ſobrinave filius filia] item conſobrini, conſobrinæ nepos, neptis, item ſobrini, ſobrinæ, id eſt, qui quæve ex fratribus, vel ſororibus patruelibus, vel conſobrinis, vel amitinis progenerantur.

De

5. PROPIVS SOBRINO] Dicitur & propior ſobrino. *d. l.* 1. §. *ult. l. ult.* §. 16. *verſ. perſonæ. eod.* & propior ſobrínus. *l.* 2. *C. und. leg*, Græci *σοϐρίνῳ ἐγγύτερον* appellant in *l.* 2. *C. comm. de ſucceſſ.*

6. SEXTO GRADV] Hoc gradu propria cognationis nomina deſinunt. *l. ult.* §. *ult. h. t.*

ITEM PROPIVS SOBRINO SOBRINAVE FILIVS FILIA] Hæc verba omnino inducenda ſunt. Nam filius & filia propioris ſobrini ſobrinæve, aut mihi eſt nepos vel neptis conſobrini & conſobrinæ, aut ſobrinus vel ſobrina. quæ perſonæ mox repetuntur.

CONSOBRINI CONSOBRINÆ NEPOS, NEPTIS] Male omnino Gothofr. hæc verba expunxit, & retinuit præcedentia.

7. GE-

De reliquis gradibus.

7. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum adjicit, ut longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

De gradibus adgnationis.

8. Adgnationis quoquo gradus eodem modo numerantur.

De graduum descriptione.

9. Sed cum magis veritas oculata fide quam per aures animis hominum infigatur, ideo necessarium duximus post narrationem graduum,

---

7. GENERATA PERSONA GRADUM ADIICIT] Id est, unaquæque generatio gradum facit. Itaque ex numero generationum constituendus erit numerus graduum. Ius autem Canon. alia denumeratione utitur in linea transversa; quæ tamen in causis matrimonialibus duntaxat servatur. *v. c. ad sedem. c. parentelæ. ca. 35. qu. 5.*

8. EODEM MODO NUMERANTUR] Id est, eadem ratione crescunt, ut semper scil. persona generata adjiciat gradum.

9. OCULATA FIDE] Sensuum omnium certissimus est oculus: multoque perfectius rei cujusque cognitio ex oculorum sensu, quam aurium percipitur. Aristot. *περὶ αἰσθήσεως*. Horat. in *art.* Herod. *Clio.* Dio Chrysost. *orat.* 12. Polyb. 12. ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες.

PRÆ-

duum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATIONE

TITULUS VII.

De servili cognatione.

ILLUD certum est, ad serviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio permittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus,

PRÆSENTI LIBRO INSCRIBI] Hæc graduum cognationis descriptio periit. Sed nullo negotio similis delineari & in tabula repræsentari potest: quod & à plerisque factum est.

TITULUS VII.

DE SERVILI COGNAT.] Hic locus nullam novam in Græca paraphrasi inscriptionem habet, nec in plerisque manuscriptis, teste Fabrot.

AD SERVILES COGNATIONES NON PERTINERE] *l.* 1. §. 2. *unde cogn. l. ult.* §. 5. *de grad. & affin.* id est, ne post manumissionem quidem: nam servus succedere aut successorem habere non potest. *l.* 4. *C. comm. de success.*

NEC ANTIQUA LEGE TALIS COGNATIO] In causa vid. successionis. Nam in nuptiis etiam cognationis servilis ratio habita. §. 10. *sup. de nupt.*

NOSTRA CONSTITUTIONE] Desideratur hæc constitutio. v. Cujac. 20. *obs.* 34.

ſimus, ut ſi quis in ſervili conſtitutus conſortio, liberum vel liberos habuerit, ſive ex libera ſive ex ſervilis] conditionis muliere, vel contra, ſerva mulier ex libero vel ſervo habuerit liberos cujuſcunque ſexus, & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex ſervili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel, dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſervitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem pervenerint, ut hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius ſucceſſionem mutuam vocavimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocantes, ſive ſoli inveniantur, qui in ſervitute nati, & poſtea manumiſſi ſunt, ſive una cum aliis, qui poſt libertatem parentum concepti ſunt, [ſive ex eodem patre, ſive ex eadem matre, ſive ex aliis nuptiis, ad ſimilitudinem eorum] qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt.

Col-

LIBERUM VEL LIBEROS] *Liberum*, numero unitatis. *v. ſup.* §. 2. per quas perſ. Satis erat dicere, *liberos habuerit. l.* 148. *de verb. ſign.*

UT HI OMNES AD SUCCESSIONEM] Igitur hac conſtitutione nati ex ſervis ancilliſve, ſi parentibus manumiſſis ipſi quoque manumiſſi ſint ſuperſtites, eis ab inteſtato ſuccedunt, excluſis patronis, à quibus ipſi antea excludebantur.

ALTERUM IN ALTERIUS SUCCESSIONEM] Ita ut non ſolum parentibus, ſed etiam ipſi manumiſſi fratres & ſorores inter ſe ſuccedant: nempe patrono deficiente. §. 3. *verſ. ſin autem. tit. prox.*

SIVE EX ALIIS NUPTIIS] Verbum *nuptiis* abeſſe à vet. lib. teſtantur & delendum cenſent Cujac. Cont. Hotom. Giphan. Fabrot. Nec Th. agnoſcit. Addunt etiam

Collatio ordinum & graduum.

1. Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet, non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum, quos inter suos hæredes enumeravimus, apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem, aut patrem matremque defuncti, cum alioqui pater quidem & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut fœmineo sexu propagatus est. Amotis quoque suis hære-

etiam Cujac. & Hotom. *qualicunque copulatione*. Sed tamen nati ex nefario & damnato coitu succedere nequeunt.

1. NON SEMPER EOS, QVI PAREM GRADVM, &c.] Duæ sunt succedentium prærogativæ; una in ordine, altera in gradu: illius autem, quam hujus potior est ratio; in tantum, ut qui in ordine præcedit, licet gradu sit posterior, præferatur ei, qui est posterior ordine, quantumvis gradu priori. quod hic illustratur exemplis.

PRONEPOTEM VEL ABNEPOTEM, &c. QVAM FRATREM, PATREM, &c.] Legitimi cum suis, & qui suorum numero sunt, concurrere non possunt, propter prærogativam ordinis suorum. Sed si sui inter se conferantur, graduum ratio non habetur.

AMOTIS QVOQVE SVIS HÆREDIBVS, ADGNATVS, &c.] Adgnati & cæteri legitimi successores, collati cum cognatis, præferuntur ex prærogativa ordinis. *sup. de succ. cogn. in pr.* At inter agnatos ipsos spectatur prærogativa graduum, extra quam quod introductum. *Nov.*

DE SUCCESSIONE libertorum.

TITULUS VIII.

Qui succedunt. De lege xij. tab.

NUNC de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impune testamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum hæredem reliquisset, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum hæredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil juris patrono superesse.

De jure prætorio.

1. Qua de causa postea Prætoris edicto hæc juris

TITULUS VIII.

ITA DEMUM LEX 12. TABB.] Collectio ex contrariis: Lex duodecim nominatim vocat patronum ad hæreditatem liberti intestato mortui: ergo in bonis testato mortui nullum jus patronus præteritus ex ea lege habuit.

HÆREDE SUO NULLO RELICTO] Nam primum suis hæredibus liberti deferebat lex hæreditatem. Ulp. *l.* 3. *pr. de suis & leg.* & in *fragm. tit.* 27. *& tit. ult. in pr.*

APERTE INIQUUM ERAT] Cur vero magis iniquum in patrono, quam in patre, matre, fratribus, &c. ingenui? Forte ne alioqui duras nimis conditiones patroni libertis suis in præstanda libertate imponerent. Hotom. *arg. l.* 1. *de bon. libert.*

1. PRÆTORIS EDICTO] Primum testandi licen-

juris iniquitas emendata est. sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret, & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio. Sive intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio adoptivo, dabatur æque patrono contra hunc suum hæredem partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum, naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati & in adoptionem dati, si modo ex aliqua parte scripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto Prætorio petierant. nam ex-

---

licentiam prætor in liberto coërcuit ad eum modum, ut in textu, & apud Vlp. *tit. 27. in pr.*

DIMIDIAM BONORVM] Non tamen admittebatur patronus contra ea bona liberti, quæ in castris quæsita. *l. 3. §. 6. de bon. libert.*

SIVE INTESTATVS RELICTO FILIO ADOPTIVO] Hoc alterum, quod in hac causa mutavit prætor. Nam lege 12. tabb. filius liberti adoptivus patronum in totum excludebat, ut suus hæres.

ÆQVE PATRONO DABATVR, &c. BONOR. POSSESSIO] Th. *πραίτωρ ἐδίδου τὴν* contra tabulas. Sed aut somniavit, aut corruptus est. Quî enim contra tabulas liberto intestato mortuo?

SI MODO EX ALIQVA PARTE SCRIPTI] Hæc clausula pertinet ad datos in adoptionem.

AVT PRÆTERITI CONTRA TAB.] Hoc ad solos emancipatos referri debet. nam bonorum possessio contra tabulas iis non solet dari, qui tempore mortis paternæ in aliena sunt familia. §. 12. *sup. de hær. quæ ab int.* §. 4. *sup. de exh. lib.*

Ex-

exhæredati nullo modo repellebant patronum.

De lege Papia.

2. Postea vero lege Papia adaucta sunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, ut ex bonis ejus, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos (sive is testamento facto, sive intestatus mortuus erat) virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum quidem filium filiamve hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiave intestatus decessisset; cum vero duos duasve hæredes reliquerat, repellebatur patronus.

De

Exhæredati nullo modo, &c.] Intellige, nisi per querelam testamentum, ut inofficiosum, evertissent.

2. Lege Papia] Cujus legis multa fuere capita. Fragmenta restituit, notisque illustravit Iac. Gothofredus V. C L.

Qui sestertium centum millium] Pro quo præcise dixit African. rem centum. *l.26. de bon. libert.* Hinc. libertus centenarius, qui rem centum millium habet. *l. 16. de jur. patron.* Idem autem valet centum millia sestertiorum in bonis habere, & mille aureos. Budæ. *de asse.* & Hotom. *de re num.*

Pauciores, quam tres liberos] Igitur liberto centenario sive testato sive intestato mortuo, patronus ex lege Papia in virilem ejus hæreditatis partem admittebatur, si is pauciores quam tres liberos reliquisset.

Sine ullo filio intestatus] Leg. *testatus.* Th. ἐπὶ διαθήκῃ, *condito testamento.* Nam liberto intestato & sine liberis defuncto solus & in solidum succedit patronus. *sup. pr. & 1.* Cujac. 3. *obs.* 13.

3. No-

De constitutione Iustiniani.

3. Sed nostra constitutio (quam pro omni natione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus) ita hujusmodi causam definivit, ut, si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, ut pro mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione, si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto, tunc patronatus jus, quod erat ex lege duodecim Tabularum, integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si hæredes vel bonorum possessores liberos habeant, sive unum, sive plures cujuscunque sexus vel gradus; ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint, si quidem intestati ad omnem hæreditatem patronos patronasque vocavimus. si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exhæredaverint,

---

3. NOSTRA CONSTITVTIO] Non extat. sed eam nobis ex Basilicis repræsentat Cujac. 20. *obs.* 34.

PRO MILLE SESTERTIIS VNVS AVREVS] Cum antea unus aureus responderet tantum sestertiis centum. Non igitur simpliciter legem Papiam interpretatur, sed emendat.

SIN AVTEM SINE LIBERIS] Quid si adoptivos tantum reliquerint? Magis est, ut in partem patronus admittatur. *arg. pr. h. t. in fin.* & §. 1. *in pr.* item constitutionis Græcæ relatæ à Cujac. *lib.* 20. *obs.* 34.

VEL

verint, vel mater, ſive avus maternus eos præterierint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamenta, tunc ex noſtra conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas non dimidiam (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liberti conſequantur, vel quod deeſt eis, ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita ſine onere, ut nec liberis liberti, libertæve ex ea parte legata vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad cohæredes eorum hoc onus redundet. Multis aliis caſibus à nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad hujuſmodi diſpoſitionem juris perſpeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, nec non qui ex tranſverſo latere veniunt uſque ad quin-

---

VEL MATER SIVE AVVS MATERNVS] Quippe quorum præteritio pro exhæredatione eſt. §. *ult. ſup. de exhær. lib.*

EX CONSTITVT. NOSTRA REPLEATVR] Intelligit haud dubie conſtitutionem illam, quæ extat in *l. omnimodo.* 30. *C. de inoff. teſt.* ut hactenus eadem ſit ratio legitimæ patronorum & liberorum.

ITA SINE ONERE] Et in hoc igitur eadem quoque patronorum & liberorum conditio, ut ambo portionem legitimam ſine onere habere debeant. *l.* 32. *C. de inoff. teſt.* junct. *hoc text.*

VEL FIDEICOMMISSA] Quæ certis perſonis præſtantur ab his, qui petunt bon. poſſeſſionem cont. tab. *l.* 1. *de leg. præſt.* quod onus olim etiam patrono incumbebat. *l.* 4. *de cond. & dem. l.* 64. §. *ult. ad SC. Treb.*

VSQVE AD QVINTVM GRADVM] Mynſing. & Pac. putant hæc verba tantum ad eos referenda eſſe, qui ex latere veniunt, ſed refelluntur ipſo tenore conſtitutionis; πάτρων καὶ πατρώνισσα, καὶ παῖδες αὐτῶν, καὶ ἔγγονοι, καὶ ἀπέγγονοι, τουτέστιν οἱ ἕως πέμπτου βαθμοῦ κατιόντες τῶν πατρώνων.

quintum gradum, ad successione
rum libertarumve vocentur, sicut
stitutione intelligendum est. Et,
patroni vel patronæ, vel duorum d
pluriumve liberi sint, qui proximio
berti vel libertæ vocetur successio
capita, non in stirpes dividatur suc
dem modo & in iis, qui ex transv
veniunt, servando. Pene enim c
jura ingenuitatis & libertinitatis in
nibus fecimus.

Quibus libertinis succedit

4. Sed hæc de iis libertinis hod
sunt, qui in civitatem Romanam pe
cum nec sint alii liberti, simul & D
Latinis sublatis, cum Latinorum le

Additurque καὶ μόνοι, id est, & soli. nam qu
niunt non admittuntur ad illam tertiæ partis
cessionem, ut mox subjicitur: sed tantum
nem liberti intestato sine liberis mortui usq
gradum, nec hic ulterius patronorum lib
verba ostendunt; ἕως τοῦ πέμπτου βαθμοῦ οἱ ἐκ
τοῦ πάτρωνος, καὶ οἱ κατιόντες αὐτοῦ κληρονομείτωσ
ρον.

QVI PROXIMIOR EST, &c. E
TA] *l.* 13. §. 1. *& seq. de bon. libert.* Vlp.
seq. Nimirum hic non quæritur de hæredi
patronorum, sed liberti; ad cujus success
eorumque liberi non veniunt jure suorum
adgnatorum *l.* 2. §. 1. *unde legit.*

4. DEDITITIIS ET LATINIS
l. un. C. de ded. lib. tol. l. un. C. de Lat. lib.
de libertin.

LEGITIMÆ SVCCESSIONES N
que testamentariæ. Hæc enim omnia, jus

cessiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi vitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu simul animam, atque libertatem amittebant, & quasi servorum, ita bona eorum, jure quodammodo peculii, ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea vero Senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam supervenit divi Trajani edictum, quod eundem hominem, si invito vel ignorante patrono, ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & Senatusconsultum Largianum, & edictum divi Trajani, in perpetuum deleri censuimus, ut omnes liberti civitate Romana fruantur, & mirabili modo quibusdam adjectio-

---

ciendi, jus capiendæ hæreditatis, item hæredis habendi propria erant civium Romanorum.

IVRE QVODAMMODO PECVLII] Nam mortuo Latino Iuniano patronus bona ejus, non tanquam hæreditatem, sed eodem jure ex lege Iunia occupabat, quo dominus peculium servi, pater filii retinet. Th.

SC. LARGIANO] Quod ut inutile rejectum esse Iust. refert. *in præfat. Nov.* 78.

EXTRANEIS HÆREDIBVS EORVM] Id est, extraneis hæredibus manumissorum seu patronorum.

DIVI TRAIANI EDICTVM] Hujus edicti mentio fit *l. un. pr. &* §. *ult. C. de Lat. lib. toll.*

SED NOSTRA CONSTITVTIONE] Ea est *d. l. un. C. d. t.* Novissime libertinos omnes tantum non exæquavit ingenuis.

 Ti-

ctionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

DE ASSIGNATIONE libertorum.

TITVLVS IX.

An assignari possit, & quis assignationis affectus.

IN summa, quod ad bona libertorum attinet, admonendi sumus, censuisse Senatum, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant, tamen licere parenti uni ex liberis adsignare libertum, ut post mortem ejus solus is patronus habeatur, cui adsignatus est, & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla adsignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: sed ita demum pristinum jus recipiant, si is, cui adgnatus est, decesserit, nullis liberis relictis.

De

TITVLVS IX.

LICERE PARENTI] Et quidem soli parenti manumissori: nam liberi manumissoris libertum paternum, quamvis à parente sibi assignatum, liberis suis assignare non possunt. *l.* 8. *h. t.*

ASSIGNARE LIBERTVM] Assignare libertum est testificari, cujus ex liberis eum libertum esse velit. *l.* 107. *de verb. sign.* id est, jus patronatus, quod alioqui pluribus competeret, uni peculiariter attribuere.

PRISTINVM IVS RECIPIANT] Ius assignatione quæsitum ad liberos transmittitur; non ad extraneos. quod intelligitur ex verbis SCti. *l.* 1. *h. t. in fin. pr.*

1. SED

De sexu assignati, & de sexu, graduque ejus cui assignatur.

1. Nec tantum libertum, sed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, sed etiam filiæ, neptive adsignare permittitur.

De liberis in potestate vel emancipatis.

2. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, ut eis, quos in potestate habet, adsignare libertum libertamve liceat. Vnde quærebatur, si eum, cui adsignavit, postea emancipaverit, num evanescat adsignatio? sed placuit evanescere, quod & Iuliano, & aliis plerisque visum est.

Quibus modis aut verbis adsignatio fit: & de Senatusconsulto.

3. Nec interest, an testamento quis adsignet, an sine testamento, sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere ex ipso S. C. quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula Consulibus.

DE

---

1. SED ETIAM FILIÆ NEPTIVE] Senatus generaliter loquitur, *Si quis duos pluresve liberos*, &c. sine discrimine sexus aut gradus. *d. l.* 1. *h. t.* Quin & filio nepos præferri potest. *l.* 3. §. 1. *eod.* Perperam hæc omisit Th.

2. PLACVIT EVANESCERE] Non tantum nulla est assignatio facta emancipato, sed etiam facta ei, qui in potestate erat, emancipatione ejus evanescit *l.* 1. *in fin. eod.* Sed quod per se non habet emancipatus, id per conjunctam personam consequitur in specie *l.* 9. *eod.* uti & in specie *l. ult. de lib. & post.* Cujac.

3. QVIBVSCVNQVE VERBIS] Imo nutu etiam. *l.* 1. §. 3. *l.* 7. *eod.* quod sumptum procul dubio ex verbo *significasset*, quo Senatus utitur.

DE BONOR
possessionibus.
Titvlvs X.

Cur introducta bonorum posse
quis sit earum effectus.

IVs bonorum possessionis introdu
Prætore, emendandi veteris juris
solum in intestatorum hæreditatibu
eo modo Prætor emendavit, sicu
ctum est, sed in eorum quoque, qu
to facto decesserint. Nam si alien
mus hæres fuerit institutus, quam
tatem jure civili adire non poterat,
tutio non valebat; honorario tame
norum possessor efficiebatur, videl

Titvlvs X.

Bonorvm possessionib.]
species est acquisitionis per universitaten
tuor, quæ propositæ *sup.* §. *ult. per quas p*
possessio vi ipsa nihil aliud est, quam hæred
h. t. l. 117. *de reg. jur.* Græci ἀγαθῶν διακατοχ
& πραιτωρίαν διαδοχήν.

Emendandi ivris veteris
tor laxando mitigandoque juris civilis rig
successionem aperuit illo jure neglectis. N
quam; nam capere expressim prohibitis non
directo contra leges faciat. *l.* 12. §. 1. *h. t.*
publ. in rem act.

Si alienvs posthvmvs] Vi
sub tit. de legat.

Honorario ivre bon. poss
sec. tab. l. 6. *de inoff. test.* quo respiciens alib
olim posthumum alienum hæredem institui
sup. de legat.

Prætore adjuvabatur: ſed & is à noſtra conſtitutione hodie recte hæres inſtituitur, quaſi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, ſed magis confirmandi gratia, Prætor pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte teſtamento facto hæredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos hæredes, & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hæreditas jure civili. Quos autem ſolus vocat Prætor ad hæreditatem; hæredes quidem ipſo jure non fiunt, nam Prætor hæredem facere non poteſt: per legem

---

A NOSTRA CONSTITUTIONE] Hæc conſtitutio non extat fac. *d.* §. 26. *ſup. de legat.*

CONFIRMANDI GRATIA] Id eſt, adjuvandi. *l.* 7. §. 1. *de juſt. & jur.*

TESTAMENTO HÆREDES INSTITUTI] Quibus conſtat neceſſariam non eſſe bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, cum adita hæreditate jure civili hæredes fiant.

SUOS HÆREDES ET ADGNATOS] Suos hæredes ad bon. poſſeſſionem, *unde liberi*, adgnatos *unde legitimi*. quanquam nec his hæc neceſſaria, nec iſtis illa, ut eſt in textu. *οὐκ ἔστι δυσχερὴς, οὐδὲ φιλόνεικος ὁ πραίτωρ*, ait Th. & Th. Herm. *ad l.* 117. *de reg. jur.* *ὁ πραιτώριος νόμος φιλαγαθώτερος*, *jus pretorium humanius eſt.*

IPSO IURE NON FIUNT] Ipſo jure hic idem valet, quod jure civili, ut & alibi §. 11. *inf. de act.* §. 1. *inf. de perp. & temp. act.* *l.* 9. §. 1. *uſuf. qu. cav.* Igitur hæredes ipſo jure non fiunt, id eſt, non fiunt jure civili hæredes, etſi adeant hæreditatem aut pro hærede gerant. Alio ſenſu ſui dicuntur ipſo jure hæredes exiſtere.

PRÆTOR HÆREDEM FACERE NON POTEST] Nam hæredem facere, eſt dominum facere. §. *ult. ſup. de her. qual.* quod non eſt prætoris, qui nudus tantum

 eſt

legem enim tantum, vel similem juris constitutionem hæredes fiunt, veluti per Senatusconsulta, & constitutiones principales: sed cum eis Prætor dat bonorum possessionem, loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur: Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim Tabellarum jus percipiendarum hæreditatum, Prætor ex bono & æquo dilatavit.

De speciebus ordinariis. Ius vetus.

1. Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ, prima quæ præteritis liberis

---

est magistratus, δικαιοδότης non νομοθέτης, *custos legum, non conditor:* quanquam quædam invexit præter rationem juris populo non obnitente.

PER LEGEM] Vtpote quæ rebus omnium, tanquam Regina & domina præsidet. *l. 2. de legib.*

PER SENATVSCONSVLTA] *l. 9. d. t. sup. de SC. Tert. & de SC. Orfic.*

CONSTITVTIONES PRINCIPVM] Exempl. habes §. 3. & 4. *sup. de leg. agn. succ. l. pen. & ult. C. de leg. hær.*

LOCO HÆREDVM] Et tantum non vi ipsa hæredes. *l.* 1. 2. 3. *h. t.* unde est, quod hæredis appellatione etiam bonorum possessor venire intelligitur. *l.* 138. *de verb. sign.* & nostri passim bonorum possessores vocant successores honorarios.

ALIOS COMPLVRES GRADVS] Id est, ordines, τάξεις, ut sæpe alibi. *l. 1. §. 1. unde liberi. l. 5. unde cogn. l. un. quis ord. in bon. poss.*

EX BONO ET ÆQVO] Nam prætor & alios successorum ordines fecit, & ordinum graduumque successionem admisit *tit. de success. edict.*

1. PRIMA, QVÆ PRÆTERITIS LIBERIS] *l. un.*

liberis datur, vocaturque *Contra tabulas*. Secunda, quem omnibus jure scriptis hæredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur *secundum tabulas*, (testamenti.) Et cum de testatis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis hæredibus, & iis, qui ex edicto Prætoris inter suos hæredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur, *Vnde liberi*. Secundo, legitimis hæredibus. Tertio, decem personis, quas extraneo manumissori præferebat. Sunt autem decem personæ hæ, pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni, item, filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia, frater, sororve, consanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *Tanquam ex familia*. Sexto, patrono, patronæque, liberisque eorum,

---

l. un. quis ord. in bon. poss. Vlp. *tit.* 28. vid. *sup.* §. 3. *de exh. lib. & D. de bon. poss. cont. tab.*

Secundum tabulas] *D. de bon. poss. sec. tab.* Si non scriptus hæres, sed nuncupatus sit, datur secundum nuncupationem. *l.* 2. *C. eod.*

Vnde liberi] Quæ quidem principaliter introducta liberorum emancipatorum gratia. §. 9. *sup. de hær. quæ ab int.* sed interim tamen & suis hæredibus edicto proposita. *l.* 1. §. 6. *unde liberi.*

Legitimis hæredibus] Quæ dicitur *unde legitimi* : & generaliter omnibus competit, quibus hæreditas aut lege aut S Cto defertur. *l.* 2. §. *ult.* *l.* 3. *unde legit.*

Decem personis] Vlpian. *apud Licin. Rufin. tit.* 16.

Extraneo manumissori] Id est, imaginario emptori, cui pater filium non contracta fiducia mancipaverat. Cujac.

Tanquam ex familia] Cujac. *tum quem ex familia*. & ita quoque Theophilum legisse putat. Fabrot.

rum, & parentibus. Septimo, viro
Octavo, cognatis manumissoris.

Ius novum.

2. Sed eas quidem Prætoria intr
risdictio, à nobis tamen nihil incuri
termissum est, sed nostris constitut
mnia corrigentes, *Contra tabulas*
secundum tabulas bonorum posses
misimus, utpote necessarias consti
non ab intestato, *Vnde liberi, & un*
bonorum possessiones. Quæ autem
ris edicto quinto loco posita fuera
Vnde decem personæ, eam pio propos
pendioso sermone supervacuam os
Cum enim præfata bonorum posses
personas præponebat extraneo ma
nostra constitutio, quam de ema
liberorum fecimus, omnibus paren
demque manumissoribus, contrac
manumissionem facere dedit. ut i
missio eorum hoc in se habeat privi
supervacua fiat supra dicta bonorum
Sublata igitur prædicta quinta bon
sessione, in gradum ejus sextam an

Viro et uxori] Hæc *unde vir &*
D. & C. und. vir. & ux.

Cognati manumissoris] §.
succ. libert. Vlp. *tit.* 28. §. 6.

2. Utpote necessarias] Aut
les. Nam nec *contra tab.* nec *unde liberi* n
hæredibus, nec scriptis *secundum* tabulas, nec
de legitimi. adeoque hodie post *Nov.* 118. nul
excepta illa *unde vir & uxor.*

Nostra constitutio] Extat
de emanc. lib. vid. *sup.* §. 6. *quib. jus mod. pat*

rum possessionem induximus, & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio, *Tanquam ex familia*, & octavo *Vnde patroni, patronæque, liberi & parentes eorum*; utramque per constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum libertinorum successiones posuerimus, quas usque ad quintum gradum tamtummodo coarctavimus, ut sit aliqua inter ingenuos & libertos differentia; sufficit eis tam *Contra tabulas* bonorum possessio, quam *Vnde legitimi, & unde cognati*: ex quibus possunt sua jura vendicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluto. Aliam vero bonorum possessionem, quæ *Vnde vir & uxor* appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore servavimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus, decima quoque veteri bonorum possessione, quæ erat *Vnde cognati*

Vtramqve per nostram constitvtionem] Hæc est eadem illa Græca constitutio, cujus meminit *sup.* §. 3. *de succ. libert.* repræsentata à Cujac. 20. *obs.* 34.

Vsqve ad qvintvm gradvm] Tam liberorum patroni, quam ex transverso conjunctorum, ut recte Cujac. & verba constitutionis ostendunt, *d.* §. 3. *de succ. libert.* à nobis relata. Errat igitur cum Mynsing. Pacius *in margine*.

Qvam vnde legitimi, et vnde cognati] Scil. liberto intestato sine liberis defuncto. *d.* §. 3. *sup. de succ. libert.*

Vnde vir et vxor] Quæ nunc agmen ordinariarum claudit. Illa alia successionis species est, per quam conjux inops ad partem vocatur, *auth. præterea. C. und. vir & ux.*

gnati manumissoris, propter causas tas merito sublata, ut sex tantumn rum possessiones ordinariæ perma vigore pollentes.

Species extraordinaria

3. Septima eas secuta, quam op ne Prætores introduxerunt. Novi permittitur edicto iis etiam bono sio, quibus ut detur, lege, vel S sulto, vel constitutione compreh quam neque bonorum possessionib intestato veniunt, neque iis quæ e to sunt, Prætor stabili jure connum quasi ultimum & extraordinarium (prout res exigit) accommodavit qui ex legibus, Senatusconsultis c nibusve Principum ex novo jure, stamento, vel ab intestato veniunt

SEX TANTUMMODO ORDINA extante testamento, *contra tabulas* & *secu* quatuor tabulis non extantibus, *unde liberi*, *unde cognati*, & *unde vir & uxor*. Dicunt quia certum habent in edicto ordinem, gr lum. *l. 1. quis ord. in bon. poss.* Quæ sequuntu ordinariæ.

3. LEGE VEL SCTO] *l. un. D. ut e vel constit. bon. poss.* Distinguitur etiam b sessio in edictalem & decretalem. *l. 1. §.* *dict. l. 1. §. 4. unde lib. l. 30 §. 1. de acq. hæ* edicto sine decreto aut causæ cognitione pos ac proinde de plano peti potest; quales natur ordinariæ: hæc non ex solo edicto, sed inte creto, &c. decernitur. *l 2. §. 1. quis ord. in b §. pen. h. t.* quales Carboniana aliæque ex *l. 1. & pass. de Carbon. edict. l. 84. de acq. hæ cent. tab.*

De successorio edicto.

4. Cum igitur plures species successionum Prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset, & in unaquaque specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personæ, ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent, ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfinivit. Liberis itaque & parentibus tam naturalibus quam adoptivis, in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris autem (adgnatis, vel cognatis,) centum dierum dedit.

De jure accrescendi: & iterum de successorio edicto.

5. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, ejusdem gradus per-

---

4. IN VNAQVAQVE SPECIE SVCCESS.] Id est, ordine, ut in tribus illis ab intestato, liberorum, adgnatorum, cognatorum. nam quarti, viri & uxoris scil. nulli sunt gradus.

PLVRES DISPARI GRADV] Gradus hoc loco non pro ordine successionis accipitur, sed proprie pro ordine cognationis.

NE ACTIONES CREDITORVM, &c.] Ratio edicti successorii *l.* 1. *pr. de edict. succ.*

LIBERIS ET PARENTIBVS ANNI SPATIVM] Largius tempus liberis & parentibus tributum est in honorem sanguinis. *d. l.* 1. §. 12. *& ult.*

5. EIVSDEM GRADVS PERSONIS ADCRESCIT] *l.* 3. §. *ult.* cum 2. *ll. seqq. h. t. l. un. C. quand. non pet. part.* Nota jus accrescendi etiam locum habere in successione ab intestato, non legitima tantum. §. *ult. sup. de*

personis adcrescit, vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non, quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur, sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur.

Explicatio dicti temporis.

6. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur.

Quomodo peti debet.

7. Sed bene anteriores Principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet, sed quocunque modo ad-

---

de SC. Orfic. sed etiam honoraria. vid. Duar. 1. *de jur. accr.* 20. *&* 2. *c.* 18.

DEINCEPS CÆTERIS] Vt tamen inter cæteros admittatur & ipse, qui exclusus est: nam prætor etiam in una eademque persona successionem admisit. v. c. Filius omissa bon. possessione *unde liberi*, poterit adhuc petere *unde legitimi* aut *unde cognati. d. l.* 1. §. 11. *de succ. ed.*

SED STATIM CÆTERI] Et repudiantibus primis statim insequentibus tempus currit. *d. l.* 1. §. 6. *&* 10.

6. DIES VTILES] Id est, quibus experiundi potestas est: qui proinde neque ignoranti, neque agere non valenti currunt. *l.* 2. *pr. &* §. 1. *quis ord. in bon. poss. l.* 1. *de div. & temp. præscr.* His opponuntur continui, qui sine interruptione currunt.

7. ANTERIORES PRINCIPES] Constantinus in *l. ult. C. qui adm. ad bon. poss.*

QVOCVNQVE MODO, &c. INDICIVM] Sufficit qualecunque indicium admittendæ bon. possessionis, οἱαδήποτε ἔμφασις, qualiscunque significatio, aut, ut est

admittentis eam indicium intra statuta tempora ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ACQVISITIONE per adrogationem.

TITVLVS IX.

Continuatio, & origo.

EST & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege duodecim Tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo jure, quod consensu receptum est, introducta est.

Quæ hoc modo acquiruntur. Ius vetus.

1. Ecce enim, cum paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res ejus corporales, & in-

---

est in *d. l. ult.* testatio amplectendæ hæreditatis. Magistratum tamen adire oportet, apud quem de voluntate nostra publice testemur. *d. l. ult.*

TITVLVS XI.

ACQVISITIONE PER ADROGATIONEM] Species acquisitionis per universitatem, quæ inter hæc genera tertio loco collocata est §. *ult. sup. per quas person.*

EO IVRE, QVOD CONSENSV] Id est, moribus & consuetudine. Quamvis enim jus patriæ potestatis lege Romuli introductum, & à Decemviris postea repetitum est, cujus hæc acquisitio videtur esse sequela: tamen nulla lege cautum, ut liceret civi Rom. filium sibi adsciscere. Quin singulæ olim adrogationes populo auctore fiebant in comitiis.

1. OMNES RES EIVS] Qui se adrogandum dat, cum capite fortunas quoque suas in familiam & domum alienam transfert. *l. 11. §. 2. sec. tab. l. 15. de adopt.* in tantum ut & nomina & actiones transeant sine ulla cessione, ut est in textu. atque adeo etiam possessio. *l. 16. de precar.* ut

& incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno jure acquirebantur, exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & jus adgnationis. usus etenim & ususfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio.

Ius novum.

2. Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo ususfructus, tam naturalibus parentibus, quam adoptivis, per filiosfamiliarum acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt, dominio eis integro servato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium rerum ejus ad adrogatorem pertransit, nisi supersint aliæ per-

---

ut plus hîc tribuatur adrogatori, quam hæredi. *l.* 23. *de acq. poss.* cujus rei ratio petenda ex *l.* 18. *d. t.*

QVALES OPERARVM] Officialium scil. nam fabrilium obligatio capitis deminutione non perimitur: quippe quæ à quocunque cuicunque recte solvuntur. *l.* 9. §. 1. *de op. lib.* Locus difficilis, quem Th. se explicaturum pollicetur, non explicat tamen, lapsu, ut credo, memoriæ. vide sis Cujac.

NOSTRA CONSTITVTIO] *l. pen. C. de usufr.* vid. *sup.* §. *pen. d. t.*

2. QVAM ADOPTIVIS] Ratio enim non patitur, ut plus tribuatur patri adoptivo, quam naturali, cui eorum quæ extrinsecus obveniunt, ususfructus tantum concessus. *l.* 6. *C. de bon. quæ lib.* §. 1. *sup. per quas pers.*

ETIAM DOMINIVM AD ADROGATOREM] Non jure peculii, sed jure hæreditatis ei delatæ post liberos & fratres defuncti. *l.* 4. *C. de bon. quæ lib.* hæ enim sunt illæ personæ, quas mox ait patrem antecedere ex sua constitutione; quæ est *l. ult. C. comm. de success.*

3. IPSO

personæ, quæ ex constitutione nostra patrem in iis, quæ acquiri non possunt, antecedant.

Effectus hujus acquisitionis.

3. Sed ex diverso pro eo, quod is debuit qui se in adoptionem dedit, ipso quidem jure adrogator non tenetur, sed nomine filii convenietur, &, si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona, quæ ejus cum usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

DE EO, CVI LIBERTATIS causa bona addicuntur.

TITVLVS XII.

Continuatio, & summa.

ACCESSIT novus casus successionis ex constitutione divi Marci. Nam si ii, qui liber-

---

3. IPSO QVIDEM IVRE] Id est, τῇ ἀκριβείᾳ, ut recte Th. mera & stricta ratione juris; cum nemo personali actione teneatur, nisi qui contraxit, aut hæres ejus. Adrogator autem non contraxit, neque personam suscepit adrogati hæredis instar. neque ex antegesto de peculio conveniri potest. *l. 42. de pecul.*

SED NOMINE FILII] Ex bono & æquo: neque enim in fraudem creditorum adrogationes fieri permittendum erat.

CVM VSVFRVCTV] Hoc ideo ait, quia nunc solus usufructus patri adrogatori quæritur, proprietate penes adrogatum manente. *§. præc.*

TITVLVS XII.

NOVVS CASVS] Quartus acquirendi per universitatem modus, & postremus inter eos, qui propositi sunt *§. ult. sup. per quas person.*

Li-

libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi addici libertatum conservandarum causa, audiuntur.

Rescriptum D. Marci.

1. Et ita divi Marci rescripto ad Pompilium Rufum continetur. Verba rescripti ita se habent, *Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona ejus esse cœperunt, ut venire debeant, is, cujus de ea re notio est, aditus, rationem desiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi, si idonee creditoribus caveris de solido, quod cui-*

LIBERTATEM ACCEPERUNT] Vel quilibet extraneus. *l. 6. l. ult. pr. C. de testam. man. l. 50. §. 1. D. eod.*

BONA SIBI ADDICI] Qui quidem neque hæredes sunt, neque bonorum possessores; attamen quia in locum defuncti succedunt, bon. possessoribus assimilantur. *l. 4. §. propen. de fideic. libert.* atque in eos tanquam hæredes prætorios utiles actiones creditoribus dantur. *l. 3. d. t.*

1. POMPILIUM RUFUM] Putat Eguin. Baro servum, ad quem rescribit D. Marcus, prænomen sortitum esse manumissoris, & ad id tempus Iustinianum respexisse.

NEMINE SUCCESSORE AB INTESTATO] Alias si destituto testamento is, qui ab intestato venit, hæreditatem amplectatur, libertates non debentur. *l. 1. C. de fideic. lib.*

ADDICANTUR TIBI] Itaque addici bona dicuntur, cum ab eo, qui jurisdictioni præest, causa cognita petenti attribuuntur.

IDONEE CAVERIS] Satisdato, aut pignoribus. sed & idonee cautum videtur, si fides habita fuerit promittenti. *l. 4. §. 11. de fideic. har.*

DE SOLIDO] *l. 2. d. t.* Id est, de sorte & usuris. *d. l. 4.*

que debetur, solvendo. Et ii quidem quibus recta libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur, ita autem ut si non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut ii etiam, qui directo libertatem acceperunt; tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ii, quorum de statu agitur, consentiant, authoritatem nostram adcommodamus. Et ne hujus rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat, si fiscus bona agnoscere voluerit; & ii, qui rebus nostris attendunt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam, & ita bona cogenda, ut libertas eis salva sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset.

Vtilitas rescripti.

2. Hoc rescripto subventum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur, & væneant. Certe si fuerint hac

---

d. l. 4. §. 11. Admissa & de parte solvenda pactio à Iust. *l. ult. C. de test. man.*

A TE LIBERTATEM CONSEQVENTVR] Hi igitur manumissoris liberti efficientur, illi Orcini.

TVI LIBERTI FIANT] A te libertatem accipiant, tanquam fideicommissariam. Wes.

SI II, &c. CONSENTIANT] Neque tamen dissensu eorum impeditur bonorum addictio: sed quem patronum habere recusant, dominum habere coguntur. *d. l. ult. C. de test. man.*

SI FISCVS BONA ADGNOSCERE] Fisco quoque causa libertatis prælata, ut nec ille aliter ad bona vacantia admittatur, quam si & ipse libertates præstet. *d. l.* 4. §. 17. *de fideic. lib.*

2. NE BONA, &c. POSSIDEANTVR, &c.] Quod est ignominiuiosum. §. 1. *sup. quib. ex caus. man. non lic.*

QVI

hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio: existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cavet.

Quibus casibus locus est rescripto. De libertate in testamento vel in codicillis relicta.

3. In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas, an favor constitutionis debebit locum habere? Certe si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem competere eam, nemini dubium est.

Si certum sit vel incertum, utrum successor existet.

4. Tunc constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quamdiu incertum erit, utrum existat, an non, cessabit constitutio. Si vero certum esse cœperit, neminem existere, tunc erit constitutioni locus.

De

QUI DE SOLIDO CAVET] Ut proinde nec creditores justam quærimoniæ causam habeant. & alias quoties alicujus defensor idoneus existit, creditores in bona mitti non solent. *l. 2. quib. ex caus. in poss.*

3. SI QUIS INTESTATUS CODICILLIS] Loquitur constitutio de libertatibus testamento datis: sed placuit favorem constitutionis etiam ad libertates codicillis ab intestato datas extendi. *l. ult. C. de test. man.*

4. QUAMDIU INCERTUM] Ex Ulpian. *l. 4. pr. de fideic. libert.*

5. QUI

De in integrum restitutione.

5. Si is, qui in integrum restitui potest (abstinuerit hæreditate, an quamvis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? quid ergo) si post addictionem libertatum conservandarum causa factam, in integrum sit restitutus? utique non erit dicendum revocari libertates, quia semel competierunt.

Si libertates datæ non sunt.

6. Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sint datæ, cessat (hæc) constitutio. Quid ergo si vivus dederit libertates, vel mortis causa, & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum an non, factum sit, idcirco velint, sibi addici bona? an audiendi sint? Et magis est ut audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis.

De speciebus additis à Iustiniano.

7. Sed cum multas divisiones ejusmodi constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE

---

5. QVI IN INTEGRVM RESTITVI POTEST] Hic locus descriptus est ex *d. l.* 3. §. 1. *&* 2.

6. ETSI DEFICIANT VERBA CONSTIT.] Igitur ex æquitate & sententia constitutionis, quæ libertates in proposito ipso jure non valerent, conservantur beneficio addictionis bonorum.

7. PLENISSIMA CONSTITVTIO] Quæ est *l. ult. C. de testam. man.*

TI-

DE SVCCESSIONIBVS
Sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano.

TITVLVS XIII.

ERANT ante prædictam successionem olim & aliæ per universitatem successiones, qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia

---

TITVLVS XIII.

QVALIS FVERAT BONORVM EMPTIO] Bonorum appellatio, sicut hæreditatis, universitatem quandam ac jus successionis demonstrat, & bonorum emptor similis erat bonorum possessori. *l.* 4. §. 21. *de fr deic. lib.* Successit autem hæc ignominiosa bonorum proscriptio in locum sectionis debitorum in partes lege 12. tab. introductæ: quam crudelitatem consensu publico postea erasam esse, & in pudoris notam pœnam capitis conversam bonorum adhibita proscriptione testatur Tertull. Apol. c. 3. *Suffundere*, inquit, *maluit hominis sanguinem, quam effundere.* add. Gell. *lib.* 20. *c.* 1. Salmas. *de mod. usur. c.* 18.

PER MVLTAS AMBAGES] Bona debitoris, postquam aliquamdiu celeberrimis in locis proscripta pependissent, ex edicto possideri jubebantur: dein magister postulabatur & creabatur, per quem distrahebantur, & emptori addicebantur; qui omnibus in solidum satisfaciebat; aut antequam emeret cum creditoribus de certa parte decidebat. Cic. *pro Quint. & 6. ad Attic.* 1. Atque hæc bonorum distractio etiam decemvirali verbo sectio dicebatur. Fusius hæc Th.

QVANDO IVDICIA ORDINARIA] Planius dixisset, quando veterum judiciorum ordo servabatur, quam posteritas neglexit. quanquam quid hæc judiciorum di-

judicia ordinaria in usu fuerant, sed cum extraordinariis judiciis posteritas usa est, ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expiraverunt, & tantummodo creditoribus datur, officio judicis bona possidere, &, prout utile eis visum est, ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem acquisitio, cum libera mulier servili amore bacchata, ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam. quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra civitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

DE

---

diversitas ad rem præsentem faciat, non video; ac ne illud quidem, quid circa eam postea innovatum, nisi quod bonorum emptor desierit esse successor universi juris, & bona ita vendi cœpta, ut ex pretio eorum creditoribus satisfieret. *l. 6. & 9. C. de bon. auct. jud. poss.*

DIGESTORVM LIBRIS] Sub *tit. de reb. auct. judic. poss.* Iure novissimo modus huic rei constitutus, ut jam missio non fiat in universa bona, sicut olim, sed tantum pro quantitate debiti. *Nov.* 53. *c.* 4. §. 1. unde *auth. & qui jurat. C. eod.*

SC. CLAVDIANO] Ejus meminit Tac. 12. *annal.* Tertull. 2. *ad ux.* auctorem hujus juris Vespasianum facit Suet. c. 11. forte quia ab eo renovatum.

LIBERTATEM AMITTEBAT] Post trinam denuntiationem domini. Th. denuntiationis meminit & Vlp. *tit.* 11. §. 10. Paul. *l.* 27. *depos.* Tacitus autem denuntiationis non meminit, sed simpliciter ignorantis domini. Et forte disputatione ICtorum hæc necessitas addita SCto. Hodie libertatem non amittit, sed verberibus castigatur servus, & dissolvitur ejusmodi conjunctio. *l. un. C. de SC. Claud. toll.*

TI-

DE OBLIGATIONIBVS.

TITVLVS XIV.

Continuatio, & definitio.

NVNC transeamus ad obligationes. Obligatio est juris vinculum, quo necessitate astringimur alicujus rei solvendæ secundum nostræ civitatis jura.

Divisio prior.

1. Omnium autem obligationum summa di-

TITVLVS XIV.

OBLIGATIONIBVS] Th. & Accurs. putant hîc initium fieri doctrinæ de actionibus. sed perperam: nam non minus obligatio res est incorporalis & ad secundum juris objectum pertinet, quam hæreditas, ususfructus, servitutes. *sup. de reb. corp. & incorp. & §.ult. de us. & hab.*

IVRIS VINCVLVM] Omnis obligatio est juris vinculum: obligatio civilis, vinculum juris civilis: naturalis, vinculum æquitatis. *l. 95. §. 4. de solut.* civilis mera, rigoris seu ἀκριβοδικαίας. *inf. de exc. in pr.*

NECESSITATE] Propter actionem, quam obligatio parit. Itaque nec obligatio naturalis huc pertinet, ex qua jure civili agi non potest, quamvis moralem necessitatem adjunctam habeat; veluti quæ ex nudo pacto nascitur. *l. 7. §. 4. de pact. junct. l. 84. §. 1. de reg. jur.* nec civilis nuda, quæ propemodum sine re est, & exitu inutilis. *l. 3. §. 1. de const. pec. l. 112. de reg. jur.*

ALICVIVS REI] Rei nomen generale est, & factum quoque comprehendit. *l. 1. in fin. de reb. cred. l. 3. de obl. & act.*

NOSTRÆ CIVITATIS IVRA] Verba hæc respiciunt obligationem, ut non adstringat, nisi justa sit & legitima. Fabrot.

1. OMNIVM OBLIGATIONVM] Scil. ad actionem

divisio in duo genera deducitur; namque aut Civiles sunt, aut Prætoriæ. Civiles sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo Iure civili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas Prætor ex sua jurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

Divisio posterior.

2. Sequens divisio in quatuor species dividitur. Aut enim ex contractu, aut quasi ex contractu

---

nem producendam efficacium: de quibus solis etiam concepta definitio.

CIVILES AUT PRÆTORIÆ] Distributio ex causis remotioribus: nulla enim est absolute dicta obligatio, quæ non aut jure civili aut prætorio constituta vel recepta sit.

AUT IURE CIVILI COMPROBATÆ] Prioris generis est obligatio literarum & verborum, pacti legitimi, furti nec manifesti, damni injuria dati, &c. hujus sunt omnes, quæ nascuntur ex contractibus juris gentium. *l. 7. de pact.*

PRÆTOR EX SUA IURISD.] Ex quibus scil. actionem in personam dedit. §. 8. *& seqq. inst. de act.*

2. AUT EX CONTRACTU, &c.] Hæc divisio sumpta est à causis efficientibus proximis seu factis obligatoriis; sine quibus nulla aut jure civili aut honorario confirmatur. *l. 37. de obl. & act.* Accuratior est, quam illa aut Caji *l. 1.* aut modestini *l. 52. hoc tit.*

EX CONTRACTU] Contractus est conventio obligationem pariens citra speciale legis adminiculum. Hac definitione excluduntur tum conventiones liberatoriæ, tum pacta nuda & legitima; quorum illa obligationem non pariunt, hæc pariunt ob specialem confirmationem. *l. 6. l. 7. §. 4. de pact.* Labeonis definitio *l. 19. de verb. sign.* particularis est: tam enim contractus sunt negotia ex uno latere obligatoria, ut mutuum & stipulatio, quam utrinque, ut ven-

tractu sunt, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu, de quibus singulis dispiciamus.

QVIBVS MODIS RE contrahitur obligatio.

Titvlvs XV.

De mutuo.

RE contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensurave constant,

---

venditio, locatio. Et quid notius illa *συναλλαγμάτων* distributione in *μονόπλευρα ἢ δίπλευρα*?

Avt re, avt verbis, &c.] *ὑποδιαίρεσις* earum, quæ ex contractu: quæ non ita accipienda est, quasi quædam sine consensu contrahantur, quædam consensu: sed ita, quod quædam solo consensu, quædam non solo. *l.* 1. §. *pen. de pact.*

Titvlvs XV.

Re contrahitvr] Ex Cajo *l.* 1. *de obl. & act.* Re contrahi obligatio dicitur, cum datio aliqua aut factum ad consensum accedens obligationem inducit. *l.* 2. §. 3. *de reb. cred. l.* 1. §. 2. *de rer. perm. l.* 5. §. 2. *& seqq. l.* 8. *in fin. de præscr. verb.* & proprie, cum res tradita vel in genere, ut in mutuo; vel in specie, ut in commodato, deposito, pignore, reddenda est.

Pondere, nvmero, &c.] Quoniam hæ res ita comparatæ sunt, ut aliæ aliarum vice fungantur, & mutuo tantundem præstent; quod non item contingit in aliis; quibus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest. *l.* 2. §. 1. *de reb. cred.*

ſtant, veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, ſed aliæ ejuſdem naturæ & qualitatis redduntur, inde etiam mutuum appellatum eſt; quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur certi condictio.

De indebito ſoluto.

1. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſolvit, re obligatur, daturque

VT ACCIPIENTIVM FIANT] *l.* 1. §. 2. *de obl. & act. d. l.* 2. *de reb. cred.* Boët. *in* 2. *Top. Quod mutuum datur, ex meo fit accipientis*, &c.

NON EADEM RES, SED ALIÆ] Boët. *d. loc.* Paulus *d. l.* 2. *Mutuum damus recepturi non eandem ſpeciem, quam dedimus; ſed idem genus.*

EIVSDEM NATVRÆ ET QVALITATIS] Id eſt, ejuſdem generis & eadem bonitate: & hoc natura mutui continetur *l.* 3. *de reb. cred.* Lucæ c. 6. δανείζωσιν, ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα.

EX MEO TVVM] *l.* 2. §. 2 *de reb. cred.* Bella autem hæc alluſio eſt, non vera vocis originatio. Varr. *lib.* 4. *de ling.* à Siculo μοῖτον deducit. at hoc ipſum videtur eſſe ex μοὶ & τὸν pro τεὸν, id eſt, σὸν. adde Cujac. 11. *obſ.* 37. Salmaſ. *de uſur. c.* 1. Grot. *in ſparſ. flor.*

CERTI CONDICTIO] Mutuum contractus eſt μονόπλευρος, cum ſolum obligans, qui mutuum accepit; ac proinde una tantum hinc naſcitur actio, quæ appellatur certi condictio. Si ſtipulatio numerationi adjecta, non ex numeratione, ſed ex ſtipulatione naſcitur. *l.* 6. & 7. *de novat.* ejuſdem tamen naturæ actio eſt, idemque nomen obtinet. *inf. tit. prox in pr. l.* 9. *l.* 24. *de reb. cred.*

1. PER ERROREM] Recte *per errorem*: nam qui ſciens ſe non debere ſolvit, non repetit. *l.* 1. §. 1. *l.* 26. §. 3.

que agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, *si paret, eum dare oportere*, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris authoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione, non magis quam mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere, cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere.

De commodato.

2. Item is, cui res aliqua utenda datur, id est;

---

§. 3. *de cond. ind.* propterea quod donasse censetur. *l. 53. de reg. jur.* Errorem a. facti duntaxat intelligere debeamus, an etiam juris, *v. inf. de obl. quæ. q. ex contr.* §. 6.

CONDICTITIA ACTIO] Pro condictione *d.* §. 6. ut & alibi *l. 24. de reb. cred. l. 7. de condict. furt.*

AC SI MVTVVM ACCEPISSET] Quod Cajus sic expressit, *eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus. l. 5. §. 3. de obl. & act.* Vnde Cujac. 8. *obs. 34. & par. C. de cond. ind.* solutionem indebiti factam in iis, quæ pondere, numero, &c. constant, promutuum vocat. Quod si aliæ res solvantur, quibus in creditum non itur, promutuum non est: & agendum sola condictione indebiti.

NON TENEBITVR INDEBITI CONDICTIONE] Quemadmodum nec ex mutuo. *l. 59. de obl. & act.* nisi solutione factus sit locupletior. *l. 13. §. 1. de cond. ind.*

NON VIDETVR EX CONTRACTV] Vid. *inf. de obl. quæ qua. ex contr.* §. 6.

2. ITEM IS, CVI RES, &c.] Ex Cajo *l. 1. §. 3. de obl. & act.*

ID EST, COMMODATVR] Commodare est rem certo modo gratis utendam dare. quod igitur usu consumitur, commodari non potest, nisi forte ad pompam vel ostentationem. *l. 3. §. ult. commod.* quamvis auctores etiam in istiusmodi hoc verbum usurpant. vid. Salmas. *c. 7.*

de

est,commodatur,re obligatur,& tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat: namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu, nihilominus obligatus remanet. At is qui utendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur, nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis re-

---

de usur. nec commodatum est, si merces intervenerit, sed locatio. *h.* §. *in fin.* nec si res utenda data simpliciter; sed precarium, quod statim revocari potest, secus ac juris est in commodato. *l.* 1. & 2. *de prec.* junct. *l.* 17. §. 3. *commod.*

COMMODATI ACTIONE] Directa scil. contrariam enim de indemnitate sua habet commodatarius, *l.* 18. §. 2. & *seqq. eod.*

RE IPSA RESTITVENDA] Quoniam qui commodato dat, rei proprietatem retinet, *l.* 8. & 9. *commod.* qui mutuo, rem facit accipientis.

QVI MVTVVM ACCEPIT, SI FORTVITO CASV, &c] Tum quia res regulariter perit suo domino, *l.* 9. *C. de pign. act.* tum quia mutui debitor, generis debitor est, quod perire non potest. *l.* 11. *C. si cert. pet.* nam genus non est quid materiale, sed intellectuale, quod passionem non recipit.

EXACTAM DILIGENTIAM] Id est, *exactissimam. l.* 1. §. 4. *de obl. & act. qualem quisque diligentissimus paterfam. suis rebus adhibet. l.* 18. *commod.* nimirum quia commodatum solam continet utilitatem ejus, cui commodatur, consequens est distinctioni *l.* 5. §. 2. *d. t.* ut & culpam præstet & diligentiam: quod & eodem loco expressum est. Diligentiæ autem verbo nostri fere utuntur cum loquuntur de levissima culpa. *l.* 3. *de per. rei vend. l.* 23. *de reg. jur. l.* 47. §. *pen. de leg.* 1.

NEC SVFFICIT, &c. QVANTAM SVIS RE-

rebus adhibere ſolitus eſt, ſi modo alius diligentior poterat eam rem cuſtodire; ſed propter majorem vim, majoreſve caſus non tenetur, ſi modo non ipſius culpa is caſus intervenerit, alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium prædonumve, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, ſi nulla mercede accepta vel conſtituta, res tibi vtenda data eſt. alioqui mercede interveniente, locatus tibi uſus rei videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

De

REBVS] Hæc eſt media diligentia, quæ opponitur culpæ levi, id eſt, cum quis in eo peccat, quod diligens paterfamilias vitare ſolet. *l. 72. pro ſoc. l. 17. de jur. dot. l. 1. de tut. & rat. diſtr.* exemp. *in l. 11. de per. rei vend. l. 31. ad leg. Aq.*

MODO ALIVS DILIGENTIOR] Continet hic locus deſcriptionem diligentiæ ſummæ, cui opponitur culpa leviſſima, id eſt, cum quis alias mediocriter diligens, in eo peccat, quod vir diligentiſſimus vitare potuiſſet. In ſumma commodatarius præſtat & dolum & omnem culpam: excipe ſpecies in *d. l. 5. §. 10. & d. l. 18. in fin. pr. commod.*

MAIORESVE CASVS NON TENETVR] Caſus fortuiti nullo judicio præſtantur. *l. 23. de reg. jur. l. 6. C. de pign. act.* niſi debitor periculum in ſe ultro ſuſceperit. *d. l. 23. l. 1. §. 35. depoſ. l. 1. C. eod.* aut culpa morave caſum præceſſerit. *l. 18. commod. l. 1. §. 4. de obl. & act. l. 23. l. 82. §. 1. l. 91. §. 3. de verb. obl.*

NVLLA MERCEDE] Commodare enim officii eſt & humanitatis. *l. 17. §. 3. commod.* Petron. *Sive ergo nobis vendis, quod peto, mercator paratus eſt: ſive quod humanius eſt, commodas, effice, ut beneficium debeam.* Mercede interveniente tollitur beneficium, tollitur gratia, quæ ſunt vinula amicitiæ. *l. 1. §. ult. mand.*

3. RES

De deposito.

3. Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depositi, quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit: culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custo-

---

3. RES ALIQVA DEPONITVR] Id est, cui gratis hanc operam suscipienti custodienda datur. *l. 1. depos.* Depositi in genere sumpti species est sequestratio. *l. 5. §. 1. & 2. l. 7. l. 17. eod.*

ACTIONE DEPOSITI] Directa: nam contrarium judicium depositario datur ad consequendam indemnitatem. *d. l. 5. pr.*

DE EA RE, QVAM ACCEPIT] Quare etiamsi nummi deponantur, eadem corpora restitui oportet; excepto casu *l. 24. cum seqq. eod.* qui notissimos depositi terminos egreditur.

SI QVID DOLO] *l. 1. §. ult. l. 20. depos. l. 1. §. 5. de obl. & act. l. 23. de reg. jur.* idque secundum regulam *l. 5. §. 2. commod.* quoniam in deposito nullum commodum est depositarii. etsi autem doli tantum hic mentio fit, tamen & lata sive latior culpa etiam in depositi judicium venit, puta si quis omiserit, quod omnes & vel minimum diligentes facerent in suo. *l. 32. depos. l. 1. C. eod. d. l. 1. §. 5.* junct. *l. 223. de verb. sign.* quippe quæ culpa ut doli ac malitiæ quasi consanguinea dolum interpretatione juris repræsentat. passim dicitur culpa dolo proxima. exempl. *l. 22. §. 3. ad Treb. l. 7. ad leg. Corn. de fic.*

CVLPÆ, &c. AC NEGLIGENTIÆ NON TENETVR] Extra quam si convenerit, ut culpa quoque præstetur, aut ultro se deposito obtulerit. *l. 1. §. 6. & 35. depos.* quoties autem culpæ aut negligentiæ simpliciter mentio fit, levis culpa significatur. *l. 5. §. 2. commod. l. 23. de reg. jur. l. 1. §. 5. de obl. & act. l. 72. pro soc. cum simil.*

custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare debet.

De pignore.

4. Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur, quia & ipse de ea re quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum, placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam, exactam diligentiam adhibeat, quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit,

---

NEGLIGENTI AMICO] Cajus *d. l.* 1. §. 5. Schol. Harm. *lib.* 6. *tit.* 2. §. 55. Theod. Hermopol. ad *d. l.* 23. *de reg. jur.*

4. RE OBLIGATVR] Vt res pignori obligetur, etiam nudo consensu effici potest. *l.* 1. *de pign. act.* at ut creditor obligetur ad pignoris restitutionem, prius traditum esse oportet. *l.* 1. §. 6. *de obl. & act.*

ACTIONE PIGNORATITIA] Directa scil. hac autem debitor efficaciter demum experitur soluto debito. *l.* 9. §. 3. *de pign. act.* Creditori vero & hic contraria competit, ut in casibus *l.* 3. *l.* 8. *l.* 9. *pr. eod.* Ab hac actione longe diversa est illa in rem prætoria, quæ hypothecaria dicitur, & soli datur creditori adversus possessorem pignoris. §. 11. *inf. de act.* quanquam & ipsa interdum pignoratitiæ nomine designetur. *l.* 3. §. 3. *ad exhib. l.* 41. *de pign. act.*

EXACTAM DILIGENTIAM] Exactam diligentiam hoc loco positam pro ea, quam vulgo homines frugi suis rebus adhibent, & quæ præstari solet in contractibus, qui utriusque gratia fiunt, arguit ipsa Iustiniani illatio. Tralatitium autem est in ejusmodi negotiis non levissimam culpam, ut in commodato, sed levem duntaxat præstari. *l.* 5. §. 2. *l.* 18. *in fin. pr. commod. l.* 31. *in fin. locat.*

FORTVITO CASV] *l.* 6. *C. de pign. act.* Exclusio autem

ſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

DE VERBORVM OBLIgationibus.

TITVLVS XVI.

Summa.

VERBIS obligatio contrahitur ex interrogatione & reſponſione, cum quid dari fierive nobis ſtipulamur: ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam condictio [certi] ſi certa

---

autem caſus fortuiti non includit ſemper culpam leviſſimam: ſed ſæpe & hæc ipſa ſimul cum illo, ad quem proxime accedit, excludi intelligitur. *l.* 5. *C. dot. l.* 28. *C. de locat. l.* 4. *C. de peric. tut.*

TITVLVS XVI.

EX INTERROGATIONE ET RESPONSIONE] *l.* 1. §. 7. *de obl. & act.* His duabus partibus conſtat illa verborum conceptio, quæ uno nomine ſtipulatio veteribus dicta. *l.* 5. §. 1. *h. t.* Græci ἐπερώτησιν reddiderunt.

DARI FIERIVE] Materia. Nam ſtipulationum quædam in dando, quædam in faciendo conſiſtunt. §. *ult. inf. eod. l.* 2. *eod.*

DVÆ ACTIONES] Præter has datur & condictio triticiaria; quippe quæ generalis eſt, ſi cauſam pecuniæ numeratæ excipias. *l.* 1. *de cond. trit.*

CONDICTIO CERTI] Hæc communem naturam habet cum ea, quæ competit ex mutuo, cæteriſque cauſis, ex quibus certum petitur. *l.* 9. *l.* 24. *de reb. cred.*

SI CERTA SIT] Nempe ratione rei in ſtipulatum deductæ; ſi appareat, quid, quale, quantumque ſit in ſtipulatione: ubi autem hoc non apparet, incerta eſt. *l.* 74. *& ſeq. h. t.*

certa ſit ſtipulatio, quam ex ſtipulatu, ſi incerta ſit; quæ hoc nomine inde utitur, quod ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à ſtipite deſcendens.

De verbis ſtipulationum.

1. In hac olim talia verba tradita fuerunt: *Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fidejubes? Fidejubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam.* Vtrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua, ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt, ſcil. ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus linguæ habeat. nec neceſſe eſt eadem lingua utrumque uti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc

---

EX STIPVLATV] Quæ in ſpecie & τεχνικῶς ex ſtipulatu dicitur. *l. 24. de reb. cred.* alibi actio incerti ex ſtipulatu. *l. 4. de uſur.* Cæterum generaliter & φυσικῶς etiam rem certam ex ſtipulatu petentes, ex ſtipulatu agere dicimur. *l. 83. §. 6. de verb. obl. l. 42. pro ſoc. l. 28. de cont. empt. l. 14. C. de pact.*

SI INCERTA SIT] Exempla incertæ ſtipulationis pete ex *l. 75. de verb. obl.* Illa ſtipulatio incerta non eſt, *Triticum, quod in illo horreo eſt, dare ſpondes? d. l. 75.* fac. *l. 30. §. 4. ad leg. Falc. l. 7. §. 1. de contr. empt.* Itaque non leviter hîc errat Th. Quod ſi id quod in obligationem deductum eſt, nullos certos fines habet, aut ad viliſſimum deduci poteſt, ſtipulatio inutilis eſt; veluti ſi fundus ſine demonſtratione promiſſus *l. 69. §. 4. de jur. dot.* vinum, triticum ſine deſignatione menſuræ. *l. 94. & ſeq. l. 115. pr. h. t.* Thalel. ad *l. 1. C. de dot. prom.* Harm. *lib. 4. tit. 8. §. 44.*

STIPVLVM APVD VETERES FIRMVM] Hanc nominis rationem reddit & Paul. *5. ſent. 7.* & probat Doctiſſimus Salmaſ. *de uſur. c. 6.*

1. VTRVM LATINA, AN GRÆCA] *l. 1. §. ult. eod.* & ſic ſtipulatio uſu facta eſt juris gentium: quod de acceptilatione traditur. *l. 8. §. ult. de accept.*

HÆC

hæc ſolemnia verba olim quidem in uſu fuerunt, poſtea autem Leoniana conſtitutio lata eſt, quæ ſolemnitate verborum ſublata, ſenſum & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, quibuſcunque tandem verbis expreſſum eſt.

Quibus modis ſtipulatio fit. De ſtipulatione pura vel in diem.

2. Omnis ſtipulatio aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit. Pure, veluti, *Quinque aureos dare ſpondes?* Idque confeſtim peti poteſt. In diem, cum adjecto die, quo pecunia ſol-

HÆC SOLENNIA VERBA] Quæ etiam directa. *l.* 10. *C. de contr. ſtip.* civilia & legitima; quibus opponuntur vulgaria *l.* 16. *de fideic. lib.*

QUIBUSCUNQUE TANDEM VERBIS] Leo verborum ſolennes formulas in ſtipulationibus ſuſtulit, & quorumvis verborum opportunitatem admiſit *d. l.* 10. Illa autem ad vim ſtipulationis adhuc requiruntur; ut fiat utroque loquente, ac proinde verba ex utraque parte interveniant; ut promittens reſpondeat congruenter interrogationi; idque ſine notabili intervallo, & animo ac propoſito contrahendæ verborum obligationis. *l.* 1. *pr.* §. 1. *&* 2. *l.* 83. §. 1. *l.* 137. *h. t. l.* 12. *de duob. reis. l.* 7. §. 12. *de pact.* Manet etiam nunc in vi obligandi notiſſima pacti & ſtipulationis differentia.

2. CONFESTIM PETI POTEST] *l.* 41. §. 1. *l.* 56. §. 4. *h. t. l.* 14. *de reg. jur.* quia puræ ſtipulationis, id eſt, cui nec conditio nec dies vel tacite inſit, dies ſtatim & cedit & venit. *l.* 213. *de verb. ſign.* Ex humanitate tamen dilatio aliqua indulgenda. *l.* 105. *de ſolut.*

ADIECTO DIE] Nimirum certo: nam incertus conditionem facit, utique quoties incertum eſt, an ſit extiturus. *l.* 21. *& ſeq. quand. di. leg.* Cæterum ſi certum ſit extiturum eſſe, licet incertum quando, veluti, *Dabis, cum morieris?* hujuſmodi dies in contractibus pro conditione non habetur. arg. *l.* 16. cum 2. *ſeqq. de cond. ind.*

solvatur, stipulatio sit, veluti, *Decem aureos primis Calendis Martiis dare spondes?* id autem, quod in diem stipulamur, statim quidem debetur, sed peti prius, quam dies venerit, non potest. ac ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, priusquam is præterierit.

De die adjecto perimendæ obligationis causa.

3. At si ita stipuleris, *Decem aureos annuos, quoad vivam dare spondes?* & pure facta obligatio

---

STATIM DEBETUR] *l.* 38. §. 16. *l.* 46. *h. t.* *l.* 213. *de verb. sign.* & ideo solutum, quamvis per errorem, repeti non potest. *l.* 10. *de cond. ind.* Alia hujus præsentis obligationis effecta habes *l.* 1. *&* 5. *de novat.* *l.* 3. §. *ult.* *l.* 4. *de pec. const.*

PETI PRIUS, &c. NON POTEST] *l.* 44. §. 1. *de obl. & act.* *l.* 42. *h. t.* *l.* 9. *in fin. pr. de reb. cred.* *l.* 213. *de verb. sign.* quo respiciens Ulp. *l.* 41. §. 1. *h. t.* ait diem adjectum efficere, ne præsenti die pecunia debeatur: id est, ne debeatur plene & efficaciter, non ita, ut & peti possit.

ARBITRIO SOLVENTIS] Quoniam adjectio diei pro reo est. *d. l.* 41. §. 1. cui ob id liberum etiam ante diem solvere, & vel invito creditore. *l.* 50. *de obl. & act.* *l.* 70. *de solut.* *l.* 38. §. 16. *h. t.* nisi forte dies creditoris gratia adjectus. *l.* 17. *de reg. jur.* ut in *l.* 15. *de ann. leg.* *l.* 17. §. 3. *de usur.*

3. DECEM ANNUOS] sive in singulos annos, aut quotannis. quæ adjectio fieri intelligitur non differendi, sed multiplicandi causa. Eo autem omisso, confestim quidem adhuc decem peti possunt, sed semel tantum. *l.* 56. §. 4. *h. t.*

QUOAD VIVAM] Quid si hoc omissum? Tum effectus obligationis etiam post mortem durabit. *l.* 16. §. 1. *eod.* Legati autem annui ratio nonnihil diversa *d. l.* 16. §. 1. *l.* 4. *l.* 11. *de ann. leg.* *l.* 10. *quand. dies leg.*

QUI

gatio intelligitur, & perpetuatur, quia ad tempus non poteſt deberi: ſed hæres petendo, pacti exceptione ſubmovebitur.

De conditione.

4. Sub conditione ſtipulatio fit, cum in aliquem caſum differtur obligatio, ut, ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur ſtipulatio, veluti, *Si Titius Conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes?* Si quis ita ſtipuletur, *Si in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes?* perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet, cum moreretur ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt debitum iri, eamque

---

QVIA AD TEMPVS] Nam quod alicui deberi cœpit, certis modis deberi deſinit, puta ſolutione, acceptilatione, novatione, &c. nihil autem horum eſt tempus. *l.* 44. §. 1. *de obl. & act.*

PACTI EXCEPTIONE] Vel doli mali, propter illa verba, *quoad vivam*, quæ finiendæ obligationi adjecta. *d. l.* 56. §. 4. *d. l.* 44. §. 1.

4. CVM IN ALIQVEM CASVM] Nec intereſt, conditio fortuita ſit, an arbitraria *l.* 99. §. 1. *l.* 115. §. 1. & 2. *eod.* aut mixta, veluti, *Si Mæviam uxorem duxeris. l.* 108. *eod.* Illa autem quæ in arbitrium rei promittendi aperte confertur, inutilem ſtipulationem efficit. *l.* 17. *l.* 46. §. *ult. eod. l.* 8. *de obl. & act.*

SI IN CAPITOLIVM] Crebro veteres hujuſmodi exemplis utuntur, cum de conditionibus tractant. *v.* Duar. 1. *diſp.* 15.

PERINDE AC SI CVM MORERETVR] In eo utraque hæc ſtipulatio convenit, quod ex neutra ante mortem agi poteſt: cæterum illa, *Si in Capitolium non adſcendero*, conditionalis eſt, & obligationem differt: altera vero, *cum moriar*, in diem, quæ non differt obligationem. *l.* 17. *& ſeq. de cond. ind.*

IN HÆREDEM TRANSMITTIMVS] Vt exiſtente poſtea conditione etiam hæres ſtipulatoris agere poſſit.

 l. 57.

que ipsam spem in hæredem transmittimus, si prius quam conditio extet, mors nobis contigerit.

De loco.

5. Loca etiam inseri stipulationi solent, veluti, *Carthagini dare spondes?* Quæ stipulatio licet pure fieri videatur, tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, *Hodie Carthagini dare spondes?* inutilis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio.

De

---

l. 57. *h. t.* fac. *l.* 8. *de per. & commod. rei vend.* Non idem est in conditionalibus legatis *l.* 4. *l.* 5. §. 2. *quand. dies leg.* Cur tam varie? Quia stipulationes etiam conditionales ex præsenti vires accipiunt, quamvis obligatio & petitio in suspenso sit. *l.* 26. *de stip. serv. l.* 144. §. 1. *de reg. jur.* Legata autem demum cum deberi incipiunt. *d. l.* 4. *& 5. l. un.* §. 7. *C. de cad. toll.* Unde & aliæ differentiæ, de quibus in *l.* 42 *de obl. & act. l.* 27. *qui & à quib. man. l.* 78. *h. t. l.* 18. *de reg. jur.*

5. Re ipsa habet tempus] Nam locus adjectus spatium temporis inducit. Itaque licet verbis pura sit, ex re ipsa tamen dilationem capit. *l.* 2. §. 6. *quod cert. loc. l.* 41. §. 1. *l.* 73. *h. t.* Inest enim tacitum tempus, πρὸς τὸ τῆς ὁδοῦ διάστημα, definiendum arbitrio boni viri. *l.* 137. §. 2. *eod.*

Si quis Romæ, &c. hodie Carthagini dare] Hanc stipulationem inutilem facit impossibilitas præstationis. *d. l.* 2 §. 6. quasi impossibilis conditio adjecta sit; cujus adjectione contractus omnes vitiantur. *l.* 31. *de obl. & act.* §. 10. *inf. de inut. stip.* Diverso jure utimur in ultimis voluntatibus. *l.* 12. §. 1. *de leg.* 1. *l.* 3. *de cond. & dem. v. sup.* §. 10. *de hær. inst.*

Impossibilis repromissio] Cajus tamen *l. ult.* §. 4. *h. t.* casum proponit, quo etiam talis stipulatio utilis esse potest.

6. Ad

De conditione ad tempus præsens, vel præteritum relata.

6. Conditiones, quæ ad præſens vel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt. veluti, *Si Titius Conſul fuit: vel, Si Mævius vivit, dare ſpondes?* Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habent, ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

Quæ in ſtipulatum deducuntur.

7. Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta, ut ſi ſtipulemur aliquid fieri,

---

6. AD PRÆSENS VEL PRÆTERIT. TEMPVS] Conditiones ad præſens vel præteritum tempus relatæ revera conditiones non ſunt, ſed tantum κατὰ τὸ λέγεσθαι, & figura verborum. *l.* 37. *&* 39. *de reb. cred. l.* 120. *h. t.*

AVT STATIM INFIRMANT] Modeſt in. *l.* 100. *perimunt.* quod abuſive dici conſtat, nempe reſpectu ignorantiæ noſtræ; quam ſi ſpectamus, videtur obligatio ſuſpenſa eſſe, & perimi, cum apud nos certum eſſe incipit conditionem eſſe falſam.

NIHIL VALET STIPVLATIO] Ex his verbis intelligitur, quomodo accipiendum, quod modo dixit, *ſtatim infirmant obligationem.*

LICET APVD NOS INCERTA] Dummodo jam ſint aut præterierint; ut ſi non à nobis, ſaltem ab aliis ſciantur. *l.* 38. *de reb. cred.* Nam in futuris, quæ & ipſa in rerum natura certa ſunt, non rerum naturam, ſed noſtram intuemur inſcitiam. *l.* 21. §. *ult. de judic.* quia futura nulli mortalium cognita. Demoſth. *orat. de Rhod. lib.* ἄδηλον τὸ μέλλον ἅπασιν ἀνθρώποις.

7. SED ETIAM FACTA] *l.* 2. *pr. eod.* In facto conſiſtere ſtipulatio dicitur, non tantum cum quid fieri cavetur,

fieri, vel non fieri. & in hujuſmodi ſtipulationibus optimum erit pœnam ſubjicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quod ejus interſit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid, ſtipuletur, ita adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis, clauſula hujuſmodi erit adjicienda, *Si adverſus ea factum erit, ſive quid ita factum non fuerit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?*

DE

---

tur, ſed etiam cum non fieri. *d. l.* 2. §. *pen.* quanquam interdum diſtinguuntur. *l.* 75. §. 7. *eod.* Illa committitur exacto tempore, intra quod fieri poterat & debebat, quod promiſſum eſt. *l.* 14. *l.* 72. *l.* 84. *eod.* hæc, ſi quid factum ſit contra quam cautum fuit. *d. l.* 2. §. *pen. l.* 4. *eod.*

OPTIMUM ERIT] Quia difficilis eſt incertæ rei æſtimatio. Sen. 3. *de ben.* 6.

NE QUANTITAS STIPULATIONIS IN INCERTO] Cum quid fieri ſtipulamur, incertum ſtipulamur. *d. l.* 75. §. 7. Ratio eſt, quia id in ſtipulationem venit, quod ſtipulatoris intereſt. *l.* 68. *l.* 72. *eod. l.* 13. *in fin. de re jud.* hoc autem eſt incertum, quoniam non in jure, ſed in facto conſiſtit. *l.* 24. *de reg. jur.* utpote continens id, quod nobis abeſt, quodque lucrari potuimus. *l.* 13. *rat. rem hab.* quod totum incertum ac probatu difficile. Huic autem incommodo occurri poteſt ſubjecta ſtipulatione pœnæ. *l. ult. de ſtip. præt.*

CLAUSULA HUJUSMODI] Qua formula concipienda ſit pœnalis ſtipulatio, ſive quid fieri ſtipulemur, ſive quid non fieri, ſive ſimul quædam fieri, quædam non fieri, ex hoc loco ſatis perſpicuum eſt. Adde tamen *l. cum quid.* 71. *l. continuus.* 137. §. *pen. h. t.*

TI-

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI, & promittendi.

TITVLVS XVII.

Quibus modis duo rei fieri possunt.

ET stipulandi & promittendi duo, pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat, *Spondeo:* ut puta, cum duobus separatim stipulantibus, ita promissor respondeat, *Vtrique vestrum dare spondeo.* Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interrogante spondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, *Mævi, decem aureos dare spondes? &, Sei, eosdem decem aureos dare spondes?* si respondeant, singuli separatim *spondeo.*

De

TITVLVS XVII.

DVO PLVRESVE REI] Reus à re, id est, lite dictus est; eoque nomine veteres utrumque litigatorem denotabant. Fest. in *reus* & *contestari.* Cic. 2. *de orat. Reos appello, quorum res est.* Item, *Reos appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur.* Pompon. *l.* 5. *de verb. obl. Conventionales* stipulationes *sunt, quæ ex conventione reorum fiunt.* sed usu fere nunc obtinuit, ut is solus, unde petitur, reus dicatur.

VTRIQVE VESTRVM DARE SPONDEO] Igitur duo rei stipulandi sunt, qui eandem rem ab eodem in solidum stipulati sunt ea mente, ut quamvis solida singulis, una tamen omnibus debeatur. §. *prox.*

SINGVLI SEPARATIM SPONDEO] Aut *Spondemus. l.* 4. *h. t.* Duo ergo rei promittendi sunt, quorum singuli eandem rem eidem stipulanti in solidum promiserunt ea mente, ut quamvis solidum singuli, unum tamen omnes debeant. *l.* 2. *l.* 3. §. 1. *eod. & d.* §. *prox.* Sed hodie

De effectu hujuscemodi stipulationum.

1. Ex hujusmodi obligationibus & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur, & vel alter debitum accipiendo vel alter solvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

De

---

hodie duo rei promittendi non fiunt, nisi id specialiter actum sit, ut uterque in solidum teneatur. *auth. hoc ita. C. h. t.*

1. ET STIPULATIONIBUS] Cujac. & Hotom. *stipulantibus*. Th. ϗ τ ἐπερωτώντων ἑκάςῳ τὸ ὁλόκληρον ὀφληθήσεται, *& stipulantium singulis solidum debetur.* Recte.

SOLIDUM SINGULIS DEBETUR, &c.] Hoc primum est hujus obligationis proprium, quod & singulis reorum stipulandi solidum debetur, & singuli reorum promittendi solidum debent: ac proinde & illi singuli solidum exigere, & hi singuli in solidum conveniri possunt *l. 2. l. 3. §. 1. h. t. l. 31. §. 1. de novat.*

IN SOLIDUM TENENTUR] Hodie reus stipulandi actionem dividere cogitur ex communi sententia, per *Nov.* 99 quanquam illic divisionis beneficium non aliis datur, quam qui se ἀλληλεγγύως obligant, & tantum emendatur *l. 11. h. t.* Cujac.

VEL ALTER DEBITUM ACCIPIENDO, &c.] Alterum in hac obligatione singulare. Unus è duobus reis stipulandi promissorem liberare potest, non tantum debitum accipiendo, sed etiam acceptum ferendo, novando, petendo, jusjurandum deferendo. *l. 2. l. 16. h. t. l. 31. §. 1. de novat. l. 11. §. 21. de leg. 3. l. 27. & 28. de jurej.* At paciscendo correo non nocet. *l. 27. in. in fin. pr. de pact.*

VEL ALTER SOLVENDO] *l. 3. in fin. h. t.* vel acceptum rogando. *d. l. 2. l. 16. de accept.* novando seu alium debitorem dando, per *l. 30. ad SC. Vell.* jurando, *l. 28. de jurej.* non autem paciscendo: nisi aut socii sint, aut nominatim alter alteri quoque paciscatur. *l. 21. §. ult. & 4 ll. seqq. de pact.*

2. VEL

De stipulatione pura, & de die & conditione.

2. Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

DE STIPVLATIONE servorum.

TITVLVS XVIII.

An servus stipulari possit.

SERVVS ex persona domini jus stipulandi habet. Sed & hæreditas in plerisque personæ defuncti vicem sustinet, ideoque quod servus

---

2. VEL SVB CONDITIONE OBLIGARI POTEST] Dummodo eadem res sit in cujusque persona, & causa eadem. *l.* 9. §. 1. *l.* 15. *eod*, ut tempus idem sit aut locus solutionis, non est necesse. *l.* 7. *d. l.* 9. §. *ult. eod.* Obiter nota duos reos credendi & debendi etiam aliis contractibus constitui posse, denique & testamento. *d. l* 9. *pr. l.* 1. §. 43. & 44. *depos. l.* 8. §. 1. *de leg.* 1. *l.* 5. *C. si cert. pet.*

TITVLVS XVIII.

EX PERSONA DOMINI] Servi jure civili pro nullis habentur. *l.* 32. *de reg. jur.* & quasi non sint. *l. propen. eod.* Theod. Hermopol. *lib.* 7. *tit.* 6. *ὁ δοῦλος παρὰ τοῖς νόμοις ἀπρόσωπός ἐστι, τουτέστιν οὐδὲ δοκεῖ ζῆν, ἢ ὑπεῖναι.* Cæterum ex persona dominorum *χαρακτηρίζονται*, ut ait Theoph. id est, *personantur*, ut Gloss. Gr. Lat. Hinc est, quod etiam cum servis testamenti factio est. *l.* 31. *de hær. inst. v. sup. eod. tit.* & quod jus stipulandi habent. ut hic.

PERSONÆ DEFVNCTI VICEM] *l.* 34. *l.* 61. *de acq. rer. dom. v. sup.* §. 2. *de hær. inst.*

2. SI-

vus hæreditarius ante aditam hæreditatem ſtipulatur, acquirit hæreditati, ac per hoc etiam hæredi poſtea facto acquiritur.

Cui acquirat. De perſona, cui ſtipulatur. de ſtipulatione imperſonali.

1. Sive autem domino, ſive ſibi, ſive conſervo ſuo, ſive imperſonaliter ſervus ſtipuletur, domino acquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis acquirere poſſunt.

De ſtipulatione facti.

2. Sed cum factum in ſtipulatione continebitur, omnimodo perſona ſtipulantis continetur, veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut ſibi ire agere liceat. ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

De ſervo communi.

3. Servus communis ſtipulando, unicuique domi-

---

1. SIVE IMPERSONALITER] ἀπρωσώπως, ſeu indefinite non comprehenſa perſona, puta hoc modo, *Centum dare ſpondes?* l. 1. l. 15. h. t.

ET QVIBVS CAVSIS] Repetenda hîc eſt diſtinctio peculii filiorumfam. tradita & explicata *ſup.* §. 1. *per quas perſ.*

2. SED CVM FACTVM] *l.* 38. §. 6. *de verb. obl.* eodem ſenſu alibi dicitur, ea quæ facti ſunt, non tranſire ad dominum. *l.* 44. *de cond. & dem.*

IPSE ENIM TANTVM] Quia in propoſita ſtipulatione non jus, ſed factum verſatur. *d. l.* 38. §. 6. quanquam ſervus non ibit pro arbitrio ſuo, ſed domini. Aliud eſt, ſi viam vel iter vel actum ad fundum domini ſibi ſtipuletur: quoniam ea ſtipulatione non ſimplex factum, ſed jus ſervitutis continetur. *l.* 17. *h. t.*

3. PRO

dominorum pro portione dominii acquirit, nisi jussu unius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est, tunc enim soli acquiritur. Quod servus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest, solidum alteri acquiritur; veluti si res, quam dari stipulatus est, unius domini sit.

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

TITVLVS XIX.

Divisio.

STIPVLATIONVM aliæ sunt judiciales, aliæ Prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes tam Prætoriæ, quam judiciales.

De

3. PRO PORTIONE DOMINII] *l. 5. l. 7. eod.* Interest tamen, an ita stipuletur, *Dominis meis dare spondes?* an sic, *L. Titio & C. Seio dare spondes?* solo enim priore casu partes dominicæ debentur; posteriore viriles; quoniam dominorum vocabula pro demonstratione habentur. *l. 37. eod.*

NISI IVSSV VNIVS] *d. l. 5. & seqq. eod.* Sed quid si contempto jussu nominatim stipuletur alteri? Iustinian. hanc controversiam decidit pro eo, qui jussit. *§. ult. per quas pers. obl. l. ult. C. eod.*

AVT NOMINATIM ALICVI] *d. l. 5. & passim eod. d. §. ult.* Est & alius casus ejusdem naturæ, si stipuletur ex re unius. *l. 28. §. 1. eod.*

VNIVS DOMINI SIT] Aut si servitutem ad fundum stipuletur, cum unus duntaxat vicinum fundum habeat. *l. 7. in fin. l. 17. eod.*

TITVLVS XIX.

ALIÆ IVDICIALES, ALIÆ PRÆTORIÆ] Ex Pomp. *l. 5. de verb. obl.*

1. QVÆ

De stipulationibus judicialibus.

1. Iudiciales sunt duntaxat, quæ à mero judicis officio proficiscuntur, veluti de dolo cautio, vel persequendo servo, qui in fuga est, restituendove pretio.

De prætoriis.

2. Prætoriæ sunt, quæ à mero Prætoris officio proficiscuntur; veluti damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in iis etiam contineantur Ædi-

---

1. QUÆ A MERO IUDICIS OFFICIO] Id est, quas judex pro officio suo interponi jubet: ac proinde his locus non est nisi post litem contestatam. arg. *l. un. C. de lit. cont. l. 1. C. de judic.* Alio sensu judiciales dicuntur *l. 1. de stip prat.* quæ scilicet judicii futuri stabiliendi causa interponuntur, & species sunt prætoriarum.

VELUTI DE DOLO CAUTIO] Puta in actione in rem vel quod metus causa: nam judex in restituenda re, qua de agitur, caveri jubet dolum malum abesse. *l. 20. l. 45. de rei vind. l. 9. §. 5. & 7. quod met. ca.* & parere recusantem condemnat in id quod adversarii interest.

PERSEQUENDO SERVO] Et reddendo. *l. 64. §. ult. de leg. 1. l. 14. §. 11. quod met. ca.* alia exempla habes in *l. 16. l. 25. §. 10. fam. erc. l. 7. l. 12. si serv. vind.*

2. A MERO PRÆTORIS OFFICIO] Id est, quæ à jurisdictione veniunt. *l 5. de verb. obl.* quod ex eo cognoscemus, si extra judicium cautio injungatur, & adversus recusantem procedatur remediis prætoriis; puta missione in possessionem bonorum, aut denegatione jurisdictionis.

DAMNI INFECTI, VEL LEGATORUM] Has prætorias esse constat ex *l. 7. de damn. inf. tit. ut leg. nom. cav. & tit. ut in poss. leg.* ejusdem generis est cautio fructuaria. *l. 7. usuf. qu. cav.* judicatum solvi, ratam rem haberi. *l. 1. §. 1. & 2. de stip. prat. §. 4. & 5. inf. de satisd.*

ÆDI-

Ædilitiæ : nam & hæ à jurisdictione Prætoris veniunt.

De conventionalibus.

3. Conventionales sunt, quæ ex conventione utriusque partis concipiuntur, hoc est, neque jussu judicis, neque jussu Prætoris, sed ex conventione contrahentium, quarum totidem genera sunt, quot (bene dixerim) rerum contrahendarum.

De communibus.

4. Communes sunt, veluti rem salvam fore pupillo (nam & Prætor jubet rem salvam fore pupillo, caveri, & interdum judex, si aliter hæc res expedire non potest) vel de rato stipulatio.

DE

ÆDILITIÆ] Quibus venditor cavet de morbis & vitiis rerum venalium. *l.* 1. *& pass. de æd. ed. l.* 31. *& seq. de evict.*

ET HÆ A IURISDICTIONE PRÆTORIS] Vox *prætoris* expungenda est : quæ & abest à *l.* 5. *de verb. obl.* & à Russard Bar. Cont. Cujac. Hoc. non agnoscitur. Theoph. legit, *à jurisdictione ædilium.*

3. EX CONVENTIONE UTRIUSQUE PARTIS] Pomponius, *ex conventione reorum. l.* 5. *de verb obl.* intellige ex sola partium conventione : nam & cæteræ ex conventione constant; sed non inde solum proficiscuntur. Unde existit illa differentia, de qua in *l.* 1. §. *ult. l.* 9. *de præt. stip. l.* 52. *de verb. obl.*

QUOT RERUM CONTRAHENDARUM] id est, obligationum seu negotiorum, quæ contrahi possunt.

4. ET PRÆTOR IUBET REM SALVAM] Et quidem regulariter : unde etiam hæc cautio inter prætorias numeratur. *l.* 1. §. *de stip. præt.*

ET INTERDUM IUDEX] Puta si debitor pupilli à tutore conventus demum post litem contestatam cognoverit eum non cavisse, & ad hanc exceptionem confugiat, arg. *l.* 3. *C. de tut. qui sat. non ded.* junct. *l.* 1. *C. de ord. jud.*

DE RATO STIPULATIO] Hæc est, quæ exigitur

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

TITVLVS XX.

De his quæ sunt in commercio.

OMNIS res, quæ dominio nostro subjicitur, in stipulationem deduci potest, sive illa mobilis sit, sive soli.

De his, quæ non sunt.

1. At si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit, veluti Stichum, qui mortuus sit, quem vivere cre-

---

tur à procuratore alieno nomine actionem postulante;quæ & ipsa prætoria fere est. *l.* 1. §. 2. *de stip. præt.* Cæterum si in lite contestanda omissa sit, & postea, certum esse cœperit falsum esse procuratorem, recte judex hanc satisdationem ab eo exiget, per *d. l.* 1. *C. de ord. jud.* Addit Pomp. *l.* 5. *de verb. obl.* & stipulationem duplæ; qua sc. venditor cavet *rem vitiosam non esse*, &c. *l.* 32. *de evict.* assidua dicitur *l.* 31. §.20. *de ædil. ed.* & hæc interdum jussu judicis interponitur, interdum imperio ædilis. *d. l.* 5. *de verb. obl.* Caute hîc legendus Th.

TITVLVS XX.

DOMINIO SVBIICITVR] Id est, subjici potest, aut solet, ὑποκεῖσθαι δύναται. Th. verba enim in disciplinis potentialiter accipiuntur.

SIVE MOBILIS, SIVE SOLI] Sive corporalis, sive incorporalis, ut ususfructus & servitutes. §. 1. *sup. de usuf.* §. *ult. sup. de servit.* quin & facta quoque. §. *ult. sup. de verb. obl.*

1. AVT ESSE NON POTEST] Particula disjunctiva *aut* posita videtur pro conjunctiva, ut interdum solet. *l.* 53. *de verb. sign.* Nam v. c. fructus futuri recte in stipulationem deducuntur, *l.* 73. *de verb. obl.*

HI-

credebat, aut Hippocentaurum, qui esse non possit, inutilis erit stipulatio.

De his, quæ non sunt in commercio.

2. Idem juris est, si rem sacram, aut religiosam, quam humani juris esse credebat, vel (rem) publicam, quæ usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum vel theatrum, vel liberum hominem, quem servum esse credebat, vel cujus (rei) commercium non habuerit, vel rem suam dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quod publica res in privatam deduci, & ex libero servus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res suas stipulatoris esse desinere pot-

HIPPOCENTAVRVM] Lucret. *lib.* 5. Sen. *Epist.* 58. Cic. 2. *de nat. Deor.* *Quis*, inquit, *Hippocentaurum fuisse credat?* Plinius tamen fuisse tradit *lib.* 7. *c.* 3.

INVTILIS ERIT STIPVLATIO] *d. l.* 1. §. 9. *de obl. & act.* adeo ut nec æstimatio debeatur, nec pœna eo nomine promissa committatur. *l.* 69. *l.* 103. *de verb. obl.*

2. REM SACRAM, &c.] *d. l.* 1. §. 9. *de obl. & act.* *l.* 35. *l.* 83. §. 5. *d. l.* 103. *de verb. obl.* neque hoc casu magis, quam superiore, æstimatio debetur, aut pœna promissa peti potest. *d. l.* 69. & *l.* 103. *eod.*

HVMANI IVRIS ESSE CREDEBAT] Et multo magis si sciebat eam humani juris non esse. arg. *l.* 31. *de obl. & act.*

CVIVS COMMERCIVM NON HABVERIT] Veluti si Iudæus mancipium Christianum sibi dari stipuletur. Quod si solus promissor commercium non habeat, placet valere stipulationem. *l.* 34. *de verb. obl.* fac. *l.* 49. §. 3. *de leg.* 2. & ratio in *l.* 71. *de verb. sign.*

NEC REM SVAM DARI] *l.* 82. *de verb. obl.* *l.* 1. §. 10. *de obl. & act.* cui consequens est, nec pretium rei ex ea stipulatione deberi. Sed pretium rei meæ recte stipulor, & rem meam mihi restitui. *d. l.* 82.

potest, sed protinus inutilis est. Item contra, licet initio utiliter res in stipulatum deducta sit, si tamen postea in aliquam eorum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris devenerit, extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, *Lucium Titium, cum servus erit, dare spondes?* & similia. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

De facto, vel datione alterius.

3. Si quis alium daturum, facturumve quis promiserit, non obligabitur, veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum

PROTINVS INVTILIS] Protinus, id est, statim, εὐθέως, παραχρῆμα. Huc pertinet regula, *Quod initio vitiosum est &c. l. 29. de reg. jur.*

LICET INITIO VTILITER] *l.* 51. *l.* 83. §. 5. *de verb. obl.* sunt hæc exempla regulæ, quæ definit, etiam ea, quæ recte gesta sunt, resolvi, si in eum casum inciderunt, à quo non poterant incipere. *l. pen.* §. *ult. eod. l.* 11. *de servit.*

SINE FACTO PROMISSORIS] Secus est, si facto aut culpa promissoris res commercio exempta *d. l.* 83 §. 5. aut postquam moram in ea præstanda fecisset. *l.* 23. *l.* 91. *pr. &* §. 3. *eod.*

LVC. TITIVM, CVM SERVVS ERIT] Etiam mali ominis causa hujusmodi stipulationes detestamur. *d. l.* 83. §. 5. *l.* 34. §. 2. *de cont. empt.*

QVÆ NATVRA SVI] Aliud juris est in his, quæ per accidens non possunt acquiri, puta quia stipulatoris sunt. *l.* 31. *de verb obl.*

3. NON OBLIGABITVR] Quia de se non promittit. *d. l.* 83. *pr.* nec alium obligat; quia nemo ex contractu alterius obligari potest. *l.* 3. *C. ne ux. pro mar.*

SI EFFECTVRVM SE] Aut se curaturum. *d. l.* 83. quippe qua stipulatione non tam factum alienum, quam pro-

ćturum se ut Titius daret, spoponderit, obligatur.

De eo, in quem confertur obligatio, vel solutio.

4. Si quis alii, quam ei cujus juri subjectus sit, stipuletur, nihil agit. Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest, veluti si quis ita stipuletur, *Mihi aut Seio dare spondes?* ut obligatio quidem stipulatori acquiratur, solvi tamen Seio, etiam invito eo, recte possit, ut liberatio ipso jure contingat, sed ille adversus Seium habeat mandati actionem. Quod

proprium promissoris continetur. Occurrunt etiam exempla, in quibus promissor sub alieni facti promissione etiam de suo promittere intelligitur. *l.* 14. §. 2. *de pec. const. l.* 38. *pr. l.* 11. *l* 81. *p. eod. & tit. rem rat. hab.*

4 QVAM EI, CVIVS IVRI SVBIECTVS] Patri sc. aut domino. *l.* 38. §. 17. *l.* 45. *de verb. obl. sup. de stip. serv. & inf. per quas pers. nob. obl.*

NIHIL AGIT] Nec sibi acquirit, quia hoc actum non est; nec alteri, quia hoc repugnat fini omnium obligationum. *d. l.* 38. §. 17. *& inf. eod.* §. 18. *l.* 11. *de obl. & act.*

SOLVTIO IN EXTRANEAM PERSONAM] Vtiliter extranea persona inseritur ad hunc effectum, ut jus sit promissori etiam alteri solvere. *l.* 56. §. 2. *l. ult.* §. 3. *de verb. obl. l.* 23. *de fidej. l.* 9. *l.* 10. *de solut.*

MIHI AVT SEIO] disjunctim. *d. ll.* Aliud servatur, si conjunctim, *Mihi & Seio*, ut mox sequitur.

ETIAM INVITO EO] Stipulatore sc. Cæterum hæc potestas adjecto solvendi, lite contestata intercidit. *l.* 16. *de fidej. l.* 57. §. 1. *de solut.* aut statu ejus in causam deteriorem mutato. *l.* 38. *d. t.* junct. *l.* 56. §. 2. *de verb. obl.* nec ipse petere, nec novare, nec acceptum ferre potest: quia obligatio soli acquiritur stipulatori. *l.* 10. *de solut.*

MANDATI ACTIONEM] *l.* 131. §. 1. *de verb. obl.* Est enim adjectus instar procuratoris, *l.* 12. §. 1. *&* 2. *seqq. de solut.*

Quod si quis sibi, & alii, cujus juri subjectus non sit, dari decem aureos stipulatus est, valet quidem stipulatio. sed utrum totum debeatur stipulatori, quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia, dubitatum est. sed placuit, non plus, quam dimidiam partem ei acquiri. Ei vero, qui juri tuo subjectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris, quia vox tua tanquam filii sit, sicut & filii vox tanquam tua intelligitur in his rebus, quæ tibi acquiri possunt.

De interrogatione & responsione.

5. Præterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat, veluti si quis decem aureos à te dari sibi stipuletur, tu

---

SIBI ET ALII] Conjunctim scil. hoc modo; *Mihi & Titio decem dari?* *l.* 110. *de verb. obl.* fac. *l.* 56. *de cond. & dem.* *l.* 11. §. 1. *de duob. reis.*

NON PLVS QVAM DIMIDIAM] Quia una decem communiter in hac stipulatione comprehenduntur. *l.* 56. *pr. de verb. obl.* Vnde nec quod extraneo inutiliter stipulatus est, partem ejus auget. *d. l.* 110. nec quod sibi utiliter, adjectione inutili vitiatur. *l.* 1. §. *pen. eod. c. utile. de reg. jur. in* 6.

EI, QVI IVRI TVO SVBIECTVS] Dominus servo, pater filio, quem in potestate habet, recte stipulantur, quia id ipsis statim acquiritur. *l.* 39. *l.* 56. §. 3. *l.* 130. *de verb. obl.* *l.* 2. *C. de cont. stip.*

VOX TVA TANQVAM FILII] Patris & filii persona pene eadem. *l. ult. C. de impub. & al. subst.* Est enim filius veluti portio patris. Aristot. 1. *magn. mor.* 34.

QVÆ TIBI ACQVIRI POSSVNT] Non ergo si quid pater stipuletur ex causa castrensis peculii. *l.* 39. *de verb. obl.* aut si factum in personam filii conferat. *l.* 130. *eod.*

5. SI QVIS DECEM, &c. TV QVINQVE VEL CONTRA] Tota hæc verborum conceptio non est plane inutilis; sed pro ea summa duntaxat, quæ vel interrogationem

tu quinque promittas, vel contra: aut si ille pure stipuletur, tu sub conditione promittas, vel contra, si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, *Præsenti die spondeo.* Nam si hoc solum respondeas, *Promitto*, breviter videris in eandem diem, vel conditionem spopondisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit.

De his qui sunt, vel habent in potestate.

6. Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subjectus est, vel si is à te stipu-

nem vel responsionem excurrit: quoniam cum in majori summa semper insit minor, hactenus quoque apte responsum hîc intelligitur. *l.* 1. §. 4. *l.* 83. §. 3. *de verb. obl.* Similiter si quis de una re interrogatus, promittat & eam & plures conjunctim; aut de pluribus conjunctim, ex his unam, placet promissorem saltem obligari in eam rem, de qua & interrogatus est, & respondit. *d. l.* 1. §. 5. *d. l.* 83. §. 4.

ILLE PVRE, TV SVB CONDITIONE] Hic vero quia aliter respondetur mutata forma & qualitate interrogationis, tota vitiatur obligatio, nisi diversitas responsionis illico stipulatori placuerit. *d. l.* 1. §. 3.

NEQVE ENIM NECESSE EST, &c] Nam ut stipulator verba concepit & quasi præivit, ita promissor respondisse intelligitur. §. 17. *inf. eod.* Vnde etiam si quis interrogatus, *Dabis?* Respondeat, *Dabitur*, aut *Quid ni?* Recte atque ad interrogatum respondisse intelligi debet. *d. l.* 1. §. 2. nec obstat *auth. si quando. C. de const. pec.* quia in constituto nulla præcedit interrogatio, ad quam hujusmodi verba referas. Alc. 2. *par.* 18.

6. VEL AB EO, QVI TVO IVRI] Ratio est, quia nemo sibi ipsi obligari potest. *l.* 11. *de leg.* 1. aut secum ipse agere. *l.* 16. *de furt.* Dominus autem & servus, pater & filius in iis, quæ juris sunt, & domino ac patri acquiri possunt, vice unius personæ funguntur. §. 4. *sup. eod.*

 fac.

ſtipuletur. Sed ſervus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne quidem ulli alii. filii vero familiarum aliis obligari poſſunt.

De muto & ſurdo.

7. Mutum neque ſtipulari, neque promittere poſſe palam eſt, quod & in ſurdo receptum eſt, quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet, unde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, ſed de eo, qui omnino non audit.

De furioſo.

8. Furioſus nullum negotium gerere poteſt, quia non intelligit, quod agit.

De

---

fac. *l. 7. de obl. & act. l. 4. de jud.* Vtique tamen naturalis ſaltem obligatio in propoſito naſcitur. §. 1. *tit. prox. l. 38. de cond. jud.*

FILIIFAM. ALIIS OBLIGARI POSSVNT] Servi naturaliter tantum ex contractibus obligantur. *l. 14. l. 43. de obl. & act.* quia quod ad jus civile attinet, pro nullis habentur *l. 32. de reg. jur.* *τοῖς δούλοις οὐκ ἔστι μετουσία πολιτείας.* Liban. *dec.* 16. At filiifam. extra patrem & cauſam mutui etiam civiliter, ut reliqui cives. *l. 39. de obl. & act. l. 57. de jud. l. ult. §. 2. de verb. obl.*

7. MVTVM NEQVE STIPVLARI, &c.] Neque mutum, neque ſurdum ad verborum obligationem pertinere palam eſt: quippe quæ contrahi non poteſt, niſi utroque loquente, & altero interrogante, altero ad interrogatum reſpondente. *l. 1. eod. l. 1. §. pen. de obl. & act.*

8. FVRIOSVS NVLLVM NEGOTIVM] *l. 1. §* 12. *d. t. l. 70. §. 4. de fidej.* nec ſi curatoris accedat auctoritas. *l. 5. de reg. jur.* Ratum autem manet, quod vel ante furorem, vel tempore intermiſſionis geſſit. §. 1. *ſup. quib. non eſt perm. fac. teſt.* In eadem cauſa eſt & is, cui bonis interdictum. *l. 40. de reg. jur.* niſi quod hic ſtipulando ſibi acquirere poteſt. *l. 6. h. t.*

9. SI-

De impubere.

9. Pupillus omne negotium recte gerit, ita tamen, ut, ubi tutoris authoritas necessaria sit, adhibeatur tutor, veluti si ipse obligetur, nam alium sibi obligare etiam sine tutoris authoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem intellectum; nam infans, & qui infantiæ proximus est, non multum à furioso distant, quia hujusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est, ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate paren-

9. Sibi obligare sine tutoris auctor.] Et in universum conditionem suam meliorem facere. *sup. de auct. tut. in pr.*

Infans] Infantem dicimus usque ad annum septimum. *l.* 1. §. 2. *de adm. tut. l.* 18. *C. de jur del.* qua ætate plene absolvitur integritas loquendi. Macrob. 1. *in* S.S. 6.

Infantiæ proximus] Qui septennium egressus adhuc consistit intra annum decimum & dimidium, aut pupilla intra annum nonum & dimidium.

In proximis infantiæ] Vt proximus infanti & stipulari possit, & tutore auctore cætera agere, benignitatis est: nam & ipse non multum à furioso distat. *l.* 1. §. 13. *de obl. & act. l* 9. *de acq. hær. l.* 5. *de reg. jur.*

Pubertati proximi] Id est, pupilli, qui annos illos quos modo diximus, superaverunt, ut recte Accurs. aliter Th. & Græc. putamus etiam pupillum adulto proximum sine tutore naturaliter obligari. *l.* 25. §. 1. *quand. di. leg. l.* 21. *ad leg. Falc. l.* 1. *de nov. l.* 127. *de verb. obl. l.* 95. §. 2. *de solut.* quanquam id alibi negatur. *l.* 41. *de cond. ind. l.* 59. *de obl. & act.* quia huic obligationi vis omnis detracta est, quatenus ipsi pupillo nocere possit.

parentis eſt impubes, ne authore quidem patre obligatur.

De conditione impoſſibili.

10. Si impoſſibilis conditio obligationi adjiciatur, nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat, veluti ſi quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur, *Si digito cœlum non attigero, dare ſpondes?* pure facta obligatio intelligitur; ideoque ſtatim peti poteſt.

De abſentia.

11. Item verborum obligatio inter abſentes concepta, inutilis eſt. Sed cum hoc materiam litium

---

NE AVCTORE QVIDEM PATRE] *l. ult.* §. 2. *de verb. obl.* ſicut nec ex contrario auctore patre ſibi acquirere poteſt. Pupilli alia ratio, cujus è re eſt, ſaltem tutore auctore obligari poſſe, cum ipſe viciſſim ſibi alios obliget.

10. NIHIL VALET STIPVLATIO] *l.* 7. *l.* 35. *eod. l.* 1. §. 11. *de obl. & act.* nec ulli contractus. *l.* 31. *d. t.* Secus eſt in ultimis voluntatibus. §. 10. *ſup. de hær. inſt.* diverſi juris rationem tibi ſuppeditabit, *d. l.* 31.

CVI NATVRA IMPEDIMENTO] Huic ſimilis eſt, quæ legibus ac bonis moribus contraria. *l.* 15. *de cond. inſtit. l.* 26. *& ſeqq. de verb. obl.*

SI DIGITO COELVM NON ATTIGERO] Hæc ſtipulatio non continet conditionem impoſſibilem, ſed ἀναγκαῖόν τι. Nam cujus affirmatio eſt impoſſibilis, ejus negatio eſt neceſſaria. Ariſtot. περὶ ἑρμ. *c. pen.* conſentiunt ICti. *l.* 7. *&* 8. *eod.*

11. INTER ABSENTES CONCEPTA] Quia ſtipulatio confici non poteſt, niſi utroque loquente, & altero alterum audiente. *l.* 1. *eod. l.* 3. *h. t.* Non adverſatur *l.* 57. *de don. int. vir. & ux.* nam literis illis uxoris, de quibus

litium contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes fuisse, vel se vel adversarios suos contendentibus, ideo nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses advocatos scripsimus, per quam disposuimus tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas, nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus, vel per scripturam, vel per testes idoneos approbaverit, toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse.

Di stipulatione post mortem, vel pridie quam alter contrahentium moriatur.

12. Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat, non magis quam post ejus mortem,

---

bus illic, cautio stipulationis inter præsentes conjuges interpositæ comprehensa fuit.

NOSTRA CONSTITVTIO] *l. optimam.* 14. *C. de contr. stip.*

SCRIPTVRAS ESSE CREDENDAS] Id est, veras esse præsumendum. quæ tamen præsumptio non est juris & de jure, ut loquuntur; sed juris tantum, cum adversus eam admittatur contraria probatio.

VEL PER TESTES IDONEOS] Debet autem hæc contraria probatio, sive per tabulas sive per testes fiat, talis esse, ut auctoritate superet scripturam ex adverso prolatam. arg. *l.* 18. *C. de prob.*

TOTO EO DIE, &c] Igitur quod dicitur, factum negantis per rerum naturam probationem nullam esse. *l.* 23. *C. d. t.* non pertinet ad factum, quod tempore & loco circumscriptum est; cujus negatio per indirectum probari potest. *d. l.* 14. *C. de contr. stip.* Quintil. *lib.* 5. *c.* 6. & 7. Aristot. Rhet. *ad Alex. c.* 14.

tem, à quo ſtipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari poterat, quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *Pridie quam moriar*, vel *Pridie quam morieris, dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio. Sed cum (ut jam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant, placuit nobis etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem, ut ſive poſt mortem, ſive pridie quam moriatur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat.

De ſtipulatione præpoſtera.

13. Item ſi quis ita ſtipulatus erat, *Si navis [cras] ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere, concepta

---

12. POST MORTEM SVAM] Quoniam placebat obligationes & actiones, quæ non cœpiſſent à defuncto vel contra defunctum, à perſona hæredis vel contra eum non incipere. *l. un. C. ut act. ab. hær.* cujus regulæ exceptio videtur in mandato poſt mortem. *l. 12. in fin.* cum *l. ſeq. mand.*

PRIDIE QVVM MORIAR] Hæc enim formula incidit in ſpeciem præcedentem: quia illud *pridie* certo ſciri non poteſt, niſi poſt reorum mortem. Eandemque ob cauſam etiam hujuſmodi legatum inutile erat. §. 35. *ſup. de legat.*

PLACVIT NOBIS] *l. 11. C. de cont. ſtip.* Alia conſtitutione abrogavit memoratam juris antiqui regulam. *d. l. un. C. ut act. ab hær.*

13. SI NAVIS CRAS EX ASIA] Ita & Th. ἐὰν ἡ ναῦς αὔριον ἔλθῃ ἀπὸ Ἀσίας. Et licet in quibuſdam non habeatur verbum *cras*, eo tamen addito clarior fit præpoſteratio. Pac.

PRÆPOSTERE CONCEPTA] Quoniam qui ita ſtipulatur, filiam vult naſci ante matrem, id eſt, obligationem

cepta est. Sed cum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimaverit, nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat hujusmodi conceptio stipulationis.

De stipulatione collata in tempus mortis.

14. Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, *Cum moriar, dare spondes?* vel *Cum morieris*, & apud veteres utilis erat, & nunc valet.

De stipulatione post mortem alterius.

15. Item post mortem alterius recte stipulamur.

De

---

tionem ante conditionis eventum; quod est ὕστερον πρότερον. §. 4. *sup. de verb obl.*

Nobis placvit] Iustiniano placuit præposteras stipulationes in universum valere, perinde, quasi vel in diem vel sub conditione tantum conceptæ essent, exactionemque usque ad diei vel conditionis eventum differri *l. 25. C. de testam.* ubi etiam mentio constitutionis Leonianæ, quæ intercidit.

14. Cvm moriar, Cvm morieris] Hæ formulæ semper probatæ fuerunt. *l.* 45. §. 1. *& pen. de. verb obl. l.* 17. *de cond. ind.* etiam in legatis. *l.* 1. §. 2. *l.* 79. §. 1. *de cond. & dem.* Vlp. *tit.* 24. §. 15. scil. auctores nostri totum illud, quod mori dicitur, vitæ adscribunt. *l.* 18. §. 1. *de man. test.* Cujac. 3. *obs.* 34. qua de re olim quæsitum. Gell. 6. *c.* 13.

15. Post mortem alterivs] In hac formula, *Post mortem Titii dare spondes?* aperte cessat ratio, ob quam placebat stipulationem post mortem contrahentium conceptam non valere; ideoque nunquam improbata fuit.

De promissione scripta in instrumento.

16. Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem, perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

De pluribus rebus.

17. Quoties plures res una stipulatione comprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, *Dare spondeo*, propter omnes tenetur. Si vero unam ex his vel quasdam daturum se spoponderit, obligatio in iis, pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus una, vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.

De

---

16. SI SCRIPTUM IN INSTRUMENTO] *l.* 30. *l.* 134. §. 2. *de verb. obl. l.* 1. *C. de cont. stip.* Paul. 5. *sent.* 7. unde hic locus sumptus est. Duplex est igitur pro instrumento præsumptio; una veritatis, de qua §. 11. *sup.* altera solennitatis, de qua hoc loco. Cæterum adversus hanc quoque speciem præsumptionis contrarii admittenda probatio, per *l.* 7. §. 12. *de pact.*

17. PROPTER OMNES TENETUR] Sive universæ verbo collectivo in stipulatum deductæ sint, veluti, *Quadrigam illam dare spondes?* sive nominatim singulæ, veluti, *Stichum, Pamphilum & Erotem dabis?* ubi tot stipulationes sunt, quot species. Ratio est, quia indefinita responsio pro universali valet. §. 5. *sup.* add. *l.* 29. *l.* 86. *de verb. obl. l.* 32. *de evict.*

PRO QUIBUS SPOPONDERIT] *l.* 83. §. 4. *de verb. obl.* Aliud est, si quis stipulante me Stichum aut Pamphilum disjunctim, unum se daturum respondeat. *d. l.* 83. §. 2. quia ille similis est ei, qui stipulanti sub conditione pure promittit, mutata forma interrogationis. *v. sup.* §. 5.

ET AD SINGULAS RESPONDERE] Quarum sc. præstatione adstringi volumus: neque enim indiget hic locus emendatione Hotomanni.

18. AL-

De pœna adjecta stipulationi alii dari.

18. Alteri stipulari (ut supra dictum est) nemo potest. Inventæ enim sunt hujusmodi stipulationes vel obligationes ad hoc, ut unusquisque acquirat sibi, quod sua interest, cæterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conveniet, ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cujus nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit ejus, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis ita stipuletur, *Titio dari?* nihil agit, sed si adjecerit pœnam, *Nisi dederis, tot aureos dare spondes?* tunc committitur stipulatio.

Si

18. ALTERI STIPVLARI] Ex Vlpian. *l.* 38. §. 17. *de verb. obl.*

NIHIL INTEREST STIPVLATORIS] Pecuniariter sc. Affectioni autem tantum tributum non est, ut propter eam extraneo obligatio acquiratur.

POENAM STIPVLARI CONVENIET] Et igitur valet etiam pœnalis stipulatio subjecta stipulationi inutili. nisi forte ideo inutilis sit, quia continet, quod impossibile aut turpe est. *l.* 61. *l.* 69. *eod.*

ETIAM EI, CVIVS NIHIL INTEREST] Intellige, cujus nihil interest alteri dari aut fieri. Vtique enim pœnam consequi interest stipulatoris.

SED QVÆ SIT QVANTITAS] *d. l.* 38. §. 17. Ergo quantacunque pœna fuerit, tanta commissa stipulatione peti potest: quamvis duplo aut triplo major, quam efficit id, quod alteri dari aut fieri debuit. Don. in *d. l.* 38. §. 17. *in ult.*

TVNC COMMITTITVR STIPVLATIO] Existente nimirum stipulationis conditione, videlicet si non dederis. §. 4. *sup. de verb. obl.*

Si intersit ejus, qui alii stipulatur.

19. Sed & si quis stipuletur alii cum ejus interesset, placuit stipulationem valere. Nam si is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationem contutori suo, & stipuletur rem pupilli salvam fore, quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est, cum obligatus futurus sit pupillo, si male res gesserit, tenet obligatio. Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus sit, habebit vires stipulatio. Et si creditori suo quis stipulatus sit, quod sua interest, ne forte vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant, valet stipulatio.

De

---

19. CVM EIVS INTERESSET] *d. l.* 38. §. 20. Ratio perspicua, quia tum non tam alteri, quam sibimet ipsi stipulari videtur. *l.* 118. §. *ult. eod.* Ideoque & sibi actionem acquirit, non ei, cujus in personam stipulatio collata.

SI MALE RES GESSERIT] Alii, *cesserit*, ut & apud Vlp. *d. l.* 38. §. 20. unde hæc transcripta.

OBLIGATVS FVTVRVS SIT PVPILLO] Nam qui tutelæ administrationem contutori cedit, non liberatur periculo tutelæ. *l.* 3. §. 2. *de adm. tut.*

PROCVRATORI SVO] Quia procuratori dari potest interesse stipulantis, puta quod procurator pecuniam pro eo exposuit.

CREDITORI SVO] *d. l.* 38. §. 23. *d. l.* 118. §. *ult. l.* 22. *C. de donat.* Denique sunt quædam personæ, per quas ratione officii placet etiam alteri actionem utilem acquiri: in quo numero sunt tutor, curator, actor civitatis, procurator militis, magistratus ejusve jussu alius in cautione à tutore aut adrogatore exigenda. *l.* 5. §. *pen. de pec. const. l.* 26. *de reb. cred. l.* 18. *de adopt. l.* 1. §. 11. & 15. *de mag. conv. l.* 2. & 3. *rem pup. salv.* Vide & *l* 68. *de proc l.* 79. *de verb. obl. l.* 1. *in fin. cum. l.* 2. *de inst. act. l.* 15. §. 28. *de act. empt. l.* 5. *de stip. prat.*

20. QVI

De pœna adjecta promissioni facti alieni.

20. Versa vice qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit.

De re stipulantis futura.

21. Item nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur.

De dissensu.

22. Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor, perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset, veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.

De

---

20. Qvi alivm factvrvm] Facti alieni stipulatio inutilis. §. 3. *sup.* cæterum hîc etiam remedium stipulanti paratum in pœna. *l.* 38. §. 2. *de verb. obl.*

21. In evm casvm, qvo sva] Tralatitium est actum in id tempus inutiliter conferri, quo pure inutiliter fieret. *l.* 4. *C. de donat. ant nupt.* Nemo autem utiliter rem suam pure stipulatur. §. 2. *sup. eod.*

22. De alia re] *l.* 83. §. 1. *l.* 137. §. 1. *eod.* idemque est, si promissor erraverit in persona stipulantis. arg. *l.* 15. *de jurisd. l.* 2. *de jud.* Sufficit autem in corpore consensum esse, licet in materia erratum, veluti si æs sit, quod aurum putabatur. *l.* 22. *de verb. obl.* quanquam & hic error emptionem vitiat: quoniam non potest videri emptor consensisse in pretio. *l.* 9. §. *ult. de cont. empt.*

Tv de Pamphilo] Hic non simplex in nomine error est, ut putat Schol. Th. sed etiam in re, quia nec de corpore constitit. Error vero in solo nomine, cum de persona aut re ipsa constat, de consensu nihil mutat. *l.* 32. *de verb. obl.* §. 29. *sup. de legat.*

23. Tvr-

De turpi causa.

23. Quod turpi ex causa promissum est, veluti si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat, non valet.

De morte contrahentium.

24. Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante conditionem decesserit, postea existente conditione, hæres ejus agere potest. Idem est & ex promissoris parte.

Quando agi potest ex stipulatione.

25. Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non recte petet. Si fundum dari stipuleris, vel hominem, non poteris continuo agere, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri possit.

DE

---

23. TVRPI EX CAVSA] *l.* 26. *& seq. l.* 123. *de verb. obl. l.* 7. §. 3. *de pact.* quale etiam quod bonis moribus adversatur, veluti si de futura successione stipulatio interponatur. *l.* 61. *de verb. obl. l. ult. C. de pact.*

24. IDEM EST ET EX PARTE PROMISSORIS] Vt si pendente conditione promissori quid humanitus contigerit, hæres promissoris existente postea conditione conveniri possit. *l.* 57. *de verb. obl.* sicut ex converso stipulatore ante conditionem mortuo hæres ejus agere. §. 4. *sup. d. t.*

25. QVI HOC ANNO] Ex Pompon. *l.* 42. *eod. v. sup.* §. 2. *eod.*

NON POTEST CONTINVO AGERE] Hoc non ad jus petendi. *d.* §. 2. sed ad ejus, quod petitur præstationem & executionem obligationis referendum est: quia incivile statim cum sacco venire creditorem. *l.* 105. *de solut.*

TI-

DE FIDEIVSSORIBVS.

TITVLVS XXI.

Cur accipiuntur.

PRo eo, qui promittit, ſolent alii obligari, qui fidejuſſores appellantur, quos homines accipere ſolent, dum curant, ut diligentius ſibi cautum ſit.

In quibus obligationibus.

1. In omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt, id eſt, ſive re, ſive verbis, ſive literis, ſive

---

TITVLVS XXI.

SOLENT ALII OBLIGARI] Acceſſorie videl. ſeu reo principali manente obligato. qualis eſt is, cujus mandatu pecunia creditur certæ perſonæ. §. 6. *inſ. de mand.* item qui pecuniam debitam ſe ſoluturum conſtituit nudo pacto. §. 9. *inf. de act.* & maxime qui quod alius debet, fide ſua eſſe jubent interpoſita ſtipulatione; de quibus ſolis hic agitur. conjunguntur *l. ult C. de conſt. pec.*

FIDEIVSSORES APPELLANTVR] Item ſponſores & adpromiſſores. Alii ſunt qui dicuntur expromiſſores: nam expromiſſione fit novatio, id eſt, aliena ſuſcipitur obligatio liberato reo. *l. ult. de SC. Mac. l.* 4. *de cond. ca. dat. l.* 37. *in fin. de op. lib.*

VT DILIGENTIVS CAVTVM] Fidejuſſores & pignora ſponſionum fideique ſunt vincula & firmamenta. *l.* 9. *in fin. de ſup. leg.* Sen. *de ben.* 7. 14.

1. IN OMNIBVS OBLIGATIONIBVS] *l.* 1. *l.* 2. *l.* 8. §. 1. *l.* 16. §. 3. *h. t.* etiamſi obligatio ex delicto oriatur. *d. l.* 8. §. 5. *l.* 56. §. *ult. l.* 70. §. *ult. eod.* utique ſi agatur civiliter: nam ſi criminaliter agatur ad coërcitionem corporalem, fidejuſſio inutilis eſt. arg. *l.* 13. *ad leg. Aq. l.* 22. *C. de pæn.* Textus autem in *l.* 1. cum *ſeqq. de cuſt. reor.* accipiendi de fidejuſſoribus, qui caveant de reo ſiſtendo, non qui pœnam ſuſcipiant delicti.

AN

sive consensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest, utrum civilis, an naturalis sit obligatio, cui adjicitur fidejussor: adeo quidem, ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit, qui fidejussorem à servo accipiat, sive ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

De hærede.

2. Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatum.

Si fidejussor præcedat, vel sequatur obligationem.

3. Fidejussor & præcedere obligationem & sequi potest.

De pluribus fidejussoribus.

4. Si plures sint fidejussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque

AN NATURALIS] *l.* 6. *in fin.* *l.* 7. *l.* 16. §. 3. *h. t.* ut ut arctius hoc casu astringatur fidejussor, quam reus. add. Theoph.

SIVE IPSE DOMINUS] *l.* 70. §. 3. *eod.* At ex contrario pro eo, quod dominus servo debet, fidejussor acceptus non tenetur. *l.* 56. §. 1. *eod.* ubi ratio.

2. HÆREDEM RELINQUIT OBLIGATUM] *l.* 4. §. 1. *eod.* *l.* 24. *C. eod.* juxta regulam in *l.* 49. *de obl. & act.* §. 1. *inf. de perp. & temp. act.* *l.* 62. *de reg. jur.*

3. ET PRÆCEDERE OBLIGATIONEM] *l.* 6. §. *ult. h. t.* Interim tamen fidejussoris obligatio in suspenso est. *l.* 35. *de judic.* nec ante conveniri potest, quam reus debeat. *l.* 57. *h. t.*

ET SEQUI] Mandator non sequitur *l.* 12. §. 14. *mand.* pecuniæ constitutæ reus non præcedit. *l.* 1. §. 1. *de pec. const.*

4. IN SOLIDUM TENENTUR] Etiamsi id nominatim non convenerit. *l.* 3. *C. h. t.*

que liberum est creditori, à quo velit, solidum petere. Sed ex epistola D. Adriani compellitur creditor à singulis, qui modo solvendo sunt litis contestatæ tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit, hoc cæteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consecutus fuerit, hujus solius detrimentum erit, si is pro quo fidejussit, solvendo non sit, & sibi imputare debet, cum potuerit juvari ex Epistola D. Adriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio.

In quam summam obligatur fidejussor.

5. Fidejussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur.

EX EPISTOLA D. HADRIANI] *l. 26. eod.* Beneficium hoc vulgo divisionis appellatur. & cæteris quoque accessionibus datum est. *l. ult. C. de pec. const.*

LITIS CONTESTATÆ TEMPORE] *l. 51. § 1. & pen. h. t.*

HUIUS SOLIUS DETRIMENTUM] Poterit quidem quod solvit, repetere à debitore actione mandati: sed à creditore partem repetere non potest, nec adversus confidejussores ullam actionem habet, extra quam si tunc cum solvit, actiones sibi cedi à creditore curaverit, aut ea lege solverit, ut postea cederentur. *l. 17. l. 36. l. 39. eod. l. 2. l. 11. l. 14. C. eod.*

IUVARI EX EPISTOLA] Quippe qua epistola non ipso jure inter fidejussores dividitur obligatio, sed ope exceptionis. 26. *eod.* Novissime & aliud beneficium fidejussoribus tributum. *Nov. 4. c. 1.* unde *auth. præsente. C. eod.* quod ordinis & excussionis vocant. Beneficium cunctis notum. Hæc autem beneficia renuntiando amittuntur. *l. pen. C. de pact.*

5. NON POSSUNT, UT PLUS DEBEANT] Vel re, vel tempore, vel loco aut causa. *l. 8. §. 7. h. t.* placetque in duriorem causam adhibitos omnino non obligari.

tur. Nam eorum obligatio accessio est principalis obligationis, nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fidejussor in quinque recte obligatur, contra vero obligari non potest. Item, si ille pure promiserit, fidejussor sub conditione promittere potest, contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim, statim aliquid dare, minus est, post tempus dare.

De actione fidejussoris adversus reum.

6. Si quid autem fidejussor pro reo solverit, ejus recuperandi causa habet cum eo mandati judicium.

Si fidejussor Græce accipiatur.

7. Græce etiam fidejussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ

---

gari. *d. l.* 8. §. 7. *l.* 70. *eod.* quasi acceptos contra formam juris. *l.* 49. *in fin. eod.*

NEC PLUS IN ACCESSIONE] Hoc axioma verum est universaliter in obligatione accessoria: alias nihil impedit, quo minus plus pretii sit in accessione, quam in principali re. *l.* 19. §. 13. *& seqq. de aur. arg. leg. l.* 34. *de cont. empt.* §. 26. *sup. de rer. div.*

VT MINVS DEBEANT, OBLIGARI POSSVNT] Vel in minorem summam, quam quæ debetur à reo principali, vel alias in causam leviorem. *d. l.* 8. §. 7. *& seqq. l.* 34. *h. t. cum simil.*

6. MANDATI IVDICIVM] *l.* 10. §. 11. *mand.* nempe si mandatum vel expresse vel tacite intervenerit: alias negotiorum gestorum, veluti si pro absente fidejussit. *l.* 6. §. 2. *l.* 18. *l.* 20. §. 1. *d. t. l.* 6. *C. eod.*

7. GRÆCE FIDEIVSSOR ACCIPITVR] Descriptus est hic §. ex *l.* 8. *pr. h. t.* ubi concinnius sic legitur;

ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. ſed & ſi dixerit θέλω, ſive βούλομαι. ſed & φημὶ pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω.

Si ſcriptum ſit, aliquem fidejuſſiſſe.

8. In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi, ut quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe, videri omnia ſolenniter acta.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBUS.

TITVLVS XXII.

OLIM ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non ſunt in uſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit,

---

tur; Græce fidejuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, *ſive* βούλομαι. *ſed & ſi* φημὶ *dixerit, pro eo erit, ac ſi dixerit* λέγω. & ita quoque Th.

8. VIDERI SOLENNITER ACTA] *l.* 30. *de verb. obl.* nempe partes præſentes fuiſſe, & ſtipulationem rite interpoſitam, citra quam fidejuſſor non conſtituitur; *l.* 5. §. 3. *d. t. l.* 12. *C. h. t.* fac. §. 11. & 16. *tit. præc.*

TITVLVS XXII.

QVÆ NOMINIBVS FIERI DICEBATVR] Nomen faciebat creditor, qui in tabulas ſuas accepti & expenſi nomen illius, cui pecuniam dabat mutuam, perſcribebat. Id fiebat præſente debitore, qui & ipſe quoque in ſuas tabulas referebat, quod deberet: quæ tabulæ prolatæ in judicio fidem faciebant debiti. Cic. *pro Roſc. Comœd.* Salmaſ. *de uſur. c.* 6. & *ad jus Attic. c.* 29.

NON SVNT IN VSV] Nam poſterior ætas ſyngraphis uti cœpit, id eſt, cautionibus utriuſque contrahentis manu ſubſcriptis. Hotom.

pſerit, quod ſibi numeratum non eſt, de pecunia minime numerata, poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt: hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt. ſic fit, ut & hodie, dum queri non poteſt, ſcriptura obligetur; & ex ea naſcatur condictio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus conſtitutionibus uſque ad quinquennium procedebat: ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari, per conſtitutionem noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra biennii metas hujuſmodi exceptio minime extendatur.

D E

POST MULTUM TEMPORIS] Poſt quinquennium, hodie poſt biennium, ut infra.

DUM QUERI NON POTEST] Vel conventus excipere de pecunia non numerata. *l.* 8. & 2. *ſeqq. l.* 14. *C. de non num. pec.*

CESSANTE VERBORUM OBLIGATIONE] Nam ſi ſimul interpoſita ſit ſtipulatio, non ex literis, ſed ex ſtipulatu obligatio naſcitur. §. 2. *inſ. de exc.*

PER CONSTITUTIONEM NOSTRAM] *d. l.* 14. *C. de non num. pec.*

UT ULTRA BIENNII METAS] Intra biennium autem tria remedia ad retractandam confeſſionem prodita. condictio cautionis ſive chirographi. *l.* 7. *C. eod. l. ult. C. de cond. ex leg.* querela ſeu denuntiatio aut proteſtatio de non facta numeratione. *l.* 8. *l.* 9. *C. de non num. pec.* quam in ſcriptis fieri oportet, ut exceptionem perpetuam debitor conſequatur. *d. l.* 14. §. *ult.* & *auth. ſeq.* exceptio non numeratæ pecuniæ adverſus creditorem intra biennium agentem. *l.* 3. *l.* 5. *d. l.* 8. *d. l.* 14. *C. eod.* quæ præter naturam aliarum onus probandi transfert in creditorem. *l.* 3. *l.* 10. *C. eod.* ubi ratio. Exacto autem biennio confeſſus, qui beneficio juris uſus non eſt, neceſſitate ſolvendi adſtringitur. *d. l.* 8. *d. l.* 14.

TI-

DE OBLIGATIONIBVS ex consensu

TITVLVS XXIII.

CONSENSV fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque præsentia omnimodo opus est: ac nec dari quicquam necesse est, ut substantiam capiat obligatio, sed sufficit eos qui negotia gerunt, consentire. unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet, cum alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat.

DE

TITVLVS XXIII.

CONSENSV FIVNT] Hic tit. totus descriptus est ex *l.* 2. *de obl. & act.*

NEQVE SCRIPTVRA] Hoc dicit ad differentiam obligationis literarum.

NEQVE PRÆSENTIA] Vt in conficienda stipulatione.

NEC DARI QVICQVAM] Vt in mutuo, commodato, cæterisque contractibus, in quibus res tradita demum initium obligationi præbet.

SVFFICIT, &c. CONSENTIRE] Nihil desiderant præter mutuam contrahentium voluntatem, cum in aliis solus consensus non sufficiat ad obligationem.

EX BONO ET ÆQVO PRÆSTARE] Pertinet id ad omnia bonæ fidei judicia. *l.* 7. *de neg. gest.* §. 30 *inf. de act.* Cæterum per excellentiam quandam videtur hoc loco tribui contractibus, qui solo consensu perficiuntur, eademque ratione his opponi stipulatio.

TI-

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

TITVLVS XXIV.

De emptione pura. De pretii conventione, arrhis, & scriptura.

EMPTIO & venditio contrahitur, simulatque de pretio convenerit, quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit: nam quod arrhæ nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet, nam nihil à nobis in hujusmodi emptionibus & venditionibus innovatum est. in iis autem, quæ scriptura conficiuntur, non aliter perfectam esse venditionem & emptionem constituimus, nisi & instru-

---

TITVLVS XXIV.

SIMVLATQVE DE PRETIO CONVENERIT] *l. 2. §. 1. h. t. l. 1. §. 2. de rer. perm.* nisi aut conditionalis sit emptio. *l. 7. h. t. l. 8. de per. & com. rei vend.* aut eam in scriptis fieri placuerit, ut infra.

ARGVMENTVM EST EMPTIONIS] *l. 35. pr. eod.* Datur autem arrha vel simpliciter, ut sit symbolum duntaxat & indicium emptionis contractæ, veluti si annulus detur, & emptione consummata restituenda est. *l. 11. §. 6. de act. empt.* vel ut *μέρος τοῦ παντός*, ut simul postea cedat in partem pretii, data certa pecunia. *d. l. 11. §. 6. l. ult. de leg. comm.*

SCRIPTVRA CONFICIVNTVR] Contractus in scriptis fieri dicitur, non quoties de eo scriptura conficitur [quod plerumque fit probationis tantum gratia. *l. 4. de fid. instr.*] sed tunc cum convenit, ut in scriptis contraheretur. *l. 17. C. de fid. instr.* Accurs. hic.

NISI ET INSTRVMENTA EMPTIONIS, &c.] Si privata sit scriptura, sufficit instrumentum propria contra-

ſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, à contrahentibus autem ſubſcripta, & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione & venditione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim ſubſequuto, ſive in ſcriptis ſive ſine ſcriptis venditio celebrata eſt, is, qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit, ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum ſit. Pretium autem conſtitui oportet. nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

De

trahentium manu perſcriptum eſſe, aut ſi ſcriptum ab alio, manu eorum confirmatum: ſi publica, non aliter inſtrumentum completum intelligitur, quam ſi à tabellione exceptum, partibus prælectum atque ab ipſis approbatum fuerit. *d. l.* 17.

Sine poena recedere] Etiam invito altero: quoniam quamdiu inſtrumentum perfectum non eſt, obligatio non naſcitur.

Sive sine scriptis venditio celebrata sit] Id eſt, celebrari cœpta ſit. Nam modo dixit pœnitentiæ locum eſſe, quamdiu aliquid deeſt ad perfectionem contractus. Clarius id elucet ex verbis *d. l.* 17. *verſ. Illud etiam adjicientes.*

Qui recusat adimplere contractum] Hoc eſt, qui recuſat emptionem perficere, aut ſtare placito emptionis & venditionis futuræ. *d. l.* 17. *d. verſ.* Cum enim contractus perfectus eſt, & ſemel conſtituta obligatio, nullo modo alter invito altero recedere poteſt. *l.* 5. *C. de obl. & act. l.* 3. *C. de reſc. vend. l.* 1. *&* 2. *C. quand. lic. ab empt. diſc.*

Nulla emptio sine pretio] *l.* 5. §. 1. *h. t.*

V quem-

De pretio certo vel incerto, vel in arbitrium alienum collato.

1. Sed & certum esse pretium debet, alioqui, si inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æstimaverit, tanti sit empta, inter veteres satis abundeque hoc dubitabatur, constaretne venditio an non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut quoties sic composita sit venditio, *Quanti ille æstimaverit*, sub hac conditione staret contractus, ut si quidem ille, qui nominatus est, pretium definierit, tunc omnimodo secundum ejus æstimationem & pretium persolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur, emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente.

---

quemadmodum nec sine re, quæ veneat. *l.* 8 *eod.* Itaque non valet emptio donationis causa contracta. *l.* 36. *l.* 38. *eod.* nec cum dicis causa & ἀφοσιωμένως res venditur uno nummo: quæ non vera, sed imaginaria venditio est. *l.* 55. *eod.* & donationis instar inducit. *l.* 46. *locat. l.* 3. *l.* 9. *C. h. t.* Denique nummus unus pretium non est. *l.* 10. §. *ult. de acq. poss.* emptionis autem substantia consistit ex pretio. *l.* 72. *h. t.*

1. Certum esse pretium] Vel simpliciter, vel de quo constet saltem per relationem ad certam quantitatem: veluti si ita dicat emptor, *quanti tu emisti*; vel *quantum pretii in arca habeo. l.* 7. §. *pen. & ult. eod.* Illa autem emptio imperfecta est, cum emere volenti venditor dicit, *quanti postea æstimabitur*, aut *quanti tu æquum putaveris. l.* 35. §. 1. *eod.*

Sed nostra decisio] Extat in *l. ult. C. h. t.*

Quanti ille æstimaverit] Arbitrator scil. nominatim electus: nam si pretium alieno arbitrio generaliter permissum sit, veluti *fundus esto tibi emptus, quanti alii æstimabunt*, placet emptionem non contrahi. *d. l. ult.* fac *l.* 25. *pr. locat.*

Omnimodo secundum æstimationem]

agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo esse venditionem quasi nullo pretio statuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuerit, non est absurdum & in locationibus & in conductionibus trahere.

In quibus pretium consistat. Differentia emptionis & permutationis.

2. Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus an pretium esse posset, valde quærebatur, veluti, an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. Et Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere: unde illud

---

NEM] Ergo etiamsi multo pluris aut minoris rem æstimaverit, quam valet. Nisi forte arbitrium ejus tam pravum sit, ut manifesta ejus iniquitas appareat: tunc enim corrigi poterit per judicium bonæ fidei. arg. *l.* 78. *& seq. pro soc.* Quod si ultra dimidium justi pretii venditor læsus sit, locus est remedio. *l.* 2. *de resc. vend.*

Tunc pro nihilo esse] Igitur hoc casu non recurritur ad arbitrium alterius: uti nec in specie *l* 75. *pro soc.* Et generaliter responsum est, non esse recedendum à persona ejus, cujus arbitrium insertum est. *l.* 43. *de verb. obl.* In testamentis autem plenius voluntates interpretamur. *l.* 12. *de reg. jur. l.* 1. *de leg.* 2. *l.* 3. §. 1. *C. de fideic.*

Et in locationibus] *d. l. ult. C. h. t. l.* 25. *pr. locat.*

2. Pretium in numerata pecunia] Ex Nervæ & Proculi sententia. *l.* 1. §. 1. *h. t. l.* 9. *C. eod. l.* 1. *de rer. perm.* Enimvero si pretium ab initio in nummis fuerit constitutum, potest venditori consentienti etiam alia res in solutum dari contractu non mutato. *l.* 9. *C. de resc. vend.*

illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam eſſe. argumentoque utebantur Græco Poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait permutatis quibuſdam rebus, his verbis:

Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρήστασαν, οἶνον ἄγουσαι.
Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί·
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Hoc eſt.

Advecta è Lemno tunc vina fuere carinis.
Inde capillati ſibi vina parare Pelaſgi:
Ære micante alii, nitido pars altera ferro,
Pars bubulis tergis, ipſis plerique juvencis,
Pars quoque mancipiis.

Diverſæ ſcholæ authores contra ſentiebant, aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem, alioqui

---

PERMVTATIONE RERVM EMPTIONEM CONTRAHI] Permutatio inſtar obtinet emptionis. unde in ædilitio edicto cum permutatum eſt, uterque & venditoris & emptoris loco habetur. *l.* 19. §. *pen. de ædil. edict.*

HOMERO] *lib.* 7. Iliad. Magis pro hac ſententia facit locus ejuſdem Poëtæ *lib.* 1. *Odyſſ. circa fin.* τήν ποτε Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν. id eſt, *quam* (Eurycleam ancillam) *olim Laërtes emerat poſſeſſionibus ſuis.* quem locum ſubminiſtrat Paul. *d. l.* 1. §. 1. *h. t.*

DIVERSÆ SCHOLÆ AVTHORES] Nervam & Proculum intelligit. *d. l.* 1. §. 1. *in fin. eod.*

NON

qui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretii nomine data esse: nam utramque videri & venisse, & pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam merito prævaluit, cum & ipse aliis Homericis versibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur. quod & anteriores Divi Principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

De periculo, & commodo rei vendita.

3. Cum autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus, simulatque de pretio convenerit, cum sine scriptura res agitur) peri-

---

NON POSSE REM EXPEDIRI] Id est, non posse intelligi aut discerni, &c. *d. l.* 1. §. 1. *l.* 1. *pr. de rer. perm.* addit Paulus & duo alia, quod venditor non cogitur rem emptoris facere, sed evictionis tantum nomine obligatur; in permutatione autem utrinque res accipientis fieri debet. item quod emptio nuda consentientium voluntate contrahitur; permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet. *d. l.* 1. *pr.* §. 2. *&* 3.

ALIIS HOMERICIS VERSIBUS] Quos vide apud Paul. *d. l.* 1. §. 1. *hoc tit.* & Theoph. hic. Excipi tamen hic posset, poëtam, dum metro servit, verborum proprietatem insuper habuisse.

VALIDIORIBUS RATIONIBUS] Validissimum argumentum est, quod in contractu emptionis res & pretium distincta esse debent; quod nec Sabinus negabat.

ANTERIORES D. PRINCIPES] Diocletianus & Maximianus. *l. pen. C. de rer. perm.*

3. CUM SINE SCRIPTURA] Et pure: nam si sub conditione, non ante emptio perficitur, quam conditio impleta sit: & ideo interim periculum venditorem respicit.

periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio conſumtæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſive etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine dejectis, longe minor aut deterior eſſe cœperit, emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſolvere. Quicquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per alluvionem acceſſerit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum

---

ſpicit. *l.* 7. *h. t. l.* 8. *de per. & comm. rei vend.* cui reſpectu periculi ſimilis venditio vini, olei, &c. pretio in ſingulas amphoras aut metretas conſtituto. *l.* 35. §. 5. *h. t.*

PERICULUM REI VENDITÆ] Id eſt, certæ ſpeciei. Aliud eſt, ſi quis v. c. vendiderit decem boves in genere: nam genus perire non poteſt. *l.* 11. *C. ſi cert. pet.*

EMPTORI TRADITA NON SIT] Dummodo culpa aut mora venditoris non interceſſerit. *l.* 23. *l.* 91. §. 3. *de verb. obl.*

EMPTORIS DAMNUM EST] Sententia conſtanter à veteribus tradita. *l.* 7. *l.* 8. *de per. & comm. l.* 35. §. 4. *h. t. l.* 5. §. *ult. de reſc. vend. l.* 1. 4. *pen & ult. C. h. t. cum ſimil.* Non obſtat, quod venditor rei nondum traditæ adhuc dominus ſit; res autem dicatur perire ſuo domino. *l.* 9. *C. de pign. act.* Hoc enim verum eſt, niſi dominus rei idem ſit & debitor ejuſdem, ut in propoſito venditor: qui ob id communi jure omnium debitorum certæ rei utitur. *l.* 23. *de verb. obl.*

SINE DOLO ET CULPA] Emptio & venditio eſt contractus, in quo utriuſque utilitas verſatur. Itaque ex natura horum contractuum venditor non niſi dolum & culpam præſtat. *l.* 5. §. 2. *commod.*

NAM ET COMMODUM] *l.* 10. *de reg. jur. l.* 7. *de per. & comm. l.* 1. *C. eod.* & iterum vice verſa, quia commo-

dum ejus esse debet, cujus periculum est. Quod si fugerit homo, qui venîit, aut surreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit, animadvertendum erit, an custodiam ejus usque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet; si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus. Vtique tamen vindicationem rei, & condictionem exhibere debebit emptori, quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti, & de damni injuriæ actione.

De emptione conditionali.

4. Emptio tam sub conditione, quam pure contrahi potest. Sub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

De

---

modum omne ad emptorem pertinet, etiam incommodum ferre debet.

SI FVGERIT HOMO] *l.* 35. §. 4. *h. t. l.* 31. *de act. empt.*

AN CVSTODIAM] φυλακὴν ἀκριβεστάτην, custodiam majorem, quam natura contractus desiderat. *l.* 23. *de reg. jur.*

VTIQVE TAMEN VINDICATIONEM, &c.] *d. l.* 35. §. 4. *d. l.* 31. *l.* 14. *de furt in pr.*

ADHVC IPSE DOMINVS EST] *d. l.* 14. Non enim nudis pactis aut contractibus, sed traditionibus dominia rerum transferuntur. *l.* 20. *C. de pact.* §. 40. *sup. de rer. div.*

DAMNI INIVRIÆ] Ex lege Aquilia. *v. inf. lib.* 4. *tit.* 3

4. TAM SVB CONDITIONE] *l.* 7. *h. t. l.* 8. *de per. & comm. &c.* Potest & pure sic contrahi ut sub conditione

De emptione rei, quæ non est in commercio.

5. Loca sacra, vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit, quæ tamen si pro profanis vel privatis deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem juris est, si hominem liberum pro servo emerit.

DE LOCATIONE ET conductione.

TITULUS XXV.

Collatio emptionis, & locationis. De mercedis conventione.

LOCATIO & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis consistit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit, sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit, & competit locatori

---

tione resolvatur. *l. 3. eod. l. 16. C. de resc. vend.* quo etiam pertinent duæ conventiones in hoc genere maxime celebratæ, quarum altera addictio in diem, altera lex commissoria dicitur. vid. *tit. de in diem addict.* & *tit. de leg. commiss.*

5. FRUSTRA QUIS SCIENS EMIT] Earum rerum nulla venditio est, quas natura vel gentium jus aut civile commercio exemit. *l. 34. §. 1. h. t.* Cæterum si quis eas ignorans emit, hactenus emptio tenet, ut emptor actione ex empto consequi possit, quanti interest non esse deceptum. *l. 4. l. 62. §. 1. eod.*

TITULUS XXV.

PROXIMA EST EMPTIONI] Ex Cajo *l. 2. h. t.* SI MERCES CONSTITUTA] Æstimatio totius

catori quidem locati actio, conductori vero conducti.

De mercede collata in arbitrium alienum.

1. Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio pretium permissum fuerit, eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de caussa si fulloni polienda curandave, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit,

---

tius rei, quæ fit in venditione, pretium dicitur; æstimatio usus rei, quæ fit in locatione, merces. quæ tamen & ipsa sæpe pretium appellatur. *l.* 28. §. 2. *l.* 51. §. 1. *eod. l ult.* §. *ult. de leg. Rhod.* Sicut autem emptio sine pretio esse non potest, ita nec locatio sine mercede. *l.* 23. *comm. div.*

Competit locatori] In conductione rerum locator est, qui rem utendam dat; conductor, qui accipit: in operarum locatione idem diverso respectu & locator est & conductor; qui locator est operæ, idem conductor operis & contra. *l.* 1. *de æstim. act. l.* 19. § 7. *l.* 25. §. *pen. & pass. h. t.* Per opus autem intelligo quemvis fructum operæ, v. c. si quis se erudiendum locet magistro aut artifici, vel vehendum aurigæ.

Condvctori] Conductoris nomen generale est. Ædium conductor specialiter inquilinus, agri colonus, operis redemptor, vectigalis publicanus & manceps veteribus dicitur.

1. Si alieno arbitrio merces permissa] Puta L. Titii & hoc scil. effectu, ut siquidem Titius mercedem definiverit, contractus ratus habeatur; sin minus, nullius momenti sit. *l.* 25. *pr. h. t. l. ult. C. de cont. empt.*

Fvlloni polienda] Gloss. vett. λελυμένα, κναπτεῖν. Officium fullonis est polire, curare, lavare *l.* 31. *h. t. l.* 48. §. 4. *l.* 82. *de furt. l.* 2. *de cond. sin. ca.* Plin. 35. c. 17.

rit, non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur.

In quibus rebus merces consistit.

2. Præterea, sicut vulgo quærebatur, an, permutatis rebus, emptio & venditio contraheretur, ita quæri solebat, de locatione & conductione, si forte rem aliquam utendam sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem à te utendam sive fruendam aliam rem acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus. veluti si cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos

NON PROPRIE LOCATIO] Sed novum negotium à locatione separatum, proprium nomen non habens: & ideo hic recurrendum ad actionem præscriptis verbis. *l.* 1. *l.* 2. & 3. junct. *l.* 22. *de præsc. verb.*

ACTIO PRÆSCRIPTIS VERBIS] Actio præscriptis verbis est actio civilis ex contractu innominato. *pass. d. t.* sic dicta ex eo, quod proscriptis verbis rem gestam demonstret; eaque demonstratione vice nominis, quo caret, utatur. *l.* 6. *C. de transact.* ob quam causam etiam in factum appellatur. *l.* 1. & *pass. de præscr. verb.*

2. PLACUIT NON ESSE LOCATIONEM] Quia merces non intervenit. *l.* 23. *comm. div. l.* 17. §. 3. *de præscr. verb.* ex quo effici videtur etiam mercedem in locatione nummariam esse debere: alias negotium incidere in aliud genus contractus. fac. *l.* 1. §. 9. *depos. l.* 5. §. 2. *de præscr. verb. cum simil.* Quanquam ex communi contrahentium usu receptum, ut si res fructum ferens pro certa quantitate fructuum, quos ea res producit, tanquam mercede, utenda data sit, hujusmodi contractus pro locatione habeatur. *l.* 21. *C. h. t.*

PLACUERIT INTER EOS] Et unus à sua parte conventionem impleverit, id est, bovem suum per denos dies commodaverit: nam si conventio placiti tantum fine stetit, nudum pactum est, ex quo jure nostro actio non datur. *l.* 7. §. 2. & 4. *de pact. l.* 27. *C. de locat. l.* 3. *C. de rer. perm.*

PRÆ-

nos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum alterius bos perierit, neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio, quia non fuit commodatum gratuitum, verum præscriptis verbis agendum est.

De emphyteusi.

3. Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibusdam causis quæri soleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio, ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibusdam fruenda traduntur, id est, ut quamdiu pensio sive reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque hæredi ejus, cuive conductor hæresve ejus id prædium vendiderit, aut dona-

---

PRÆSCRIPTIS VERBIS AGENDUM] *d. l.* 17. §. 3. *de præsc. verb.* Ex quatuor autem generibus contractuum innominatorum, quæ recenset Paul. *l.* 5. *d. t. Do, ut des; Do, ut facias; facio, ut des; facio, ut facias*, ad postremum videtur species proposita pertinere.

3. VTRVM EMPTIO, &c. AN LOCATIO] Dixeris hîc esse venditionem, quia veluti dominium quoddam in perpetuum transfertur. *l.* 1. *si ag. vect.* Rursus dixeris esse locationem, si spectes pensionem, quæ quasi pro usu rei, ut in locatione, annuatim solvitur.

PERPETVO FRVENDA] Ius emphyteuticum natura sua perpetuarium est *l.* 1. *C. de off. com. sac. pal. l.* 1. *&* 3. *C. de loc præd. civ. lib.* 11. ex conventione tamen temporarium esse potest. *l. ult. si ag. vect.* modo ne ad modicum tempus constituatur. arg. *l.* 1. §. *de superfic.*

QVAMDIV PENSIO] Præstatio pensionis seu canonis pars est essentialis contractus emphyteutici & argumentum reservati dominii. *l.* 1. *d t.*

ID PRÆDIVM VENDIDERIT] Cæterum cum ven-

donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur, lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseως contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc, si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: sin autem particularis, ad emphy-

vendere cupit, domino prius offerre debet emendi prærogativam juxta dispositionem *l. 3. C. de jur. emphyt.* alioqui jure suo cadit. In donatione autem idem postulari non nisi inique potest. Plane inductio & honorarium (quod barbare laudemium) in omni alienatione necessaria. *d. l. 3. circa fin.*

LEX ZENONIANA] *l. 1. C. eod.* qua lege effectum est, ut hîc contractus, cum antea dubitaretur, utrum emptioni an locationi aggregandus esset, separatam ab utraque illa conventione haberet naturam. Originem autem à Zenone non trahit. vid. Hotom.

SI QVIDEM ALIQVID PACTVM] Pactiones in emphyteusi servandæ tam quæ fiunt circa ipsam emphyteusim, quam quæ circa personam emphyteutæ, ejusque rejectionem. *l. 2. C. eod.* Si nihil aliud nominatim cautum, tum si emphyteuta triennium integrum pensionem solvere cessarit, jus suum ei adimi potest. *d. l. 2.* In emphyteusi ecclesiastica cessatione biennii jus amittitur. *auth. qui rem C. de SS. eccles.*

AC SI NATVRALIS ESSET CONTRACTVS] Æmil. Ferret. Cujac. Hot. *ac si natura talis esset contractus.* & recte, ut ex Th. constat. *τὰ γὰρ ἐν ἀρχῇ συμφωνήμενα φύσιν διδόασι τοῖς συναλλάγμασι.* Theod. Hermopol. in *l. 23. de reg. jur.*

SIN AVTEM PARTICVLARIS] Totius rei in-

emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. quo jure utimur.

De forma alicui facienda ab artifice.

5. Item quæritur, si cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos, utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur. Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio & conductio sit.

Quid præstare debet conductor.

5. Conductor (autem) omnia secundum legem

---

interitus ad dominum, partis ad emphyteutam pertinet, nisi aliud convenerit. *l.* 1. *C. de jur. emph.* Itaque non poterit emphyteuta, ob sterilitatem petere remissionem pensionis; quamvis hoc colono concessum. *l.* 15. §. 2. *& seq. h. t.*

4. ITEM QUÆRITUR] Ex Cajo *l.* 2. §. 1. *eod.* Dixeris hic emptionem contrahi, quia materia in perpetuum abalienatur. Rursus tamen videri potest contrahi locatio propter operam artificis, quæ & ipsa æstimatur: operæ autem emptio esse non potest.

PLACUIT TANTUM EMPTIONEM ESSE] *d. l.* 2. Nemo dubitaret emptionem contrahi, si cum aurifice convenissem, ut is mihi certo pretio traderet annulos, quos jam factos habebat. Quid autem refert res jam facta sit ab artifice, an adhuc facienda, cum utrobique in pretio constituendo non materiæ solum, sed etiam artificii ratio habeatur? vid. *l.* 20. *l.* 65. *de contr. empt.*

5. SECUNDUM LEGEM CONDUCTIONIS] Id est, secundum pacta conventa conductioni adjecta,

DE SOCIETATE.

TITULUS XXVI.

Divisio à materia.

SOCIETATEM coire solemus aut totorum bonorum, quam Græci specialiter κοινωνίαν appellant, aut unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

De partibus lucri & damni.

1. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit, æquales scilicet

---

TITULUS XXVI.

SOCIETATEM COIRE] Societas est communio consensu suscepta. Estque duplex, vel vitæ, quam uno verbo nuptias sive matrimonium appellamus; vel bonorum, quæ verbo generis in usu juris societas vocatur. de qua sola hîc agitur.

AUT TOTORUM BONORUM] In qua bona omnia præsentia continuo communicantur, actiones invicem cedendæ, quæ postea obveniunt, in commune redigenda. *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 73. *& seq. h. t.* Cum autem aliqui simpliciter societatem contrahunt, eorum duntaxat, quæ ex quæstu veniunt, coita esse videtur, non etiam, quæ beneficio alieno aut dono fortunæ. *l.* 7. *cum seqq. eod.*

UNIUS NEGOTIATIONIS] Vel artificii, vel fundi in commune empti: in qua id solum, quod ex quæstu rei venit, cujus societas contracta est, lucrum commune est. *l.* 52. §. 5. *eod.*

1. ÆQUALES PARTES] *l.* 29. *pr. eod.* Quod sic accipe, si æqualis quoque sit collatio: nam in collatione inæquali pro rata ejus, quod quisque contulit, partes fieri debent. arg. *l* 6. *l.* 80. *eod.* Bene Aristot. 8. *Eth. in fin.* Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον. Idem 3. Pol. 6.

HÆ

cet partes & in lucro & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſæ fuerint partes, hæ ſervari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ſi duo inter ſe pacti ſint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

De partibus inæqualibus.

2. De illa ſane conventione quæſitum eſt, ſi Titius & Seius inter ſe pacti ſint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio. Quintus Mutius contra naturam ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimavit, & ob id non eſſe ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus ſententia prævaluit) contra ſenſit, quia ſæpe quorundam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, ut eos juſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non con-

---

Hæ servari debent] Ac proinde etiamſi inæquales ſervari placuerit in collatione æquali, aut æquales in collatione inæquali. Idem eſt, ſi partium definitio arbitrio tertii alicujus permiſſa ſit: cujus tamen arbitrium in manifeſta iniquitate per judicium bon. fid. corrigi poteſt. *l.* 76. cum 4. *ſeqq. eod.*

Ad unum duæ partes] Hæc conventio propter analogiam inæqualitatis partium in damno & lucro facile recepta.

2. Contra naturam societatis] Utpote quæ æqualitatem tanquam jure quodam fraternitatis deſideret. *l.* 63. *pr. eod.*

Servius Sulpitius] *l.* 30. *in fin. h. t.*

Ita pretiosa est opera] Itaque non tam improbari videtur ſententia Mucii, quam temperari. fac. *l.* 29. *pr. eod.*

Ut alter pecuniam, &c.] *l.* 1. *C. eod.* Plaut. *Asin.*

conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia sæpe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit posse convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur. quod & ipsum Servius convenienter sibi fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit, compensatione facta, solum quod superest, intelligatur lucro esse.

De partibus expressis in una caussa.

3. Illud expeditum est, si in una caussa pars fuerit

Asin. act. 1. scen. 3. Par pari datum hostimentum est, opera pro pecunia. sive ut est in *l. 52. §. 1. eod. Pretium operæ & artis est levamentum.* id est, σήκωμα. Varro apud *Nonium*; *Amussis est æquamen, levamentum.* In codice Hetrusco præpostero literarum ordine scriptum est *velamentum*. Cujac.

OPERA ALICUIUS PRO PECUNIA] Idem intelligi debet de labore, de periculo navigationis & similibus. *l. 29. §. 1. eod.*

LUCRI PARTEM, &c. DE DAMNO NON TENEATUR] Nam nec hæc conventio iniqua est, si tanti est illud, quod impenditur & perditur operæ, quanti est damnum acceptum. *d. l. 29. §. 1.* Talis autem societas coiri non potest, ut unus lucrum tantum, alter damnum sentiat: quia sine ullius lucri communione societas consistere nequit. & ista societas leonina veteribus dicitur. *d. l. 29. §. 2.* Appellatio tracta ex fabula Æsopi. *v.* Erasm. *in Chiliad.*

IN ALIA RE LUCRUM, IN ALIA DAMNUM] v. c. Inita est negotiatio mancipiorum & equorum: in illa damnum acceptum 100 aureorum, in hac lucrum factum 300. compensatione lucri & damni facta, reperietur superesse lucrum 200. qui ex lege societatis dividi debent. *l. 30. h. t.*

3. EAN-

fuerit expressa (veluti in solo lucro, vel in solo damno) in altera vero omissa, in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem servari.

Quibus modis societas solvitur.
De renuntiatione.

4. Manet autem societas eo usque, donec in eodem consensu perseveraverint. At cum aliquis renuntiaverit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renuntiaverit societati, ut obveniens aliquod lucrum solus habeat: veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renuntiaverit societati, ut hæreditatem solus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare,

3. EANDEM PARTEM SERVARI] Quod totum pendet à paritate rationis, non à natura relatorum, ut plerique existimant.

4. IN EODEM CONSENSU PERSEVERAVERINT] *l. 5. C. eod.* At invicem liberantur, si rebus adhuc integris omnium consensu à conjunctione discedatur, juxta communem legem de tollendis obligationibus, *§. ult. sup. quib. mod toll. obl.*

CUM ALIQUIS RENUNTIAVERIT] *l. 63. in fin. l. 65. §. 3. h. t.* Hoc autem in contractu societatis jure singulari receptum, quia non bene convenit cum natura & conditione societatis, quæ veluti jus quoddam fraternitatis in se habet. *d. l. 63. eod.* aliquem invitum retinere in communione; quippe cujus materia discordias inter non consentientes excitare solet. *l. 77. §. 2. de leg. 2.* Atque hoc idem obtinet, etiamsi ab initio convenerit, ut societas perpetuo duraret. *l. 14. l. 70. eod.*

SI QUIS CALLIDE] Qui dolo malo renuntiat, socios quidem à se liberat, se autem ab illis non liberat, damnique particeps, lucri expers manet. *d. l. 65. §. 3. & seqq.*

QUOD

care. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit, ad ipsum solum perinet. Ei vero, cui renuntiatum est, quicquid omnino post renuntiatam societatem acquiritur, soli conceditur.

De morte.

5. Solvitur adhuc societas etiam morte socii, quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit: sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte unius socii solvitur, etsi plures supersint: nisi in coëunda societate aliter convenerit.

De fine negotii.

6. Item si alicujus rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est, finitur societas. *De*

QVOD NON CAPTAVERIT] Quod in renuntiatione non spectaverit: quia dolum in eo non admisit. *d. l.* 65. §. 3. *eod.*

5. MORTE SOCII] *l.* 4. §. 1. *l.* 52. §. 9. *l.* 63. §. *ult. l.* 65. §. 9. *eod.* adeo ut nec ab initio recte paciscamur, ut hæres in societatem succedat. *l.* 34. *l.* 59. *eod.* quia & tale pactum naturæ societatis repugnat. *d. l.* 65. §. 11. exceptæ societates vectigalium. *d. l.* 59.

ET SI CONSENSV PLVRIVM] *d. l.* 65. §. 9. *h. t.*

NISI, &c. ALITER CONVENERIT] Id est, ut uno mortuo nihilominus inter superstites societas continuaretur. *d. l* 65. §. 9. Quamvis autem hæres in societatem non succedit, tenetur tamen actione pro socio ex obligatione antea nata, item ut bonam fidem præstet & acti etiam culpam in eo, quod ex antegesto pendet. *d. l.* 65. §. 9. *l.* 35. *& seq. eod.*

6. FINIS NEGOTIO IMPOSITVS] *d. l.* 65. §. 10. Si ad certum tempus contracta sit, solvitur exacto tempore. *d. l.* 65. §. 6.

De publicatione.

7. Publicatione quoque distrahi societatem, manifestum est: scilicet si universa bona socii publicentur. nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur.

De cessione bonorum.

8. Item si quis ex sociis mole debiti prægravatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica & privata debita, substantia ejus veneat, solvitur societas. sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, nova videtur incipere societas.

De dolo & culpa à socio præstandis.

9. Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit, sicuti is, qui deponi apud se passus est, an etiam culpæ, id est, desidiæ atque negligentiæ nomine, quæsitum est. prævaluit tamen, etiam

---

7. PUBLICATIONE] *d. l.* 65. §. 12. quod alias dicitur capitis deminutione. *l.* 4. §. 1. *l.* 63. §. *ult. eod.* maxima nimirum & media, quæ similes morti. *d. l.* 63. §. *ult.*

ALIUS SUCCEDAT] Fiscum intellige, qui bona damnatis ablata sibi vindicat. *l. ult. de bon. eor. qui ant. sent.*

8. BONIS SUIS CESSERIT] *d. l* 65. §. 1. Hoc Modestinus dixit, egestate dissociari. *l.* 4. §. 1. *eod.*

SI ADHUC CONSENTIANT] Potest enim renovari societas cum eo, qui civis manet, bonaque iterum acquirere potest vel operis suis vel alieno beneficio. *l.* 6. *de cess. bon.*

9. SOCIUS SOCIO] Ex Cajo *l.* 72. *h. t.* Actio pro socio ex utroque latere directa est: nam utriusque socii par est conditio.

ETIAM CULPÆ NOMINE TENERI] Ratio est, quia

etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim, talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit, de se queri, sibique hoc imputare debet.

DE MANDATO.

Titulus XXVII.

Divisio à fine.

MANDATUM contrahitur quinque modis, sive sua tantum gratia aliquis tibi mandet, sive sua & tua, sive aliena tantum, sive sua & ali-

---

quia commodum societatis ad omnes socios pertinet, quæ res eos aperte separat à depositario, qui onus tantum sustinet, commodi nihil expectat. *l.* 5. §. 2. *commod.*

QUALEM SUIS REBUS ADHIBERE] Id est, mediam, qualem plerique patresfam. suis rebus adhibent. *l.* 11. *de per. & comm. rei vend. l.* 35. §. 4. *de cont. empt. l.* 14. *de pign act.* Levem itaque culpam, non etiam levissimam socius præstat. quod & ipsum convenit regulæ de contractibus, qui utriusque gratia fiunt. *d. l.* 5. §. 2. *commod.*

DE SE QUERI] Eadem ratione utitur *sup.* §. *ult. quib. mod. re cont. obl.* ad excludendam culpam levem. Certior est illa, quam modo attulimus, quod in hoc contractu omnium versatur utilitas.

TITULUS XXVII.

MANDATUM CONTRAHITUR] Ex Cajo *l.* 2. *h. t.* Mandare est gratuito aliquid gerendum committere. Recipit autem mandatum varias divisiones: aliud est expressum, aliud tacitum. *l.* 18. *eod.* aliud generale, aliud speciale. aliud negotiorum judicialium, aliud extrajudicialium. Hic proponitur divisio quinquepartita sumpta à fine.

At

aliena, sive tua & aliena. At si tua tantum gratia tibi mandatum sit, supervacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio; nec mandati inter vos actio nascitur.

Si mandantis gratia mandetur.

1. Mandantis tantum gratia intervenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo sponderes.

Si mandantis, & mandatarii.

2. Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cum eo ex fidejussoria causa, mandem tibi, ut cum reo agas periculo mandantis: vel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

Si

AT SI TVA TANTVM GRATIA] Hoc consilium potius, quam mandatum est. vid. *inf.* §. 6.

1. VEL VT PRO EO SPONDERES] Apud Cajum d. *l.* 2. §. 1. legitur *fidejuberes*. quod à Triboniano repositum existimat Hotom.

2. VT PECVNIAM SVB VSVRIS, &c.] Hic manifeste versatur & mandantis commodum, & propter lucrum usurarum etiam mandatarii. *d. l.* 2. §. 4.

EX FIDEIVSSORIA CAVSA] Nam jure veteri fidejussor ante reum principalem conveniri potuit. *l.* 5. *C. de fidejuss.* quod mutatum *Nov.* 4. Commodum hic creditoris mandatarii in eo, quod judicium cum reo instituitur periculo mandantis, cum absque mandato foret, ut electione rei fidejussor liberetur. *l. ult. C. de fidejuss.* ubi demum id jus abrogatur. Exemplum hoc est in *l.* 22. §. 2. *l.* 45. §. *ult. h. t.*

QVEM TIBI DELEGET] Hoc mandatum in rem

 man-

Si aliena.

3. Aliena autem tantum caufa intervenit mandatum: veluti fi tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio fponderes.

Si mandantis, & aliena.

4. Sua & aliena: veluti fi de communibus fuis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut fibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio fponderes.

Si mandatarii, & aliena.

5. Tua & aliena: veluti fi tibi mandet, ut Titio fub ufuris crederes: quia fi fine ufuris pecu-

---

mandantis interponitur, quia bonum nomen facit creditor, qui delegatum admittit, propter novationem. *l.* 26. §. 2. *eod.* & in rem mandatarii, quia novus debitor ita fubftituitur, ut nihilominus ex mandato agi poffit in id, quod minus ab illo fervari potuit. *d. l.* 22. §. 2. *d. l.* 45. §. *pen.*

3. ALIENA TANTUM CAUSA] Particula taxativa *tantum* & apud Cajum bis expreffa eft *d. l.* 2. *pr.* & §. 2. *eamque* & Th. agnofcit, ut mirum fit Hotomannum & Pac. cenfere delendam, vel ideo, quod eam Cajus non habet.

UT TITII NEGOTIA GERERES, &c.] In his exemplis etfi ab initio nihil intereft mandatoris, tamen ex poft facto ut interfit, fieri poteft; nempe cum ex geftu tuo mandator Titio obligari cœpit nomine negotiorum geftorum. *l.* 28. *de neg. geft.* Non obftat igitur *l.* 8. §. 6. *h. t.*

4. SUA ET ALIENA] Ex Cajo *d. l.* 2. §. 3. *h. t.*

5. TUA ET ALIENA] *d. l.* 2. §. 5. Mandatarii hic intereft propter quæftum ufurarum; Titii propter ufum pecuniæ.

6. MA-

pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

Si mandatarii.

6. Tua tantum gratia intervenit mandatum: veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres, vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces. Cujus generis mandatum magis consilium, quam mandatum est, & ob id non est obligatorium. quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiamsi non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum cuique sit, apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes, quamvis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati

---

6. Magis consilium, quam mandatum] Qui mandat, vult & urget, ut fiat, quod mandatum est; qui dat consilium, consultoris arbitrio rem permittit, neque utrum fiat, nec ne, laborat. Chrysost. *de Virgin.* ὁ μὲν συμβουλεύων ἀφίησι τὸν ἀκούοντα κύριον εἶναι τῆς τῶν πραγμάτων αἱρέσεως, ὑπὲρ ὧν ποιεῖται τὴν συμβουλήν.

Nemo ex consilio mandati obligatur] *d. l.* 2. §. *ult.* nisi fraus consilio subsit. Nam qui consilium dat, fidem præstare tenetur. Cic. 16. *ad Attic.* 8. Consilii autem non fraudulenti nulla est obligatio. *l.* 47. *de reg. jur.*

Si otiosam pecuniam] Id est, sterilem. *l.* 7. *de usur.* seu vacuam. *l.* 28. *depos.* *l.* 24. *de præsc. verb.* quæ domino nullum fructum affert. *l.* 13. §. 1. *de usur.* cui opponitur occupata, pecunia fœnebris, quæ usuras parit. ἔνεργα χρήματα. Demosth. *advers. Aphob.*

Obli-

dati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares: sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

De mandato contra bonos mores.

7. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est, veluti, si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi: licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habet adversus Titium actionem.

De executione mandati.

8. Is, qui exequitur mandatum, non debet exce-

VT PECVNIAM TITIO FOENERARES] Cum demonstratur persona, mandatum est, cum indefinite mandatur, consilium, ut & Placentino videtur.

OBLIGATORIVM ESSE] Propterea quod hic auctor tuus fidem suam pro persona designata interponere videtur, tu qui credis, fidem illius sequi, aliter non crediturus. Si quis autem simpliciter affirmavit idoneum esse eum, cui pecunia mutua dabatur, non interveniente mandato aut consilio de credendo, mandati non tenetur. *l.* 2. *de proxenet. l.* 7. §. *ult. de dol.*

7. QVOD CONTRA BONOS MORES] *l.* 6. §. 3. *l.* 12. § 11. *l.* 22. §. 6. *h. t.* nullaque in universum rei turpis aut flagitiosæ ex ullo contractu obligatio est. *l. generaliter.* 26. *& seq. de verb. obl.*

NON TAMEN VLLAM ADVERSVS TITIVM, &c.] Vterque tamen obligamini ex delicto: Neque te excusat, quod Titius facinus perpetravit; neque Titium, quod tu mandaveris. §. *pen. inf. de injur. l.* 11. §. 3. *eod. l.* 5. *C. de accus.*

8. NON DEBET EXCEDERE FINES MANDATI] Nam qui excedit, aliud quid facere videtur. *l.* 5. *pr. h. t.*

excedere fines mandati: ut ecce si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes, neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere: alioquin non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem, ut Sabino & Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere volueris inutiliter te acturum. Sed diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant, quæ sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur.

Quibus modis mandatum solvitur.
De revocatione.

9. Recte quoque mandatum contractum, si dum

---

pr. h. t. exempl. in *d. l.* 5. §. 2. *&* 3. *l.* 22. *eod.* Gell. 1. *c.* 13. Non excedit fines, qui facit τὸ ἰσοδύναμον. *l. ult.* §. *ult. eod.*

INUTILITER TE ACTURUM] Ita Sabinus & Cassius, tum quia hic aliud factum putabant, quam quod mandatum est; tum quod iniquum, uni dari actionem, alteri denegari: quod in proposito contingeret, si mandatum egresso actionem daremus adversus mandantem: Mandanti enim cum illo actionem non esse. *l.* 3. *in fin. h. t.*

DIVERSÆ SCHOLÆ AUCTORES RECTE] Nerva scil. & Proculus, quibus visum est saltem ad summam mandato expressam mandatarium recte agere; quasi hactenus non aliud, sed quod rogatus est, fecerit, mandatumque impleverit. *d. l.* 3. §. *ult. l.* 4. *l.* 33. *eod.*

SI MINORIS EMERIS] *l.* 5. §. *ult. eod.* Multum refert causa mandantis melior fiat, an deterior. *l.* 3. *pr. l.* 5. §. *ult.* junct. §. 3. *eod. l.* 12. *C. eod.*

9. DUM

dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

De morte.

10. Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, id est, vel ejus, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum susceperit, solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione: alioqui justa & probabilis ignorantia tibi damnum adferet. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titii per igno-

---

9. DUM ADHUC INTEGRA RES, &c.] Consensu mutuo si rebus adhuc integris à mandato recedatur, solvitur mandatum jure communi. §. *ult. inf. quib. mod. toll. obl.* At præter regulam traditam. *l.* 5. *C. de obl. & act.* est; quod finitur sola revocatione mandantis. *l.* 12. §. *pen. h. t.* Sed dicendum est, neminem obligari ad hoc, ut quod semel mandavit, perfici patiatur, dum nihil intersit mandatarii: alias revocantem teneri ex antegestoi *l.* 15. *l.* 26. *eod.*

10. MORS ALTERUTRIUS] *d. l.* 26. *& seq.* §. 3. *l.* 57. *& seq. eod. l.* 15. *C. eod.* Nimirum natura mandati tacite continetur, ut mandatum neutrius egrediatur personam; quia præstatio officii in mandato & ratione ejus, cui præstatur, & ejus, qui præstat, tota personalis est. *l.* 57. *eod. l.* 9. *de cur. fur. C. ult. ff. de off. deleg.* Cic. *pro Rosc. Com. Nemo enim mandat, nisi amico & fideli.*

UTILITATIS CAUSA] Ex æquo & bono. *l.* 26. *l.* 58. *h. t.* Quippe in hoc judicio de bona fide agitur, cui non congruit de apicibus juris disputare. *l.* 29. §. 4. *eod.*

IUSTA ET PROBABILIS IGNORANTIA] Quæ nemini fraudi esse debet; & in proposito ne juris quidem, arg. *l.* 57. *eod.*

DISPENSATORE TITII] Servo pecuniis domini

ignorantiam liberto ſolverint, liberari eos: cum alioqui ſtricta juris ratione non poſſent liberari, quia alii ſolviſſent, quam cui ſolvere debuerint.

De renuntiatione.

11. Mandatum non ſuſcipere cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quamprimum renuntiandum, ut per ſemetipſum, aut per alium, eandem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renuntietur, ut integra cauſa mandatori reſervetur, eandem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet, niſi juſta cauſa interceſſerit aut non renuntiandi, aut intempeſtive renuntiandi.

De

---

mini exigendis & adminiſtrandis præpoſito. *l. pen. de reb. cred.. l.* 18. *de ſolut.*

LIBERARI EOS] Non ſtricta quidem ratione, ſed tamen ratione ſumma, διὰ τὸ φιλάγαθον, id eſt, *propter utilitatem*, ſeu ex æquo & bono. *d. l. pen. de reb. cred. l.* 11. *in fin. depoſ. l.* 18. *l.* 51. *de ſolut.*

11. MANDATUM NON SUSCIPERE] Ex Paulo *l.* 22. §. *ult. h. t.* fac. *l.* 27. §. 2. *eod.*

AUT QUAMPRIMUM RENUNTIANDUM] Nec mandatarius igitur ab initio aliter obligatur, quam ſub hac disjunctione, ut aut impleat mandatum, aut tempeſtive renuntiet, fruſtraque objicitur *l.* 5. *C. de obl. & act.*

NISI ITA RENUNTIETUR, UT INTEGRA CAUSA] Renuntiatione tempeſtiva mandatum omnimodo ſolvitur, ut tamen actio competat ex antegeſto. Intempeſtiva mandatarium non liberat, ſed niſi juſta cauſa interceſſerit, tenetur adhuc actione mandati, non quidem ut mandatum præciſe impleat, ſed ut præſtet, quod mandatoris intereſt, impletum eſſe *dd. ll.*

NISI IUSTA CAUSA] Vid. *l.* 23. *l.* 24. *& l. ſeq. eod.*

12. ET

De die & conditione.

12. Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

De mercede.

13. In summa sciendum est mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium, iis casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mandati competit actio.

DE

---

12. ET IN DIEM, ET SVB CONDITIONE] *l.* 1. §. *pen eod.* & cum mandati obligatio à nudo consensu pendeat, potest per nuntium quoque vel per epistolam contrahi. *d. l.* 1. *pr.* & §. 1.

13. NISI GRATVITVM SIT] Nam originem ex officio atque amicitia trahit, quibus contraria est merces. *l.* 1. §. 4. *eod.* Cæterum videretur mandatarius *καπηλεύειν τὴν φιλανθρωπίαν, beneficium cauponari.*
Gratiam vero referre gratuitamque operam remunerare bene convenit amicitiæ. *l.* 6. *pr. h. t.*

INCIPIT LOCATIO, &c. ESSE] Modo tale factum sit, quod locari solet: nam operas liberales pretio nummario æstimari indignum est. *l.* 1. *de extr. cogn.*

FVLLONI NVLLA MERCEDE CONSTITVTA, &c.] Nempe cum fullo aut sarcinator eam operam gratis & amicitiæ causa expressim susceperunt: alioqui non mandati actio, sed præscriptis verbis competit. *l.* 22. *de præsc. verb.* §. 1. *sup. de locat.* Bachov.

DE OBLIGATIONIBVS, quæ quasi ex contractu nascuntur.

TITVLVS XXVIII.

Continuatio.

POST genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur, sed tamen; quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

De negotiorum gestione.

1. Igitur cum quis negotia absentis gesserit, ultro citroque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum: sed domino quidem rei gestæ adversus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori contraria: quas ex nullo contractu proprie nasci manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alie-

---

TITVLVS XXVIII.

QVASI EX CONTRACTV] Quasi ex contractu obligatio nasci dicitur, cum citra conventionem nascitur ex facto non turpi.

1. IGITVR CVM QVIS] Ex Cajo *l. 5. de obl. & act. l. 2. de neg. gest.*

ABSENTIS] Sine mandato scil. alias de contractu inter eos nascitur obligatio mandati. Qui præsens patitur negotia geri, mandare intelligitur. *l. 6. §. 2. l. 18. mand.*

DIRECTA ACTIO] Quæ & principalis. *l. 17. §. 1. commod.*

CONTRARIA] Ita dicta, quoniam contrariæ parti per consequentiam accommodatur ad minuendam ejus condemnationem. *l. 5. depos. l. 6. in fin. de his qui not. infam.*

SVB-

alienis negotiis gerendis se obtulerit, ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. idque utilitatis causa receptum est, ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia: quæ sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem, Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, [dominum habet obligatum negotiorum gestorum:] ita & contra, iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem: quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, si modo alius diligentior eo commodius administraturus esset negotia.

De

SVBITA FESTINATIONE COACTI] Sæpe etiam homines peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant: deinde novis causis intervenientibus diutius abesse coguntur. *d. l. 5. in pr.*

DOMINVM HABET OBLIGATVM NEGOTIORVM GESTORVM] Alias, *habet obligatum dominum negotiorum.* quomodo & Th. legisse videtur.

AD EXACTISSIMAM DILIGENTIAM] fac. *l. 21. C. mandat. l. 25. §. 16. fam. erc. l. 24. C. de usur.* Tenetur ergo negotiorum gestor, non tantum si quid lata aut levi culpa peccavit; sed etiam, si quid vel culpa levissima: nullaque causa est, cur levius obligetur, quam depositarius, qui ultro se deposito obtulit. *l. 1. §. 35. depos.*

NEC SVFFICIT TALEM, &c.] His verbis perspicue significatur, etiam culpam levissimam à gestore præstari, arg. *§. 2. sup. quib. mod. re cont. obl.* ubi eadem præstatio & iisdem verbis imponitur commodatario. Interdum tamen dolus solummodo præstatur, ut in casu. *l. 3. §. 9. e neg. gest.*

De tutela.

2. Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati esse intelliguntur: nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur: sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem, sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem puplli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit.

De rei communione.

3. Item, si inter aliquos communis res sit, sine societate, veluti quod pariter eis legata donatave esset, & alter eorum alteri ideo teneatur

2. MVTVÆ SVNT ACTIONES] Pupillo prodita est actio tutelæ directa, qua finita tutela. *l.* 4. *de tut & rat. distr.* tutorem convenire potest, ut rationem reddat administrationis suæ. *l.* 1. *d. t.* Tutori contraria, qua si vel impenderit aliquid in rem pupilli, sive aut se aut res suas obligaverit, & impensas recipiat, & ab obligationibus liberetur. *d. l.* 1. *l. ult. de contr. tut. act.*

3. SINE SOCIETATE] Datur quidem judicium communi dividundo etiam cum ex societate res communis est. *l.* 1. *&* 2. *comm. div.* sed eo casu est ex contractu.

ET ALTER EORVM ALTERI] Principalis finis judicii communi dividundo est, ut res dividantur & à communione recedatur. §. 4. *&* 5. *inf. de off. jud. d. l.* 1. *comm. div. l.* 1. *fam. erc.* tum ut utrinque præstetur, quod alterum alteri præstare oportet lucri, damni, impensarum nomine. *l.* 3. *d. t.* lucri, ut in *l.* 3. *C. eod.* §. 4. *inf. de off. jud.* damni, ut *l.* 16. §. *pen. l.* 16. §. *pen. l.* 25. §. 16. *fam. erc.* impensarum, ut *l.* 18. §. 3. *d. t. l.* 4. §. 3. *comm. div. & hoc text.*

tur communi dividundo judicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit, non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse, quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio non tenetur, quasi ex contractu teneri videtur.

De hæreditatis communione.

4. Idem juris est de eo, qui cohæredi familiæ erciscundæ judicio ex his causis obligatus est.

De aditione hæreditatis.

5. Hæres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur, (neque enim cum hærede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur.

QVOD SOCIVS EIVS SOLVS] Observa socium dici etiam eum, qui rem cum alio communem habet extra causam societatis, puta collegatarium ejusdem rei &c. sed ista societas voluntaria non est, sed necessaria.

4. QVI COHÆREDI FAMILIÆ ERCISC.] Quippe semota hæreditatis divisione, cætera sunt utrique judicio cum altero communia. *l. 6. §. 11. comm. div.*

5. HÆRES QVOQVE] Ex Cajo *l. 5. §. 2. de obl. & act.* LEGATORVM NOMINE] Hæres tunc proprie quasi ex contractu obligatur, cum non alia obligationis causa est, quam agnitio voluntatis defuncti: creditoribus autem hæreditariis tenetur ex contractu & facto defuncti, actione hæreditaria.

QVASI EX CONTRACTV] Quia cum hæreditatem amplectitur, simul judicium defuncti agnoscere, seque oneribus, quæ ex voluntate defuncti subeunda sunt, subjicere creditur. *d. l. 5. §. 2. l. 3. §. ult. & l. seq. quib. ex caus. in poss.*

De solutione indebiti.

6. Item is, cui quis per errorem non debitum solvit, quasi ex contractu debere videtur. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus esse, ut si certiorem rationem sequamur, magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur, ac si mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

Quibus ex causis indebitum solutum non repetitur.

7. Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic namque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex iis causis non

---

6. CVI QVIS PER ERROREM] Facti quidem etiamsi subsit naturalis aliqua obligatio, quæ tamen destituta sit juris civilis auxilio. *l. 9. C. ad leg. Falc. l. 7. C. de cond. ind.* Cæterum etiam juris, si is, qui solvit, ne natura quidem qualis qualis debitor est. arg. *l. 7. de cond. ca. dat. l. 32. §. 1. l. 59. l. 66. de cond. ind. l. 8. de jur. & fact. ign. l. 1. pr. ut in poss. leg. cum simil.*

QVASI EX CONTRACTV] Quia hæc res speciem negotii invicem gesti habet. *l. 33. de cond. ind.* Cæterum extra id, quod agitur, tacite hic obligatio nascitur. *l. 13. in fin. commod.*

PERINDE OBLIGATVR] *l. 5. §. 3. de obl. & act.* Ex bono scil. & æquo. *l. 14. l. 66. de cond. ind.* cum stricta ratione actus agentium non operentur ultra eorum intentionem. *l. 19. de reb. cred.*

7. REPETI NON POTEST] Quasi solutum transactionis causa ad evitandum periculum dupli.

EX QVIBVS CAVSIS INFICIANDO] Hoc est,

non debitum ſolutum repeti non poſſe, veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa conſtituta, per damnationem cuique legata fuerant: noſtra autem conſtitutio cum unam naturam omnibus legatis & fideicommiſſis indulſit, hujuſmodi augmentum in omnibus legatis, & fideicommiſſis extendi voluit, ſed non omnibus legatariis hoc præbuit, ſed tantummodo in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis Eccleſiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt: quæ ſi indebita ſolvantur, non repetuntur.

PER

---

eſt, ex quibus actio adverſus confitentem in ſimplum datur adverſus negantem in duplum. *l.* 23. §. *pen. ad leg. Aq.* §. 26. *inf. de act.* Paul. 1. *ſent.* 19.

ITEM EX LEGATO] Et tertio ex cauſa depoſiti miſerabilis. *l.* 1. §. 1. *& ſeq. depoſ. d.* §. 26. *inf. de act.* Sed nec quod tranſactionis cauſa. *l.* 65. §. 1. *de cond. ind.* aut dotis nomine datum eſt opinione debiti, repetitur. *l.* 32. §. 2. *eod.*

PER DAMNATIONEM] Forte ideo, quia majore odio dignus videtur, qui inficiatur, quod teſtator tam ſevere imperavit, quam qui legatum ſimpliciter datum negat.

NOSTRA AUTEM CONSTITUTIO] Extat in *l.* 2. *C. comm. de leg.* Illa autem qua jus, de quo hîc agitur, ad legata religionis aut pietatis intuitu relicta coarctavit, deſideratur.

RELIGIONIS VEL PIETATIS] Religionis intuitu quid relinquitur eccleſiis, cœnobiis, pietatis Xenodochiis, noſocomiis, &c.

NON REPETUNTUR] Nam ſublata falſa opinione, relinquitur pietatis cauſa, ex qua ſolutum repeti non poteſt. Iulian. *l.* 32. §. 2. *de cond. ind.*

PER QVAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur.

TITVLVS XXIX.

De his qui sunt in potestate.

EXPOSITIS generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur, admonendi sumus, acquiri nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt, veluti per servos, & filios nostros: ut tamen, quod per servos nostros nobis acquiritur, totum nostrum fiat; quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc dividatur secundum imaginem rerum, proprietatis, & ususfructus, quam nostra decrevit constitutio: ut quod ab actione commodum perveniat, hujus usumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ser-

---

TITVLVS XXIX.

VELVTI PER SERVOS] Quemadmodum cæteræ res per servos & filios nostros nobis acquiruntur. *sup. per quas pers. cuiq. acq.* ita & obligationes. *sup. de stip. serv. in pr. & §. 1.*

QVOD AVTEM PER LIBEROS] Quod ad personas, per quas acquiritur, causam acquirendi, & rerum qualitatem pertinet, dominii & obligationis eadem ratio est.

NOSTRA DECREVIT CONSTITVTIO] Th. *διέκρινε*, discrevit. Intelligit autem *l. 6. C. de bon. quæ lib.* ubi ea omnia, quæ peculii adventitii nomine continentur, ita partitur, ut eorum usumfructum assignet patri, filio proprietatem. Peculii profectitii, castrensis & quasi castrensis quæ ratio sit, docetur. *sup. §. 1. per quas pers. cuiq.*

PA-

ſervetur, ſcilicet patre actionem movente ſecundum Novellæ noſtræ conſtitutionis diviſionem.

De bona fide poſſeſſis.

1. Item per liberos homines,& alienos ſervos, quos bona fide poſſidemus, acquiritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra acquirant.

De ſervo fructuario, vel uſurario.

2. Per eum quoque ſervum, in quo uſumfructum, (vel uſum) habemus, ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis acquiritur.

De ſervo communi.

3. Communem ſervum pro dominica parte dominis acquirere certum eſt, excepto eo, quod

---

PATRE ACTIONEM MOVENTE] Vtpote qui non nudus ſit fructuarius, ſed ſimul etiam legitimus bonorum adminiſtrator. Filii tamen conſenſus quoque adhibendus, niſi adhuc in prima ætate ſit conſtitutus. *l. ult.* §. 3. *C. d. t.*

NOVELLÆ NOSTRÆ CONSTITVT.] *d. l. ult.* Novellam vocat, eo quod lata eſt priore Codice jam edito. In ſumma ſic habe. Ex caſtrenſi & quaſi caſtrenſi peculio filius ſibi pleno jure actiones acquirit, ex profectitio pleno jure patri, ex adventitio ſibi proprietatem, patri uſumfructum.

1. PER LIBEROS HOMINES, &c.] Vid. *ſup.* §. 4. *per quas perſ. cuicq. acq.*

2. VEL VSVM] Abeſt à vetuſtis codicibus teſte Accurſ. & delendum. Conſtat enim ex operis ſervi, in quo nudum uſum habemus, non aliter nobis acquiri, quam ſi operis ejus utamur in re noſtra. *l.* 14. *l.* 16. §. 2. *l.* 20. *de uſ. & hab.*

3. PRO DOMINICA PARTE] Vid. *ſup.* §. *ult. de ſtip. ſerv. & ibi notata.*

quod nominatim uni ſtipulando aut per traditionem accipiendo, illi ſoli acquirit; veluti cum ita ſtipulatur, *Titio domino meo dare ſpondes?* Sed ſi domini unius juſſu ſervus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem res expedita eſt, ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere juſſit, ut ſupra dictum eſt.

QVIBVS MODIS TOLLITVR obligatio.

TITVLVS XXX.

De ſolutione.

TOLLITVR autem omnis obligatio ſolutione ejus quod debetur, vel ſi quis, conſentiente creditore, aliud pro alio ſolverit. Nec intereſt, quis ſolvat, utrum ipſe, qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio ſolvente, ſive

---

POST NOSTRAM DECISIONEM] Eſt *l. ult. C. per quas perſ. cuiq. acq.*

TITVLVS XXX.

QVIBVS MODIS TOLLITVR] Ipſo ſcil. jure. de liberatione per exceptionem dicetur *lib.* 4. *tit. de except.*

SOLVTIONE] Quæ vox ſpecialiter accepta denotat naturalem præſtationem ejus, quod debetur, ut hîc, & *l.* 49. *l.* 52. *&c. de ſolut. l.* 4. §. 3. *de re jud.* generaliter autem accepta ad omnem liberationem pertinet. *l.* 54. *de ſolut. l.* 176 *de verb. ſign.*

ALIVD PRO ALIO] *l.* 17. *C. de ſolut.* Invito autem creditori aliud pro alio ſolvi non poteſt. *l.* 2. §. 1. *de reb. cred.* Qui nummos in alia forma reddit, non videtur aliud pro alio ſolvere. arg. *l.* 1. *de cont. empt. l.* 65. §. 1. *de verb. obl.* Sen. 6. *de ben.* 5. *Pecuniam dicimur reddidiſſe, quamvis numeravimus pro argenteis aureos &c.*

VEL

sive sciente, sive ignorante debitore, vel invito eo solutio fiat. Item si reus solverit, etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.

De acceptilatione.

1. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promisi, habesne acceptum?* & Titius respondeat, *Habeo*. Sed & Græce potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, , ut Latinis verbis solet exigi. ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (ut diximus) tantam eæ solvuntur obligationes quæ ex verbis consistunt,

---

VEL INVITO EO] *l.* 23. *l.* 40. *l.* 53. *de solut.* quoniam & naturali & civili ratione licet conditionem alterius, quamvis ignorantis & inviti, facere meliorem. *l.* 39. *de neg. gest.*

QVI PRO EO INTERVENERVNT] Puta fidejussores & mandatores. sed & reliquæ accessiones liberantur, ut pignora & hypothecæ. *l.* 43. *de solut.*

SED ETIAM REVS] Et quidem ipso jure, de quo genere liberationis hic agitur.

1. PER ACCEPTILATIONEM] Quæ est verborum conceptio, quibus creditor, cui verbis quid promissum est, rogatus à debitore, an id, quod ita debetur, acceptum ferat, respondet se acceptum ferre. Definitio Modest. *l.* 1. *de accept.* obscurior est.

IMAGINARIA SOLVTIO] Acceptilatio imaginem solutionis gerit: nam qui accepto fert, ita debitorem liberat, quasi sibi solutum esset. *l.* 5. *l.* 16. *eod.*

SED ET GRÆCE] *l.* 8. §. *ult. eod.* ubi Vlp. *Hoc jure*, inquit, *nos utimur*, *ut juris gentium sit acceptilatio.* à quo, ut antecedente, ducit hoc consequens, quod etiam Græce acceptum fieri potest.

CON-

ſiſtunt, non etiam cæteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolvi. Sicut etiam quod debetur, pro parte recte ſolvitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

De Aquiliana ſtipulatione, & acceptilatione.

2. Eſt autem prodita ſtipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid te mihi ex quacunque cauſa dare facere oportet, oportebitve, præſens in diemve, aut*

CONSENTANEVM VISVM EST] *l.* 80. *de ſolut. l.* 35. *de reg. jur.* Plane ſi quod ex alia obligatione debetur, acceptilatum fuerit, proderit id debitori ad exceptionem. *l.* 19. *de accept.* Nam inutilis acceptilatio ſaltem vim pacti habet. *d. l.* 8. *pr.*

PRO PARTE RECTE SOLVITVR] Intellige conſentiente creditore, per *l.* 3. *fam. erciſc. l.* 41. *de uſur. l.* 9 *C. de ſolut.*

2. RENOVAT OMNES OBLIGATIONES] Et ſic via eſt ac ratio, per quam uſus acceptilationis, per ſe alioquin anguſtus, dilatetur.

ITA COMPOSITA EST] Exhibetur hîc ex Florentino *l.* 18. §. 1. *de accept.* formula ſtipulationis novantis, uti ab Aquilio concepta eſt.

EX QVACVNQVE CAVSA] Cauſæ ſignificatio latior eſt contractu, & eas quoque ſpecies obligationum continet, quæ ex maleficio vel quaſi ex maleficio proficiſcuntur. *l.* 9. *de reb. cred.*

DARE FACERE] Sine conjunctione hæc efferri ſolent, ut pleraque alia, veluti, uti frui, ire agere, &c.

OPORTET OPORTEBITVE] Verbo *oportet* præſens

aut sub conditione, quarumcunque rerum mihi tecum actio est, quæque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est eritve; quodve tu mecum habes, tenes, possides, dolove malo fecisti, quo minus possideas: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberetne à se acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

De novatione.

3. Præterea novatione tollitur obligatio: veluti si id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novæ personæ

---

sens debitum significatur, verbo *oportebit* etiam quod in diem vel sub conditione debetur. *l. 76. §. 1. de verb. obl. l. 8. de verb. sign.*

ACTIO, PETITIO, PERSECVTIO] Actio in personam est, petitio in rem, persecutio ad extraordinarias magistratuum cognitiones pertinet. *l. 178. §. 1. de verb. sign.*

HABES, TENES, POSSIDES] Tenere ad factum refertur, possidere etiam ad jus. Habere dicimur & jure dominii, & possessionis, & meræ detentionis. 188. *d. t. l. 38. §. 7. & seqq. de verb. obl.*

DOLOVE MALO FECISTI] Dolus enim pro possessione est. *l. 150. l. 157. §. 1. de reg. jur.*

3. NOVATIONE TOLLITVR OBLIGATIO] Sed ita, ut in locum sublatæ nova substituatur. *l. 1. de novat.* Fit autem hæc conversio verbis seu stipulatione. *d. l. 1. §. 1. l. 2. l. 5. & pass. eod.*

INTERVENTV NOVÆ PERSONÆ] Non quæ alienæ obligationi accedat adpromittendo, sed quæ alienam obligationem in se transferat expromittendo. quod si mandatu debitoris id fiat, species novationis est, quæ delegatio dicitur. *l. 11. eod.*

ET

ſonæ, nova naſcitur obligatio, & prima tollitur, tranſlata in poſteriorem: adeo ut interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debes, à pupillo ſine tutoris authoritate ſtipulatus fuerit, quo caſu res amittitur. Nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idem juris eſt, ſi à ſervo quis fuerit ſtipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris, ita demum novatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione novi ſit: forte ſi conditio, aut dies aut fidejuſſor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adjiciatur, novationem fieri, ſic intelli-

gi

ET PRIMA TOLLITUR] Adeo ut & prioris obligationis acceſſiones liberentur. *l.* 18. *eod.* niſi & ſequenti obligationi acceſſerint. *l.* 4. *C. de fidejuſſ.* Alia autem cauſa eſt novationis neceſſariæ, quæ fit per litis conteſtationem. *l.* 29. *eod. l.* 86. *& ſeq. de reg. jur.*

INUTILIS SIT] Non ratione formæ, ſed effectus, ut exemplum ſubjectum declarat. Eadem ratione ſi expromiſſor non ſit ſolvendo, prior tamen obligatio tollitur: etiam in caſu delegationis: quia bonum nomen facit creditor admittens delegatum. *l.* 26. §. 2. *mand.*

POSTERIOR OBLIGATIO NULLA] Non ſimpliciter nulla; nam utique naturaliter tenet. *l.* 1. *in fin. eod.* ſed nulla dicitur, quia ad agendum inutilis. Alias prior obligatio maneret in ſuo ſtatu. *d. l.* 1. *per tot.*

NON IDEM IURIS, SI A SERVO] Non quia ſervus ex contractu ſuo, ſi conſenſum ſpectemus, non obligatur naturaliter. *l.* 14. *de obl. & act.* ſed quia jure civili non eſt idoneus expromiſſor, & omnino novationis extra cauſam peculiarem incapax. *l.* 30. §. 1. *de pact. l. ult. h. t.*

IN POSTERIORE STIPULATIONE NOVI] Vid. *l.* 5. *l.* 8. §. 1. *l.* 14 *l.* 24. *l.* 31. *eod.*

No-

gi oportet, ut ita dicamus factam novationem, si conditio extiterit, alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio, quæ apertissime definivit, tunc solum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio, secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

De contrario consensu.

4. Hoc amplius eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvun-

---

NOSTRA CONSTITUTIO] *l. ult. C. eod.* ubi, ut materiam litium præciderat, in universum definivit, non aliter novationem prioris obligationis fieri, quam si hoc inter contrahentes expressum, se novandi animo &c. quæ tamen constitutio ex sententia communi non pertinet ad delegationem. Wes. *par. de novat. n.* 8.

VT MANEAT EX VTRAQVE CAVSA OBLIGATIO] ac proinde creditor ex utraque agere possit, & cum fidejussoribus quoque prioris obligationis. Plane si ex una obligatione solutum erit, altera quoque continuo tolletur; quia sunt obligationes unius rei. *l.* 8. §. *ult. eod.*

CONTRARIA VOLVNTATE] Id est, contraria conventione, seu utriusque partis consensu. *l.* 3. *l.* 5. §. 1. *de resc. vent. l.* 58. *de pact. l.* 1. *C. quand. lic. ab. empt.*

In

INSTITVTIONVM IVRIS DIVI IVSTINIANI

LIBER IV.

DE OBLIGATIONIBVS, quæ ex delicto nascuntur.

TITVLVS I.

Continuatio, & divisio obligationum ex delicto.

CVM sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu & quasi ex contractu: sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, (& quasi ex maleficio) dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ vero unius gene-

---

LIB. IV.

TITVLVS I.

QVÆ EX DELICTO] Scilicet privato, unde læso obligatio & actio pecuniaria, sive civilis. Nam judicia publica aut persecutiones criminales huc non pertinent.

IN QVATVOR GENERA] Causis efficientibus distincta: nam aut re contrahuntur, aut verbis aut literis aut solo consensu. §. *ult. sup. de oblig.*

OMNES

generis sunt: nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

Definitio furti.

1. Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve quod lege naturali prohibitum est admittere.

Etymologia.

2. Furtum autem vel à furvo, id est, nigro, di-

OMNES EX RE NASCVNTVR] Injuria quidem etiam verbis & scriptura fieri dicitur. *l.* 1. §. 1. *l.* 5. §. 9. *& seq. de injur.* Cæterum illa hic non considerantur, ut causæ obligationis, sed ipsum maleficium duntaxat & contumelia, quæ iis inhæret.

FVRTO, RAPINA, DAMNO, INIVRIA] Quadriga delictorum privatorum, ex Cajo *l.* 4. *de obl. & act.* Reliqua de quibus *lib.* 47. *D.* ad hæc quatuor referri possunt.

1. CONTRECTATIO FRAVDVLOSA] Ex Paulo *l.* 1. §. 3. *de furt.* Idem 2. *sent.* 31. *Fur est, qui dolo malo rem alienam contrectat.* Proclus *in Parmenid.* Plat. κλοπὴ γάρ ἐστιν ἡ λανθάνουσα τοῦ ἀλλοτρίου μετάληψις.

LVCRI FACIENDI GRATIA] Alioqui in aliud genus delicti cadit; v. g. si contumeliæ causa, injuria est; si nocendi tantum gratia, damnum, quod vindicatur lege Aquilia. *l.* 39. *l.* 53. *de furt. l.* 5. §. *ult. l.* 41. *ad leg. Aq.*

VEL VSVS EIVS POSSESSIONISVE] Exempla furti usus rei sunt in §. 6. possessionis §. 10. *inf. eod. l.* 74. *de furt.*

LEGE NATVRALI PROHIBITVM] *d. l.* 1. §. *ult. de furt. l.* 42. *de verb. sign.* Cic. 3. *de offic. Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

2. FVRTVM VEL A FVRVO] Ex *d. l.* 1. *pr. de furt.*

QVOD

dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, quod φῶρας appellant fures. Imo & Græci à ferendo φῶρας dixerunt.

Divisio.

4. Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt, furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui eo loco deprehenditur, quo furtum fit, veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus januam deprehensus fuerit: & qui in oliveto, olivarum: aut in vineto uvarum furtum fecit: quamdiu in eo oliveto, aut in vineto deprehensus fuerit. Imo ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem

---

Qvod φΩ ρασ] Leg. *qui*. φῶρας, ut in *d. l.* 1. quæ nominis ratio placet Gellio *lib.* 1. *c.* 18.

A ferendo] Legendum ἀπὸ τοῦ φέρειν, ut apud Paul. *d. l.* 1.

3. Fvrtorvm genera dvo] Ex Cajo *l.* 2. *eod.*

Qvam genera fvrtorvm] Quamvis Paulus hæc inter genera furtorum referat. *lib.* 2. *sent.* 31.

Manifestvs fvr] Descriptio furis manifesti desumpta ex *l.* 3. & 2. *seqq. de furt.*

Ἐπ' αὐτοφώρῳ] Hesych. ἐπ' αὐτοφώρῳ, ἐπ' αὐτῷ τῷ κλέμματι εὑρεθεὶς ἔτι κατέχων αὐτό. quod & de deprenso in alio quocunque facinore dicitur. Lysias *orat.* 6. *in fin.* & *orat.* 12. *Nov. Leon.* περὶ τοῦ ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντος μοιχοῦ. 32.

V 1-

rem fur tenens visus, vel deprehensus fuerit, sive in publico, sive in privato, vel à domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo deferre vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprchendatur, cum re furtiva, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

De furto concepto, oblato, prohibito, non exhibito.

4. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita & inventa sit: nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit. utique si ea mente tibi

---

VISUS VEL DEPREHENSUS] Ergo & visio furem manifestum facit, utique cum ad eum comprehendendum accursum est, isque abjecto furto effugit. *l. 7. §. 1. & 2. eod.*

VEL AB ALIO] Puta vicino, aut alio transeunte. *l. 3. §. 1. d. l. 7. §. ult. eod.*

QUO DEFERRE DESTINASSET] Massurius apud Gellium *lib.* 11. *c.* 18. *Manifestum furtum est, quod deprehenditur, dum fit. Faciendi finis est, cum perlatum est, quo ferri cœperat.*

EX IIS, QUÆ DIXIMUS] Tanquam contrarium ex contrarii sui definitione. *l.* 8. *eod.*

4. FURTIVA RES QUÆSITA ET INVENTA] Paulus 2. *sent.* 31. *Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum & inventum est.* Item, *Concepti agere potest, qui rem concepit & invenit.*

PROPRIA ACTIO CONSTITUTA] In triplum, ut testatur Gell. *lib.* 11. *c.* 18.

tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur, nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur Oblati. Est etiam prohibiti furti actio, adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti, adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam, non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtivæ hodie secundum veterem observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: cum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtivam, susceperint & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt.

Pœna.

5. Pœna manifesti furti quadrupli est, tam ex

VT APVD TE POTIVS] Atque ita pœnæ turpitudinem ipse effugeret. Th.

PROPRIA ACTIO ADVERSVS EVM] Cujus vis in triplum item erat, ut testantur Gellius & Paul. *ubi supra*.

FVRTI PROHIBITI ACTIO] Hæc actio, ut & furti non exhibiti pendebat ex furto concepto.

REQVISITIO REI FVRTIVÆ] Hoc est, testibus præsentibus: quæstiones enim furtorum cum lance & licio (vid. Fest. in voce *Lanc*. Gell. *ubi sup.*) quæ ex lege Attica venerant, jam ætate Gellii evanuerant. Gell. 16. *c.* 10. Cujac. Hotom.

5. TAM EX SERVI, QVAM EX LIBERI] Hoc dicit respiciens ad pœnam furti manifesti ex lege 12. tab.

ex ſervi, quam ex liberi perſona: nec manifeſti, dupli.

Quomodo furtum fit. De contrectatione.

6. Furtum autem fit, non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienam amovet: ſed generaliter cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque ſive creditor pignore, ſive is, apud quem res depoſita eſt, ea re utatur: ſive is qui rem utendam accepit, in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt, furtum committit: veluti ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre ſecum tulerit: aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi, longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

De

tab. qua ſervi è ſaxo præcipitabantur; liberi verberibus cæſi addicebantur ei, cui furtum factum eſſet. Gell. 11. *c.* 18. Prætores autem id furtum quadruplo lui voluerunt, nulla facta diſtinctione inter liberos & ſervos. convenit *c.* 3. *Exod. c.* 5. *Deut.*

6. INVITO DOMINO CONTRECTAT] Sabinus *apud Gell. d. loc. Qui alienam rem attrectavit, cum id ſe invito domino facere judicare deberet, furti tenetur.*

SI CREDITOR PIGNORE, &c.] Pignus non ad utilitatem, ſed ad ſecuritatem datur; depoſitum cuſtodiæ cauſa, non uſus. qua de cauſa ſi creditor pignore, depoſitarius re depoſita utatur, furtum committi intelligitur. *l.* 54. *l.* 76. *de furt. l.* 7. *C. eod.*

IN ALIUM USUM TRANSFERAT] Vel etiam alii utendum concedat. Species enim lucri eſt ex alieno largiri, & beneficii ſibi debitorem acquirere. *d. l.* 54. §. 1.

SI QUIS ARGENTUM, &c. AUT EQUUM GESTANDI CAUSA] *l.* 5. §. 8. *commod. l.* 40. *de furt.* Gell. *lib.* 7. *c.* 15. Val. Max. *lib.* 8. *c.* 2. ubi memorabile exemplum. & apud Symmach. 7. *Epiſt.* 69.

QUI IN ACIEM] Cujacio legendum videtur, *Qui in Ariciam*

De affectu furandi.

7. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id invito domino facere, eumque si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri. optima sane distinctione, quia furtum sine affectu furandi non committatur.

De voluntate domini.

8. Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæsitum est, cum Titius servum Mævii solicitaverit, ut quasdam res domino surriperet, & ad eum perferret, & servus id ad Mævium pertulerit: Mævius autem, dum vult Titium in ipso delicto deprehendere,

---

Ariciam acceptum equum longius perduxisset, ex Valerio & Symmacho. *dd. loc.* quanquam constans est hæc lectio, *in aciem*. Th. εἰς παράταξιν.

7. AT SI PERMISSVRVM CREDANT, &c.] Nihil enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, sive falso id, sive vere putet. *l.* 46. §. 7. *de furt.* fac. *l.* 76. *eod.*

SINE AFFECTV FVRANDI] *l.* 37. *de usuc.* Furtum non committitur χωρὶς κακῆς προθέσεως, Psell. cum facto etiam animum furis exigit. *l.* 41. *ad leg. Aq.* nec tam factum quæritur, quam faciendi causa. *l.* 39. *eod.* Nam maleficia ex proposito delinquentis æstimantur. *l.* 53. *eod.*

8. SI CREDAT INVITO, &c. DOMINO AVTEM VOLENTE] Pomponius *l.* 46. § *pen. eod.* ait furtum quidem fieri: sed negat hoc casu furti agi posse; quia dominus in usum consentiens re ipsa fraudatus non est. arg. *l.* 145. *de reg. jur.*

re, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos hujusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem sanximus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim is servus deterior à solicitatore minime factus est, & ideo non concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducunt; tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei pœnalis actio imposita tanquam si re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facile posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur.

Qua-

Neque furti] Quia cui volenti furtum factum est, furti agere non potest, uti modo dictum.

Neque servi corrupti] Quippe quæ ei tantum à prætore proponitur, cujus servus persuasione alterius corruptus est. *l.* 1. *de serv. corrupt.* quod hîc factum non est.

Quibusdam furti tantummodo] Quoniam voluntas ista domini non fuit seria, sed simulata, ut fur deprehenderetur.

Per nostram decisionem] *l.* 20. *de furt.* ubi vel conatum tam improbum solicitatoris vult puniri, proque furto & corruptione haberi.

Non occurrant regulæ] Quia conatus revera effectum non habuit.

Tamen consilium corruptoris, &c.] Id est, effectum habuit consilium opinione perniciosi suasoris, atque res est pessimi exempli. *d. l.* 20.

Tanquam si re ipsa, &c. corruptus] Si

Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus.

9. Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

De re propria.

10. Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

Qui tenentur furti. De eo, cujus ope consilio furtum factum est.

11. Interdum (quoque) furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cujus ope, con-

---

Si autem servus re ipsa corruptus fuisset, in duplum, quanti ea res est, in corruptorem judicium daretur. *l.* 1. *de serv. corrupt.*

9. Si quis liberorum nostrorum] *l.* 14. §. 13. *de furt.* Cujus rei ratio ex jure antiquo Quiritium sumenda. Quoniam autem in libero homine nulla æstimatio corporis fieri potest. *l.* 1. §. 5. *de his, qui effund.* multiplicabitur, quod patris interest. Cæterum etiam locus hîc est judicio publico legis Fabiæ de plagiariis. *l. ult. C. ad leg. Fab.*

Qui in potestate] Igitur mater actionem furti non habet. *l.* 38. *de furt.*

10. Quam creditori pignoris causa] *l.* 12. §. 2. *d. l.* 19. §. *pen. l.* 79. *de furt.* Minus autem proprie hîc dicitur debitor rei suæ furtum facere, cum eatenus tantum faciat, quatenus id, quod in ea re creditoris est, intervertit. Rei enim nostræ furtum facere non possumus. Paul. 2. *sent.* 31. Aristot 5. *Eth. ult.*

11. Cujus ope consilio] Hæc verba separatim accipienda: aliud enim est factum ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit. *l.* 53. §. *ult. de verb. sign.* *l.* 50.

consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet, aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius (eas) exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est, in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel ostium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit sciens, cujus [rei] gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit,

---

l. 50. §. *pen. de furt.* unde alibi, *opem ferre*, *vel consilium dare. l.* 52. *pr.* & §. 19. *eod.*

QVI TIBI NVMMOS EXCVSSIT] *d. l.* 52. §. 13. Sabinus hoc casu etiam in factum dari posse actionem ait. *l.* 27. §. 21. *ad leg. Aq.* Aliud exemplum habes apud Gellium *lib.* 11. *c.* 18.

VT ALIVS EOS RAPERET] Dummodo & rapuerit: nam si nummi perierint, & ad neminem pervenerint, damni injuriæ actio datur. *d. l.* 27. §. 21. *ad leg. Aq.*

QVI PANNO RVBRO] *l.* 50. §. *ult. de furt.* Tauros & boves rubicundi coloris adspectu excitari, & furorem eis acui scribit Sen. 3. *de ira.* & Plutarch. *ἐν γαμ. παρ.* Ovid. 12. *Metam.*

IN FACTVM ACTIO DARI DEBET] *d. l.* 50. §. *ult.* prætoria scil. aut si pecora præcipitata sunt, in factum civilis, sive utilis actio damni injuriæ quasi ex lege Aquilia. *d. l.* 27. §. 21. *ad leg. Aq. l.* 51. *de furt.*

VEL IPSAS FENESTRAS, &c.] *l.* 50. §. *pen. l.* 54. §. *pen. eod.*

NON

dit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

De his, qui sunt in potestate. & de ope ac consilio extranei.

12. Hi, qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis surripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam causam cadit, nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur: sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio ejus furtum factum esse.

Quibus datur actio furti.

13. Furti autem actio ei competit, cujus interest

NON TENETVR FVRTI] Simplex consilium sine instructione neminem furti obligat; quantumvis furtum secutum sit. Nam si secutum non sit, nec is, qui consilio instruxit, aut instrumenta, &c. commodavit, furti tenetur.

12. NEC OB ID VSVCAPI POTEST] Quia cum furtum revera factum sit, etiam furti vitio res afficitur, ut proinde usucapi non possit. §. 2. *sup. de usuc.*

SED FVRTI ACTIO NON NASCITVR] Quia pater & dominus privatæ animadversionis jus habent, *l.* 17. *de furt.* vel quia non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus. *l.* 16. *eod.* nisi filius habeat castrense peculium. *l.* 4. *de judic. l.* 52. §. 5. *de furt.*

OPE ET CONSILIO ALTERIVS] *l.* 36. §. 1. *de furt.* atque hoc quoque consequens est ei, quod dixit vere in proposito furtum fieri.

13. EI COMPETIT, CVIVS INTEREST] Ex onesta scil. causa. *l.* 10. *l.* 11. *eod.* nam ex improbitate sua

tereſt rem ſalvam eſſe, licet dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi ejus interſit rem non perire.

De pignore ſubrepto creditori.

14. Vndè conſtat creditorem de pignore ſubrepto furti actione agere poſſe, etiamſi idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere: adeo quidem, ut quamvis ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

De re fulloni, vel ſarcinatori, vel bon. fid. emptori ſurrepta.

15. Item ſi fullo polienda curandave, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certa con-

---

ſua nemo actionem conſequitur. *l.* 12. §. 1. *l.* 14. §. 3. & 4. *eod.*

LICET DOMINVS NON SIT] Hoc non ad omnes pertinet, quorum quolibet modo intereſt rem ſalvam eſſe. *d. l.* 14. *pr. l.* 49. *eod.* ſed ad eos duntaxat, quorum negligentia res ſurrepta eſt, cum eam ex voluntate domini ſuo periculo tenerent, veluti ex cauſa commodati, pignoris, &c. *d. l.* 14. §. 10. *& multis ſeqq.*

14. PIGNORE SVRREPTO FVRTI AGERE] *l.* 12. §. *ult. l.* 14. §. 5. 6. & 16. *l.* 19. §. *pen. & ult. l.* 49. *eod.*

PIGNORI POTIVS INCVMBERE] *l.* 25. *de reg. jur.* Vnde etiam creditori actio furti competit, etiamſi culpa ejus abſit, aut debitor ſolvendo ſit. *d. l.* 12. §. *ult.* adeoque licet ipſe debitor rem ſurripuerit. §. 10. *ſup. eod.*

15. ITEM SI FVLLO] *d. l.* 12. aut quivis conductor, ſi modo culpa ejus res ſurrepta ſit. *d. l.* 14. §. 12. quoniam tunc conductoris intereſt rem non ſurripi, propterea quod judicio locati tenetur in rei æſtimationem. Neque ut creditor, reſtituere cogitur, quod actione furti conſecutus eſt. *l.* 6. *locat.* Fullo autem ſemper agit, quoniam cuſtodiam præſtare debet. *d. l.* 12. *pr.*

QUAM

constituta acceperit, eaque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil interest eam rem non perire, cum judicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus non sit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam si solvendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem solvere possint. Nam si solvendo non sint, tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est, & si in parte solvendo fuerit fullo aut sarcinator.

De re commodata.

16. Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum utendi causa accepit,

---

QVAM EMERIT] Atque emptam ab eo, quem dominum esse putabat, acceperit: nam antequam res tradita est, furti actio emptori non competit. *d. l.* 14. *pr.*

OMNINO] Vet. *omnimodo.* id est, sive solvendo sit, sive non sit. Cujac.

NON ALITER, QVAM SI SOLVENDO] Fulloni, cæterisque conductoribus actio furti non aliter competit, quam si solvendo sint. Nam qui non habent, quod perdant, eorum periculo nihil est. *d. l.* 12. *pr.*

16. ET AD EVM, CVI COMMODATA] Quippe cujus periculo vel maxime res commodata est, cum non levem duntaxat, sed etiam levissimam culpam præstet. *l.* 5. §. 2. *commod.* quam ob causam etiam fulloni hic comparatur.

QVI COMMODATVM VTENDI CAVSA]

 Quod

pit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit, ut in domini voluntate sit: sive commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat, sive furti adversus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. Sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari. sin autem commodator veniat adversus eum, qui rem utendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem, ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam, adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit. sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam apud eum commodati

---

Quod & à veteribus constanter traditum est. *d. l. 5. in fin.* cum. 2. *ll. seqq. commod. l.* 14. §. 14. cum *seqq. de furt.*

IN NOSTRIS DECISIONIBUS] Scriptæ sunt à Iustiniano post priorem Codicis editionem 50 leges, quas decisiones appellavit, propterea quod maximas quasque veterum controversias dirimunt. Harum una est, quam hîc significat, *l. ult. C. de furt.* cujus hæc est summa. Dat in proposito Iustinianus domino optionem, ut is pro libitu suo vel judicio commodati commodatarium convenire, vel contra furem furti agere possit. Cæterum electione semel facta, non liceat variare, nisi ex causa ignorantiæ, idque ante factam solutionem. Electo fure, ut commodatarius liberetur: commodatario electo, huic ut fur obnoxius fiat.

REM ESSE SVRREPTAM, &c.] Cujac. *rem non esse subreptam apud eum, commodati actionem*, &c. Hotom. *dubitans rem non esse apud eum*, &c. & ita legitur in *d. l. ult.*

QVEM-

modati actionem instituerit: postea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire: tunc licentia ei conceditur & adversum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem, nisi domino ab eo satisfactum fuerit: tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, adversus furem transierit, omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcunq; causæ exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, sive in parte, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

De re deposita.

17. Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit. qua de causa, si res ei subrepta fuerit, quia restituendæ ejus

QVEMCVNQVE EXITVM DOMINVS HABVERIT] Id est, sive contra furem agens vicerit, sive victus sit, aut fur non fuerit solvendo. Th.

17. IS APVD QVEM RES DEPOSITA] Hic locus sumptus est ex Vlp. *l.* 14. §. 3. *de furt.*

SI QVID IPSE DOLO MALO] Hoc casu quidem interest depositarii, quia tenetur actione depositi. §. *pen. sup. quib. mod. re cont. obl.* Sed nihilo magis furti actionem habet; quoniam nemo ex dolo suo & improbitate actionem consequitur. *d. l.* 14. §. 3. *l.* 12. §. 1. *eod.*

ejus rei nomine, depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse, furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

An impubes furti teneatur.

18. In summa sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat. Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

Quid veniat in hanc actionem: & de affinibus actionibus.

19. Furti actio, sive dupli, sive quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet

---

FVRTI AGERE NON POTEST] Nisi convenerit, ut culpam quoque præstet. §. *pen. tit. seq.* aut se deposito obtulerit. arg. *l.* 1. §. 35. *depos.*

18. SI PVBERTATI PROXIMVS] Ætas pubertati proxima, uti doli capax est, ita & furandi & injuriæ faciendæ, pœnisque legum delicta vindicantium obnoxia. *l.* 23. *de furt. l.* 111. *de reg. jur. l.* 13. §. 1. *de dol. l.* 5. §. *pen. ad leg. Aquil.* Gell. *lib.* 11. *c. ult.* infantes & infantiæ proximos innocentia consilii tueri debet.

19. TANTVM AD POENÆ PERSECVTIONEM] §. 18. *inf. de act. l.* 7. §. 1. *de cond. furt.* Potest & criminaliter furti agi ad pœnam corporalem furi infligendam. *l. ult. de furt.*

REI PERSECVTIONEM HABET DOMINVS] Furti actio datur omnibus, quorum interest furtum factum non esse. §. 13. *sup. eod.* Rei autem furtivæ persecutio soli domino competit, sive de rei vindicatione quæratur. *l.* 23. *de rei vind.* sive de condictione furtiva. *l.* 1. *de cond. furt.* §. 14. *inf. de act.*

EXTRINSECVS] Id est, *aliunde.* Furti actio pœnam

bet dominus, quam aut vindicando aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem adversus possessorem est: sive fur ipse possidet, sive alius quilibet. condictio autem adversus furem ipsum hæredemve ejus, licet non possideat, competit.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

TITULUS II.

Origo hujus actionis: & quid in eam veniat.

QUI vi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideo-

---

nam persequitur legitimam, condictio rem ipsam: quæ res facit, ut altera alteram non consumat. *l. 7. §. 1. de cond. furt.*

REI VINDICATIO ADVERSUS POSSESSOREM] In rem enim actio semper adversus eum est, qui possidet. *l. 25. de obl. & act.* §. 1. *inf. de act.*

FUREM HÆREDEMVE EIUS] Quia condictio furtiva rei habet persecutionem *l. 7.* §. 2. *de cond. furt.* At furti actio in hæredem non datur, quia pœnalis est ex maleficio; cujusmodi actiones in hæredem non dantur, nisi lis cum defuncto contestata fuerit. §. 1. *inf. de perp. & temp. act.*

TITULUS II.

QUI RES ALIENAS RAPIT] Fur sine vi subtrahit & clam aufert. *l. 59. de furt. l. 9. C. eod.* raptor vi & palam deripit. Rapi enim sine vi non potest. *l. 3. §. 5. de incend. ruin.* Plaut. Epid. *act. 1. scen. 1.* Th. *Minus jam furtificus sum quam antehac.* Ep. *Quid ita? T. Rapio propalam.*

TENETUR ETIAM FURTI] Et quidem etiam in quadruplum, si in ipso delicto deprehensus sit. *l. 52. §. ult. l. 80. §. 3. de furt.* Alias in duplum. *l. 1. l. 88. eod.* quanquam vi bon. rapt. semper in quadruplum.

ideoque recte dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem ejus delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur *Vi bonorum raptorum* : & est intra annum quadrupli: post annum, simpli. Quæ actio utilis est, etiam si quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus: sed in quadruplo inest & rei persecutio : ut pœna tripli sit, sive comprehendatur raptor in ipso delicto, sive non. Ridiculum enim esset levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

Adversus quos datur.

1. [Ita tamen competit hæc actio, si dolo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens juris, eo

---

IMPROBVM FVREM] *l.* 2. §. 10. *h. t. l.* 14. §. 12. *quod met. ca.* id est, ἀναιδῆ, ἀναίσχυντον, *impudentem, audacem.* Chrysost. *Homil.* 53. in *Matth.* οὗ χαλεπώτερος ὁ ἁρπάζων χείρων, *fure pejor est raptor.* Aliud tamen judicium Aristot. *in Rhet. ad Alex. c.* 12.

PROPRIAM ACTIONEM] Vt innotesceret prætorem quoque curam agere reprimendæ temeritatis hoc genus hominum.

INTRA ANNVM] *d. l.* 2. §. 13. nimirum actio hæc pœnalis & honoraria est, & ideo anno finitur: *l.* 35. *de obl. & act.*

VNAM REM LICET MINIMAM] *d. l.* 2. §. 11. quippe non æstimationis pecuniariæ, sed atrocitatis facti ratio habetur.

INEST REI PERSECVTIO] Itaque non est mere pœnalis, ut actio furti, sed mixta. §. 19. *inf. de act.*

RIDICVLVM LEVIORIS CONDITIONIS, &c.] Gravioris enim delicti asperior pœna esse debet. Sed & legibus publicorum judiciorum rapina vindicatur, legibus Iuliis de vi publica & privata. *d. l.* 2. §. 1.

1. AB-

eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre à poſſeſſoribus, abſolvi debet. Cui ſcil. conveniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune ſuam exerceant avaritiam, melius Divalibus conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem, vel ſe moventem, licet ſuam eandem rem exiſtimet. Sed ſi quis contra ſtatuta Principum fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere: ſin autem aliena res ſit, poſt reſtitutionem ejus, etiam æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolum in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, conſtitutiones obtinere cenſuerunt: ſed etiam in invaſionibus: quæ circa res ſoli fiunt, ut ex hac cauſa ab omni rapina homines abſtineant.

Quibus datur.

2. Sane in hac actione non utique expectatur rem in bonis actoris eſſe, nam ſive in bonis ſit, ſive non: ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio

---

1. ABSOLVI DEBET] Hoc ſcil. judicio de bonis raptis *d. l. 2. §. 18. h. t.* Sed nec furti tenetur, ut eſt in textu.

REI SVÆ DOMINIO CADIT] Qui rebus ſuis manum injicit, dominium earum amittit. qui rebus alienis duplum reſtituere cogitur. creditor, qui rem debitoris ſibi debitam occupat jus crediti amittit. *l. 13. quod met. ca.*

SED ETIAM IN INVASIONIBVS] *l. 7. C. unde vi.* Solæ res mobiles amoveri, ſubtrahi, rapi poſſunt. Qui autem rem immobilem ſeu prædium vi occupat, invaſor & invadere dicitur.

2. SI TAMEN EX BONIS SIT] *l. 2. §. 22. h. t.* Ex bonis eſſe hîc ea dicuntur, quorum cum aliena ſint, vel emo-

actio habebit. Quare sive locata, sive commodata, sive etiam pignorata, sive deposita sit res apud Titium, sic, ut intersit ejus: eam rem per vim non auferri (veluti si in deposita re culpam quoque promisit) sive bona fide possideat, sive usumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut intersit ejus non rapi, dicendum est ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat: sed illud solum, quod ex bonis ejus, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia ejus ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clam facta, ex iisdem causis omnes habere hanc actionem.

DE LEGE AQVILIA.

TITVLVS III.

Summa. Caput primum.

DAMNI injuriæ actio constituitur per legem Aquiliam. Cujus primo capite cautum est, ut si

---

emolumentum vel usus, vel periculum ad nos pertinet, ut apparet ex textu & *d. l.* 2. §. 22. unde totus hic locus descriptus est.

SIVE DEPOSITA, &c. SIC VT INTERSIT] Locus Vlp. in *d. l.* 2. §. 23. & 24. *eod.* male interpunctus est, perperamque principium §. 24. separatur à fine §. præcedentis. Sic enim omnino legendum; *Nam & furti actionem habeo, si in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepi.* Hinc demum novus §. inchoandus; *Utilius dicendum est*, &c. Cujac.

TITVLVS III.

DAMNI INIVRIÆ] Alias, *damni injuria*, præcise pro *damni injuria dati.* ut *l.* 23. *de furt*, *l.* 27. §. 10. &

ut si quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, injuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.

De quadrupede, qua pecudum numero est.

1. Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cavetur, eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantum, quæ gregatim proprie pasci dicuntur. quales sunt equi, muli, asini, oves, boves, capræ. De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione con-

---

& seq. l. 29. §. 3. *h. t.* Cic. *pro Q. Roscio*; *Lite contestata, judicio damni injuria constituto.* Damnum generaliter significat omnem deminutionem rei alienæ, &c. *l.* 3. *de damn. inf.* Hoc autem loco in specie accipitur pro eo, quod contingit cum interitu aut corruptione rei, & proinde sine lucro damnum dantis.

QVADRVPEDEM, QVÆ PECVDVM NVMERO] Lex igitur Aquilia servis exæquat quadrupedes, quæ pecudum numero sunt. *l.* 2. §. 2. *eod.* Quamobrem in *pr. d. l.* 2. pro *quadrupedem vel pecudem*, legendum est, *quadrupedemve pecudem.* Hotom.

TANTVM DOMINO DARE] *d. l.* 2. *pr.* In lege Aquilia videtur scriptum fuisse, *tantum æs dare ero damnas esto.* arg. *l.* 11. §. 6. *eod. ero* tenuiter, id est, *domino*, ut in Florent. & Gloss. Græc. Lat. in δεσπότης. Cujac. 27. *obs.* 11.

1. NON PRÆCISE] Non simpliciter, aut indistincte, non ἁπλῶς, aut ἀποτόμως, ut Th.

QUÆ GREGATIM PASCI] Hoc est, in grege pastoris imperio subjecto. Itaque Cajus bestias à pecudibus distinguit *d. l.* 2. §. 2.

DE SVIBVS IDEM PLACVIT] *d. l.* 2. §. 2. *l.* 65. §. 4. *de leg.* 3. Dubitandi forte causa fuit, quod sues non ut reliquæ pecudes, gramine & viridibus pabulis commo- de

continentur: quia & hi (gregatim) pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea ait (sicut Ælius Martianus in suis Institutionibus refert.)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Hoc est:

Assidet is suibus, quorum grex magnus in agris
Pascitur, ad Coracis saxum, fontemque Arethusam.

De injuria.

2. Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem occiderit, non tenetur, utique si aliter periculum effugere non potest.

De

---

de alantur; sed (ut Varro & Columella tradunt) maxime faba, hordeo, glande, &c. indigent: & si rure sint, tamen caducis arborum baccis, & effossis radiculis, &c. potius quam gramine vescuntur. Hotom.

HOMERVS] Locus est apud Poëtam Odyss. 13. citatur à Marciano *d. l.* 65. §. 4. *de leg.* 3.

2. NVLLO IVRE OCCIDIT] Injuriam hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa injuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non jure factum est, seu damnum culpa datum. *l.* 5. §. 1. *h. t.* & vel levissima. *l.* 31. *l.* 44. *eod.*

QUI LATRONEM] Nam quod quis ob tutelam corporis sui fecit, jure fecisse existimatur. *l.* 3. *de just. & jur.* cum adversus periculum naturalis ratio permittat se defendere. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 45. §. 4. *h. t.*

SI ALITER PERICVLVM, &c.] *d. l.* 45. §. 4. Itaque si quis cum posset intentantem periculum apprehendere, occidere maluit, injuria fecisse videtur. *d. l.* 5. Nec ultio permissa, sed defensio, quæ ita excusata est, si servata sit moderatio inculpatæ tutelæ. *l.* 1. *C. unde vi.*

3. QUAM

De casu, dolo, culpa.

3. Acne is quidem hac lege tenetur qui casu occidit: si modo culpa ejus nulla inveniatur. nam alioqui non minus ex dolo, quam ex culpa quisque hac lege tenetur.

De jaculatione.

4. Itaque si quis, dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa ejus intelligitur, si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

De putatione.

5. Item si putator ex arbore dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit, si prope viam publicam, aut vicinalem id factum est; ne-

---

3. QVAM EX CVLPA] Inversio est. Dicere voluit, *non minus ex culpa, quam ex dolo.* Similis verborum trajectio occurrit *sup. de hær. inst. in pr. l. 7.* § 8. *de pact.* & alibi sæpe.

4. A MILITE IN EO CAMPO] Duæ igitur circumstantiæ efficiunt, ut factum à culpa absit, locus exercitationi destinatus, & persona se in eo loco exercentis. *l.* 9. §. *ult. h. t.*

5. ITEM SI PVTATOR] Ex Paulo. *l.* 31. *eod.*

VIAM PVBLICAM AVT VICINALEM] Via publica est, quæ Græcis βασιλικὴ, regia, dicitur, Romanis, prætoria & consularis, item militaris. Vicinalis, quæ in vicos ducit, quæ & ipsa publica fere est. *l.* 2. §. 22. *ne quid in loc. publ.* Sic. Flacc. *de condit. agror.* Sueton. *August.* 49. Theoph. hic.

L i-

neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Æque extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit: quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

De curatione relicta.

6. Præterea si medicus, qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem ejus, & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit.

De imperitia medici.

7. Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti, si medicus ideo servum tuum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

De

LICET NON PROCLAMAVIT] Quoniam divinare non potuit, an per eum locum aliquis transiturus esset. Quod si etiam per locum privatum vulgo iter fiat, de culpa agi poterit. *d. l.* 31.

6. QUI SERVUM SECUIT] Quamvis bene *l.* 8. *eod.* Solebant olim medici venas incidere, & ægris sanguinem mittere. Cic. *Pisoniana.*

7. IMPERITIA QUOQUE] Imperitia alicujus rei per se culpa non est; sed in eo, qui peritiam aut artificium profitetur, culpæ adscribitur, si quid circa hoc per imperitiam commissum. *l.* 132. *de reg. jur.*

SI MEDICUS] *l.* 7. *in fin.* & *d. l.* 8. *pr. eod.* quanquam eventus mortalitatis medico imputari non debet. *l.* 6. §. 7. *de off. res.* & extra culpam esse intelligitur, ὅταν ᾖ μεῖζόν τι πάθος τῆς ἰατρικῆς βοηθείας. Alex. Aphrod. in 1. *Top. Arist.*

PERPERAM EI MEDICAMENTUM] ἀμαθῶς ϗ ἀπειροτέχνως, ut Hippocr. *de pharm. purg.* imperite, temere, inconsiderate.

8. Im-

De imperitia & infirmitate mulionis, aut equo vecti.

8. Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio. Sed & si propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset, æque culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non poterit.

Quanti damnum æstimatur, & de hæredibus.

9. His autem verbis legis, *Quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur: ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit occiderit, qui in eo anno integer, aut preciosus fuerit, non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit: qua ratione creditum est pœnalem esse hujus legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum

---

8. IMPETV MVLARVM] Ex Cajo *d. l.* 8. §. 1. *h. t.* PROPTER INFIRMITATEM] Neque iniquum est infirmitatem culpæ adscribi, quoniam nemo temere affectare debet, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alii periculosam futuram. *d. l.* 8. §. 1.

9. QUANTI EO ANNO PLVRIMI] Annus enim retrorsus computatur, ex quo quis occisus est. *l.* 21. §. 1. *l.* 23. §. 3. *eod.* repetitis scil. ex die cædis 365. diebus.

POENALEM ESSE LEGIS ACTIONEM] Nam ut pœnalis habeatur, sufficit posse præsentem æstimationem exuperari.

tum damni dederit, ſed aliquando longe pluris. Idcoque conſtat in hæredem eam actionem non tranſire, quæ tranſitura fuiſſet, ſi ultra damnum nunquam lis æſtimaretur.

Quid æſtimatur.

10. Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit, non ſolum perempti corporis æſtimationem habendam eſſe ſecundum ea, quæ diximus: ſed eo amplius, quicquid præterea perempto eo corpore damni nobis illatum fuerit, veluti ſi ſervum tuum hæredem ab aliquo inſtitutum, ante quis occiderit, quam is juſſu tuo hæreditatem adierit: nam hæreditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel ex Comœdis unus ſervus occiſus fuerit, non ſolum occiſi fit æſtimatio, ſed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati ſunt, qui ſuperſunt.

De concurſu hujus actionis, & capitalis.

11. Liberum autem eſt ei, cujus ſervus occiſus

IN HÆREDEM NON TRANSIRE] Niſi forte ex damno locupletior hæres factus ſit. *l.* 23. §. 8. *eod.*

10. QVICQVID PRÆTEREA DAMNI ILLATVM] Extra rem principalem. quod variis exemplis illuſtratur. *l.* 21. §. *ult* cum *ll. ſeqq. eod.* Damnum autem intellige pecuniarium: nam affectionis ratio non habetur, veluti ſi filium meum naturalem occideris. *l.* 33. *eod.*

EX PARI MVLARVM] *l.* 22. §. *eod.* ubi Paulus ſcribit, etiam cauſas corpori cohærentes æſtimari.

DEPRETIATI SVNT] Vtitur eo verbo Paul. *d. l.* 22. §. 1. Tertull. *ad Nation.* 1. *c.* 10. Gloſſ. Lat. Gr. depretiati, ἐλαττωθέντες.

cisus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis eum reum facere.

Caput secundum.

12. Caput secundum legis Aquiliæ in usu non est.

Caput tertium. Quod damnum vindicatur.

13. Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque si quis servum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit: sive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulneraverit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur: quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo cor-

---

11. ET CAPITALIS CRIMINIS REVM FACERE] Iudicio publico legis Corneliæ de sicariis. *l.* 23. §. 9. *eod. l.* 3. *C. eod.* Nam lex Cornelia non distinguit, quis homo occisus sit. *l.* 1. §. 2. *ad leg. Corn. de sicar.* modo dolo malo occisus sit. *d. l.* 23. §. 9. nam in hac lege dolus tantum pro facto accipitur, non culpa, ne lata quidem. *l.* 7. *ad leg. Corn. de siccar.*

12. CAPVT SECVNDVM IN VSV NON EST] Ac jam tempore mediæ jurisprudentiæ in desuetudinem abierat. *l.* 27. §. 4. *h. t.*

13. CAPITE TERTIO] Verba capitis tertii referuntur ab Vlp. *l.* 27. §. 5. *eod.* ejusdemque *l.* §. 6. & deinceps fuse explicantur.

RVPTVM ENIM INTELLIGITVR, &c.] Verbum

corruptum est. Vnde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur; ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri.

De dolo & culpa.

14. Illud palam est, sicut ex primo capite demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisave fuerit, ita ex hoc capite de dolo aut culpa, & de cætero damno quemque teneri: ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

Quanti damnum æstimatur.

15. At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte, *plurimi* verbum adjectum fuisset: nam plebem Romanam,

itr.

---

bum *ruperit* fere omnes veteres sic intellexerunt, corruperit. Itaque rupti appellatione continentur, & usta & fracta & scissa, & quoquo modo vitiata, deteriora facta, aut perempta. *d. l.* 27. §. 13. *cum seqq.*

14. ITA EX HOC CAPITE] In actione quoque quæ ex tertio capite legis Aquiliæ oritur, tam culpa, quam dolus punitur. *l.* 30. §. 3. *eod.*

QUANTI IN DIEBVS TRIGINTA] Hoc capitulo quanti res fuerit 30. diebus proximis, tanti lis æstimatur. *d. l.* 27. §. 5.

15. AC SI HAC PARTE PLVRIMI VERBVM, &c] *l.* 29. §. *ult. eod.* alioqui incerta esset damni ex hoc capite æstimatio.

16. S I

manam, quæ Aquilio Tribuno rogante hanc legem tulit. contentam fuisse, quod prima parte eo verbo usa esset.

De actione directa, utili, & in factum.

16. Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipue corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent. veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is adscendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed si quis alienum servum aut de ponte, aut

---

16. SI QVIS PRÆCIPVE CORPORE SVO] Directa legis actio ita demum conceditur, si quis corpore suo damnum dederit. *l. 51. eod.* Directa actio hîc intelligitur, quæ ex verbis legis eoque, quod scriptum est, descendit.

QVI ALIO MODO, &c. VTILES ACTIONES] Quæ eædem & in factum; cæterum civiles *l. 7. §. 3. & 6. l. 9. eod.* Actio, quæ inducitur per interpretationem & extensionem aliquam, tanquam ex mente legislatoris, non directa, sed utilis dicitur: quanquam vi & effectu à directa nihil differt. *l. propen. de neg. gest.* Sic patri nomine filii, bonæ fidei possessori, item libero homini suo nomine utilis actio legis Aquiliæ datur. Directam habere non possunt, quoniam in lege domini tantum mentio fit. *l. 7. l. 11. §. 8. l. 13. h. t.*

ALIENVM SERVVM DE PONTE] Si quis de ponte aliquem præcipitaverit, Celsus ait sive ipso ictu perierit aut continuo submersus est, aut lassatus vi fluminis victus

aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit, eo quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit, cum non sufficiat, neque directa, neque utilis legis Aquiliæ actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia ductus, alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

DE INIVRIIS.

TITVLVS IV.

Verbum Injuria quot modis accipitur.

GENERALITER Injuria dicitur omne, quod non jure fit: specialiter, alias contumelia,

---

ctus perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum si quis puerum saxo illisisset. *d. l. 7. §. pen.*

IPSA LEGE AQVILIA] Ex ipsis verbis legis Aquiliæ, ut directa in eum actio competat, ut recte interpretatur Theoph.

NEQVE CORPVS LÆSVM] Vbi corpus integrum manet, neque ex verbis legis directa, neque ex sententia utilis actio competit: ac proinde subsidiaria in factum opus est. *l. 33. in fin. h. t. l. 7. §. 7. de dolo.* quæ à prætore defectum legis supplente datur. *l. 11. de præscr. verb.*

MISERICORDIA DVCTVS] *d. l. 7. §. 7. de dolo.* Intempestiva misericordia damnosa est. Similiter actione in factum tenetur, qui fumo facto apes fugaverit vel etiam necaverit. *l. 49. eod.* Apes fumo abigi & necari notissimum est. Fabrot.

TITVLVS IV.

GENERALITER INIVRIA] Ex paulo *apud Rufin. tit. 2.* & Vlpiano *l. 1. h. t.* ubi IC. ait, *injuriam ex*

melia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur: alias iniquitas & injustitia, quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant: cum enim prætor vel judex non jure contra quem pronunciat, injuriam accepisse dicitur.

Quibus modis fit injuria.

1. Injuria autem committitur, non solum, cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel

---

ex eo dictam, quod non jure fit. August. *Confess.* 3. *c.* 8. *Sive per contumeliam, sive per injuriam.*

ALIAS CONTUMELIA] *l.* 5. §. 1. *ad leg. Aquil. l.* 27. §. 2. *de pact.*

A CONTEMNENDO] Sen. *ad Seren. c.* 11. *Contumelia à contemnendo dicta est: quia nemo nisi quem contempsit, tali injuria notat.*

SICUT IN LEGE AQUILIA] Lex Aquilia injuriæ verbo vel maxime dolum malum intelligit: cæterum eodem verbo & culpam comprehendit, atque id quoque, quod per imperitiam aut imprudentiam factum est. quod Aristoteles non ἀδίκημα sed ἁμάρτημα appellat. vid. Aristot. 5. *Ethic.*

CUM IUDEX NON IURE CONTRA QUEM PRONUNTIAT]. Si judex inique sententiam dixerit; quamvis per imprudentiam aut errorem. *l.* 51. *de evict.* cum, qui sententia læsus est, injuriam passum dicimus. *d. l.* 1. *h. t.* Iudex autem injuriam facit, non is, secundum quem judicatum est. Aristot. 1. *magn. mor.* 34.

1. CUM QUIS PUGNO PULSATUS, &c.] Cum manus inferuntur proprie re fieri injuria dicitur. *d. l.* 1. §. 1. Sed & illa realis censetur, quæ re aut facto aliquo, quod ad contumeliam alterius pertinet, infertur, citra manuum illationem. exempl. in *l.* 13. §. 3. *l.* 20. *l.* 15. §. 27 *eod.* ὕβρις γὰρ οὐ μόνον ἡ ἐν λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ πᾶν ἔργον αἰσχρόν. Eustath. *ad Odyss.* α.

vel etiam verberatus erit: sed & si cui convitium factum fuerit, sive cujus bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, (aut historiam) scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: sive quis matremfamilias aut prætextatum prætextatamve adsectatus fuerit: sive cujus pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifestum est.

Qui & per quos injuriam patiuntur. De parente & liberis, viro & uxore, socero & nuru.

2. Patitur autem quis injuriam non solum per semetipsum: sed etiam per liberos suos, quos

CONVITIVM FACTVM] Quæ injuria verbalis. *d. l. 1. §. 1. d. l. 15. §. 2. & seqq. eod. l. 5. C. eod.*

SIVE CVIVS BONA QVASI DEBITORIS] Nam cujus bona ex edicto possidentur, ejus fama & existimatio cum bonis simul possidetur. Cic. *pro Quint.* Est autem hæc injuria realis. Similis species est in *l. 20. eod.*

LIBELLVM AVT CARMEN] Pœna carminis famosi ex lege 12. tab. capitalis fuit, ut apparet ex loco Ciceronis, quem citat Augustinus 2. *de civ. Dei c.* 9. Sed pœna capitis postea sublata videtur. *l. 5. §. 9. h. t.* Novissime id iterum capite sancitum. *l. un. C. de fam. lib.*

MATREMFAM. AVT PRÆTEXTATVM, &c.] *l. 9. in fin. & l. seq. l. 15. §. 15. & multis seqq.* prætextati dicebantur, qui prætexta adhuc & bulla utebantur. Budæus *in l. ult. de senat.* erat autem prætexta puerile vestimentum. *l. 23. §. 2. de aur. & arg. leg. & ingenuitatis insigne*, σύμβολον εὐγενείας, Philostrat. *in Herode.*

2. SED ETIAM PER LIBEROS SVOS, &c.] *l. 1. §. 3. & seqq. l. 17. §. 10. & seqq. l. 41. eod. l. 2. C. eod.*

PER

quos in poteſtate habet: item per uxorem ſuam; id enim magis prævaluit. Itaque ſi filiæ alicujus, quæ Titio nupta eſt, injuriam feceris, non ſolum filiæ nomine tecum injuriarum agi poteſt, ſed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem ſi viro injuria facta ſit, uxor injuriarum agere non poteſt. Defendi enim uxores à viris, non viros ab uxoribus, æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cujus vir in ejus poteſtate eſt, injuriarum agere poteſt.

De ſervo.

2. Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intelligitur, ſed domino per eos fieri videtur: non tamen iiſdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: ſed ita, cum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod aperte ad contume-

---

Per uxorem] *d. l.* 1. §. *u. t. l.* 11. §. 7. *eod.* quod in ſponſo quoque & ſponſa receptum eſt. *d. l.* 15. §. 24.

Sed etiam patris et mariti] Hic igitur ex una injuria tribus perſonis actio naſcitur. neque ullius actio per alium conſumitur. *d. l.* 1. §. *ult.*

Uxor agere non potest] *l.* 2. *C. eod.* Ratio eſt, quia uxor viri, non contra vir uxoris dignitatem participat. *l.* 6. *de ſenat.*

Defendi uxores a viris] ὅτι ὁ ἀνήρ ἐςι κεφαλὴ τῆς γυναικός: Paul. *ad Epheſ. c.* 5. *verſ.* 23.

Sed et socer nurus nomine, &c.] Itaque hoc caſu quatuor perſonæ actionem habent, ipſa filiafam. pater ejus, & maritus & ſocer.

3. Servis quidem ipsis] Ex Ulpiano *l.* 15. §. 44. *eod.*

Quod aperte ad contumeliam domini] Et placet hic dominum ſuo nomine injuriarum agere poſſe, quaſi non tam ſervo, quam ipſi injuria illata ſit. *d. l.* 15. §. 35.

tumeliam domini respicit: veluti si quis alienum servum (atrociter) verberaverit: & in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convitium fecerit, vel pugno eum percusserit, nulla in eum actio domino competit.

De servo communi.

4. Si communi servo injuria facta sit, æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem injuriæ fieri, sed ex dominorum persona, quia ipsis fit injuria.

De servo fructuario.

5. Quod si ususfructus in servo Titii est, proprietas Mævii, magis Mævio injuria fieri intelligitur.

De eo, qui bona fide servit.

6. Sed si libero homini, qui tibi bona fide servit, injuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed

---

AT SI QUIS SERVO CONVITIUM FECERIT] Graviorem autem injuriam servo factam, licet citra contemplationem domini, prætor inultam non relinquit. *d. l.* 15. §. 34. & 35. & §. 43. cum *seq. eod.*

4. EX DOMINORUM PERSONA] Per enim absurdum esset duobus impari dignitate præditis parem injuriam interpretari, veluti si unus sit senator, alter persona humilis. §. 9. *inf. eod.* Nec obstat *l.* 16. *eod.* quoniam illic non quæritur, utrum ex persona dominorum injuria æstimanda sit, an pro portione dominica; sed an quod dictum erat §. *ult. l.* 15. *eod.* omnes dominos actionem habere, sic accipiendum sit, ut omnes habeant in solidum, an pro parte dominica duntaxat: non autem quomodo ea pars sit æstimanda.

5. MAGIS MÆVIO] Nisi aperte in contumeliam Titii verberatus sit. *l.* 15. §. *antepen.* & *pen. eod.*

6. NI-

sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit: tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente: ut toties admittatur injuriarum actio, quoties in tuam contumeliam injuria ei facta sit.

Pœna injuriarum ex l. 12. tab. & ex jure pratorio.

7. Pœna autem injuriarum ex l. 12. tab. propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, eam æstimare: ut judex vel tanti reum condemnet, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex lege XII. Tabularum introducta est, in desuetudinem abiit:

---

6. NISI IN CONTVMELIAM TVAM] *d. l. 15. §. antepen. & pen.*

7. PROPTER MEMBRVM RVPTVM TALIO] Nisi reus depectus esset de talione redimenda. Gell. 20. *c.* 1. Talio reciprocam pœnam & parem vindictam significat. Fest. in *talionis. l.* 3. *C. Theod. de exh. reis.* quæ etiam imposita lege Mosaïca. *Exod.* 21. *Levit.* 22. *Deut.* 15. Ioseph. *antiq.* 4. *c.* 6.

QVASI IN MAGNA VETERVM PAVPERTATE] Atque ideo graviores essent pœnæ nummariæ. Plutarch. *in Solon.* De maximo veterum censu sub Servio Rege vid. Halicarn. *lib.* 1. Gell. 11. *c.* 1. *Plin.* 18. *c.* 3.

EAM ÆSTIMARE] Vt sc. is, qui injuria affectus est, ita dicat, *Injuriam mihi factam centum aureis æstimo.* judex deinde moderetur & refrænet taxationem actoris.

IN DESVETVDINEM ABIIT] Cujus desuetudinis causa fuit Neratius, homo insigniter improbus, qui

abiit: quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio injuriæ, qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatur, ut aliud in servo actore, aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito jus æstimationis constituatur.

De Lege Cornelia.

8. Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum quis verberatumve, vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitet, sive in conducta, sive gratis, sive hospitio receptus sit.

De

---

viginti quinque assibus datis pro oblectamento habebat os liberi hominis depalmare. Gel. *d. loc.*

SECUNDUM GRADUM DIGNITATIS, &c.] Æstimatio injuriæ pro ratione personæ, cui facta est, elationem submissionemve accipit: idque in persona servi quoque locum habet. *l.* 15. §. 44. *h. t.*

8. LEX CORNELIA] *l.* 5. *eod.* Ex hac autem lege criminale judicium constitutum est: quanquam postea receptum, ut etiam civiliter agi possit. *l.* 37. §. 1. *eod.*

PULSATUM VERBERATUMVE] Ofilius scribit, verberare esse cum dolore cædere; pulsare, sine dolore. *d. l.* 5. §. 1. Cæterum hæc differentia non semper observatur.

DOMUM AUTEM ACCIPIMUS, &c] *d. l.* 5. §. 2. In summa pertinet lex ad domos omnes, in quibus quis non momenti causa inhabitat, licet ibi domicilium non habeat: tantum ad meritoria vel stabula non pertinet. *d. l.* 5. §. 5.

9. ATROX

De æstimatione atrocis injuriæ.

9. Atrox injuria æstimatur vel ex facto, veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus: vel ex loco, veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris injuria facta sit: vel ex persona, veluti si Magistratus injuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti, patronove fiat à liberis, vel libertis: aliter enim Senatoris & parentis patronique, aliter extranei, & humilis personæ injuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit: veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias talis injuria facta sit: nam & hæc atrox injuria æstimabitur.

De judicio civili & criminali.

10. In summa, sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter

9. ATROX INIVRIA] Atrocem injuriam accipimus, quasi contumeliosiorem & majorem. *l.* 7. §. 7. *eod.* Locum hunc illustrat Quintil. 6. *Instit.* 1.

VEL EX FACTO] *l.* 7. *in fin.* *l.* 9. fere per tot. *eod.* Pro atrociore & illa habenda, quæ fit malo carmine. Liban. *orat.* 2. *ad Theod.*

SI MAGISTRATVS] *d. l.* 7. §. *ult.* vide & *l.* 4. *C. eod. Exod.* 22. *vers.* 28.

VELVTI SI IN OCVLO QVIS PERCVSSVS] *l.* 8. *eod.* Oculi enim sunt pars corporis pretiosissima, qui lucis usu vitam distinguunt à morte. Plin. 11. c. 37. ὀφθαλμῶν στέρησις εἴδωλον τὸν βίον ἐργάζεται. Basil. *orat.* 36.

AN FILIOFAM.] *l.* 9. §. 2. *eod.* quia patris aut filiifam. nomen, non est nomen dignitatis.

10. VEL CRIMINALITER] *l. ult. eod.* quemadmodum

ter agere, vel civiliter. Et si quidem civiliter agatur, æstimatione facta, secundum quod dictum est, pœna reo imponitur: Sin autem criminaliter, officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet observando, quod Zenoniana constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere, secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.

Qui tenentur injuriarum.

11. Non solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id est, qui percussit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit injuriam, vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuteretur.

Quomodo tollitur hac actio.

12. Hæc actio dissimulatione aboletur, & ideo

---

modum & de furto aliisque maleficiis. *l. ult. de furt. l. ult. de priv. delict.*

ÆSTIMATIONE FACTA] Quam tamen æstimationem moderari judex potest, si forte modum excedere actor videatur. §. 7. *sup. eod.*

OFFICIO IVDICIS EXTRAORDINARIA POENA] *d. l. ult. h. t.* Vtram autem actor ex his persecutionibus elegerit, una alteram consumit; quia utraque ad vindictam comparata est. *l. 6. l. 7.* §. 1. *eod. l. un. C. quand. civ. act. crim.*

VT VIRI ILLVSTRES] *l. ult. C. h. t.* Civiliter quisque injuriarum agere, atque actionem suscipere & per se & per procuratorem potest. *l. 11.* §. 2. *eod.* criminaliter non potest, nisi per se, propter inscriptionem in crimen. *l. ult. de furt.* Excipiuntur viri illustres & superillustres. *d. l. ult.*

11. VEL QVI PROCVRAVIT] Puta, subornavit aliquem, ut faceret, mandando, instigando, consilium dando. *l. 11. pr.* & §. 3. *eod.*

12. DISSIMVLATIONE ABOLETVR] *l. 11.* §. 1.

ideo si quis injuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex pœnitentia remissam injuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBVS, quæ ex quasi delicto nascuntur.

TITVLVS V.

Si judex litem suam fecerit.

SI judex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per im-

---

§. 1. *eod.* nam dissimulatio est species quædam condonationis & remissionis: iniquum autem est repeti, quod semel remissum est.

Ad animvm non revocaverit] Veluti si sine ullo offensæ aut commoti alicuative animi indicio injuriam excepit. *d. l.* 11. §. 1. *h. t.*

Postea ex poenitentia, &c] Sed & anni spatio hæc actio finitur. *l.* 17. §. 6 *in fin. eod. l.* 5. *C. eod.* Cæterum hoc ad actionem prætoriam pertinet duntaxat: eam enim, quæ est ex lege Cornelia, verius est perpetuam esse. *inf. de perp. & temp. act. in pr.*

TITVLVS V.

SI ivdex litem] Ex Cajo. *l.* 5. §. 4. *de obl. & act. l. ult. de extraord. cogn.*

Litem svam fecerit] Litem suam facere judex male judicando ideo dicitur, quia periculo litis se obstringit, causamque ejus secundum quem pronuntiavit, suscipere cogitur, & quasi suam defendere. Cic. 2. *de Orat. Quid si cum pro altero dicas, litem tuam facias,* &c.

Licet per imprvdentiam] Quod si dolo malo quid inique decreverit, ex vero delicto obligatur. *l.* 15. §. 1. *de judic.*

imprudentiam; ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam sustinebit.

De dejectis, vel effusis, & positis, aut suspensis.

1. Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum, effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerunque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo vero, quod deje-

---

QVANTVM ÆQVVM, &c.] Dolus autem judicis, qui τὴν χεῖρα μιαίνων δώροις, largitione, odio vel gratia depravatus iniquam sententiam dicit, severius vindicatur; famæ nimirum dispendio, & vera litis æstimatione. *d. l. 15. §. 1. de judic. l. ult. C. de pæn. jud. qui mal. jud.*

1. ITEM IS, CVIVS EX COENACVLO] Ex Cajo *l. 5. §. 5. de obl. & act.*

VEL PROPRIO, VEL CONDVCTO] Nam hæc actio in eum datur, qui inhabitat, non in dominum ædium. *l. 1. §. 4. & pen. de his qui effud. vel dejec.*

DEIECTVM EFFVSVMVE] In eum scil. locum, quo vulgo iter fit, aut consistitur. *d. l. 1. pr. §. 1. & 2.*

OB ALTERIVS CVLPAM] Habitator suam suorumque culpam præstare debet. *l. pen. d. t.*

POSITVM AVT SVSPENSVM] *d. l. 5. §. 5. de obl. & act. l. 5. §. 6. cum seqq. de his qui effud. vel dejec.*

POENA DECEM AVREORVM] Adversus eum qui posuit aut positum patitur, actio in factum in decem aureos datur. *d. l. 5. §. 6.* quæ actio popularis est, id est, cuivis è populo conceditur. *d. l. 5. §. ult.*

DE EO, QVOD DEIECTVM, DVPLI] De dejecto

dejectum effusumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur, quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes Medicis præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt; præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est, ob id quod inutilis est factus.

De filiofamilias seorsum habitante à patre.

2. Si filiusfamilias seorsum à patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve fuerit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est, Iuliano placuit in patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias judice observandum est, qui litem suam fecerit.

De

jecto aut effuso constituta est ei, cui nocitum est, actio in duplum damni dati. *l.* 1. *pr. d. t.*

OB HOMINEM LIBERVM OCCISVM 50 AVREOR.] *d. l.* 1. *pr.* Damni æstimatio hic non fit in duplum, quia in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest. *d. l.* 1. §. 5.

IVDEX COMPVTARE DEBET MERCEDES] Cicatricum autem & deformitatis nulla fit æstimatio. *d. l.* 1. *pr.* §. 6. *l.* 5. §. 5. *l. ult. eod. tit.*

2. IN PATREM NVLLAM ESSE ACTIONEM] Neque de peculio, neque noxalem. *l.* 5. §. *pen. in fin de obl. & act.* De peculio ideo non datur; quia hic non ex contractu, aut quasi ex contractu, sed quasi ex maleficio filius obligatur. *l.* 1. §. 7. *de his qui effud. l.* 58. *de reg. jur.* Noxaliter autem cum patre nunquam agitur. §. *ult. inf. de nox. act.*

QVOD ET IN FILIOFAM. IVDICE] *l.* 15. *de judic.* cujus rei eadem ratio,

De damno aut furto, quod in navi, aut caupona, aut stabulo factum est.

3. Item exercitor navis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo, aut furto, quod in navi, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur; si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum, quorum opera navem aut cauponam, aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, adversus hæredem autem non competit.

DE

3. ITEM EXERCITOR NAVIS] Ex Cajo *l. 6. §. ult. de obl. & act.* Pertinet huc pars altera edicti *nautæ, caupones, stabularii*, &c. cujus initium *l. pen. §. ult. d. t.*

DE DOLO] *d. l. 5. §. ult.* Cujac. & Hotom. *de damno.* auctoritatem Flor. codicis secuti, & sententiam *l. 5. §. 1. naut. caup.*

CAUPONA AUT STABULO] Apparet stabulum hic non accipi pro caupona aut diversorio, ut alias sæpe; sed pro loco, ubi jumenta stabulantur. *l. 5. naut. caup. stabul.* pro ταμείῳ κτηνῶν,

QUORUM OPERA NAVEM] Si quid autem factum sit à vectoribus aut viatoribus, quorum opera exercitor non utitur, hæc actio locum non habet. *l. ult. §. 2. d. t.* sed de recepto, quæ est ex contractu. *l. 1. §. ult. l. 2. l. 3. pr. eod.*

IN FACTUM ACTIO COMPETIT] Quæ pœnalis est in duplum. *d. l. ult. §. 1. eod.*

ADVERSUS HÆREDEM NON COMPETIT] *d. l. ult. §. ult.* Hoc autem commune est omnium actionum pœnalium. *§. 1. inf. de perp. & temp. act.* neque enim æquum est hæredem ex delicto defuncti minime locupletatum, pœnam ab eo debitam sustinere.

TI-

DE ACTIONIBUS.

TITULUS VI.

Continuatio : & definitio.

SUPEREST, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus persequendi in judicio, quod sibi debetur.

Divisio prima.

1. Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud judices arbitrosve de quacunque re quæritur, summa divisio in duo genera deduci-

---

TITULUS VI.

IUS PERSEQUENDI] Auctor hujus definitionis Celsus *l. 51. h. t.* Cæterum actio quatenus tertium juris objectum constituit, magis considerari debet, ut via & medium, per quod ad id, quod nostrum est, aut nobis debitum pervenitur, quam quatenus est jus, aut ex jure nobis quæsito dependet; qua consideratione cum rerum nostrarum pars sit, ad secundum objectum referri debet. *l. 49. de verb. sign.*

IN IUDICIO] His verbis indicatur, neminem sibi jus dicere posse, aut privata, quod sibi debetur, auctoritate occupare. *l. 13. quod met. ca.*

QUOD SIBI DEBETUR] Debendi verbum laxius hic accipi oportet, ut debere quisque dicatur, quod jure præstare tenetur; quamvis facto suo ad id se non obstrinxerit, eoque verbo etiam actio in rem comprehendatur, fac. *l. 178. §. ult. de verb. sign.*

1. IUDICES ARBITROSVE] Iudicum nomine intelligit judices addictos actionibus stricti juris; arbitrorum additos judiciis bonæ fidei. *l. 15. de re jud. l. 7. de leg. Iul. rep.* quanquam & arbitri ex compromisso sumpti huc pertinent. *l. 1. de rec. arbitr.*

IN DUO GENERA] Ita & Vlp. *l. 25. h. t.* Addendum plerique putant & tertium genus, actiones scil. mixtas ex *§. 20. inf. eod.*

CUM

ducitur. aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit unuſquiſque aut cum eo, qui ei obligatus eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas intendit adverſarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus eſt, movet tamen alicui de aliqua re controverſiam: quo caſu proditæ actiones in rem ſunt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem dominum ejus ſe eſſe dicat: nam ſi Titius ſuam eſſe intendat, in rem actio eſt.

De

CUM EO, QUI EI OBLIGATUS] Actio in perſonam eſt, qua cum eo agimus, qui obligatus eſt nobis ad faciendum aliquid vel dandum. *l. 25. h. t.*

EX CONTRACTU VEL EX MALEFICIO] Appellatione contractus etiam quaſi contractus, maleficii etiam quaſi maleficium comprehenditur, ut & alibi. §. 10. §. 18. *& ſeqq. inf. eod. l. 16. de neg. geſt. l. 49. h. t.*

ALIIS QUIBUSDAM MODIS] Id eſt, aliis agendi formulis, ut in actionibus commodati, depoſiti, pigneratitia, empti, conducti, &c. quibus intendimus adverſarium tradere aut reſtituere oportere. quæ & Theophili ſententia eſt.

QUO CASU PRODITÆ ACTIONES IN REM] Actio in rem eſt, per quam rem noſtram, quæ ab alio poſſidetur, petimus. *l. 25. h. t.*

QUAM TITIUS SUAM ESSE] Actio in rem de re corporali, quæ κατ' ἐξοχὴν dicitur rei vindicatio *titt. D. & C. de rei vindic.* ſoli competit vero rei domino. *l. 23. eod.* Utilis tamen emphyteutæ & ſuperficiario datur. *l. 1. §. 1. ſi ag. vect. l. 74. de rei vind.*

POSSESSOR DOMINUM SE DICAT] Aut utique neget petitorem dominum eſſe: nam ut contra vindicet, non eſt neceſſarium. §. 4. *inf. de interd. l. 4. C. eodem.*

2. AL-

De actione confessoria, & negatoria.

2. Æque si agat quis, jus sibi esse fundo forte, vel ædibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio est. Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum: veluti si quis agat jus sibi esse altius ædes suas tollendi, prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de usufructu, & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut si quis intendat jus non esse adversario utendi fruendi, eundi, agendi aquamve ducendi: item altius tollendi prospiciendive, vel projiciendi immittendive: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium pro-

---

2. ALTIVS ÆDES SVAS TOLLENDI] Altius ædificatur jure servitutis à vicino impositæ & ædificanti quæsitæ, ubi lege civitatis intra certum modum cohibita est ædificandi licentia, & vicinus ædificanti concessit formam præscriptam excedere: atque hoc casu actio est confessoria. Cæterum jure libertatis, & negatoria agitur. *l.* 8. *C. de servit.*

IVS NON ESSE ADVERSARIO VTENDI] De suo non de alieno jure quemque agere oportet. Sed in rebus incorporalibus qui negative agit, magis de suo jure agere videtur, quam alieno, cum, ex. ca. negat invito se jus esse adversario utendi, &c. *l.* 5. *pr. si us. pet.* quippe qua inficiatione vi ipsa affirmat rem suam esse liberam. *l* 4. §. 7. *si serv. vind.*

SED NEGATIVÆ] Passim negatoriæ. Actio negatoria proposita est neganti se servitutem debere: confessoria servitutem sibi afferenti. *tit. si ususfr. pet. & tit. si serv. vind.* quod magis ex re petita, quam ex figura orationis æstimandum.

PRO-

proditum non eſt. nam in his is agit, qui non poſſidet, ei vero, qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris eſſe. Sane uno caſu, qui poſſidet, nihilominus is actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit.

De actionibus prætoriis realibus.

3. Sed iſtæ quidem actiones quarum mentionem habuimus, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis & civilibus cauſis deſcendunt. Aliæ autem ſunt, quas Prætor ex ſua juriſdictione com-

---

PRODITVM NON EST] Quoniam in controverſiis rerum corporalium qui negative agit, de alieno jure; non de ſuo agit; qui negat rem poſſidentis eſſe, non continuo evincit ſuam eſſe. *l. 15. de except. rei jud.*

EI QVI POSSIDET, NON EST ACTIO PRODITA, &c.] De re corporali nunquam in rem actio ultro poſſidenti datur: quippe cui ſufficit, quod poſſideat. *l. 1. §. 6. uti poſſ.* Secus eſt in ſervitutibus, quarum uſus in alieno eſt.

SANE VNO CASV] Ita quoque Theoph. alias, *non uno caſu*. Goveanus, *Sane hoc uno caſu*, id eſt, in controverſiis ſervitutum: quomodo & in duobus codicibus Th. *ἐν ἑνὶ δὲ μόνῳ θέματι*. Fabrot.

3. SI QVÆ SVNT SIMILES] Vel in rem, ut petitio hæreditatis, confeſſoria & negatoria de ſervitutibus aliis, quam quæ ſupra memoratæ; vel in perſonam, quæ innumeræ.

EX LEGITIMIS ET CIVILIBVS CAVSIS] Legitimum proprie dicitur, quod eſt ex lege: Cæterum in uſu juris eo nomine etiam ſignificatur, quod eſt ex aliqua parte juris, quæ legis vim habet. *l. 6. de pact. l. 7. de cap. min. l. 2. §. ult. und. leg.* Quod addit *& civilibus*, eo ſignificare videtur actiones quæ ex contractibus juris gentium & quaſi contractibus deſcendunt. arg. §. 1. *ſup. de oblig.*

QVAS PRÆTOR EX SVA IVRISDICTIONE]

comparatas habet tam in rem, quam in personam: quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere : ut ecce plerumque ita permittit Prætor in rem agere, ut vel actor dicat se quasi usucepisse, quod non usuceperit: vel ex diverso possessor dicat adversarium suum non usucepisse, quod usuceperit.

De Publiciana.

4. Namque si cui ex justa causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & nec dum ejus rei dominus effectus est: si ejus ei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam

---

NE] Id est, ex suo edicto, ut passim alibi jurisdictio pro edicto. *l.* 1. § *pen. de postul. l.* 7. *de jurisd.* & *simil.*

VT ECCE] Indicantur hic prætoriarum in rem actionum species duæ, Publiciana, & rescissoria, quæ explicantur §. 4. & 5.

VEL EX DIVERSO POSSESSOR DICAT] Non qui nunc possidet; sed qui olim possessor fuit. Ruffardus, Cujac. Hotom. *possessorem dicat adversarium suum*, &c. Sed quis ferat tam inepte affectatam in oratione prosa verborum trajectionem?

4. EX IVSTA CAVSA] Ex qua re à vero domino tradita statim dominium in accipientem transiret. cujus generis sunt illæ, quæ in textu. plures indicantur *l.* 1. §. *ult.* & *aliquot ll. seqq. de publ. in rem act.*

NECDVM DOMINVS EFFECTVS] Propterea quod rem à non domino acceptam nondum usucepit. Nam si res usucapta sit, actio honoraria ei necessaria non est, cum habeat civilem. *d. l.* 1. §. 1. quanquam si nihilominus honoraria agere sub qualitate bon. fid. possessoris malit, hoc ei permittendum. *Mynf. n.* 28.

CASV AMISERIT] Nam si facto & voluntate sua amisit, rei recuperandæ actionem non habet.

DIRECTAM ACTIONEM] Id est, quæ jure civili

dam. quippe ita proditæ sunt jure civili actiones, ut quis dominium suum vindicet. sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem, inventa est à Prætore actio, in qua dicit is qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, quam usu non cepit, & ita vindicat suam esse: quæ actio *Publiciana* appellatur, quoniam primum à Publicio Prætore in edicto proposita est.

De rescissoria.

5. Rursus ex diverso, si quis cum reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem ejus, qui in civitate esset, usuceperit, permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse

---

vili prodita sit: nam jure civili in rem actio soli domino competit. *l.* 23. *de rei vind.*

DVRVM ERAT] Iniquum prætori visum extraneum quemlibet vel injustum possessorem potiorem esse eo, qui rem ex justa causa & bona fide nactus, ejus possessionem casu amisisset. Dixi *extraneum*, quia justi dominii exceptio merito Publicianæ objicitur. *l. pen. & ult. de publ. in rem act.* Cujac.

DICIT, &c. EAM REM SE VSVCEPISSE] Id est, vi ipsa hoc intendit. Neque enim expresse dicet se usucepisse, quod est falsum, & institutioni hujus actionis contrarium: sed dicet se rem, de qua agitur, bona fide, v.c. emisse à L. Titio & ab eo traditam bona fide accepisse, petere se, ut sibi restituatur. Old. pract. *act.* 3. *class.* 3.

5. REIPVBLICÆ CAVSA] Hoc exempli causa dictum accipe: nam in secunda clausula edicti, quæ hunc casum continet, Prætor non distinguit, qua ex causa quis abfuerit, necessariane aut probabili, an voluntaria. *l.* 21 §. 1. *ex quib. caus. maj.*

IN HOSTIVM POTESTATE] Vt hic procedat usucapio, ponendi termini habiles. vid. *l.* 23. §. 3. *d. t. l.* 44. §. *ult. de usuc.*

IN-

abesse desierit, tunc intra annum rescissa usucapione eam petere, id est, ita petere, ut dicat possessorem usu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus Prætor accommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

De Pauliana.

6. Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis ejus à creditoribus possessis ex sententia præsidis, permittitur ipsis cre-

---

INTRA ANNUM RESCISSA USUCAPIONE] Actio hæc rescissoria, licet rei persecutoria sit, anno tamen eam finiri placuit, quia contra jus civile datur. *l.* 35. *in fin. pr. h. t. l.* 1. §. 1. *ex quib. ca. maj.* Iustinianus pro anno utili substituit quadriennium continuum. *l. ult. C. de temp. in int. rest.*

UT DICAT POSSESSOREM USU NON CEPISSE] Hæc quoque actoris intentio non ad verba, sed ad vim effectumque verborum exigenda est. Mynf. *n.* 1.

QUIBUSDAM ET ALIIS] Absentibus scil. quorum res usucapta ab iis, qui in civitate manserunt. *l.* 1. §. 1. *d. t.* in prima clausula edicti. sed hac parte iis duntaxat succurritur, quorum absentia aut necessaria fuit, aut justa. *d. l.* 1. §. 1. *l.* 3. cum *seqq. l.* 36. §. *pen. & ult. &* 2. *& seqq. eod.*

6. IN FRAUDEM CREDITORUM] Et eventum fraus habuerit. *l.* 10. §. 1. *l.* 15. *quæ in fraud. cred.* & simul is, qui accepit, fraudis conscius fuerit. *l.* 1. *l.* 6. §. 8. *eod.* In causis tamen lucrativis etiam in eum, qui fraudem ignoravit, hanc actionem dari placet, quatenus locupletior factus est. *d. l.* 6. §. 11.

ALICUI TRADIDERIT] Edictum verbis generalibus conceptum est, *Quæ fraudationis causa gesta erunt*, &c. quæ verba latissime patent. vid. *d. l.* 1. *&* 4. *seqq.*

BONIS POSSESSIS] Nam Pauliana actio demum com-

creditoribus, rescissa traditione eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

De Serviana, & quasi Serviana, seu hypothecaria.

7. Item Serviana & quasi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Serviana autem est, qua creditores pignora hypothecasve persequuntur: Inter pignus

---

competit post missionem in possessionem, excussionem, &c. *l. pen. C. eod.* Schneid. *n.* 59.

RESCISSA TRADITIONE] Unde tam actionem Paulianam, quæ rescissoria est traditionis, quam superiorem illam usucapionis rescissoriam, actionem in rem esse, & ad exemplum vindicationis dari, contendunt Cujac. & Fabrot.

DICERE REM TRADITAM NON ESSE]. Non diserte ac nominatim: sed effectu intendere, ut supra.

7. QVÆ ETIAM HYPOTHECARIA] Ab hac actione toto genere differt actio, quæ pigneratitia proprie dicitur; utpote quæ non in rem, sed in personam est; non prætoria, sed civilis, competens debitori adversus creditorem obligatum ex contractu ad pignus, quod accepit, soluto debito restituendum. *§. ult. sup. quib. mod. re contr.*

QVÆ PIGNORIS IVRE] Scil. tum ea, de quibus nominatim convenit, ut pro mercede fundi essent obligata. *§. 3. in fin. inf. de interdict.* tum fructus in fundo conducto nascentes, quæ tacite intelliguntur pignori esse domino fundi. *l. 7. in quib. cauf. pign. tac.* In prædiis quidem urbanis eo jure utimur, ut etiam invecta & illata ab inquilino citra conventionem pignori sint: in rusticis autem prædiis contra observatur. *l. 4. d. t. l. 4. de pact.*

CREDITORES PIGNORA HYPOTHECASVE]

gnus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut sit pro debita obligata, utraque hac appellatione continetur: sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

De actionibus Prætoris personalibus.

8. In personam quoque actiones ex sua jurisdictione propositas habet Prætor, veluti de pecunia constituta: cui similis videbatur receptitia: sed ex nostra constitutione, cum & si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est, ea quasi superper-

---

VE] Reliquas res pignori obligatas. & in quovis genere pignoris locum habet.

NIHIL INTEREST] Effectu juris non differunt: diverso & discrepante sono idem significant. *l.* 5. §. 1. *de pign.* Actio hypothecaria tam de pignore, quam de hypotheca intenditur.

QUÆ SIMUL TRADITUR, &c.] *l.* 9. §. 2. *de pign. act. l.* 238. §. 1. *de verb. sign.* quam differentiam etiam Græci ponunt inter ἐνέχυρον & ὑποθήκην.

1. RECEPTITIA] Hæc actio civilis erat verbis solennibus composita, & tantum in argentarios dabatur; cæterum de re quacunque etiam ante non debita: actio autem constitutoria, quæ honoraria est, dabatur contra omnes quidem, qui constituissent; sed tantum de rebus, quæ pondere, numero, mensura constant; & non nisi debito constituto. *l.* 2. *C. de const. pec.* add. Salmas. *de mod. usur. c.* 16.

IN ACTIONEM PECUNIÆ CONSTITUTÆ] Actio-

pervacua jussa est cum sua authoritate à nostris legibus recedere. Item Prætor proposuit actiodem de peculio servorum, filiorumque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit, & alias complures.

De constituta pecunia.

9. De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque vel pro se, vel pro alio soluturos se constituerint, nulla scilicet stipulatione interposita. Nam alioqui si stipulanti promiserint, jure civili tenentur.

De peculio.

10. Actiones autem de peculio ideo adversus patrem, dominumve comparavit Prætor: quia licet ex contractu filiorum, servorumve, ipso

---

Actionis recepticiæ vis omnis à Iustiniano transfusa est in constitutoriam, excepto eo, quod non constituitur nisi debitum, etsi recipiebatur & non debitum. *d. l.* 2.

ET ALIAS COMPLVRES] Veluti quod jussu, exercitoria, institoria, tributoria, de in rem verso, quæ explicantur *tit. proximo*.

9. PRO SE VEL ALIO] Is solus actione constitutæ pecuniæ tenetur, qui quod ante debitum fuit constituit. *l.* 1. §. 1. *& pass. de pec. const.* utrum debitum sit ab eo, qui constituit, an ab alio, nihil interest. *l.* 5. §. 2. *eod. l.* 2. *C. eod.* nec quo jure debitum sit, dum aut utiliter peti possit, aut naturaliter debeatur. *d. l.* 1. §. 6. *& deinceps. l.* 3. §. 1. *eod.*

NVLLA STIPVLATIONE] Si stipulatio intervenerit, actio honoraria non desideratur, cum sit civilis ex stipulatu.

10. QVIA LICET EX CONTRACTV] Consulto additum ad removenda maleficia, ex quibus de peculio non datur; *l.* 58. *de reg. jur.*

IPSO

ipso jure non teneantur: æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum, filiarumque, item servorum) condemnari eos.

De actione in factum ex jurejurando.

11. Item si quis postulante adversario, juraverit deberi sibi pecuniam quam peteret, neque ei solvatur, justissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, sed an juraverit.

De actionibus pœnalibus.

12. Pœnales quoque actiones prætor bene multas ex sua jurisdictione introduxit; veluti ad-

---

IPSO IVRE NON TENEANTVR] Filiusfam. patrem civiliter non obligat, nec servus dominum. *l.* 8. *de resc. vend l.* 8. §. *ult. de accept.*

VELVTI PATRIMONIVM] *l.* 32. *in fin. pr. de pecul.* Peculium autem filiifam. hîc profectitium tantum accipimus. *l.* 18. *in fin. de castr. pec. l.* 6. *& l. ult. C. de bon. qua lib.*

11. POSTVLANTE ADVERSARIO] Id est, conditione jurandi ab adversario delata: alias prætor jusjurandum non tuetur. *l.* 3. *de jurej.*

IVRAVERIT] Aut cum jurare paratus esset remissum ei fuerit jusjurandum. *l.* 5. §. *ult. l.* 9. §. 1. *eod. l.* 1. *l.* 8. *C. de reb. cred.*

IVSTISSIME ACCOMMODAT] Iustissimum ideo, quia ad religionem accedit deferentis conventio & consensus. *l.* 25. *l.* 26. §. *ult. de jurej.*

SED AN IVRAVERIT] Dato jurejurando vel remisso, non aliud quæritur, quam an juratum sit, aut parato jurare jusjurandum remissum, insuper habito an debeatur. διὰ τὸ σέβας τῶν ὅρκων, & quasi id satis probatum sit jurejurando. *d. l.* 5. §. 2. *l.* 9. §. 1. *eod. l.* 56. *de re jud. l.* 11. *in fin. C. de reb. cred.*

adversus eum, qui quid ex albo ejus corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocasset, cum id non impetrasset: item adversus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit: & alias innumerabiles.

De præjudiciis.

13. Præjudiciales actiones in rem esse videntur: quales sunt, per quas quæritur, an aliquis

---

12. QVI QVID EX ALBO] In eum, qui album prætoris jurisdictionis perpetuæ causa propositum corrupit, judicium populare 50. aureorum datur. In Pand. Flor. legitur 500. *aureorum. l. 7. de jurisd.* Prætorum edicta in tabulis dealbatis conscripta proponebantur, ut unicuique legendi potestas esset.

CVM ID NON IMPETRASSET] *l. 4. §. 1. & deinceps. l. 5. cum 3. seqq. de in jus voc.* inque eum quinquaginta quoque aureorum judicium datur. *l. pen. & ult. eod.*

QVI VI EXEMERIT] Adversus hunc datur actio in id, quanti ea res erit ab actore æstimata. *l. 1. l. pen. & pass. ne quis eum, qui in jus voc.* &c.

ALIAS INNVMERABILES] ὑπερβολικῶς, pro *multas & varias*; veluti de dejectis vel effusis, de suspensis vel positis, contra nautas, caupones, stabularios. *sup. tit. præc.* contra calumniatores in quadruplum. §. 25. *inf. eod.* item contra mensorem. *D. si mens. fals. mod.* &c.

13. PRÆIVDICIALES ACTIONES] Præjudicia sive actiones præjudiciales recte definiuntur à Th. formulæ sola intentione constantes, quæ condemnationem non habent. Nihil enim hic petitur restitui, sed tantum ut talis declaretur actor, qualem se esse contendit.

IN REM ESSE VIDENTVR] Quia his omnibus, qui agit, aliquid suum vindicat; dominus jus dominicum, servus libertatem, patronus jus patroni, &c.

AN ALIQVIS LIBER] Præjudicialis actio de libertate etiam causa liberalis & liberale judicium dicitur. *D. & C. de lib. caus.*

quis liber, an libertus sit, vel servus, vel de partu agnoscendo. Ex quibus fere una illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit: ceteræ ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

An res sua condici possit.

14. Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, *si paret eum dare oportere*. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet, quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat: nec res, quæ jam actoris est, magis ejus fieri potest. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ teneantur, *si pareat, eos dare oportere*: quamvis sit adversus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

De

Vna legitimam causam] Vtpote quæ ex lege 12. tab. descendit. *l.* 2. §. 24. *de orig. jur.*

Ceteræ ex ipsius prætoris] De partu tamen agnoscendo quædam cauta sunt SCtis. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *de lib. agnosc.*

14. Dari id intelligitur] Verbum *dare*, cujus alias est latior significatio, in hac formula, *Ajo te mihi dare oportere*, significat dominium transferre, ita dare, ut ejus cui datur, fiat; uti & in stipulatione dandi. *l.* 75. § *ult. de verb. oblig.*

Nec, &c. magis eius fieri] Vnde quoque est, quod nemo rem suam sibi dari utiliter stipulatur. *l.* 82. *de verb. obl.* quod res sua legatario inutiliter legatur. §. 10. *sup. de legat.*.

Odio furum] Nemo rem suam nisi furi condicere potest. *l. ult. in fin. usufr. quem cav.*

Quo magis pluribus actionibus] In

De nominibus actionum.

15. Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim est denuntiare, prisca lingua, nunc vero abusive dicimus condictionem, actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

Divisio secunda.

16. Sequens illa divisio est, quod quædam actio-

quo cernitur odium furum. Condictio adversus furem competit, etiamsi non possideat. §. *ult. sup. de obl. ex del.* & sufficit hic actorem dicere se esse dominum, quamvis non probet.

15. APPELLAMUS] Vlpianus *l. 25. de obl. & act.*
VINDICATIONES] Vindicare proprie est rem aliquam sibi asserere, & suam esse dicere. Gell. 20. *c.* 10. De vindiciis & lite vindiciarum vid. Fest. & Ascon. 3. Verr.

CONDICTIONES] Quædam tamen actiones in personam hoc nomen sibi velut proprium fecerunt. *l.* 36. *h. t.* ut condictio certi, indebiti, sine causa, ob causam dati, triticiaria, ex lege, &c.

CONDICERE EST DENVNTIARE] Donat. *ad Phorm. act.* 1. *scen.* 2. Festus, *Condictio in diem certum est ejus rei, qua de agitur, denuntiatio.* Significat autem denuntiationem mutuam, seu utriusque litigantium: Condicere enim est simul dicere, & diem in commune dicere, quo in judicium veniatur.

NVLLA HOC TEMPORE DENVNTIATIO] Hodie oblato libello citatorio 20. dierum induciæ reo indulgentur, ut secum interim deliberet, cedere, an contendere malit. auth. *offeratur. C. de lit. cont.*

16. QVÆDAM REI PERSEQVENDÆ, QVÆDAM POENÆ] Rei nomine hic intelligitur, quicquid est extra

actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt.

De rei persecutoriis.

17. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur, veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit, in duplum actionem Prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede ejus de dolo ipsius agitur: quo casu mista est actio.

De

extra pœnam legitimam: pœnæ nomine ea duntaxat, quæ certo jure constituta est. *l. 35. h. t.*

17. Quæ ex contractu nascuntur] Illæ omnes rei persecutionem continent, quibus persequimur, quod ex patrimonio nobis abest. *d. l. 35. h. t.* Ex patrimonio nobis abesse dicitur. 1. quod est in patrimonio, sed ab alio tenetur. 2. quod esse desiit, sed ex obligatione restituendum. 3. quod nobis debetur ex contractu. 4. quod ejus, quod nobis abest, æstimationem continet. quo etiam refero pœnam conventione promissam. *§. ult. sup. de verb. obl.*

Tumultus, incendii, &c.] Hæc actio in duplum datur adversus inficiantem & fallentem fidem: in confitentem vero tantum in simplum actio est. *l. 1. §. 1. & 3. seqq. depos.* §. 28. *inf. eod.*

Cum hærede eius de dolo ipsius] De dolo ipsius hæredis scil. nam ob dolum defuncti in hæredem in simplum duntaxat redditur. *d. l. 1. §. 1. l. 18. depos.*

De pœna persecutoriis.

18. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam enim tantum persequitur quis actione furti. sive enim manifesti agatur, quadrupli, sive non manifesti, dupli, de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. Eo amplius adversus furem etiam condictio est rei.

De mixtis, hoc est, rei & pœna persecutoriis.

19. Vi autem bonorum raptorum actio mista est, quia in quadruplo, rei persecutio continetur, pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria dato, mista est, non solum, si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat, veluti si quis hominem claudum aut lu-

18. ALIÆ TANTUM POENÆ PERSEQUENDÆ] Paul. *l.* 35. *h. t.* persecutionem ejus, quod ex patrimonio nobis abest, opponit persecutioni pœnæ. Itaque illæ actiones pœnæ persecutionem habent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis non abest, uno verbo quibus persequimur pœnam legitimam.

NAM IPSAM REM PROPRIA ACTIONE, &c.] §. *ult. de obl. quæ ex del. nasc.* §. 14. *sup. h. t. l.* 7. §. 1. *de cond. furt.*

19. IN QUADRUPLO REI PERSECUTIO] *sup. vi bon. rapt. in pr.*

SI ADVERSUS INFICIANTEM] Actio damni injuria ex lege Aquilia inficiatione crescit in duplum. §. *ult. sup. de obl. quæ quas. ex cont.*

In

luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni precii fuerit; tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, ſecundum jam traditam diviſionem. Item miſta eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis Eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommiſſi nomine dare diſtulerint: uſque adeo, ut etiam in judicium vocarentur. tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

De mixtis, id eſt, tam in rem, quam in perſonam

20. Quædam actiones miſtam cauſam obtinere videntur, tam in rem, quam in perſonam: qua-

IN EO ANNO PLVRIMI] Aut diebus triginta proximis ex legis Aquiliæ capite tertio. §. 9. & §. 14. *ſup. de leg. Aquil.*

ALIIS VENERABILIBVS LOCIS] Puta noſocomiis, xenodochiis, orphanotrophiis, aliiſque piis locis. *tit. C. de epiſc. & cler.*

LEGATI VEL FIDEICOMMISSI NOMINE] Hæc una actio quaſi ex contractu duobus caſibus mixta eſt, & in duplum conſtituta, ſi reus inficiatus erit; §. *ult. ſup. de obl. quæ quaſ. ex cont.* ſi tamdiu ſolvere diſtulerit, dum in jus vocaretur. §. 26. *inf. eod.* Schol. Th. οὐ μόνον ἐξ ἀρνήσεως, ἀλλὰ ϗ ἐξ ὑπερθέσεως ἡ διπλωσις εἰσάγεται. τοῦτο εἴρηται βιβ. α. τοῦ κωδ. τιτ. γ. διατ. με. hoc eſt, *l. 45. C. de epiſc. & cler.* In edit. Gothofr. & Pac. eſt *l. 46.*

20. TAM IN REM, QVAM IN PERSONAM] In rem eſſe videntur, quia in his quiſque de re ſua agit: in perſonam, quia dantur adverſus eum, qui propter communionem aut terminorum confuſionem nobis obligatus eſt. *l. 1. in fin. reg. l. 1. fam. erc.* & cum re etiam perſonales præſtationes perſequuntur. *l. 22. §. 4. fam. erc. l. 3. comm. div.*

qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit cohæredibus de dividenda hæreditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici, rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

Divisio tertia.

21. Omnes autem actiones vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, ulterius autem nulla actio extenditur.

De actionibus in simplum.

22. In simplum agitur: veluti ex stipulatione,

QVÆ COMPETIT COHÆREDIBVS] Tres hæ actiones familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, ex lege 12. tabularum descendunt. *l. 1. fam. erc. l. ult. fin. reg.* quæ ideo constitutæ, ut communio, cujus materia discordias excitare solet, *l. 77. §. 20. de leg. 2.* tollatur. Pac.

QVI CONFINES AGROS HABENT] Vt fines regantur. Regi fines dicuntur, quoties unusquisque ager propriis finibus terminatur.

IN QVIBVS TRIBVS IVDICIIS] Quid judicem in unoquoque horum judiciorum sequi oporteat, explicatur plenius *inf. §. 4. & 2. seqq. de off. jud.*

21. VEL IN SIMPLVM, VEL IN DVPLVM, &c.] Hæc divisio docet, quantum peti oporteat, & quousque in pœna supra id, quod nobis abest, petendo progredi liceat.

22. IN SIMPLVM AGITVR] In simplum sunt omnes

tione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quam plurimis causis.

In duplum.

23. In duplum agimus, veluti furti nec manifesti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item servi corrupti, quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quæ supra diximus.

In

---

omnes actiones, quæ rei persecutionem continent, etiamsi sint ex delicto; quales condictio furtiva & actio rerum amotarum. *l. 7. §. 1. & 2. de cond. furt. l. 21. §. pen. de act. rer. am.*

23. EX LEGE AQUILIA] Adversus inficiantem scilicet. §. 26. *inf. eod.*

DEPOSITI EX QUIBUSDAM CAUSIS] Quæ comprehensæ sunt edicto, nempe tumultus, incendii, ruinæ, naufragii. *l. 1. §. 1. depos.* §. 17 *sup. eod.* Qui hoc depositum fallit, tenetur in duplum. *d.* §. 26.

SERVI CORRUPTI] *l. 1. cum seqq. de servo corrupt.* filiofam. corrupto actio utilis competit officio judicis æstimanda. *l.* 14. §. 1. *eod.*

DETERIOR FACTUS SIT] Ex constitutione Iustiniani, etiamsi deterior servus factus non sit, conatus tamen punitur. §. 8. *sup. de obl. quæ ex del.*

QUAS SERVUS ABSTULERIT] Duplatur enim omne damnum. *l.* 10. *de serv. corrupt.*

LEGATO, QUOD VENERABILIBUS LOCIS] §. 17. *eod.* §. 26. *Inf. eod.*

In triplum.

14. Tripli vero agimus, cum quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa viatores, id est, executores litium ampliorem summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur: ut in hoc triplo etiam simplum in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, quam procul dubio certum est ex lege condictitia emanare.

In quadruplum.

25. Quadrupli (autem agitur) veluti furti manifesti: item de eo, quod metus causa factum sit, deque ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is, cui datur, calumniæ causa negotium alicui

---

24. AMPLIOREM SUMMAM SPORTULARUM NOMINE] Sportulas appellat mercedes sive salaria executorum, ut constat ex *l.* 33. §. 5. *C. de episc. & cler. l.* 12. *C. de prox. sac. scrin. lib.* 12. *l. ult. C. de fruct. & lit. exp.* Græci ἐκβιβαστικὰ reddunt. Ostendit autem hic locus sportulas à reo exigi solitas pro modo quantitatis petitæ.

QUAM PROCUL DUBIO CERTUM] Leg. ut in vett. *Ex qua dubio procul est ex lege condictitiam emanare.* Russard. Cont. Cujac. & ita quoque Theoph. Constitutio Iustiniani non extat.

25. QUOD METUS CAUSA] Actio quod metus causa, si res arbitrio judicis non restituatur, in quadruplum intra annum datur. *l.* 14. §. 1. *quod met. ca.* Mixta autem est, non mere pœnalis. *d. l.* 14. §. 9. *cum seqq.*

CALUMNIÆ CAUSA NEGOTIUM] *l.* 1. *l.* 3. *de calumniat.* Et hæc item actio mixta est conjunctim pœnam

alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quidquam exegerint.

Subdivisio actionum in duplum.

26. Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt: at istæ, (id est, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi,) inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem, usquequo jussu magistratuum conveniatur. In confitentem vero, antequam jussu magistratuum conveniatur, solventem simpli redditur.

Sub-

nam & rem persequens. *l.* 5. §. 1. *d. t.* Est autem negotium alicui facere calumniæ causa, judicio calumnioso aliquem vexare. Quint. *lib.* 5. *c.* 12.

Ex lege condictitia nostra constitutio] Leg. *Ex lege condictitia ex nostra constitutione oritur*. Ex lege condictitia actio ex lege. quomodo & Th. hunc locum interpretatur. Hanc actionem & ipsam mixtam esse apparet ex *Nov.* 124. *c.* 3.

26. Omnimodo dupli] Id est, sive reus fateatur, sive inficietur. Th.

Interdum depositi] Depositi scilicet miserabilis. *l.* 1. §. 1. *depos.*

In confitentem in simplum] Potest itaque hic reus evitare pœnam confitendo.

Usque quo jussu magistratuum] Frustratione & dilatione solutionis usque dum judicio conveniatur. §. 19. *sup. eod.*

adversus eum, qui quid ex albo ejus corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocasset, cum id non impetrasset: item adversus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit: & alias innumerabiles.

De præjudiciis.

13. Præjudiciales actiones in rem esse videntur: quales sunt, per quas quæritur, an aliquis

quis

---

12. QVI QVID EX ALBO] In eum, qui album prætoris jurisdictionis perpetuæ causa propositum corrupit, judicium populare 50. aureorum datur. In Pand. Flor. legitur 500. *aureorum. l. 7. de jurisd.* Prætorum edicta in tabulis dealbatis conscripta proponebantur, ut unicuique legendi potestas esset.

CVM ID NON IMPETRASSET] *l. 4. §. 1. & deinceps. l. 5. cum 3. seqq. de in jus voc.* inque eum quinquaginta quoque aureorum judicium datur. *l. pen. & ult. eod.*

QVI VI EXEMERIT] Adversus hunc datur actio in id, quanti ea res erit ab actore æstimata. *l. 1. l. pen. & pass. ne quis eum, qui in jus voc.* &c.

ALIAS INNVMERABILES] ὑπερβολικῶς, pro *multas & varias*; veluti de dejectis vel effusis, de suspensis vel positis, contra nautas, caupones, stabularios. *sup. tit. præc.* contra calumniatores in quadruplum. §. 25. *inf. eod.* item contra mensorem. *D. si mens. fals. mod.* &c.

13. PRÆIVDICIALES ACTIONES] Præjudicia sive actiones præjudiciales recte definiuntur à Th. formulæ sola intentione constantes, quæ condemnationem non habent. Nihil enim hic petitur restitui, sed tantum ut talis declaretur actor, qualem se esse contendit.

IN REM ESSE VIDENTVR] Quia his omnibus, qui agit, aliquid suum vindicat; dominus jus dominicum, servus libertatem, patronus jus patroni, &c.

AN ALIQVIS LIBER] Præjudicialis actio de libertate etiam causa liberalis & liberale judicium dicitur. *D. & C. de lib. caus.*

VNA

quis liber, an libertus ſit, vel ſervus, vel de partu agnoſcendo. Ex quibus fere una illa legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit: cæteræ ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

An res ſua condici poſſit.

14. Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt, non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere, *ſi paret eum dare oportere*. Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: ſcilicet, quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat: nec res, quæ jam actoris eſt, magis ejus fieri poteſt. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ teneantur, *ſi pareat, eos dare oportere*: quamvis ſit adverſus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem ſuam quis eſſe petit.

De

VNA LEGITIMAM CAVSAM] Vtpote quæ ex lege 12. tab. deſcendit. *l.* 2. §. 24. *de orig. jur.*

CÆTERÆ EX IPSIVS PRÆTORIS] De partu tamen agnoſcendo quædam cauta ſunt SCtis. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *de lib. agnoſc.*

14. DARI ID INTELLIGITVR] Verbum *dare*, cujus alias eſt latior ſignificatio, in hac formula, *Ajo te mihi dare oportere*, ſignificat dominium transferre, ita dare, ut ejus cui datur, fiat; uti & in ſtipulatione dandi. *l.* 75. § *ult. de verb. oblig.*

NEC, &c. MAGIS EIVS FIERI] Vnde quoque eſt, quod nemo rem ſuam ſibi dari utiliter ſtipulatur. *l.* 82. *de verb. obl.* quod res ſua legatario inutiliter legatur. §. 10. *ſup. de legat.*.

ODIO FVRVM] Nemo rem ſuam niſi furi condicere poteſt. *l. ult. in fin. uſufr. quem cav.*

QVO MAGIS PLVRIBVS ACTIONIBVS] In

 quo

De nominibus actionum.

15. Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim est denuntiare, prisca lingua, nunc vero abusive dicimus condictionem, actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

Divisio secunda.

16. Sequens illa divisio est, quod quædam actio-

---

quo cernitur odium furum. Condictio adversus furem competit, etiamsi non possideat. §. *ult. sup. de obl. ex del.* & sufficit hic actorem dicere se esse dominum, quamvis non probet.

15. APPELLAMUS] Ulpianus *l. 25. de obl. & act.*

VINDICATIONES] Vindicare proprie est rem aliquam sibi asserere, & suam esse dicere. Gell. 20. c. 10. De vindiciis & lite vindiciarum vid. Fest. & Ascon. 3. Verr.

CONDICTIONES] Quædam tamen actiones in personam hoc nomen sibi velut proprium fecerunt. *l.* 36. *h. t.* ut condictio certi, indebiti, sine causa, ob causam dati, triticiaria, ex lege, &c.

CONDICERE EST DENUNTIARE] Donat. *ad Phorm. act. 1. scen. 2.* Festus, *Condictio in diem certum est ejus rei, qua de agitur, denuntiatio.* Significat autem denuntiationem mutuam, seu utriusque litigantium: Condicere enim est simul dicere, & diem in commune dicere, quo in judicium veniatur.

NULLA HOC TEMPORE DENUNTIATIO] Hodie oblato libello citatorio 20. dierum induciæ reo indulgentur, ut secum interim deliberet, cedere, an contendere malit. auth. *offeratur. C. de lit. cont.*

16. QUÆDAM REI PERSEQUENDÆ, QUÆDAM POENÆ] Rei nomine hic intelligitur, quicquid est extra

actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt.

De rei persecutoriis.

17. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur, veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit, in duplum actionem Prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede ejus de dolo ipsius agitur: quo casu mista est actio.

De

---

extra pœnam legitimam: pœnæ nomine ea duntaxat, quæ certo jure constituta est. *l. 35. h. t.*

17. QVÆ EX CONTRACTV NASCVNTVR] Illæ omnes rei persecutionem continent, quibus persequimur, quod ex patrimonio nobis abest. *d. l. 35. h. t.* Ex patrimonio nobis abesse dicitur. 1. quod est in patrimonio, sed ab alio tenetur. 2. quod esse desiit, sed ex obligatione restituendum. 3. quod nobis debetur ex contractu. 4. quod ejus, quod nobis abest, æstimationem continet. quo etiam refero pœnam conventione promissam. *§. ult. sup. de verb. obl.*

TVMVLTVS, INCENDII, &c.] Hæc actio in duplum datur adversus inficiantem & fallentem fidem: in confitentem vero tantum in simplum actio est. *l. 1. §. 1. & 3. seqq. depos.* §. 28. *inf. eod.*

CVM HÆREDE EIVS DE DOLO IPSIVS] De dolo ipsius hæredis scil. nam ob dolum defuncti in hæredem in simplum duntaxat redditur. *d. l. 1. §. 1. l. 18. depos.*

 18. A-

De pœnæ persecutoriis.

18. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam enim tantum persequitur quis actione furti. sive enim manifesti agatur, quadrupli, sive non manifesti, dupli, de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. Eo amplius adversus furem etiam condictio est rei.

De mixtis, hoc est, rei & pœnæ persecutoriis.

19. Vi autem bonorum raptorum actio mista est, quia in quadruplo, rei persecutio continetur, pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria dato, mista est, non solum, si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat, veluti si quis hominem claudum aut lu-

---

18. ALIÆ TANTUM POENÆ PERSEQUENDÆ] Paul. *l.* 35. *h. t.* persecutionem ejus, quod ex patrimonio nobis abest, opponit persecutioni pœnæ. Itaque illas actiones pœnæ persecutionem habent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis non abest, uno verbo quibus persequimur pœnam legitimam.

NAM IPSAM REM PROPRIA ACTIONE, &c.] §. *ult. de obl. quæ ex del. nasc.* §. 14. *sup. h. t. l.* 7. §. 1. *de cond. furt.*

19. IN QUADRUPLO REI PERSECUTIO] *sup. vi bon. rapt. in pr.*

SI ADVERSUS INFICIANTEM] Actio damni injuria ex lege Aquilia inficiatione crescit in duplum. §. *ult. sup. de obl. quæ quas. ex cont.*

luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni precii fuerit; tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, ſecundum jam traditam diviſionem. Item miſta eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis Eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommiſſi nomine dare diſtulerint: uſque adeo, ut etiam in judicium vocarentur. tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

De mixtis, id eſt, tam in rem, quam in perſonam

20. Quædam actiones miſtam cauſam obtinere videntur, tam in rem, quam in perſonam: qua-

IN EO ANNO PLVRIMI] Aut diebus triginta proximis ex legis Aquiliæ capite tertio. §. 9. & §. 14. *ſup. de leg. Aquil.*

ALIIS VENERABILIBVS LOCIS] Puta noſocomiis, xenodochiis, orphanotrophiis, aliiſque piis locis. *tit. C. de epiſc. & cler.*

LEGATI VEL FIDEICOMMISSI NOMINE] Hæc una actio quaſi ex contractu duobus caſibus mixta eſt, & in duplum conſtituta, ſi reus inficiatus erit; §. *ult. ſup. de obl. quæ quaſ. ex cont.* ſi tamdiu ſolvere diſtulerit, dum in jus vocaretur. §. 26. *inf. eod.* Schol. Th. *οὐ μόνον ἐξ ἀρνήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὑπερθέσεως ἡ διπλάσιος εἰσάγεται. τοῦτο εἴρηται βιβ. α. τοῦ κωδ. τιτ. γ. διατ. με.* hoc eſt, *l. 45. C. de epiſc. & cler.* In edit. Gothofr. & Pac. eſt *l. 46.*

20. TAM IN REM, QVAM IN PERSONAM] In rem eſſe videntur, quia in his quiſque de re ſua agit: in perſonam, quia dantur adverſus eum, qui propter communionem aut terminorum confuſionem nobis obligatus eſt. *l. 1. in fin. reg. l. 1. fam. erc.* & cum re etiam perſonales præſtationes perſequuntur. *l. 22. §. 4. fam. erc. l. 3. comm. div.*

qualis est familiæ ercifcundæ actio, quæ competit cohæredibus de dividenda hæreditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici, rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

Divisio tertia.

21. Omnes autem actiones vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, ulterius autem nulla actio extenditur.

De actionibus in simplum.

22. In simplum agitur: veluti ex stipulatione,

QVÆ COMPETIT COHÆREDIBVS] Tres hæ actiones familiæ ercifcundæ, communi dividundo, finium regundorum, ex lege 12. tabularum descendunt. *l.* 1. *fam. erc. l. ult. fin. reg.* quæ ideo constitutæ, ut communio, cujus materia discordias excitare solet, *l.* 77. §. 20. *de leg.* 2. tollatur. Pac.

QVI CONFINES AGROS HABENT] Vt fines regantur. Regi fines dicuntur, quoties unusquisque ager propriis finibus terminatur.

IN QVIBVS TRIBVS IVDICIIS] Quid judicem in unoquoque horum judiciorum sequi oporteat, explicatur plenius *inf.* §. 4. & 2. *seqq. de off. jud.*

21. VEL IN SIMPLVM, VEL IN DVPLVM, &c.] Hæc divisio docet, quantum peti oporteat, & quousque in pœna supra id, quod nobis abest, petendo progredi liceat.

22. IN SIMPLVM AGITVR] In simplum sunt omnes

tione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quam plurimis causis.

In duplum.

23. In duplum agimus, veluti furti nec manifesti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item servi corrupti, quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quæ supra diximus.

In

---

omnes actiones, quæ rei persecutionem continent, etiamsi sint ex delicto; quales condictio furtiva & actio rerum amotarum. *l. 7. §. 1. & 2. de cond. furt. l. 21. §. pen. de act. rer. am.*

23. EX LEGE AQVILIA] Adversus inficiantem scilicet. §. 26. *inf. eod.*

DEPOSITI EX QVIBVSDAM CAVSIS] Quæ comprehensæ sunt edicto, nempe tumultus, incendii, ruinæ, naufragii. *l. 1. §. 1. depos.* §. 17 *sup. eod.* Qui hoc depositum fallit, tenetur in duplum. *d.* §. 26.

SERVI CORRVPTI] *l. 1. cum seqq. de servo corrupt.* filiofam. corrupto actio utilis competit officio judicis æstimanda. *l.* 14. §. 1. *eod.*

DETERIOR FACTVS SIT] Ex constitutione Iustiniani, etiamsi deterior servus factus non sit, conatus tamen punitur. §. 8. *sup. de obl. quæ ex del.*

QVAS SERVVS ABSTVLERIT] Duplatur enim omne damnum. *l.* 10. *de serv. corrupt.*

LEGATO, QVOD VENERABILIBVS LOCIS] §. 17. *eod.* §. 26. *Inf. eod.*

In triplum.

14. Tripli vero agimus, cum quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa viatores, id est, executores litium ampliorem summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur: ut in hoc triplo etiam simplum in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, quam procul dubio certum est ex lege condictitia emanare.

In quadruplum.

25. Quadrupli (autem agitur) veluti furti manifesti: item de eo, quod metus causa factum sit, deque ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is, cui datur, calumniæ causa negotium alicui

---

24. AMPLIOREM SUMMAM SPORTULARUM NOMINE] Sportulas appellat mercedes sive salaria executorum, ut constat ex *l.* 33. §. 5. *C. de episc. & cler. l.* 12. *C. de prox. sac. scrin. lib.* 12. *l. ult. C. de fruct. & lit. exp.* Græci ἐκβιβαστικὰ reddunt. Ostendit autem hic locus sportulas à reo exigi solitas pro modo quantitatis petitæ.

QUAM PROCUL DUBIO CERTUM] Leg. ut in vett. *Ex qua dubio procul est ex lege condictitiam emanare.* Russard. Cont. Cujac. & ita quoque Theoph. Constitutio Iustiniani non extat.

25. QUOD METUS CAUSA] Actio quod metus causa, si res arbitrio judicis non restituatur, in quadruplum intra annum datur. *l.* 14. §. 1. *quod met. ca.* Mixta autem est, non mere pœnalis. *d. l.* 14. §. 9. *cum seqq.*

CALUMNIÆ CAUSA NEGOTIUM] *l.* 1. *l.* 3. *de calumniat.* Et hæc item actio mixta est conjunctim pœnam

alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quidquam exegerint.

Subdivisio actionum in duplum.

26. Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt: at istæ, (id est, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi,) inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem, usquequo jussu magistratuum conveniatur. In confitentem vero, antequam jussu magistratuum conveniatur, solventem simpli redditur.

Sub-

---

nam & rem persequens. *l. 5. §. 1. d. t.* Est autem negotium alicui facere calumniæ causa, judicio calumnioso aliquem vexare. Quint. *lib. 5. c. 12.*

EX LEGE CONDICTITIA NOSTRA CONSTITVTIO] Leg. *Ex lege condictitia ex nostra constitutione oritur.* Ex lege condictitia actio ex lege. quomodo & Th. hunc locum interpretatur. Hanc actionem & ipsam mixtam esse apparet ex *Nov. 124. c. 3.*

26. OMNIMODO DVPLI] Id est, sive reus fateatur, sive inficietur. Th.

INTERDVM DEPOSITI] Depositi scilicet miserabilis. *l. 1. §. 1. depos.*

IN CONFITENTEM IN SIMPLVM] Potest itaque hîc reus evitare pœnam confitendo.

VSQVE QVO IVSSV MAGISTRATVVM] Frustratione & dilatione solutionis usque dum judicio conveniatur. *§. 19. sup. eod.*

27. Vt

Subdivisio actionum in quadruplum.

27. Item actio de eo, quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis jussu ipsam rem actori restituat, absolvatur: quod in cæteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione.

Divisio quarta. De actionibus bonæ fidei.

28. Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti juris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi dividundo, præscriptis verbis,

---

27. VT QVI IVSSV IVDICIS] In actione quod metus causa reo convento pœnam evitare conceditur rem, de qua agitur, arbitrio judicis ante sententiam restituendo. *l. 14. §. 1. quod met. caus.*

28. QVÆDAM BONÆ FIDEI] Id est, liberæ potestatis judicis, conclusæ tamen intra regulam bonæ fidei. Cic. *in Top. & 3. de off.* Sen. 3. *de benef. & 2. de Clem.*

QVÆDAM STRICTI IVRIS] Strictæ, stricti judicii. *l. 5. §. ult. de in lit. jur.* in quibus potestas judicis formulæ adstricta est. *Sen. 2. de Clem. Clementia liberum arbitrium habet, nec sub formula, sed ex æquo & bono judicat.*

BONÆ FIDEI SVNT HÆ] ὁριστικῶς. unde intelligimus & omnes quæ hic enumerantur, esse bonæ fidei, & solas. Cæteræ sunt stricti juris, utique si non sint arbitrariæ. de quibus *inf. §. 31.*

PRÆSCRIPTIS VERBIS] Non omnes, sed illæ duæ duntaxat, æstimatoria, & ex permutatione, propter affinitatem, quam habent cum emptione. *l. 1. de æstim. act. l. 1. de contr. empt.*

No-

verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea, quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio aperte eam esse bonæ fidei disposuit.

De rei uxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa.

29. Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis divisionibus, in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus: merito rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, quæ pro eo introducta est, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei sit: sed & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus

---

NOSTRA CONSTITVTIO EAM ESSE BON. FID.] *l. ult. C. de. pet. hær.* Ratio est, quia petitio hæreditatis, etsi actio est in rem, habet tamen quasdam præstationes personales. *l. 25. §. propen. D. eod.* propter quas ad naturam actionis negotiorum gestorum accedit, & mixta personalis dicitur. *l. 7. C. eod.*

29. REI VXORIÆ ACTIO] Antiqua rei uxoriæ seu de dote actio naturam bonæ fidei obtinebat. *l. 21. sol. matr.* Cic. *in Top. & 3. Offic.*

PLENIOREM EX STIPVLATV] Propterea quod actio ex stipulatu quædam commoda habebat, quæ non erant in actione rei uxoriæ. *l. un. §. 3. & aliquot seqq. C. de rei ux. act.*

SED ET TACITAM HYPOTHECAM] Quatuor singularia hic à Iustiniano constituta. 1. ut actio ex stipulatu mulieri detur, quamvis nulla stipulatio de dote redenda

bus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur, cujus solius providentia hoc induximus.

De potestate judicis in judicio bonæ fidei, & de compensationibus.

30. In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videtur judici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare actorem oporteat, eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis ex rescripto divi Marci, opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio eas-

---

denda interposita. 2. ut actio illa in hoc casu sit bonæ fidei. 3. ut adjunctam habeat hypothecam bonorum mariti. *d. l. unic.* §. 1. 4. ut ex hac causa mulier præferatur omnibus aliis creditoribus, quamvis antiquiorem hypothecam habentibus. *l. ult. C. qui pot. in pign. Nov.* 97. *c.* 3. *&* 4.

CVIVS SOLIVS PROVIDENTIA] His verbis excluduntur tantum hæredes mulieris extranei. *d. l. un.* §. 6. Etenim privilegium dotis ad liberos transit. *d. l. ult. vers. exceptis. Nov* 91.

30. LIBERA POTESTAS PERMITTI IVDICI] Hinc est quod bon. fid. judicia passim appellantur arbitria, & judices additi arbitri. *l.* 24. *depos. l.* 43. *l. ult. fam. erc. l.* 15. *l.* 17. *C. eod. l.* 18. *comm. div. l.* 38. *pro soc.* Cic. & Sen. *ubi sup.*

IN RELIQVVM DEBEAT CONDEMNARI] Aut si nihil reliquum absolvi. *l.* 4. *l.* 11. *C. de compens.* Nam compensatio est debiti & crediti inter se contributio. *l.* 1. *D. eod.* Vnde Græcis ἀντέλλογος dicitur.

OPPOSITA DOLI MALI EXCEPTIONE] Quæ initio litis contestanda erat. In bon. fid. vero judiciis admittebatur compensatio ipso jure, & citra exceptionem proprie dictam.

easdem compensationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso jure minuant: sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis depositarum rerum quisquis ex actione defraudetur.

De actionibus arbitrariis.

31. Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio judicis pendentes appellamus; in quibus, nisi arbitrio judicis is, cum quo

---

NOSTRA CONSTITVTIO] Extat in *l. ult. C. de compens.*

QVÆ APERTO IVRE NITVNTVR] Quæ ex causa liquida objiciuntur, id est, cum apertum est jus debitoris, qui sibi vicissim quid deberi intendit. *d. l. ult.*

IPSO IVRE MINVANTVR] Opposita tamen defensione compensationis: Iudex enim divinare non potest, an actor vicissim quid debeat. *§. pen. inf. ead.*

SIVE IN REM, &c.] Nimirum cum pro re pecunia præstanda est: Ponendi enim termini habiles, nempe si res, de quibus compensandis agitur, compensationem admittant, id est, pondere, numero, mensura constent, arg. *l. 18. de pign. act. l. 22. de compens. l. 4. C. eod.* Nam speciei ad speciem, &c. compensatio non est. Accurs.

EXCEPTA SOLA DEPOSITI ACTIONE] Et ea, qua possessio rei alienæ perperam occupatæ, repetitur. *d. l. ult. C. de compens.*

31. PRÆTEREA] Id est, præter actiones modo memoratas bonæ fidei & stricti juris. *l. 5. de in lit. jur. l. 3. §. 1. de usur.*

EX ARBITRIO IVDICIS PENDENTES] Nam si reus arbitrio judicis paret, absolvitur: si non pareret, condemnatur, & plerumque gravius atque in aliud, quam quod facere jussus erat. *l. 14. §. 1. quod met. ca. l. 46. & seq. de rei vind. l. 5. l. 8. de in. lit. jur.*

VEL

quo agitur, actori satisfaciat, veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel, ex noxali causa servum dedat, condemnari debeat. Sed istæ actiones tam in rem, quam in personam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana, de rebus coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod vi aut metus caussa, aut dolo malo factum est. Item, cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus & cæteris similibus, permittitur judici ex bono & æquo, secundum cujusque rei, de qua actum est, naturam, æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat.

Quin-

VEL EX NOXALI CAVSA] Puta si adversus dominum noxaliter agatur ea actione, quæ & ipsa arbitraria esset, si cum domino ageretur directo: puta quod metus causa, aut de dolo. Don. *n.* 12.

VELVTI PVBLICANA] *l.* 16. §. 3. *de pign.* & vel maxime rei vindicatio. arg. *l.* 46. *& seq. de rei vind.* *l.* 5. *l.* 8. *de in lit. jur.*

QUOD METVS CAVSA, AVT DOLO] *l.* 14. §. 4. *quod. met. ca. l.* 18. *de dol.*

QUOD CERTO LOCO] Hæc alia longe ratione arbitraria dicitur, quam cæteræ: quippe quæ origine sua est stricti juris; sed ex accidenti, quod alio loco intentatur, fit arbitraria: & ideo sic appellatur, quia arbitrio judicis æstimandum permittitur, quanti litigatorum intersit, potius solvi loco constituto. *l.* 2. *quod cert. loc.* §. 33. *vers. loco plus petitur. inf. eod.*

ET CÆTERIS SIMILIBVS] Hujus quoque generis est actio rerum amotarum. *l.* 8. §. 1. *de act. rer. am.* Calvisiana. *l.* 5. *si quid in fraud. patr.* Pauliana, arg. *l.* 8. *l.* 10. §. 26. *quæ in fraud. cred.* &c.

32. QUAN-

Quinta divisio. De incerta quantitatis petitione.

32. Curare autem debet judex, ut omnino, quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat; etiam si de incerta quantitate apud eum actum est.

De pluris petitione.

33. Si quis agens intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, caussa cadebat, id est, rem amittebat: nec facile in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis caussis, caussa cognita succurrebatur, si lapsus juventute fuerat, ita & in hac caussa succurri solitum erat. Sane si tam magna caussa justi erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam majori viginti

32. Quantum possibile est] Interdum enim natura rei id non patitur; veluti si plures res disjunctim, vel generaliter promissæ petantur: nam judex non potest electionem, quæ hic reo competit, ei adimere in unam certam rem eum condemnando.

De incerta quantitate] Puta de eo, quod interest, cujus quantitas est incerta. §. *ult. sup. de verb. obl. l.* 68. *eod. l.* 24. *de reg. jur.*

33. Causa cadebat] Hinc apud Plautum in Mostellaria *act.* 3. *scen.* 1. *Velim quidem hercle, ut uno nummo plus petat.* Causa cadere, formula cadere aut excidere, est litem perdere, ut ex Cic. 1. *de Orat.* & *pro Rosc. Comœd.* Suet. *in Claud. c.* 14. Sen. *epist.* 48. discimus.

Nisi minor 25 annis] Huic causa cognita subveniebatur per restitutionem in integrum ex edicto generali *de minorib.*

Etiam maiori] Ex illa parte edicti de majoribus restituendis; *Item si qua alia mihi causa justa esse videbitur*, &c. *l.* 1. *in fin. ex quib. ca. maj.*

At-

ginti quinque annis ſuccurrebatur: veluti ſi quis totum legatum petierit, poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant, ut plus petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem: atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, & cauſſa. Re, veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut ſi is, cujus ex parte res eſt, totam eam, vel majorem partem ſuam eſſe intenderit. Tempore, veluti ſi quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qua enim ratione, qui tardius ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur; eadem ratione, qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti quum quis id, quod certo loco (ſibi dari) ſtipulatus eſt, alio loco petit ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dari ſpondes?* Romæ pure intendat, ſibi dari oportere. Ideo au-

---

ATQVE IDEO LEGE FALCIDIA] *l. 73. §. ult. ad leg. Falc. l. 1. §. 5. quod legat.* Rectior erit ſententia, ſi legamus, *ideo quod lege Falcidia legata minuuntur.* Hotom.

PLVS QVATVOR MODIS] Paul. 1. *ſent.* 10. *Cauſa cadunt aut loco, aut ſumma, aut tempore, aut quantitate. Loco, ſi alibi; ſumma, ſi plus, quam damus, petimus; tempore, petendo ante tempus; qualitate, ejuſdem ſpeciei rem meliorem poſtulantes.*

VEL ANTE CONDITIONEM] Quæ modo efficiat, ut ante debeatur aliquid, quo dici poſſit ante agendo plus peti; veluti ſi quis dare promiſerit, ſi morietur. Alias pendente conditione petens, non male aut perperam agere dicitur, ſed nihil agere. *l. un. in fin. quand. di. uſuſf. leg. l. 36. de ſolut.*

ROMÆ PVRE INTENDAT] Id eſt, ſine commemo-

autem plus petere intelligitur, quia utilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam caussam alio loco petenti arbitraria actio proponitur, in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solveret, quo se soluturum spopondit. Quæ utilitas plerunque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem usuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, in quo ut sibi detur, stipulatus est, pura actione recte agit: idque etiam Prætor monstrat, scilicet, quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est, qui causa plus petit; ut ecce, si quis ita à te stipuletur,

---

memoratione loci; in quo dari sibi stipulatus est, ut modo dixit, & omissa arbitrii formula. Nam pura intentio è regione hîc opponitur arbitrariæ.

ARBITRARIA ACTIO PROPONITUR] Quæ quam ob causam introducta sit, docet Cajus *l. 1. de eo quod certo loc.*

RATIO UTILITATIS, QUÆ PROMISSORI] Pluris petitio hîc æstimatur ex damno promissoris, cui pura intentione adimitur utilitas, quam habiturus esset, si eo loco solveret, in quo se soluturum promisit.

IN MERCIBUS MAXIMA] Constat enim varia esse rerum pretia per singulas civitates & regiones, maxime vini, olei, frumenti, &c. *l. 3. d. tit.*

QUIA UTILITAS SOLVENDI SALVA PROMISSORI] Id est, ratio utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si alio loco solveret, non habetur: nam cum eo loco convenitur, quo dare promisit, ejus nihil interest ratione loci. Fabrot.

QUI CAUSA PLUS PETIT] Causa hic significat modum seu qualitatem obligationis. Paul. 1. *sent.* 10.

PRO-

tur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis, promissoris est electio, utrum pecuniam an hominem solvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere, id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Praeterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat, aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur, quia electionem adversario tollit, cui stipulationis jure liberum fuit, aliud solvere, quam quod peteretur. Quinetiam licet

---

PROMISSORIS EST ELECTIO] In disjunctivis obligationibus electio rei est. *l.* 10. *in fin. de jur. dot.*

SI QUIS GENERALITER] Sicut in promissione alternativa electio promissori tribuitur, ita & in promissione generis. *l.* 32. *in fin. de cond. ind. l.* 52. *mandat. l.* 106. *de verb. obl.*

SPECIALITER CAMPANUM PETAT] Vina Campana scriptores inter generosissima numerant. Varr. 1. *de re rust.* 2. Strab. *lib.* 5. qualia illa, Cœcubum, Falernum, Massicum, Formianum, Calenum, Horatii carminibus celebrata. De plaga Campaniæ vid. Plin. *lib.* 3. *c.* 5. Flor. *lib.* 1. *c.* 16.

SPECIALITER TYRIAM] Quæ nobilior est. Strabo *lib.* 16. Plin. *lib.* 5. *c.* 19. & *lib.* 21. *c.* 8. Eustath. *ad Odyss.* 15. ἐπαινεῖται γὰρ ἡ Τυρία πορφύρα.

licet vilissimum sit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quod majoris pretii est. Sed hæc quidem antea in usu fuerant, postea vero lex Zenoniana & nostra rem coarctavit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, quid statui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur constitutio. Sin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum, in omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit, ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione, (sicut supra diximus) puniatur.

De minoris summæ petitione.

34. Si minus in intentione sua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat, veluti si quum ei decem aurei deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si quum totus fundus ejus esset, partem dimidiam suam esse petierit, sine periculo agit: in reliquum eum nihilo-

---

LICET VILISSIMVM] In pluris petitione ratione causæ plus non tantum æstimatur ex pretio & valore rei; sed etiam ex facultate solvendi: adde & ex affectione debitoris.

ZENONIS LOQVITVR CONSTIT.] Quid hic à Zenone cautum fuerit, exponitur *inf. de except.* §: 10. Epitomen hujus constitutionis ex Basilicis edidit Cujac. 12. *obs.* 21. quæ in novis editionibus est *l.* 1. *C. de plus petit.*

QVANTITATE VEL ALIO MODO] Adversus hos ait se hanc pœnam constituere, ut si quid ex pluris petitione damni senserit adversarius, id petitor triplo compenset. Refert se ad §. 24. *sup. eod.* ubi nominatim de eo agit, qui dolo malo majorem debita quantitatem petit. Ipsa constitutio intercidit, & ideo multa hic nobis incerta relinquuntur.

34. SINE PERICVLO AGIT] Quia minus petendo

hilominus judex adversarium eodem judicio ei condemnat ex constitutione divæ memoriæ Zenonis.

Si aliud pro alio petatur.

35. Si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari placet, sed in eodem judicio, cognita veritate, errorem suum corrigere ei permittitur, veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet. Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

Divisio sexta. De peculio.

36. Sunt præterea quædam actiones, quibus non semper solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus; ut ecce, si in peculium filii servive agamus. Nam si non minus in peculio sit, quam

do nulla sit reo injuria, ideo nulla quoque hujus petitionis pœna est.

EODEM IUDICIO] Quæ sit horum verborum sententia, dicam §. *proximo*.

EX CONSTITUTIONE ZENONIS] Quæ à Cujacio prodita *lib.* 12. *obs.* 21. in editionibus Gothofr. Pacii, & aliorum est *l.* 1. *C. de plus pet.*

35. IN EODEM IUDICIO] His verbis non tam denotatur judicii unitas, quam negotii apud eundem judicem sine nova interpellatione (quod olim necessarium erat) continuatio: proprie enim idem judicium ibi esse dici nequit, ubi nova exigitur actionis editio & litis contestatio. Bachov.

ERROREM CORRIGERE PERMITTITUR] Potest igitur actio semel edita postea corrigi aut mutari. *l.* 3. *C. de edend.* Illud tamen tenendum est, sumptus litis, quos ob vitium petitionis reus fecit, actorem ei reddere oportere.

36. QUA-

quam persequimur, in solidum dominus, paterve condemnatur: si vero minus inveniatur, eatenus condemnat judex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

De repetitione dotis.

37. Item, si de dote in judicio mulier agat, placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus, facere possit: id est, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates ejus, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales

36. QUATENUS IN PECULIO SIT] §. 10. *sup. eod.* §. 4. *inf. tit. prox.*

37. SI DE DOTE] Hoc exempli causa dicitur: nam etiam cum ex aliis contractibus maritus ab uxore convenitur, idem beneficium habet. *l.* 17. *l.* 20. *de re jud. l.* 12. *solut. matr.*

QUATENUS FACERE POSSIT] Eleganter Th. Hermopol. ad *l.* 173. *de reg. jur.* *αἰσχύνεται ὁ νόμος παῤῥησίαν δοῦναι τῇ χθὲς καὶ πρώην συγκοινωνῷ τοῦ βίου, παντὸς ἀπογυμνῶσαι τὸν ἴδιον ἄνδρα.*

QUATENUS FACULTATES] Facere posse civili ratione hic dicitur, qui de suo præstare potest honeste, deducto scilicet eo, quod illi satis sit ad victum quotidianum & alimenta. *l.* 29. *in fin. l.* 30. *de re jud. l.* 6. *de cess. bon. l.* 173. *de reg. jur.* & in eo tempus rei jud. spectatur. *l.* 15. *sol. matr.*

OB IMPENSAS] olim non modo necessarias, sed etiam utiles. *l* 1. *cum seqq. de impens. in res dot.* Hodie retentio permissa ob necessarias impensas duntaxat. *l. un.* §. 5. *C. de rei ux. act.* Qualis hæc fuerit retentio, tum quæ sint istæ impensæ, cognosce ex *l.* 5. *de imp. in res dot. l.* 56. §. *ult. de jur. dot.*

38. CUM

tales factas, marito quasi retentio concessa est: quia ipso jure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet.

De actione adversus parentem, patronum, socium & donatorem.

38. Sed & si quis cum parente suo, patronove agat: item, si socius cum socio judicio societatis agat, non plus actor consequitur, quam adversarius ejus facere potest. Idem est, si quis ex donatione sua conveniatur.

De compensationibus.

39. Compensationes quoque oppositæ plerunque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo, habita

---

38. CVM PARENTE SVO] *l.* 16. & *l. seq. de re jud.* Parenti & Patrono hoc tributum propter reverentiam iis debitam.

SOCIVS CVM SOCIO] *d. l.* 16. Quia socii inter se quodammodo fratres sunt. *l.* 63. *pro soc.* τάξιν γὰρ ἐπέχουσιν ἀδελφῶν. Th. Hermopol. ad *l.* 173. *de reg. jur.*

EX DONATIONE CONVENIATVR] *l.* 28. *de reg. jur.* & quidem is solus deducto ære alieno. *l.* 19. §. 1. *de re jud.* Pinguius enim donatori succurri placuit, quam qui verum debitum solvere compellitur. *l.* 49. & *seqq. d. t.*

39. COMPENSATIONES OPPOSITÆ] Etsi compensatio ipso jure actionem minuit, tamen in judicio opponenda & allleganda est: quæ allegatio proprie non est exceptio, sed nuda defensio; qualis est si quis dicat se solvisse.

PLERVMQVE] Hæc particula forte adjecta est propter causam depositi, vectigalium, tributorum, &c. in quibus compensationi non est locus, *l.* 3. & *l. ult. C. de compens.*

habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem caussa præstare oportet, poterit judex in reliquum eum, cum quo actum est, condemnare, sicut jam dictum est.

De eo, qui bonis cessit.

40. Cum eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur inhumanum enim erat spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

QVOD CVM EO, QVI IN aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

TITVLVS VII.

Scopus, & nexus.

QVIA tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum servo-

EX EADEM CAVSA] Hæc verba Theoph. non agnoscit. Et utique compensatio etiam ex diversa admittitur. Paul. 2. *sent.* 5. §. *ult.*

40. QVI BONIS CESSIT] Ex Vlpiano *l.* 4. *de cess. bon.*

IDONEVM EMOLVMENTVM] Non modicum, sed quod alicujus momenti sit, quo prætor moveri possit. *l.* 6. *l.* 7. *eod.*

EX INTEGRO] Id est, ἐξ ὁλοκλήρου, de integro, rursus, denuo, non εἰς ὁλόκληρον, in solidum.

TITVLVS VII.

QVIA TAMEN SVPERIVS] *Titulo proxime præcedenti.* §. 10. & §. 36.

ſervorumque agitur, opus eſt, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominoſve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſive cum ſervis negotium geſtum ſit, ſive cum iis, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere jura ſervantur, ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſervi, dominique, idem intellecturi de liberis quoque, & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſervetur, ſeparatim oſtendemus.

De ſervis. Quod juſſu.

1. Si igitur juſſu domini cum ſervo negotium geſtum erit, in ſolidum Prætor adverſus dominum actionem pollicetur: ſcilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

De exercitoria, & inſtitoria actione.

2. Eadem ratione Prætor duas alias in ſolidum

EADEM FERE IVRA] τὸ *fere* merito additum. Nam filiusfam. ex contractu civiliter obligatur, & agi cum eo, tanquam cum patrefam. poteſt. *l.* 39. *de obl. & act.* ſecus ſe res habet in ſervo. *l.* 14. *eod* Servus mutuam pecuniam accipiens obligat dominum de peculio: filius patrem ex ea cauſa non obligat, propter SC. Macedonianum. §. *pen. infr. eod.* 3. Si ſervus fidejuſſerit rem peculiarem non gerens, ſi judicium acceperit, compromiſerit, jusjurandum detulerit, ex his cauſis in dominum actio de peculio non datur. Diverſum eſt in filiofam. *l.* 3. §. 5. & *ſeqq. l.* 5. §. 2. *de pecul.*

1. QVOD IVSSV] Sive juſſerit dominus, ſive mandaverit, ſive ratum habuerit, aut ſervi chirographo ſubſcripſerit. *l.* 1. §. 1. & *ſeqq. quod juſſ.*

FIDEM DOMINI SEQVI VIDETVR] Et quodammodo contrahitur cum eo ipſo, qui jubet. *d. l.* 1. *pr.*

2. EXER-

dum actiones pollicetur, quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis servum suum magistrum navi præposuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei caussa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Istas tamen duas actiones Prætor reddit, & si liberum quis hominem,

---

2. EXERCITORIA ET INSTITORIA] Vtraque hæc actio eandem æquitatis rationem habet, quam illa superior; nimirum quia voluntate domini negotium gestum, & cum eo ipso quodammodo contractum intelligitur. *l.* 29. *de reb. cred.*

SERVVM SVVM MAGISTRVM] Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est, maxime quidem, cui ab exercitore; cæterum etiam cui à magistro. *l.* 1. §. 1. junct. §. 5. *de exerc. act.* ubi etiam hujus rei ratio redditur.

QVOTIDIANVS NAVIS QVÆSTVS] Ad quem omnes obventiones & reditus navis pertinent, sive is dominus navis sit, sive à domino navem per aversionem conduxerit. *d. l.* 1. §. 15.

CVM QVIS TABERNÆ] Taberna hîc est ἐργαστήριον, statio, officina. Gloss. juris. *taberna*, ἐργαστήριον. Hinc tabernarius *l.* 5. §. 7. *de inst. act.* id est, ἐργαστηριάρχης. Gloss. Gr. Lat.

INSTITORES VOCANTVR] Ab eo, quod negotio gerendo instent. *l.* 3. *d. t.* puta rebus emendis, vendendis, permutandis, &c. ut declarant exempla *l.* 5. *eod.*

ET SI LIBERVM HOMINEM] *l.* 1. §. 4. *de exerc. act.* *l.* 7. §. 1. & 2. *l.* 8. *de inst. act.*

nem, aut alienum servum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet, quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interveniat.

De tributoria.

3. Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei caussa contractum erit, ita Prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores pro rata portione distribuatur. & ideo tributoria vocatur, quia ipsi domino distributionem Prætor permittit, Nam si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

De

EADEM ÆQUITATIS RATIO] Conditio personæ præpositi non debuit impedire humanitatem prætoris: Hoc enim ipso, quod quis aliquem præponit, ostendit se ratum habiturum, quod cum eo ejus rei causa, cui præponitur, contractum erit. Theoph.

3. SCIENTE DOMINO NEGOTIETUR] *l.* 1. §. 2. *de trib. act.* Exigitur autem, ut saltem dominus non nolit, id est, sciat & patiatur servum in merce peculiari negotiari. *d. l.* 1. §. 3.

QUIA IPSI DOMINO DISTRIBUTIONEM] Ipse dominus tribuendi facultatem habet ex prætoris edicto. *l ult. eod.*

QUAM OPORTUERIT] Hæc actio dolum malum coërcet domini. *l.* 7. §. 2. *eod.* id est, propter iniquam distributionem datur: cogiturque dominus per hanc actionem in medium afferre, quicquid mercium occultaverit. Th.

4. QUAM-

De peculio, & de in rem verso.

4. Præterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum erit, ut quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen sive quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat: sive quid non sit in rem ejus versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impenderit servus, veluti si mutuatus pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit; pro quinque quidem in solidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una sit actio, qua de peculio, deque eo, quod

---

4. QVAMVIS SINE VOLVNTATE] Nam si domini voluntate, potest *quod jussu* agi. *l.* 5. §. 2. *de in rem vers.*

IN REM EIVS VERSVM] Idque sive habeat servus peculium, sive non habeat, sive non tantum habeat, quantum acceptum est. Nam ubi cessat actio de peculio, de in rem verso locum habet. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *d. t.*

QVICQVID NECESSARIO] Vel utiliter. *l.* 5. §. 3. *eod.* quod autem magis ad voluptatem pertinet, non videtur versum. hoc igitur dominus sine rei detrimento patietur auferri. *l.* 3. §. 4. *eod.* Locum hunc fuse explicat Vlpianus *d. l.* 3. *d. l.* 5. *l.* 7. *l.* 10. *eod.*

LICET ENIM VNA SIT ACTIO] Hujus loci

hanc

quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio sit, ante deducitur, quicquid servus domino, eive qui in potestate ejus sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eo pertinet, ut si quid vicario suo servus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

De

---

hanc esse sententiam puto, non tantum singulis actionibus separatim, aut de peculio, aut de in rem verso, agi posse: sed etiam conjunctim, ut simul utrumque caput una formula ita, ut proponitur, in judicium deducatur. eamque formam agendi esse commodissimam, ut mox ostenditur. Cæterum actio de in rem verso, non minus sola & per se institui potest, quam illa de peculio. *l.* 1. *pr.* §. 1. *l.* 14. *l.* 19. *in fin. de in rem vers.* §. *seq.* & §. *ult. inf. eod.*

DUAS HABET CONDEMNATIONES] Quando scil. actioni de peculio illud emblema de in rem verso adjicitur. Altera enim seorsum & simpliciter intentata ad alteram ex eadem causa non datur regressus. arg. *l.* 9. §. 1. *de trib. act.* & §. *seq. inf. eod.*

ANTE DEDUCITUR, &c.] Naturalia debita spectamus in peculii deductione. *l.* 5. §. *ult.* *l.* 9. §. 2. & 3. *l.* 11. §. 1. *de pecul.* quemadmodum ex contrario quod dominus servo debet, peculium auget. *l.* 17. *eod.*

SI QUID VICARIO SUO, &c.] Quia peculium vicarii in peculio ordinarii est. *l.* 17. *de pecul.* Ordinarius vicarii veluti dominus est: vicarius δοῦλος οἰκέτου. Gloss. Gr. Lat.

5. QUIN

De concursu dictarum actionum.

5. Cæterum dubium non est, quin is quoque, qui jussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit: Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expetit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur non deducitur, sed ejusdem juris est dominus, cujus & cæteri creditores: at in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur; & in id, quod reli-

5. QVIN IS QVOQVE, &c.] Ratio est, quia hæ actiones non sunt actiones propriæ & per se constantes, sed tantum actionis ex contractu adjectiones. E. C. Si quid institor vendiderit, pecuniamque in rem domini converterit, una tantum actione dominus tenetur, nempe ex empto: cæterum trifariam ex ea causa conveniri potest, ex empto institoria, ex empto de peculio, ex empto de in rem verso. Concurrunt autem hæ actiones non cumulative, ut loquuntur, sed elective: una enim electa aliæ consumuntur. *l.* 9. §. 1. *de trib. act. l.* 4. §. *ult h. t.*

DOMINI CONDITIO PRÆCIPVA NON EST] In tributorio judicio non melior conditio domini, quam cæterorum creditorum. *l.* 1. *de trib. act.*

ANTE DEDVCITVR, QVOD DOMINO DEBETVR] Nam in actione de peculio dominus habet privilegium deductionis. *d. l.* 1. *&* §. 4. *sup. eod.*

reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet.

De filiisfamilias.

6. Quæ diximus de servo, & de domino, eadem intelligimus & de filio, & filia, (& nepote, & nepte, & patre avove cujus in potestate sunt.)

De Senatusconsulto Macedoniano.

7. Illud proprie servatur in eorum persona, quod Senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in potestate

---

In hac actione totius peculii] In actione de peculio totius peculii: in tributoria ejus duntaxat partis, de qua negotiatum est, ratio ducitur. *l.* 11. *de trib. act.*

Aut foenebri pecunia] Ergo locum non habet institoria in fœnebri pecunia. Pac

De in rem verso agere debet] Id est, expedit ei potius de in rem verso agere, quam tributoria, propter solidi condemnationem. Theoph.

6. Eadem et de filio] Supra in *pr. eod.* addit particulam *fere.* rationem illic indicavimus.

7. SC. Macedonianum prohibuit] *l.* 1. *de sen. Mac.* Auctorem hujus SCti. Vespasianum fuisse refert Sueton. *in ejus vita c.* 11. Tacitus autem *lib.* 11. *annal.* Claudio id tribuere videtur.

Mutuas pecunias dari] Non autem vendere,

ſtate parentis ſunt, & ei qui crediderit, denegatur actio tam adverſus ipſum filium filiamve, nepotem neptemve (ſive adhuc in poteſtate ſint, ſive morte parentis, vel emancipatione ſuæ poteſtatis eſſe cœperint) quam adverſus patrem, avumve: ſive eos habeat adhuc in poteſtate, ſive emancipaverit. Quæ ideo Senatus proſpexit, quia ſæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant vitæ parentum inſidiabantur.

De actione directa in patrem, vel dominum.

8. Illud in ſumma admonendi ſumus, id quod juſſu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus verſum erit, directo quoque poſſe à patre dominove condici, tanquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque, qui exercitoria, vel inſtitoria actio-

---

dere, locare, aliove modo contrahere, aut alias res, vinum, oleum, frumentum, mutuo dare; modo ne quid in fraudem SCti fiat. *l.* 3. §. 3. *l.* 7. §. 3. *d. t.*

QVI IN POTESTATE PARENTIS] Sine diſcrimine ſexus aut gradus. *l.* 9. §. 2. *l.* 14. *eod.*

DENEGATVR ACTIO] Sc. ubi conſtat contra SCtum factum eſſe: alias exceptio adverſus actionem datur. *d. l.* 1. junct. *l.* 9. *de jurej.*

VEL EMANCIPATIONE SVÆ POTESTATIS] Nempe cum pecunias mutuati ſunt quo tempore adhuc in poteſtate erant: nam non vetat SCtum credi emancipatis. *d. l.* 3. §. *ult.*

VITÆ PARENTVM INSIDIABANTVR] *d. l.* 1. & *d. l.* 3. §. 3. Simile eſt apud Cic. *in defenſione Sexti Roſcii.*

8. DIRECTO QVOQVE POSSE CONDICI] *l.* 29. *de reb. cred. l.* 17. §. *ult. de inſtit. act. l. ult. pro ſoc.* Credibile eſt auctoritate prudentum id introductum hoc colore, quaſi cum ipſo patre aut domino res geſta ſit.

actione tenetur, directo posse condici placet, quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

TITVLVS VIII.

De Servis. Summa.

EX maleficiis servorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere.

Quid sit noxa, & noxia.

1. Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit,

TITVLVS VIII.

EX MALEFICIIS] Et quasi maleficiis: nam de peculio ex contractibus tantum prodita. *l. 1. de nox act. l. 1. in fin. pr. & l. 5. §. 6. de his qui effud.*

VELVTI SI FVRTVM FECERINT &c.] Aut qua alia ratione deliquerint. Delicta autem seu noxas accipere debemus privatas: nam ad eas noxas, quæ publicam exercitionem habent, hæc actio non pertinet. *l. 17. §. 18 de ædil. edict. l. 200. de verb. sign.*

AVT LITIS ÆSTIMATIONEM] Sola litis æstimatio in obligatione est: noxæ autem dedendi potestatem dominus à lege accipit. *l. 6. §. 1. de re jud.*

1. NOXA EST IPSVM CORPVS] Non minus noxa, quam noxia passim pro maleficio accipitur. *l. 1. l. 2. §. 1. l. 14. de nox. act. l. 17. §. 18. de ædil. ed.* Aliquando tamen veteres noxæ appellatione ipsum corpus, quod nocuit, intelligere videntur, veluti cum dicunt, noxam dedere. *l. 1. in fin. pr. de his qui eff. l. 20. §. 5. de hær. pet.* Servius ad illud Virgilii 1. *Æneid. Vnius ob noxam. Quidam noxa, quæ nocuit, noxia, id quod nocitum accipiunt.*

Non-

cuit, id eſt, ſervus: noxia ipſum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

Ratio harum actionum.

2. Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipſorum corpora, dominis damnoſam eſſe.

Effectus noxæ deditionis.

3. Dominus noxali judicio ſervi ſui nomine conventus, ſervum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus ſervi dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus, (ſervus) reſarcierit quæſita pecunia, auxilio Prætoris invito domino manumittetur.

De origine harum actionum.

4. Sunt autem conſtitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris: Legibus, veluti

---

Nonnunquam pœnam, ut cum dicunt noxæ dedere, vel in noxam, ad noxam dedere. *l.* 1. §. 11. *ſi quadr. paup. l.* 19. §. *ult. h. t.* id eſt, εἰς κόλασιν. quod & Servius *d. loc.* annotat. Denique & damnum, veluti quando ſervus dicitur noxam dediſſe.

2. SUMMA RATIONE PERMISSUM] Sicut durum videtur ei, qui damnum paſſus eſt, nulla ex parte ſatisfieri, ita & iniquum viſum dominum ex delicto ſervi in plus teneri, quam ut noxæ eum dedat. *l.* 2. *h. t.*

3. INVITO DOMINO MANUMITTETUR] Singularis modus adipiſcendi libertatem invito domino. De homine libero noxæ dedito idem tradit Papinianus *apud Rufin. tit. de atroc. injur.*

4. VELUTI FURTI] Intellige nec manifeſti in duplum. Nam furti manifeſti actio non legitima, ſed hono-

uti furti ex lege 12. Tabularum damni; injuriæ ex lege Aquilia, Edicto Prætoris: veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

Qui conveniuntur noxali actione.

5. Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si servus tuus noxam commiserit, quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit, cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit, directo ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

Si

---

raria est. *inf. de perp. & temp. act. in fin. pr.* Accurs. Cont. Cujac.

5. NOXALIS ACTIO CAPUT SEQUITUR] *l.* 20. *h. t.* Plerumque autem dicitur, *Noxa caput sequitur. l. ult. eod. l.* 1. *C. eod. l.* 21. *commod. l.* 1. §. 18. *depos. l.* 1. §. 18. *de furt.* id est, noxalis obligatio & actio cum capite nocentis ambulat comitaturque auctorem noxæ servum, quocunque eat & ad quemcunque perveniat.

SI MANUMISSUS FUERIT] Huic etiam casui accommodatur regula, *Noxa caput sequitur. l.* 1. §. 18 *depos. l.* 4. *C. an serv. pro suo fact.* cæterum quia manumissus ipse judicio conveniri potest, cessat actio noxalis, & cum eo directo agitur. *d. l.* 4. *l.* 15. *de cond. furt.*

SI LIBER HOMO] Exemplum superiori contrarium: illic actio noxalis ex postfacto incipit esse directa: hic directa fit ex postfacto noxalis. nimirum semper actiones ex delicto venientes cum capite ambulant. *l.* 7. §. 1. *de cap. min. l.* 2. *in fin. de priv. del.*

6. A.

Si ſervus domino noxiam commiſerit, vel contra.

6. Si ſervus domino noxiam commiſerit, actio nulla naſcitur. Namque inter dominum. & eum, qui in poteſtate ejus eſt,nulla obligatio naſci poteſt. Ideoque & ſi in alienam poteſtatem ſervus pervenerit, aut manumiſſus fuerit, neque cum ipſo, neque cum eo,cujus nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Vnde ſi alienus ſervus noxiam tibi commiſerit, & is poſtea in poteſtate tua eſſe cœperit, interdicitur actio: quia in eum caſum adducta ſit,in quo conſiſtere non potuit. Ideoque licet exierit de tua poteſtate, agere non potes: quemadmodum ſi dominus in ſervum ſuum aliquid commiſerit,nec ſi manumiſſus, aut alienatus fuerit ſervus, ullam actionem contra dominum habere poteſt.

De

---

6. Actio nulla nascitur] *l. 1. C. h. t. l. ult. C. an ſerv. pro ſuo fact.* ubi facere Impp. jubent dominum ſervum domi convenire, id eſt, verberibus caſtigare.

Ideoque si in alienam potestatem] Conſectarium ex præcedenti: neque enim poteſt actio, quæ nata non eſt, ſervum auctorem noxæ ſequi. *d. l. ult. & d. l. 1. l. 18. de furt.*

Si alienus servus noxiam tibi] *l. 37. h. t. d. l. ult. C. an ſerv. pro ſuo fact.*

Interdicitur actio] Leg. cum Ruſſard. & Cujac. *intercidit actio.* Theoph. ἀποσβέννυται, *extinguitur.*

In quo consistere non potuit] Th. ἀφ' οὗ τὴν ἀρχὴν λαμβάνειν οὐκ ἠδύνατο, *à quo initium capere non poterat.*

Licet exierit de potestate] Quoniam actio ſemel extincta non reſtauratur. *d. l. ult. d. l. 37. l. 98. §. 8. de ſolut.*

7. Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum masculis,& fœminis admisere. nova autem hominum conversatio hujusmodi asperitatem recte respuendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum & maxime filiam, in noxam alii dari,ut pene per filii corpus pater magis, quam filius periclitetur? cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat. Et ideo placuit in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenerimus sæpius dictum, ipsos filiosfamiliarum pro suis delictis posse conveniri.

---

7. SED VETERES QVIDEM] Apud veteres non minus filiorum filiarumque familias noxæ deditio, quam servorum permittebatur. Sed postea illud displicuit. *l.* 33. *& seqq. h. t. l.* 1. §. 7. *de his qui effud.* vide & *l.* 3. §. 4. *de lib. hom. exhib. l.* 5. §. *pen. de obl. & act.* Paul. 2. *sent. tit.* 31. §. *filiusfam.* Papinianum apud legis Mos. & Rom. pariatorem *tit.* 2.

IN NOXAM ALII DARI, VT PENE PER FILII CORPVS] Cujac. ex *lib. vett. dare, ut pene per corpus pater magis*,&c. quomodo & Th. legisse videtur. fac. *l.* 8. *in fin. quod met. ca.* Chrysost. *hom.* 29. *in Genes. c.* 9. ἴσε πῶς πολλάκις ηὔξαντο πατέρες ὑπὲρ παίδων τιμωρίαν ὑποσχεῖν, &c. *scitis sæpe patres optare pœnam pro liberis sustinere*, &c.

PRO SVIS DELICTIS CONVENIRI] Etiam pecuniarie. *dd. ll.* Quin in patrem etiam post condemnationem actio judicati de peculio datur. *l.* 3. §. 11. *de pecul.*

SI QVADRVPES PAVPERIEM fecisse dicatur.

TITVLVS IX.

De actione, si quadrupes. ex l. xij. Tab.

ANIMALIVM nomine, quæ ratione carent, si qua lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege duodecim Tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim Tabularum scripta est, ut puta, si equus calcitrosus calce percusserit: aut bos cornu petere solitus, cornu petierit. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet. Cæterum si genitalis sit feritas, cessat actio. Denique si rursus fugerit à domino, & sic nocuerit, non potest

---

TITVLVS IX.

PAVORE] Alias *fervore*. Th. κατὰ θερμότητα.

AVT FERITATE] Non naturali, sed qua contra naturam generis sui animal motum pauperiem dedit. *l.* 1. §. *7. h. t.* ἐξέστηκε τῆς φύσεως. Arist. 7. *Eth.* 7.

NOXALIS ACTIO] Id est, ita de pauperie, ut siquidem is, cum quo agitur, damni æstimationem præstare velit, animal retinere possit: si vero noxæ dedere malit, liberetur. *d. l.* 1. *h. t.*

ITA LEX 12. TAB. SCRIPTA] *d. l.* 1. *in pr.* Legis etiam Soloniæ de pauperie meminit Plutarch. in Solon. vide & Levit. 21. *vers.* 28. *& seqq.* Plat. 11. *de legib.*

CONTRA NATVRAM MOVENTVR] Quod si culpa aut instigatu hominis fera damnum dederit, damni injuriæ agetur. *d. l.* 1. §. 4 *&* 3. *seqq.*

SI GENITALIS SIT FERITAS] Id est, genuina & naturalis. *d. l.* 1, §. 10.

ET SIC NOCVERIT] Postquam fugisset. Idem tamen est, & si antea nocuit: quia instar servi manumissi est; nec dedi, quæ evasit, fera potest. Si autem adhuc in po-

potest quondam dominus conveniri: quia desiit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

De actione ædilitia, concurrente cum actione de pauperie.

1. Cæterum sciendum est, ædilitio edicto prohiberi, nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit. & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur, quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur: cæterarum vero rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

D E

---

potestate sit, quamvis directa de pauperie cessat. *d. l.* 1. §. 13. competit tamen utilis. §. *seq.*

QVOD SENSV CARET] Id est, non sentit aut intelligit se delinquere, quod rationis usu caret. Ex Vlp. *d. l.* 1. §. 2.

1. ÆDILITIO EDICTO] Verba edicti referuntur ab Vlp. & Paul. *l.* 40. *&* 2. *seqq. de ædil. edict.*

VRSVM, LEONEM] Aliave id genus animalia, quæ noceant. *l.* 41. *d. t.*

ET DE PAVPERIE] Vtilis sc. ut supra diximus. Vtilis itém datur, cum non quadrupes, sed aliud animal damnum dedit. *l. pen. h.* t.

NVNQVAM ACTIONES POENALES, &c.] Hoc idem traditur *l. pen. de obl. & act. l.* 130. *de reg. jur. l.* 2. *de priv. delict.*

TI-

DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.

TITVLVS X.

Per quos agere licet.

NVNC admonendi ſumus, agere poſſe quemlibet hominem, aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno; veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cum olim in uſu fuiſſet, alterius nomine agere non poſſe, niſi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hoſtilia permiſſum erat furti agere eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut Reipublicæ cauſa abeſſent, quive in eorum cujus tutela eſſent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus,

---

TITVLVS X.

ALTERIVS NOMINE AGERE NON POSSE] Facit huc caput in 12. tab. cujus meminit Gell. *lib.* 2. *c.* 1. Iure quoque Attico non licebat pro altero agere. *v.* Quint. *lib.* 2. *c.* 16.

PRO POPVLO] Pro populo agebat actor, ſyndicus, συνήγορος, quoniam univerſi agere non poſſunt.

PRO LIBERTATE] Quia ſervo jus non erat lege agendi: quam ob cauſam aſſertor conſtituebatur. Livius *lib.* 3. Aſſertor eſt vindex alienæ libertatis. Don. *in And. act.* 2. *ſcen.* 1.

PRO TVTELA] Id eſt, nomine tutorio pro pupillo: quippe qui propter ætatem ipſe in judicio conſiſtere non poteſt.

NON MINIMAM INCOMMODITATEM] Hujuſmodi incommoditas uſum procuratorum initio introduxit. *l.* 1. §. 2. *de procur.* quo tamen ſemel recepto etiam extra eam cauſam per procuratores lis vel inferri vel ſuſcipi cœpit.

II. PRO-

bus, & ætas, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ (juſtæ) cauſæ ſæpe hominibus impedimento ſunt, quo minus rem ſuam ipſi exequi poſſint.

Quibus modis procurator conſtituitur.

1. Procurator neque certis verbis, neque præſente ſemper adverſario, imo & plerunque eo ignorante conſtituitur. Cuicunque enim permiſeris rem tuam agere aut defendere, is tuus pocurator intelligitur.

Quibus modis tutores vel curatores conſtituuntur.

2. Tutores & curatores quemadmodum conſtituantur, primo libro expoſitum eſt.

DE

---

1. PROCURATOR] Procurator dicitur, quiſquis aliena negotia mandatu domini adminiſtrat. *d. l.* 1. *pr.* & §. 1. ſed ad propoſitam materiam pertinent ſoli procuratores forenſes.

NEQUE CERTIS VERBIS] *d. l.* 1. §. 1. id eſt, non verbis ſolennibus, aut conceptis, ſed nudis. Paul. 1. *ſent.* 3.

CUICUNQUE PERMISERIS] Dummodo procurator eſſe non prohibeatur. §. *ult. inf. de except.* Pac.

IS TUUS PROCURATOR INTELLIGITUR] Specialiter tamen procurator à reo datus, defenſor dicitur; quem actor conſtituit, procurator. *tit. de proc. & defenſ.* qui ſine mandato cauſam alterius defendit, *ἰδιώτας* defenſor dicitur. *l.* 28. *l.* 40. §. 2. *l.* 51. &c. *de tit.*

2. TUTORES QUEMADMODUM CONSTITUANTUR] Nimirum eos conſtitui aut teſtamento, aut lege, aut à magiſtratu. *lib.* 1. *tit.* 13. & *ſeqq.*

T I-

DE SATISDATIONIBVS.

TITVLVS XI.

Ius antiquum. De judicio reali.

SATISDATIONVM modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim, si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur ut si victus (esset,) nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus. quæ satisdatio appellatur *Iudicatum solvi*. Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat, satisdare jubebatur, *rem ratam dominum habiturum*. Periculum enim erat, ne ite-

---

TITVLVS XI.

SATISDATIONVM] Satisdare proprie est fidejussoribus datis cavere. *l.* 1. *qui satisd. cog. l.* 3. *C. de verb. sign. l.* 7. *de præt. stip.*

VT SI VICTVS ESSET] Vestigia hujus antiquitatis cernimus. *l.* 8. *l.* 11. *& passim sub tit. judic. solv.*

SI ALIENO NOMINE IVDICIVM ACCIPIEBAT] quoniam nemo alienæ litis defensor idoneus sine satisdatione. *l.* 46. §. 2. *l.* 53. *de procur.* Cæterum & de rato cavere debebat. *l.* 40. §. 2. *d. t.*

SATISDARE IVBEBATVR, REM RATAM, &c.] Nempe ubi de mandato domini non satis liquide docere poterat. arg. *l.* 3. §. 2. *ut in poss. leg. l.* 1. *C. de proc.* neque enim, qui mandatum domini ostendit, supervacua cautione onerari debet. *d. l.* 1. *C. de procur.*

TY-

iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores vero & curatores eodem modo, quo procuratores, ſatiſdare debere, verba edicti faciebant. Sed aliquando his agentibus, ſatiſdatio remittebatur. Hæc ita erant, ſi in rem agebatur.

De judicio perſonali.

1. Si vero in perſonam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab ejus vero parte, cum quo agitur, ſi quidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo ſatiſdaret, quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis judicium accipiebat in perſonam, *Iudicatum ſolvi* ſatiſdare non cogebatur.

Ius novum. De reo.

2. Sed hodie hæc aliter obſervantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, ſive perſonali ſuo nomine, nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: ſed pro ſua

---

TVTORES ET CVRATORES &c. SATISDARE DEBERE] Rectius dixiſſet, ſatisdare non debere, adjecta hac exceptione, niſi cum dubitatur, an tutores ſint, vel an adhuc duret tutela. *l. 23. de adm. tut.*

1. AB ACTORIS PARTE EADEM OBTINEBANT] Vt ſiquidem ſuo nomine ageret, non ſatiſdaret: ſin alieno, caveret rem ratam haberi. *l. 33. in fin de proc.*

SIQVIDEM ALIENO NOMINE, OMNIMODO SATISDARET] Iudicatum ſcil. ſolvi. *l. 5. §. ult. quib. ex cauſ. in poſſ. Omnimodo*, id eſt, etiamſi mandatum habeat. *l. 21. rat. in rem hab. l. 1. in fin. C. de ſatiſd.*

NEMO DEFENSOR IDONEVS] Regula paſſim tradita. Defenſor idoneus, id eſt, ἱκανός, ἀξιόπιστος, locuples, ἀξιόχρεως.

2. PRO LITIS ÆSTIMATIONE] ἕνεκα τῆς διατιμήσεως

ſua tantum perſona, quod in judicio permaneat uſque ad terminum litis, vel committitur ſuæ promiſſioni cum jurejurando, quam juratoriam cautionem vocant, vel nudam promiſſionem, vel ſatisdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur.

De procuratore actoris.

2. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur, in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit, ratam rem dominum habiturum ſatisdationem procurator dare compellitur: eodem obſervando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales perſonæ, quæ

μήσεως τ' δίκης, id eſt, judicatum ſolvi ſatiſdare non cogitur: quæ ſatiſdatio ab eo, qui in rem judicium accipiebat, exigebatur.

SED PRO SVA PERSONA TANTVM] Cujuſvis judicii reus principalis de exitu litis expectando vel ſatiſdare, vel jurare, vel repromittere tenetur, pro perſonæ ſuæ conditione aut facultatum modo. auth. *generaliter. C. de epiſc. & cler. l. 17. de dign. lib.* 12. *l.* 15. *de ſatiſd. cog.*

VSQVE AD TERMINVM LITIS] Terminus litis eſt ſententia. Itaque hæc cautio plus continet, quam vetus illa *judicio ſiſti.*

3. SI NON MANDATVM ACTIS INSINVATVM] *l.* 1. *C. de ſatiſd. l.* 1. *C. de proc.* Sed nec omnes ſine mandato oblata cautione de rato, ad agendum admittuntur, verum ſolæ perſonæ conjunctæ. *l.* 35. *l.* 40. §.*ult. de procur.* item procurator bonorum omnium. *l.* 5. §. 18. *de oper. nov. nunc.* & is, cui an mandatum vel non ſit, dubitatur. *l.* 1. *C. de procur.*

VEL ALIÆ TALES PERSONÆ] Intellige ſyndicos vel actores municipiorum aut corporum.

L 1-

quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt.

De procuratore rei præsentis.

4. Si vero aliquis convenitur; si quidem præsens procuratorem dare paratus est, potest vel ipse in judicium venire,& sui procuratoris personam per *judicatum solvi* (satisdationem solenni stipulatione) firmare: vel extra judicium satisdationem exponere, per quam ipse sui procuratoris fidejussor existat pro omnibus *judicatum solvi* satisdationis clausulis, ubi & de hypotheca suarum rerum convenire compellitur: sive in judicio promiserit, sive extra judicium caverit, ut tam ipse, quam hæredes ejus obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ in judicium veniet, vel si non venerit, omnia dabit fidejussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum. *De*

LITEM PER ALIUM INFERANT] Puta vel per procuratorem. *l.* 11. *C. eod.* vel per actorem quem ipse tutor aut curator ex sua persona constituere possunt. *l. un. C. de act. à tut. seu cur. dand.* ipsi vero per se agentes non satisdant. *l.* 23. *de adm. tut.*

4. PRO OMNIBUS JUDICATUM SOLVI &c. CLAUSULIS] Nempe tribus illis, de re judicata, de re defendenda, de dolo malo. *l.* 6. *jud. solv.*

UBI ET DE HYPOTHECA] Legendum omnino; *ubi & hypotheca rerum suarum cavere compellitur.* ut sc. præter satisdationem hoc amplius exigitur à reo principali, qui etiam alias tenetur, ut & bona sua hypothecæ obliget, quo certius actori cautum sit.

PROPTER PERSONAM IPSIUS EXPONENDA] Non à procuratore, ut male Accursius, & Curtius Theophili interpres: sed ab ipso reo, à quo manifeste tam hæc quam superior cautio exigitur. Fabrot.

OMNIA DABIT FIDEJUSSOR] A reo in causam pro-

De procuratore rei absentis.

5. Si vero reus præsto ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem ejus subire, nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisdationem *Iudicatum solvi* pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundum veterem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

Vnde hæc forma discenda.

6. Quæ omnia apertius & perfectius quotidiano judiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent.

Vbi hæc forma observanda.

7. Quam formam non solum in hac regia urbe,

---

propositam datus. Th. *πάντα παρέξει αὐτὸς ἤτοι ὁ τούτου ἐγγυητής. omnia dabit ipse vel fidejussor ejus.* & ita Cujac. *in not. post.*

5. POTEST HOC FACERE] Quoniam humanum est, atque adeo publice expedit, absentes à quibuscunque defendi. *l.* 33. §. 2. *de procur.* Denique nihil interest actoris, à quo reus defendatur, modo idonea cautio de judicato solvendo præstetur. *l. un. C. de satisd.*

6. IVDICIORVM VSV] Vsus est omnium rerum optimus magister. Cic. 1. *de Offic. Nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine usu & exercitatione consequi possunt.*

7. NON SOLVM IN HAC REGIA VRBE] Constantinopolim intellige, quæ etiam nova Roma appellata est, quod in eam imperii sedes translata. Græci *πόλιν κρατοῦσαν, πόλιν βασιλεύουσαν.* appellant. Bysantium ante dicta fuit.

urbe, ſed etiam in omnibus noſtris provinciis, (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus: cum neceſſe ſit omnes provincias caput omnium noſtrarum civitatum, id eſt, hanc regiam urbem ejuſque obſervantiam ſequi.

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes tranſeunt.

Titvlvs XII.

De perpetuis & temporalibus actionibus.

Hoc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege Senatuſve conſulto, ſive ex ſacris conſtitutionibus proficiſcuntur, perpetuo ſolere antiquitus competere; donec ſacræ conſtitutiones tam in rem, quam in perſonam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria Prætoris juriſdictione pendent, plerunque intra annum vivere: nam & ipſius Prætoris intra annum erat imperium. Ali-

---

Titvlvs XII.

Perpetvo solere competere] Quoniam legis & ſimilium juris conſtitutionum vis perpetua eſt.

Certos fines dedervnt] Vt ſcil. actiones 30. & ad ſummum 40. annorum præſcriptione excluderentur. *l.* 3. *& l.* 4. *C. de præſc.* 30. *ann.* quod tempus nunc abuſive perpetuum dicitur. Hoc autem publicæ utilitatis cauſa conſtitutum eſt, ut litium aliquis eſſet finis. arg. *l.* 1. *de uſuc.*

Prætoris intra annvm erat imperivm] Prætores in annum creabantur. Liv. 31. Tac. *ann.* 1. Prætorum anniverſariorum edicta erant annua, quæ quiſque proponebat initio magiſtratus ſui ex lege Cornelia, Dio 36.

Ali-

Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id est, usque ad finem constitutionibus introductum. quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterisque, qui hæredis loco sunt, adcommodat. Furti quoque manifesti actio quamvis ex ipsius Prætoris jurisdictione proficiscatur; tamen perpetuo datur. Absurdum enim esse existimavit anno eam terminari.

De actionibus, quæ in hæredes transeunt, vel non.

1. Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso jure competunt, aut à Prætore dantur, & in hæredem æque competunt, aut dari solent. Est enim certissima juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in hæredem rei non

---

ALIQVANDO IN PERPETVVM] Imo sæpe. nam honorariæ actiones omnes, quæ rei persecutionem continent, perpetuæ sunt, nisi sit, quæ rescindat, quod jure civili ratum est. *l.* 35. *de obl. & act.*

QVAS BONORVM POSSESSORI] Bonorum possessor & fideicommissarius Trebellianus prohæredes sunt. Fabrot.

FVRTI MANIFESTI ACTIO &c. PERPETVO DATVR] Cum tamen actiones prætoriæ pœnales regulariter tantum intra annum dentur. *l.* 35. *de obl. & act.* Cujus rei forte hæc ratio, quod non primus prætor pœnam furibus manifestis constituit; sed eam, quæ lege 12. tab. constituta erat, mitigavit. Gell. *lib.* 11. *c.* 18.

1. AVT IPSO IVRE] Id est, jure civili, ut §. 10. *sup. de act. l* 9. §. 1. *usufr. quem cav.* Th. ἢ αὐτὸ τοῦ πολιτικοῦ. Alias ipso jure idem valet, quod jure solo sine aliquo facto nostro, veluti cum sui hæredes dicuntur ipso jure hæredes existere.

EX MALEFICIIS POENALES] Ita & alibi regula concepta est. *l.* 1. *de priv. del. l.* 38. *l.* 111. §. 1. *de reg. jur.* Actio vero rei persecutoria, quamvis ex delicto, etiam

non competere; veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni, injuriæ. Sed hæredibus hujusmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta injuriarum actione, & si qua alia similis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit, cum testator dolose versatus sit, & ad hæredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ, & hæredibus dantur, & contra hæredes transeunt.

Si pendente judicio, reus actori satisfecerit.

2. Superest, ut admoneamus, quod si ante rem judicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori, officio judicis convenit eum absolvere;

---

etiam in hæredem datur, ut condictio furtiva. §. *ult. sup. de obl. quæ ex del. l. 7. §. 2. de cond. furt.*

EXCEPTA INIURIARUM ACTIONE] Quia vindictæ magis, quam pecuniæ persecutionem habet. *l. 2. §. 4. de collat.*

SI QUA ALIA SIMILIS] Similes habes *l. pen. de in jus voc. l. pen. ne quis eum qui in jus voc. l. 7. C. de rev. don.*

ALIQUANDO EX CONTRACTU ACTIO, &c.] Sensus hic esse videtur, etiam aliquando ex contractu actionem adversus hæredem non dari, cum testator dolose versatus est, & nihil ad hæredem ejus ex dolo pervenit, contra regulam *l. 12. l. 49. de obl. & act. l. 152. §. 3. de reg. jur.* De deposito miserabili hoc plerique putant accipiendum. *l. 1. §. 1. depos.*

FUERINT CONTESTATÆ] *l. 26. l. 58. de obl. & act. l. 139. l. 164. de reg. jur.* quod ex eo est, quia judicio accipiendo nova contrahitur obligatio judicati. *l. 3. §. 3. de pecul.*

2. CONVENIT EUM ABSOLVERE] Quod Th. interpretatur, *liberatum ab actione dimittere.* Alii. *officio*

vere; licet in ea causa fuisset judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet. & hoc est, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia absolutoria esse.

DE EXCEPTIONIBUS.

TITULUS XIII.

Continuatio. Ratio exceptionum.

SEQUITUR, ut de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipsa persecutio, qua actor experitur, justa sit; tamen iniqua sit adversus eum, cum quo agitur.

Exempla. Quod metus causa, de dolo, in factum.

1. Verbi gratia si metu coactus, aut dolo indu-

---

cio judicis convenire, ut etiam sententia sua eum absolvat. quod & ratio juris exigere videtur. *l. 1. de re jud.* & reo utilius est propter exceptionem rei iudicatæ.

OMNIA IUDICIA ABSOLUTORIA] Locus singularis.

TITULUS XIII.

UT DE EXCEPTIONIBUS] Exceptio est defensio rei, quæ actioni, alioqui jure constitutæ, opposita, hanc ipsam æquitatis ratione excludit. *l. 2. h. t.* alias præscriptio dicitur. *lib. 8. C. tit. 35.* Græcis παραγραφή.

IUSTA SIT] Inspecta scil. stricta ratione & rigore juris: iniqua autem, inspecta summa ratione & naturali æquitate. Quæ autem allegationes ostendunt actionem ipso jure sublatam esse, veluti cum debitor solutionem allegat, exceptiones proprie non sunt, sed aliæ species defensionum

ductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere, palam est, jure civili te obligatum esse, & actio, qua intenditur, dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem.

De non numerata pecunia.

2. Idem juris est, si quis quasi credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est: dare enim te oportet, cum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari, placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. cujus tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coarctavimus.

De

---

1. ERRORE LAPSUS] Exemplum in *l.* 36. *de verb. obl. l.* 7. *dol. mal. except.*

IVRE CIVILI TE OBLIGATUM] Id est, subtilitate juris civilis. *d. l.* 36. *de verb. obl.* Dolus metusve adhibitus non impedit, quo minus actio nascatur. *l.* 5. *C. de inut. stip.* Verum enim utique est alterum stipulatum esse, & te promisisse, atq; ita contractam verborum obligationem.

DATVR TIBI EXCEPTIO] *d. l.* 36. *d. l.* 5. & *tot. tit. de dol. mal. & met. exc.* & ita eventu inspecto inanis efficitur actio opposita exceptione. *l.* 112. *de reg. jur.*

2. CVM EX STIPVLATIONE TENEARIS] Igitur quod Paulus respondet, te nondum obligatum esse. *l.* 30. *de reb. cred.* de exitu intelligendum est, cum habeas exceptionem peremptoriam.

EXCEPTIONE PECVNIÆ NON NVMERATÆ] *l.* 2. § 3. *de dol. mal. exc.* Hinc patet exceptionem hanc non modo actioni ex chirographo opponi posse, sed etiam actioni ex stipulatu.

CONSTITVTIONE NOSTRA COARCTAVIMVS]

De pacto.

3. Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino dissolvuntur: qua de causa efficax est adversus eum actio, quam actor intendit, *si paret eum dare oportere*: sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari, defenditur per exceptionem pacti conventi.

De jurejurando.

4. Æque si debitor, creditore deferente juraverit, nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet: sed quia iniquum est de perjurio quæri, defenditur per exceptionem jurisjurandi.

VIMVS] Exceptio non numeratæ pecuniæ cum antea quinquennis esset, à Iustiniano facta est biennis. *sup. de lit. obl.*

3. NON OMNINO DISSOLVVNTVR] Id est, non ipso jure. nam ut pactum nudum civilem obligationem non parit, ita nec eam, quæ constituta est, ipso jure tollit. *l.* 7. §. 4. *l.* 27. §. 2. *de pact. l.* 5. *l.* 10. *l.* 13. *C. eod.* nisi & ipsa oriatur ex nudo consensu, & res adhuc integra sit. §. *ult. sup. quib. mod. tol. obl.*

PER EXCEPTIONEM PACTI] Effectuque idem consequitur jure prætorio, quod liberati ipso jure. *l.* 112. *de reg. jur.*

4. IVRAVERIT] Aut cum jurare paratus esset, remissum ei fuerit jusjurandum. *l.* 9. §. 1. *de jurejur.*

ADHVC OBLIGATVS PERMANET] Quia non magis jusjurandum, quam pactum, modus est dissolvendæ obligationis jure civili constitutæ: sed tantum naturalem obligationem tollit. *l.* 95. §. 4. *de solut.*

INIQVVM DE PERIVRIO QVÆRI] Quia jusjurandum ex conventione proficiscitur, & speciem transactionis habet. *l.* 2. *l.* 25. *& l. seq. in fin. de jurejur.*

di. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque necessariæ sunt exceptiones; velut si petitore deferente, possessor juraverit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet: licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem ejus esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

De re judicata.

5. Item si in judicio tecum actum fuerit, sive in rem, sive in personam, nihilominus obligatio durat; & ideo ipso jure de eadem re postea adversus te agi potest: sed debes per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

De cæteris exceptionibus.

6. Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quam ex multis variisque causis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest.

Di-

IVRAVERIT REM SVAM ESSE] Aut petitoris non esse. *l.* 3. §. 1. *l.* 11. *pr. d. t.*

5. OBLIGATIO DVRAT] Verbum *obligationis* videtur contra usum veterum, qui eo in vindicationibus non utuntur, laxius accepisse: nisi ad actiones in personam referas. Th. *αἱ μὲν ἀγωγαὶ μένουσιν, actiones durant.*

ET IDEO IPSO IVRE] Non ut quisque judicio absolutus est, ita statim & ipso jure tollitur jus actoris.

PER EXCEPTIONEM REI IVDICATÆ] Quæ ita agenti obstat, si eadem quæstio inter eosdem revocetur. *l.* 3. *de exc. rei jud.* id est, si omnia sint eadem, idem corpus, eadem quantitas, idem jus, eadem causa petendi, eadem conditio personarum. vid. *l.* 12. *cum seqq. eod.*

6. DIGESTORVM LIBRIS] *lib. D.* 44. *tit.* 1. *cum seqq.*

7. Ex

Divisio prima.

7. Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

Divisio secunda.

8. Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ: aliæ temporales & dilatoriæ.

De peremptoriis.

9. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

De

---

7. EX LEGIBVS] Quidam arbitrantur exceptionem rei judicatæ esse ex lege 12. tab.

LEGIS VICEM OBTINENT] Intelligit Principum constitutiones, *tit. C. de quadrien. præscr. l.* 3. *&* 4 *C. de præscr. trig. ann.* & SCta Macedonianum & Velleianum.

EX PRÆTORIS IVRISDICTIONE] Veluti quod metus causa, de dolo, pacti, jurisjurandi, &c.

8. ALIÆ PERPETVÆ] Ex Cajo *l.* 3. *de except.* Hæc divisio ab effectu sumpta est.

9. PERPETVÆ] Sic dictæ à tempore, quo effectus propositarum durat: eoque sensu etiam exceptio non numeratæ pecuniæ vere perpetua est. Bronch. 2. *misc.* 52. Cajus *d. l.* 3. *Perpetuæ atque peremptoriæ sunt, quæ semper locum habent, nec evitari possunt.* scil. semel oppositæ.

DOLI MALI] Quamvis actio de dolo sit temporalis: differentiæ rationem indicat Paul. *l.* 5. §. *ult. de dol. mal. exc.*

ET PACTI CONVENTI] Huc etiam pertinet exceptio erroris, item jurisjurandi, rei judicatæ, transactionis, non numeratæ pecuniæ &c.

De dilatoriis.

10. Temporales atque dilatoriæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis, differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui, ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio, neque eo judicio quicquam conſequebantur propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant, cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant; qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus: ſed eum, qui ante tempus pactionis, vel obligationis, litem inferre auſus ſit, Zenonianæ conſtitutioni ſubjacere cen-

10. QVÆ AD TEMPVS NOCENT] Cajus *l.* 3. *de except. Temporales atque dilatoriæ ſunt, quæ non ſemper locum habent, ſed evitari poſſunt.* Quia rem differunt, dilatoriæ; quia ad tempus id faciunt, temporales appellantur.

ALIA SIMILIS] Puta quod petitæ pecuniæ dies non venit. *l.* 2. §. 6. *de eo quod cert. loc.* Hujus generis eſt etiam præſcriptio moratoria à Principe impetrata. *l.* 2. *l.* 4. *C. de prec. Imp. off.* item exceptiones procuratoriæ. §. *ult. inf. eod.* præſcriptiones fori. *l. ult. C. eod.* exceptiones, quæ adverſus inhumanam ſolidipetitionem conceduntur, &c.

PROPTER EXCEPTIONEM] Nempe hanc, *cujus pecuniæ dies non venit.* quæ erat dilatoria. Cic 1. *de Orat.* ubi oſtendit, quam pudendi lapſus in magnis oratoribus occaſionem dederit hujus juris ignorantia. Pac.

ZENONIANÆ CONSTITVTIONI] Ex conſtitutione

censemus, quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam passi sint: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: ut actores tali poena perterriti tempora litium doceantur observare.

De dilatoriis ex persona.

II. Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ, veluti si per militem, aut mulierem agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro rescripto, procuratorio nomine experiri conceditur. suis vero negotiis superesse sine offensa militaris disciplinæ possunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam, vel dantis, vel

---

tutione Zenonis actor ante tempus pactionis aut obligationis litem inferens non amplius rem consumit, sed hanc pœnam suffert, ut cogatur reliquas inducias rei conduplicare, iisque finitis non ante audiatur, quam sumptus omnes prioris litis refuderit. Non extat hæc constitutio: sed supra etiam ejus meminit Iust. §. 33. *in fin. de act.*

II. QVALES SVNT PROCVRATORIÆ] Nam qui dicit, non licere procuratorio nomine agi, non prorsus inficiatur litem: sed personam evitat. *l.* 2. *in fin. h. t.*

AVT MVLIEREM] Mulieres ab omnibus officiis civilibus pudor & naturalis verecundiæ ratio prohibet. *l.* 2. *de reg. jur. l.* 1. *de postul. l.* 54. *de procur. l.* 18. *C. eod.*

MILITIBVS NEC PRO PATRE] *l.* 8. §. 2. *d. tit. l.* 7. *C. eod.*

QVÆ PROCVRATORIBVS PROPTER INFAMIAM] Apparet ex hoc loco olim infames neque procuratores esse, neque procuratorem dare potuisse, quanquam per se agere poterant. Paul. 1. *sent.* 2. Quint. 3. *c* 8.

namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſint. ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento.

De duplicatione.

1. Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie juſta eſt, inique noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia[1], quæ Duplicatio vocatur.

De triplicatione.

2. Et ſi rurſus ea prima facie juſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat; rurſus alia allegatione opus eſt, qua actor adjuvetur, quæ dicitur Triplicatio.

De cæteris exceptionibus.

3. Quarum omnium exceptionum uſum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt cognoſcere.

Quæ

---

eſt, quia pacto non liberamur niſi conteſtatione pacti: at per ſtipulationem novantem, per ſtipulationem Aquilianam & ſubſecutam acceptilationem etiam ſine aliqua defenſionis conteſtatione.

1. QVÆ PRIMA FACIE IVSTA] Si replicatio & ipſa prima fronte juſta, revera autem iniqua ſit, contra eam datur duplicatio. *l.* 2. §. 3. *de except.*

2. QUÆ DICITVR TRIPLICATIO] Quæ actoris gratia comparata, adverſus iniquam duplicationem rei. *d. l.* 2. §. 3.

3. INTERDVM LONGIVS EXTENDITVR] Et ſic nomina multiplicantur, quoties vel actor, vel reus objicit, allegationumque modus ultro citroque eſt infinitus. *d. l.* 2. §. 3.

Quæ exceptiones fidejussoribus prosunt, vel non.

4. Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerunque accommodari solent etiam fidejussoribus ejus: & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus est eis, quod ei pro eo solverint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum eo fuerit, placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem, nisi *bonis cesserit*. Sed hæc exceptio

---

4. ETIAM FIDEIUSSORIBUS] & hæredibus: nimirum quia causæ seu rei cohærent, quales rei judicatæ, doli mali, jurisjurandi, quod metus causa pacti in rem, SCtorum Velleiani & Macedoniani. *l. 7. §. 1. l. 19. de except. l. 17. §. 5. cum aliquot ll. seqq. de pact. l. 32. de fidejuss. l. 9. de exc. rei jud. l. 7. cum seq. de jurej. l. 9. §. pen. de SC. Mac. l. 16 §. 1. ad Vell.*

AB IPSO DEBITORE PETI VIDETUR] τῇ δυνάμει scilicet, ut Ulp. *l. 29. de recept: arb.*

QUIA MANDATI IUDICIO] §. *antep. sup. de fidejuss. l. 14. C. eod.* Itaque nisi & fidejussori prosit exceptio, ne reo quidem proderit.

DE NON PETENDA PECUNIA] Nisi nominatim id actum, ne à solo debitore petatur. *l. 22. l. 25. §. 1. de pact.*

QUÆDAM EXCEPTIONES NON SOLENT &c.] Nempe quæ personæ cujusque cohærent. *l. 7. de except.* Exempla pete ex *l. 12. & l. seq. sol. matr. l. 24. l. 25. de re l. 22. l. 25. §. 1. de pact.*

PER EXCEPTIONEM, NISI BONIS CESSERIT] Debitor, qui bonis cessit, si iterum conveniatur, tueri se potest exceptione cessionis bonorum: & si postea iterum

ceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

DE INTERDICTIS.

TITVLVS XV.

Continuatio & definitio.

SEQVITVR, ut dispiciamus de interdictis, seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut

---

iterum aliquid, quod alicujus momenti sit, acquisierit, tenetur in id tantum, quod facere potest. *l.* 4. *& pass. de cess. bon.* Hæc autem exceptio cum personalis sit, uti & cæteræ, quæ adversus solidi petitionem conceduntur, ad alios non transit. *l.* 7. *de except.* vid. *sup.* §. *ult. de act.*

TITVLVS XV.

INTERDICTIS SEV ACTIONIBVS, QVÆ PRO HIS &c.] Tempore Iustiniani loco interdictorum actiones recta introducebantur. §. *ult. inf. h. t.*

FORMÆ ATQVE CONCEPTIONES VERBORVM] Quod ex singulis fere titulis libri 43. ff. cuivis licet animadvertere.

AVT IVBEBAT ALIQVID FIERI] Citra strepitum judicii. Nam prætor ad postulationem interdictum petentis adversario ad se vocato sine forma judicii interdictum reddebat: cui si paritum non esset, tum aut manu ministrorum decretum exequebatur, aut ex causa interdicti judicium dabat. *l.* 1. §. 2. *si vent. nom. mul. l.* 3. *ne vis fiat ei, qui in poss.* judicem interdicto reddito datum fuisse probat & *l.* 21. quod vi aut clam.

MAXIME CVM DE POSSESSIONE] Ait *maxime*, quia quædam interdicta proprietatis aut quasi proprietatis causam

aut quasi possessione inter aliquos contendebatur.

Divisio prima.

1. Summa autem divisio interdictorum hæc est, quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri; veluti vim sine vitio possidenti, vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi; vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid jubet: veluti bonorum possessori possessionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro possessore possidet ex ea hæreditate: aut cum jubet, ei, qui vi de possessione dejectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria sunt, per quæ jubet exhiberi: veluti

---

causam continent. vid. *l.* 2. §. 2. *h. t. l.* 3. §. 11. *cum seqq. de itin. act. priv.* Ideo autem de causa possessionis potissimum interdicta proposita, ut hujusmodi controversiæ, in quibus ut plurimum ultra jurgium proceditur, & manibus non temperatur, quam celerrime componerentur. *l.* 13. §. 3. *de usufr.*

QVASI POSSESSIONE] Rerum scil. incorporalium, puta usufructus & servitutum, quæ quasi possideri dicuntur. *l.* 18. §. 1. *de her. pet. l.* 23. §. 2. *ex quib. ca. maj.*

1. SVMMA DIVISIO] Ex Vlp. *l.* 1. §. 1. *hoc tit.*

SINE VITIO POSSIDENTI] Id est, nec vi, nec clam, nec precario. Intelligit autem interdictum *uti possidetis.* de quo *inf.* §. 4.

VEL MORTVVM INFERENTI, &c.] Vid. *l.* 1. *de mort. inf. l.* 1. *& pass. ne quid in loc. sacr. l.* 1. *de flum.*

BONORVM POSSESSORI] Significat interdictum *quorum bonorum*: quod explicatur *inf.* §. 2.

QVI VI DE POSSESSIONE] Intelligit interdictum *unde vi.* §. 6. *inf.*

EXHIBITORIA] Vid tit. *de hom. lib. exhib.* item *de lib. exhib.* & *de tab. exhib.*

QVIA

uti eum, cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen qui putent proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denunciare & prohibere: reſtitutoria autem, & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari; quia inter duos dicuntur.

Diviſio ſecunda.

2. Sequens diviſio interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

De

QVIA INTERDICERE &c.] Th. interdicere ἐςὶ, τὸ παραγγεῖλαι ϗ κωλῦσαι, *denunciare & prohibere*. Gloſſ. Gr. Lat. παραγγελία, denunciatio, interdictum.

INTER DVOS DICVNTVR] Aut potius, *quia interim dicuntur*: nam interdicta totam litem non perimunt, ſed poſſeſſorem interim dicunt, quoad quæſtio de proprietate terminetur. *l.* 3. *C. h. t. l.* 13. *C. de rei vind.* Alciat. in *l.* 178. *de verb. ſign.* Iſidor. *lib.* 5. *c.* 25. Annian. *ad Paul.* 5. *ſent.* 6.

2. SEQVENS DIVISIO] Ex Paulo *l.* 2. §. *ult. h. t.* Superior à forma, hæc à fine ſumpta eſt; & ea duntaxat interdicta complectitur, quæ ad rem familiarem ſpectant. *d. l.* 2. §. *ult.*

QVÆDAM ADIPISCENDÆ] Omnis de poſſeſſione rei privatæ contentio eo ſpectat, ut aut poſſeſſionem adipiſcamur, aut adeptam retineamus, aut amiſſam recuperemus. Auſon. *Id.* 11. *interdictorum trinum genus: unde repulſus Vi fuero, aut utrobi fuerit, quorumve bonorum.* Interdictum unde vi comparatum eſt recuperandæ poſſeſſionis cauſa; *utrobi* retinendæ, *quorum bonorum* adipiſcendæ.

3. ADI-

vianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.

De interdictis retinendæ.

4. Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta *Uti possidetis & Utrubi*: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia sit, & ante quæratur, uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat. Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui, quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longe commodius est [& potius] possidere, quam petere; ideo plerunque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidenti in eo est, quod

Appellatur Salvianum] *lib.* 43. *π tit. ult. &* 8. *Cod. tit.* 9.

Utitur dominus fundi] Et utiliter quilibet creditor, non modo adversus debitorem, qui oppigneravit. *l.* 1. *C. eod.* sed etiam contra quemlibet tertium possessorem. Wes. Affine huic interdicto remedium est actio Serviana. §. 7. *sup. de act.* Sed utilius experimur interdicto, propterea quod interdicto agenti necesse non est probare rem in bonis debitoris fuisse, cum de pignore convenit, sed tantum obligatam fuisse. Hotom.

4. Uter ex litigatoribus possideat] Ex Ulpiano *l.* 1. §. 3. *uti possid.*

Nisi ante exploratum] Inter litigantes seu contendentes judicio petitorio non aliter lis expediri potest, quam si alter petitor, alter possessor sit: esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur. *l.* 62. *de judic. l.* 13. *C. de rei vind.*

Commodum possessionis in eo &c.] Possessoris multo melior conditio est, quam petitoris: nam

quod etiam si ejus res non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possessio: propter quam causam, cum obscura sunt utriusque jura, contra petitorem judicari solet. Sed interdicto quidem, *Vti possidetis*, de fundi vel ædium possessione contenditur: *Vtrubi* vero interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *Vti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo, nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem: etiamsi alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret. *Vtrubi* vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus

---

nam possessor non cogitur probare rem ad se pertinere: sed petitori incumbit necessitas probandi rem suam esse; alioqui res apud possessorem remanet, licet ipse nihil probaverit. *l.* 2. *C. de prob. l. ult. C. de rei vind. l.* 4. *C. de edend.* fac. *l.* 128. *de reg. jur.*

PLVRIMAM INTER SE DIFFERENTIAM] Nam *uti possidetis* ad præsens tempus referebatur. *l.* 1. §. 2. *h. t. l.* 1. *l.* 3. §. *Labeo. l.* 6. *uti poss.* Apud festum, *uti nunc possidetis eum fundum*, &c. *utrubi* in præteritum *l. un. utrubi.* Vnde interdicto *uti possidetis* is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: *utrubi* is, qui majore parte anni possederat *v. l.* 156. *de verb. sign.* Paul. 5. *sent.* 6.

NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO] *l.* 1. *& passim. uti possid. l.* 1. *C. eod.*

AB ADVERSARIO] Si vero alter non ab altero, sed ab extraneo possideat, licet vi, clam, aut precario, nihilominus prætor possessorem tuetur. *l.* 1. §. *ult. & l. seq. eod.* & hoc est, quod dicitur, etiam vitiosam possessionem adversus extraneos prodesse solere. *l. ult. de acq. poss.*

MAIORE PARTE ANNI] *l. un. utrubi.* retrorsum

ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est, ut ille vincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario, litis contestatæ tempore detinet.

De retinenda vel acquirenda possessione.

5. Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit: qualis est colonus, & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc

---

sum numerati. Paul. *5. sent. 6.* *εἰς τὴν ἰσω ἀναχλωμένα.* Th. Majore autem parte anni possedisse, quis intelligitur, etiamsi duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit. *l. 156. de verb. sign.*

VTRIVSQVE INTERDICTI POTESTAS EXÆQVATA] *d. l. un. §. 1. utrubi.* quem locum apparet à Compositoribus interpolatum esse.

5. SED ET SI EIVS NOMINE] Qui alieno nomine in possessione sunt, interdicto ad retinendam possessionem experiri non possunt. & merito; quia non possident. *l. 3. §. 1. uti possid.* Possidere enim est animo & affectu dominantis, ψυχῇ δεσπόζοντος, rem tenere Th. *§. propen. sup. per quas. pers. cui acq.*

IN POSSESSIONE] Aliud est possidere, aliud in possessione esse. *l. 10. §. 1. de acq. poss.* sicut aliud est servire, aliud in servitute esse. *§. ult. sup. de ingen.* Is possidet, cujus nomine possidetur: qui autem in possessione sunt, alienæ possessioni præstant ministerium. *l. 18. d. tit.*

DEPOSVERIT AVT COMMODAVERIT] Item per procuratorem, hospitem, amicum, *l. 3. §. 12. l. 9. & seq.*

vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *Vnde vi*, perquod is, qui dejecit, cogit rei restituere possessionem, licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario possideat. Sed ex constitutionibus sacris, (ut supra diximus) si quis rem per vim occupaverit, si quidem in bonis ejus est, dominio ejus privatur: si aliena, post ejus restitutionem, etiam æstimationem rei dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim dejecerit, tenetur lege Iulia de vi privata, aut de vi publica: sed de vi privata, si sine armis vim fecerit: sin autem armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus. Di-

---

mobiles non pertinet; Cum eo casu sufficiat actio furti aut vi bon. raptorum. *l.* 1. §. 3. *& seqq. de vi & de vi arm.* quanquam lege Attica pertinebat, ut scribit Suidas in ἐξούλης. 2. & jure Romano ad eas quoque res mobiles pertinet, quas quis eo in loco, unde dejectus est, habuit. *l.* 1. *pr.* §. 32. *& seqq. l pen. d. t.*

RESTITVERE POSSESSIONEM] Et simul fructus omnemque utilitatem, quæ ad eum, qui dejectus est, venire potuisset. *d. l.* 1. §. 40. *& seq. l.* 15. *eod l.* 4. *C. eod.*

LICET IS AB EO &c. VI, VEL CLAM] In interdicto *uti possidetis*, succumbit, qui ab adversario vel vi, vel clam, vel precario possidet. §. 4. *sup.* In interdicto *unde vi*, etiam ille vincit; nisi incontinenti & fervente adhuc congressu rursum dejectus sit. *l.* 3. §. 9. *l.* 17. *eod.*

EX SACRIS CONSTITVTIONIBVS] *l.* 5. *l.* 7. *C. unde vi. v. sup.* §. 1. *vi bon. rapt.*

TENETVR LEGE IVLIA, &c.] *l.* 1. §. 2. *de vi & de vi arm. l.* 3. §. 2. *de vi publ. l.* 5. *de vi priv.* De pœna harum legum est in §. 8. *inf. de publ. del.*

SIN AVTEM ARMIS] Vis armata ideo publica habetur, quod solius reip. est armis uti.

ARMORVM APPELLATIONE] *v. l.* 41. *de verb. sign.*

Divisio tertia.

7. Tertia divisio interdictorum est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: Reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti *Vti possidetis*, interdictum, & *Vtrubi*, ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est: nec quisquam, præci-

---

sign. l. 9. de vi publ. l. 3. §. 2. de vi & de vi arm. Ciceronem in ea *pro Cæcinna.*

7. TERTIA DIVISIO] Ex Paulo *l. 2. pr. h. tit.*

QUALIA RESTITUTORIA AUT EXHIBITORIA] Denique omnia, in quibus prætor singulari numero utens unum tantum alloquitur. Veluti *Vnde tu illum vi dejecisti*, &c. *Ne quid in loco sacro facias, &c.*

CUM PRÆTOR PROHIBET IN LOCO SACRO &c.] Simplicia quoque sunt prohibitoria de arboribus cædendis, & de itinere actuque. *d. l. 2.*

DUPLICIA, UTI POSSIDETIS ET UTRUBI] Ejusdem generis est interdictum, quod de superficiebus proponitur. *l. 1. pr. & §. 2. de superfic.* Alibi hæc interdicta eodem sensu dicuntur mixta. *l. 37. §. 1. de obl. & act.*

IDEO DUPLICIA VOCANTUR] Duplicia dicta sunt, quod in iis uterque sustineat personam duplicem, actoris sci. & rei. qualia sunt, in quibus verba prætoris ad utrumque diriguntur, veluti, *Vti possidetis, quo minus ita possideatis, &c. Vti alter ab altero fruimini, quo minus ita fruamini. l. 1. pr. de superfic.*

TAM

præcipue reus vel actor intelligitur: ſed unuſquiſque tam rei, quam actoris partes ſuſtinet.

De ordine, & vetere exitu.

8. De ordine & vetere exitu interdictorum ſupervacuum eſt hodie dicere. Nam quoties extra ordinem jus dicitur, (qualia ſunt hodie omnia judicia,) non eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde judicatur ſine interdictis, ac ſi utilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

TITVLVS XVI.

De pœnis in genere.

NVNC admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui jura ſuſtinebant: ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod

---

TAM REI, QVAM ACTORIS] Eum tamen actoris partes obtinere plerique cenſent, qui prior ad judicium provocavit, arg. *l.* 13. *de judic.*

DE ORDINE ET EXITV] Ita & Th. περὶ τῆς τάξεως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. *De ordine*, id eſt, de ritu, de conceptione formularum. *De exitu*, id eſt, de effectu. ſic exitus actionis *l.* 10. §. 14. *quæ in fraud. cred.* exitus controverſiæ poſſeſſionis. *l.* 35. *de acq. poſſ.*

QVALIA HODIE OMNIA IVDICIA] Olim interdicta erant formulæ & conceptiones verborum. Hodie judicia omnia ſunt extraordinaria, in quibus formularum conceptio non obſervatur.

TITVLVS XVI.

QVI IVRA SVSTINEBANT] Id eſt, legumlatores, magiſtratus, juriſperiti. *l.* 21. *de reb. cred. l.* 13. *C. de judic. c.* 2. *x. de ſent. & re jud.* Suet. *in Veſpaſ. c.* 10.

Mo-

quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coërceatur.

De jurejurando, & pœna pecuniaria.

1. Ecce enim, jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At adversus inficiantes, ex quibusdam causis dupli vel tripli actio constituitur: veluti si damni

---

MODO PECVNIARIA POENA] Reus in iis causis, quæ inficiando crescunt. §. 19. 23. & 26. *sup. de act.* actor pœna plus petitionis. §. 33. *sup. de t.*

IVRISIVRANDI RELIGIONE] Intelligit jusjurandum calumniæ, de quo mox dicetur.

INFAMIÆ METV] Vt in judiciis famosis. §. 2. *inf. eo t.* Infamiæ autem metu terret litigatores improbos, *διότι τὸ μὲν ἀτιμωθῆναί τινα, καὶ στερηθῆναι τοῦ καλῶς πολιτεύεσθαι, ἤτοι καθαρῶς, μέγα καὶ φοβερόν*, Theod. Hermop. ad *l.* 104. *de reg. jur.* Sed & *φιλοδίκους* infamia sequebatur apud Cyrenæos, Heraclid. *de polit.* Fabrot.

1. CONSTITVTIONE NOSTRA] Extat in *l.* 2. *C. de jurejur. prop. calum. dand.*

PVTANS SE BONA INSTANTIA VTI] Id est, reus jurat se *δίκαιον νομίζειν τὴν ἀντίῤῥησιν εἶναι τῆς δίκης.* *Nov.* 49. *c. ult.* §. 1. Est igitur instantia, sive *ἔνστασις*, defensio, seu contradictio rei. Instare, *ἐνίστασθαι*, contradicere, *ἀντιλέγειν*. Th.

ADVERSVS INFICIANTES] De hac re satis copiose dictum. §. 27. *sup. de act.*

VEL TRIPLI] Th. *εἰς τὸ τετραπλοῦν, in quadruplum.* Sed hæc verba *vel tripli*, & apud Th. *εἰς τὸ τετρ.* expungenda sunt. Nulla enim in inficiantem tripli vel quadrupli actio est. Cujac. Hotom. Fabrot.

ACTO-

mni injuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris quam simpli est actio, veluti furti manifesti, quadrupli; nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis, sive quis neget, sive fateatur, pluris quam simpli est actio. Item, actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur, ex nostra constitutione, quod non calumniandi animo litem movisset, sed existimando, se bonam causam habere. Utriusque etiam partis advocati jusjurandum subeunt, quod alia nostra constitutione comprehensum est. Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nusquam factum esse invenimus; sed pro his introductum est, & præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator & damnum, & impensas litis inferre adversario suo cogatur. *De*

Actoris quoque calumnia] Iurat actor, se non calumniandi animo litem intendere, sed quod existimet se bonam causam habere. *d. l. 2. C. de jur. propt. cal.* Hinc apparet hoc genus jurisjurandi magis esse opinionis, quam assertionis: nec perjurum dici posse, qui non obtinuit.

Utriusque partis advocati] Iurant advocati, se integro animo causam clientis sui suscipere, nec falsi sibi patrocinii conscios esse; nullam se operam in causa clientis intermissuros; denique patrocinium ejus se omissuros, si quid malitiose fingi in ea deprehenderint. *d. l 2. pr. l. 14. §. 1. C. de jud.*

Pro veteri calumniæ actione] Fuit vetus quædam calumniæ actio, qua improbi litigatores in decimam partem ejus, quod petebatur, multabantur. *Iult. C. Hermog. de calumniat.*

Damnum et impensas] Appendix sententiæ

est

De infamia.

2. Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt; veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo: item, tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrariis actionibus. item, pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo non solum damnati notantur ignominia, sed & pacti: & recte: plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

De in jus vocando.

3. Omnium autem actionum instituendarum

---

est condemnatio in sumptus & expensas litis. *l. 79. de judic. l. 13. §. 6. C. eod.*

2. DAMNATI IGNOMINIOSI FIUNT] Addit prætor in edicto, si damnati sint suo nomine. *l. 1. l. 4. §. ult. de his qui not. infam.* Conditio addita propter procuratores, tutores & curatores, qui alieno nomine conventi & damnati infamiæ notam non subeunt. *l. 6. §. 2. eod.*

DIRECTIS, NON CONTRARIIS ACTIONIBUS] *d. l. 1.* Nam in contrariis judiciis de dolo aut perfidia non agitur; sed tantum de calculo & supputatione ejus, quod contrario judicio agenti abest. *d. l. 6. §. ult. l. 5. depos.* Nemo autem notatur, nisi qui ex his causis ob dolum ac perfidiam damnatus sit. *d. l. 6. §. ult. d. l. 5. depos.*

SED ET PACTI] *d. l. 1. l. 4. §. ult. d. t.* Ratio est, quia intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur. *l. 5. eod.* utique si cum pretio quantocunque pactus sit: non si gratis remissa sit actio. Inhumanum enim esset, veniæ nullum locum dari *d. l. 6. §. 3.*

3. ACTIONUM INSTITUENDARUM] In jus vocatio principium est judicii instituendi, & prima ordinis judiciarii pars. *l. 1. C. d exc. rei jud.*

rum principium ab ea parte edicti proficiscitur, qua Prætor edicit de in jus vocando. Vtique enim in primis adversarius in jus vocandus est, id est, ad eum vocandus, qui jus dicturus sit. Qua parte Prætor parentibus, & patronis, item parentibus liberisque patronorum, & patronarum, hunc præstat honorem, ut non aliter liceat liberis libertisque eos in jus vocare, quam si id ab ipso Prætore postulaverint, & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit, in eum pœnam solidorum quinquaginta constituit

DE OFFICIO IVDICIS.

TITVLVS XVII

De officio judicis in genere.

SVPEREST, ut de officio judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare de-

IN IVS VOCANDVS EST] *l. 4. C. de sent. & interloc.* eique edenda actio, quo is secum interim deliberet, utrum cedere velit, an judicio contendere. *l. 1. de edend. auth. offeratur. C. de lit. contest.*

QVI IVS DICTVRVS SIT] Iuris experiundi gratia. *l. 1. de in jus voc.* Igitur judicem, ad quem vocatio fit, oportet aut tribunali præesse, aut aliam jurisdictionem habere. Ad eum, qui nudam duntaxat notionem habet, vocatus, impune non parebit. *l. 3. §. 1. ne quis eum, qui in jus voce*

PARENTIBVS ET PATRONIS] *l. 4. cum seqq. de in jus voc. §. 12. sup. de act.* Macrob. 7. *Saturn. 5. Ab auctoritate vestra tanquam ab edicto prætoris impetrata venia.*

SOLIDORVM QVINQVAGINTA] *l. pen. d. t.* quod si libertus inopia laboret, à præfecto urbi, quasi inofficiosus castigatur. *l. ult. eod.* Vnde vulgo dici solet, *qui non habet in ære, luat in pelle.*

TITVLVS XVII.

DE OFFICIO IVDICIS] Aliud veteribus est officium jus dicentis, aliud officium judicis, de quo hic

 quæ

debet judex, ne aliter judicet quam legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est.

De judicio noxali.

1. Ideo [que] si noxali judicio aditus est, observare debet, ut si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

De actionibus realibus.

2. Etsi in rem actum sit coram judice: sive con-

---

quæritur: alterum enim jurisdictionis est, cui cohæret potestas exequendi, quæ mixtum imperium nostris dicitur. *l. 1. in fin. l. ult. §. 1. de off. ejus, cui mand. jurisd. l. 3. de jurisd.* alterum nudæ notionis, causæ cognitione, & sententiæ dicendæ potestate circumscriptum. *l. 5. l. 15. l. 55. de re jud.*

NE ALITER, QVAM LEGIBVS] *l. 13. C. de sent. & interloc. auth. jubemus. C. de judic.* Quippe judex legum minister, non arbiter est. Augustin. *c. 3. dist. 4. Postquam leges latæ sunt, non de ipsis, sed secundum ipsas judicandum est. & Nov. 126. c. 1.* jubentur judices νόμοις ἑπομένην δοῦναι ψῆφον, *legibus cognitam edere sententiam,* in quas jurabant Athenis & Romæ.

AVT CONSTITVTIONIBVS] Sententia, quæ expressim lata est contra legum, constitutionum, morumve præscripta, adeo inutilis est, ut ne appellatio quidem necessaria. *l. 19. de appell. l. 1. §. 2. quæ sent. sin. prov. l. 2. C. quand. prov. non est nec.*

1. NOXALI IVDICIO ADITVS] Cujac. *additus*, vel *additus.* sed hujusmodi verba parum conveniunt moribus sæculi Iustinianei, quo impetrationes actionum jam sublatæ erant. Wes.

AVT NOXAM DEDERE] τὸ βλάψαντα, corpus ipsum, quod nocuit. Similis locutio est in *l. 1. in fin. pr. de his qui effud.* Dedendi autem facultas non à judice, sed à lege est. *l. 6. §. 1. de re jud.*

2. REM

contra petitorem judicaverit, absolvere debet possessorem: sive contra possessorem, jubere ei debet, ut rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat cum fidejussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit. Et si hæreditas petita sit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, sive illorum, quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene ha-

---

2. REM IPSAM CVM FRVCTIBVS] Et cum omni causa, id est, id omne, quod habiturus foret petitor, si tempore litis contestatæ res ei restituta fuisset. *l.* 17. §. 1. *l.* 20. *de rei vind.*

ET SINE FRVSTRATIONE] Th. οὐ δι' ὑπέρθεσιν, non moræ aut frustratoriæ dilationis causa. Reus igitur frustrator non auditur.

INDVLGENDVM EST] In actionibus in personam quadrimestres induciæ condemnato jure publico indulgentur. *l. ult. C. de usur. rei jud.* quod tamen non puto pertinere ad actiones depositi, commodati, aut similes, quibus certa species petitur, extra quam si reus damnatus sit in rei petitæ æstimationem: neque enim malitiis indulgendum est.

EADEM CIRCA FRVCTVS] Nisi quod in singularum rerum petitione bonæ fidei possessor fructus omnes consumptos lucretur. *l.* 4. §. 2. *fin. reg.* §. 35. *sup. de rer. div.* in petitione hæreditatis etiam consumptorum nomine teneatur, in quantum locupletior factus est. *l.* 25. §. 11. *l.* 40. §. 1. *de hær. pet. l.* 1. *C. eod.*

EADEM RATIO PENE] τὸ *pene* additum propter causam, quam modo dixi. forte etiam, quia in actione in rem speciali officio judicis fructus veniunt: in petitione hæreditatis jure & potestate ipsius actionis, ut cætera cor-

habetur, si prædo fuerit. Si vero bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio neque consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

De actione ad exhibendum.

3. Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras exhibendi usucapta sit res à possessore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, id est, ejus quod post ac-

---

corpora hæreditaria. *l.* 20. §. 3. *l.* 40. §. 1. *d. t. l.* 1. & 2. *C. eod.* Cujac.

SI PRÆDO] *l.* 25. §. 3. & *seq. d. t. l.* 22. *C. de rei vind. l.* 33. *D. eod.* nec interest ab initio mala fide possederit, an postea possidere cœperit. *l.* 23. §. 1. *l.* 48. §. 1. *de acq. rer. dom. d. l.* 25. §. 5. *de hær. pet.*

POST INCHOATAM PETITIONEM] *d. l.* 22. *C. de rei vind. l.* 2. *C. de fruct. & lit. exp. l.* 4. §. 2. *D. fin. reg.* Quoniam post motam controversiam omnes possessores pares sunt. *d. l.* 25. §. 7. *l.* 10. *C. de long. temp. præsc.*

3. VT ETIAM REI CAVSAM] Id est, commoda rei externa, puta, fœtus animalium, partus ancillarum, utilitates amissæ &c. *l* 9. §. *pen. & ult. ad exhib.*

VSVCAPTA SIT] *d. l.* 9. §. 6. Vsucapio ex ratione juris veteris non interrumpitur litis contestatione. *l.* 10. *l.* 20. *de rei vind.* sicut præscriptiones temporum. *l.* 1. *l.* 2. *l.* 10. *C. de long. temp. præsc.* At hodie discrimen istud non obtinet. *l.* 2. *l* 3. *C. de annal. exc.*

FRVCTVVM MEDII TEMPORIS] *d. l.* 9. §. *pen. ad exh.* nempe si possessor hac actione victus de re ipsa,

acceptum ad exhibendum judicatum, [illegible] judicatam intercessere, [illegible] habere [illegible] bet judex. Quod si neget reus, eum quo ad exhibendum actum est, in [illegible] se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, [illegible] sine frustratione postulare [illegible] bet, ut tamen caveat se [illegible] quod si neque statim jussu judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat, condemnandus sit in id, quod actoris interesset, si ab initio res exhibita esset.

Familiæ erciscundæ.

4. Si familiæ erciscundæ judicio actum sit: singulas res singulis hæredibus adjudicare debet. & si in alterius persona prægravare videatur adjudicatio, debet hunc invicem coheredi certa pecunia (sicut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque suo

---

ipsa, porro contendere judicio directo [illegible]. Accurs. in *d. §. pen.*

SINE FRVSTRATIONE] Id est, justa et causa. *l. 5. §. ult.* ubi & justæ causæ hujus generis [illegible]. *l. 12. §. 5. ad exhib.*

AB INITIO RES EXHIBITA] Quod [illegible] tur *l. 9. §. pen. & ult. l. 10. & seqq. eod.* [illegible] maciam damnatur, quanti actor in litem juraverit: [illegible] quanti res vere est. *l. 3. §. 2. d. l. 9. §. ult. l. 5. de in lit. jur.*

4. SINGVLAS RES SINGVLIS HÆREDIBVS] Non quod semper & necessario hæc ratio divisionis ineatur (quid enim si fundi hæreditarii commode per regiones dividi possint?) sed quia in plerisque rebus est commodissima.

INVICEM CERTA PECVNIA] Cum [illegible] adjudicatio est, is cujus pars præponderat, vicissim in certam pecuniam consorti damnandus est, ut æqualitas per omnia conservetur. *l. 52. §. 2. l. 55. fam. erc. §. 20. [illegible]*

hoc eſt, quod dicitur retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui ejus nomine ſit in poſſeſſione. Quinetiam animo quoque ſolo retineri poſſeſſionem placet; id eſt, ut quamvis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque ejus nomine alius: tamen, ſi non relinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſtea reverſurus inde deceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec ulla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis.

6. Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi vel ædium vi

---

ſeq. l. 30. §. 6. *& ſeqq. d. tit.* per fructuarium. *l.* 6. §. 2. *de prec.* ſed hic propter jus, quod in re habet, in interdictis *uti poſſidetis*, & *unde vi* pro poſſeſſore habetur. *l. ult. uti poſ. l.* 3. §. 13 *& ſeq. de vi & de vi arm.*

ANIMO SOLO RETINERI POSSESSIONEM] *l.* 4. *C. de acq. poſſ. l.* 3. §. 7. *& ſeqq. l.* 6. *in fin. l.* 44. §. *ult. D. eod.* quod utilitatis cauſa receptum, ne aut more teſtudinis perpetuo domi nos continere, aut poſſeſſionem amittere cogamur. ita tamen temperandum, ſi facultas nobis relicta ſit poſſeſſionem, cum velimus, iterum corpore apprehendendi. Ea enim facultate ſublata etiam poſſidere deſinimus. *l.* 3. §. 13. *eod.*

LIBRO SECUNDO] *tit. per quas perſon. cuiq. acq.*

ANIMO SOLO &c. NEMO POSSIT] *l.* 3. §. 1. & 3. *l.* 1. *l.* 23. *de acq. poſſ.* quippe acquiſitio poſſeſſionis conſiſtit in apprehenſione rei conjuncta cum affectu eam pro ſua tenendi. *l.* 1. §. 3. *eod.* Animo tamen ſolo amitti poteſt. *l.* 3. §. 6. *l.* 17. § 1. *eod.* ideoque τὸ *fere* adjectum eſt in *l.* 153. *de reg. jur.* Theod. Hermop. *ibid.*

6. FUNDI VEL ÆDIUM] Hoc interdictum ad res mo-

vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *Unde vi*, perquod is, qui dejecit, cogit rei restituere possessionem, licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario possisideat. Sed ex constitutionibus sacris, (ut supra diximus) si quis rem per vim occupaverit, si quidem in bonis ejus est, dominio ejus privatur: si aliena, post ejus restitutionem, etiam aestimationem rei dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim dejecerit, tenetur lege Iulia de vi privata, aut de vi publica: sed de vi privata, si sine armis vim fecerit: sin autem armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus. Di-

mobiles non pertinet; Cum eo casu sufficiat actio furti aut vi bon. raptorum. *l.* 1. §. 3. *& seqq. de vi & de vi arm.* quanquam lege Attica pertinebat, ut scribit Suidas in ἐξούλης. 2. & jure Romano ad eas quoque res mobiles pertinet, quas quis eo in loco, unde dejectus est, habuit. *l.* 1. *pr.* §. 32. *& seqq. l pen. d. t.*

RESTITVERE POSSESSIONEM] Et simul fructus omnemque utilitatem, quae ad eum, qui dejectus est, venire potuisset. *d. l.* 1. §. 40. *& seq. l.* 15. *eod. l.* 4. *C. eod.*

LICET IS AB EO &c. VI, VEL CLAM] In interdicto *uti possidetis*, succumbit, qui ab adversario vel vi, vel clam, vel precario possidet. §. 4. *sup.* In interdicto *unde vi*, etiam ille vincit; nisi incontinenti & fervente adhuc congressu rursum dejectus sit. *l.* 3. §. 9. *l.* 17. *eod.*

EX SACRIS CONSTITVTIONIBVS] *l.* 5. *l.* 7. *C. unde vi. v. sup.* §. 1. *vi bon. rapt.*

TENETVR LEGE IVLIA, &c.] *l.* 1. §. 2. *de vi & de vi arm. l.* 3. §. 2. *de vi publ. l.* 5. *de vi priv.* De poena harum legum est in §. 8. *inf. de publ. del.*

SIN AVTEM ARMIS] Vis armata ideo publica habetur, quod solius reip. est armis uti.

ARMORVM APPELLATIONE] *v. l.* 41. *de verb. sign.*

Divisio tertia.

7. Tertia divisio interdictorum est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: Reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti *Vti possidetis*, interdictum, & *Vtrubi*, ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est: nec quisquam, præci-

---

sign. l. 9. de vi publ. l. 3. §. 2. de vi & de vi arm. Ciceronem in ea *pro Cæcinna.*

7. TERTIA DIVISIO] Ex Paulo *l. 2. pr. h. tit.*

QVALIA RESTITVTORIA AVT EXHIBITORIA] Denique omnia, in quibus prætor singulari numero utens unum tantum alloquitur. Veluti *Vnde tu illum vi dejecisti*, &c. *Ne quid in loco sacro facias, &c.*

CVM PRÆTOR PROHIBET IN LOCO SACRO &c.] Simplicia quoque sunt prohibitoria de arboribus cædendis, & de itinere actuque *d. l. 2.*

DVPLICIA, VTI POSSIDETIS ET VTRVBI] Ejusdem generis est interdictum, quod de superficiebus proponitur. *l. 1. pr. & §. 2. de superfic.* Alibi hæc interdicta eodem sensu dicuntur mixta. *l. 37. §. 1. de obl. & act.*

IDEO DVPLICIA VOCANTVR] Duplicia dicta sunt, quod in iis uterque sustineat personam duplicem, actoris sci. & rei. qualia sunt, in quibus verba prætoris ad utrumque diriguntur, veluti, *Vti possidetis, quo minus ita possideatis, &c. Vti alter ab altero fruimini, quo minus ita fruamini. l. 1. pr. de superfic.*

TAM

præcipue reus vel actor intelligitur: sed unusquisque tam rei, quam actoris partes sustinet.

De ordine, & vetere exitu.

8. De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem jus dicitur, (qualia sunt hodie omnia judicia,) non est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Titvlvs XVI.

De pœnis in genere.

NVNC admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant: ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod

---

Tam rei, qvam actoris] Eum tamen actoris partes obtinere plerique censent, qui prior ad judicium provocavit, arg. *l.* 13. *de judic.*

De ordine et exitv] Ita & Th. περὶ τῆς τάξεως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. *De ordine*, id est, de ritu, de conceptione formularum. *De exitu*, id est, de effectu. sic exitus actionis *l.* 10. §. 14. *quæ in fraud. cred.* exitus controversiæ possessionis. *l.* 35. *de acq. poss.*

Qvalia hodie omnia ivdicia] Olim interdicta erant formulæ & conceptiones verborum. Hodie judicia omnia sunt extraordinaria, in quibus formularum conceptio non observatur.

Titvlvs XVI.

Qvi ivra svstinebant] Id est, legumlatores, magistratus, jurisperiti. *l.* 21. *de reb. cred. l.* 13. *C. de judic.* c. 2. x. *de sent. & re jud.* Suet. *in Vespas.* c. 10. Mo-

quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coërceatur.

De jurejurando, & pœna pecuniaria.

1. Ecce enim, jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At adversus inficiantes, ex quibusdam causis dupli vel tripli actio constituitur: veluti si damni

MODO PECVNIARIA POENA] Reus in iis caussis, quæ inficiando crescunt. §. 19. 23. & 26. *sup. de act.* actor pœna plus petitionis. §. 33. *sup. de t.*

IVRISIVRANDI RELIGIONE] Intelligit jusjurandum calumniæ, de quo mox dicetur.

INFAMIÆ METV] Vt in judiciis famosis. §. 2. *inf. eod.* Infamiæ autem metu terret litigatores improbos, διότι τὸ μὲν ἀτιμωθῆναί τινα, καὶ στερηθῆναι τοῦ καλῶς πολιτεύεσθαι, ἤτοι καθαρῶς, μέγα καὶ φοβερὸν, Theod. Hermop. ad *l.* 104. *de reg. jur.* Sed & φιλοδίκους infamia sequebatur apud Cyrenæos, Heraclid. *de polit.* Fabrot.

1. CONSTITVTIONE NOSTRA] Extat in *l.* 2. *C. de jurejur. prop. calum. dand.*

PVTANS SE BONA INSTANTIA VTI] Id est, reus jurat se δίκαιον νομίζειν τὴν ἀντίρρησιν εἶναι τῆς δίκης. *Nov.* 49. *c. ult.* §. 1. Est igitur instantia, sive ἔνστασις, defensio, seu contradictio rei. Instare, ἐνίστασθαι, contradicere, ἀντιλέγειν. Th.

ADVERSVS INFICIANTES] De hac re satis copiose dictum. §. 27. *sup. de act.*

VEL TRIPLI] Th. εἰς τὸ τετραπλοῦν, *in quadruplum.* Sed hæc verba *vel tripli*, & apud Th. εἰς τὸ τετρ. expungenda sunt. Nulla enim in inficiantem tripli vel quadrupli actio est. Cujac. Hotom. Fabrot.

ACTO-

mni injuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris quam simpli est actio, veluti furti manifesti, quadrupli; nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis, sive quis neget, sive fateatur, pluris quam simpli est actio. Item, actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur, ex nostra constitutione, quod non calumniandi animo litem movisset, sed existimando, se bonam causam habere. Vtriusque etiam partis advocati jusjurandum subeunt, quod alia nostra constitutione comprehensum est. Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nusquam factum esse invenimus; sed pro his introductum est, & præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator & damnum, & impensas litis inferre adversario suo cogatur.

De

Actoris quoque calumnia] Iurat actor, se non calumniandi animo litem intendere, sed quod existimet se bonam causam habere. *d. l. 2. C. de jur. props. cal.* Hinc apparet hoc genus jurisjurandi magis esse opinionis, quam assertionis: nec perjurum dici posse, qui non obtinuit.

Vtriusque partis advocati] Iurant advocati, se integro animo causam clientis sui suscipere, nec falsi sibi patrocinii conscios esse; nullam se operam in causa clientis intermissuros; denique patrocinium ejus se omissuros, si quid malitiose fingi in ea deprehenderint. *d. l 2. pr. l. 14. §. 1. C. de jud.*

Pro veteri calumniæ actione] Fuit vetus quædam calumniæ actio, qua improbi litigatores in decimam partem ejus, quod petebatur, multabantur. *Iult. C. Hermog. de calumniat.*

Damnum et impensas] Appendix sententiæ

Dd est

De infamia.

2. Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt; veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo: item, tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrariis actionibus. item, pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo non solum damnati notantur ignominia, sed & pacti: & recte: plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

De in jus vocando.

3. Omnium autem actionum instituendarum

---

est condemnatio in sumptus & expensas litis. *l.* 79. *de judic. l.* 13. §. 6. *C. eod.*

2. Damnati ignominiosi fiunt] Addit prætor in edicto, si damnati sint suo nomine. *l.* 1. *l.* 4. §. *ult. de his qui not. infam.* Conditio addita propter procuratores, tutores & curatores, qui alieno nomine conventi & damnati infamiæ notam non subeunt. *l.* 6. §. 2. *eod.*

Directis, non contrariis actionibus] *d. l.* 1. Nam in contrariis judiciis de dolo aut perfidia non agitur; sed tantum de calculo & supputatione ejus, quod contrario judicio agenti abest. *d. l.* 6. §. *ult. l.* 5. *depos.* Nemo autem notatur, nisi qui ex his causis ob dolum ac perfidiam damnatus sit. *d. l.* 6. §. *ult. d. l.* 5. *depos.*

Sed et pacti] *d. l.* 1. *l.* 4. §. *ult. d. t.* Ratio est, quia intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur. *l.* 5. *eod.* utique si cum pretio quantocunque pactus sit: non si gratis remissa sit actio. Inhumanum enim esset, veniæ nullum locum dari *d. l.* 6. §. 3.

3. Actionum instituendarum] In jus vocatio principium est judicii instituendi, & prima ordinis judiciarii pars. *l.* 1. *C. de exc. rei jud.*

rum principium ab ea parte edicti proficiſcitur, qua Prætor edicit de in jus vocando. Vtique enim in primis adverſarius in jus vocandus eſt, id eſt, ad eum vocandus, qui jus dicturus ſit. Qua parte Prætor parentibus, & patronis, item parentibus liberiſque patronorum, & patronarum, hunc præſtat honorem, ut non aliter liceat liberis libertiſque eos in jus vocare, quam ſi id ab ipſo Prætore poſtulaverint, & impetraverint. Et ſi quis aliter vocaverit, in eum pœnam ſolidorum quinquaginta conſtituit

DE OFFICIO IVDICIS.

Titvlvs XVII

De officio judicis in genere.

Svperest, ut de officio judicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſervare de-

---

In ius vocandvs est] *l.* 4. *C. de ſent. & interloc.* eique edenda actio, quo is ſecum interim deliberet, utrum cedere velit, an judicio contendere. *l.* 1. *de edend. auth. offeratur. C. de lit. conteſt.*

Qvi ius dictvrvs sit] Iuris experiundi gratia. *l.* 1. *de in jus voc.* Igitur judicem, ad quem vocatio fit, oportet aut tribunali præeſſe, aut aliam juriſdictionem habere. Ad eum, qui nudam duntaxat notionem habet, vocatus, impune non parebit. *l.* 3. §. 1. *ne quis eum, qui in jus voc.*

Parentibvs et patronis] *l.* 4. *cum ſeqq. de in jus voc.* §. 12. *ſup. de act.* Macrob. 7. *Saturn.* 5. *Ab auctoritate veſtra tanquam ab edicto prætoris impetrata venia.*

Solidorvm qvinqvaginta] *l. pen. d. t.* quod ſi libertus inopia laboret, à præfecto urbi, quaſi inofficioſus caſtigatur. *l. ult. eod.* Vnde vulgo dici ſolet, *qui non habet in ære, luat in pelle.*

Titvlvs XVII.

De officio ivdicis] Aliud veteribus eſt officium jus dicentis, aliud officium judicis, de quo hic

debet judex, ne aliter judicet quam legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est.

De judicio noxali.

1. Ideo[que] si noxali judicio aditus est, observare debet, ut si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

De actionibus realibus.

2. Etsi in rem actum sit coram judice: sive con-

---

quæritur: alterum enim jurisdictionis est, cui cohæret potestas exequendi, quæ mixtum imperium nostris dicitur. *l. 1. in fin. l. ult. §. 1. de off. ejus, cui mand. jurisd. l. 3. de jurisd.* alterum nudæ notionis, causæ cognitione, & sententiæ dicendæ potestate circumscriptum. *l. 5. l. 15. l. 55. de re jud.*

NE ALITER, QVAM LEGIBVS] *l. 13. C. de sent. & interloc. auth. jubemus. C. de judic.* Quippe judex legum minister, non arbiter est. Augustin. *c. 3. dist. 4. Postquam leges latæ sunt, non de ipsis, sed secundum ipsas judicandum est. & Nov. 126. c. 1.* jubentur judices νόμοις ἑπομένην διδόναι ψῆφον, *legibus cognitam edere sententiam*, in quas jurabant Athenis & Romæ.

AVT CONSTITVTIONIBVS] Sententia, quæ expressim lata est contra legum, constitutionum, morumve præscripta, adeo inutilis est, ut ne appellatio quidem necessaria. *l. 19. de appell. l. 1. §. 2. quæ sent. sin. prov. l. 2. C. quand. prov. non est nec.*

1. NOXALI IVDICIO ADITVS] Cujac. *addictus*, vel *additus*. sed hujusmodi verba parum conveniunt moribus sæculi Iustinianei, quo impetrationes actionum jam sublatæ erant. Wes.

AVT NOXAM DEDERE] τὸ βλάψαντα, corpus ipsum, quod nocuit. Similis locutio est in *l. 1. in fin. pr. de his qui effud.* Dedendi autem facultas non à judice, sed à lege est. *l. 6. §. 1. de re jud.*

2. REM

contra petitorem judicaverit, absolvere debet possessorem: sive contra possessorem, jubere ei debet, ut rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat cum fidejussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit. Et si hæreditas petita sit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, sive illorum, quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene ha-

2. REM IPSAM CVM FRVCTIBVS] Et cum omni causa, id est, id omne, quod habiturus foret petitor, si tempore litis contestatæ res ei restituta fuisset. *l.* 17. §. 1. *l.* 20. *de rei vind.*

ET SINE FRVSTRATIONE] Th. ἢ δὶ ὑπέρθεσιν, non moræ aut frustratoriæ dilationis causa. Reus igitur frustrator non auditur.

INDVLGENDVM EST] In actionibus in personam quadrimestres induciæ condemnato jure publico indulgentur. *l. ult. C. de usur. rei jud.* quod tamen non puto pertinere ad actiones depositi, commodati, aut similes, quibus certa species petitur, extra quam si reus damnatus sit in rei petitæ æstimationem: neque enim malitiis indulgendum est.

EADEM CIRCA FRVCTVS] Nisi quod in singularum rerum petitione bonæ fidei possessor fructus omnes consumptos lucretur. *l.* 4. §. 2. *fin. reg.* §. 35. *sup. de rer. div.* in petitione hæreditatis etiam consumptorum nomine teneatur, in quantum locupletior factus est. *l.* 25. §. 11. *l.* 40. §. 1. *de her. pet. l.* 1. *C. eod.*

EADEM RATIO PENE] τὸ *pene* additum propter causam, quam modo dixi. forte etiam, quia in actione in rem speciali officio judicis fructus veniunt: in petitione hæreditatis jure & potestate ipsius actionis, ut cætera cor-

acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam intercesserit, rationem habere debet judex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur, dari ei debet, ut tamen caveat se restituturum. quod si neque statim jussu judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat, condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

Familiæ erciscundæ.

4. Si familiæ erciscundæ judicio actum sit: singulas res singulis hæredibus adjudicare debet. & si in alterius persona prægravare videatur adjudicatio, debet hunc invicem cohæredi certa pecunia (sicut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine cohæredi quisque suo

---

ipsa, porro contendere judicio directo supersederit. Accurs. in *d.* §. *pen.*

Sine frvstratione] Id est, justa ex causa. *l.* 5. §. *ult* ubi & justæ causæ hujus generis indicantur. *l.* 12. §. 5. *ad exhib.*

Ab initio res exhibita] Quod declaratur *l.* 9. §. *pen.* & *ult.* *l.* 10. & *seqq.* *eod.* atque ob contumaciam damnatur, quanti actor in litem juraverit: alias quanti res vere est. *l.* 3. §. 2. *d.* *l.* 9. §. *ult.* *l.* 5. *de in lit. jur.*

4. Singvlas res singvlis hæredibvs] Non quod semper & necessario hæc ratio divisionis ineatur (quid enim si fundi hæreditarii commode per regiones dividi possint?) sed quia in plerisque rebus est commodissima.

Invicem certa pecvnia] Cum impar adjudicatio est, is cujus pars præponderat, vicissim in certam pecuniam consorti damnandus est, ut æqualitas per omnia conservetur. *l.* 52. §. 2. *l.* 55. *fam. erc.* §. 20. *sup. de act.*

suo condemnandus est, quod solus fructus hæreditarii fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quam duos cohæredes subsequuntur.

Communi dividundo.

5. Eadem interveniunt, & si communi dividundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, veluti de fundo; si quidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat, partes ejus singulis adjudicare debet. & si unius pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode dividi non possit, (veluti si homo) forte, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est.

Fi-

AUT REM HÆREDITARIAM CORRUPERIT] Vel quod cohæres in rem communem necessarias impensas fecerit: quæ sunt hujus judicii præstationes personales, de quibus dictum *sup.* §. 3. *de obl. quas. ex contr.*

5. EADEM INTERVENIUNT ET SI COMM. DIV.] In judicio communi dividundo circa divisionem rerum, earumque adjudicationem & condemnationem mutuam, ac præstationes personales idem observatur, quod in familiæ ercisc. *l.* 3. *l.* 6. §. 1. *& seqq. comm. div.*

PARTES EJUS SINGULIS] Si divisio prædii sine cujusquam injuria commode fieri possit, cuique sua portio certis finibus adjudicanda. *l.* 1. *C. comm. div.*

VELUTI SI HOMO] Hotom. Theoph. *vel si homo.* quod magis placet. ut sit sensus, si res aut non commode, aut non omnino partes pro diviso recipiat, veluti si agatur de servo, aut jumento, totam uni adjudicandam, cumque alteri certa pecunia condemnandum. *l.* 3. *C. eod.*

6. AN

Finium regundorum.

6. Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet judex, an necessaria sit adjudicatio. quæ sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari. quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo judicio condemnatur: veluti si quis jubente judice metiri agros passus non fuerit.

De

---

6. An necessaria adivdicatio] Si de finibus constet, judicis officium est eos custodire. Si turbati sint aut obscurati, ut tamen vetera vestigia appareant, renovandi sunt & evidentius distinguendi. *l.* 3. *de term. mot.* Quod si nulla veterum finium vestigia appareant, novi ex consilio agrimensorum constituendi. *l.* 8. *fin. reg. l.* 3. *C. eod.*

Si evidentioribvs finibvs] Reipub. interest evidenter distinctos esse agrorum terminos. Ovid. 3. *Fastor. de Deo Termino. Omnis erit sine te litigiosus ager.*

Necesse est ex alterivs agro] Ac proinde res transigenda est adjudicatione & condemnatione. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *l.* 4. *eod.*

Lapides finales] Sive terminales, qui & grumi; *οἱ τῶν ὅρων λίθοι, οἱ διορίζοντες τοὺς ὅρους λίθοι, qui fines & terminos distinguunt.*

Fvratvs est] Vel terminos ejecit, locoque movit, aut exaravit. & potest judex, qui de hujusmodi crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere. *l.* 4. §. 4. *eod.*

Contvmaciæ qvoqve nomine] *d. l.* 4. §. 3.

De adjudicatione.

7. Quod autem iſtis judiciis alicui adjudicatum fuerit, id ſtatim ejus fit, cui adjudicatum eſt.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

TITVLVS XVIII.

De differentia à privatis.

PVBLICA judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam ſimile habent cum cæteris judiciis, de quibus locuti ſumus, magnaque diverſitas eorum eſt & in inſtituendo, & in exercendo.

Etymologia.

1. Publica autem dicta ſunt, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur.

Di-

---

§. 3. Condemnabitur autem contumax in id, quod adverſarii intereſt. Nam multam irrogare magiſtratus eſt, non pedanei judicis.

7. EIVS FIT, CVI ADIVDICATVM] Adjudicatio modus eſt acquirendi dominii jure Quiritium. Vlp. *tit.* 19. §. 15. Quod ſi per errorem de fundo alieno, quaſi de communi actum, & ex adjudicatione poſſidere cœpero, procedit mihi uſucapio. *l.* 17. *de uſuc.*

TITVLVS XVIII.

NEQVE PER ACTIONES ORDINANTVR] id eſt, non conſtituuntur & exercentur per actiones ordinarias, ſicut judicia privata.

MAGNA DIVERSITAS ET IN INSTITVENDO] De veteri ordine exercendorum judiciorum publicorum. Car. Sigon. *lib. ſingul.* N. Gruch. 1. *de com. Rom.* 2. Briſſon. 2. *ſelect. ant.* 1. Poſtea extra ordinem exerceri cœperunt, durante tamen legum pœna. *l.* 8. *de publ. jud l.* 1. §. *ult. l.* 13. *de pœn.* & in crimen ſubſcriptione. *l.* 3. §. 2. *de accuſ. l. ult. C. eod.* Cujac. 8. *obſ.* 33.

1. QVOD CVIVIS EX POPVLO] Exceptis iis, qui-

Divisio.

2. Publicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt homines, vel etiam aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

Exempla. De læsa majestate.

3. Publica autem judicia hæc sunt, lex Iulia majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem,

---

quibus hæc potestas jure publico adempta. *l.* 43. §. 10. *de rit. nupt.* junct. *l.* 8. *l.* 9. *& seqq de accus.* Addendum, & quia causæ sunt publicæ. Nam & popularis actio publica dicitur, eo quod cuivis è populo patet: privata tamen est respectu causæ. *l.* 30. §. 3. *de jurej.* junct. *tit. de pop. act.* Bene Chrysost. *Hom.* 1. *ad Antioch.* κοινόν ἐστι τὸ ἔγκλημα, δημόσιον τὸ ἀδίκημα, ἔξεστιν ἑκάστῳ τῶν βουλομένων κατηγορεῖν.

2. VLTIMO SVPPLICIO] Vltimum supplicium mortem solam interpretamur. *l.* 21. *de pœn.*

VEL AQVÆ ET IGNIS INTERDICT.] Itaque quorum judiciorum publicorum pœna damnatum vel morte afficit, vel de civitate tollit, servitute aut deportatione, ea capitalia nominantur. *l.* 2. *h. t.* Interdum tamen nostri id solum capitale vocant, cujus non alia pœna, quam mors est. *l.* 4. *de pœn. l.* 18 *C. de transact* κατ' ἐξοχὴν scil. Gradus capitalium pœnarum vide in *l.* 28. *de pœn.*

CVM DAMNO PECVNIARIO] Aut in corpus aliqua coërcitione. *d. l.* 2. *h. t.* Exempla sunt in §. 4. & §. 8. *inf. eod.*

3. CONTRA IMP. VEL REMP.] Perduellionem intelligit, crimen imminutæ majestatis atrocissimum. *l. ult. ad leg. Iul. maj.*

rem, vel rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amiſſionem ſuſtinet,& memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

De adulteriis.

4. Item lex Iulia de adulteriis coërcendis, quæ non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, ſed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam ſtupri flagitium punitur,

---

Moliti svnt] Eademque ſeveritate voluntas, qua effectus, punitur. *l. 5. C. eod.*

Animæ amissionem] ψυχῆς ἀπώλειαν. *Anima* pro *vita*. Salluſt. *Catil. Libertas & anima noſtra in dubio eſt.*

Memoria rei post mortem damnatvr] rei ſc. perduellionis, qui quid hoſtili animo adverſus remp. vel Principem machinatus eſt: ſecus eſt, ſi quis ex alia cauſa majeſtatis reus ſit. *l. ult. eod. l.* 24. *de pœn.*

4. Temeratores alienarvm nvptiar.] Tac. 1. *Annal. Iuliam in matrimonio Marci Agrippæ temeraverat.*

Gladio pvnit] Adulterium ex lege Iulia relegatione vindicabatur, ut conſtat ex Tac. *lib.* 1.2.& 3. *Annal. l. 5. de quæſt.* capite ſancitum non fuiſſe arguunt. *l.* 6. *de divort. l.* 11. *h t. l.* 14. *de teſtib.* Gladii pœna ex lege Conſtantini eſt *l.* 30. *h. t. Nov.* 134. *c.* 10. Lege Moſaïca quoque morte mœchi puniuntur. *Lev.* 20. 10. *Deut.* 22. 22.

Cvm mascvlis] *παιδερασταὶ, ἀρσενοκοῖται, puerarii, puerorum contaminatores.* Hæc præpoſteræ Veneris & Sodomiticæ libidinis pœna eſt ex lege Conſtantii & Conſtantis. *l.* 31. *C. h. t.* & par ex lege Moſis. *Lev.* 20. 13.

Stvpri flagitivm] Lex Iulia etiam de ſtupris cavet. *l.* 6. §. 1. *h* 1. & ſtupri quidem appellatione generali etiam adulterium notatur: proprie autem adulterium in nuptam committitur, ſtuprum in virginem vi-

tur, cum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſte viventem ſtupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat ſtupratoribus, ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: ſi humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

De ſicariis.

5. Item lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas ultore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant. Telum autem (ut Cajus noſter ex interpretatione legum duodecim Tabularum ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod arcu mittitur, ſed & nunc omne ſignificat, quod manu cujuſque jacitur. ſequitur ergo, ut lignum & lapis, & ferrum hoc nomine contineantur,

---

viduamve. quod Græci φθορὰν appellant. *d. l.* 6. §. 1. *l.* 34. §. 1. *h. t. l.* 101. *de verb. ſign.*

Honeste viventem.] σεμνὴν: nam cum meretricibus impune licebat libidinem explere. *l.* 22. *C. h. t.*

Corporis coercitionem cum relegatione] Lex Attica ſtupratorem ita multabat, ut vel duceret puellam, vel dotaret. Lex Moſaïca, ut & dotaret, & duceret. *Deut.* 22. 29.

5. Vltore ferro] Scriptum hoc à Triboniano accommodate ad ſui temporis rationem: & exigit hoc lex Divina. *Exod.* 21. 12. *Lev.* 24. 17. Pœna autem legis Corneliæ deportatio fuit, & bonorum omnium ademptio. quanquam poſtea humiliores capite puniti. *l.* 3. §. *pen. l. pen. h. t.*

Cvm telo ambvlant] *l.* 1. *pr. eod. l.* 7. *C. eod.* nimirum etiam à conatu homines deterrere gravitate ſupplicii lex voluit.

Caivs noster] *l.* 233. §. 2. *de verb. ſign.* Cæterum non dubito, quin teli appellatione etiam gladium lex Cornelia intellexerit: quamvis propria teli ſignificatio, quæ hîc indicatur, gladio non conveniat.

neantur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, à Græca voce τηλȣ̃ figuratum. Et sic hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant ἀπὸ τȣ̃ βάλλειν. Admonet nos Xenophon; nam ita scribit: καὶ τὰ βέλη ὁμȣ̃ς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι. πλεῖστοι δ' καὶ λίθοι. Sicarii autem appellantur à sica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis, homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

De parricidiis.

6. Alia deinde lex asperrimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis voca-

ADMONET NOS XENOPHON] Ita recte legitur, ut & in *d. l.* 233. §. 2. *de verb. sign.* unde hic locus descriptus est. Th. τȣ́τȣ δ' μάρτυρ Ξενοφῶν ȣ̈τω γράφων. Denique subjecta verba Xenophontis esse agnoscuntur ex *lib.* 5. ἀναβασ. Haloander *in Xerolopho.* Ξηρόλοφος locus erat celeberrimus urbis Constantinopol. de quo digna quædam notatu Petr. Gyll. *lib.* 4. *de topograph. Constantinop. c.* 8.

A SICA] Romani, teste Suida, τὰ ἐπικαμπῆ ξίφη, *incurvos gladios*, sicas appellant. Per abusionem tamen sicarios omnes vocamus, qui cædem telo quocunque commiserunt. Quint. *lib.* 10. *c.* 1.

ET VENEFICI] *l.* 1. *&* 3. *h. t.* Plus est hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. *l.* 1. *C. de malefic.*

SUSURRIS MAGICIS] Incantationibus, γοητείαις. *Nov.* 115. *c.* 4. quo referenda illa legis duodecim, *Qui malum carmen incantassit. Qui fruges excantassit.* &c. vid. Plin. *lib.* 28. *c.* 2. Augustin. 8. *de civ. Dei* 19.

6. ASPERRIMUM CRIMEN] Nefas ultimum vocat Seneca 1. *de Clement.* 23.

DE PARRICIDIIS] Parricida etiam dicitur, qui fra-

vocatur: qua cavetur, ut ſi quis parentis, aut filii, aut omnino affectionis ejus, quæ nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit (ſive clam ſive palam id auſus fuerit) nec non is, cujus dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit; licet extraneus ſit, pœna parricidii puniatur: & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii ſolenni pœnæ ſubjiciatur, ſed inſutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus, (ſecundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur: ut omnium elementorum uſu vivus carere incipiat; & ei cœlum ſuperſtiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel affinitate perſonas conjunctas necaverit, pœnam legis Corneliæ de ſicariis ſuſtinebit.

De

---

fratrem aut ſororem occidit. Chariſ. *lib.*4. imo & qui qualemcunque hominem. Feſtus in *parrici.* Sic quæſtores parricidii appellati quæſtores rerum capitalium. ſed proprie parricida dicitur, qui parentem occidit, quaſi parenticida. Chariſ. *d. loc.*

AVT AFFECTIONIS] Ita omnino legendum, non ut vulgo *affinitatis*, per *l. un. C. h. tit. de his, qui par. vel lib. occid. l. un. C. Theod. eod.* junct. *l. pen.* §. 1. *D. eod. & hoc.* §. *in fin.*

NEQVE GLADIO] Legis tamen Pompejæ eadem pœna, quæ legis Corneliæ fuit, niſi quod hæc etiam conſcios ſceleris puniret. *l.* 1. *l.* 6. *eod.*

INSVTVS CVLEO &c.] *d. l. un. C. de his, qui par. vel lib. occid.* Prius tamen virgis ſanguineis cæſus. *l. pen. eod.* De pœna culei Cic. *in ea pro Sexto Roſcio.* Sen. 1. de *clem.* 15. Iuven. *ſatyr.* 8. Etiam aliud ſupplicii genus uſurpatum invenio apud Paul. 5. *ſent.* 24.

COELVM SVPERSTITI TERRA MORTVO] Leucipp. 3. *ἵνα μὴ τὴν ψυχὴν μόνον ἀπολέσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ταφήν.* Quint. *declam.* 299. *Cui lex lucem vivo, fluctuanti*

mare,

De falsis.

7. Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, subjecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens, dolo malo. Ejusque legis pœna in servos ultimum supplicium est, quod etiam in lege de sicariis & veneficiis servatur: in liberos vero deportatio.

De vi.

8. Item lex Iulia de vi publica seu privata, adversus eos exoritur, qui vim vel armatam vel sine armis commiserint. Sed siquidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publ.

---

mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto sepulchrum negat.

7. ETIAM TESTAMENTARIA VOCATVR] *l.* 30. *h. t.* Paul. 5. *sent.* 25. Cic. *Verr.* 3. ex eo forte, quod majore ejus parte de falso in testamento commisso cavetur.

VEL ALIVD INSTRVMENTVM] Hoc ex SCto Liboniano adjectum legi Corneliæ existimat Cujac.

SCRIPSERIT, SIGNAVERIT &c.] Amoverit, resignaverit, deleverit, quive nummos aureos, argenteos adulteraverit, laverit, conflaverit, raserit, corruperit, vitiaverit, vultuve Principis signatam monetam prœter adulterinam reprobaverit. Paul. *ubi supra.* *l.* 1. *l.* 2. 8. 9. *& pass. h. t.*

EIVSQVE LEGIS POENA] Ex Marciano *l.* [illegible] §. *ult. eod.* adde Paul. *d. loc.*

8. DEPORTATIO EX LEGE IVLIA] Vlp. *l.* 10. §. *ult. ad leg. Iul. de vi publ.* ait aqua & igni his interdici. Sed notum est huic pœnæ successisse deportationem. *l.* 2. §. 1. *de pæn.*

publ. irrogatur. si vero sine armis, in tertiam partem bonorum suorum publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis vel alterius fuerit perpetratus, tunc & raptores, & ii, qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire.

De peculatu.

9. Item lex Iulia peculatus eos punit, qui (publicam pecuniam, vel rem sacram) vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi judices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animadversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam, qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis subjugentur.

De

In tertiam partem bonorum] *l. 1. l. ult. ad leg. Iul. de vi priv.*

Sanctimonialis] Ascetriæ, virginis vel viduæ Deo dicatæ. *l. un. C. de rapt. virg.*

Capite puniuntur] Licet mulier raptui consenserit. *d. l. un. §. 2.* quod tamen non de simplici & spontaneo assensu accipiendum; sed ita si consenserit malis artibus inducta. Quidam etiam gravius esse putant verbis persuasoriis pellicere mulierem, quam vi uti. Liban. *decl. 2.* Plutarch. in *Solon.*

9. Lex Iulia peculatus] Peculatus est pecuniæ reive publicæ aut sacræ furtum. *l. 1. l. 4. l. 9. §. 2. ad leg. Iul. pecul.* Itaque sacrilegium species est peculatus.

Capitali animadversione] Ex *l. un. C. de crim. pecul.*

Poenæ deportationis] *l. 3. D. eod.* Interdum in quadruplum condemnantur. *l. pen. eod.* Sacrilegi, id

est,

De plagiariis.

10. Eſt & inter publica judicia lex Fabia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

De ambitu, repetundis, annona, reſiduis.

11. Sunt præterea publica judicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amiſſionem non irrogant, aliis autem pœnis eos ſubjiciunt, qui præcepta earum neglexerint.

Ex-

---

eſt, qui publica ſacra compilaverunt, capite puniuntur. *l.* 9. *eod.*

10. DE PLAGIARIIS] Plagiarius eſt, qui liberum hominem vel ſervum alienum dolo malo ſupprimit. ἀνδραποδιςὴς Lyſ. *orat.* 9. ſupprimendo enim plerumque plagium committitur. *l.* 3. 5. 6. *h. t. l.* 2. 5. 6. *C. eod.* licet interdum & aliis modis, puta vendendo &c. *l.* 1. 2. 4. *D. eod.*

INTERDUM CAPITIS POENAM] Ex ipſa lege Fabia plagii pœna erat pecuniaria: poſtea gravius puniri cœpit, & quandoque capite. *l. ult. eod. l.* 7. *l. ult. C. eod.* uti & lege Divina, *Exod.* 21. 17. *Deut.* 24 7.

11. DE AMBITU] Hæc lex in urbe ceſſavit, ex quo magiſtratuum creatio ad curam principis pertinere cœpit. *l. un. de leg. Iul. de amb.* pœna hujus criminis in municipiis multa 100. aureorum cum infam. *d. l. un.* §. 1.

REPETUNDARUM] Vid. *l.* 3. & 4. *de leg. Iul. rep.* de pœna eſt in *l.* 7. §. 3. *eod. l.* 1. *l. ult C. eod.*

DE ANNONA] Adverſus eum, qui annonam publicam fraudaverit vel vexaverit &c. *l* 2. *de leg. Iul. de annon.* add. *l.* 37. *de pœn. l.* 6. *de extr. crim.* Apud Athenienſes pœna capitis ſtatuta erat in eos, qui frumentum alio comportabant annonamve ſupprimebant. Lyſ. *orat.* 21.

DE RESIDUIS] Hac lege damnatus amplius tertia parte

Excusatio.

12. Sed de publicis judiciis hæc exposuimus, ut vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio adventura est.

---

parte quam debet, punitur. *l.* 2. *l.* 4. §. 5. *&* 2. *seqq. ad leg. Iul. pecul.* Tenetur autem hac lege, qui pecuniam publicam delegatam in usum aliquem retinuit. *l.* 2. *eod.* seu apud quem ex pecunia publica quid resedit. *d. l.* 4. §. 3.

12. ET QVASI PER INDICEM] Id est, leviter, summatim, ὑποτυπωτικῶς, digito ad fontes, unde hauriatur, intenso. Ascon. in *Verr.* 3. *Antequam causam agerent, quasi per indicem rem exponebant*, &c.

FINIS.

